

E G Y E T E M I J E G Y Z E T

KÖZSÉGPOLITIKA

(A falu szociológiája.)

Dr. STEINECKER FERENC

egyet, nyilv. rendes tanár

előadásai alapján

jegyezte és összeállította

Dr. HARSÁNYI MARGIT

egyet. tanársegéd

KÉZIRAT GYANÁNT

A Közigazgatástani Intézet Kiadása
Budapest, 1934.

VÖRÖSVÁRY LÁSZLÓ Budapest, IX., Ráday-u. 45.
Telefon: 87-7-37.

TARTALOM:

I. FEJEZET.

Fogalmi meghatározások.

1. §. A falupolitika tárgyköre és célja.
(A falupolitika tárgyköre, a határtudományok fogalmi megállapítása; a falupolitika tárgykör: ének helyes megnevezése és elhatárolása. Miért nem használjuk a szociológia elnevezést? különbség a város és a falu között.) 5
2. §. Magyarország népességének települése és ennek formái
(A település különböző alakjai: a tömör és szétszórt település. A városok féleségei; thjf. város, a megyei város, a nagy- kisközség, a puszta, a major. Az alföldi paraszt város..) 18
3. §. A falu elhanyagolása.
(Ennek oka: az uralkodó liberális világnézet és a falu. A város túlértékelése) 41

II. FEJEZET.

4. § - Az urbanizálódás
(A város és a falu a múltban. A várostípusok. A városiasodás. A városok növekedése. A főváros.) 51
5. A városi élet hatása, hátrányai és előnyei.
(A gazdasági, közegészségügyi, szociális és morális hatások, ezek előnyei és hátrányai.) 72
6. §. A városbatódulás.
(A népesség vándormozgalma; a belső vándorlás, a kivándorlás, a városba özőnlés és különböző okai előnyei, hátrányai. Visszavándorlás a faluba. 93

III. FEJEZET.

- A, magyar tanya világ.
7. §. A magyar Alföld II2
8. §. A tanyai település .
(Története, fajai, lényege, hátránya, előnye.) 130
- (A tanyakérdés megoldása, a községésítés és a tanyaközpont.) 144

IV. FEJEZET

10. §. A földművelésből élő, falusi népesség.
(A földbirtokos; a nagy és középbirtokos,
haszonbérlő, a gazdatiszt, a parasztság.) .....
11. §. A falusi iparosság.
(A falusi kisiparos, a falusi szatócs, a
falusi ipari munkás.) .....
12. §. A falusi intelligencia.
A magyar falusi népesség népesség összetétele.
(A mágnás, a gentry, a pap, a jegyző, a ta-
nító, az orvos, az állatorvos, az intelli-
gencia egyéb tagjai. A falusi intelligencia
számának növelése stb.) .....
- 175

V. FEJEZET

A magyar parasztság, mint társadalmi rend

13. §. A paraszt sag rétegződése és ismertetése ...193
14. §. Ányagyar parasztság munkájává .....
.....215
15. §. Á magyar ember gazdálkodása .....
240

VI. FEJEZET .

16. §. A földszeretet és a földéhség. 25J
17. §. A bizalmatlanság..... 272
18. §. A magyar parasztság nemzeti, érzése 288

VII. FEJEZET

A magyar parasztság életviszonyai.

19. A falusi ember lakása.
(A falusi házak építése, a tolok berendezé-
se, az épület anyaga, módja, beosztása.).....
300
20. §. A falusi ember táplálkozása.. 320
21. §. A falusi ember ruházódása
(A népviselete, a városi viselet elterjedése,
a csizma különös jelentősége a falun.) .....
- 330

VIII. FEJEZET

A falu közegészségügye

22. §.A csecsemő és a gyermek.
(A csecsemőhalálozás, gyermekhalandóság, a
kuruzslók, a gyermek gondozásának elégte-
lensége, a gondozás túlhajtása.) .....
- 340
23. §. A népbetegségek 350

24.	§. A vidéki ivóvíz	360
25.	5. A falusi ember halála. (A halál, temetés, temetési szokások. A temető.)	365

IX. F E J E Z E T .

A magyar parasztság erkölcsi élete.

26. §.	magyar parasztság erkölcsi felfogása. (A tulajdonjog. A BTK értékelése.)	390
27. §.	A magyar .pár asztság vallás és egyházi éle. te.	400
28. §.	A magyar parasztság házas élete. (megkérés, az esküvői és lakodalmi szoká- sok, házas együttélés, elválás.)	
29. §.	Az Egyke.	

X. F E J E Z E T .

A falusi nép vezetése a kulturális és ha- tósági tényezők által.

30. §.	A falusi ember tanultsága, (különbség a falusi és a városi ember mű- veltsége között, a falusi iskoláztatás, a városi és falusi iskoláztatás közötti kü- lönbség. A magyar elemi iskolai oktatás hibája. A szorgalmi idő, tananyag.)	
31. §.	A falu szórakozása (Jelentősége az ember, különösen a falusi ember életében, a tánc, multságok, arató- ünnepélyek, a búcsú, a korcsma, általában az italozás-)	
32. §.	A hivatalos és társadalmi ve aet és. (Á hat óságok szerepe a falu vezetésében, a törvényhozás szerepe a falu vezetésé- ben, a társadalmi vezetés, az intelligen- cia szerepe, a város hatása a falura, a sajtó befolyása	
33. §.	falufejlesztési törekvések	
	Technikai falufejlesztés	
	Nemzetközi falufejlesztési kongresszusok	

XI. F E J E Z E T

A falupolitika módszere és irodalma.

34. §. A falupolitika módszerei	506
35. §. A falumonográfiák	509
A községi monográfiák fejlődése	510
I. Egyesületi adatgyűjtés	510
II. Közigazgatási intézkedések	512
III. Egyházi adatgyűjtés	525
Bibliográfia 1925-ig.....	527

I. FEJEZET.

1.§. A falupolitika tárgyköre és célja.

Az embert érzése és esze egyaránt arra ösztökéli, hogy attól a rossztól, amely az életében minduntalan megnyilvánul és neki fájdalmat, gondot, aggodalmat okoz, szabaduljon, hogy a rosszat véglegesen megszüntesse és életében a jót állandósítsa. Ezt a jót azonban az élet folyton változó jelenségei és körülményei állandóan veszélyeztetik. Ez a veszélyeztetés történhet az ember magánéletében, de történhet közületi életében is, sőt éppen ezáltal. Úgy a magánélet, mint a közélet bajai az embert tulnyomólag állandó tartózkodási helyén, lakásában avagy munkahelyén érik. Ezért az ember jó és rossz sorsa többnyire tartózkodási helyével, lakóhelyével vagy munkahelyével és ennek környezetével függ össze, illetve ezen át hat, érvényesül. A tartózkodási hely, vagy a természet, vagy az emberi alkotás erősebb hatása, ezek nagyobb érvényesülő se szerint kétféle lehet: természetesebb, vagy műlegesebb mesterségesebb jellegű. Az elsőben inkább érvényesülnek a természet erői, a másodikban inkább az emberi alkotások, az első a falusi, a második a városi lakhely.

Mindazok a tudományok, amelyek az ember életviszonyait vizsgálják és kutatják, azt az általános törvényt, amely az ember testi működését, magán- és közületi életét irányítja, mindezideig kevésbé foglalkoztak épp azzal a hatással, amelyet az ember életére állandó tartózkodási helyének különbségei gyakorolnak. Evvel foglalkozik a községpolitika.

A községpolitika mint külön tudományág egészen új keletű. Ezen a néven csak a múlt század vége óta ismeretes. Hazánkban csak a legutóbbi időben kezdtek vele foglalkozni. Egyetemi karunk az első az összes hazai egyetemek közül, ahol a községpolitika - a földművelésügyi miniszternek a Kar alapításakor ügyiratban kifejezett kívánságára is - külön kollégium keretében adatik elő.

Külföldön ez a tárgy, amivel most foglalkozunk, különféleképpen van elnevezve. Az amerikaiaknál „Rural sociology“ a németeknél „porfpolitik“ „Gemeinpolitik“ újabban „Heimakswehr“ „Heimatskunde“ néven ismeretes. Ez az utóbbi két kifejezés fedné még leginkább a falupolitika fogalmát, összevontan lefordítva azonban „Otthonvédelemtan“ nagyon idegenül hangzanék.

Mi a védelem szó hallatára, okvetlenül valami fegyveres védelmi életre gondolunk, azért a "Gemeindepolitik" lefordítása, "Község"- vagy "falupolitika" jobban jelöli meg a stúdium tartalmát. Jó elnevezés volna a "Faluszociologia“, ez azonban nálunk ezidőszerint nem használható, mert itt a szociológia szónak bizonyos mellékjelentősége van. A szociológia ugyanis az a tudomány, amely az ember társadalmi életének elvont vizsgálatával foglalkozik, megállapítván a társadalmi lét törvényeit. Evvel szemben a "Szociálpolitika" azokat az intézményeket és intézkedéseket tárgyalja, amelyek általában vagy inkább az emberiség egy bizonyos határolt körén belül (pl. egy országban) teendők avval a célzattal, hogy az emberi társas lét a k k o r mutatózó társadalmi jellegű bajain segíteni lehessen.

A szociológiai szó a mai magyarságban azt a hitet kelti, hogy az forradalmi jellegű, tanításokat foglalna magában, aminek az az oka, hogy a világháború előtti időben a történelmi magyarság - sajnos - nem foglalkozott szociológiai, tanulmányokkal, hanem az e téren való tudományos búvárkodást átengedte az új városi értelmiség ama részének, amely a magyar-, ság történelmi vezető osztályainak életét belülről - nem ösmerte, felfogását meg nem értette és a magyar összes életviszonyokat radikális elméleti tanok alapján felforgatólag akarta erőszakosan megváltoztatni. Ez az értelmiség - mint magukat nevezték "entellektuelek" - irodalmilag a „Nyugat“, tudományosan pedig a "Huszadik Század" c. folyóirat körül csoportosult és alkotta a Társadalomtudományi Társaság-ot, a háború alatt pedig a harcias "Gallilei Kör"-t, ahonnét a magyarság tönkretetését elősegítő 1918-as u. n. "őszirózsás" forradalom kiindult és amelyben ezeknek a csoportosulásoknak hihetetlenül beképzelt, tisztán doktrínán, a való életet egyálta-

lán nem ösmerő "szociológusai" végzetes szerepet játszottak.

Ezóta nálunk a „szociológia” megjelölés el-lenszenvet kelt és félreértésre vezet, miért is a faru életviszonyainak a kutatását e szóval — leg-alábbis ezidőszerint — nem foglalhatjuk össze. Ez-ért használjuk a községpolitikai vagy falupoliti-kai elnevezést.

Az ember életének van egy vagy több, de leg-inkább is két központja, ahol a legtöbbet tartó-zodik, ez a két központ, ahol lakik és ahol dolgo-zik. (Hivatala, műhelye, üzlethelyisége, földje stb. Életviszonyaira, boldogulására ez a két hely van- rá legnagyobb hatással.- Sorsát jóformán ennek a két helynek az összes viszonylatai határozzák meg, il-letve ezeken át hat rá az egész élet.

Ezeknek a hatásoknak vizsgálata mindenképpen szociológiai jelentőségű. Vizsgáljuk most már köze-lebről, mi is tulajdonképpen a "községpolitika". Mondhatnék tehát azt, hogy a községpolitika a szo-cialpolitikának egy különvált része, bár ez a két fogalom hém fedi egymást teljesen. A községpoliti-ka bizonyos tekintetben szűkebb, kevesebb anyagú, másrészt pedig bővebb tárgyú a szocialpolitikánál, kisebb tárgykörű, mert nem az egész országnak véde-lemre hivatalos ráutalt lakosságával, hanem — mint a neve is mutatja — kizárólag a vidéken élő népes-seggel foglalkozik. Nagyobb körű pedig annyiban, hogy működési területe belenyúlik úgy a mezőgazda-sági politika és a mezőgazdasági szocialpolitika, mind a gazdasági közigazgatási jog területére. A mezőgazdasági szocialpolitika szintén nem azonos vele, mivel ez csak a mezőgazdasági népességgel fog-lalkozik, ezzel szemben a községpolitika. az egész, vidéki lakosság életviszonyait vizsgálja és nemcsak közgazdasági ebben az esetben agrárpolitikai, avagy gazdaságpolitikai szempontból Célja nem az — mi-ként többek felfogása szerint a szocialpolitikának hogy a népesség fizikai, anyagi jólétét előmozdítá-sa, vagy legalább is tūrhető anyagi helyzetet biz-tosítson részükre, vagy hogy továbbmenőleg az indít-vidualis gazdasági rendben a szabadverseny túlekedé-sében meggyengülteket, az esetleg elesetteket támo-gassa. A községpolitika néplélektani szempontok fi-

gyeembevételével vizsgálja és igyekszik elhárítani a nép boldogulását a mindennapi életben akadályozó tényezőket, s ezáltal bizonyos megelégedést, lelki megnyugvást, magasabb általános erkölcsi nívót akar biztosítani: egy a gyakorlati élethez jobban alkalmazkodó közigazgatás, a kedély élet kiművelése s a kimemelten gazdasági harc kiküszöbölése, a termelésbeli és fogyasztásban a harmónia, az egyensúly biztosítása által.

A múlt század végéig, az volt — az általános felfogás, hogy ha valamely államnak megfelelő jó alkotmánya van, akkor annak az államnak minden becsületes polgára boldogul, miután a szabadverseny korlátlan érvényesülése mellett mindenki módot találhat az érvényesülésre. Ezért a társadalmi tudományok, vagy az egyes ember, a vezető ember, tetteivel, vagy a közület különböző szerkezetének vizsgálatával foglalkoztak. Az a jelenség, hogy a szabadversenyben sokan elbuktak, nem zavarta a közfelfogást, amely azt tartotta, hogy a versenyben csak a gyenge esik el, akiért úgysem kár, sőt a köz szempontjából ez egyenesen hasznos, mert ezáltal az emberiségnek igen egészséges kiválasztódása áll elő az így egyedeiben mindegyre kiválóbb lesz s ennek folytán egészében is folyton tökéletesedik.

Evvel az általános felfogással szemben egyesek egészen hiába mutattak rá a szabadverseny kinnövéseinek veszélyeire.

A liberalizmus — épp úgy bizonyos vonatkozásban szellemi utóda a szocializmus — azt hirdeti, hogy csak jó törvényekre van szükség, evvel szemben a falupolitika az életviszonyok könnyebbét ételek kivanja.

A világháború és a forradalmak azonban megváltoztatták az általános nézetet, nyilvánvaló leti hogy a társadalomnak az értékesebb rétegei maradnak alól, míg a könnyebb fajsúlyú elemek, a konjunktúra kihasználása folytán meggazdagodva, a legmaga-

Jegyzet: P. a múlt század végén gróf Károlyi Sándor, különösen Bernát István, majd gróf I. Majláth József.

sabb polcokra is felkerültek. Ez a körülmény gondolkozóba ejtette az emberek nagy részét és rájöttek arra, hogy nem lehet valamely nép boldogulásánál csak az alkotmányt figyelembe venni, hanem a nép mindennapi életét is tanulmányozni kell, a neki egyedül fontos apró-cseprő bajain segíteni kell. A nép, a kis ember életében nem a vasárnap, de a kedd, a szerda a fontos.

A világháború után a kommunizmus alatt a falu népe, különös módon vonta magára a figyelmet. Nem látta el a várost élelmiszerekkel, nem fogadta el a "fehér" pénzt, s ezáltal — különösebb szándék nélkül is — megbuktatta a kommünt. A falusi nép különös, szinte már generációkon átörökített módon megérzi, hogy mikor értéktelenedik el a pénz. Ekkor megindul nála az arany és az ezüst pénzek elrejtése. Azonkívül szembehelyezkedett a falusi nép minden kommunista elgondolású kollektív üzemmel. Ezt a viselkedését akkoriban hazafiasnak tartották, mi akik közelebbről kívánunk vele foglalkozni, kimondhatjuk, hogy jól felfogott önzésből tette. Az eredmény mégis a kommunizmus bukása lett. Rájött a közvélemény, hogy a parasztság milyen nagy erőt jelent valamely államban. Többet kezdtek vele foglalkozni, nemcsak nálunk, hanem Európában, sőt világszerte is. Látni kellett, hogy a háború esetében a falu adja a legtöbb katonát, a falu termeli az élelmicikkeket. Bebizonyult a háború alatt az is, hogy a városokat ki lehet éhezteni, sőt még az államokat is. A központi hatalmakat például kiéhezették. Ennek következménye az, hogy most a háború után minden ország az önellátás elvének megfelelően rendezkedik be. Látjuk ezt napjainkban, különösen Ausztriában és Csehországban.

Amerikában is mindinkább a vidék felé fordul a közfigyelem. Theodor Rooseveltnél volt az első, aki ott a farmokat tanulmányoztatni kezdte. A farmokra vonatkozó adatokat összegyűjtötték és bizalmas gyűlésen le is tárgyalták, de nem hozták nyilvánosságra. Több alkalommal tettünk kísérletet ezeknek az adatoknak a megszerzésére, de az illető Amerikaiak mindig kitérő választ adtak, úgy hogy ezek az adatok minden valószínűség szerint olyan kedvezőtlen képet tárhattak fel a farmok életéről,

amit az amerikaiak nem szívesen publikálnak.

A jelenlegi elnök Franklin Roosevelt 1933. március 4-én tartott székfoglaló szózatában azt hirdette, hogy Amerikának vissza kell térnie az industrializmusról az agrártermelésre, a nagyvárosokból a farmokra. Ezt ilyen határozottan amerikai elnök még nem hangoztatta.

Ugyanígy Mussolini is, azt hirdeti, hogy a túlfejlődött ipari népességnek vissza kell térnie a faluba a föld műveléshez. (L. Bátor G-iacomo Acerbo olasz földművelésügyi miniszternek 1933. november-havában tartott beszédét a magyar gazdai fjakhoz).

A vidék iránti érdeklődés ma sokkal nagyobb, mint hajdanvolt, minden kultúrkör szakban, midőn annak sajátossága már kifejlődött, az mint az emberiség művelődéstörténetének egy szaka integrálódott, az ország lakossága élesen megoszlik a városi és a falu között és lassan bizonyos ellentét fejlődött ki a városi és a falusi nép köze tt. Oswald Spengler^{30*}), aki az emberiség történetét nagy kulturperiódusokra osztotta, mondja, hogy valahányszor egy-egy kultúra a hanyatlás kezdetéhez ér, akkor a város a falu rovására mindinkább előtérbe jut. Azután a kettő gazdaságilag, kulturaliter és világnézet tekintetében mindjobban ellentétbe kerül egymással.

A vidéki ember egész nap a szabad, természet ölen, jó levegőn él, életmódja nyugodt, nem zaklatott, munkáját gondolkodását, sőt mozdulatait is bizonyos tempósság jellemzi.

"Ezzel szemben a városban élő ember "szobaember", aki társadalmi, köri, hivatali, kaszinói életét éli. munkája a szellemi munka, nem fizikai erő-kifejtéssel jár, nem izommunka, mint a vidéken lakó földművelőé, hanem idegmunka.

Jegyzet: x)a Nemzeti Újság 1933. év december hó 3-ik Száma.

Jegyzet. német történetfilozófus. Szül 1880 Blänkenburgban. Eddig megjelent leghíresebb műve: "Untergang des Abendlandes", melyben az egyes kultúrák biológiáját adja. Újabban megjelent műve: "Jahre der Entscheidung" (lunchen 1933) is sok falupolitikai anyagot tartalmaz.

Látjuk tehát, hogy a különféle környezet (a milieu) milyen egymástól merőben eltérő, ellentétes embertípust fejleszt ki. Ez a körülmény igazolja Taines), „nagy francia filozófus milieu elméletét.

Eszerint a környezet, a föld, a fekvés, a geográfiai tényezők, általában, valamint a foglalkozás, a körülöttünk élő-velünk gyakran érintkező emberek életvitele és életmódja, valamint ezek gondolkodása befolyásolja, lassan-lassan, de föltétlenül alakítja formális életvitelünket és életfelfogásunkat. Így fejlődik ki kétféle embertípus, a falusi és a városi ember.

A mai kornak a városi ember a képviselője. A városok túlértékelése és túlfejlődése azonban nem új jelenség, nemcsak korunk egyik jelensége.

Az ókor végén Róma tele volt munkanélküliékel. A város túlfejlődése és a városi nép tulszaporodása folytán lakosainak máz nem tudott munkakalmakat biztosítani. A munkátlan tömeget ingyenkenyerrel és szórakozással kellett ellátni, hogy a közrendet ne veszélyeztesse. Ismeretes mindnyájunk előtt híres jelszavuk: "Panem et circenses"! Nero egészen eredeti módját találta ki annak, hogy miként szabaduljon meg ingyen kosztosaitól, akiket már nem tudott volna tovább eltartani: felgyújtatta Rómát.

A nálunk most újabban lábrakapó Week-endezés sem ismeretlen Rómában. Minden előkelőbb római polgárnak a vidéken, többnyire a város környékén, mint Tiburban**) vagy Tusculumban***) nyaralója volt, ahol csendben elvonulva kipihenhette a városi élettel járó fádalmakat.

Jegyzet: *)Taine Hypolite (1828-1893 élt) Comte után a legjelentősebb positivista termés ze 11 ud ó s., Történelem es művészet filozofiájában a legnagyobb jelentőséget a környezetnek (fizikai, szellemi, szociális, kulturális milieu) tulajdonítja.

Jegyzet:** A régi Latiunban az Anio (mai néven Aniene) folyócska partjain fekvő nyaralóhely Horatius kedves nyaralóhelye. Ma Tivoli-nak hívják.

Jegyzet.xxx) Az albai hegységben a mai Frascati közelében feküdt. Cicero kedves nvári tartózkodási helye.

Az ókori kultúra bukása után, a középkori életmód mintegy visszahatás az ókor végén virágzó fényes városi élettel szemben.

A középkori város inkább a polgárság, kispárosság és kereskedők városa. Szórakozások helyett inkább védelmet, a fásztó üzleti utak után pihenést nyújt. Nem vonzza magához a vidék népességét; ennek nincs olyan vagyona, amit őrizni kellene. Ha a parasztot valami veszedelem fenyegette, állatait elrejtette valamely nádas, bozótos helyre, maga is elrejtőzött s csak a veszedelem elmúltával bujt ismét elő s folytatta egyszerű szántó-vető életét.

Csak a XIX. században létesülnek a most vizsgálódásunk tárgyát képező nagy kereskedelmi és gyáriparos városok, amelyeket a kapitalizmus rendszeré teremtett meg. S bár a kapitalizmus mint társadalmi rendszer kétségtelen nagy érdemekkel is dicsekedhet, így sokat tett a jólét általános emelése körül, megszüntette az európai nagy éhínséget, árvízkatasztrófákat, pusztító pestiseket, viszont a gazdasági élet agyoncentralizálásával megteremtette a világvárosokat, tönkretette a falut, mely a rohamos fejlődéssel nem bírván lépést tartani a város mögött messze lemaradt. Üőnkre tette a családok önállóságát a városokban nagy bérkaszárnnyakba zsúfolván össze őket; a nagy gyárak által a faluról a városba vonzott munkás-tömegeket pedig proletárizálta. Ezeket a tömegeket a ma már tulfejiódott város, épp úgy mint a régi Róma, nem tudja sokáig eltartani. lóár itt is sor kerül az ingyen kenyérre. Elég ennek a megvilágítására azt felhoznunk, hogy a közöl a 70.000 lakosú Pestszenterzsébet a múlt években közel 7.000 embernek adott ingyen ebédet, tehát minden tizedik lakosának. Hasonló a helyzet Budapesten. Kétségtelen, hogy a városok célja nem az, hogy a lakosságát, akár annak csak, egytizedét is — eltartsa.

Érthető tehát, hogy az emberiség figyelme napjainkban ismét a vidék felé fordul és hogy a pár éve elhunyt, nagy francia földművelésügyi miniszternek Jules Melinnek még a háború előtt kelt felhívása „Vissza a faluba” nagy visszhangra ta-

lált.*)

Ugyancsak ezt a tényt igazolja az is, hogy az újabb időkben a szépirodalom figyelve nagy mértékben a falu népe felé fordul: Nobel-díjat nyert a lengyel Reymont Szaniszló (1868-1925) nagy regénye a lengyel parasztságról, az orosz Bunin**) regénye a faluról, Martha Ostenso amerikai díjat nyert regénye a kanadai parasztról (Szállnak a vadludak).

A falu összes életviszonyainak vizsgálatánál mindennek előtt tisztában kell lennünk avval, hogy mi a falu, mi a különbség a falu és a város között?

A múltban a különbség főleg politikai és védelmi jelentőségű, volt, az újabb korban inkább kulturális és közgazdasági, majd szociális jellegű. Az ókorban a város (polis és urbs) a politikai uralmat, a közhatalom gyakorlását jelentette a körülötte kisebb helységekben lakó vidékiek (a görögöknél perioikoi) fölött. Rómában maga Róma városa — Urbs - politikai hatalmat gyakorolt, épp úgy a körülötte elterülő vidéken mint a távolabb felevő részek fölött, mint ahogy a görög városállamok Spárta, Athén stb. a körülöttük fekvő kisebb falvak fölött.

A középkorban a város, mint a magyar elnevezés gyöke is mutatja — tulajdonképpen egy katonailag megerősített hely — a vár — körül történő letelepülés. A németben a Burg (vár) és a Stadt (város) nem egy tőből erednek ugyan, de már a városi lakosnak elnevezése (Bürger) bizonyítja, hogy a városlakó a po2gár, a vár körül lakót jelenti. A közép-

Jegyzet:*) Jules Meline 1838-tól 1926-ig élt. Nagy feltűnést keltő műve "Retour a la Törre" „Vissza a faluba“c. magyarul is megjelent, másik hasonló tárgyú munkája "Le salut par la Terré" "A megváltó föld", mely 1920-ban jelent meg. Bz utóbbi vezető gondolata az, hogy a háború utáni zűrzavarból csak a föld szeretető és ereje emelheti ki az embereket, az előbbiről még sokat fogunk hallani.

Jegyzet. **)Bunin Aleksze jevics Icán 1870 ben született. Legszebb műve: A falu (magyarul még nem jelent meg).

kori itáliai városok — citta — és azok erődje - citadella — még sokáig megtartották külön állami jellegüket; (Velece, Milánó, Florenz, stb.) míg az Újkorban, illetve a legújabb korban a városok általában a nemzeti állam keretében, mint az ipar és kereskedelem székhelyei, az elveszett politikai uralmat a közgazdasági életre való döntő befolyással helyettesítik. Ma a város és falu között, a kollektív és individuális gazdálkodás közötti különbség a döntő. A városokban a pénz, tőke a személytelen, kollektív részvénytársaságokban, a "Bankban", az ipar a gyárban, a gyári vállalatban működik, míg a falun a gazda és a napszámos egyéni gazdálkodást fejt ki. Ugyanez a különbség jellemzi a magánéletet is. A városi ember kollektíve szervezett nagy üzemektől kapja az élethez szükséges anyagokat és eszközöket; a vízvezetékéből a vizet, a világító üzemektől a gázt, a villanyt, a főzéshez is a gázt és a villanyáramot, a közlekedési üzemektől a villamost és az autóbust, városi üzemek árulják a kenyeret, tejet, a húst, sőt városi üzem ravatalozza is fel a polgárt ha meghalt. Egész életét körülveszi tehát a kollektivitás. Uvvel ellentétben a falun minden háznak külön van vízvezetéke, a kút, külön csatornája a pöcegödör, külön világítása, külön konyhája, míg a városiak nagy része közös konyhán él (menzák, hivatali étkezdék, városi konyhák, kórházi konyhák, panziók, vendéglők stb.). A falusi ember túlnyomólag saját termelvényeit maga is fogyasztja, a (saját termelvényéből él) a városi túlnyomólag mások termelvényeit fogyasztja, a falusi ember saját házában lakik (háza van és nem lakása), sőt a falusiak közül a parasztság saját maga építi is föl a házat (a rokonság, a szomszédság segítségével), a városi ember még a házban is csak lakik (lakó, partej), a falusi embernek háza a lakása valósággal otthona, abban él, a városié csak fotartózkodási helye, de sokszor csak épp éjszakai pihenője. A falusi embernek a háza

*) p, ez iránp: Alberto de Stefani: Hagymány és forradalom a gazdaságiéletben. (Magyar Szemle 1934. é. III.szám.)

nemcsak pihenő helye, hanem dolgozó helye is, a városi ember nem lakásában dolgozik, hanem onnét üzletbe, gyárba, hivatalba, orvosi rendelőbe, ügyvédi-mérnöki irodába megy stb. Ennek folytán a városi ember lakásában csak tartózkodik, igazi otthona a falusi embernek van, akinek a házában lakása, pihenőhelye, munkahelye, egyszóval házában történik élete legnagyobb részének a vitele.. A várost az ü z e m jellemzi, a falut a h á z t a r t á s . A városi gazdálkodás és gazdaság kollektív, a falusi individuális. Ebből következik most minden. A városi ember életnézetét nem az otthon határozza meg, hanem a hivatal, a gyár, egyszóval a kollektivitás. Ezért jellemzi a mai várost a hivatalnok és a gyári munkás, a városi gondolkodást a kollektivitás), a gyári termelés és a bürokratizmus. Ebből következik a szocializmus világnézete, mely nem más, mint a közületnek gyári és bürokratikus berendezése. A gyári munkásság vezetői nem ö emennek más állami berendezést mint a gyári élet alapján történő világberendezést és a szocializmus megvalósulása nem más, mint a világ elgyáriasítása és elbürokratizálása. A modern várost tehát jellemzi: az üzem és a kollektív gazdálkodásvitel, a falut jellemzi a háztartás és az egyéni, önálló gazdálkodás .

Ez az ellentét még kifejezhető úgy is, hogy a város és a falu között tulajdonképpeni ellentét., azaz a kettőnek a talaj ionképp eni lényege az, hogy a., városban az emberi észnek mesterséges készítményei jutnsk tulsulyba, ellenben a falun inkább a természet erői hatnak, dohát a falu természetes, a város me sterséges alakulat. Úgyis ki lehet ezt fejteni, ho0y a falu inkább organizmus, a város organizáció.

*) vannak} akik a faluban vélik, éppen, fölfedezhetni a kollektivitást, pl. az oroszok közös termelésében, a Mir-ben, vagy a falu népének közös gondolkozásában, ez azonban tévedés, amelyvel részletesen foglalkozni fogunk.

A városi ember a hét köznapjain a hivatalban, irodában, boltban, bezárt levegőjű helyiségekben (villamoson) ül. Ezért vasárnap szabad levegőre, napsütésre vágyik. Vasárnap tódul a városi nép a falu felé (Week-éknd-ezés).

A városi emberrel szemben áll a vidéki, a falusi ember, aki egész nap a természet ölében, a szabad levegőn él és aki éppen ezért nem tudja megbecsülni sem a természet szépségeit, sem a tiszta jó levegőt és napsütést, részint mert ingyen kapja, magától értetődőnek tartja, részben mert terheit is érzi (eső, szél, nyári hőség). A falusi parasztember nem érti meg, hogy mi a célja a túristaságnak, a fürdőzésnek, a nyaralásnak és a vadászatnak, ő ezt mind naplopásnak, fölösleges dolognak, úri passzióknak tartja és bizonyos ellenszenvvel nézi. Nálunk Magyarországon ahol a falun a kultúra még sokkal elmaradottabb, még sokkal nagyobb az ellentét és ennek folytán a falusi parasztembernek az i d e g e nkedése mindezen városi passz-s z i ó v a l szemben.

Ez az egyik oka annak, hogy miért fejlődik nálunk rendkívül nehezen a fürdőkultúra. miután a falusi embernek bőven van levegője, a vásár- és ünnepnapokon és télen mikor nincsen munkában inkább a szobában szeret tartózkodni és társaságot keres, mert hétköznap abban kevesebb része van. Nagyrészt ez az oka a falusi ember vasárnapi korcsmázásának is.

Kétségtelen tehát, hogy nagy az ellentét város és falu között.

Mikor ezeket az ellentéteket már észreveszik, az mindig annak a jele, hogy a város tulfejlődött és ennek a túlfejlődésnek a hatásai mutatkoznak. Általában elterjedt az a nézet az emberek között, hogy a társadalomban és közfelfogásban bizonyos egységnek, egyöntetűségnek, sőt továbbmenve egyformaságnak kell lenni. Ez az egyformaság, egyenlőség iránti vágy az ember lelkiségéből következik. Az ellentétek harcot és küzdelmet jelentenek, az egység nyugalmat. Mindkettőre szüksége van az embernek. Napjainkban, amikor már halálra fáradtak a kultúremberek, a nyugalom iránti vágy erősbödik. A nyugalom m e g e rősödést, mélyebb, alaposabb kifejlődést

eredményez, de bizonyos poshadást is. Az ellentét azonban mozgást, változást és haladást jelent, de harcot, értékpusztulást is. Az emberiség e két irány között járja a maga tövises útját és hol az egység, az azzal járó nyugalom, hol pedig a változás és haladás szüksége nyomul előtérbe, amely irányok, de ezeken belül az utóbbiak, szükségképpen ki-elégítetlen ellentéteket, harcokat jelentenek. A természetben is vannak ellentétek, sőt a természet rendje is ezen nyugszik, a tél, a nyár, a hideg, a meleg, a nagy esők, a szárazság stb. természeti jelenségek. De hát minden gyorsanható ellentét rossz, de azért érthető az embereknek az ellentétek kiküszöbölésére irányuló törekvése, mert hiszen ezen küzdelmek nagy erőket emésztnek fel.*)

Amint a természetben is megvan a törekvés az ellenállás"leküzdésére, úgy a társadalomban is. A társadalom munkája nagy részben erre irányul, főleg a technika, útépités, vasútépités, vasúti közlekedés, különösen az ellenálló erők, az ellenhatások leküzdését tartja legfőbb feladatának. Különböző korszakokban különböző viszonyoknak megfelelően, különböző ellentétek merülnek fel és különbözőképpen kívánják azokat leküzdeni és az ellentétek helyett bizonyos egyöntetűséget behozni.**)

Így vannak korszakok, midőn a vallási téren egységes a felfogás pl. a római köztársaság virágzása idejében egységes volt a római vallás, a középkorban egy séges volt a keresztény vallás,; azután

Jegyzet. x) Ilyen harcés küzdelem dúlt a gazdasági életben is a szabadversenyben is és a szocializmusban éppen az a helyes gondolat, mely ezt az erőt és tőkét, emésztő (pl. reklám) küzdelmet kikapcsolni óhajtja.

Jegyzet.**)

ellentétek politikai szempontból is jelentőségteljesek lehetnek és még a demokratizmus Svájcban az alkotmányban is kifejezésre jutott kirobbanásokhoz vezettek, melyek következtében pl. Bázeli kanton két részre (Bázeli város és Bázeli vidék Basel Stadt és Basel Bánd) szakadt. (Lásd: dr. Ajtay Gábor: A svájci-demokrácia 1930. 15-21. oldal.)

jönnek ellentétek; a római császárság korában a kereszténység a római államvallással szemben, azután a protestantizmus a katolicizmussal szemben, már ezt megelőzőleg a görögkeleti vallás a római vallással szemben. A középkor végén az új kor elején a vallási ellentétek leküzdése képezi az akkori államvezetés legfőbb törekvését.

Ma inkább a gazdasági ellentétek megszüntetése képezi a társadalom és az államvezetés feladatát és a város és a falu között ma különösen gazdasági ellentét van, mert hiszen a falu a termelő, a város a fogyasztó. Ezért korunkban inkább észreveszik a város és a falu közötti különbséget. Ez a különbség azonban nemcsak a gazdasági téren, hanem az életmódban és életvitelben is ennek folytán az életnézetben, világ felfogásban is megnyilvánul. Ez az ellentét tehát minden téren nyilvánul: a városi ember szobaember, aki társadalmi, köri, hivatali és kasszinói életet él ebből és fogyasztói szempontból nézi a világot; a falusi ember természeti ember, aki termelői szempontból nézi a világot.

Jelen kollégiumunk is, mint már fentebb említettük, a falusi népesség életviszonyait vizsgálja. E vizsgálat célja, hogy az ott élő becsületes munkás emberek boldogulását előmozdítsa, nem új állam-tani rendszerek kitalálásával, hanem a való életnek amegismerésével az ember boldogulásának természetes alapokra való helyezésével és ha kell elhárítsa az ezt gátló akadályt, ott, ahol arra már az egyes ember ereje nem elégséges. A falupolitika a kultúrának olyan fokára kívánja emelni a falut, hogy ne csak az ott lakó ember érezze jól magát a falujában, hanem a városi ember is szívesen térjen oda vissza, miután a város már túlélte önmagát.,

2. §. Magyarország népességének települése és ennek formái.

Az emberek különféle okoknál fogva, melyek gazdaságiak, szociálisak, kulturálisak stb. szeretnek mások közelében letelepedni. Így keletkeznek telepek, melyeken több emberi lakóház egymás mellett

vagy legalább egymás közelében helyeződik el. Ezek a lakótelepek a helységek.

Négyféle helységet különböztethetünk meg. A nagyvárost, a kisvárost, a falut és a pusztát. Magyarországon közigazgatásilag ezek a különbségek a törvényhatósági, városban, a megyei városban, a nagyközségben és a kisközségben nyilvánulnak meg. A pusztát nem képez önálló közigazgatási egységet, hanem valamilyen más közigazgatási egységhez tartozik, vagy a kisközségnek vagy a nagyközségnek vagy a megyei városnak esetleg thj. városnak a kötelékébe. A törvényhatósági városok közül a székesfővárosnak külön szervezete van, különben minden törvényhatósági városnak, minden megyei városnak, minden nagy és kisközségnek; a szervezete a saját csoportjában egyforma. Ez a közigazgatási beosztás a francia forradalom óta uralomra jutott egységesítő és egyformásító irányzatnak a következménye és összefüggésben variál centralizáló nemzeti állammal. Azelőtt a helységeknek több csoportja volt, amelyek terület és népfaj szerint másképp és másképp voltak szervezve. A város és a község között volt egy típus: a mezőváros. Egészen más volt a hajdúvárosok, megint más az erdélyi szász városok szervezete és ismét más a Jász- és Kun városoké. A városok között is megkülönböztették a szabad királyi várost, a kulcsos várost. A törvényhatóságú jogú városok és megyei városok között az a különbség, hogy a thj. városok ki voltak, illetőleg ki vannak vonva a vármegyei hatósága alól, a megyei városok ellenben beletartoznak abba. 1918. novemberéig, azaz a világháború szerencsétlen befejeztéig a szoros értelemben vett Magyarország területén volt:

63 vármegyei törvényhatóság és ezekben összesen.

443 főszolgabírói járás és

112 rendezett tanácsú város.

A vármegyékben volt összesen: 2.701 község, összesen 10.195 kisközséggel és 2.176 nagyközséggel. A pusztákkal együtt 17.083 lakott hely. Ezenkívül Horvát-Szlavonországban volt 8 vármegye, 70 járás és 17 város, amelyek közül kettő törvényhatósági.

A mai megcsonkított Magyarország területén 1928-ban a megye-rendezés után, mikor is a megcsonkított vármegyéket összevonták, van:

összesen: 25 vármegyei törvényhatóság, 11 thj. város. A 25' vár megyében összesen: 154 főszolgabírói járás,* 45 r. tanácsú, város, azaz ma megyei város,
 715 körjegyzőség,
 1069 nagyközség, azaz
 1784 jegyzőség,
 2316 kisközség; a pasztákkal együtt,
 9151 lakott hely, összesen pedig
 3885 kis és nagy község.

Ezeknek a helyiségeknek száma azonban meglehetősen gyakran változik. Nevezetesen több kisközségből nagyközség lesz, a nagyközség visszafejlődik kisközséggé, viszont nagyközségekből megyei város, de arra is van eset, hogy r. tanácsú, illetve ma már megyei város visszafejlődik nagyközséggé. Ha most a helyiségeknek ezt a közigazgatási beosztását vesszük alapul, akkor Magyarországon volna összesen: 56 városi és 3385 falusi község. Ezek közül a községek közül a nagy és a kisközségek az orvosi és az állatorvosi körök szervezetét kivéve, egyforma szervezettek, holott lélekszámra (lakosszámmra) igen nagy a különbség közöttük, s egy pl. a 2316 kisközség között 500-nál kisebb lakosságú 838 kisközség. Ezek igen kis helyiségek, ezek a legkisebb kulturális és gazdasági feladatoknak sem felelnek meg. Ezeket a kis helyiségeket törpeközségeknek nevezhetjük. Az 115800/925- számú belügyminiszteri rendelet azt az elvet tűzi ki, mely szerint ezek lehetőleg más, közel fekvő, községekbe olvasztandók.

Ezóta is mindinkább érvényesül a belügyminisztériumnak, illetve a minisztérium illetékes osztályánál: az a törekvése, hogy több kisebb községet összevonjon és ezért az 1932. év végén volt:

1077 nagyközség,
 2283 kisközség,
 3360 falu vagy község, összesen pedig
 10847 lakott hely (**).

Jegyzet. * csak ha és egy-két szolgabírói kirendeltség (változóak).

Jegyzet: ** 933. év novemberében 1079 megyei község és 2277 kisközség, azaz összesen 3356 falusi község.

A község szó tehát kétféle értelemben szerepel. Tágabb értelemben értjük alatta azokat az embereket által lakott helységeket, amelyeknek önkormányzatuk van. Szűkebb értelemben pedig, azokat az embereket által lakott helységeket, amelyek ha önkormányzatuk van is, a megyei járási hatóságnak vannak alárendelve. A község szó tehát nálunk nem csak emberi települési közületet, hanem hatósági fokozatot is jelent. Azt azonban, hogy ez a község városi vagy falusi, ezt maga a közigazgatási beosztás még nem dönti el, mert a hivatalos községi beosztáson kívül az életben, jobban mondva a társadalomban, a helységeket két főcsoportját különböztetjük meg, úgy mint a várost és a falut. A város és a falu között már évezredek óta különbségeket tesznek. Ez a különbség azonban nem igazodik a közigazgatási beosztás különbségeihez, A különbség inkább társadalmi, a természetes életviszonyokhoz, a lakosság műveltségéhez, foglalkozásához, életmódjához viszonyul és nem a közigazgatási beosztáshoz. Így volt ez mindig és többé kevésbé így van minden országban, de azért a legnagyobb eltérés a városi-község és a falusi község, azaz jobban mondva a város és a falu között, az összes kultúrák között leginkább Magyarországon van meg, azaz a közigazgatási beosztás és az életviszonyok által létrehozott különbség itt fedi legkevésbé egymást. Miután az életviszonyok és az embereknek a művelődése és műveltsége különböző korokban más és más» a város és a falu közötti különbség egyszersmindenkorra szóló határvonalait élesen megvonni nem is lehet.

Az ókorban a város és a falu közötti különbség körülbelül megegyezett az állam és a községek közötti különbséggel, amennyiben pl. Görögországban a város jelentette az államot, amelynek kisebb vagy nagyobb határában fekvő helységeket letelepülve lakó emberek annak a városnak az alattvalói voltak. Ezek voltak az ún. városállamok. A város tehát politikailag uralmat jelentett a falu felett. Ugyanez volt a helyzet a középkorban a legtöbb európai országban, különösen Olaszországban. A római világbirodalomban az „Urbs” a város, maga

Róma volt. Ez ezzel szemben tulajdonképpen csak gyarmatok voltak, amelyek között a különbség csak annyi volt, hogy voltak közöttük olyanok, amelyeknek lakói római polgárok voltak, azaz politikai jogokkal bírtak. Szék közelebb állottak kómához és voltak olyanok, amelyeknek politikai jogaik nem valának. A középkorban királyi városok vagy szabad városok, birodalmi városok, voltak azok, amelyeknek a polgárai és maguk a városok is bizonyos jogokat élveztek, amely jogok más helységek lakóit nem illették meg.

A római birodalomban a falu igen sokszor összeesett a nyaralóhely forgalmával pl. Tusculum, Tibur, stb...*)

A közép, illetve újkorban ez a nyaralóhely bizonyos uralkodó családoknak a tulajdonában levő helységek kategóriájával esett össze. Pl. nálunk Visegrád, Franciaországban Versailles, Ausztriában Schönbrunn, Poroszországban Potsdam, Oroszországban a Carskoje-Scelo stb.,

A modern államszervezetben a politikai különbségek abban az értelemben, amint azok az ókorban s a középkorban voltak, megszűntek; nálunk Magyarországon bizonyos közjogi, másutt csak közigazgatási különbségek maradtak fenn. Így pl. a thjf. városoknak vannak olyan politikai természetű jogaik (meg nem szavazott adók behajtásának, meg nem szavazott újoncok állításának a megtagadása, politikai fokirati és átirati! jog), amelyek a megyei városokat és községeket nem illették meg.

A társadalmi életben azonban a falu és a város közötti különbség sokkal inkább megmaradt és állandóbb, mint az állami szervezetben., a különbség nálunk és Európaszerte a középkorban inkább abban állott, hogy a város, amely szó etimológiailag a várból erei, egy katonailag védett, illetve védhető helyet jelentett, amelynek volt egy megerősített része: a vár. Ellenben a falunak nem volt ilyen megerősített helye. Különbség volt nálunk a város és a falu között még abban is, hogy a faluban

Jegyzet,*) az előbbi 1. §.-ban a 11. oldalon)

a föld, tulajdonosa (a földesúr) nemcsak magánjogokkal bírt, „de... bizonyos közjogokat is gyakorolt. Ez volt a földesúri hatalom. A városban azonban ilyen földesúri hatalom a földnek tulajdonosát, amennyiben az magánember volt és nem maga a város, mint jogi személy, nem illette meg. Ennélfogva a városokban az u. n. szabadpolgárok laktak, tehát olyan egyének, akik nem tartoztak a földesúr közjogi hatalma alá, hanem püspökség, stb. alá. Persze a lakosságnak a foglalkozása is különbséget képezett. A földesúri hatalom alatt, álló, faluban.. az úrbéres lakosság földműveléssel vagy a földműveléssel kapcsolatos teendőkkel foglalkozott, míg a városi lakosság iparral és kereskedelemmel, vagy valamilyen értelmiségi foglalkozást űzött, orvos, ügyvéd, mérnök stb.

A legújabb korban, a jobbágyság megszűnése óta-e zainilonDség megszűnt, megszűnvén a földesúri hatalom, ellenben megmaradt a foglalkozásbeli különbség. Mindamelllett a modern város és a falu közti különbségnek nem a foglalkozások közötti különbség adja meg a jellegzetességét, hanem az, hogy a városokban a tömegszerű együttlakás a kollektivitást a szervezetben erősebben kifejezésre juttatja, mint a faluban, míg a faluban az individuális gazdálkodás az egvéni élet jellemzője. (Lásd az 1. 14. old.)

A faluban lakó többé-kevésbé maga termeli a fenntartásához szükséges anyagokat és maga abból fogyaszt. A városban lakó ellenben saját termelvényeinek nem maga a fogyasztója, hanem ezt mások fogyasztják. A lényeges különbség ebben van és minden más különbség csak ehhez igazodik, mintegy ennek a különbségnek a logikai, pszichológiai és gazdaságokozati következménye. Így pl. a falusi földművesember maga termeli meg a gabonáját, maga csépele ki azt és maga süti (a felesége) abból a kenyeret. Így van ez a legtöbb élelmicikkel; a lakással is tulajdonképpen. Mert ha nem is maga építi (mint a legtöbb szokta) föl a házát, saját maga lakja és használja azt. A városi ember nem maga állítja elő az, élelmiszerét. Túlnyomó nagy részben nem a saját házában lakik, de másnak a házában. A falusi embernek a saját házában vagy legalább is a lakásában van a

munkahelye. A városi embernek a lakása és a munkahelye többnyire el van választva, A hivatalnok em a hivatalában lakik. A kereskedő többnyire nem a saját házában, sem az iparos, sem a munkás, sem a tanár stb. Ez a lényeges különbség a város és a falu között. Ezért a falusi embernek van csak igazi otthona, ami tulajdonjogilag is az övé, míg a városi embernek csak szállása van, ideig-óráig való lakása. Ma itt, holnap ott. Ezért mondják (így Spengler is) helyesen: a falu népe, a város lakói.

De nemcsak a ház tulajdonjoga adja ezt a különbséget, de ezzel kapcsolatosan és ebből kifolyólag az is, hogy az életszükségleteknek a kielégítése egészen más a faluban, mint a városban. A városban lakó nem a saját kútjának a vizét issza, hanem a kollektív közös vízvezeték által a lakásában bevezetett vizet, nincsen neki külön levezető csatornája, hanem a szennyvizet is egy közös csatornában vezeti. Éppen úgy van a közös világítással stb.

Itt van tehát a lényeges különbség korunk várososa s faluja között. A többi ami látszik, mind csak ennek a következménye. Így az, hogy a városban emeletes házak vannak, s ezek egymáshoz sorakoznak, következménye annak, hogy a házban nemcsak maga a tulajdonos lakik, hanem azt kiadja bérbe. Ebből következik az, hogy a városi házakat többnyire fölfelé nagyítják, azaz emeletesre, több emeletesre, építik.

Ebből a körülményből fejlődik ki a városfogalom tartalmában az emeletes ház. Mentői több egy helységben az emeletes ház, annál inkább bir városias kinézéssel, azaz formailag annál inkább lesz — és így nevezetik is annak — város. Ilyképp a forma szerint a város akként aláírni ki a faluból, hogy a régebbi földszintes házak helyébe emeletes házak kerülnek,* amit a város lakói bizonyos lokális patriotizmus büszkeségével és örömeivel vesznek tudomásul.

Hogy azonban a várost nem az emeletes házak teszik lényegileg várossá s hogy a sok magas épület nem ok, hanem okozat, azt bizonyítja az a szinte hihetetlennek látszó tény, hogy még a kétségbevonha-

Jegyzet:*) így látja ezt Laky Dezső is "Budapest épületviszonyai" címén 1929-ben megjelent művének 30. oldalán.

tatlanul nagy város, sőt világváros Budapestnek házai még nem túlnyomó részben emeletesek. A kiegyezés utáni időben 1869-ben, mikor a városító liberális irányzat már uralomra jutott nálunk, a budapesti házak 77.5%-a még mindig földszintes az ország fővárosában, de még 1927-ben is 52.31 a földszintes házak aránya.

Tehát egy világvárosban a házaknak még nem is a fele emeletes. Ezért azonban senkinek sem jut az eszébe világvárosi mivoltát kétségbe vonni!! Esy>-xwixöl nem az emeletes házak teszik a várost igazán, városná. Bpp így az hogy a városban az iparos és a kereskedő népség van túlsúlyban az mind a kollektív vitásnak a következménye, és ismét okozója. Ugyancsak ebből következik az, hogy a városban vannak elhelyezve . az iskolák és a kultúrintézmények és más lévén a városi és a falusi ember foglalkozása, mások az összes körülmények és így természetesen más lesz a városi és a falusi ember gondolkozása is. A hivatalok, a kultúrintézmények kiszolgáló személyzetet, az iparosnak és a kereskedőnek nagyobb vevőkört biztosítván, a városban nagyobb számú lesz a munkaalkalom, mint a faluban. A városok lakossága tehát ezáltal növekszik. A lényegest azonban, ami a városi és falusi ember gondolkozásának különbségét teszi, a háztulajdon adja meg. A városban mint említettük, lakók vannak, akiknek a ház amelyben laknak, nem sajátjuk, akik tehát azzal nem törődnek, akik nem érzik magukat a házhoz kötve, sem a környékhez, lakásukat folyton változtatják s így nincs semmi, ami őket megkötné. A tulajdon az embert gondokkal terheli, ezek a gondok az embert gondolatban és érzésben még jobban hozzáfűzik a tulajdonhoz, tehát a házhoz).**

Jegyzet:*) Lásd: Laky Dezső id. műve: Budapest épületviszonyai: Statisztikai Közlemények. 58. köt. 1929. 1. szám. 30. old.)

Jegyzet. **) kitűnik a háztulajdon és a birtokstatisztikából, amíg ugyanis 1920-ban az összes népességből Budapestben csak 2.6%-nak volt háza vagy legalább házrésze, Pécs városában 10.1%-nak, Baranya vármegyében 18.2%-nak, míg az országban általában 13.5%-nak, a törvényhatósági jogú városokban 5.5

A lakásbérlőnek azonban nincsenek ilyen gondjai, többnyire a házon, a lakáson kívül él, egyrészt hivatalában, másrészt munkahelyén, vagy a gyárban. Nagyon sokan még csak enni sem járhatnak haza s így nekik a lakás legfeljebb éjjeli pihenőhelyük. A városi ember tehát nem a lakásához van kötve, hanem vagy a hivatalához, vagy az üzletéhez, vagy szórakozási helyéhez és mert ez. állandóbb mint a lakása, inem változik olyan gyorsan, inkább ide gyökereződik be. A városi embert tehát nem annyira a házi otthona, mint inkább foglalkozási otthona köti le. Azért ragaszkodásának és érdeklődésének is inkább ez a tárgya. Szórakozási, is inkább nyilvános helyeken, színházban, moziban találja/Ennek folytán a gondolkodása is egészen átalakul. Több érzéke van a változás iránt, nagyobb a kollektivitás iránt és Épért az emberben kell hogy valami állandó legyen, ami lekösse, ezt az állandóságot nála a hivatali gondolkodás, vagy az üzleti felfogás, vagy az ő munkatevékenysége és az abban való hit adja meg, de semmiesetre sem az otthona.

Míg azelőtt a város jól megalapozott biztos jólétnek és az ebből eredő önérzetnek volt a fókusa, a mai városban lakók legnagyobb tömege tulajdonképpen nem rendelkezik más tulajdonnal, mint azzal a ruhával, vagy valami csecsebecsével, ami éppen rajta van.*) Ez az oka annak, hogy a legtöbb városi embernek nincs is érzéke a tulajdon iránt. Tehát könnyen beveszi mindazokat az eszméket, amelyek tulajdonellenesek, ellenben a faluban fordítva van a dolog, mert ha mása nem, legalább egy háza sok embernek van. Pl. vegyünk fel egy községet a csanádmegyei Kunágotát. Itt 7000 lélek lakik, kerekén 1500 házban. A lakosok közül 1580 a családfenntartó, ez annyit jelent, hogy 1500 házban 1580.

Annak, a vármegyékben 15'5á-nak. Budapesten a már említett 2.6%-nak. (L. Dr. Hacker Erin: Budapest hatása a kriminalitásra. Statisztikai közlemények 1931 r- 30. old.)

Jegyzet *bírija magyarázatát a városi olcsó cifrázkodás is.

család lakik, tehát nagyban és egészben majdnem minden családnak van tulajdon háza, dacára annak, hogy a mezőgazdasági munkások az egész lakosságnak Sábát teszik ki és az u. n. szellemi munkások, azaz a szellemi munkával foglalkozó osztály, 70 családdal szerepel, akik nem mind a saját házukban laknak. A munkások a lakosság 64%-át tevéen ki és a szellemi munkások 70 családfenntartóval szerepelvén, miután a szellemi munkások túlnyomó része közhivatali alkalmazott, akiknek többnyire nincsen saját házuk, ez annyit jelent, hogy még a mezőgazdasági munkások nagy részének is van háza, vagy legalább is egy házban része, ami mégis valami tulajdont jelent. Ez a ház odaköti az embert és egyszersmind meghatározza a szomszédsági viszonyt is. A falut tehát a szomszédsági viszony adottsága is jellemzi, ami állandó. Mivel a szomszédok egymásra vannak utalva, közöttük egy állandó érdekközösség fejlődik ki, amiben azonban megmarad az individuális élet. Mert mindegyiknek megvan azért a saját maga lakása, kútja, állata stb. A szomszédok ezen érdekközösségből kifolyólag segítik egymást vagy ellenségei lesznek egymásnak, de akár így akár úgy, ismerik egymást, mint ahogy nyitott könyv egymás előtt az életük. A városban — a gyáros külvárosokat kivéve — a szomszéd házak lakói de még a szomszéd lakások lakói sem ismerik egymást és nem is törődnek egymással, nem segítik egymást. Ott szomszéd nincs is, csak ajtószám „partej” van. Már most, ha ezeket a különbségeket mint osztályozó tényezőket vesszük figyelembe, akkor rájövünk arra, hogy az egyes helységeknek közigazgatási elkülönítése nem felel meg a város és faluról megállapított fogalmi kategóriáknak. Azaz; Magyarországon nagyon sok olyan város van, melyet közigazgatásilag úgy neveznek, ami azonban a valójában falu. Falu lesz tehát falupolitikai szempontból mindaz a nagyváros amelynek lakossága túlnyomó részben maga termeli azt, amit elfogyaszt. És amelyik lakosainak nagy része a saját házában lakik. Gyakorlatilag szólva ez annyit jelent, hogy falunak kell mondanunk mindazokat a helységeket, amelynek lakosságának túlnyomó része földművelő, tehát közvetve és nem közvetlenül igaz az, hogy falunak nevezzék azokat a helységeket, amelynek lakosai földművelők. Mihelyst pedig ezt a kategóriát így

megvonjuk, akkor Magyarországon a szó legteljesebb értelmében csak egy igazi város van s ez Budapest, A törvény hatóságu jogú városok közül leginkább Miskolcot, Pécsét, Sopront és még Győrt lehetne a mai Magyarország területén városnak nevezni, de már Kecskemét, Hódmezővásárhely hiába nevezetik hivatalosan városnak, bizony az falu, mert hiszen lakosságának túlnyomó része a földből él. Ugyanezt lehet mondani Szegedről és Debrecenről is. Azért is nevezte el ezeket a köznyelv ’’parasztvárosok’ -nak. A magyar Alföld alapos ösmerője: Dr. Györffy István múzeumi igazgató a parasztváros elnevezést nem tartja hely tállónak*, mert eszerint ez csak azokat a helyiségeket jelentené, amelyeknek lakossága jobbágy eredetű, mert ő csak ezeket tartja parasztnak. Mivel azonban a mi felfogásunk szerint a paraszt elnevezés nemcsak a jobbágyokat, illetve az ilyen eredetűeket illeti meg, de mindazokat ebbe a rendbe sorozzuk, akik két kezük munkájával művelik meg a földet, akik ezekben az u. n. pár ásztvárosokban többségben vannak. Azokat a nagy alföldi helyiségeket tehát, amelyek közigazgatásilag városok, a lakosaik legnagyobb része azonban paraszti foglalkozású, egészen helyesen parasztvárosoknak nevezhetjük.

Végeredményben tehát Magyarországon alig egy két helyet lehet városnak nevezni, mert ami áll a thj. városokra, ez áll a megyei városokra is, amelyek közül még fentebbi megállapításunk szerint Újpest, Pesterzsébet, Kőszeg megyei városok volnának meg azok a helységek, amelyeket városnak lehetne nevezni, azonban ha meggondoljuk azt, hogy Újpest és Pesterzsébet bár önálló autonómiával bírnak, tulajdonképpen Budapestnek az elővárosai, maradna az egy Kőszeg megyei város, ami igazában város volna és talán még Szombathely, esetleg Veszprém, amelyeknek városias jellegük van.

A falupolitikának ezt a megállapításait nem mindenífi fogja szívesen látni Magyarországon, mert hiszen nálunk évtizedek óta az volt a törekvés, hogy iparosodjunk, industrializálódjunk és merkantelizálódjunk. Az iparnak és a kereskedelemnek pedig váro-

Jegyzet. *) Györffy István egyet. m. tanár. Az alföldi kertés városok c. művében. (Kiadva Bp. 1926.)

sok a székhelyei és nem a falvak. Azaz formailag városiasodást, bizonyos iparosodást jelent. A formát pedig mindig sokkal könnyebb átalakítani, mint a lényegét. A forma könnyebben észrevehető, mint a lényeg és ezért az emberek hajlandók a lényegét föl-áldozni a formáért és a forma szerint ítélni meg mindent. Sokkal könnyebb egy helységet hivatalosan városnak elnevezni, mint valóban azzá tenni. A közigazgatási város elnevezés sokkal szinpatikusabb, mint a falu. Ezért a nagyobb falvak (községek) lakói is szeretik a községi előljáróság hivatalos épületét is városházának nevezni. A legutóbbi községi törvény az 1882:XXII.t. c. előtt azokat a falvakat, amelyek nagyobbak voltak, amelyekben volt már bizonyos városias jelleg, mezővárosoknak nevezték, evvel is kifejezésre juttatván azt, hogy a lakosság inkább mezőgazdasági foglalkozású; Be maga a lakóhely inkább szeretne város lenni. A mindent centralizáló liberális, éra alatt hozott községi törvényeknek azt az intézkedését nem lehet helyeselni, mikor 50 olyan községünk van, amelyek léleke száma meghaladja a tízezeret. Ezek a községek a megyei városok kategóriája útján sorakoztatva mezővárosoknak volnának nevezhetőek.

A falupolitika azonban vizsgálódásait ki kell, hogy terjessze mindazokra a városokra is, amelyek tulajdonit éppen nagy falvak. Ezeket a lakott helyek két különböző szempontok szerint osztályozhatjuk, illetve csoportosíthatjuk. Először aszerint, hogy egészen önálló életet élnek-e vagy pedig lakosságuk valamilyen más helységhez, városhoz csatlakozik, azaz, hogy a községnek a lakossága a községben él-e. A lakóélet, reggeltől-estig és estétől reggelig, avagy csak egy bizonyos ideig tartózkodik a községben, pl. estétől-reggelig és napközben másutt keresi-e meg a kenyerét. Ezek a községek tulajdonképpen tartozékai annak a helységnek (városnak), ahová lakói állandóan bejárnak, liánt ennek a városnak tartozékai., azt lehetne, mondani, annak a periferiáját alkotják, annak az övezetében fekszenek. Ezeknek a községeknek idáig még nem adott a falupolitika különös nevet, leghelyesebb lenne ezeket „övező községeknek” nevezni. A nagyvárosok körül elhelyezkedő községeket aszerint szokták ilyen övbe beosztani, hogy mennyiben jár be a lakosság a városba dolgozni, vagy bármi más

módon ennyiben függ a várostól. Az első övbe azokat a községeket sorozhatnák, amelyek lakosságából a családfenntartók túlnyomó része, mondjuk. 70-80%-a a városba jár be; ez lenne a legszűkebb öv. Ha Budapestet egy ilyen öv központjának vesszük, akkor 21-22 olyan községet fogunk Budapest körül találni, melynek lakosságából a családfenntartók nagyobb része, sőt a családtagok egy része is bejár Budapestre és ott keresi meg a kenyerét. Ezek legnagyobb tömegét a gyári munkások adják, utánuk jönnek az ipari és kereskedelmi alkalmazottak, azután a forgalmi eszközöknél alkalmazottak, végül negyedik helyen a közhivatali alkalmazottak. Mindezek a napnak legnagyobb részét a városban töltik. A hétnek a hétköznapjait. És csak éjjel valamint vasárnapokon és nagyobb ünnepeken vannak odahaza. Közülük azok, akiknek nincsen házuk és kertjük, azaz tulajdonuk az illető községben, semmi mások, mint egyszerű lakók, akik nem bent a városban laknak, hanem az város falain kívül» Ezek éppen úgy költözködnek, mint a városban bentlakók, változtatván lakóhelyüket. A községhez tehát semmi sem köti őket, s így a községeknek a beléletével nem is törődhetnek.

Egy kicsit erősebb kötelék fűzi már az ilyen övezeti községhez azokat, akiknek ott házuk, belsőségük, esetleg földjük van, de mivel ezek száma az előbbiekhöz képest sokkal kisebb, és gondolkozásukat teljesen az a város befolyásolja, ahol életütnék legnagyobb részét leélik.

A második övezetbe tartoznak azok a községek, amelyeknek lakóiból már kevesebben járnak be a városba. Ezeknél természetesen a városnak a hatása a községére már kisebb, mert hiszen a község lakóinak túlnyomó része már nem keresi a kenyerét bent a városban, ezek legfeljebb élelmiszereket eladni járnak be városba. Az úgynevezett batyuzók (Bencések). Ezekre nézve a város nem, okvetlen szükséges, életüket fenntartó hely, hanem inkább mellékkeresetre alkalmat adó és szórakozó hely. Ezeknek falusi lakói jellegük tehát inkább megmarad, mint az első övezetbe tartozóké. Budapest környékén fekvő községekből kb. 30-40-et lehetne ebbe a második övezetbe beleszámítani.

A községeknek a másik főcsoportjába sorozhatjuk még azokat a helységeket, amelyek lakosságának egy része nem otthon keresi a kenyerét, ez a hely azonban már nem a város, de legalább is nem nagyváros, hanem valamilyen ipartelep, pl. egy bánya. A bányamunkások egészen különleges munkát végezvén, felfogás és gondolkozás tekintetében nem városiak, de mert viszont tömegesen együtt élnek és dolgoznak, mentalitásuk ismét egészen más, mint a falusi lakosságé, t. i. azé a lakosságé, mely életének a napjait túlnyomó nagyrészen saját községében éli le és amelyet a harmadik főcsoportba sorozhatnánk.

A negyedik főcsoportba sorozhatók azok a helységeek, amelyek lakosságának teljes egésze saját községének a területén éli le életét, a zomban a lakosság egy része nem magában bent a városban lakik, hanem a városnak a határában. Ezek a nagy tanyavárosok. Itt a lakosság tehát két részre oszlik: egy részé bent lakik a városias községben, a másik része pedig kint a határban, a tanyán. Ezeknek a helyzetük annyira különleges, hogy ezekről egészen külön fogunk tárgyalni a tanyavilágról szóló részben.

ötödik csoportba sorozhatnók azokat a községeket, amelyeknek a lakossága magában a községben lakik, azonban abban a községben valamilyen ipartelep van, amely a lakosságnak egy részét foglalkoztatja. Itt t. i. a lakosság egy része már nagy tömegekben együtt dolgozván, ezeknek fölfogása és gondolkozása eltér a földműves lakosságtól és bizonyos mértékig a nagyvárosok kültelki lakóinak gondolkozásához hasonlít.

A hatodik főcsoportba sorozhatnók az u. n. eszmei községeket. Ezek olyan községek, amelyek tulajdonképpen egymástól tácol fekvő községrészekből állanak. Amely községrészekben házak vannak, nem tanyát alkotnak, de nincsenek összeépítve, amint a falvakban és a közigazgatási hatóság ezen községrészek egyikében, vagy egy más reális községben székel. A másik részben pedig egy egészen más közintézmény pl. iskola stb.

Látjuk, hogy a községeknek ez a többfélesége egészen különböző életviszonyokat teremt, tehát ennek megfelelően egészen különböző közigazgatási szervezetet igényelne. A magyar községi, illetve

törvényhatósági törvény azonban abszolúte nem alkalmazkodik ehhez a különbséghez, hanem sablonszerűen besorozza ezeket a helységeket a fentemlített közigazgatási csoportokba.

Az u. n. falusi .községek, amelyek tehát városi, közigazgatási szervezetet el nem bírnak, nálunk 154*; főszolgabírói járásba vannak beosztva, tekintet nélkül arra, hogy azok a fentemlítettek melyikébe tartoznak.

Az, hogy az országban csal: egy nagy város, azaz világváros van, Budapest, és ezután egy-két félig -város és utána csak parasztvárosok, azaz falvak következnek, semmiképpen sem nevezhető egészséges állapotnak. Budapestnek a lakossága kereken egy millió, azaz Magyarország lakosságának több, mint tizede a fővárosban él, ha még a környéket is hozzá vesszük a Budapest körül elterülő első övezetnek a lakosságát, akkor kb. 1.400.000 ember lakik az ország fővárosában és ezzel odaszámítottuk az ország két legnagyobb megyei városát, Pestszenterzsébetet és Újpestet is. Nincs tehát. átmenet a világváros és a falvak között. Ebből a szempontból az összes műveit nyugati államok között egyedül állunk, mert minden műveit államban az ország fővárosa után még több igazán városias nagyváros van. Az a körülmény, hogy Budapestet egy ilyen város övezet veszi körül, amelynek a-lakossága nem saját községében él, hanem. Budapesten, azt a gondolatot vetette fel, hogy ezeket a községeket mind a fővároshoz kell csatolni, hogy ilyenmódon létre jöjjön Nagy-Budapest. Hagy-Budapest igen sok embernek a vágya, általában azoknak, akik a nagyvárosoknak a hívei és akik.-a városiasodást mindenképpen elő akarják mozdítani. Ezek többnyire a merkantilisták és indusztrialisták világából valók. Igen sok híve van ennek a városias gondolkodásnak az újságírók között, akik ezt az eszmét propagálják. A hitfelekezetek közül különösen a zsidóság, aki a városiak, a politikai pártok közül a polgári radikális párt.: az egyes foglalkozások közül leginkább a kispolgárság. A szociáldemokrata és kommunista pártok is hívei, de csak addig, míg uralomra nem jutnak. Hívei azért, mert ilyenmódon a

Jegyzet: * Újabban a főszolgabírói járások számát is csökkentik és így 3 főszolgabírói helyett szolgabírói kirendeltséget létesítettek.

szocialista eszméket könnyebben terjeszthetik az ezeket könnyen befogadó munkásság körében. Az uralomra jutott szocialista és kommunista párt azonban már nem barátja ennek a Nagy-Budapestnek, mert annak a táplálása és fenntartása igen nagy gondot ró reájuk. Így az 1918 és 1919 véres években uralomra jutott szocialista és kommunista párt vezetési is „vízfejű”-nek nevezték Budapestet. Az Oroszországban uralomra jutott szélső kommunista, azaz bolsevista párt, illetve a kormány, Petrográd lakosságát 1.600.000-ról lepassztotta egy millióra*) és 1933. július havában olvashattuk lapjainkban, hogy a bolsevista kormány a fővárosnak, Moszkvának lakosai számát is le akarja apasztani. A pestkörnyéki falvak az u. n. első övezet, annyira különleges viszonyok között vannak, hogy ezekre vonatkozólag a másik terv az, hogy ezek egy külön vármegyét alkossanak, amelynek szervezete más legyen, mint a többi vármegyéé. Magyar országon a székesfőváros és falvak közötti nagy űrt legélesebben dr. Klébelsberg Kunó vette észre, aki ennek áthidalására a vidéki városokat akarta fejleszteni és e célra az egyetemekkel bíró városokat szemelte ki. Tehát különösen Pécsét, Szegedet, és Debrecent, amelyeket telj esen városiasítani akart. Különösen Szegedet, amelynek annyi — tagadhatatlanul jó ízléssel — középületet emelt, hogy annak költségeit tulnyomórészen a városra kellett háritani; a város természetesen polgárra és nagymértékben arra a 12.000 földműves családra háritotta át ezeket a terheket, amely a városnak magántulajdonában lévő földeit bérlí. Nagyon sokan tönkrementek emiatt közülük és nagy vita fejlődött ki efelett az országban, amelynek az e kérdéssel foglalkozó közvéleménye két pártra szakadt. A földművesek érdekeit az akkor Weiss István dr. igazgatói vezetése alatt álló Paluszövetség vette pártfogásába: igen helyesen azt fejtegetvén, hogy Szeged földművességének a tönkretétele árán nem szabad Szegedet nagyvárossá fejleszteni. Klébelsberg grófnak ez a gondolata mindenesetre szép és helyes, de viszont a Faluszövetség igazgatójának volt igaza, mikor

Jegyzet. *Karl Anton Prinz Rohan: Moskau 1927. 125. old.

Szeged földműves lakosságát védelmébe vette, mert az ország legnagyobb kincse mégis az emberi élet és azt. városfejlesztési célokba feláldozni nem szabad. Emellett Klébelsberg abban is tévedett, mikor azt hitte, hogy máról-holnapra lehet várost építeni. Ez csak technikailag vihető keresztül, kulturálisan nem, mert a kultúrának éppen úgy szüksége van tradícióra, mint minden nagy maradandó emberi alkotásnak. A tradíció nélküli városnak pedig nincs ereje sem politikai, sem kulturális szempontból és így Klébelsbergnek ez a gyorsütemű, erőszakos városfejlesztése sohasem érte el a célját, mint ahogy halálával ez az irányzat véget is ért.

Évtizedekre van tehát szükség, míg Budapest és a falvak között egynéhány igazi nagy város fog kifejlődni.

Sok szó esik nálunk a községek reformjáról is. A községi igazgatás reformja során többen felvetették azt a gondolatot, hogy a járási hatóságnak a megszüntetése mellett a járási jogkört a községekre kellene bízni olyanformán, hogy a jelenlegi községi szervezetből kiemelendő jegyzőt — természetesen főiskolai végzettség mellett — kellene megbízni azokkal az elsőfokú közigazgatási teendőkkal, amelyeket eddig a főszolgabíró végzett. Ezt a felfogást azzal indokolván, hogy a járás mint közbenső helyi társasági szerv, a mai viszonyok mellett, mikor a vasút, a posta, az autó és a telefon a megyei központi hatóságoknak a rendelkezésére állanak, a községek felügyelete onnét is ellátható és a főszolgabírói szervezet további fenntartása egyrészt fölösleges pénzkidobás, másrészt csak arra alkalmas, hogy a községek autonóm életét megfojtsa, viszont a jogkereső közönség érdekeit is sérti, amennyiben az ügyek elintézését nagyon elnyújtja. Ez a felfogás azonban nézetünk szerint teljesen téves. Nálunk nagyon elterjedt a nézet — ami különben a francia forradalom eszmevilágából kiindulva Európa legtöbb népénél is feltalálható — hogy valamely országban található bajokat tényleg ki lehet küszöbölni, alkotmány, vagy a közigazgatási szervezet megváltoztatásával. Ennek a felfogásnak a hívei mindent reformálni akarnak. Reformálni mindent és a végletekig. Ezt a felfogást, amely meglehetősen általános és különösen a fiatalabb generációnál valóságos rögeszmévé válik, álta-

lános reform utáni vágnak nevezhetjük.

A világ legjobb adminisztrátorai (egyszeres- mind — ami összefügg legjobb jogászaival) is ismer- ték ezt a mentatilitást és "furor reformandi"-nak ne- vezték — nagyon találóan. Az újkor legnagyobb biro- dát omal kot óinak, legkiválóbb államférfin az angol Salisbury (kimondva salsbőri) és Balfour minisz- terelnökök azt vallották, hogy a mesterséges szer- vezeteti reformok semmit sem használnak, ezért minden szervezeti reformnak ellenségei voltak. (Lásd Maur- ris: VII. Edward és kora).

"Furor reformandi"! Ennek a felfogásnak a hí- vei jobban mondva azt hiszik, hogy úgy az egyes em- berek ezerféle baját, mint általában az országnak a bajait, szervezeti reformokkal és új intézmények létesítésével lehet megszüntetni. Gondolkozásuknak kiindulási pontja az u. n. racionalista felfogás, mely mindent az észszerűség és szabályosság elvei szerint akar elintézni, elfelejtve azt, hogy az em- bereket cselekvéseikben sokkal kevésbé vezeti a rá- ció, mint mindenféle más alapérzületből, vagy meg- győződésből hitből eredő felfogás. Éppen leginkább azokat az alsó osztályokat, akiket a kormányzat hi- vatva van irányítani.

Ezeknek az életkörülményeit tehát rationali- zálási alapelvekkel nem lehet sem megjavítani, sem befolyásolni. Úgy amint az embereknél, úgy az intéz- ményeknél, a szervezeteknél is a különböző érzületek nek és történeti eseményeknek — mely utóbbiak semmi- esetre sem lehetnek racionálisak — igen nagy szere- pe van a hangulatnak, a néppsyhének és az emberek azon alapérzületének, mely szerint emberi szokásaik- hoz ragaszkodni szeretnek. Ha tehát valamely szer- vezet évszázadok óta működik, az annyira beleágyazza magát az emberek érzelmi és gond ólat világ ába, hogy annak megváltoztatása felzavarja nemcsak az egyesek- nek a felfogását, hanem egész megszokott életmódját is. Pl. éppen a főszolgabírói állás annyira ma- gyar az ő egész szervezetében és működésében annyira összefüggésben van a magyar népnek a hatalomról való felfogásával, hogy annak onnét való kiragadá- sa egészen azonos azzal, mintha az emberi testből e y szövet vennének ki. Az újabb idők orvosi tudománya ugyan bizonyos szervekről, pl. a lépről azt állította, hogy az fölösleges. A legújabb kutatás

azonban bebizonyította, hogy e felfogás téves volt. Annál inkább áll ez az olyan szervekre, mint pl. a szív, tüdő, melyek működése annyira összefügg az egész életműködéssel, hogy azt onnét kivenni és más-sal pótolni nem lehet. Ilyenek azok az évszázados tisztségek és hivatalok is, amelyek valamely nemzet létszervezet ében századok óta működnek. A különbség az emberi szervezet és az állam között az, hogy amíg az emberi szervezet életműködése sokkal rövidebb és így valamely szervének megsérülése azonnali halált okozhat, addig az állami szervezet egy lényeges alkatrészének megváltoztatása csak évtizedek múlva érezteti a hatását és így az államéletben a reformok sem mutatják azonnal a kártékonyságot. Semmiképpen sem lehet azonban a reformokat úgy felfogni, hogy azok szükségszerűleg jók csak azért mert reformok és mert akkor bizonyos közhangulat behatása alatt azoknak megvalósítása általános óhajja is lesz, így, ha egy nép bizonyos hivatalokat, bizonyos életvitelt megszokott, akkor ha ennek megváltoztatása bizonyos anyagilag felmérhető hasznot jelenthet és így racionálisnak is mondható, amellet ugyanakkor olyan technikai értékeket tesz tönkre, hogy minden racionális ellenérték mellett a közület teljes tönkretételét eredményezheti. De emellet még racionális szempontból is megbírálva a fönt jelzett ezt a tervet annak e szempontból való megvalósítása ellen is nagyon sok érv hozható fel. Különösen néppszichológiai szempontokból, melyeket ma ugyan kevésbé szoktak figyelembe venni, de amelyek azért épp úgy fennállanak, mint a nem észlelt természeti tünetény vagy az elrejtett és észre nem vett ellenséges csapat. Ha az elsőfokú, közigazgatási fórumot a mai magyar községbe helyezük, akkor ezt a fórumot nem lehet a községtől elvonatkoztatva megítélni. Hiába végez az a községbe helyezett első fórum tisztviselője — nevezzük bár jegyzőnek vagy akármi másnak — akármilyen egyetemet is, életfelfogását, hivatali működését, a község viszonyai, mint a Taine által megállapított millieunek a ható tényezői, erősen befolyásolni fogják és a mai elmaradt falusi viszonyok között, az oda behelyezett közigazgatási tisztviselő, ha hosszabb ideig ott van, éppen úgy el fog parasztosodul, mint ahogy ma elparasztosodik a hosszabb ideig falujában élő falusi plébános, tanító,

vagy jegyző. Azaz nem fogja a maga magasabb kultur-egyéniségét a falura rányomni, hanem megfőrdít, a falu fogja a maga alacsonyabb nívóját belepre-selni az illető közigazgatási tisztviselőbe.

A magyar közigazgatási reformnak a hívei köz-igazgatásunkban — valljuk be — hogy ezt már teljes joggal, éppen az elfogultságot, a családi összekötetések és protekció meglétét mint különösen jellemző hibát, elítélik. Mar most világos, hogy a faluban azok a személyes ellentétek, amelyek ma nagymértékben megvannak és főleg a kisszerű viszonyokban gyökereznek, abban az esetben is fognak érvényesülni, ha a mai főszolgabírói tevékenység gyakorlója a faluban fog székelni és nem a járásban. Sőt természetzerűleg még inkább, mert hiszen világos, hogy a messzefekvő főszolgabíró sokkal jobban tudja magát emancipálni ezen tényezőknek a hatásától, mint az abban bent élő tisztviselő. Aki a falusi életet ismeri, tudja azt, hogy milyen sok ellensége van ma a faluban egy-egy jegyzőnek és a jegyző sem lévén angyal, a legtöbb esetben ő is érezteti a vele szemben nyilvánuló ellenségeskedéssel az ő politikai hatalmát, ami magától értetődő is, mert másképpen ő húzná a rövidebbet. A tekintélynek egyik lélektani alapja éppen a távolság és a különbség. Azt a közigazgatási tisztviselőt bent a faluban, akit mindenki ismer a maga gyengéiben és hibáiban, sokkal kevésbé fogja tisztelni, mint azt a távoleső főszolgabíró, akit csak néha-napján lát. A magyar embernek természetében van pedig az, hogy ő a közigazgatás vezetőitől tekintélytartást és elfogulatlanságot vár. A faluba helyezett elsőfokú közigazgatási hatóság vezetője sem ezt a tekintélyt, sem az elfogulatlanság elismerését nem szerezheti meg magának. Ítélete és határozatai szükségképpen nem lesznek pártatlanok és így sokkal nagyobb mértékben megfelebbezéseknek a tárgyai, mint eddig a főszolgabírói Ítéletek és határozatok. Hogy lehessen pl. elképzelni, hogy egy kihágási ügyben az ilyen faluba helyezett első közigazgatási fok ítéletei megnyugvást keltsenek. Már eleve befolyásolva vannak a szomszédság és ellenséges viszonylatok által. Ha meg a kihágási ügyekre külön hatóságot vagy bíróságot létesítünk, akkor ott kellüme-gint új állásokat szervezni. A községektől egyene-

sen a megyéhez fölterjesztett egyéb ügyek, amelyeket ma a főszolgabíró nagyobb tekintélyével és többkevesebb megnyugvással, de legalább is bizonyos belenyugvással elintéz, közvetlenül a községből oly nagy mértékben kerülnének föl a vármegye központjába, hogy ismét ott kellene személyzetet szaporítani. Mindezen pszichológiai tényezők megkövetelik tehát ma azt, hogy az elsőfokú járási hatóság a maga szervezetében fönntartassék. Hozzájárul ehhez az is, hogy a jövőben a közigazgatásban a gazdasági szempontok sokkal nagyobb mérvben fognak előtérbe nyomulni, mint ma. A gazdasági törvények pedig sokkal szélesebb területen, sokkal összefüggőbben érvényesülnek, mint egy községnek a területe. Ha minden községet külön elsőfokú hatósággá teszünk, akkor ezeket a községeket szembeállítjuk egymással és ma egységes gazdasági területeiket szétszakítjuk. Ugyanaz fog bekövetkezni kicsiben, ami bekövetkezett a volt Osztrák-Magyar Monarchia területén keletkezett államok között nagyban. A külföldön is van csak valamelyes közigazgatás, de majd mindenütt van olyan járási hatóság-féle, amelynek területe lehet kisebb, vagy nagyobb, mint a mienk, de amelynek fontossága ott is napról-napra emelkedik.

fölmerült az a gondolat is, hogy a járásokat, amelyeknek a nagysága igen különböző, egységesíteni kell, így az u. n. racionalizálási kormánybiztoskimutatta, hogy milyen roppant nagy különbség, van a járások között*). Békés megyében van egy járás, a gyomai, amelynek csaló két községe van, viszont dúnántul vannak olyan járások, amelyeknek 30-40 községük van. Ezekre a nagy különbségekre Princz Gyula pécsi egyetemi tanár mutatott, rá a "Magyar Szemle" 1933. II. számában. Ennek az oka ismét az, hogy amíg az intelligencia az egyenlősítés és az

* Hogy a volt racionalizálási kormánybiztosig csak elméleti alapon tehette meg — különben rendszertanilag, igen értékes javaslatait — az abból is következett, hogy vezetői nagyon képzett, de az élő közigazgatásban nem működött egyének voltak.

egyformásításnak a híve, a falupolitikával foglalkozó írónak nagy része is rámutat orra — így Kaan Károly és Weisz István is — hogy milyen óriási nagy különbség van az egyes falvak lakóinak száma és házaiknak területi nagysága között

Ezek a különbségek évszázados fejlődés során adódtak és ezért természetesek. Az erőszakos egyónná sításnak ebből a szempontból semmiféle értelme sincs. A helyesebb eljárás az lenne, ha többféle községi szervezetet rendszeresítenének, a nagyközségek és a megyei városok közé beiktatván a mezővárosokat, amelyeknek más szervezetet adnának, mint a nagyközségeknek. Itt felmerül az a kérdés, hogy helyes-e az, hogy a mi kis és nagyközségeinkben a község élén álló előjáróság és annak a feje, a községi bíró, nem kvalifikált emberekből áll, hanem többnyire a parasztgazdákból és kézművesekből kerül ki. Sokan vannak, akik a község élére egy

Jegyzet: Ezt a véleményt Tarnay Ivor Csanád-To-qualifikált, egyetemet végzett egyént akarnának tenni, különösen a községi jegyzői kar kívánja ezt. Sokan még a jegyzői elnevezést is megszüntendők tartják, mert hiszen ez a szó nem imperiumot gyakorló tisztviselőt jelent, hanem csak segédszemélyzetet. A világháború előtt az Országos Jegyzői Egyesület a község élén álló kvalifikált egyént "polgárnagnak" kívánta elnevezni. A gyakorlati közigazgatásnak vármegyei vezetői helyesebbnek tartják azt, ha a községekben a mai rendszer nagyjából fennmarad és a község élére valamelyik kisgazda kerül, avagy mondjuk egy paraszti gazdaember. Ebben van is valamelyes igazság, mert hiszen a község népének legnagyobb része földművesekből áll. És ha ma általános a kívánság, hogy a parasztgazdaosztály jobban vonassák be a közéletbe, akkor erre éppen a községi élet a legalkalmasabb, mint amely a közéletnek a legalsó szervezetét képezi. Valójában helyes az, ha a parasztság bevonatik a közigazgatási ügyek intézésébe, mert akkor látja, »hogy a közdolgok elintézése nem olyan egyszerű, mint ahogyan azt ő elképzeli és hogy az ügyek hosszadalmas elintézésének — és sokszor hibás elinté-
rontál-Arad egyesített vármegyék alispánja is osztja-

zésének — valamint a közéletben előforduló sok-sok hajnali, nem mindig a közigazgatás és különösen nem az úri osztály az oka. A községek ügyeinek az intézése többnyire nem igényel szélesebb látkört és az értelmesebb kigazdaosztálynak a közügyekbe való bevonása az úriosztály és a parasztosztály közötti megértés előmozdítására sokkal alkalmasabb, mintha minden kisközség elére egyetemet végzett embert teszünk. A két nézet áthidalását éppen a mezővárosok megszervezésével lehetne elérni. Azokat a nagyobb-lakosságú községeket, amelyek lakosságának túlnyomó nagy része mezőgazdasággal foglalkozik, de amelyek már intelligensebb vezetést igényelnek, külön szervezettel látnok el. Az ilyen „mezővárosnak” az élére egy képezített gazdasági ismeretekkel is rendelkező egyént tennének, aki azonban a járási hatóságnak alá lenne vetve. Természetes akkor a járásokat tényleg ki kellene kerekíteni, illetőleg mai határukat megváltoztatni, de nem abban az értelemben, hogy azok négyszerméternyre egyforma nagyságúak legyenek, hanem olyképpen, hogy községeket, amelyek messze fekszenek a járási központtól, át kellene csatolni egy olyan járáshoz, amelynek a központjához közelebb esne, figyelembe véve az úthálózatot, a közlekedési eszközöket is. Éppen az imént említett Princz Gyula mutat rá arra, hogy vannak az országban nagy számban oly községek, amelyek 20-30 km-re fekszenek a járási székhelytől és vonatlat nem közelíthetők meg, mikor a szomszédos járási székhely vonaton rövid óra alatt elérhető. Az ilyen községnek az átcsatolása falupolitikai szempontból kívánatos, mert hiszen a község szempontjából egész mindegy az, hogy ehhez vagy ahhoz a járáshoz tartozik-e és ez a községnek, mint erkölcsi testületnek az egyéniségén semmit sem változtat. A főszempont mindig az kell, hogy legyen, hogy a JL&kosság mindig könnyen tudjon a járási, székhelybe bejutni. Nálunk ebben a tekintetben túlságos maradiság, illetve a régi állapotokhoz való ragaszkodás mutatkozik, amit konzervatív felfogással sem lehet megindokolni, mert hiszen a konzervatív felfogásnak inkább az a jellege, hogy az etikai tényezőket becsüli többre, itt azonban az etikai tényezőknek semmiféle háttérbeszorításáról sem lehet szó. Ezeket a fölmerült egyes kérdéseket azonban nem generális reformok,

hanem egyes intézkedésekkel azonnal kell megoldani, hogy az egyes községek átcsatolását. Az ilyen reform organikus.

3.§. A falu elhanyagolása.

Ennek okai; a liberális világnézet és a falu.

Az embert körülveszi és befolyásolja a természet és a társadalom, az első a fizikai, a másik az ethikai törvényekkel hatván reá. Az ember környezetének ebben a mind két elemében bent él és érzi, hogy azok törvényei uralkodnak rajta. Törekvése éppen az, hogy a természet törvényeit megösmervén azok felé kerekedjék és azokat befolyásolja, irányíthassa. Ezt teszi az ember az emberi ész segítségével, amely kifürkészvén a természet törvényeit, azokat az erőket, amelyek a természetben érvényesülnek a megismert törvények alkalmazásával saját céljaira akarja fölhasználni. A társadalomban inkább a szellemi tényezők, lelki erőhatások érvényesülvén az ember a társadalom törvényeitől kevésbé akar szabadulni, de azokat is, amennyiben önkényeseknek találja, rendszeresekké akarja tenni, hogy megszüntesse a véletlennek az uralmát.. A természeti erők fölé az ember a természettudományok, a technika és a gazdasági tudományok révén akar kerülni. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy bármennyire is ismerjük a természet erőit, az azokban nyilvánuló ok és okozati törvényeket, azok fölé jutni teljesen egészében nem sikerül. Ha a meteorológiai tudomány annyira is haladt ma már, hogy 24, sőt 48 órára előre meg tudja mondani az időjárás megváltozását, a szelet, az esőt, a hideget, a meleget, befolyásolni ezek járását még nem tudja. Es ezért a föld mi vés ember földjének a megművelésében még mindig a természet törvényei alatt áll. Nagyatádi Szabó István úgy fejezte ki e tényt egyik parlamenti Beszédjében: „az Isten a gazda”. A falusi ember még most is alá van vetve a természet törvényeinek. A fának, a virágnak a növést akárhogy is iparkodik befolyásolni, sokkal inkább befolyásolja azt jó és rossz idő (mint magunk) és a tulajdonképpeni eredményt ezek alják meg. Ellenben a technika az le tudja győzni a természeti ellenhatásokat, ha nem is

véglegesen. Az ember például, aki egy fát az egyik földjén és ültet egy fát a másik darab földjén Ugyanúgy gondolja, az egyik fa megmarad a másik kiszárad. Hasztalan minden munka, ha azonban az ember épít egy házat és ha jól megtervezi és a kivitelnél jó anyagot használ, akkor centiméterre kiszámíthatja annak a háznak a nagyságát, belső berendezését., Ez a ház ellent fog állani a hidegnek, a melegnek, az esőnek, a hónak és menedéket nyújt az embernek. Csak pénzkérdés az, hogy a házban meleg legyen, mikor kint a zord tél uralkodik és csak pénzkérdése az is, hogy a ház hűvös legyen a perzselő nyáron. Az ember tehát könnyebben lesz úrrá az anyag fölött az építkezések útján, mint a földnek a művelés: útján.

Ez az oka annak, hogy az ember, aki nagyot akar alkotni az épít. Ez a mondás "Te Saxa loquantur!" nagy igazságot rejt magában: századokig, ezredekig tartja fönt az épület az építő nevét. Ezért építettek az egyiptomi fáraók a piramisokat; nevük uralmuk emlékének fönmaradását is biztosítani akarták inkább. De ki tudja megmondani azt, hogy egy virágos és termő táj az lesz-e csalt tíz év múlva is és ki tudja azoknak a nevét, akik ezelőtt száz és száz esztendővel a földnek valamely részét termékkennyé és virágossá tették? Legfeljebb a történeti feljegyzések .

Az ember tehát az anyag fölé való emelkedését és bizonyos mértékig fölötte való uralmát sokkal jobban tudja a technikai téren megvalósítani, mint a növényi és állatvilágban a földmi ve lés útján. Ez az oka annak, hogy a város-építés nagyobb műnek látszik és rokonszenvesebb is az emberek előtt, mint a földnek megművelése.,fAz ember tehát, amikor a természet fölött való uralmat meg akarja szerezni, inkább várost épít mintsem hogy földrészeket tenne jtirágzóvá. A városépítés'könnyebb, hálásabb, marandóbb dolog. És mint említettük a falu és a város között a lényeges különbség éppen a közművek építésében van, ebből következik az, hogy az emberi ész inkább a városokban keresi racionalizált terveinek a megvalósítását mint a vidéken. A falu a természetnek a produktuma, a város az ember alkotó képességének, az emberi észnek. A falu a természet esélyeitől függ, a város az emberi ész számításaitól; a

város műleges, mesterséges alkotás. Az embernek minden műleges, mesterséges alkotásában azonban ott van az emberi ész végességének a hibája. Mint minden emberi alkotás a város is tökéletlen, mert ha technikailag tökéletes is lehet, a benne folyó természetellenes életmód, következményei rosszak. Az ember Isten kezében is a természet produktuma és a természet törvényeihez van szabva. Azért a természetes élet, bár nem is látszik mindig annak, végeredményében mindig egészségesebb és tökéletesebb, mint az emberi intézmények, amely utóbbi lassan és észrevétlenül, de aztán menthetetlenül kifejleszti a rosszat. A híres Axel Munthe svéd orvos, aki sokat tapasztalt, sokat gondolkozott, San Michele regénye II. 119. o. azt mondja "az első város tervét az ördög alkotta, Isten azért akarta megsemmisíteni a bábeli tornyot" és valóban van a városban valami az embernek a természet törvényeivel való szembeszállásából, amelyben korrigálni akarja a természetet, jobban akarja megcsinálni azt, amit a természet létesítette. Abban van a városias és a falusias gondolkodás között a lényeges különbség. Ezért vannak lakók a városban, akik örökké falusiak maradnak. A gondolkozásuk az és nem tudnak beleilleszkedni a városi keretbe, boldogok, ha kikerülhetnek belőle és mehetnek falura. Ezek falusi mentalitású városlakók és vannak lakók a faluban, akik városiasan gondolkodnak. Ezek városias mentalitású falu-lakók. Ezeknek nincs is maradásuk a faluban, valami hajtja űzi őket a város felé és előbb vagy utóbb oda is jutnak. A regényíróink sok ilyen alakot örökítenek meg regényeikben. Pl. Szabó üezső az "Elsodort falu"-bán a pap leányát. Mindig voltak tehát különbségek a falusi és a városi emberek között, a város és falu lakók között. Az a gondolkodás, amit mi városiasnak nevezünk tehát! racionalista gondolkodás.. Világos, hogy minden olyan korszakban, amelyben az emberek gondolkozása racionalisztikus, szükségképpen előtérbe jut a város és uralomra jut a falu felett. Az újabb kor ilyen racionalisabb gondolkozásmódja a francia forradalmi gondolkodás. Ezzel együtt járt az egyénnek a felszabadítása az eddigi organikus korporatív kötelékéből, ami természetszerűleg maga után vonta az egyénnek a vágyát a szabadabb önállóbb életre és módot is adott az egyéni cselek-

vésekre. A gazdasági fő termelő tényezők közül az ipar és a kereskedelem az, ami kevésbé függ a termésméret erőitől, tehát azokban a racionalizált emberi tevékenység sokkal jobban érvényesülhet. Az egész akkori forradalmi közfelfogással jobban megegyezett az ipari és kereskedelmi tevékenység, mint a földművelőssel való foglalkozás. A közhatalom is mindenütt az ipart és a kereskedelmet támogatta. Mivel pedig az iparnak és a kereskedelemnek a székhelyei a városok, világos, hogy városok sokkal nagyobb fejlődésnek indultak az úgynevezett individuális vagy liberális korszakban, mintsem a falvak, amelyeknek inkább kötött gazdálkodása sem logikailag, a belső összefüggések törvényénél fogva, sem pedig az akkor divatos általános felfogás szerint nem volt összeegyeztethető, a sokkal, mozgékonyabb, sokkal kevésbé kötött indusztrializmussal és merkantilizmussal. Részint a közhatalom fejleszti tehát ebben a korszakban a városokat, részint a kötött korporációkból felszabadult egyéni erők tódulnak a városokba és a kultúrának az előrevivői: az írók és a tudósok, akiknek a városias gondolkozása nem rokonszenvezhetett a faluval és a falusi élettel szintén a városokba vonulnak és így ebben a korszakban rohamosan fejlődtek mindenütt a városok. A hangadó a város lesz. a városban különösen a sajtó, amely mindenütt az akkor divatos individualista eszméket és gondolatokat hirdeti és mindenütt városoknak a fejlesztését kívánja és viszi be ennek szükségességét a köztudatba. A városoknak ezenkívül egy az akkori egész gondolatrendszerrel összefüggő feladatuk volt, amely mint negyedik tényező szintén a városoknak mesterséges és rohamos fejlesztését kívánt«. Ez pedig a nacionalista gondolat. A nacionalista gondolatnak a hirdetői az írók és a tudósok mint már említettük a városok felé vonultak és ott élnek. Nálunk Magyarországon pl. a vidéken kitűnt írók és költők régebben Jókai, Arany, újabban Herceg Ferenc, Ady Endre stb. mind-mind a városba törekszenek. Ez a folyamat nálunk erősebb mint a külföldön, mert nálunk a nacionalista gondolat sokkal később jut diadalra mint Franciaországban és Olaszországban, ezért nagyobb erővel rohamosabban érvényesül; másodszer azért, mert nálunk a nacionalista gondolkozásnak a magyar államban és társadalomban való érvényesülését és ezzel az

egységes nemzeti állam megalakulását négy mértékben veszélyeztették a nemzetiségek. Ez volt az oka annak, hogy a legnagyobb magyar elmék, köztük még olyan is, mint Gr. Széchenyi István — aki pedig kétségen kívül agrárius gondolkozása ember volt — mindenképpen az ipar és a kereskedelem fejlesztését tartotta szükségesnek. Az ő köztevékenységének legnagyobb része mind ezt szolgálta (közlekedés, Lánchíd, Vaskapu, gőzmalom stb.) és emellett ő volt az, aki legjobban erőszakolta Budapestnek, illetőleg ekkor még Budának és Pestnek, a két iker városnak tudatos és célszerű egyesítését és fejlesztését. Az a Széchenyi aki mindenben az organikus fejlődés híve, ebben a tekintetben a legszélsőségesebb racionalista felfogást követte, mert annyira fontosnak tartotta azt, hogy Magyar országnak legyen magyar fővárosa, ahonnét az ipar, a kereskedelem, közlekedés, a kultúra, a tudomány „magyar ősitől ag hatva... terjedjen szét az egész országban. Széchenyi ezt a felfogást (bár akkor még nem ismerhette ő maga sem — de éppen ez mutatja génijét *) támogatja a statisztika, mely kimutatja azt, hogy az országnak nemzetiséglakta vidékein is a városé voltak azok, amelyek leginkább elmagyarosodtak, s ahol a magyarul beszélők százalékszámát sokkal magasabb volt mint a környező vidéken. Ez Budapesten is így nyilvánult meg, sőt sokkal fokozottabb mértékben, mint a vidéki városokban. Még a 70-80-as években Budapesten, nemcsak a budai részen, ahol a benszülött polgárság német volt, hanem még Pesten is a közönséggel érintkező üzleti és vállalati alkalmazottak túlnyomó részben németül beszéltek és az ikerváros mégis igen hamar elmagyarosodott. Természetes, hogy az elmagyarosodás Budapesten és nagyobb vidéki helyeken is inkább a hivatalok és az iskolák útján terjedt, tehát egy bizonyos mértékig hivatalos, más oldalról pedig csak felszínes volt, de ennek dacára az a nagy hatása, hogy a magyar nyelvet térjén észte tte, kétségen kívül megvolt., ez peuig mint a magyar gondolkozásmód formái kifejezője azt a hitet keltette az emberekben, hogy a lényegbeli, azaz az érzésbeli, magyarosodásnak is a leghatalmasabb faktora. A nemzeti érzésű magyarok tehát lelkesültek a fővárosért, azt mindig fejleszteni, nagyobbítani akarták. Így keletkeztek ezek között az u. n. nagy Budapestnek a hívei, akik a környékbeli falvakat is Budapesthez akarták

csatolni, nagyrészt azért, hogy azoknak tót és német lakosságát megmagyarosítsák. Ilyképpen tehát mindazok a tényezők, amelyek egy korszakban a közgondolkozásra és társadalomra hatni tudnak, mind abban az irányban hatottak, hogy a városok különösen a főváros fejlesztése országos érdekek tűnjék fel. Világos tehát, hogy a sajtó, a parlament, közhivatalok minden erőt ide centralizáltattak és észre se vették a falut, annál kevésbé törődtek avval. Különösen a budapesti sajtó volt az, amely teljesen városias gondolkozása lévén, ezt az irányzatot szolgálta. Mivel a fővárosi sajtó termékeit a falut vezető kulturemberek is olvasták és így azok eszméit

mint egy . magukba szívták, így maga a falu is természetesen találta a sajtó éhanyag öitatóját és a város fejlesztését, mint ahogy egy családban a hamupipókének nevelt nővér maga is természetesen találja azt, hogy minden disz és vagyon a szép és elkényeztetett nővérnek jusson, akit mindenki bámul és csodál. Kifejlődött tehát egy közfelfogás, amelynek hordozója volt az ország apraja-nagyja, amely csak a városi kultúrát tartotta szem előtt. Mint már fentebb említettük, nagyban és egészen így volt ez a külföldön is, csak hogy ott nem lőn ez az irányzat annyira szélsőséges, egyrészt azért sem, mert ott a nemzeti erőhatás nagyobb., régibb volt, tehát nem kellett azt a fővárost annyira kiemelni, másrészt azért nem, mert a külföldön a legtöbb országban nemcsak egy nagy város volt, hanem több, míg Magyarországon kevés, jóformán csak Budapest. Ezen kívül a külföldön a városiasodás lassabban ment előre a múltban, de mégis folyton előre ment, tehát nem ment szélsőségekbe, míg nálunk a városiasodás csak újabb keletű, gyorsabb ütemű és szélsőségesebb irányu lett. Dacára mindezeknek külföldön is elhanyagolták a falvakat, de ott korábban is jutottak ennek a vészes tudatára, amit legjobban bizonyít Jules Meline-nek a könyve "Retour a la terre" azaz "Vissza a faluba".

Nálunk Magyar országon az agrárius irányzat hívei, élükön gr. Károlyi Istvánnal, Bernát Istvánnal, a Gazdaszövetség vezérkarával, valamint Darányi Ignáccal kezdtek a falura figyelni és a falu dolgaival foglalkozni. A világháború azután méginkább beigazolta a falu fontosságát. Méginkább meg-

fordította azután a közgondolkozást a kommun, amelynek Magyarországon semmiféle talaja és lét jogosultsága nem volt, s csak Budapesten valának hívei a munkásság körében és amely mégis uralomra tudott jutni. Ez a rettenetes kár, amelyet az 1918-as forradalom s utána a kommunista diktatúra okozott — mint ilyenkor mindig történni szokott — teljesen megfordította a közhangulatot. Az eddig dédelgetett Budapest helyett jelszó lett a „Bűnös-Budapest”. A falunak a természetes és józan felfogása a kommun alatt nyilvánvalóvá lett, de bebizonyult az is, hogy ezzel a felfogással szemben is uralomra tud jutni — ha csak rövid időre is — a budapesti talajból kinőtt kommunizmus, ha a falvaknak az ellenálló ereje meg nem erősítették. Tehát jelszó lett a falvak megerősítése. Keletkeztek egyesületek, melyek mind a faluval foglalkoztak. Ekkor alakította meg Rubinek Gyula az „Országos faluszövetséget” is, amelynek kimondottan az volt a célja, hogy a falut gazdaságilag megerősítse és kulturaliter emelje. Ugyanakkor jutott vezető szerepre az országban az u. n. kispárt, amely szintén hangsúlyozza a falu érdekeinek a védelmét, de azt nem tudta megszervezni, még pedig azért nem mert az ősi magyar szokás szerint, a magyar intelligenciának egy része mihelyt gondolta, hogy ezé a jövő, belépett a pártba és ott a vezetést magához ragadván telítette azt politikával. A pártnak a paraszti része pedig elsősorban — ami a parasztságra jellemző — a földbirtokreformot tartotta fontosnak és minden erejét ennek keresztülvitelére fordította és ezen a révén később szintén rákerült a politika vonalára. Ilyképpen a kispárt is politikai kérdésekkel törődött még a „Falusi Szövetség” vezetését is magához ragadta, azt is politikai irányba terelte, aminek következménye volt azután, hogy a falupolitika terén is a parlamenti politika lett a vezető tényező és ezzel ismét hátrébb szorult az igazi cél az, hogy a falu teljesen a politikától mentesen gazdaságilag megerősítették és kulturaliter fölemeltessék.

Bizonyos ellentmondás látszik lenni avval az állításunkkal, hogy a földműves ember individualista és hogy a falu is az individualizmusnak a helye, míg a város a kollektívizmusnak a kerete és a között az állítás között, hogy a francia forradalom

gondolatvilága az individualizmusnak kedvezett és mégis nem a falut, hanem a várost fejlesztette ki. Ha az eszmék gondolatrendszere a társadalom formája és az állam szervezete között logikai összefüggés van, akkor hogyan magyarázható meg az, hogy az individualizmust diadalra juttató francia forradalmi gondolat végre is az ipari kollektívizmust fejlesztette ki a nagy városokban. Ezzel az ellentmondással tényleg foglalkoznunk kell az alábbiakban.

Való az, hogy a francia forradalom az individualizmust juttatja érvényre, de nem szabad elfelejtenünk, hogy éppen a falu, illetőleg a falusi lakosság érdekeinek a védelméből indult ki, hiszen elsősorban a jobbágyfelszabadítás és a földesúri szolgáltatások eltörlése jellemzi az Európában érvényre jutott forradalmi rendszert. Hogy mégis a nagyváros és az ipari kollektívizmus fejlődik ki belőle annak igen könnyen megmagyarázható oka van. Az első az, hogy minden gondolatrendszer és minden gondolatrend szerből létesült közhatalmi szervezet a végtelenségig kifejleszteni, mintegy kiélni akarja magát. Ez a törekvés benne van már a gondolatrendszereknek a magvában, mint ahogy a kis diómagban benne van az egész diófa. A dióból is csak a föld, a napfény, az eső, a meleg, a levegő összehatására lehet csak diófa és igen sokszor előfordul az, hogy ezek az összehatások egész megváltoztatják az eredeti növényt, aszerint amint egyik vagy másik hatás jobban érvényesül a magnál, pl. több fény, nedvesebb vidék, humuszosabb talaj stb. Így a gondolatrendszerek is különböző társadalmi és szervezeti hatások alatt átváltoznak és éppen az ellenkező eredményre jutnak mint amilyen a kiinduló pontjuk volt. Pl. a liberalizmusból kifejlődő manchesterizmus megteremtette a kollektív gyáripart, amelyik szülője lett a kommunista, tehát a liberálista manchesterizmussal és industrializmussal tulajdonképp ellenkező törekvéseknek.. Példája ennek az északamerikai iskola is mely az egyéni erők fejlesztésének gondolatából, indult ki és az elmechanizálódást, a lelkek teljes eluniformizálódását eredményezte. Klasszikusan fejtette ki ennek okát Kornis Gyula: „Egyéniség és iskola Amerikában“ című cikkében.*

Jegyzet: * Pesti Napló 1934. március 4-iki számában.)

Másodszor minden egyes gondolatrendszernek több függvénye van, amelyek közül a társadalmi életben egyik vagy másik kedvezőit fejlődési körülmények közé jutván erősebb fejlődést vesz, ezeket a kedvezőbb körülményeket az események és az emberek által alkotott szervezetek idéztetik elő. Így pl. az individualizmus gazdasági felfogása kétségen kívül kiterjedt az egész közéletre, de a városokban kedvezőbb fejlődésre talált az iparos és kereskedő foglalkozásban és nem szabad elfelejtenünk azt, hogy az egyes emberi foglalkozások a környezet behatása folytán saját maguk szükségletét igen nagyra növelhetik és ezzel erejüket is olyan naggyá, hogy egyenesen öncéllá lesznek. Az iparos és kereskedő mozgékonyabb lévén mint a földműves, nála az individualisztikus szabadverseny kezdetben sokkal hatékonyabban tudott érvényesülni, mint a földművelőnél, akinél az egyéniség inkább a munkáján és életfelfogásában érvényesül, mintsem a gazdasági életnek a szabad mozgásában.

Végre harmadszor az egyes gondolatrendszerek létrehozásában igen nagy része van az emberi értelemnek, pl. éppen az individualisztikus gondolatrendszert a francia forradalom bölcselői azért propagálták, mert helyesebbnek, jobbnak, igazságosabbnak tartották, de ugyancsak a XIX. századbeli ember azért pártolta jobban az industrializmust és a merkantilizmust, mint az agrárizmust, mert a két előbbiben az emberi tevékenység szinte végtelenül fejlesztőnek tűnt fel, azaz az emberi ész, az emberi alkotás itt erősebben érvényesülhetett, hiszen éppen azt állítjuk, hogy az emberi elhatározásnak a műve volt az, hogy a várost céltudatosan fejlesztették, mert ezt célszerűnek tartották. Az emberi ész pedig éppen úgy alá van vetve a tévedésnek mint az embernek egyéb képességei. Itt éppen ez a tévedés okozta, azt, hogy az individualista rendszer nem tudott érvényesülni a mezőgazdaságban, mint ahogy érvényesült a céltudatosan fejlesztett 1. industrializmusban, amely azután tulfejlődött és éppen ezzel okozta a gazdasági élet harmóniájának a megbontását, amelynek a káros hatásai most mutatkoznak világszerte.

Hiszen éppen az a falupolitikának a tanítása, hogy az emberi életben a természethez alkalmazkodó életmód azután a kedélynek a kiművelése és különö-

sen az ember egyéni harmóniája és megelégedettsége jobban biztosítja az egyesek és ezzel természetesen az összesség boldogulását, mint az előzetesen kidolgozott rendszerek. Azaz gyakorlatilag szólva az emberek jobb életét nem képes biztosítani sem a technika, sem pedig az állam alkotmánya, mint ahogy ezt hitték éppen a francia forradalom bölcselei. Ez nem azt jelenti persze, hogy az embernek nincsen szüksége technikára és az államnak nincsen szüksége alkotmányra, de azt igen hangsúlyozza, hogy az embernek sokkal inkább kell a természet erőivel harmóniába kerülnie, mintsem emberi aggyal kitermelt rendszernek a vak követőivé válnia. Azaz az individualista elv nem helyteleníthető mint azt éppen ma annyi bölcsező hirdeti, de ezt inkább a lelkiekre, az egyén szabad fejlődésére kell alkalmazni, mintsem az állami alkotmányokra, vagy pedig gazdasági rendszerbe szélsőségesen bevinni. A falunak és a falusi élének tehát az előnye a városi élet felett, hogy az ember a természettel párhuzamosan azzal harmóniában, de saját egyénisége szerint élhessen egy egyéni életet. Ezt az egyéni életet a túlfejlesztett városi élet a maga kollektivitásával kifejezni nem engedi, hanem az embert belekényszeríti abba, hogy formák szerint éljen, a városi ember ennek folytán egész gazdasági és hivatali tevékenységét az írt formák között kell, hogy leélje. Ennek ellenhatásképpen keresi a módokat a lehetőségeket arra, hogy egyéniségét kiélje, erre nyújtanak alkalmat a szórakoztatások a különböző sportok, amely ma jóformán az egyetlen lehetőség arra, hogy valaki kitűnjék. Így lesz azután az élvezet a városi életnek mintegy a célja, így lesz az eszközből ismét cél és így jut az ember az életnek abba a forgatagába be, amelyben mindenki kihasználja önmagát. Az említett sportolási mánia is semmi más, mint a városban hiányzó természetes, egyenletes erő kifejtésnek a szükségszerű reakciója. A sport azonban ma eszközből öncéllá fejlődött, szabad amatőr tevékenységből professzionistává, azaz tulajdóriképpen tömegszennvedéllyé az idegek örökös izgatására.

A városi élet tehát a természettől eltávolodván nem az egyént tette a központtá, hanem bizonyos célokat, amelyeket az egyén hajszol. Azaz az önmagában véve helyes individuális álláspont a falusi

életnek a kifejlesztésével és tökéletesítésével sokkal inkább biztosítható, mint a kollektivitásban torló városi élet útjain.

II. FEJEZET

A város.

4. §. Az urbanizmus.

Az urbanizmus háromféle rokonfogalmat is jelent. Először urbánizmusnak nevezzük a polgárisodást, azaz a lakosságnak általános és egyforma, bár egészen a lélek mélyéig ható, hanem inkább csak bizonyos formai, művelődését. Második értelemben az emberi közszükségletek kielégítésére közös erővel épített közüzemek létesítését és a város lakóinak gazdálkodásába, életvitelébe, való szerves bekapcsolódását értjük alatta; ebben az értelemben tehát az arianizmus: a községi közüzemek fejlődése, a városi, világításnak; a csatornázásnak, a vízvezetéknek, a telefonnak tervszerű kiépítése és mindezen közüzemeknek a vidéken való elterjedése szintén urbanizációt jelent. Ebben az értelemben tehát az urbanizmus a technikai eszközöknek általános alkalmazását, a technikai eszközöknek túlsúlyra jutását, végül a gazdasági élet eltechnizálódását jelenti. Értjük alatta végül a városiasodást, tehát azt a társadalmi jelenséget, mely a városlakók számának folyamatos növekedésében nyilvánul, ilyenképpen a városoknak fontossága is nemcsak az egyes országokban, de világszerte is növekszik. Ebben az értelemben urbanizálódásról (elvárosiasodás: *Verstädterung*) is beszélünk, mi alatt magát a folyamatot értjük. Ilyen értelemben nemcsak napjainkban, hanem a múlt századokra vonatkozóan is beszélünk arianizmusról. Így pl. a régi Görögországban, Hallásban, urbanizmust találunk a görög köztársaságok önállóságának utolsó idejében, midőn Athén, Spárta, Thebae stb. jelentősége folytonosan, növekedett a körülöttünk levő kisebb helységekkel és városokkal szemben, vagy a Római birodalomban a köztársaság és a császárság idejében abban az időszakban, midőn magának Rómának, Alexandráéknak és a kisázsiai vá-

rosoknak lakossága és a városoknak, gazdagsága növekszik.

Korunkban „urbanizmusnak“ nevezik az u .n. városbatódulást; vagy városbaözlést is*) (lásd 95. oldalon), ami azonban téves elnevezés. Bár a kettő között határozott összefüggés van; azért az nem egy és ugyanaz. Mert az általános urbanizmus részint magának a városiasodásnak, részint a technikai eszközök használatának terjedése és esetleges szervezése, tehát a gépkultúra, részint az embereknek egy bizonyos iskolás műveltsége, melynek a különös célja az, hogy a természeti erőket mesterségesen befolyásolja és mesterségesen pótolja, tehát egy újabb, (bár kifogásolható) megjelölés szerint: civilizáció. Ezzel szemben a városbatódulás a népességnek ösztönszerű vándorlása.

A népesség városiasodására (urbanizáció) és így a gazdatársadalmi és kulturális helyzetére vetnek világot a néptömrülési adatok; vagyis azok az adatok, amelyek a népességet együttélési helyének nagysága szerint kategorizálják. Számolni kell azonban azzal, hogy a statisztika, amidőn a népességet végső eredményben városi és falusi népességre tagozza, a gyakorlatban a közigazgatási beosztás alapulvételével állapítja meg a nép elhelyezkedésének két fő típusát s így kénytelen a város határában fekvő puszták, telepek stb. lakosságát is városi népességnek számítani, holott a népesség eme része tulajdonképpen falusi népesség (pl. a debreceni, szegedi stb. tanyák népe).

A néptömrülésre vonatkozó nemzetközi adatok alakulását vizsgálva a legújabb időkig világosan mutatkozik a tendencia, hogy a nagyobb lakosságú tömrülés! közületekben — városokban — élő népesség a kisebb lakosságú helységi közületekben — falvakban - élő népességhez képest az idők folyamán egyre nagyobbá válik.

Ennek oka egyrészt az, hogy a falu a megművelhető földterületek adottsága folytán kevésbé képes a lakosságot szaporodásának arányában eltartani, mint

Jegyzet: *) A falu szempontjából tekintve „Landflucht“-nek is nevezik, magyarul az ennek megfelelő lefordítást nem használjuk.

az új és új megélhetési lehetőséget nyújtó, a lakosság foglalkozásában nagyobb rugalmasságú város. Másik főoka a városi lakosság javára történt megosztási eltolódásnak az, hogy a városok területileg egyre jobban terjeszkednek s magukba ölelnek olyan területi részeket, amelyek korábban falusi közületek voltak. Végeredményben tehát, az urbanizáció egy folyamat, az urbanizálódás egy tendencia, az urbanizmus pedig fogalom, amely állapotot, ténylegességét“ fejez ki.

Az egyes országokban, a városi és falusi népesség megoszlásának az aránya igen különböző, országonként változik annak a felszívódási folyamatnak üteme is, amely szerint a falusi népesség a városokba fokozatosan átháramlik.

Hogy a városi és falusi lakosság arányszámát pontosan meghatározhassuk, meg kell állapítanunk a városok különböző kategóriáit. Megkülönböztetjük a kisvárost, a vidéki várost, a középvárost, a nagyvárost és a világvárost.*) E városok között lévő különbséget, azaz a városok osztályozását lehet quantitative és qualitative feltüntetni, illetve végezni. Korunk még a tömegek, tehát nem a minőség, de a mennyiség kora lévén, divatosabb a mennyiségi, vagy, a statisztikai beosztás.

Eszerint kisváros az a lakott helyiség, amelynek lakószáma eléri, vagy meghaladja a 10.000 lelket, Nagyváros alatt azokat a helységeket értjük, melyek lakossága eléri, illetve meghaladja a 100.000 lelket. **) Európa országában az ilyen nagyvárosok száma 270; így Ausztriában a 100.000 lelket meghaladó nagyvárosok száma 3, Belgiumban 4, Bulgáriában 1, Cseh-Szlovákiában 5, Dániában 1, Danzig 1, Észtország

Jegyzet: * A további megkülönböztetéseket lásd 61. oldalom

Jegyzet:**) Lásd dr. Déznai Viktor: "A világ elvárosodása" Városi szemle 1933. évf. 2. sz. — Ugyanezt a számot veszi alapul. Jefferson amerikai geográfus is a világ elvárosiasodásáról. szóló cikkében, (lásd: Magyar Statisztikai Szemle 1931 augusztusi száma, IX/8. füzet.)

tan 1, Finnországban 1, Franciaországban 21, Görögországban 3, Hollandiában 6, Írországon 1, Jugoszláviában 3, Lengyelországban 13, Lettországon 1, Litvániában 1, Magyarországon 3 (Budapest 1,006.000, Debrecen 125.000 és Szeged 150.000 lélekkel), Nagy-Britániában 54, Németországban 59, Norvégiában 2, Olaszországban 25, Oroszországban (európai) 31, Portugáliában 2, Romániában 8, Saarvidéken 1, Spanyolországban 11, Svájcban 4, Svédországban 3, Törökországban (európai) 1.

Amerika államaiban a 100.000 lelket meghaladó városok száma a következő: Amerikai Egyesült Államokban 94, Argentínában 8, Bolíviában 1, Brazíliai Egyesült államokban 24, Canadában 7, Chilében 2, Columbiában 4, Gubában 2, Ecuadorban 2, Quatemalában 1, Haitiban 1, Jamaikában 1, Mexicóban 4, Paraguayban 1, Peruban 1, Porto Ricóban 1, San Salvadorban 1, Uruguayban 1, Venezuelában 1. Tehát így Amerikában a nagyvárosok-száma: 157.

„Afrika államaiban a nagyvárosok száma: Abesszíniában 1, Algériában 4, Délafrikában 3, Egyiptomban 1, Marokkóban 3, Nigériában 1, Szudánban 1, Tuniszbán 11. Tehát Afrikában a nagyvárosok száma 20.

Ausztrália államaiban a nagyvárosok száma a következő: Ausztráliai Államszövetség területén 6, New-Zealandban 5. Tehát így Ausztráliában a nagyvárosok száma: 9. 4-Ázsia nagyvárosai: (1. 55. old.)

A fenti adatok alapján a világ nagyvárosainak száma: 614.

Középváros e két kategória közé esik. A világvárosok lakossága eléri, illetve meghaladja az 17000.000-ot;

A világvárosok közül több olyan van, amelynek lakossága a 3-4 milliót is eléri. Ezeket "Mamuth" városoknak is szokás nevezni. Lehet a világvárosokat milliós városoknak is nevezni. Ilyenképpen megkülönböztetjük az egymillió és többmillió városokat. Ennek a megjelölésnek az az előnye, hogy a nagyváros és világváros között levő, meglehetősen nagy kategóriát helyesebben lehet megjelölni, beszélvén negyedmillió (két, illetve négyszázezer lakosságú) és félmillió (usque hatszázezer lakosságú), esetleg háromnegyedmillió (hat vagy nyolcszázezer lakosságú) városokról is. Szokás a világvárosokat nevük előtt nagy jelzővel is ellátni, pl. Nagy-Berlin, Nagy-Buda-

pest. Ezalatt az illető világvárost a körülöttük fekvő, velük összeépült, de külön közigazgatási szervezettel bíró kisebb városokkal együtt értjük.

Ez, a lakosság száma szerint való, csoportosítás azonban nem tökéletes. Így pl. Magyarországon 50 olyan nagyközség van, amelynek lakóinak száma túlhaladja a tízezret, amelyek tehát a fentebbi kategorizálás szerint városoknak — bárha kis városoknak — is volnának nevezendők. Kétségtelen azonban, hogy pl. a pestmegyei Kecel községet 10.360 lakosával, vagy Kiskunmajsát 10.893 lakosával, de akár Törökszentmiklósi a maga 28.393 lakosával általában nem nevezik nálunk városnak, ellenben a sokkal kisebb Kőszeg a maga 8539 lakosával már városnak mondható. Ezzel szemben Németországban sok olyan helység van, amelynek lakossága kisebb .mint pl. Kiskunmajsáé és ezt városnak mégis elismerjük.

Az alábbi I. számú táblázat-a XIX. század második felétől kezdve városaink lélekszámának növekedését tünteti fel, igazolva azt az állításunkat, hogy a XIX. században nálunk is nagymértékben növekedésnek indul a városi lakosság száma.

Ázsia nagyvárosai: Afganisztán 1, Brit fennhatóság alá eső terület 3 Brit-India 40, Eormoza 2, Pülöp szigetek 1, Hedzsasz 1, Holland-India 7, Indo-Kína 5, Irak 1, Japán 30, Kína 39, Korea 3, Oroszország (ázsiai) 10, Palesztina 1, Pezsia 4, Sziám 1, Szíria 3, Törökország (ázsiai) 3, Összesen 155.

I. Táblázat.

Városok:	Polgári népesség				Összes népesség.				
	1869	1880	1890	1900	1910	1920	1930		
Budapest székesfőv. (21 szomszédos községgel)	270.635	360.551	491.938	732.322	890.880	929.690	1,006.184		
Nagy-Buda- pest:	297.167	397.313	535.227	855.000	1098.240	1,217.618	1,421.397		
Pécs th.f.	23.863	28.702	34.067	43.982	49.823	47.556	61.665		
Székesfe- hérvár:	22.683	25.612	27.348	33.167	36.625	39.109	40.714		
Győr:	26.225	27.574	30.021	37.543	44.300	50.036	50.881		
Sopron:	21.108	23.222	27.215	33.478	33.932	35.248	35.895		
Baja:	21.418	22.577	23.167	25.852	24.771	22.709	27.935		
Hódmezővá- sárhely:	49.153	52.424	55.475	60.885	62.445	60.922	60.342		
Szeged:	71.022	73.675	85.589	102.991	118.398	123.565	135.071		
Debrecen:	46.111	51.122	56.940	75.006	92.729	105.186	117.273		
Teoskemét:	42.319	44.887	49.695	59.225	68.424	73.109	79.467		
Kiskolc:	21.535	24.319	30.408	43.096	51.459	56.982	61.559		

Jegyzet: Adatok: A Központi Statisztikai Hivatal évkönyvéből.

A XIX. század folyamán Amerikában észlelhető nagyfokú városiasodást mutatja az alábbi II. számú táblázat* Ez a táblázat a 8000 lélekszámnál nagyobb helységeket veszi fel városoknak s a következő fejlődési menetet mutatja:36)

II. Táblázat.

	Összlakosság	Városi lakosság		városok száma
		abs.szám	%	
1790	3,929.214	131.472	3.3	6
1800	5,308.483	210.873	4.0	6
1810	7,239.881	356.920	4.9	11
1820	9,638.453	475.135	4.9	13
1830	12,866.020	864.509	6.7	26
1840	17,069.453	1,453.994	8.5	44
1850	23,191.876	2,897.586	12.5	85
1860	31,443.321	5,072.256	16.1	141
1870	38,558.371	8,071.875	20.9	226
1880	50,155.783	11,365.698	22.7	285
1890	62,947.714	18,244.239	29.0	445
1900	75,994.575	25,018.335	32.9	547
1910	91,972.266	35,570.334	38.7	768
1920	105,710.620	46,307.640	43.8	924
1930	122,775.046	60,333.452	49.1	1.208

A következő III. számú táblázat az utolsó 60 év alatt tünteti fel az amerikai városok fejlődését, amelyben már az amerikai városfogalomnak megfelelően a 2.500 leiken felüli helységek városoknak számitatnak.3636)

Jegyzet: * A táblázat adatait lásd: United States Summary Total Population for States and Counties etc. Washington 1931. old. Átvéve Záborszky L. okl. közgazda "A városbatódulás következmények gazdaságpolitikai szempontból" c. a Közgazdaságtudományi Karon benyújtott értekezéséből.

Jegyzet: ** Fifteenth Census of the United States: 1930 United States Summary total population for States and counties, for urban and rural areas, and for incorporated places of 1.000 and over Washington 1931. old. 7. Átvéve Záborszky oki. közgazda említett doktori értekezéséből.

III. Táblázat.

	Össz- lakosság	városi lakosság		vidéki lakosság	
		abs.szám	%	abs.szám	%
1880	50.155.783	14.358.167	28.6	35.797.616	71.4
1890	62.947.714	22.298.359	35.4	40.649.355	64.6
1900	75.994.575	30.380.433	40.0	45.614.142	60.0
1910	91.972.266	42.166.120	45.8	49.806.146	54.2
1920	105.710.620	54.304.603	51.4	51.406.017	48.6
1930	122.775.046	68.954.823	56.2	53.820.223	43.8

A lakosság száma azonban — mint már említettük — nem alkalmas osztályozó tényező arra, hogy a város és a falu közötti valóságos különbséget megállapíthassuk., Ezért más meghatározó tényezőkre van szükségünk.

Vannak, akik a város és a falu közötti különbséget a lakosság foglalkozása szerint vonják meg. Azonban nem teszi várossá a helységet önmagában véve az, hogy a lakossága nem földmi velő pl. az 1920. évi népszámlálás szerint helységeinkben a földműves és az egyéb foglalkozású lakosság a következőleg csoportosítható.

IV. Táblázat.

20%-nál kevesebb a földművelésből élő:	20-50%-ig földművelésből élő:	50%-nál több a földművelésből élő:
Győr	Székesfehérvár	Kecskemét
Miskolc	Debrecen	Hódmezővásárhely
Pécs	Baja	törvényhatósági
Sopron	Szeged	jogu és
Budapest szfv.	törvényhatósági	Mohács
törvényhatósági	és	Szentes
és	Pápa	Kisujszállás
Ujpest	Esztergom	Makó
Pestszenterzsébet	Kalocsa	Jászberény
Kispest	Eger	Mezőtur
Budafok	Nyíregyháza	Kiskunfélegyháza
Rákospalota	Gyöngyös	Hajdusoboszló
Vác	Gyula	Karcag
Szombathely	Békéscsaba	Nagykőrös
Salgótarján	Szekszárd	Kiskunhalas
Sátoraljaújhely	Cegléd	Csongrád
Veszprém	Magyaróvár	Hajdunás

Balassagyarmat Kaposvár Zalaegerszeg Szolnok Nagykanizsa Komárom Kőszeg megyei városokban. *)	Szentendre megyei városok lakossága, végül	Turkeve Hajduböszörmény Hajduhadháza megyei városokban
--	--	---

Eszerint az első csoportba sorozott helységek kétségtelenül városok volnának, a harmadik csoportban levők falvak (nagy-falvak, falusi jellegű parasztvárosok stb.).

Az a megállapítás azonban, amely a városi mi volt meghatározására a benne lakó népesség őstermelőinek számát veszi alapul és jeliégni veszi az őstermelőknek 20%-nál nagyobb, avagy kisebb számát — és azt a helységet, amelynek lakói közül 20%-nál nem nagyobb az őstermelők száma városnak nevezi — szintén nem tökéletes. Vannak u. i. olyan városok, amelyekben sok diák lakók, pl. Debrecen és Szeged, itt szükségképpen kisebb az őstermelők aránya, holott ezek között sok olyan van, aki őstermelők gyermeke és csak ideiglenesen tartózkodik a városban; más helységekben ismét a lakosság nagyobb része nem is saját lakóhelyén, hanem máshol (pl. a szomszéd nagyvárosban) keresi iparilag kenyerét. példa erre Rákospalota, amelynek őslakossága mégis földművelő, máshol pl. Salgótarjánban kevés aránylag a földművelő, mert a lakosság nagyobb része bányász, de evvel ez a helység még nem lesz várossá. Hogy Esztergom pl. — bár nagyobb az őstermelő lakossága — városiasabb mint Salgótarján, avagy Nagykanizsa és Komárom, ki tagadná? Avagy állíthatjuk-e joggal, hogy Vác inkább város (városiasabb) mint Kecskemét?

A "Város" elnevezés tehát nemcsak a lakosság számától; de nem is a lakosság foglalkozás ónak számától függ, hanem még egy tényezőtől, TKi. a városi jellegtől. E három együtt adja meg a város*15 gálmi' körét. Sőt — mint erre később rátérünk — még egy negyedik meghatározó tényezőt is föl kellene vennünk, t. i. a vezető lakosságnak polgári jellegét.

Jegyzet: *) Ezeket a %-os adatokat dr. Thirring Gusztáv statisztikai igazgató szívességéből közölt összeállításból vettük.

A városi jelleget külsőleg a házak összeépítettségé és emeletes volta, lényegében pedig az adja meg, hogy lakói túlnyomólag nem a saját termelvényeiket fogyasztják, nem saját házukban, hanem bérelt lakásban laknak és nagyobb számban fizetésből élnek. Éppen ebben az utóbbi jellegben különböznek a modern városok a régi középkorvégi és újkor eleji városoktól, amelyeknek polgársága a maga ura volt.

A saját termelvények fogyasztása a lakáshoz viszonyítva, illetve a lakásban kifejezve, a saját házban másrészt a más házában bérért való lakásban, azaz bérlakásban nyilvánul meg leginkább. Ebből — a döntő — megállapításból a várost a bérlakások többsége, a falut a sajátul bírt lakóházak többsége, a nagyvárost a bérlakások nagysága, a bérkaszánya jellemzi. Látásra város tehát az a helység, amelyben sok az egymás mellett összeépített nagy, magas — többemeletes — ház. Ez a különbség jellemzi a város rajongója és a falu barátja fölfogásának különbségét is, bizonyítván felfogásuk helyes voltát is. A város (a városiasodás) híve azt szeretné, ha minden talpalattnyi hely nagy emeletes házakkal — felhőkarcolókkal — épülne be és végül ha az egész ország egy többé-kevésbé kertművelésű földekkel megszakított város volna. A falu barátja evvel szemben azt találná jónak, hogy minden családnak lenne egy kis háza. E két helyzet között társadalmilag politikailag és így az emberiség egész életfelfogására és világnézetére kiható, a közéletet egészen a maga képére átalakító, óriási különbség van. A radikális gondolkozás és a filopolizmus között -logikai összefüggés van. A város és a falu, közti ellentét a kertvárosban iprakodik kiegyenlítődni, mikoris az' egyes családok otthonául szolgáló házak kicsik, de emeletesek, kerttel bírnak, közel vannak egymáshoz, de nincsenek összeépítve. Az ilyen villalakás legtökéletesebb akkor, ha egyemeletes, vagy legfeljebb kétemeletes; a földszinten folyik a háztartás, ott van az ebédlő, a foganószobák, az első emeleten vannak a lakó és hálószobák (a második emeleten vendégszobák).

Vannak — a világvárosi fejlődés hívei — akik nemcsak az összeépült környéki városokat és helységeket, de mindazokat a környező helységeket bevonják ebbe a körbe, melyek közvetlen helyiérdekű (vilamos, vagy autóbusz) közúti járművekkel vannak a

világváros körébe vonva. Ezek a környező községek mintegy elővárosai a világvárosnak, lakosságuk nagy lehet, sőt többnyire az is, pl. Nagybudapest körébe számított Pest szenterzsébet és Újpesté meghaladja a 67.000-t. Ezeknél a környező összeépített Aüiyá rosszéra helységeknel, elővárosoknál legjobban látjuk a modern városi jelleg kitünését épp a lényegben, abban t. i. hogy a lakosság nem a saját természetét fogyasztja és hogy fizetést, bért kap. A házak pl. össze vannak ugyan építve utcatorokba, de többnyire nem emeletesek, másrészt pedig emeletesek ugyan, de nincsenek összeépítve és kertesek. Székét a városokat viszont az különbözteti meg a többi kategóriájú városoktól, hogy a lakosságuk nem igazi helyi törzsökös lakosság, mert kenyérét bent a világvárosban keresi. Fizetését, bérét a világvárosban végzett munkája, hivatala után kapja és a hétköznapi nagy részét ott is tölti; csak féltonu. Ezek a környező külső városok egy újabb — minőségi — kategóriáját képezik a városoknak, élénk bizonyosságul annak, hogy a városi jelleget nemcsak maga az építkezés, hanem inkább a lakosság életvitelével állapítja meg. (Az építkezés mint már kifejtettük — az életvitel kifejezője, tehát okozat.) Ezek a városok elővárosoknak nevezhetők. A világvárosokat, főleg ha valamely országnak fővárosai "metropolisoknak" is szokás nevezni. Az újabb időben több nagy város más önálló közigazgatással bíró nagyvárossal össze is épül. Ezek "Összenőtt" városok, vagy "Konurbációk" vagy "Városkomplexumok". Újabban — mint fent már utaltunk rá — a városi egészségtelen lakások kikerülése végett keletkeztek az u. n. "kertvárosok", amelyek a város és a falu előnyeit kívánják magukban egyesíteni. Ezek a — bár utcatorokban épült — házak nincsenek összeépítve, hanem kerttől övezve szabadon állanak, tehát ennyiben falusias jellegűek, viszont lakói kenyérkereső munkájukat a közelfekvő nagyvárosokban folytatják (városi jelleg).

Mindezekkel szemben a "vidéki város" elnevezés nem nagyságot, lélekszámot fejei ki, hanem szembeállítását valamely ország fő vagy székvárosának, a kikötővárosoknak és pl. fürdővárosoknak (így Karlsbad, Nizza stb.) az ország belsejében fekvő kis és nagyobb középvárosokkal.

A modern élet a városoknak egy új típusát az

u. n. gyárvasort hozta létre, amelynek lakossága túlnyomólag gyári hivatalnokokból és gyári munkás okból áll.

A tágabb értelemben vett nagyvárosok számának és lakosságának a fejlődése összeesik, párhuzamos a kapitalizmus fejlődésével. Amerika felfedezése korában 1500-ban 7 százezret (vagy ezen felüli) lakost számláló nagyváros volt Európában (u. m. Paris, London, Róma. Velence, Lissabon, Antwerpen, Konstantinápoly) 1600-ban 13, 1700-ban 14, 1800-ban 21, 1850-ben 42, 1870-ben 70, 1880-ban 95, 1896-ban (a milenneumkor) 121, 1902-ben 149, a világháború kitörésekor 1914-ben 181, végül 1930-ban 270.

Ezek közül ismét a nem egészen 2 milliós Bécs és Philadelphiát is odaszámítva a 2 milliós és ennél nagyobb világvárosok száma 14, amelyekben összesen 50 millió ember lakik. Legnagyobb volna ezek közül Nagy-London, amely 180.000 hektárnyi területén 8.200.000 lakossal számban messze vezet az Európai városok között. Tíz milliós lakosúnak számítják a környező városokkal együtt Nagy-New-Yorkot is.

A nagyvárosok száma tehát a huszadik században rendkívül megsaporodott és ezzel egyidejűleg emelkedett persze a városok lakosságának az egész népességhez viszonyított számaránya is. Európában a 54. oldalon feltüntetett 270 nagyvárost vesszük alapul.

Európában ezidőszerint az apró és félfüggetlen államokat is beleszámítva 36 állam van. Ezekből leszámítva az 5 törpe államot, amelyek valójában protektorátus alatt állanak, valamint az ezidő szerint függetlennek mondott Danzig-ot és Saar vidéket végül a számba alig vehető európai Törökországot és Albániát, úgyszintén a Dániával egy királyságba egyesített Islandot, akkor 27 souverén állam marad Európában.

Ezek területén a városi lakosság számaránya az egész országhoz hasonlítva az alábbi V. táblázat szerint a következő:

V. TÁBLÁZAT

A nagyvárosok száma:	Városi lakosság %-a:
Nagy-Britanniában 54	47.2
Irorszáiban 1	14.2
Németországban 59 (Saar vidék nélkül)	31.9
Olaszországban 25	18.5
Franciaországban 21	20.8
Belgiumban 4	21.9
Ausztriában 3	31.1
Csehszlovákiában 5	9.6
Svájcban 4	16.9
Hollandiában 6	28.1
Spanyolországban 11	13.5
Görögországban 3	16.9
Lengyelországban 13	11.0
Svédországban 3	13.9
Dániában 1	21.4
Magyarországon 3	19.6
Norvégiában 2	14.3
Jugoszláviában 3	3.5
Romániában 8	8.3
Bulgáriában 1	4.2
Esztországban 1	12.5
Finnországban 1	6.7
Lettországban 1	20.0
Litvániában 1	4.4
Oroszországban 31	8.4

Ebből a kimutatásból az tűnik ki, hogy még az u.n. agrárországokban is, mint pl. Franciaországban és Magyarországon elég magas a városi lakosság százaléka. Általában feltűnő, hogy az erősen agrárjellegű Dánia városi lakosainak számaránya igen magas 21.4 ; Dániában kerekén minőien 5-ik lakos Koppenhágában lakik; az ipari jellegű Csehszlovákiában a városi lakosság százaléka alacsony: 9.6 %, holott Csehország sokkal városiasabb jellegű ország, mint Magyarország; ami azt mutatja, hogy a városi lakosságot nem a legnagyobb városok lakosságának százalékszámára, hanem a városias jellegű községek összlakosságának száma adja meg.

Doytinszky Wl. "Die Welt in Zahlen" c. munkájában az egyes államokban a városi lakosság számának a növekedését tünteti fel 1800-tól 1920-ig.

Ebből való az alábbi VI. táblázat:

VI. TÁBLÁZAT

Ó r s á g	1800		1850		1890		1920	
	vidéki lakosság %	városi lakosság %	vidéki lakosság %	városi lakosság %	vidéki lakosság %	városi lakosság %	vidéki lakosság %	városi lakosság %
Orosz	96.3	3.7	94.7	5.3	87.7	12.3	84.3	15.7
Német	-	-	-	-	53.0	47.0	37.1	62.9
Anglia és Wales	73.7	21.3	60.5	39.5	27.9	72.1	22.0	78.0
Skócia	83.0	17.0	67.8	32.2	34.6	65.4	24.6	75.4
Ír	92.2	7.8	89.9	10.1	73.6	26.4	66.5	33.5
Francia	90.5	9.5	85.6	14.4	62.6	37.4	53.3	46.7
Ausztria	95.6	4.4	94.2	5.8	67.5	32.5	39.8	60.2
Svéd	96.1	3.9	95.3	4.7	82.0	18.0	69.5	30.5
Dánia	89.1	10.9	90.4	9.6	67.6	32.4	59.4	40.6
Horvátia	96.7	3.3	94.7	5.3	77.8	22.2	70.4	29.6
U.S.A.	96.2	3.8	88.0	12.0	62.3	37.7	48.6	51.4

Idézve Wl. Woytinsky "Die Welt in Zahlen" első kötet 147. old.
 Kiadva Rudolf Mosse (Buchverl.) Berlin. - Az első két kolonnában a városok 10.000 lélekszámon feletti értékek. Az X-el jelölt két kolonnában a 2000 lélekszámon felüli helyeket is városoknak tünteti fel.

Voytinsky számítása két különböző csoportosításnak az az alapja: 1) hogy ma általában Európaszerte, de Amerikában is az urbanizáció korát éljük. Az urbanizálódást kultúrjelenségnek tartják, ezért külföldi mintára a magyar statisztikusok, várospolitikusok és a népesedési kérdésekkel, teoretice foglalkozó tudósok az urbanizálódást kultúrjelenségnek tartván, mindég több és, több helységet neveznek városnak. 2) Tény az, hogy 1890 óta a falusi községek is bizonyos városiasodást, városszerűséget mutatnak és azért azok a községek} amelyek pár évtizeddel ezelőtt még falusi községek voltak:, ma már lélekszámukra való tekintet nélkül városi jelleget mutatnak (kikövezett utcák, emeletes házak, csatornázás stb.). Ezért szokás, amint azt Woytinsky is tette, 1890 óta a kisebb lakosságú helyeket is városnak feltüntetni. Ennek az eljárásnak azonban az a vége, hogy Európaszerte nagy városi arányszámot kapunk. Nyilvánvaló, hogy ezt az eljárást — ami különben tiszteletreméltó hazafiság is lehet — nagyrésztben a kultúrának csupán technikai értelemben való felfogása okozza. Kifejtettünk volt, pedig azt, hogy a technika önmagába véve nem jelent még igazi értelemben vett belső kultúrát sem, de ezenfelül általános jólétet és megelégedést még kevésbé, mert hiszen nyilvánvaló, hogy a mai kimondottan technikailag nagyon előrehaladott népesség távolról sem él olyan megelégedett és jóérzésű állapotban, mint ahogy éltek például a Bidermeyer korban, vagy akár 1880 körül, amikor még a legtulzóbb urbanisták sem számították e kisebb helységeket a városok sorába. Kétségtelen, hogy ha a városiasodás, vagy általában az urbanizmus és a ruralizmus kérdéseivel foglalkozni akarunk,akkor a város és a falu közti különbséget egységesen kell megállapítanunk, erre pedig nem alkalmas még egymagába véve a lakosság, hanem — mint minden helyes megállapításnak — több meghatározó tényező összeredményeként kell létrejönnie. Így a város megállapításánál elsősorban figyelembe vehetjük ugyan a lakosság számát, de csakis nagyobb csoport számokkal pl. tízezer, húszezer lélek, de ezenkívül és főként a helységnek városi jellegét. Ezt pedig nemcsak az adja meg, hogy abban a városban földszintes vagy emeletes házak vannak-e, hanem amit mi szoktunk különbségnek venni., t. i. hogy a lakosság saját termelvényét fogyasztja-e vagy sem, az-

az más szóval élve, hogy a parasztság vagy a polgárság túlnyomó-e abban. Vannak ugyanis külföldön (így pl. Európában a kisebb államokban, Ausztriában és Svájcban mint eléggé paraszt jellegű népességű országokban) olyan községek, ahol a parasztság is emeletes házakban lakik, pl. az Innsbruck melletti Igls világhírű üdülőhelyen, amelynek bennszülött lakossága kereken mindössze 600. lélek és ahol a parasztgazdák is emeletes házakban laknak, lent van az istálló és a fészker, az emeleten pedig a lakásrész. Igls mint helység sokkal városiasabban néz ki, mint pl. Kiskundorozsma, amelynek lakossága ma közel 20.000. Mindennek dacára nem lehet sem az egyiket, sem a másikat városnak nevezni. Az igazi város kritériumát közé még egy tényezőt kell felvennünk, s ezt döntő jelentőségű tényezőnek tartanunk, t. i. hogy van-e. abban igazi polgári, azaz patriciusi életfelfogás és életvitel. De ha még ezt a tényezőt is felvesszük a várost meghatározó tényezők közé, akkor még Budapestet sem lehet városnak nevezni, legfeljebb a budai részt. Az integer Magyarország területén a régi Pozsonyt, ma Sopront és Kőszeget, Németországban pl. Heidelberget tarthatnánk e szempont szerint városok. Nyilvánvaló, hogy a mai korban, amikor a városnak túlnyomó része gyárváros, ezt a meghatározást nem követhetjük, legfeljebb azt mondhatjuk, hogy a múlt század Biaermeyer-korában ez várost meghatározó tényező volt, de azt el kell ismernünk eszményibb tényező, mint a számszerinti meghatározás és akkor mikor egy városnak nevezett helység lakossága kicsiny, mint pl. Kőszegé, vagy Soproné, vagy nagyon sok német városkéé, akkor ezt a tényezőt is számba kell venni. Ebben az esetben tehát a városi kritériumok közé bizonyos polgári életfelfogást és életvitelt is be kell vennünk.

Az egyes államok (országok) urbanizálódását azonban nem olyan könnyű összehasonlítani, mert mint mondtuk a helység lakosainak száma nem adja meg a helység igazi jellegét (falusi vagy városi mivoltát). Így .ha nem az u. n. nagyvárosok lakosságát vesszük csak városi lakoságnak, hanem már a kis városokét is annak tekintjük, akkor egészen más arányszámot kapunk, mint a fenti V. és VI. táblázatban. Pl. a Földgömb c. folyóirat 1931. évi adatai sze-

rint a városban lakó népesség az össznépesség %-ában e VII. táblázat szerint a következőképpen alakul:

VII. Táblázat.

Ország	1850 körül %	legújabb adat %
Anglia	52.2	79.3
Argentína	32.8	57.4
Egyesült Államok	12.5	51.4
Franciaország	25.5	46.4
Magyarország	25.7	33.2
Németország	36.1	64.4
Norvégia	13.6	29.6
Svédország	10.8	30.7

Az egyes országok városodási ~é-át is igen nehéz összehasonlítani, mert mint mondtuk, minden országban más és más a városoknak úgy a köz igazgatási mint a társadalmi megállapítottsága, minek következtében valamely ország városi lakosságát ugyan a legkülönbözőképpen számíthatják.

Magyarországon az Orsz. Közp. Statisztikai Hivatal 1930* évi népszámlálási adatai szerint a városi lakosság következőleg arányítható az ország egész lakosságához u. m.

VIII. Táblázat.

1.) Budapest és az ország:

Budapest lakossága: 1.006-184**) Csankamagyarországhoz (8.688.319) viszonyítva százalékban kifejezve 11'58\$

2.) Az ország nagy városai, úgy mint:

Budapest	1.006.184
Szeged	135.071
Debrecen	117.275
összesen	1.258.530

Csankamagyarországhoz

(8.688.319) viszonyítva százalékban kifejezve

14.49%

Jegyzet: *) Böldgömb 1931. ápr. száma 154-55 old.

Jegyzet: xx) A Csepel és Budakeszi községektől közigazgatásilag átcsatolt kis területek lakosságának betudásával.

3.) Budapest és a thj. városok, úgy mint:

I. Budapest Székesfőváros	1.006.184	
II. Thjf.városok:		
Pécs	61.663	
Székesfehérvár	40.714	
Győr	50.881	
Sopron	35.895	
Baja	27.935	
Hódmezővásárhely	60.342	
Ezred	135.071	
Kecskemét	79.467	
Miskolc	61.559	
Debrecen	117.275	II.alat- tiak: 670.802
Az I. és II. alattiak összesen	1.676.984	

Budapest lakossága a 10 thjf. város lakosaival egyiitt Csonkamagyarország összlakosságához viszonyítva százalékban

19 30%

4.) Budapest a thj. városok és az összes (45 megyei városok lakossága:

I. Budapest Székesfőváros	1.006.184
II. A 10 thjf. város	670.802
III. A 45 megyei város	1.204.265

összesen: 2.881.251 tehát közigazgatásilag városoknak nevezett összes helységek lakossága Csonkamagyarország lakosságához viszonyítva százalékban kifejezve: 33..28%

5.) Budapest, annak belső városöve, azaz az u. n. Nagybudapest, mely áll Budapestből, az azt övező 21 helységből, ezek között 5 megyei városból(35), összesen 1.421.397 Csonkamagyarország lakosságához viszonyítva százalékban kifejezve: 16'03%

6.) Nagybudapest a thjf. városokkal:

a) Nagybudapest	1.421.397
b) a thj. városok	670.802
c) megyei városok kivéve a már Nagybudapest körzetébe számolt 5 megyeiv árost	941.806
Összesen	3.034.005

Jegyzet: *) Ennek az öt megyei városnak (Újpest, Kispest, Rákospalota, Pestszenterzsébet, Budafok lakosai ugyanis már be vannak számítva a 6. pont a) tétel alatt.

Csonkamagyar ország lakosságához viszonyítva százaléklában kifejezve 34.03%

Ilyképpen a 4. és 6. alatti csoportosítás szerint az ország lakosságának egyharmada volna városlakó. *)

Látjuk ebből, hogy a statisztikai összehasonlítás alapján a legkülönbözőbb városi népességi Utot kapjuk. Még abban az esetben is, ha nálunk Budapesten, Szegedet, és Debrecen-t vesszük városnak, 14.5 j-nyi városi lakosságot kapunk, de hamarosan rá kell jönnünk arra, hogy ez a viszonyszám valójában sokkal alacsonyabb, nevezetesen Szeged és Debrecen, mint azt lejjebb részletesen kifejtettük, egyáltalában nem mondható "nagyváros"-nak; hiszen törzslakosságának nagy része, Debrecen majdnem fele, Szegeden erős egyharmada kint él a tanyán, ezeket pedig csak nem lehet "városi" lakoságnak számítani. Éppen így nem lehet Budapest lakosait sem erőnek erejével kerekén 1.450.000-re tenni, odaszámítva a környező elővárosokat és a körzetében fekvő igazán falusias, jellegű községeket, mint pl. Alag, Rákospalota, Cinkota, de még az egészen más jellegű Újpestet, Budafokot, Pestszenterzsébetet sem és így az ország lakosságának csak 11.6U-a él nagyvárosban, mint Lengyelországban vagy Portugáliában, Városiasodás szempontjából tehát nálunk a nyugati agrárországokénál kisebb az indexszám és közel utánuk jön Románia.

Közigazgatási szempont szerint városnak nevezhetjük azonban Budapesten kívül a törvényhatósági jogú és ezenkívül még a megyei városokat is, ilyképpen az országban volna 45 és 11, tehát összesen 56 város; s így arányosítva Budapesten lakik 1931-ben az ország lakosságának 11.6%-a a törvényhatósági városokban 7,7%-a, a megyei városokban 13.9%-a, azaz összesen ebben az 56 városban **) az egész lakoságnak 33.2 %-a. .Aszerint a közigazgatásilag városnak nevezett városok összes lakossága-

Jegyzet: *) összes adatok a Statisztikai évkönyv Népszámlálás 1933. I. kötetéből vétettek ki.

Jegyzet: **) lásd: Városi Szemle 1933. II. évf. 575. old.

kb. egyharmadát teszi ki a Csonkaország lakosságának. Tehát azt mondhatnák, hogy az ország lakosságának egyharmada él városban és kétharmada vidéken, vagy falun. Vannak azonban — főleg rajongó város-politikusok — akik még tovább mennek és a tízezernél nagyobb lakosságú helységeket is városnak számítják, de mivel maguk is belátják, hogy ez mégis nehezen megy, ezt az ötven helységet városszerű alakulatnak” nevezik. Ezekben lakik az ország lakosságának 8,5%-a; eszerint az országban 41.7% lenne az ország lakossága közül a városban lakók száma. Végül néhányan a városszerű alakulatok közé számítják a Budapest körül fekvő községeket is. Ezeket a községeket két csoportra szokás osztani, egy belső és egy külső övre. A belső övben levő községek azok, amelyek Nagybudapest név alatt foglaltatnak össze, a külső övben lévők pedig Nagybudapest környékének nevezetnek.

1930. népszámlálás alapján (a Városi Szemle nek 1933. évf. 2. számában dr. Móricz Miklós összeállításában megjelent táblázat szerint) Budapest, illetve NagyBudapest lakosságának száma 1.462.129; vagyis Csonkamagyarország 8.638.740 összlakosságának mintegy 16.84 %-a. Nagybudapest a belső gyűrűvel tehát 1.462.129 lelkét számlál, Budapesthez ez esetben 21 helység van hozzászámolva és a 21 helység közül öt megyei város. Ezek a következők: Újpest, Rákospalota, Kispest, Pestszenterzsébet és Budafok. Ennek a Nagybudapestnek területe zetkilométer. Ezen túlmenőig vannak azofiban említettük — olyanok, akik Budapest körül a második övben elhelyezkedő helységeket is városnak mondják.

A Budapest körül elhelyezkedő helységeket kétféleképpen is osztályozzák. A magyar hivatalos statisztika ezeket két csoportra osztja. Az első csoportba, vagy belső övezetbe sorozza azokat a községeket, amelyek legközelebb fekszenek a városhoz és ezeket "belső öv"-nek nevezi."Ebbe a belső övbe számít a Statisztikai Hivatal 21 helységet, a "Városi Szemle"*) 25 helységet. Ezek között szerepel az említett öt. megyei város, úgymint: Rákospalota, Újpest, Kispest, Pestszenterzsébet és Budafok (me-

Jegyzet: *) 1933. évf. 2 sz.

lyek lakosságának a számát a 45 megyei város közé számítottuk), kerül tehát még. 16 község. Ez a 16 község, amelyeket még az első övezetbe számítanak a következő:

Alag	Rákoshegy
Pestújhely	Pestszentlőrinc
Cinkota	Csepel
Rákosszentmihály	Nagytétény
Sashalom	Budatétény
Rákoscsaba	Albertfalva
Rákoslige t	Pesthidegkút
Rákoskeresztúr	Békásmegyér

Ezeketl á községeket az említett öt megyei várossal az úgynevezett Nagybudapest községeinek szokták jelölni. Ennek a Nagybudapestnek a lélekszáma 1.420.553. Vannak akik ezeken a községeken kívül még Duniuaeszi, Soroksár, Soroksárpéteri és Vecsés községeket is ebbe az első övbe számítják, mint pl. a "Városi Szemle". Ha most ezeket mind Budapest lakosságához számítjuk, akkor Nagybudapesten lakik az ország lakos sálnak 16.84;i-a. A Budapestet körülvevő többi helységeket a második övezetbe számítják bele. Ezek a magyar királyi Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint: Vác megyei város, továbbá Belsőgöd, Szód, Alsógöd, Dunakeszi, Pót, mogyoród, Veresegyház, Szada, Gödöllő, Kerepes, Csömör, Kistarosa, Nagytarcsa, Isaszeg, Pécel, Tápiószáp, Tápiószőlős, Kend, Maglód, Bcsér, Gyömör, Péteri, Monor, Úlló, Vecsés, Soroksár, Soroksárpéteri Dunaharaszti, Taksony, Sziget szentmiklós, Tököl,Érd,Diósd,Törökbálint,Bia, Torbágy, Budaörs, Budakeszi, Nagykovácsi, Solymár, Pilisboros jenő, Üröm, Budakalász, Pomáz, Szentendre, Sziget monostor, Pócsmegyer, Tahitotfalu nagyközségek.

Ide tartozik tehát Vác megyei város beleszámításával 49 község, melyek összlakossága az 1930-as népszámlálás adatai szerint 250.844 lelket tesz ki, mely az ország lakosságának 2.41b-át adja, ami szerint most már Nagybudapest és környéke (Budapest plusz belső, plusz külső övezet, összesen 1.674.397 lélek) az ország lakosságának 19.254-át, tehát majdnem egy ötödét az egész ország lakosságának foglalja magában. Ha most ehhez hozzáadjuk a többi tíz törvény hatósági várost és a két fővárosi övezetbe fekvő

megyei városokon kívül fennmaradó 39 megyei várost; azaz összeadva a törvényhatósági és megyei városokat, a tízezer lakosnál nagyobb községek népével együtt az ország összes városaiban és városszerű alakulataiban laknék 3.94-7.430 lélek. A vidéken pedig 4.736.310 lélek. Ilyképpen az összes városi lakosság 45. 5%-át tenné ki az ország egész lakosságának.

Látjuk ezekből a számításokból, hogy a városi lakosságot a legkülönbözőképpen számíthatjuk. Akik a városiasodást az ország legfőbb kulturtermékének tekintik és így hazafias szempontból ezt kívánatosnak tartják, azok mindezeket a helységeket, tehát Budapestet, a Budapest külső és belső övén fekvő községeket, továbbá a törvényhatósági jogú városokat és a Budapest 'külső és belső övén kívül felevő, Összesen 39 megyei várost és ezenkívül a 10.000 lakosnál nagyobb lélekszámú 50 nagyközséget mind városoknak mondják, nyilvánvalóan azzal az okoskodással, hogy ilyképpen hazánkról kimutassák azt, hogy kulturország. Ezek akik ilyképpen számítják ki a városi lakosságot indokolásul azt hozzák fel, hogy külföldön is a tízezernél nagyobb helyeket városoknak számítják, sőt az U.S.A.-ban már 2.500, Németországban, mint azt a Woytinsky-féle táblázaton láthatjuk, már a 2000 lakosszámú helyeket is városoknak számítják.

A fentiek figyelembevételével meg kell azonban állapítani azt, hogy a mai Csonka-r.íagyarországon még csak beszélni sem lehet arról, hogy 45ü városi lakosságot hozzunk ki, mert sehogyan sem lehet a városok közé beszámítani azt a 10.000 lakoson felüli községet, amit ide be szokás erőltetni, de még a Budapest környékbéli falvakat sem, mert hiszen senki sem lesz ebben az országban, aki Üllöt vagy Vecsést városnak mondaná, csakis aki a fenti okoknál fogva erőnek erejével nagy városi százalékszámot akar kihozni. Eképpen ragaszkodnunk kell ahhoz az állításhoz, hogy Csonkamagyarországon csak a szoros érben vett Budapest*, ezenfelül még Sopron, Kő-

Jegyzet: Ugyanezt vallja kiváló szociológusunk Dr. Weiss István "A mai magyar társadalom" c. művében a 49. oldalon: "A mai országnak városai jóformán nincsenek."

szeg és Miskolc volnának városoknak mondhatók, talán még Pécs, kevésbé Győr, Szombathely, Veszprém, kimondottan elővárosnak pedig Újpest és Pest szenterzsébet volnának mondhatók.

Evvel a megoldással kapnánk:

1.) Budapest	1,006.184	lélekszám
2.) Sopron	35.895	"
3.) Miskolc	61.559	"
4.) Pécs	61.663	"
5.) Győr	50.881	"
6.) Kőszeg	8.537	"
7.) Szombathely	35.758	"
8.) Újpest	67.400	"
9.) Pestszenterzsébet	67.907	"
10.) Veszprém	17.792	"
	<hr/>	
ország összlakosságának	1,413.576	lelket, azaz az 16,27 %-át.

Ez a 16,27 % volna Magyar ország, városi lakosságának mondható.

5.§. A városi élet hatása, hátrányai és előnyei .

Bármennyire a kultúra haladását jelenti is a városok összáradnak az emelkedése és a lélekszámuk szaporodása, ez a növekedés csak külső fényt jelent, csak külsőségeket, nem igazi kultúrát, a technikának haladását; nem jelenti azonban azt, hogy az emberiség boldogabb lett, mint eddig volt. Az embereknek egy helyen való tömörülése ugyanis nagyon sok hátránnyal jár. Ezek a hátrányok sokfélék, de csoportosíthatók négy főcsoportba, amelyek: I. Egészségügyiek, II. Közbiztonságiak, III. Erkölcsiek, IV. Politikaiak.

I. Közegészségügy.

A közegészségügy a városokban fejlődöttebb ugyan, mint falun, mégis az emberi egészséget számos veszedelem fenyegeti a városban, ami falun nem fordul elő. Ennek a veszedelemnek a legtöbb oka a házak magasságával és az utcák kiépítettségével járó levegőtlenység és napfénytelenység. A magas falaktól kerített, többnyire szűk utcákba nem tud beha-

tolni a napfény és a friss levegő. A város már amugy is fülledt, állott levegőjét sűrűvé és így még kevésbé mozgékonyá, állottá teszi a sok füst és az ott könnyebben megüllepedő köd. maguk a lakások többnyire csak egy oldalról kapnak világosságot a napfény behatolását magas épületek megakadályozzák. A lakások nagyobb része túlszűfolt, különösen az elő és külvárosokban, de még a kisvárosokban is, A városban bentélő ember tehát állandóan poros, elhasznált levegőt lélelzik be. Így pl. Párizsban 1930-ban hivatalosan megállapították, hogy kereken 4000 olyan ház van, amelyben a lakás a közegészségre veszélyes és ezekben a házakban 180.000 ember él (L. Werner v. Heimburg: "La grande Nation"). A lakásokban, a túlszűfolt közlekedési eszközökben, a gyárakban az irodákban sok az ember. Ezek között sok beteg ember fordul meg és terjeszti a napfény télén, ködös levegőben akadálytalanul tenyésző kóros mikrobaák milliárdjait és így a fertőzés veszélye is nagyobb mint a levegős, napfényes faluban. Ezért a lézőszervek megbetegedése, a járványok gyors elterjedése egyik legnagyobb egészségügyi veszedelme a nagy városoknak.

A városi életnek egyik legnagyobb közegészségügyi károsítója az emésztő szerveket tönkretévő korcsmái étkezés. i/Ig a faluban legtöbbször saját házfőztjüket eszik, addig a városban a lakosság legnagyobb része közkonyhák, kifőzők, vendéglők, korcsmák készítményeit fogyasztja, amelyek sokkal kisebb gonddal készülnek, csekélyebb tápértékű ételekből és nagyon sokszor hamisított, romlott anyagokból valók. Maguk az ételek többnyire állottak, sokszor kósérvekből állanak, vagy legalább ezekből és ezek felhasználásával (pl. gyári ecet) készülnek. A konzervek majdnem mind olyan konzerváló anyagokat (pl. benzooesav;) tartalmaznak, amelyek bizonyos kisebb-százalékban nem ártalmasak ugyan, de többféle ételben minimumokban adagolva l s, az emésztő szerveket megtámadják és pl. rákbe t egségekef., okozhatnak. A városi ember nem élvezzi a friss tej ízét, meg a legelőkelőbb csemegeüzletekben sem kap fán érett hamvas gyümölcsöt, sohasem eszik friss zöldséget. léért kevesebb vitamint kap és emellett elrontja emésztő szerveit. Ismeretes, hogy a nagy városokban élő és dúsgazdag amerikai polgárnak is. rossz a gyomra, mert

ebédjét nem otthon, hanem vendéglőben költi el. De még mindezeknél rombolóbb a városi zaj és a rohanó zaklatott élet, amely az idegenrendszert és a szívet teszik tönkre, tehát alapjában támadja meg az emberi szervezetet.

A városi lárma káros hatásaira az újabb időben jöttek rá és azóta állandóan foglalkoznak vele. Ezelőtt a városrajongók szinte örültek neki, mert a forgalom növekedését jelenti. A városban ugyanis a lárma a közlekedő si eszközök fejlődésével és azok gyorsaságának a növekedésével, valamint a városi házak magasságának folytonos emelkedésével egyenes arányban nő és ma már a városi életnek egyik legnagyobb csapásává vált. Mint az természetes, a lárma ellen ott léptek fel legelőször, ahol annak hátrányait legelőször vették észre. Ez pedig Amerikában és Angliában, illetve az ottani nagy városokban következett be. Úgy Amerikában mint Angliában az autonóm alakulatok igen erősek, ezért elsősorban társadalmi úton akartak a lárma ellen megfelelő intézkedéseket tenni. Így keletkezett pl. New-Yorkban egy zaj elleni bizottság. Amerikában az egyetemek tanárai foglalkoztak a lárma intenzitásának mérésével. A lármát négy csoportba osztják. Megkülönböztetik az utcai lármát, ipari, házi és levegőben tapasztalható lármát. Az utcai lármában ismét megkülönböztetik a közlekedési eszközök lármáját, az utcai árusok lármáját az ipari lármától. Az ipari lármánál megkülönböztetik a gépek lármáját és munkások okozta lármát, pl. kalapácsütések. A házi lármában négyféle lármát különböztetünk meg: I. a háztartási (porolás) lármát, II. a gyermek, III. a házban tartott állatok, IV. a hangszerek által okozott lármát (zongora, rádió stb.). Ezenfelül az angol orvosok egyesülete szintén foglalkozott a lárma káros hatásával. Az angol orvosok társasága (British Medical Association) a minisztériumhoz fordult és intézkedéseket kért az utcai lárma megakadályozására. Az angol szakemberek megállapították, hogy az utcai lárma rendkívül rontja az idegrendszert és 40%-ig csökkenti a munkás teljesítőképességét, sőt még azt is, hogy az alvó ember nyugalmát nagyban zavarja és nagyban oka az érlemeszesedésnek. (Városi Szemle, 1932. 2. sz. 72. old.)

Az emberi test a természettől fogva úgy van alkotva, hogy harmonikusan beosztott nyugodt élet-

vitelt igényel. A városi ember hajszott életet él és mikor nem dolgozik, akkor sem pihen, mert éjjel mikor a szemnek pihenésre volna szükséges a sokszínű villanylámpa vakítja a szemét, az örökös utcai láрма nem engedi pihenni idegeit, a folytonos Jóhó-lás tönkreteszi a szívét. Ezért emelkedik folyton az ideg- és szívbetegek száma, ami viszont nagy terhet ró a társadalom egészséges rétegeire is, egyrész közvetlenül, ezáltal, hogy fizetnie kell a különböző betegsegélyző pénztárak járulékait, másrészt közvetve azáltal, hogy az idegbetegek és az ideggyöngék, neuraszténiasok és hiszterikák a hivatalban, az üzletben, a családban az egészségesek életét is szinte elviselhetetlenné teszik. Ilyképpen a városi élet lakosainak egészségében, különösen idegéletében igen sok kóros elváltozást okoz. A városi élet főleg az idegrendszeret támadja meg, különösen az idegbajok, a neuraszténia jellemzi a városi embert. Ezek az idegbajok mindjobban fokozódnak és az erkölcsi életben is, mindjobban kifejezésre jutnak a válásokban és az öngyilkosságokban. Ezért a válások a városban sokkal sűrűbbek mint falun, ugyanígy az öngyilkosságok is.

Hogy a válásokban az idegességnek milyen nagy szerepe van, mutatja az, hogy az egyes foglalkozási ágak közül aránylag legkevesebb válás esik az erdészeti és mezőgazdasági népességre amelynek idegrendszere a legkevésbé van megtámadva. (Lásd: Bernáth István székfoglaló beszéde a Magyar Statisztikai Társaságban; közölve a „Barázda“ c. lap 1926. évi május 29. számában.)

II. Közbiztonságiak.

A testet közvetlenül és közvetve rontó veszedelmek mellett az ember életét leginkább az utcai balesetek és ezek közül leggyakrabban a közlekedési eszközök által okozott sérülések veszélyeztetik. Ezek egyes átmeneti, látszólagos javulásoktól eltekintve, általában évről -évre és városról-városra szaporodnak. Ugyanaz a felfogás és azok a tényezők, melyek a múlt században az ipart és kereskedelmet hirtelen és módfelett fejlesztették, hatottak a közlekedés fejlesztésére, különösen a sebességének növekedésére. A közlekedés — általában a forgalom-

növekedésére szinte fanatikus hittel törekszik a közvélemény, amely a forgalom emelkedését a jólét a kultúra és haladás fokmérőjének tartja. A forgalom sűrűségi és gyorsaságbeli növelését kívánatosabbnak tartja, mint a kulturális haladást, amely előbbit szinte babonás hittel óhajtják a XIX. század és a Xk. századbeli csordagondolkozású tucatemberek. Ez a hit és tömegőrület a kiirtandó babonák közé tartozik. *)

Magyarország 1928-ban a balesetek több mint fele (53%-a) a fővárosban fordult elő., míg a kisebb rész (47%) az ország, többi részére esett (1. dr. Hacker Ervin: Budapest hatása a kriminálitásra 1931. 47. old.). 1930-ban az utcai balesetek 50. Ilka Budapesten fordult elő 2.839 esetet véve fel. Ezekben az esetekben 966 ember járt szerencsétlenül és ezek közül 10.6%-ban a szerencsétlenség halálos kimenetelű volt. 1931-ben némileg javult a helyzet, 45.7%-ot tévén ki a budapesti utcai balesetek száma, de ezekből 11.21 volt halálos.**)

Külföldön, ahol nagyobb a nagyvárosok utcai forgalma, természetesen szintén sok szerencsétlenség fordul elő. Így pl. Olaszország a legnagyobb lakosságú városában, a Budapesttel körülbelül egyező Milanóban 1926-ban 1413 utcai szerencsétlenség történt 91 halálessettel. 1927-ben 1688, 1928-ban már 2221, 1929-ben 2685, 1930-ban 3121, 1931-ben 2855 (109 halálozással)***.

Londonban pl.' az 1932. esztendőben 1362 ember vesztette el az életét forgalmi balesetek folytán. Ha ezt a számot összevetjük az 1928. évi 1237 és az 1920-ból való 638-as halálos baleseti számmal, mindjárt szembetűnik a forgalmi balesetek számának hatalmas emelkedése.

Bécsben évente átlag 10.000 ember esik utcai balesetek áldozatául, évenként kisebb nagyobb elté-

Jegyzet: * Igen nagy tévedés, hogy csak a múltban — főleg a középkorban — voltak babonák. Azok inkább vallási jellegűek valának, a mai kor babonái gazdasági és szociális jellegűek. Ilyen ez is.

Jegyzet: ** utóbbi adatok a Városi Szemle 1933. évi 4. számából vétettek XIX.évf. 546 és köv. oldalaj

Jegyzet. Városi Szemle 1933. évf. 4. sz. 636. old.

réssel. Ez az adat az összes forgalmi baleseteket felöleli, b.eszámítván a könnyebb sérüléseket is.

Zürichben ez aránylag kisebb városban — dacára az ebben az évben elrendelt szigora elővigyázatossági intézkedéseknek — 1930-ban a közlekedési balesetek száma 3076, míg 1931-ben még mindig emelkedik az ilyen balesetek száma, így az előző évvel szemben 3166-ot tesz ki. Érdekes megfigyelni, hogy a kereken 8 millió lakosságú Nagy-Londonban a balesetek száma aránylag sokkal kisebb mint Budapesten, aminek nemcsak az az oka, hogy Londonban a közúti közlekedés főleg a földalatt történik, de ez minden esetre a városi népesség pszichológiájában is keresendő. Az angol nép nyugodtabb és fegyelmeztebb mint a budapesti. Így 1930-ban a londoni mentők 45.645 esetben nyújtottak első segélyt, hozzáadva ehhez a londoni City külön mentő társaságának 2734 kivonulását összesen 48.379 esetben, addig a nyolcadrész lakosságú Budapesten 28.812 esetben kellett a mentőknek kivonulniok. Á balesetek száma azonban nemcsak azt mutatja, hogy mennyi ember veszíti életét vagy legalább testi épségét a nagyvárosban, hanem figyelembe kell venni azt is, hogy a mentő szolgálat fenntartása igen nagy terhet ró a város lakóira, sőt a falu népére is, amennyiben az ilyen intézmenyek állami támogatása az összlakosság adójából történik.*) Bz tehát olyan vérveszteség, ami a városnak felszívó erejét mutatja. (Igaz, ezzel szemben az, hogy a város viszont kultúrát ad a falunak és kereset lehetőségeket biztosít.) t

Látjuk tehát, hogy magában véve a technika, nemcsak sok jónak, de sok rossznak is az okozója.

A technika és a loholó életmód áldozatainak a száma igen nagy. A technikailag nagyon fejlődött és amellet szociális érzékű Amerikában csak a gyári vállalatoknál' naponta átlag 300 baleset történik, az összes halálos balesetek számát pedig 300.000-re becsülik.***) A technika és a városiaso-

Jegyzet.* Ez az adat is igazolja a falu politikusok abbeli felfogasa, melyszerint az ilyen városi terhek kizárólag a város lakossága által volnának viselendő] Jegyzet: ** Lásd: Szövetkezés 1909. évi aug. 14-én mj. 64. számának 1462. oldalán.

dás — tudjuk — összefüggésben vannak.

Az Egyesült Államok statisztikai hivatala által 1910 esztendőben közzétett hivatalos jelentés szerint az Amerikai Egyesült Államokban, bányákban elpusztult 24.484, további 45.416 ember balesetnek esett áldozatul."A villamosáram 478 embert ölt meg, vízáradás 418-at, a tűz 4.182 embert pusztított el. Az Egyesült Államokban a fenti statisztikai adatokat véve alapul, hetenként közel 1000, naponként átlag 130 ember pusztul el erőszakos halállal. A vasúti balesetek is ezt igazolják.

A Londoni Kereskedelmi Kamara 1906 évi angol és amerikai balesetek áldozatairól statisztikát közöl. A statisztika szerint 1906-ban Angliában 1109 halottja és 7212 sebesültje volt a vasúti katasztrófának. Az amerikai vasúti katasztrófáknál 1905-ben 4175 embert halt meg, 65.657 pedig megsebesült. 1906-ban meghalt 5700 és megsebesült 78000. Az amerikai Interstate Commercial Commission által, kiadott vasúti statisztika szerint az utolsó évtizedben vasúti balesetek folytán 47.416 embert, halt meg és 60.000 ember súlyos sérüléseket szenvedett. 1898-ban 4036 ember halt meg vasúti baleset következtében 1903-ban már 5000, 1907-ben 5612. A Pennsylvaniai vasút az utolsó évtizedben 7240 embert gázolt el. Spiridion Gorbsevics "Aus dem Dollárlände ! c. 1913-ban Lipcsében megjelent műve 350 oldalon említi, hogy Amerikában évente átlag 12.350 ember halt meg vasúti szerencsétlenség folytán és 164.500 sebesült meg. Ugyanezen mű 355-dik oldalán említi, hogy az elektromos városi vasutak évi 900 halottat és 13.000 sebesültet szállítanak a baleseti statisztikának. Bár e statisztikai adatok pontosságának megállapítása nehéz, nagyjában mégis csak tájékoztatnak és azt igazolják, hogy a városokból kiinduló és ott különösen elterjedt gépkultúra sok áldozatot igényel. Hogy a technikai csodái sem nyújtanak életbiztonságot, bizonyítja az is, hogy az 1912. ápr. 13-14-én éjjel elsüllyedt "Titanic" nevű óriás hajóval 1695 ember vesztette életét, míg 1866-ban a königretzi csatában a győztes poroszok tisztékben 100 halottat, legénységben 1835 halottat vesztek el. Tehát nem sokkal nagyobb a csatában elesett poroszok száma, mint a Titanic halottadé.

Pogány (Schwarcz) József volt magyarországi

szovjet népbiztos "Dánia a paraszt eldorádó" című 1918-ban megjelent művében mondja: "A gőzhajó és gőzvasút e két ragadozó bestia, mely több emberi sorsot tett tönkre, mint India minden tigrise és Afrika minden oroszlánja" (Lásd. I.Ivi. 108. old.) Schwarcz Pogány József pedig azok közé az u. n. "intellektuel" szocialisták közé tartozik, akik folytán a technikai kultúra áldásait hangoztatják, szemben a "romboló" természettel és akiből őszinte perceiben mégis kitör az igazság szava, dacára annak, hogy másrésztől mint többnyire zsidó, azaz kapitalista mentalitásnak*), s a kapitalizmus e két főeszközét mindenképp fölé helyezik, mégis be kell vallaniok, hogy rengeteg ember életét oltják ki, éppen a kapitalizmus, de főleg a kapitalisták szolgálatában.**)

Bár nem kívánjuk és nem is kívánhatjuk a technika haladásának a megállítást, még kevésbé visszafordítást, nem szabad, azt hinnünk, hogy magában véve a technika az emberiség problémáit megoldhatná. A város túlfejlesztése, a technika túlbecsülése, az indusztriálizmus túlhajtása összefüggésben vannak, ártalmas hatásuk a nagy háborúk kitörését is előmozdítja. Így Nitti Berenc volt olasz miniszterelnök "Nincs béke Európában" c. magyarrá 1922-ben lefordított művének 16 oldalán elbeszéli, hogy a német nagyiparosok 1913-ban nála járván egész nyíltan beszéltek előtte arról, hogy a német vasiparnak szüksége van a francia Lotharingia vasbánya medencéjére. Ilyképpen a városok indusztriálizmusa nagy mértékben hozzájárul a háború kitöréséhez. Nem

Jegyzet. * Errrenézve Warner Sombart megállapítását.

Jegyzet. ** Evvel a megállapítással nem akarjuk támadni a kapitalizmust, csak éppen megállapítjuk azt, hogy mint minden rendszernek, ennek is vannak hibái és nemcsak a kapitalista mentalitásunk által állandóan támadott "Középkornak" a tudományos kutatásnak minden társadalmi rendszer hibáit fel kell tárnia.

csodálható, hogy mindezek után növekszik a kapitalizmus és ennek hazája, a város iránt az ellenszenv. A nép erkölcsi nevelése is fontos. Minden népnek csak olyan vezetői lehetnek, akiknek gondolkozása és világnézete az illető népével megegyezik, különben nem érti meg és nem követi. A nép sorsát tehát magának a népnek a gondolkozása és jelleme dönti el. Ezt a gondolkozást kell a valóság befogadására alkalmassá, a jellemet az igazság megvédésére erősíteni. Azaz a népet tanítani, nevelni kell, nemcsak, az iskola, hanem az összes közintézmények által, de elsősorban az otthona által.

III. Erkölcsi hátrányok.

A nagyváros erkölcsi szempontból nagy rombolást végez a legtöbb ember lelkében. Már a felelős-, ség megfogyatkozásával kezdődik a lezüllesztés. A legtöbb embernek ugyanis nincsen olyan erős kiforrott jelleme, hogy cselekedeteit csak saját kiművelt, finom érzésű lelkiismerete szerint irányítsa, hanem abban mások felfogása, Ítélete a döntő. A faluban minden ember teljes ellenőrzés alatt áll, a városban az ellenőrzés kisebb, illetve a legtöbb egyénél, aki valamilyen hivatali kötelességben nincs, teljesen hiányzik. A legtöbb ember pedig részint átöröklött rossz hajlamainál, beteges ösztöneinél fogva, részint művelétlenségénél fogva, avagy a rossz környezet hatásaképpen megerősödött bűnös hajlandóságainak bűnös ereje folytán, magát erkölcsileg helyes utón megtartani nem tudván (és nem bírván) a tömeghatás törvényénél fogva sodródik a bűn felé. Ezért városokban nagyon sok és folyton emelkedik azoknak bűncselekményeinek a száma, amelyek immorális jellegűek. Különösen a szexuális és u. n. intellektuális jellegűek. A nagyvárosok fényé, a könnyű és gyors pénzszerzés lehetősége, a csábítás ezerféle változata, a bűnrevivó alkalmaknak nagy száma, vagy az elleni bűncselekményekre készítetik az erkölcsileg nem elég erős embert.

Az életmód külső fényessége városokban sokkal inkább látszik, mint falun, ahol a jómód és az előkelik élet inkább a zárt kúriák és kastélyok belső kényelmében és ízlésében nyilvánul. Azért a városokban inkább kap erőre az alsóbb néposztályok irigy-

sége és a fényes élet utáni vágya, aminél: következésképpen itt nagyobb a vagyonelleni bűncselekményeknek, száma is.

E tekintetben a színházak a sexuális aberrációknak fényes keretében való nyilvános színrehozatalával és enyhítő, sok esetben szinte dicsőítő bemutatásával éppen így a mozgó színházak rendkívül sok rossz példát szolgáltatnak és valóságos forrásai a bűnözés elterjesztésének. A városi lapok többsége, amikor szenzációkeresés okából. — hogy ilyképpen a lap kelendőségét biztosítsák — a törvényszéki tárgyalások anyagát kiszínezve többnyire a bűnöst; (nem a vádlottat) mentve közlik, egyenesen utánzásra készíti a gyengébb jellemű tömegembert. A bűnözés terjesztésében a ma modernül szerkesztett lapok törvényszéki tudósításai (főleg képes, riportjai) fő forrásokul szolgálnak.*) De ezeknek a mérges virágoknak a porzóiról szét szálló por főleg a nagyvárosok népének lelkében hat termékeny tőit eg, falun a tömeghatás kevésbé érvényesülvén. A városokban a betörés, a sikkasztás a gyakoribb, a kevésbé védett falusi otthonokban és utakon inkább a gyilkosság. Londonban a legutóbbi évben 13.000 betörés történt. Chikágóban 1933-ban több mint 500 gyilkosság (Pesti Hírlap 1934. jan. 12.)

Jegyzet. * A nagyvárosi sajtó egy részének pénzke rejő, szenzációhajhászó törekvése vészes hatásait minden értelmes ember tudja és maga a tisztességes sajtó, amely Magyarországon mégis jóval nagyobb, elítéli, de azért senki sem tesz ellene, félvén a sajtó támadásától. A baj főoka az, hogy sok hatalmat szerető férfi hízeleg a sajtónak és így keresi a népszerűséget, különösen kitűnt ez a 15 éves gimnazista, Zemplén Dénes esetében, aki 1933. késő őszen édesanyját meggyilkolta és akinek — sehogyan sem menthető borzalmas bűnét a sajtó egyrésze és ennek hatása, alatt még hivatalos egyének is — mindenképpen menteni igyekeztek, — miután sexuális motívumokkal is kiszínezték iparkodtak.

A nagyvárosok a családi élet legerősebb bontó tényezői, egyrészt közvetve azért, hogy a család-alapítás — különösen anyagilag — nehezítik, másrészt közvetve azért, hogy a nőt a városokban kapitalizmus önálló kenyérkeresetre szorítja, végül pedig azért, hogy a házasságok felbontását elősegíti. Így pl. Németországban, ahol sok a nagyváros és ezzel együtt jár, hogy nagy az industrializmus, 1930-ban félmillió házasságot kötöttek, de viszont 40.000-et föl bontottak, ami annyit tesz, hogy majdnem minden tizenkettedik házasság felbomlik. Németországban a világháború előtti években (így megszámláltan 1907-ben) 16.6 millió férfi és 8,5 millió nő volt kenyérkereső. A világháború utáni években a kenyérkereső férfiak száma 20.5 millióra emelkedett, ellenben a kenyérkereső nők 11,4 millióra növekedett, azaz amíg a kenyérkereső férfiak százalékos növekedése 23, addig a kereső nők 35, ebből is látszik, hogy a gazdasági nyomorúság terjedése folytán mindig több nő kénytelen a házon kívül munkát vállalni, amit bizonyít az az adat is, hogy míg 1907-ben az összes férjes nők 31A-a volt kenyérkereső, azaz töltötte életének nagy részét házon, családon kívül. Ennek megfelelően még a háború előtt 1000 felnőt, azaz anyaságra képes nőre 126 gyermekszülés esett, 1930-ban már csak 67. Párizsban-1000 házasságkötésre esett 62.51 az 5-10 ezer lakossággal bíró városokban 25.21, Poroszországban 1905-ben a városokban volt 35.71, a vidéken 10.11. Nagyon rossz állapotok álltak már a múlt század végén Koppenhága, Berlin, elég jól állott akkor Budapest. Párisban 1885-ben 4123 párt választottak el, 1905-ben már 10000-nél többet. A nagyvárosoknak ez a családbontó hatása eredményezi — a többi rossz hatás között — a tömegesítést, a tömegképződést, aminek azután veszedelmes politikai következményei vannak. Igaz, hogy a házasságkötések száma állandóan emelkedik Budapesten, így pl. a múlt években évente több mint 10000 házasságot kötöttek, amíg 1874-ben 1000 lakosra 8.4 házasságkötés esett, 1900-ban már 9, 1933-ban pedig 10.4, de ezzel szemben az elválások száma is nagy, így pl. 1932-ben kereken 10000 házasság közül kereken 1400-at bontottak fel, Budapesten 13000 elvált asszony élt

Jegyzet: *) Magyarország 1933. december 21.-én.

IV. Politikai hátrányok.

A nagyvárosok a tömegek képződésének a foku-
sz s ezeknek a tömegeknek e gész külön lélektanul:
van, nem a természetes józan ész vezeti őket, hanem
az ösztönélet beteges elfajulása. A falusi ember
c.selekveset főként a természeti irányítja, melynek
törvényeire elsősorban és főleg a tapasztalás tanít
meg. A normális ember, akinek ép az idegrendszere,
főleg a tapasztalás útján tudomására jutott tények-
nek hisz, azokat valóknak elfogadja, s a tények so-
rozatos jelenségében megismert törvényeknek magát
aláveti. Az ember itt a földön kettős életet él,
egy magán és egy közéletet. A magánéletnek a jelen-
ségei sokkal egyszerűbbek, hozzá közelebb fekvők
és ezért e tekintetben könnyebben is szerez az em-
ber tapasztalatokat. A lakás, a ruházkodás, az ét-
kezés, a családi élet, gyermeknevelés és még a gaz-
dálkodás körében is a tapasztalatok bizonyos állan-
dó törvényszerűségekre mutatnak s a legtöbb ember
már a családjában szüleitől hallja azután maga is
megfigyeli és tapasztalja, hogyan kell eljárnia
egyes esetekben. Az ember most már vagy ezeket a
tapasztalatokat követi, vagy szenvedélyei, indula-
tai vezetik. De mindkét esetben megvan határozva
a cselekvése. Egészen másként áll ez a közdolgot
illetőleg. A közéletnek a jelenségei már nem fe-
kűsznek olyan közel hozzánk, mint magánéletünknek
a dolgai, sokkal komplikáltabbak és itten a tapasz-
talatok kevésbé állanak rendelkezésünkre, mert a
közdolgokban végzett munkánk, vagy tevékenységünk
eredményei csak évek, évtizedek múlva mutatkoznak.
Ez az oka annak, hogy a közéletnek a különböző dol-
gában az egyes emberek irányadó kellő tapasztalat-
tal nem rendelkezvén, e tekintetben sokkal könnyeb-
ben befolyásolhatók, mint a magán dolgokban. Ezért
van az, hogy a magán dolgainkban a rábeszélés sok-
kal kisebb szerepet játszik az ékesszólás meg jófor-
mán semmit. A tapasztalat mutatja ugyanis azt, hogy
a legszebb szónoklattal sem lehet valakit rávenni
arra, hogy másképpen éljen, mint ahogyan eddig élt.
Ellenben a közdolgokban a rábeszélések, a szép szó-
noklatoknak sokkal nagyobb a hatása. Azaz jóformán
csakis ennek van hatása, mert az egyéni tapasztalat-
tal csak nagyon kevés ember rendelkezik, egyes ál-

lamférfiak, ipagasabbrangú tisztviselők, akiknek a-zoiban ez a tapasztalata az állanügyek intézésénél, közhivatalokban rendszeren igen szíik körben szereztetik., akiknek tapasztalatait ennélfogva az embereknek az a nagy tömege egyáltalában nem veheti észre.

A legtöbb ember igen kevés reális ismerettel rendelkezik, a bajok forrását nem tudja megtalálni, azt hiszi, hogy az élet bajaiért egyes emberek felelősek, vagy a közélet rendszerében van a hiba és ezért új embert, új rendszert kíván, változást, reformot. Ezeknek igen könnyű ígérni. Jól mondja Sebes s Dénes: "A tömegek bízni és hinni akarnak" (Két Magyarország" 9. old.) Ezért a közdolgozókban, mint pl. képviselőválasztások, parlament, esküdtszék, stb. az abban résztvevő egyéneknél amint mondani szokás, az egyes polgároknál rábeszélésnek, szuggesszióknak igen nagy szerepe van. Most ezek a rábeszélések, szuggesztiók koronként más és más tárgyra irányuljak? így pl. a középkorban inkább a vallási, az egyházi életre, a múlt század elején nemzetiségi mozgalmakra. jelenleg inkább közgazdasági kérdésekre. Azt is tapasztaljuk, hogy embereknek a nagy része hajlandó bajokat és szenvedéseket elviselni, ha az a meggyőződése, hogy azok nem tartanak soká és azoknak elmúltá után neki jobb dolga lesz. Hogy egy közönséges példát említsünk, egy fogfájós ember egy aránylag igen erős kint, a foghúzást is elszenvedi, csakhogy a kisebb kínnal járó, de állandó fogfájástól szabaduljon, azaz a jobblétnek reményében hajlandó rövidebb ideig nagyobb szenvedésekre.

A középkorban, mikor a vallásos meggyőződés általánosabb volt és amikor a közélet is ezen nyugodott, az emberek hajlandóbbak voltak a többé kevésbé rövid földi életet, illetőleg annak a szenvedéseit elviselni, a jobb jövő, illetőleg a földöntúli élet reményében. Ma azonban, amikor ez a hit nem olyan általános, sőt az emberek egy részénél teljesen hiányzik, kevésbé hajlandók az áletnek gyötrelmeit és nehézségeit elviselni. Ez az egyik főoka annak, hogy ma az emberek sokkal elégedetlenebbek, mint a középkorban és inkább iparkodnak bajjaiktól szabadulni. Tehát ebből a szempontból is mozgékonyabbak és jobban kívánják, várják, a változást. Már most köztudatban van, hogy mennél szegényebb valaki, mennél kevesebb veszteni valója

van, annál inkább várja a változásokat, mert hiszen ő abban semmit sem veszíthet, ellenben sokat, mindent nyerhet. Ismét egy triviális példával élve, ha pl. valaki tudja azt, hogy tőzsdén vagy máson játszik, vagy játszhatik anélkül, hogy valamit is vesztené, akkor igen könnyen belemegy a játékba, éppúgy az is, akinél nem tesz különbséget, hogy pár ezer pengőt elveszít, vagy nem veszít. Éppen így az, akinek sok adóssága van, szintén könnyen kockáztat, mert már nincs veszteni valója, de" kis szerencsével sokat, mindent nyerhet. De az, akinél ez a játék nagy kockázattal jár és ez az eddigi túrhető helyzetét, vagy kicsi jólétét teljesen elveszítheti, az már nem szívesen kockáztat. Ez az oka annak, hogy ma a szegény tömegeket igen könnyen be lehet vinni a forradalomba, vagy nagyobb politikai mozgalmakba, mert hiszen ők nem veszíthetnek, ők csak nyerhetnek általa. Azaz nem kockáztatnak semmit az esetleg elérhető nagy haszonért. A kommünben tapasztalható nagy tömegmozgalmak ezeken a nagy lélektani igazságokon alapulnak. Elsősorban ez az oka annak, hogy a szociáldemokrácia, jobban mondva a kommunista párt szándékosan és tudatosan öli ki az embereknek leikéből a vallásosságot. Mert minden olyan ember, aki vallásos könnyebben elviseli a mai nyomorúságot, mint aki. nem az. Vagy megfordítva a dolgot a vallástalan embereknél, sokkal nagyobb a lehetőség arra, hogy azokat a nagy társadalmi mozgalmakba be lehet vinni, mert: 1) annak meggyőződése szerint csakis földi élet lévén, aki itt jólétet nem szerez, nem boldogul, az azért semmiféle kárpótlást nem nyerhet. Ehhez még: 2) hozzájárul az a szintén általánosan tudott ok, hogy ma az embereknek ez az irigysége egymás iránt a társadalom berendezettségénél fogva sokkal nagyobb mint azelőtt. A középkorban pl. minden ember beleszületett egy bizonyos helyzetbe, így a nemes, a polgár stb. helyzetébe. Életét azután ebben a körben élte le. Abból kijutnia és más helyzetbe belekerülni csak véletlenül sikerülhetett és csak kevésnek. Pl. az a jobbágy, aki kitüntette magát a harctéren, lehetett nemes és ha egyszer már nemes lett, akkor ezzel többé vagy kevésbé, de minden esetre az előbbi gazdasági helyzeténél sokkal jobb gazdasági helyzetbe került. Manapság elméletileg a legszegényebb

és legelhagyatottabb embernek a fia sem kénytelen bennmaradni atyjának társadalmi helyzetében, hanem feljuthat a legmagasabb társadalmi körökbe. Igaz, hogy ez csak elméletileg van így, mert a gyakorlati életben az emberek legnagyobb részének ez egyáltalán nem fog sikerülni. De azért a különbség a két kor között mégis az, hogy amíg a középkorban az ember tudva azt, hogy még adott társadalmi helyzetéből nem emelkedhet ki, ami őt bizonyos tekintetben megnyugtatta, belenyugodott sorsába, az Isten végzésébe és nem próbálkozott abból kiemelkedni, tudatában lévén annak, hogy ez nem fog sikerülni, addig manapság jogi akadályai a társadalmi helyzet és vagyoni helyzet változtatásának nem lévén, az emberek iparkodnak azon minden tekintetben változtatni. Ezt az iparkodást azután előmozdítja az az általános tanítás, hogy mindenki a saját szerencséjének a kövőcsa. Ami természetesen nem igaz, de az emberek között éppen úgy el van terjedve mint bizonyos tévhit és babonások. Látván pedig a mai ember azt, hogy egyik másik embertársának, akiknek tehetsége, ereje, képessége stb. vele teljesen azonos, sőt sokkai gyengébb, sikerült nagyobb pozícióba vagy nagyobb jólétbe jutnia, neki pedig nem, ezt ő nem a véletlennek, hanem a mai igazságtalan társadalmi berendezkedésnek tulajdonítja. Mindezeknél fogva napjainkban az emberek közötti versengés, vagy amint közönségesen mondják a tülekedés, sokkal nagyobb és erősebb mint az a középkorban, vagy az újkor elejéi volt, amikor az embereket inkább a nyugalom iránti vágy, a megszerzett, megkapott pozíciók megtartása jellemezte.

Világos, hogy ebben a nagy harcban és tülekedésben sokkal több ember sebesül meg és bukik el éi lesz tehát elégedetlen, mint abban az időben, midő] ez a harc és tülekedés jogilag nem is volt lehetséges.*) Már most mindezekből természetes, hogy egy-

Jegyzet. *Németországban az 1923. év folyamán 13 ezer ember lett öngyilkos (lásd Budapesti Hírlap 1925 évi július 2. mj. sz.) Óriási nagy szám, ha meg gondoljuk, hogy a Poroszország hatalmi fölényét megállapító königratzi csata (1866. július 3-án) a győztesnek száz tiszt, 1835 altiszt és közemberi

részt az emberek a földi életben minden jót elérhetőnek tartván, másrészt az elérendőknek is kívánván, erre minden rangú és rendű ember törekszik is, mert nagyon kevésnek sikerülhet, a töber szükségképpen mind elégedetlen és mind jobbadán azok közé is tartozik, akinek nincsen veszteni valója, aki tehát kockáztatni mer. Összevetve már most az eddig megállapítottakat, könnyen megértjük, hogy miért mondják korunkról azt, hogy ez a tömegeknek a kora és megértik azt is, hogy miért iparkodnak ma az egyes társadalmi vág/ gazdasági irányoknak képviselői, vezetői mennél nagyobb tömegeket megmozgatni. A magán élet terén mint azt már megállapítottuk amagán dolgokra nézve ezeket a tömegeket nagyon nehéz megmozdítani. Mert hiszen e téren mindenkinek megvannak a saját tapasztalatai. Ellenben a köz dolgokat illetőleg ez nagyon könnyen megy, mert ott a tömegek tapasztalatokkal nem rendelkeznek. Korunk a tömegeknek a kora lévén, természetesen a társadalom a tömegek lélektanával, a tömegek életének a törvényeivel nagyon sokat foglalkoznak. Így, hogy csak egy-néhányat említsünk, a francia Gusztáv L»Bon, Verner Sombart, a nagy hírre szert tett Oswald Spengler, nálunk Magyarországon pl. Balás Károly foglalkozván a tömegek lélektanával analitikai uton megállapítják a tömegek szenvedelmek és indulatok vezetik. A tömegeket sonasem Vezeti a tapasztalás. Ezért a tapasztalat igazságokkal sem lehet őket meggyőzni. Ellenben igen könnyen szuggerálhatók és ezért tapasztaltuk éppen napjainkban áft, hogy jóformán ugyanaz a tömeg mennyire lelkesedett 1914-ben a háborúért és élte nálunk azokat, akik a háborús politika idején az államot vezették, majd 1918-ban mennyire lelkesedett éppen nálunk a köztársasági — állítólagos — pacifizmusért és azok vezetőiért.

És azután pár hónap múlva mennyire halálra kereste ugyanazokat 1919 év őszén és lelkesedett ismét az ellenkező irányért. Már a rómaiak ismerték a tömeg-

Jegyzet. % halottjába került (1. Friedjung H. Harc a német hegemoniáért — III. kötet, 122. old.). Chikágóban 1933-ban 605 ember halt meg öngyilkosság folytán (P. Hírlap 1934. 1/12.sz.).

nek, ezt a tulajdonságát, azért mondja Horatius mecénáshoz intézett ódájában: "turba mobiliūm" változékony tömeg. Madách "Ember tragédiája"-ban gyönyörűen vannak leírva ezek a tömeghangulatok. A római államvezetés kitűnően tudta ezt a tömeghangulatot felhasználni és a tömeget maga mellett lekötöni. Ebtől az időből ered a jelszó: "Panem et circenses" azaz a tömegnek két dologra van szüksége, kenyérrre, hogy mindennapi szürke életét valahogyan eltengesse és azután, játékokra, amelyek elkábítsák. A véres cirkuszi játékok lekötötték a tömeg figyelmét és mondjuk minden benne lévő indulatot és vágyat az ot-tani kínlódás látása. A vadállatok elé dobott rab-szolgák és keresztények rettenetes kínjai elfelejtették vele saját kínjait. A tömegeket ma is nagyon érdeklí az irtózás és izgatják fantáziáját a gyilkosságok, különösen a rendkívüli körülmények között vagy különösen kegyetlenséggel végrehajtott gyilkosságok. Ig pl. híres az évek előtt történt eset, az u. n. Málnás Elza meggyilkolása, akinek a temetésére ezek és ezek jöttek össze.«) Vagy a Léderer Gusztáv által végrehajtott szörnyű gyilkosság, amikor is a feldarabolt Kudelka hentesmester temetésére szintén ezek és ezek jöttek össze és ennek a jelentéktelen embernek a temetésén beszédek hangzottak el, mintha valami érdemesebb férfiú lett volna. Hasonlóan nagy tömegmozgalmat váltott ki Bognár Istvánná férjgyilkossága (1933. decemberében). A kiskorú fia által 1933. őszén meggyilkolt Zempléni Dénesné halotti pamlagát sok százan akarták megvásárolni. Épp így a moziban is látjuk, hogy a rémesebb mozidrámák mennyire lekötik a közönség érdeklődését. A tömeget tehát nem a nemes dolgok, hanem az izgalmakat előidézők érdeklik. Ugyanígy felizgatta a budapesti tömeget Leirer Amália meggyilkoltatása és a begvzet. x) egy ilyen nagyobb szenzációt kel-tő gyilkosság, mily sokáig megtartja ezt a hatását, erre példa az "Újság" című budapesti napilap, amelynek 1933. évi karácsonyi — december 24. — számában réppen Málnás Elza gyilkosának kiszabámulásakor hozott — szenzációt kereső cikke, amelyben népszichológiai adatok is vannak.

szerencsétlen Frohreich Ernő által 1924. október 7-én végrehajtott apósgyilkosság. Már most mindazon, amit most elmondottunk, alapszik a tömegvezetés tudománya. Ennek a főbb tételei a következők:

A tömeget nem az igazságok érdeklik és azokat nem is lehet okfejtéssel meggyőzni, hanem csak izgalmat kiváltó jelszavakkal. Azért nem argumentumokkal, hanem ismétléssel dolgoznak a tömegvezetők. Egyszerűen mindig ugyanazt ismétlik és így mintegy beleszuggeralják ezt a tömeg leikébe. Hogy az ismétlésnek micsoda roppant hatása van az emberre, azt magunk lépten nyomon tapasztaljuk, ha például társaságban egy közismert jómodoru társaságbeli férfi azt mondja egy leányról, vagy asszonyról, hogy ez nagyon szép, avagy nem az, akkor az épszemű és józan Ízlésű ember ezt még bizonyos kételkedéssel fogadja, ha azonban több helyről hallja ugyanezt, akkor lassan kételkedni kezd a saját Ítéletében és elfogadja mérvadónak azt, amit sokan mondanak, egyszerűen az ismétlés hatása alatt. Ugyanígy, ha egy általunk becsületesnek és tisztesságesnek ismert embertől azt halljuk, hogy gazember, eleinte kételkedünk benne és nem hiszünk a rágalmazó szónak, ha azonban itt is ott is halljuk ezt a vádat, akkor további belső vizsgálat nélkül elhisszük azt. Ezen az ismétlésen alapszik a divat, amikor látjuk, hogy a férfiaknál is, de különösen a nőknél a divat sokkal változóbb és bizonyos időszakban szépek tartanak olyan öltözködést, amit azelőtt kinevettek volna, majd rövid idő múlva mindenki ocsmánynak fog tartani. Pl. napjainkban a krinolint, vagy tunikát senki sem merné felvenni, holott pár évtizeddel ezelőtt eszményi szépek tartották. Lám a divat is ilyen ismétlésen, az ismétlésnek a szuggesszióján alapszik. A tömeg is ilyen szuggesszió alatt áll. Az ismétlésnek a szuggessziója ha ötször hatszor különböző embertől ugyanazt halljuk, különösen ha bizonyos páthosszal mondják ezt neki, minden vizsgálat nélkül maga is elhiszi.

A tömegnek eá a befolyásolhatósága, szuggesztibilitása, az egyik tényezője a forradalomnak. Tömegek nélkül ugyanis igen nehéz forradalmat csinálni. A nagy néptömegei pedig nem a falvakban, hanem a városokban élnek. Ez az oka annak, hogy a forra-

dalmak (nem a fölkelések, mert ezek más jellegűek) mindig a nagyvárosokban kezdődnek.

A forradalmi hajlandóság tehát a városnak az egyik igen nagy hátránya. A forradalmi hajlandóságot nagymértékben előmozdítja a tömegek szegénysége, elsősorban a rossz táplálkozás. Ezért mindig veszedelmes az, ha a városi tömeg nem jut kellő tájálékhoz, vagy ha nehezen jut ahhoz. Különösen veszedelmes az, ha, a városi tömegeknek a íslálszw szerzése végett hosszú ideig, órákig, napokig kell az élelmiszer bódék előtt acsorogniok. merneszetezen ezt az asszonyok intézik, akik a hosszú várakozás és ácsorgás alatt, sokszor hidegben esőben éhezve és át fázva, teljesen elkeserednek és ilyenkoi mindennemű izgató szó termékeny talajra talál bennük. Ezért a városi tömegnek olcsó és könnyen kapható tömegélelmiszerekkel való ellátása a forradalmak ellen legjobb óvintézkedés, miért is okvetlenül gondoskodni kell arról, hogy a faluról minél könnyebben lehessen élelmiszereket behozni. Sokszor magának a városnak a vezetősége akadályozza ezt mef különböző helytelen intézkedésekkel pl. magas vámol-kicsinyes piaci rendtartások. Hogy ez így van legjobban bizonyítják a francia forradalom eseményei, ahol a családot kellő táplálékkal ellátni nemtudó asszonyok forrongása és lázongó fellépése táplálta és dühítette a forradalmi indulatot. Különösen látvonuláskor, amely alkalommal xulajdonképpen az asszonyok ejtették fogságba és hurcolták magukkal a királyi családot.

Igen nagy hiba volt az, hogy 1917. és 1918-ban minálunk a fővárosnak kellő élelmiszerekkel való ellátásáról nem gondoskodtak, hogy azoknak kiosztását hatósági élelmiszerjegyekhez kötötték, amelyek órákon, sőt napokon keresztül kellett ücsörögni. Az élelmiszerjegyek alkalmazása mindenképpen elkerülendő — különösen olyan agrárországban mint Magyarország, ahol a vidéken mindég van élelmiszer, mert szabad vásárlás esetén a legtöbb ember kerít valahonnan valamilyen élelmiszert és akik nem tudnak keríteni azok magukat okolhatják, kényszerforgalom és élelmiszer jegy esetén azonban a hatóságot okolják és így a közhangulat a hatóság ellen fordul. Az alsóbbrendű nép ugyanis soha sem megy eszmékért

forradalomba, csak mindig a maga és családja élelmének a biztosí tásáért. Az 1934. febr. 10. és 13. párizsi forrongások alkalmával, hogy ő nem bánja azt, ha akár kommunista, akár royalista uralom van, a fő, hogy kis családjának élelmet tudjon biztosítani.

Hogy ez így van, azt bizonyítja az 1919. magyarországi kommunizmus is, amelynek megbuktatásához nagy mértékben hozzájárult az, hogy a vidék azaz a falusi parasztság az u. n. fehérszínű bankóért, azaz a tanácsköztársaság által nyomott értéktelen papírpénzért — mivel senki sem ismeri fel olyan gyorsan a pénz elértéktelenedését, -mint a paraszt — a városiaknak semmiféle élelmiszert sem akart kiszolgáltatni. Kitűnt tehát, hogy a buszke város nem lehet meg a falusi termelésnek állandó folyamata és behozatala nélkül. Mint látjuk tehát ezen a téren is nagy ellentétek állanak fenn a falu és a város között, amelyek némely időben elcsitulnak, más időben megerősödnek. Újabban mind nehezebbé válik a város szegényebb néprétegeinek élelmezése. A mai városi munkátlanoknak ezreit és ezreit kell eltartani a városi hatóságoknak, ami szintén a városi élet hátrányait fokozza és bizonyítja azt, hogy a városok bizonyos tulfejlődésre jutottak.

A város és a falu közötti ellentét a termelésben és fogyasztásban nyilvánul meg leginkább, a városi fogyasztói árak folytonosan emelkednek, aminek folytan a városi fogyasztók nagy része kénytelen fogyasztását redukálni. A városi ember ezért természetesen a vidéki termelőt okolja és így bosszuszus lesz arra, szidja azt, ellentét fejlődik ki köztük, holott magának a városi életnek mindinkább növekvő komplikáltsága, az árusítók mindég nagyobb száma, de mindenképp a folyton növekvő bürokráciának minden életviszonylatba ok nélkül és hibásan beavatkozó és az egyeseket zaklató intézkedései hatnak drágítólag az árakra. Ebből a szempontból is igen érdekes Budapest székesfőváros közlelmezési ügyosztályának a közlelmezési bizottság elé terjesztett jelentése, amely szerint 1914. év óta mostanáig a felére, sőt részben egyharmadára csökkent a budapesti húsfogyasztás és a húсарak általában drágábbak a békebelinél, jóllehet az élőállat ára a statisztika szerint csökkent, 1914. év május havában Budapesten a közvágóhidra került 12.000 vágó-

marha. Ezzel szemben 1926 májusban mindössze 6000 db-ot hajlottak fel, 1914 májusában 24.000 borjú került forgalomba, míg 1926 májusában mindössze 8000 db, vagyis egy harmada.. De még a lóhús-fogyasztás is csökkent. Így pl. 1928-ban a községi lóhús-üzem 12.947 db lovat vágott le. 1929-ben csak 12.327 db (lásd Magyarország 1930. évi március 8-iki számát). (Ami az árakat illeti, 19-4. májusban az élő marha kilogrammja 69 aranyfillér volt, mosi 2.18 aranykorona. Hasonlóképpen van a borjúhúsnál is. A zsír kg-ja 1914 májusban 1.60 aranykorona volt, ma pedig 1.97 aranykorona. A kenyér ára 1914 májusában 35 fillér volt, ma 46 fillér, jóllehet a búza ára ma 1914. májusával összehasonlítva q-kéni 18 fillérré! olcsóbbodott.

Budapest hús-fogyasztása a város nagyobbodása arányában folytonosan csökken, 1867-ben 63 kg, 1894-ben 54.9, 1900-ban 53.1 kg, 1905-ben 47.5 kg. hús esett évenként átlagosan egy emberre.***) Azóta a hús-fogyasztás lényegesen csökkent, mert 1924-ben még csalt 21.6 kg nyers hús esett átlagosan Budapest lakóira, ami főtt húsrá átszámítva naponta egy szajra 4 (négy) deka húst jelent.***)) Az 1893-63 kg és az 1924-i 21.6 kg hús jelenti a szegénység terjedését és a visszafelé haladást e téren is me cáfolva azt a felfogást, mintha ma az emberiség sorsát a technikai haladás szükségképpen javítaná. ****)

Mindezen káros hatások és rossz jelenségek dacára hiba lenne a várost teljesen elit élni, mer' hiszen a város az igazi művelődés otthona (urbani mus) ezért tudtak nagy kultúrát csak azok az! államok produkálni, amelyekben ősi városi kultúra kifejlődött volt. Ezek Hollandia, Angiia, Belgium,s

Jegyzet. * Magyar Szövetkezés 1926. évi július 17. számát.

** Rác G-yula idézi Budapest stat. évkönyvéből a "Pusztuló Magyarországbn".

5X35) Pásztor Mihály: "Budapest zsebe".

*** fölsorolt éveket követő esztendőbbe némileg emelkedett a hús-fogyasztás, lásd: Közgazdagi enciklopédia II. 806. old. Míg a legutolsókban ismét csökkent.

Franciaország, a múltban Spanyolország, különösen Itália, amelynek jelenleg is igen nagy városi kultúrája van, Németország és Sveic. A város, különösen a nagyobb középváros, amilyenek már a középkori Itáliában Nápoly, Milánó, Flórenc, Németországban München, Lipcse Stuttgart és a szintén német eredetű Strassburg a kultúra hordozói. A Hanza városok a tengeri kereskedelmet és nagyrészen a tudományt is kifejlesztették. Újabb időben a nagyvárosok" még a vallásosság fejlesztésére is nagy be-Tolyást gyakoroltak. Budapest a XX. század kezdetétől fogva mind vallásosabb lesz és ma sokkal hitbuzgóbb mint a vidék. Hasonló a helyzet Párizsban is. *) Itt kell még megemlítenünk azt, hogy a város és a kultúra bizonyos mértékben összetartóznak ebből a szempontból tehát nem lehet városnak nevezni a csak proletárok által lakott nagy létszámú helységeket.

..Mindig különbséget kell tenni e központokat rezezo nagyobb vidéki városok és világvárosok között. Azok a bajok és veszedelmek, amelyekről a falupolitika a városok megemlítésénél szól különösen a világvárosokra vonatkozik. Nálunk Magyarországon a vidéki városok alig fejlődtek ki, kivételesen talán csak a jelenleg ellenséges megszállás alatt álló Kassa, Pozsony, Kolozsvár és utóbbi időben Nagyvárad képeztek. Ezek közül is csak a két elsőben fejlődött ki a józan onddkozásu és amellett kulturképes műveltebb városi polgárság. Ennek az oka részben a törökvész, amely a fejlődésnek induló városok nagyrészét tönkretette, részben pedig Budapestnek túlságos és mesterséges növesztése. Ma azok az államok tartják a legjobban magukat, amelyekben erős középvárosok és azokban kulturális városi élet van s a jövő fejlődési irányának megfelelő föderatív államban csakis ezeknek a nagykultúrája városoknak a néoe lesz képes a polgárosultásgot fenntartani.

A városi kultúrának két alapja van, egy anyagi, jobban mondva geográfiai és egy szellemi vagy helyesebben társadalmi. Az elsőnek föltétele a víz, azaz valamely nagyobb folyó vagy álló víz melletti

JEGYZET. *LÁSD Kerner v. Heimbürg: La Irand Nation".

fekvés. A társadalmi (szellemi) tényező az egyetem amely nélkül városi kultúra nem képzelhető és ezért nálunk nidőn a vidéki egyetemek fejlesztésére a kormányzat nagy súlyt helyez, akkor a vidéki helységek (nagy falvak) várossá fejlesztésére gyakorol hatást és evvel országfejlesztő munkát végez.

6. §. A városba tódulás.

Városba tódulásnak a faluban laké népességnek ama állandó, nagyob.bmévü vándormozgálását nevezzükí amely a falusi népnek a faluból a városba, főleg a nagyvárosba, különösen a fővárosba való tömeges letelepedésére irányul. A falusi lakosság tehát ott hagyja lakóhelyét, a városba költözik és véglegesen ott telepedik le, vagy legalább is hosszú évekre. Ebben az esetben kenyerét a városban keresi, lakást vagy magában a városban, vagy a nagyváros közvetlen környékén fekvő helységeekben vesz és bent a városban dolgozik, életének javarészét ott tölti és vagy végleg ottmarad vagy csak öreg korában — mintegy nyugalomba — vonul vissza, — többnyire volt falujába. Csak ha ez a mozgalom valamelyik országban általános jellegű lesz, beszélünk városba tódulásról, tehát akkor nem hacsak szórványos vagy időszakos. Ha pedig már abnormális jellegűvé válik, beszélünk városba özönlésről. Gyakorlatilag a városba tódulás a falu népének a faluból való kivonulására, falu elnéptelenedésére és a városok számának gyors növekedésére, úgyszintén a városi lakosság — főleg a nagyobb városok lakosságának — hirtelen emelkedésére vezet. H városba tódulás mind különböző korokban előforduló általános — világszerte nyilvánuló - jelenség, történelmileg összefüggésben van az egyes kultúrkör szak ok végével. Gazdaságilag összefügg az iparosodás és a kereskedelem nagy arányú fejlődésével, politikailag a felsőbb osztályok meggyengülésével, társadalmilag a demokratikus mozgalmakkal, közgazdaságilag a centralizációval. Kezdődik azzal, ihögy a földesúrak, a nemesek, a földbirtokos osztály tagjai vonulnak el a vidékről az ország fővárosába, birtokaikat vagy gazdatisztükre bízzák, vagy

bérbeadván, végül már eladván. (Ez a jelenség pbsentizmusnak nevezetik.)

Az előkelők, után az alsóbb néposztály, főleg a parasztság vonul a városba, aminek következménye a falu elnéptelenedése és ennek megfelelőleg a városi és a falusi lakosság közötti eltolódás. Emelkedik évről évre a városi lakosságnak számaránya, a falusi lakosságé pedig hanyatlik. A falusi lakosság a városban átalakul. Különösen eddigi munkája változik meg, A földművesből gyári.munkás, közlekedési alkalmazott vagy közszolgálatban levő egyén lesz. Ilyképpen a városokban mindinkább növekszik azok száma, akik a gyáripár alkalmazottjait adják, ezzel szemben a faluban pedig fog; a föld megmunkálásával foglalkozók száma. A falu azáltal szenved, hogy a legerősebb falusi népesség elhagyván a falut mininkább kevesebb lesz azok száma falun, akik munkájukkal a falu jólétét és kultúráját képesek szolgálni, míg a városban mindinkább növekszik a nem önálló, hanem a mások szolgálatában levők, mások hatalmi körében élők száma, azaz mindinkább növekszik a másoktól függő elem és csökken az önálló egzisztenciák száma. A városbaözönlés tehát nem az egyéniségnek az individualizálódásnak, hanem a tömegesedésnek kedvez. A városbaözönlésnek következménye a városok nagymértékű terjedése, bércaszárnyák épülése, a lakás ínség és az a jelenség, hogy a falu mininlább a városi népesség táplálékának termelőjévé válik és ezzel kifejlődik az ellentét a fogyasztó város és a termelő falu gazdasági érdekei között.

,r,A múlt században a városbaözönlést igen üdvös jelenéé gne k t áii ói tájf /áj e lenJTte g az onb an má r áltálános a meggyőződés a szociológusok közt aziránt, hogjr a városbaözönlésnek nemcsak jó, hanem sokkal inkább — rossz hatása is van. Ezek közé a rossz hatások közé sorolják először a lakosság zsúfoltságát, ezzel a közegészségügyi viszonyok rosszabbodását, az egészséges, természetes élet helyett a mesterkélt életviszonyok előtérbejutását, azaz a városi népesség elproletarizálódását, mindezekkel egyetemben az egyén fölötti társadalmi ellenőrzés csökken, ami a felelősségérzet és aztán az erkölcsök meglazulását okozza, főleg ez.az oka unnál:, hogy a városok, túli ej lo.ue se a tarsadaiom dezoluciojar idézi elő.

Az ókorban már Seneca veszélyesnek tartotta a vidéki népességnek városba való özönlését és Seeck Ottó a Hómai-birodalom pusztulásának egyik okául ugyancsak ezt a városbatódulást említi (Geschichte des Untergang der Antiken Welt" I. kötet Stuttgart 1525). A városba tolatásnak, mint általában a modern életnek, kiinduló pontja a mai kultúrperiódusunkban Franciaország, ahol nmr a XVII. század, közepén észlelhető ez a jelenség, hogy a francia nemesség elhagyja vidéki birtokát és a városba költözik; IV. (Bourbon) Henrik utódai alatt általánossá lesz a nemesség, azután a polgári származású egyénemnek a városba., főleg Párisba és királyi udvar tartózkodási helyére Versaillesbe való letelepedése. Montesquieu 1740-ban panaszkodik leveleiben, hogy Franciaországban már csak Párizs és a távolfekvő provinciák élnek, melyeket Párizs még nem bírt felfalni. A királyok — különösen XIV. Lajos — intézkedtek Párizs növekedése ellen, de mindhiába. Az öregebbik Mirabeau szintén panaszkodik a vidék elnéptelenedése miatt, kárhóztatván azt a jelenséget, hogy a főváros minden erőt és tehetséget magához szív. Franciaországban ez a folyamat ma sem állt meg, sőt erősödött, mint azt Verner v. Heimbürg:*) "La grande nation" és Hans Harmsen**) Bevölkerungprobleme Frankreichs" munkáiból is kitűnik.

Olaszországban 1928-ban januártól-október hóig terjedő időben figyelemmel kísérték a nagy városok lakosságának szaporodását és ebből kitűnt, hogy

1.) Nápoly lakossága 920.893-ról 940.133-ra emelkedett, a gyarapodás tehát 19.240 lélek. Ebből a születési többletre 2387, a bevándorlásra 16.853 esik.

2.) Milano lakossága 928.004-ről 942.114-re emelkedett, a gyarapodás 14.100 lélek. Ebből születési többlet 1503, a bevándorlásra 12.607 esik.

3.) Kóma lakossága 845.604 főről 942.114-re emelkedett, a gyarapodás 24.967, ebből 7.001 a születési és 17.966 a bevándorlási gyarapodás,

Jegyzet: *) Verl. Scherl. Berlin. 19 30.
Jegyzet: **) Verl. Kurt Vowinckel. 1927.

4.) Genua lakossága 604.817 főről 612.055-re szaporodott, az emelkedés 7.118 lélek, ebből mindössze 480 a születési többlet, azaz 6638 a bevándorlási gyarapodás.

5.) Túrínban a lakosság 547.985-ről 570.900 főre emelkedett. A szaporodás 22.915 lélek, ami mind bevándorlás útján állott elő, azaz a belső lakosság így születés útján egyáltalán nem gyarapodott, sőt kevesebbedett 44- el.

6.) Blórenz lakossága 272.324-ről 275.397-re emelkedett, a szaporodás tehát 3.073 lélek, amiből csak 73 esik a születésre és 3.000 a bevándorlásra.

7.) Velence lakossága 252.828-ról 255.310-re emelkedett. A szaporodás 2.482. lélek, amelyből 1.457 a születési többlet és 1.025 a bevándorlási többlet.

8.) Bologna, lakossága 235.538 lélekről 241.806-ra növekedett. A gyarapodás 8.268 fő, tisztán bevándorlásra esik, miután a halálozások száma 195-el meghaladta a születéseket.

* Budapesten 1910-ben már a lakosság 59-, -át tették a vidékről bejöttek, tehát azok, akik nem Budapesten születtek. Még a Budapestet szerető Pásztor Mihály "Budapest zsebe" c. művében (221. old.) is kénytelen bevallani, hogy 15 év alatt a bevándorlott népesség fele elpusztult és 35-40 év alatt megújodik a főváros népessége, ami tulajdonképpen azt jelenti, hogy ezalatt az idő alatt a főváros felőrli a bevándorolt vidékieket. A legutóbbi népszámlálás adatai szerint Budapestnek 1.006.000 lakosából, a bevándorolt lakosság száma 560.824, úgy, hogy ha ez alatt a 60 év alatt senki sem vándorolt volna be Budapestre, akkor ma a lakosság száma kereken csak 400.000 usque 440.000 volna. (Lásd nagy. Statisztikai Szemle IX. évf. 1931. év márc. S.sz.)

Amint ezekből kitűnik a városok lakói.önmaguk nem szaporodnak, nemcsak ma, hanem már a régi időben is tapasztalták ezt Augsburgban 1386-ban 51 régi patrícius család volt, és 1538-ban már csak 7 volt meg ezekből, a többi kihalt. Nürnbergben (a magyar áorinberga) 1390-ben még 118 patrícius család volt, ezekből 1511-ben csak 37 maradt meg. (L. Bamasdke "Geschichte der Nationaleconomie" 1.161. old. 1920.)

A fõnt említett 8 olasz város lakossága 10

hónap alatt meglehetősen nagy szaporodást mutat, le ezek közül csak az egy Velencében nagyobb a születési többlet, ellenben Túriában és Bolognában csőikent a születések száma*) Hasonló eseteket találhatunk általában mindenütt Európában. Így pl. Berlinben 1927.-ben 6446 esettel haladta meg a halálozás a születések számát és amint 1922-ben 6000-el, úgy 1924-ben 11.000-el nagyobb volt a halálozások száma, mint a születéseké, kerekszámokban. Ezek a számok is azt mutatják, hogy a városok születési többlete lassanként eltűnik és a városok lakosságának a szaporodását kizárólag csak a bevándorlás tudja biztosítani.

Magyarországon a nagyobb városoknak mondott helyek nagy vonzerőt gyakorolnak a kisebb helyekre és így a statisztika tanúsága szerint a nagyobb helyek természetes, azaz a születés útján történő, tehát a benszülőttek útján való szaporodását — ami nem lenne elegendő a városok fönntartására, a bevándorlás útján gyarapodott. Joggal mondhatjuk tehát azt, hogy nagyobb részben a nagyobb városba bevándorlók harmadik generációja kipusztul. Ily képpen a város magához vonzza a falu népének vállalkozóbb részét és azt az idegromboló természetellenes városi életben lassanként fölmozsolja. Ezért szokás a nagyvárost Molochhoz is hasonlítani, mely egyre nagyobb ember áldozatot követel. Erre a jelen ségre nemeseit a szociológusok hívták fel a figyelmet, hanem újabban a szépirodalom és különösen a regényirodalom is, foglalkozik ezzel a jelenséggel. Nálunk iormay Cecil a "Bégi ház"-bán a németeknél Thom as nann: a "Buddenbook család -bán, valamint újabban az amerikai írók is behatóan foglalkoznak a városi élet káros hatalmával, így különösen Jack London, aki a "Hold völgyében" c. regényében az em béréség — elsősorban Amerika — megmentése érdekében: egyetlen módnak a vidékre való visszavárni óriást és a népességnek újra a mező gazdasággal való foglalkozását tartja. A franciáknál Jules Meline, volt földmívelésügyi miniszter (akinek körülbelül olyan szerepe volt Franciaországban, mint nálunk Darányi Ig-rácnak) mutatott rá leghatározottabban a városi élet veszedelmeire s állította fel azt a tételt, hogy

Jegyzet: *) Lásd: Városi szemle. 1930. évi I.sz. adait, amiből a közölt adatok kiszámítottak.

a mai emberiségnek egyik legnagyobb veszedelme éppen a városba özönlés. Művét, amelynek eredeti címe "Retour a la Terre" a világ majdnem minden nyelvére lefordították, nálunk "Vissza a faluba" címmel jelent meg és magában foglalja a városba özönlésnek akkor ismert összes okait és adatait. Az ő nyomában járva a mai falupolitikusok világszerte kívánják a városbaözönlés megakadályozását. Bízást állíthatjuk azt, hogy korunknak tulajdonképpen a városbaözönlés egyik általánosan még föl nem ismert, legnagyobb baja és ezt okvetlenül meg kell akadályozni a falusi népességnek visszatartása által. Vannak ugyan, akik abban a véleményben vannak, hogy a városbaözönlés egy bizonyos mértékben regulát óra a népesség szaporodásának éppen azáltal, hogy a városokban a népesség természetes szaporodása megáll, ami ha nem volna így, túlnépesedés következne be. A városbaözönlés azonban mindenesetre ép olyan helytelen kiválasztási eszköz mint a háború, amely mindig a legéletrévalóbbakat pusztítja el. A városban ugyanis a falusi népességnek a legdologképesebb része, a 18-tól 50 éves korban lévők mennek be és vagy ottmaradván mint azt már fentebb kifejtettük a harmadik generációban kipusztulnak, vagy pedig erejük a városi munkában felőrölhetvén akkor mennek vissza a faluba, amikor megrokkantak.

A városbaözönlésnek különböző okai vannak, amelyeket a gazdaságiaknak, társadalmiaknak, lélektaniaknak, kulturálisoknak és végül szervezetieknek nevezhetünk.

Gazdasági okok elsősorban a munkakeresés. A falusi ember a mai koncentrált termelés koiában a falun igen nehezen talál állandó munkát. Munkájának legnagyobb része szezonmunka, tavasztól ősziig terjed. Az ősztől az egész télen át és a tavasz elején a legtöbb falusi emnébernek nincsen olyan munkája, amely a megélhetést folyamatosan biztosíthatná, ezért munkakeresés végett megy a városba, ahol éppen ebben az időben őszi és télen talál leginkább munkaalalomra.

A mai társadalmi élet többféleképpen is hatást gyakorol a városbaözönlésre: így elsősorban tekintetbe kell venni a szórakozás vágyát. Az embernek a természetében van/ hogy szórakozni kíván. Ezt az eddigi falusi élet alig biztosította, míg a város sok

szórakozást nyújtott. A nagyváros forgalmas utcája, a színes kirakatok már magukbanvéve is szórakozást jelentenek s vidéki ember részére, nem is szólva az ott található s a legkülönhözőbb ízlésnek is megfelelő rengeteg mulatóhelyről.

A szegény gg terjedése is előmozdítja a városbatódulást. A falun özvegygé lett asszony, vagy állásból kimaradt ember, aki eddigi életmódját nem tudja ott fenntartani, restelli magát barátai és szomszédai előtt s a városba siet, ahol jobban elbújthatja a maga szegénységét, és ahol ünnepnapokon ugyanolyan olcsón vett divatos szabású ruhákban jelenhetik meg, mint a legelőkelőbb és azt a látzatot keltheti, mintha ő is azok sorába tartoznék. Ezt azonban nem teheti meg falun, ahol mindenki ismeri. A lazább erkölcsi felfogás is vonzza a városba az embereket, ahol az egyes ember — magán és családi — élete sokkal kevésbé van szem előtt, mint falun. Nem utolsó szerepe van a városbaözönlés előidőzésében a falun nagymértékben elterjedt pletykálkodásnak sem s végül a modern ember ama vágyának hogy egyéni tetszése szerint élhessen, amit a városban inkább elérhet mint falun, amelynek közvéleménye beakémszeríti az egyest abba, hogy a többiek élet felfogásához alkalmazkodjék. Ez a tény nincs ellentmondásba azzal az állításunkkal, hogy a városi élet kollektívabb, mert ez a kollektivitás a foglalkozásra, a kenyérkeresetre vonatkozik.

A városban vannak végül azok az intézmények, amelyek szintén nagy vonzóerőt, gyakorolnak a falusi emberre, különösen azok, amelyek a mai kultúrigényeket hivatottak kielégíteni. Pl. különböző társadalmi egyesületek, tudományos körök, színházak, múzeumok és legeslegfőképpen az iskolák. A mai ember nevelésének, oktatásának a diploma adásával magasabb állások elérhetési módjának főtényezője az iskola révén, szinte magától értetődik az, hogy a szülők gyermekeiknek mindama előnyöket, amelyeket az iskolázottság nyújt, biztosítani akarják és a városba Idillik gyermekeiket. Sokan pedig éppen azért, hogy az ő közelükben maradhassanak, maguk is városba költöznek.

Így tehát, különösen a kultúrintézmények azok, amelyek leginkább a városba vonzzák az embereket. Ez az oka annak, hogy sokan a városbaözönlést

összetévesztik az u. n. urbanizmussal (lásd ott). Mindezek mellett igen nagy szerepe van a városba-özönlés előidőzésében a katonaságnak és a hivataloknak. A hivatalok a mai folytonos központosítási irányzat mellett a városokban folytonosan szaporodnak, az ügyek érdemleges elintézése ugyanis a felsőbb hatóságoknál történik, amiért mindig több és több hivatalnokot igényelnek. A hivatalok persze megint növelik a lakásínséget, a bérlakásokat, fő és albérlőket és a lakósűrűséget.

Hogy a városok, lakossága mennyire sűrűsödik, azt az alanti kimutatás igazolja:

Hágában	6.52	személy
Londonban	7.89	"
Bruxellesben	8.53	"
Bernben	14.63	"
New-Yorkban	20.60	"
Christiániában (Oslóban)	29.21	"
Stockholmban	32.-	"
Párisban	38.-	"
Prágában	40.92	"
Budapesten	41.26	"
Wienben	50.74	"
Boroszlóban	51.97	"
Charlottenburgban	66.13	"
Berlinben	75.90	"

esik, mint lakó egy házra.

E szerint a legnagyobb laksűrűség a német városokban állott fenn. (Lásd Városi Szemle 14. évf. 5.sz. 1928. szept.- okt. 892.)

A katonaságnak különösen az általános hadkötelezettség óta van a városbaözönlésre erősebb hatása. A katonai szolgálat kétségkívül nehezen viselhető el a súlyos fegyelem folytán, de emellett kevesebb önálló munkát és egyéni felelősséget igényel, mint a falusi, különösen a földműves foglalkozás. A katonai fegyveres gyakorlatok és a kaszárnyái őrszolgálat után a katonaság tagjai szabadon járhatnak és kelhetnek a csillogó városban és egyenruhájuknál, valamint katonai mivoltuknál fogva bizonyos hatáskeltést tudnak elérni, ami egyéniségüknek önbizalmát növeli. A legügyesebbek közülök mint tisztiszolgák és altisztek méginkább mentesül-

nek a gondterhes munkától. Katonai szolgálatuk alatt a városban százféle ismeretséget és összeköttetést szereznek, amelynek segítségével a katonai szolgálat után a városban civilszolgálatot szerezhetnek, így különösen hivatalokban, bankokban stb. Ilyképpen a katonai szolgálat, illetve az általános katonai kötelezettség mint városba vonzó tényező szerepel.

Nagymértékben vonzza a városba a falusi lakosságot a már elhelyezkedett rokonaiknak a falusi látogatása. A paraszt embernek legnagyobb vágya, az, hogy panzióképes állást szerezhessen, ezért újabban még a jobbmódú parasztgazdák fiai közül is sokan mennek be a városba rendőrnek, postásnak, vasúti kalauznak stb. Ezek vasár- és ünnepnapokon hazalátogatván eldicsekednek a faluba a rokonok és ismerősök előtt, hogy milyen jó dolguk van, természetesen sokkal szebbnek színezték ki a városi életet és jobbnak a helyzetüket mint valójában. Elbeszéléseiket tátott szájjal hallgatók mind arra fognak törekedni, hogy ők is a városba mehessenek és ott úri életet élhessenek.

Városbavonzó tényezők a cselédleányok is. A szegény mezőgazdasági munkás napszámos stb. leánya . kis motyójával fölmegey Pestre és miután szolgálá- 4 ti helyén lakást és kosztot kap, bérét egészen arra fordítja, hogy városiasán kiöltözzék. Kikor pár napra látogatóba haza megy városi ruhájában volt társnői mind kedvet kapnak, hogy ők is így kiöltözködhessenek és a legközelebbi alkalommal ők is bemennek a városba.

Mint fő városbavonzó tényező szerepel a sajtó. Különösen persze a fővárosi sajtó, mely majdnem kizárólag a főváros dolgaival foglalkozik. Leírja az ottani ünnepeket, palotákat, forgalmat stb. Közben mind vágyat ébreszt a vidékiekben az iránt, hogy ők is részesei lehessenek ennek a moS®" gékony életnek. A liberálisak és különösen a radikális felfogású egyének, amelyek várospártiak, a sajtó munkásainak túlnyomó része amúgy, is radikális irányú lévén már szándékosan is előmozdítja a városbatódulást.

Az egyházak és felekezetek hívei közül inkább városszerető és városbanlakó a lutheránus, és azután a zsidó, akik a múlt évtizedekben nagymér-

tékben vonulnak a városok felé. Legkevesebb város-szerető és vázosbatóadó nép a katolikus felekezet közül különösen a görög katolikusok, az u. n. görög egyesületek.

Az irodalom művelői közül is a radikális iránynak mini város pástiak es ezáltal mini a nagyvárosi élet iránti vágyat fejlesztik.

A városbaözönlés különösen az ország fővárosa felé irányul és megállapították azt, hogy ahol a falusi nép inkább a kisebb vidéki városokba tódul is, pár év alatt ott városi vonásokat vesz fel és tovább vonul a főváros felé, azért a mai társadalmat veszélyeztető jelenségek különösen a fővárosokra állanak. A fővárosnak az államterület többi részére különösen a középvárosokra, de a provinciákra, azaz a vidékre gyakorolt hatása igen nagy bár nem minden államban egyforma és nem függ össze a város nagyságával. Így. pl. helyesen említi Tocqueville, hogy Páris a forradalom előtt különösen nagy hatást gyakorolt Franciaországra, ugyanabban az időben azonban a hozzá hasonló nagyságú New-York, valamint a sokkal nagyobb London nem gyakorolt olyan befolyást az Amerikai Egyesült Államokra, illetőleg Angliára és na sem gyakorol olyan befolyást mint amilyent Páris ma gyakorol, tehát nem e város nagysága, hanem inkább az illető népnek a pszichéje a döntő és az intézményeknek a szervezete, mert hiszen new-York és London nemcsak azért nem gyakoroltak hatást az egész területre, mert az angolszász psziché más, hanem egyszersmind azért is, mert az államszervezet is más, nevezetesen — bár ez is pszichével függ össze — az angolszász államokban általánosabb az autonómia, mint a teljesen centralizált Franciországbán. Parisnak ezt a nagy és káros befolyását még a „frond“ idejében nem lehetett tapasztalni. 1740-ben azonban Montesquieu már azt írja, hogy Franciaországban csak Páris van és egynéhány messze fekvő provincia, amit méo nem tudott elnyelni. Mirabeau marquis Parisról azt írja: a fővárosokra szükség van ugyan de ha a fő olyan hatalmas, hogy a többi testrészt elnyeli, illetve meggyengíti, akkor minden tönkremegy, mi lesz tehát a provinciákból, kéred ő, ha minden e városba tódul. Ezt az irányzatot ő már egy titkos forradalomnak nevezi, amely a provinciákat macához csábítja, a kiválóságait

is elrabolja úgy kiváló közgazdászait, mint szellemes embereit. A francia királyok észrevették Parisnak ezt a rossz befolyását és azért már a XVIII. év században egymásután adják ki a francia királyok azokat; a rendelkezéseket, amelyek Paris nagyobbo-
dását meg akarják akadályozni. Ezért eltiltják új házak építését, ennek dacára folytonosan nagyobbo-
dik, különösen a mesterembereknek Parisba tódulása által, egy pl. éppen Tocqueville említi, hogy a forradalom előtti században Páris összes lakossága csak 1/3-al szaporodott, akkor amikor abban a lakosság 500-at tevő iparosok száma megduplázódott. Ehhez hozzájárul még XVI. Lajos hibás intézkedése, aki Autóión és Faubourg (kimondatik Fobur) du Temple város részeket különösen kedvelte és különböző kiváltságokat adott azoknak a munkásoknak, akik ott letelepedtek. 1782-iki diktátumában különösen hangsúlyozza ezt. Így készíti elő magának XVI. Lajos a halálós Ítéletét, mert hiszen a forradalmakban éppen ezek a külvárosok voltak azok, amelyek megdöntötték a királyi hatalmat, azt a királyi hatalmat, amely mindig kedvezett nekik, élénk bizonyosággal annak, hogy a politikában a hala nem játszik szerepet és hogy kedvezményekkel sem lehet nagyobb eredményt elérni, mint szigorúsággal. Artur Young angol utazó a forradalom kezdetén a Bastille megostromlása előtt pár nappal francia útvjáról visszatérve elhagyja Párist és azt írja, hogy sehol sem lát olyan nagy nyilvános és mozgalmas életet mint Parisban.

A vidék teljesen elmaradt, halott és kérdezte a vidéken mi a véleményük az embereknek a közállapotokról, amire azt felelték, hogy majd előbb megvárják mi a véleménye Párisnak. Párisnak tehát végzetes szerepe volt a francia forradalom kifejlesztésében.

Ezért állami szempontból is meg kell állapítanunk, milyennek kell lennie egy ország fővárosának. Azt már megállapították, hogy a legelőnyösebb ha a székváros az ország közepén terül el, hogy át tudja hatni az egész országot, viszont, hadászati szempontból az ellenség ne egykönnyen támadhassa meg. Látjuk, hogy az egyes államok iparkodnak is a fő és székvároost lehetőleg az ország geográfiai központjába elhelyezni. Az államot azonban nem csak kívülről, hanem belülről is érheti veszedelem, ugyanis a legalsóbb néposztály, amelyiknek nincsen

semmije s így nem is veszíthet semmit, állandó veszedelem az államra és a társadalmi rendre. Minél inkább nevezhető világvárosnak valamely város, annál több benne az ilyen felforgató elem és természetesen annál inkább fenyegeti a várost a felforgatás, mert ott székelvén a kormányzat, a csőcselék azt is könnyen a kezébe kaparinthatja.

Az emberek általában szeretnek csoportosulni, minél alacsonyabb fokon áll a népiélek, annál inkább szeret a nép csoportosulni. Az individualizmus mindig a felsőbbrendű lényeknek célja és remény sége. A proletariátusnál mindig megvan a csoportosulás, mert benne van erre az ösztön. Ezt látjuk Newr Yorkban is a négereknek egyes városrészekben való csoportosulásánál. De más nagy városnál is látjuk, hogy a proletár tömegek rendszerint a külvárosban csoportosulnak, Párisban is így volt ez és annak idején ezek szolgáltatták a forradalmi elemet.

Tehát a proletariátusnak a fő és székvárosba való csoportosulása mindig azt a veszedelmet jelenti, hogy az a hatalmába keríti az egész államszervezést és igazgatást. Ez a történelem folyamán többször előfordult és láthattuk annak káros következményeit is. Az állam rendjének a felforgatása mindig nagy bajokkal és veszedelmekkel jár, tehát az államvezetőknek védekezni kell az ilyen felforgatás ellen, hogy lehetőleg megelőzzék azt. Ezért iparkodnak újabban a fővárost elválasztani a székvárostól. Így pl. Hollandiában is, ahol a főváros Amsterdam, a székváros a jóval kisebb Hága, az amerikai Egyesült Államokban a székváros Washington, a főváros Hew-York, a Britt világbirodalomhoz tartozó Ausztráliában mesterségesen alkottak egy új főváros Camberrát.

A felforgatás megelőzésére és az ellene való védekezésre szolgál az is, hogy az államvezetők arra töreksenek, hogy ne csak egy város legyen az országban, amely minden szempontból irányadó, hanem különböző centrumok keletkezzenek. Ha csak egy fejlődési irányzat van valamely országban, az nem jó azért sem, mert nem biztos hogy ez az irányzat tökéletes és igv az egész társadalom könnyen hibás irányba terelődhet. Minden város túlnyomóan ipari és kereskedelmi lévén, a városokban is túlnyomó az

ilyen irányú felfogás. Budapestet hirtelen kellett kifejleszteni s mivel a hirtelen fejlődés minig bajt okoz, következménye lett itt is, hogy az ipar és kereskedelem érdekei nagyon felkaroltattak és ezzel azonban elhanyagolták a falut és a szegényebb népet.

Tehát nemcsak arra kell gondolni, hogy a főváros ne legyen könnyen felforgatható, hanem arra is; hogy ne egyedül legyen irányadó, azaz legyenek egyéb centrumok is. Ez sok államban meg is történt, így leginkább Németországban, ahol Berlinnel szemben ott van elsősorban München, ahol mindig egészen más irányzatok voltak. A történelmi helyzet következményeként kifejlődött Bresda Lipcse s az említett München mind egy-egy más irányzatot képviselnek. Bizonyos mértékig mesterségesen is közrehatottak ezek kifejlődésére, de a történelmi fejlődés mindig együtt halad ezzel. Nálunk az egyezernek közül első a budapesti, Németországban nem lehetne azt mondani, hogy a berlini egyetem különb lenne mint a heidelbergi. Nálunk azért is létesítették a kolozsvári egyetemet és később a többit, hogy keletkezzenek egyes centrumok... A kultuszminiszternek azonban az volt a tévedése, hogy azt hitte, hogy pusztán csak az egyetemmel is lehet várost csinálni. Ha csak mesterségesen akarjuk egy városnak a fejlődését biztosítani, akkor annak nem lesz meg az alapja, úgy intézményt nem szabad soha úgy csinálni, hogy az az emberektől függjön és ne legyen összefüggésben az étellel és a szerves fejlődéssel. Azt kell elősegíteni az intézményeknél, hogy azok a saját erejükből fejlődjenek. Nálunk a közlekerési politikának is nagy hibája az, hogy mindent Budapestre centralizált. Ennek, a kiindulási pontja Baross Gábor zónatarifája volt, mely a városbaözönlést nagyban előmozdítva a fővárost mesterségesen kifejlesztette.

Az egészségtelen fejlődési irányzatot befolyásolni kell a kormánynak. Németországban az egyetemek vidéken sok tekintetben híresebbek mint a berlini egyetem. A művészetnek nem Berlin a székhelye, hanem München, a könyvkiadásnak Lipcse, tehát ezek a tekintetben még Berlin fölé is emelkedtek.

Hogy Magyar országon minden Budapestre van

összefoglalóként, annak oka az, hogy hirtelen kellett Budapestet fejleszteni, kím régen még híd sem volt a Dunán, másutt csak Budapesten, mert az volt a felfogás, hogy Budapestet kell mindenáron fejleszteni és ebből a felfogásból következett, illetőleg ennek a következménye lett, hogy nálunk vidéki kultúra jóformán nincs is. Így lesz nálunk Budapest jóformán az ország és aki ezt hatalmába kerítette kormányoz az egész országon. Ez teljesen helytelen be rendezkedés, tehát törekedni kell arra, hogy vidéki centrumok keletkezzenek, természetesen ezt tisztán csak egyetemek létesítésével elérni nem lehet, hanem egyéb is kell, így elsősorban megfelelő úthálózat. Ezt világszerte belátják és mindenütt iparkodnak vidéki városokat fejleszteni.

A világvárosok túltengése — mely helyzetben ma még bent élünk — közgazdasági és az egyes emberek megélhetési szempontjából is — nagy veszedelem. Így pl. Budapesten 19 21 és 25 között 30.599 boltot nyitottak, míg ellenben 13.983 bolt megszűnt, ugyanezen idő alatt 18.357 iparvállalat kezdte meg üzemét és 10.161 szüntette azt be. Ezen boltok és nagyvállalatok megnyitása és azután rövid időre rá bekövetkező: bezárásuk mind fölösleges, azaz terméketlen pazarlás (munkában, tőkében, időben és anyagban egyaránt. A mai modern nagyváros legnagyobb problémája, a közismert munkanélküliség is főleg a városbaözlésből áll elő, az ezt okvetlenül követő általános elszegényedési folyamat, majd nyomor sokkal kisebb lenne, sőt esetleg egészen elkerülhető, ha a városbátódu-lók tömege a falvak közt elszórva telepedett volna le, ott ez a letelepedés esetleg még fellendülést is okozhatna.

Amíg az 'urbanizmus!' a technikai kultúrát, a finomodást, de egyszersmind a fizikai erők elhasználását, elkopását, általában tehát a fogyasztást jelenti, a "ruralizmus" a természeti erőhatások érvényesülését, a fizikai erőt, a szaporodást, s termelést.

A múltban is tapasztaltunk hasonló fölfogást, így Arisztoteles: "politica"-jában elítéli a városokat, amely sok kézművest, de kevés katonát ad. Cicero ifjú Republica 7' c. művében nem bízik a tengermenti városokban, azok vegyes lakossága miatt. Sallustius pl. a Respublica romlását egyenesen a vidék

elhanyagoltának tudja be (jegyzet Májláth József "Városbaözönlés" 1899 mj. művének 4-5. old.). Rousseau is azt mondja, hogy az emberi faj a városokban elkorcsosul (lásd: u. ott). A reformáció korabeli idealisták az életideált a parasztban látják. Gr. Tolsztoj Leó szerint a nagyvárosok a bűn és romlás fészkei. (Jegyzet: lásd Szeberényi: "A parasztok helyzete 1'.) A híres Karlstadt református paraszti életmódot folytatott, gr. Tolsztoj Leó szintén, ami bőiben különben sok baj származott.

A városi élet veszélyeire az 1922. évi augusztus hóban tartott kölni katolikus naggyűlés is rámutatott. Adanauer elnök lióln város polgármestere elnöki megnyitójában utalt arra, hogy korunk szociális bajainak kiütőző jellege a városokba tömörülő élet: „Az ország felénél több (t. i. ottan) ember nagyvárosokban él, olyan körülmények között, mely az ember természetének semmiképpen sem felel meg. A legégetőbb kérdés ma a nagyvárosok problémájának a megoldása, hogy a fővárosban lakók is azon szellemi és lelki egységben és tradíciók alatt éljenek mint a vidék”, lásd: Nemzeti újság 1922. szeptember 3.-án mj. számának a vezércikkét.

Amint ezek az esetek mutatják lassanként megváltozik a közfelfogás, de ezzel párhuzamosan változnak az élet kívánalmái is és ma már mindenütt általánossá lesz az a meggyőződés, hogy a városok tulfejlődtek és ezt a tulfejlődést meg kell akadályozni és a nagyvárosok lakosságát visszavezetni a vidékre, a faluba. Ez tehát részben ellenhatása az eddigi szélsőséges iránynak, részben pedig az új viszonyok fejlődésének szükségszerű következménye. A visszafejlődést és a városi népességnek a faluba való visszatelepítését részint a körülmények természetes úton mozdítják elő, de emellett is megváltozott közvélemény által sürgetett intézkedések is mesterségesen arra szolgálnak, hogy a városok tulfejlesztése megakadályoztassék. Így elsősorban a technikai fejlődés új irányai hatnak visszafejllesztőleg. Az újabb technikai találmányok a régiekkel ellentétben, melyek a városba özőnlést mozdították volt elő, inkább a faluba való visszatérésnek kedveznek. Így pl. a gőzvasút centralizál, szintúgy a gőz által hajtott gyári gép, ellenben az autó és a villamos által hajtott gép decentralizál. A gőz-

vasút ugyanis vágányokon halad és az Északamerikai Egyesült Államokat kivéve, általában Európában több irányú vasútvonal építése nem fizeti ki magát, ezért a vasúttársaságok egyvonalban egymásnak nem csinálhatnak konkurenciát, tehát csak egy társaság épít egy irányban vasútvonalat, amit természetesen monopolizál. A legtöbb európai államban ezenfelül a vasutat államosították is, ami szükségképpen magaután vonja a fővárosban székelő kormánynak azt a törekvését, hogy a vasútvonalakat a fővárosban centralizálja. De még azokban az államokban is, ahol nincs államosítva a vasút, a kartellek és trösztök kezében levő vasútvonalak szintén a fővárosok felé gravitálnak, ilyképpen .a, vasutak monopolisztikus vállalatok lettek, amelyek kizárják a sok apró embernek a versenyét. Ezzel szemben az autó nem meghatározott sínpáron, hanem az úttesten halad és egy és ugyanazon az úton sok, egyesek tulajdonában levő autó haladhat. Az autó lehetővé teszi azt, hogy a városban kenyerét kereső hivatalnok, kereskedő, iparos, sőt külföldön pl. Amerikában a jobban fizetett gyári munkás, a környékbeli falvakban vegyen magának lakást és saját autóján járjon be a városba. Íáig a vasút — különösen mióta az étkezőkocsikat használják — fölöslegessé tette az utmenti kocsákat, az autó ismét visszaállítja azokat és létesít benzinfölvevő állomásokat is, ami mind ismét a vidéki embereknek ad bizonyos élet és kereseti lehetőséget.

A mozgó színházA.ujabban a. iá dió a falusi embernek a művelődését sőt gazdasági tájékozottságát is növeli. Ezenfelül, amikor a fővárosban leadja a híreket, az a legtávolabbi falvakban is abban a pillanatban tudják, míg azelőtt napokig is eltartott míg az újság s rossz vasúti összeköttetésekkel bíró falvakba tanyákra megérkezett. Ugyanez áll a kultúrművelődésre is. Ma már nem szükséges az, hogy a falusi ember bejöjjön a városba színházba, hanem a rádión keresztül meghallhatja a legjobb zenéi előadásokat és színműveket ugyanabban az időben. Még a misét, az Isten tiszteletét és a prédikációt is közvetíti a rádió, aminek igen nagy lesz a jelentősége azokban a falvakban és tanyákon, ahol az emberek misét és prédikációt másképpen nem hallgathatnak.

A villamosság nemcsak a világító áramot, hanem

a gépet hajtó erőt is elviheti a faluba. Ezzel ismét függetlenítjük a kisiparost a gyári géptől, mert hiszen ő a gépeit bekapcsolhatja a villamosvezetékbe. Hogy mi ezen a téren még mennyire hátra vagyunk, következtethetjük abból, hogy Magyarországon kereken 3400 községből 2800-ban még nincsen vülanvilágítás. A repülőgép tökéletesedése ezt a decentralizáló, a városból a faluba irányuló mozgalmat még jobban elő fogja mozdítani. A faluba való visszatérés tehát nem olyan, optimisztikus ábránd mint azt sokan gondolnák.

Ezt a természetes folyamatot mesterségesen is elő mozdíthatjuk, aminek eszközlésére a falupolitikusok a következőket javasolják. Először is a falun nagyobb munkaalkalmaknak a biztosítása. Részint "a ezőgazdasági termelésnek" az átalakításával, olyképpen t. i., hogy a csak bizonyos időben elfoglaltságot adó szemtermelés helyett inkább a kert gazdálkodást fejlesszük, ami állandóbb, télen is munkaalkalmakat biztosít, továbbá a falunak iparosítása által, részint a kis iparnak az erősítése, részint a mezőgazdasággal kapcsolatba hozható gyáraknak a kitelepítése által. Harmadszor magasabb iskoláknak mint pl. középiskoláknak, egyetemeknek a nagyvárosokból a kisvárosokba való telepítése, ezáltal a falunak a kulturcentrumokba való közelebbhozásával. Ezirányban különösen a mezőgazdasági és ipari szakiskoláknak a nagy falvakban való fölállítása bizonyü háü üdvösnek.

Végül szükséges, a mai elhanyagolt, piszkos és sáros falunak külsőleg is szebbé való tétele, csinosítása, de különösen a házak egészségesebbé tétele-

Éppen azért, mert az autó alkalmas arra, hog általa a városi ember a falura menjen lakni, onnét járjon be a falusi utak kiépítése a legelső követeménye annak, hogy a falu fejleszhető legyen.

Napjainkban igen alkalmas a falufejlesztésre az üdülöhelyül szolgáló vidék falvainak e célra való kiépítése különösen az építkezés előmozdításával történhet. Az állam ezt leginkább az adókönyvitéssekkel tudja előmozdítani.

A fődolog az, hogy ezekben az üdülöhelyül szolgálható falvakban nagyobb mennyiségü intelligencia telepíttessék le, ami leginkább azzal érhető el,

a nyugalomba vonuló magasabbrendű köztisztviselők és honoráciorok, nagyobb vállalatok igazgatói, egy szóval szélesebb látkörű, felsőbb iskolai végzettséggel bírók kerüljenek az ilyen falvakba. Hálunk most Keszthely fejlődik ilyen irányban. Parasztságnak ugyanis nem nagy érzéke van a falu kulturális emelése iránt és attól azt nem lehet várni, hogy üdülő vagy fürdőtelepeket európai nivóra emeljen. Az intelligenciának ezt a faluba való letelepedését elő lehet mozdítani azáltal, ha ezeken a helyeken nagy birtokok paz celláztatnak, ahogy az legutóbb a Balatonkenese melletti Akarattya pusztán történik, ahol a vallás- és közalapítvány birtokából villatelvek hasítottak ki és adták el olcsó áron intelligens embereknek azzal a kikötéssel, hogy ott villákat építsenek. Hasonlóképpen járt el a kegyes tanítórend öszödi birtokán. Ugyanezt keresztül lehetni vinni nemcsak a Balaton, de a Duna szebb fekvésű falvaiban is. Ilyképpen lehetne az országban 150-200 falut magasabb kultúrára emelni. Azonban ha ezek a villatelepek csak nyaralóépítésre használatnak fel, ekkor a falufejlesztést csak részben érhetik el, mert hiszen az intelligencia tagjai csak a nyári szezon idején vannak ott, amikor a falusi népesség nyári munkával van elfoglalva, azért szükséges az, hogy az ilyen falvakban nyugalombamenő intelligens egyekek állandóan letelepedjenek, hogy tehát ne csak nyári lakást, hanem családi házat építsenek. Ezt a folyamatot az állam elősegítheti azzal, ha az ilyen nyugdíjbavonuló egyének által épített családi házat teljes adómentességben részesíti. Az építkezési kedv fellendítésére még egyéb kedvezmények is volnának nyújthatók, pl. ilyen házak építésénél a forgalmi adó elengedése, ugyancsak gondoskodni kellene arról is, hogy az ilyen módon fejlesztendő faluba megfelelő számú kézműves- és iparos telepedjék le, azért ezeknek is hasonló adókedvezmény lenne nyújtandó. Ilyképpen biztosítva lenne a falvakban az intelligencia és több iparos családnak a boldogulási lehetősége. Különös fontossággal bírna a kertészek letelepítése, akik a családi házak kertjeinek gondozását elvállalván fejlett kertkultúrát léte süthetnének...

FEJEZET.

Tanyavilág.

7. §. A magyar Alföld.

A Csonkaország kerekén 93.000 négyszög km területből a megmaradt nagy magyar Alföld a statisztikai hivatali adatok szerint 42.143 négyzetkilométer, avagy 4.214.333 hektár.*)

A magyar Alföldet szokás volt nálunk magyar Kánaánnak nevezni. Az újabb időben azonban kezdenek rájönni arra, hogy az Alföld termőképessége csökken. Szokás volt az Alföld népét is színmagyar népnek, a magyarság magvának nevezni. Ez azonban éppoly kevésbé áll, mint ahogyan nem való az az állítás, hogy az Alföld Kánaán volna. Ezelőtt, mikor Magyarország területi integritása megvolt, az Alföldet e. magyar kormányzat teljesen elhanyagolta, egyáltalában nem törődött vele. De nemcsak a kormányzat, a közvélemény sem. Ha már természetes más-képpen látjuk a helyzetet és ezért divatba jött egy részt az Alfölddel való foglalkozás, másrészt pedig a régebbi kormányzatoknak hibáztatása azért, hogy az Alfölddel egyáltalán nem törődtek. Ebben a tekintetben azonban a régebbi magyar kormányok csak részben hibásak. Hogy az Alfölddel nem foglalkoztak, ennek három oka volt. Az első éppen az, hogy általános volt az a vélemény, amely szerint az Alföld, kifogyhatatlan termőképességű és így az ottlakó nép úgysem szorul támogatásra. Ez általános felfogás volt, amely alól nehezen vonhatta ki magát az egyes ember és így a közvélemény volt ebben a hibás (bizonyosságául annak, hogy a közvélemény is lehet hibás).

Jegyzet: *Kaán Károly az Alföld területét 41.900 négyszögkilométerre teszi (lásd: Az Alföld problémája 21. oldal), amely szám, az előbbi adatokkal összevetve azt bizonyítja, hogy statisztikai adatainkat már végre összhangba kellene hozni.

Az Alföld elhanyagolásának második oka a világháború előbbi magyar korszak általános politikája volt. Ennek a korszaknak a legtöbb problémája az nemzetiségi kérdés. Minden magyar ember érezte, hogy milyen veszedelem az, hogy az ország népének a fele más nemzetiséghez tartozott. Ezek a nemzetiségek jobbra nem az Alföldön, hanem az ország perifériáin laktak. Az országnak és így a kormánynak minden figyelme azokra a pontokra irányult. Ez pedig természetes és magától értetődő, hiszen a szülők is a beteg vagy gyengébb gyermeket nagyobb gondban részesítik. Akkoriban általános volt az a felfogás, hogy a nemzetiségi kérdés megoldásának biztos módja egyrészt nemzetiségi népnek magyar nyelvre való megtanítása, másrészt pedig az ő gazdasági jólétüknek emelése, hogy azután ezzel a két tényezővel érzésben és érdekközösségben a magyarhoz forrasszák. A kormányzat minden ereje és tevékenysége ezekre a pontokra irányult tehát. Ezért létesítette Darányi Ignác a hegyvidéki és felvidéki, erdélyrészi és székelyföldi miniszteri kirendeltségeket, hogy az ottlakó nép testi és lelki javát műveljék és a gazdasági kultúrát magas fokra emeljék. Csak, mikor már mindez megtörtént, akkor került volna a sor az Alföldre. Kétségtelen az, hogy Darányi Ignácnak ez az elgondolása tökéletesen helyes volt. Természetes lehetett volna amellet párhuzamosan olyan akciókat is folytatni, amelyek az Alföld bajait is orvosolják. Ezeket az akciókat azonban nagyrészt visszatartoztatta, az a harmadik tényező, amely az Alfölddel való foglalkozást akadályozta, t. i. az Alföld népének politikai felfogása és ebből kifolyó ellenzékiisége.

Az Alföld népe túlnyomórészen a paraszti rendből származott, középbirtokos osztály ott a török hódoltság óta alig volt. Így pl. amint azt Rohringer Sandor műegyetemi tanár 'Az Alföld öntözése' c. munkájában írja: 'A Tisza völgyén, de legkivált a Tisztán túl Békés, Bihar, Csongrád, Hajdu, Jász-hagy-hun-Szolnok, Szabolcs vármegyékben a birtokelosztás a következő képet adja:

1000 holdtól 50.000 holdig	25.8. %
100 1.000;	21.7
100 holdon alul	42.3

Ezekből az adatokból is kitűnik, hogy az Alföldön volt nagybirtok, igen nagyszámú, parasztbirtok, de hiányzott a középbirtokos, tehát épp az a vezető elem, amely ott a helyszínen, a vidéken az értelmi irányítást megadja. Az Alföldnek az intelligenciája túlnyomó részben a hivatalnokoktól és az" u. n. honorációkból állott. Ezek pedig túlnyomó nagyrészen az alföldi parasztságnak közép és felső iskolákat végzett fiaiból kerültek ki, akik iskoláik végzése után visszajutottak a maguk páttriájában és így a milieuhatás törvényénél fogva az ottani általános életnézet és világfelfogás szűk látókörébe kerültek és lassanként életmód és felfogás tekintetében elparasztosodtak, vagy jobban mondva visszaparasztosodtak. Paraszti felfogásnak nevezhetjük azt, amely az élet erőit kímélet és formaérzék nélkül csak az anyagiaknak a megszerzésére vagy élvezésére irányítja, szűk látókörrel bír és abból kiemelkedni nem tud, de nem is akar.

A magyar Alföldnek a népe túlnyomórészt földművelőkből áll, és bár mint általában mindenütt a néppolitikai és nemzetiségi kérdésekkel keveset törődik, mégis neki is vannak politikai eszményei, amelyeket azonban tisztán érzésvilágából alakít ki.

Ez az érzésvilág gazdasági körülményeiből és fajai adottságaiból táplálkozik. Mindkettő a gazdasági függetlenségben csúcsosodik ki. Ezt a gazdasági függetlenséget az 1848-iki jobbágyfelszabadítás hozta meg. A magyar földműves paraszti embernek így politikai eszményképe ez jobbágyfelszabadítás lett. A magyar jobbágyfelszabadításnak négy főkorszaka és így négy fővezető alakja van. Ezek: Mária-terézia, II. József, gróf Széchenyi István és Kossuth Lajos. Kétségtelen, hogy a három elsőnek éppen anyagi érdeme van, mint a negyediknek. Az emberek óriási nagy többsége azonban csak a jelenben él és így nem vizsgálja azokat a tényezőket, amelyek a múltban a jelen viszonyait megalapozták. A jobbágyfelszabadítás utolsó fázisát Kossuth Lajos hajtja keresztül hirtelen gyors cselekedettel és így a nép teljesen az ő személyéhez köti a jobbágy felszabadítását. A nép, épp úgy mint a gyermek, szimbólumra szorul, amelyek a fogalmakat és elvont igazságokat eszményeket előtte láthatóvá, érzékelhetővé teszik. Amerikát Columbus Kristóf fedezte fel (bár újabban

eziránt érdemét sokén kisebbíteni akarják), de Amerigó Vespucci olasz hajós írta le és ezért róla Amerikának nevezték el és nem Columbusról Kolumbianak. Éppen így a jobbágyfelszabadítás nagy tényét nem fűzik se Mária Terézia, se II. József, se gróf Széchenyi István nevéhez (aki pedig tulajdonképpen az egész rendszert megalapozta) hanem Kossuth Lajos nevéhez, aki alatt megvalósult. Így lett Kossuth Lajos a magyar agrármozgalomnak egyik legfőbb képviselője, jóllehet soha életében nem volt agrárius, hiszen ő ipari és kereskedelmi kérdésekkel foglalkozott, ami illetl is egy olyan teljesen liberális gondolkozású férfiúhoz, mint ő. Tevékenysége az ipari védegyelet megalkotásában és a fiumei tengerparti összeköttetés létesítése iránt nyilvánul meg a legerősebben. Vele szemben gróf Széchenyi István az igazi agrárius kinek lángészét az is bizonyítja, hogy kerek száz évvel ezelőtt felismerte már a magyar alföldi kérdés nagy fontosságát. Hiszen ő volt az aki az alföld bajait fölismerte és az alföld jövőbeli hivatását abban látta meg, hogy az Európa virágos kertjévé fejlesztessék. Hogy mégsem ő, hanem Kossuth Lajos lett az alföldi magyarság bálványá, az a fent elmondottakból következik, ő lőn a jobbágy-felszabadítás szimbólumává, amit láthatólag az is bizonyít, hogy nincs az alföld ön valamire való helység, ahol ne lenne Kossuth szobor, egy Kossuth tér, vagy legalább is egy Kossuth utca. Itt a legdivatosabb nóta "Kossuth Lajos azt üzenete", vagy "Esik eső karikára". Itt van minden faluban egy 48-as kör. Kossuth Lajosnak a személyes varázsa kapcsolja be az alföldi embert a 48-as politikába, még az ott lakó tót fajukat is. Politikai szempontból tehát az Alföldet a 48-as gondolkodás jellemezte. Hogy ez tisztán érzelmi motívumokból ered, bizonyítja az is., hogy senki sem gondolta végig ezt a 48-as politikát, amelynek végső állomása az Ausztriától való teljes gazdasági függetlenség, tehát a külön vámterület. Tehát az autárkia, tehát a magyar Alföld gazda sági termékei kivitelének és mezőgazdasági terményei értékesítésének megnehezítése.

Az eszméknek ugyanis az a sajátosságuk, hogy akár atyjukra a gondolatra, akár anyjukra az érzelemre, hasonlítanak logikai szükségességük törvé-

nyénel fogva magukat a végletekig kiélik és magukat szüleiktől függetleníteni, azaz, mint mondják totalításra jutni törekszenek.

Az Alföldnek ez a negyvennyolcas felfogása homlokegyenest ellenkezett az akkor uralmon levő hatvanhete s felfogással. A hatvanhetes kormányokkal szemben az Alföld tehát mindig ellenzéki képviselót választott, aki természetesen nehezebben tudta vagy egyáltalán nem bírta kijárni azt, hogy a kormány kerületének a kívánságait teljesítse. Ilyképpen a magyar kormányok nem sokat törődtek az Alfölddel és így ez a harmadik oka az Alföld elhanyagolásának. Kétségen kívül az 1918. előtti magyar kormányok lelkiismeretét terheli. A magyar parlamentáris kormányrendszernek főhibája volt ugyanis a mindent tönkretevő egyoldalú párturalom. A parlamentáris rendszernek ez a párturalmi tendenciája (amely azonban az eredeti angol rendszerben nincsen meg) okozta azt, hogy a közvélemény, anynyira elfordult a parlamentarizmustól, anélkül hogy ennek helyébe jobbat tudna tenni. Hiába a bűnök előbb vagy utóbb bűnhődést vonnál: maguk után és természeti törvény az is, hogy az állandó elhanyagolt kicsi bajok előbb utóbb nagyokká nőnek, végzetessé, legtöbb esetben orvosolhatatlanná lesznek. Így a magyar Alföldnek észre sem vett, vagy figyelemre se méltatott bajai is folyton nőnek, nagyobbodnak és ma már országos kérdéssé nőttek. Ilyképpen ezeknek a bajoknak az összessége, orvoslásuknak a mólja alkotja az úgynevezett magyar alföldi problémát, vagy magyarosan az alföldi kérdést.

Az alföld problémájának különböző részletei vannak, u. m. 1) a gazdasági kérdés 2) a szociális kérdés) 3) a kulturális kérdés, 4) az egészségügy, illetve a népszaporodás kérdése és az ezekhez kapcsolódó u. n. tanyai kérdés, amellyel itt a falupolitikai kollégiumban egészen külön foglalkozunk. Ennek oka pedig az, hogy a falupolitika, mint azt említettül: a népességnek a lakhellyel való összefüggése szempontjából vizsgálja az emberi életviszonyokat. Az alföld népének települése majdnem összevág a tanyai település területével, úgy hogy a tanyai kérdés jóformán alföldi kérdés. Hogy a tanya-rendszert külön tárgyaljuk, ennek oka az, hogy a tanyai gazaálkodás más vidéken is elképzelhető, sőt bizo-

nyos helyen van is. Végül nézetünk szerint gazdaságilag mindenhol ez volna az ideális, természetesen általános jó kulturális feltételek mellett. Hogy a tanyai rendszer ma Magyarországon hibásnak tartatik, annak kétségtelenül az az oka, hogy a magyar tanyavilág a kétségen kívül teljesen elhanyagolt Alföldre esik. A tanyavilág bajain úgy tudunk tehát csak segíteni, ha az Alföld bajain segítünk és ilyképpen kapcsolódik össze a tanyai kérdés az alföldi kérdéssel.

Gazdaságilag, szükség van az egész alföldi termelési rendszer átalakítására. Az Alföldön túlnyomó nagy részben gabona termelés folyik, amivel azonban a gabonatermelés céljára mindig nagyobb területeket vesznek más világrészekben így Amerikában is — művelés alá, azonkívül ha az oroszországi állapotokat is úgy ahogy rendbehozzák és az ottan tervezett nagy gabonatermelés úgy, ahogy megvalósul, akkor ezeken a termőterületeken olyan nagy mennyiségű gabonát fognak termelni és azokat a világpiacra dobni, úgy hogy belátható időn belül egyáltalában nem lehet arra számítani, hogy Magyarországon a gabonatermelés — kivitelpolitikai és pénzügyi szempontból rentábilis lesz.*) Ezért feltétlenül át kell térnünk más termelési ágakra. Sokan ezt a problémát úgy akarják megoldani, hogy a gabonatermelést a Dunántúlról kiszorítanak és az Alföldre koncentrálnak, miután megállapított tény az, hogy az alföldi búza sokkal jobb minőségű, mint a dunántúli, ami kifejezésre jut az u.n. tiszavidéki búzának a standardizálásában és szándékolt márkázásában. Ez természetesen az úgynevezett tervgazdálkodást tételezi fel. A tervgazdálkodásnak az az alap gondolata, hogy a mezőgazdasági termelést nem lehet ma már az egyes gazdák tetszésére bízni, tudniillik azt, hogy mit termeljen, mert akkor előfordul az, hogy az egyik esztendőben valamely terménynek nagyobb ára lévén, a következő esztendőben a gazdák nekilátnak és mind az előző évben nagy hozamú terményt termelik, aminek folytán annak az ára leesik, s a gazda nem találja meg a számítását. A kertgazdaság ideálja akkor is ha irányított gazdálkodásnak nevezzük el-

Jegyzet: *)Az 1933/34. gazdasági évben az el nem helyezhető búzafölösleg 121.2 millió mm. (L ..Magyar Szemle 1934. 3. számában. ** Matolcsay Mátyás cikkét]

tulajdonképpen szocialista, illetve kommunista korokból ered és ezért már magában véve is óvatosan kezelendő, mert hiszen a kommunista gondolatoknak célja mindenütt a magángazdálkodás és tulajdon megszüntetése, amit pedig sok más oknál fogva nem fogadhatunk el mert először tönkreteszi az ember egyéni függetlenségét, másodsor gazdaságilag is rossz eredményekre vezet. Mert hiszen kétségtelen az, ha az egyes gazdálkodó nem maga élvezi munkájának a gyümölcsét, hanem az állam, akkor munkájában nem lesz szorgalmas és igyekvő, hanem éppen csak annyit fog végezni, amennyit okvetlenül kell. Az orosz tervgazdálkodási rendszer tulajdonképpen visszaviszi az emberiséget oda, ahol a jobbágyság korában volt, azzal a különbséggel, hogy a jobbágy termésének csak egy bizonyos részét szolgáltatotta be a földesúrnak, az orosz tervgazdálkodás szerint pedig csali egy kis részét tarthatja meg magának s a többit mind be kell az államnak szolgáltatnia. Tehát ebből a szempontból is rosszabb mint a jobbágykor szak volt. A jobb ágy rend szer és az orosz tervgazdálkodás kommunisztikus rendszere között még abban is különbség van, hogy a jobbágyrendszerben az egyes jobbágy az egyes földesúrral állott szemben, most pedig az egyes földmivelő a közülettel, az állammal áll szemben, tehát az államnak lesz mintegy a jobbágya. A kommunista, sőt minden kollektív felfogás szerint, ez ugyan jobb rendszer volna, mert ők az egyéniséget tagadhatják, ezzel kapcsolatban azt is állítják, hogy az egyén, azaz az egyes földbirtokos gazda, a földesúr, mint parancsoló rosszabb, mint az állam és ezenfelül az emberi méltósággal ellenkezik az, hogy valaki más embernek a parancsai alatt álljon, a valóban azonban vannak egyes emberek és lehetnek többen, akik kegyetlen munkaadók, de viszont az embereknek túlnyomó nagyrésze jobb munkaadó, mint az állam, amit éppen napjainkban látunk, amikor általában az állam tisztviselőivel és nyugdíjasaival sokkal rosszabbul bánik el, mint egy átlagos rossz munkaadó. A kommunisztikus államvezetés, mint a termelést irányító, mezőgazda a legtöbb esetben azokat a hibákat mutatja, amit a bürokrácia mutat legjobb mivoltában, t.: az ügyeknek tisztán forma szerinti elintézését. A tervgazdálkodás tehát a legnagyobb óvatossággal ke-

zelendő és az csakis úgy képzelhető el, ha annak külön szervei lesznek, u. m. mezőgazdasági érdekeltségeknek erre a célra egészen külön megalkotott szervezete, amelynek azonban nem lehetne parancsoló hatalmat adni, hanem csakis tanácsaiét. Ezen szervezet mellett a mai államhatalom is előmozdíthatja azt, hogy a gazdák bizonyos megállapított tervszerint termeljenek, nem kényszerű tervekkel és parancssal, hanem kedvezményeknek a nyújtásával. Így pl. megfelelő vasúti tarifapolitikával, amely szerint ha az állam azt akarja elérni, hogy bizonyos termelvények termeltessenek vagy bizonyos állatok tenyésztessenek, akkor ezek szállítására (magvakra csemetékre), tenyésztésre vagy eladó állatok szállítására kedvezményes szállítási feltételeket állapít meg. Sőt még az sem volna elképzelhetetlen, hogy teljesen ingyen szállítja.

Éppúgy bizonyos védekezőszereket, kedvezményes áron adhat, vagy adathat az állam és ezzel már magával tereli a termelőket bizonyos termelési irányok felé. Természetes, hogy minden vidékhez az ottani éghajlat és egyéb viszonyok figyelembevételével megvan a már régen kialakult termelési rendszere, amelyen változtatni csak abban az esetben lehet, ha ezek a feltételek is megváltoznak. Így pl. az állattenyésztés fejlesztése csak akkor képzelhető el, ha megfelelő legelő áll rendelkezésre, vagy kedvező istállózás lehetséges ami viszont elegendő zöldtakarmányt feltételez. Így alakították át pl. Angliában a szántóföldeket legelőkké, tehát takarmánytermelő területté s ugyanezt az eljárást követték Dániában is, de ez mindkét helyen könnyen ment, lévén ott nedvdús klíma. Az Alföldön ezt a száraz kiima miatt nem lehetne keresztülvinni. Az Alföldnek ez a száraz klímája az újabb időben sok vitára adott alkalmat. Így elsősorban azt állítják, hogy az Alföld kiimája az előző évszázadokban nem volt olyan száraz, mert nagy kiterjedésű vizek és erdőségek voltak rajta és hogy a klíma szárazsága fokozatosan növekedett az erdők kiirtásával és a vadvizek lecsapolásával. Az erdők kiirtása még a török időkből datálódik és összefüggésben van a hadviseléssel, de a vizek lecsapódása a török hódoltság után vette kezdetét és nagyarányban folytatódott a kiegyezés utáni időkben, amikor

a magyar árvízszabályozás kerekén 6.000.000 kat. Hold' területet mentett meg a vizek járásától és tett művelne tövé és részben termőterületté, legalább is nagyrészből, mert hiszen egyes részéről újabban megállapították, hogy azok elszikesedtek. Nagy erdészünk Kaán Károly: "Erdő gazez ságpolitikai kérdések!*) c. művében megállapítja, hogy a Tisza szabályozási munkálatok folytán a Tiszát Tiszaúj-lak és Szeged, között (több mint) 380 km-rel (azaz közel 404-kal) rövidítették meg a Tisza kanyarait. és ezzel lefolyását sebesebbé tették és nagy mértékben csökkentették azt a területet, amely vizet párologtatott el és a szomszédos altalajt is nedvesítette. Ugyanilyen hatást okoztak volt a kiöntések, amelyeknek a vize ott feküdt a földeken és szintén paradúsabbá térték a levegőt is. Ezek a vizek ugyan nemcsak párologásuk által tették nedvessé a levegőt, de a hajcsövesség szerint az altalajt is megnedvesítették. (így pl. a Pertő tavának folytonos változásai vannak, hétvékenként meghúzzad, azután apad és megállapították azt, hogy mikor apadóban van, a környékbeli szőlőkben rossz a termés.30) Ezen megállapítás okból, illetőleg ezekből a véleményekből azt a következtetést vonták le, hogy az alföldi vízszabályozások kártékony hatásúak lennének, ami a magyar mérnökséget elsősorban a földművelésügyi minisztériumnak műszaki mérnöki személyzetét csatasorba állította a vízszabályozások védelmére, akik is azt állítják, hogy az ármentesítésnek óriási haszna volt és az Alföld szaharásítására egyáltalán nem gyakorolt kártékony befolyást. A magyar mérnökség a fentebbi állítást magára nézve sérelmesnek tartja s az ellen teljes szokásos szolidaritásá-

Jegyzet. * Kiadatott Budapesten, 1920. Pátriánál (lásd 100-dik oldal.

** Az egész Tisza 112 átvágással 462 km-rel rövidült meg (lásd Bodor Pere ne dr. Magyar Gazdasági földrajz 1924. 45. old.). A földművelésügyi minisztérium 1933. évi 7. számú kiadványa szerint 453 km-rel. Lásd: gróf Széchenyi István Elmékhajóút a Tiszán 12. old. Ismét különböző statisztikai adatok.

*** Lásd: A Földgömb c. folyóirat 1933. decemberi számában.

val és tudásával hadakozik. Bár nem vagyunk hivatottak ennek a kérdésnek a műszaki taglalására, azt a sok megfigyelő és szakértői: által megállapított tény, hogy Alföldünk fokozatosan szárazabbá válik, tagadni nem lehet és hogy a nagymennyiségű víz és eső páradúsadba teszi a kiimát a józan ész is megfigyelheti. Ilyképpen, hogy a vízlevezetéssel közrehatottak az Alföld kiszáradására, semmiképpen sem tagadható. Ez a tény azonban semmit sem von le a nagyár vizimériiokók érdemeiből, amelyek kétségen kívül igen nagyok és maga az ármentesítés és visszabályozási munkálatoknak mérnöki keresztülvitelét nem teszik kifogásolhatóvá. Két egészen külön kérdés tehát a mérnöki kar érdeme, amely kétségtelen és az Alföld elszáharásodása, ami szintén kétségtelen. Leginkább látszik ez a Pestmegyei Dunavölgy-Lecsapolótársulat működésén, ahol geológiai és növénytermesztési szakértők megállapították azt, hogy a lecsapolás nem minden földre hozott kedvező eredményt. A lecsapolásokban tehát a helyes eljárás az lenne, ha a lecsapolás megindítása előtt a geológusok és növénytermesztők bevonásával állapítanak meg a lecsapolás i terveket 'és így azt a területet is, amelynek a vizét levezetni nem kell. A meteorológusok között is vannak, akik tagadják a nagyobb vízterületeknek és az erdőknek azt a páráképző hatását, amelyet ezeknek általában tulajdonítanak (így pl. dr. Réthly Antal is).

A tapasztalat mégis azt bizonyítja, hogy a fa csoportnak, erdőnek, páráképző, levegőhűsítő hatása van és hogy a kiszáradást különösen azzal akadályozza meg, hogy a szelet felfogja, megtöri, ennek az Alföldön nagy a fontossága, mert hiszen egyik legnagyobb hibája az Alföld klímájának, annak szélsőséges és szeles, volta. Az Alföldnek befásítása tehát mindezen oknál fogva szükséges. Ezt az XIX.t.c, el is rendeli, sajnos azonban évenként' olyBTkis mennyiséget ültetnek be, hogy az számba se jön s így az Alföld beerdősítése ezen az alapon soha sem lesz meg. Ennek a törvénye Iliknek az az intézkedése azonban, hogy az egyes tanyák befásítandók már sokkal nagyobb eredményt ígér. A tanyák befásítása az alábbi okoknál fogva kívánatos. Először a fa védi a tanyát a szélsőséges időjárás káros hatásaitól, a melegtől, a széltől, a hidegtől és a nagy

esttől, másodsor menedékül szolgál az állatoknak, amelyek a nagy Alföldön az istállóból kiverve az időjárástól igen sokat szenvednek, különösen a lovak és a pihenő szarvasmarhák, amelyeket a legyek, bogarak is nagyon kínoznak. Az ilyképpen megkímélt állat munkaereje is megkímélt étik. Harmadszor a tanya mellett lévő fák bokrok otthont royarevő madár ságnak, amely ilyen fák hiányában nem tud az Alföldön megtelepedni. A royarevő éneklő madarak viszont a rovári kártévők ellen nyújtanak oltalmat, negyedszer a tanyakörüli fa a munkából hazatérő földműveseknek is üdülést nyújt ezen kívül a perzselő napsütés ellen védelmet nyújt az ott létesítendő kertnek, mely utóbbinak különösen városokhoz közel fekvő tanyáknál van nagy jelentősége gazdaságilag, de esztétikailag is, amennyiben kifejleszti a népnek a szépérzékét és a kertkultúra iránti érzékét is. Az ilyen tanyában felnőtt gyermek ugyanis alkalmasabb lesz arra, hogy kertészeti iskolában a kertészetet megtanulja, míg a mai alföldi földművesnek eziránt nincsen érzéke. Ötödször a fa mint szerszámfa és tüzelő is nagy fontosságú a tanyában, ahol tüzelőhiányában a trágyát és a szalmát használták fel erre a célra, ami viszont a föld kimerülését okozza. Az Alföld gazdasági viszonyaival foglalkozók ugyanis utalnak arra, hogy az Alföld termőereje folytonosan pusztulóban van, mert nem kapja meg azt a trágyát, amire szüksége volna. Annak, hogy az alföldi parasztember nem kellőképpen trágyázza a földjét, annak több oka van, egyik ezek között az is, hogy a szalmát és a trágyát-tüzelőül használja el fa hiányában. Ez az eljárás különösen a kunságban használatos, ahol a legkevesebb a fa, azért is szokták különösen a nagy kunságban a szárított trágyát "kunsági brikett"-nek is nevezni.

Az alföldi ember bizony nem szerette eddig a fát. kár a gyermekben megnyilvánul a fa iránti ellenszenv. Ahol csak fát lát azt letördeli, megcsönkítja és ha csak lehet kirántja. Határozott fagyűlölet nyilvánul meg benne. Az alföldi nagyobb tanyavárosokban, ahol a hatóság évtizedekkel ezelőtt nagy fasorokat ültetett az 1918-i őszi forradalomban a duhaj legénység azzal adott kifejezést affeletti örömének, hogy a közhatalom megszűnt,

hogy ezeket a fasorokat kipusztította. Annyira ellensége ugyanis természetől fogva a fának, hogy mihelyt a hatóság rendtartó kezének ellanyhulását érzi a tudatalatti ösztönszerű fagyülölet azonnal kitör 16 1010.

A magyar népnek különösen a parasztságnak a fa iránti gyűlölete nyilvánul meg egy ibrányi községben megalakult szektában is, amelynek hívei isten ellen való bűnnek minősítik az élő fa ültetését. Ennek a szektának a hívei kivágtak minden gyümölcsfát a kertekből és épp így az utcai akácfákat is. Kiváló publicistánk Milotay István ezt a jelenséget egy erre vonatkozó cikkében a magyarság feldőlt politikai lelkiállapotával magyarázza. A helyes magyarázat azonban az, hogy a magyar nép mint gabonatermelő, gazdasági szempontból, mint sivatagi nép (ezt megelőzően) faji szempontból, ellensége a fának. Ezen kívül a függetlenségi érzülete tiltakozik minden hatósági rendszabály ellen. Miután pedig a hatóság ma védi a fát, sőt az Alföld fásításáról szóló törvény kötelez a fa ültetésére, a fennálló és őt boldogulásában nem segítő, sőt akadályozó politikai rend elleni hangulat kifejezésre jut a fáknak a kivágásában, mert valahol ki kell annak törni. Ez a kitörés természetszerűleg mint a víz vagz a gáz azt az utat keresi, ahol legkisebb ellenállásra talál és miután a magyar mentalitás ellensége a fának, a kitörés ebben az irányban érvényesül és Így a redukciós bizonyítási mód szerint ebből a tényből is a fa elleni általános ellenszenv bizonyítható. Azért bir nagy fontossággal gr. Apponyi Albert akkori kultuszminiszternek 1907. évi rendeleté, amely szerint minden elemi iskolában tavasz-tájban egy napot a fák fontosságának, egy napot pedig az éneklőmadarak jelentőségének oktatására kell szentelni. Ha ezt a népiskolai oktatást a szabadoktatás során a téli gazdasági iskolákban és rádiós előadásokban is megvalósítják és ha az idézett erdőtelepítési törvénynek érvényt szerezni iparkodunk, akkor évtizec.ek múlva elérhetjük az Alföld befásítá-

Jegyzet: *A Magyarság 1932. évi június hó 5-én megjelent 124. számában XIII. évfolyam és abban a 3376. sz.

sát, sőt beerdősítését is, aminek úgy közvetlen fátsszolgáltató haszna, mint közvetett az alföldi éghajlati viszonyokat megjavító hatása éreztetni fogja hatását a termelésien is és ezzel javítani fogja az alföldi életviszonyokat is.

Az Alföldnek egyik gazdasági hátránya és hiánya az útnélküliség, az utak kevés száma éő rossz karban tartása. A legtöbb alföldi út csak földhányás vagy szekércsapás és mihelyt az őszi esőzés beáll, egész késő tavaszig annyira sáros, hogy kocsiközlekedés egyáltalán nem lehetséges, lovas és gyalogközlekedésre is csak igen nehezen használható. Érdekes, hogy népünk állandóan panaszkodik a rossz utakra, már a török kiűzetése után azok az idegenek, akik beutazták az országot, is panaszkodnak az alföldi utak hiánya és a meglévőknek használhatatlansága miatt. Ezt mindenki tudta nálunk a XVI. század végén és a XVII. és XVIII. században is, de azért a XIX. században sem történt semmi. Így, mikor az Ember Tragédiája nagy szerzője Madách Imre, aki hazájának európai színvonalra való emeléséért lelkesedik és küzd, 1-843-ban Nógrád vármegyéből Biharba utazik, leveleiben panaszkodik a rettenetes alföldi utakról. (Lásd: Harsányi Zsolt: Ember küzdj c. kitűnő munkájában.) Gr. Széchenyi István is az Alföld elmaradottságát, főként rossz utaknak tulajlanta és legfontosabb teendőnek éppen azt tartotta, hogy az Alföldet vízi és szárazföldi utakkal hálózzák be, de még kereken 100 év múlva, amikor a magyar kormány az ő nagy példáját követve megrendezte a tiszai utat, azaz a Tiszán bejárta az Alföld legelhanyagoltabb részeit, az ottlevő kormányzati és kormányhat ósági vezető emberek szintén megállapították az utak kiépítésének a szükségességét. Az utak hiányát az Összes alföldi és tanyai kongresszusok minden alkalommal fölemlítik, így az 1933. máj. 27. megtartott szegedi tanyai kongresszus is ezt emelte ki leginkább, ezt megelőzőleg pedig az 1929 kecskeméti alföldi kongresszus is, nem kevésbé szükségesnek tartotta az útépitések megindítását az 1927. évi október havában Szentesen megtartott értekezlet. Ennek dacára mindmáig rendkívül kevés történt az útépités iránt, ami ismét annak tulajdonítható, hogy a magyarságnak kevés, az út építés iránt való érzéke. De különösen hatóságainknál

tapasztaljuk ennek az érzéknek a hiányát, ez az oka annak, hogy a hatósági intézkedésekben inkább imperatív rendelkezéseket találunk, vagy egyes ügyeknek forma szerinti elintézését, mintsem törekvést arra, hogy az utak jobb karba hozassanak.

Az Alföld viszonyainak rendezésére a harmadik mód: a csatorna kiépítése. Mindazok, akik az Alföld problémáival foglalkoznak e szempontból két fő csoportra oszthatók: vannak, akik a csatorna létesítése mellett foglalnak állást és vannak, akik azt a nézetet vallják, hogy a csatorna nem sokat segítené és hogy technikailag nem is lehetne keresztülvinni. Mint már említettük a szakítóknak egy része, és ismét a nagyobb része, az alföldi vizek levezetésének és lecsapolásának végrehajtásában látja az okát annak, hogy az Alföld lassanként száradni és ezért terméketlenné kezd lenni. Ezek ellen mint tudjuk, sorompókba léptek a magyar vízimérnökök, akik azt állítják, hogy a vízlecsapolások és vízszabályozások e tekintetben semmit sem ártottak, hanem ellenkezőleg hasznosak voltak azáltal, hogy nagy területeket közel 6.000.000 kat. holdat tettek gazdaságilag megművelhetővé. Az ellenkező nézetben lévők azt állítják, hogy a vízmentesítésre az ármentesítésre és lecsapolásra tagadhatatlanul szükség volt, de ez nem gazdaságilag kellőleg átgondolva és bizonyos túlzással történt. A nagy vizenyős területekből ugyanis ha nem is lehetett azokat szántóföldnek használni a tulajdonos mégis hasznot látott: a halászatban és a vadászatban, illetőleg ezeknek hasznosításában (bérletbeadás), illetőleg a nádlásban. A lecsapolt területeknek egy része gazdaságilag hasznavehetetlennek bizonyult, ezzel szemben a gazda elveszítette a vadászatból és a halászatból eredő jövedelmet, valamint a nád eladásából származó jövedelmet. Emellett igen nagy ártéri járulékot kellett fizetnie úgy, hogy a gazdáknak százai és ezrei panaszkodnak emiatt. Különösen nagyon nagy a panasz a 123.000 kat. hold területen működő pest-megyei dunai lecsapoló társulat ellen. Az ellenkező nézetben lévők azt vitatják, hogy ezek a bajok mind csak átmeneti jellegűek és esetleg egy-két gazdának a pusztulása árán a jövőben a föld jobb megművelésével a bajok mind el fognak múlni az elért jó eredmények pedig megmaradnak. A magyar vízimérnökség,

amelynek mint már említve volt egyéni deréksége és kiváló műszaki teljesítménye elvitathatatlan, nagy része egyebekben abban a véleményben van, hogy az Alföld bajain csatornázással segíteni nem lehet, legfőképpen azért nem, mert a csatorna olyan nagy költségekbe kerülne, hogy az egyáltalán nem fizetné ki magát, másodsorban, hogy az öntözés céljait technikailag sem szolgálhatná.* A csatorna megépítése és használhatósága szempontjából különböző következmények állanak fenn. Némelyek azt akarnák vele elérni, hogy közlekedési célul szolgáljon, mások inkább az öntözési lehetőségeket tartják szemelőtt. Vannak, akik a csatornát mind a két célra a karják felhasználni és végül vannak olyanok, akik ezen célok elérése mellett arra is gondolnak, hogy a csatorna, illetőleg a csatornák, mint vízraktározó edények az éghajlatnak kedvezőbb befolyására is szolgálnának, nevezetesen, páradúsabbá tennék azt és szivárgás útján nedvesebbé a szomszédos talajt. Hogy vájjon mindezek a várt eredmények bekövetkezhetnek-e az elsősorban szakértők által döntendő el. Mindezideig a tényállás kiderítése és megvilágítás végett. számtalan értekezlet-megbeszélés folyt és nagyon sok értekezés és könyv jelent meg, amelyik ez a kérdést tárgyalta. Nem történt azonban gondoskodás arról, hogy a szakértők és az érdekeltek a kérdést minden oldaláról megvilágítsák, úgy, hogy végre arra hivatottak döntsenek ebben a kérdésben világos és kétségbe vonhatatlan adatok alapján. Légújabbban az 1932. évi szeptemberi szentesi értekezlet** óta szociális kérdésnek is jelentik a csatorna megépítését, hogy ilyképpen a nyomorbajutott kukusok és munkanélküliek munkához és kenyérhez juszanak. Ez utóbbit illetőleg minden esetre vannak a

Jegyzet. * Újabbban a magyar vízimérnöki kar már hallik a felé a vélemény felé, hogy a Duna-Tisza csatorna célszerűen megépíthető, ami a „Gróf Széchenyi István Emlékhatárait a Tiszán” című füzetből (Egyetemi Nyomda kiadása) kitűnik.

Jegyzet. ** Ez nem kongresszus, csak értekezlet volt 1932. szept. 18-án.

nak előnyei, ha munkanélküliekkel közmunkát végeztetnek, szociális szemponttól ez a mód feltétlenül jobb, mint a munkanélküli segély, de kétségtelen az is, ha a csatornaépítések technikailag és közgazdaságilag nem oldhatók meg eredményesen, akkor helyesebb a munkanélküliek segélyezésére fordítandó összegekből szárazföldi utakat építeni, amelyek kétségbevonhatatlanul hasznos beruházások, mintsem hasznavethetetlen művekre adni ki a pénzt. Így argumentummal több aziránt, hogy az Alföld csatornáztatásának a kérdése kellő előmunkálat után jobbra vagy balra eldöntessék. Jelenleg a helyzet az, hogy előtérbe jutottak azok, akik a csatornarendszert kiépíteni akarják, hogy hogyan és miként, különösen milyen irányban, eziránt még semmiféle döntés nincs. Mindamellett kétségtelen az, hogy az eddigi összes adatokból arra kell következtetnünk, hogy nagyobb szabású kultúra és így különösen városkultúra, folyóvíz vagy csatorna nélkül elképzelhetetlen, amiből az következik, hogy ha a csatomakérdés összes tényezőit alaposan megvizsgáljuk, arra az eredményre jutunk, hogy a magyar Alföldet csatornázni és így gazdasági célokra fölhasználni nem lehet, akkor geológiaiilag meg kell állapítani azt, hogy lehet-e az öntözést- artézi kutak vagy legalább is mélyfúrású kutak létesítésével megoldani, mert ha eh sem lehet, azaz ha az Alföld Öntözővízzel való ellátását keresztülvinni nem lehet, ez annyit jelent, hogy az Alföldet igen nagy mértékben kell erdősíteni és a szabadonmaradt területeken gyümölcsösöket kell létesíteni és a homokon pedig az eddig követett irányval szemben a szőlőtelepítésre visszatérni — mint eddig már kipróbált és bevált módszerre — azonban nem bor-szőlőt, hanem csemegeszőlőt telepíteni, mint aminek kétségbevonhatatlanul nagy jövője van. A harmadik termelési ágként pedig a baromfityenyésztés volna nagymértékben üzendő. Az Alföld erre a célra kétségenkívül alkalmas és kétségtelen az, hogy a közeli jövőben úgy a gyümölcsnek, mint a baromfinak s a tojáshoz sokkal nagyobb lesz a kelendősége, mivel a lisztnevelés anyagok fogyasztása helyett ezen termények fogyasztása fog előtérbe jutni. Irtjuk mindezekből, hogy az Alföld jövője felett abban az esetben sem kell kétségbeesni, ha ott nagyobb szabású vizsgálódás nem lenne eszközölhető, a különbség csak-

is az, hogy az elsőben nagyobb szabású városi kultúra lenne fejleszthető, a másokban csak kisebb városi központok létesíthetők, amelyek a fentemliteit terményeknek a forgalombahozatalával foglalkozhatnának.

A fent említett gazdasági irányú intézkedéseken kívül gondoskodni kell az alföldi nép magasabb szellemi és lelki kultúrájának fejlesztéséről, jelenleg t. i. a nagy alföldi parasztvárosok intelligenciája, aránytalanul kisebb és meglehetősen felszínes. Gondoskodni kell arról, hogy az alsóbb néposztályokból felemelkedett iskolázott elemeknek, bár tisztán formai iskolai műveltsége a családi élet állandósítása és finomodása folytán egy magasabb nivóra emeltessek, azaz hogy az alföldi városokban egy átörökített kultúrával bíró előkelő úri osztály kifejlődhessen. Ezt a következő eszközökkel érhetjük el, u. m.: az Alföldön levő vidéki egyetemeknek — ha csonka állapotban, is — fenntartásával. Ez biztosítja azt, hogy ezekben a városokban nagyobb intelligencia telepszik le, másodsor azt, hogy kifejlődik egy tudományos irányú közszellem. A fenti célt még biztosítjuk azzal, ha a középbirtokok keletkezését és fennmaradhatását előmozdítjuk, amit az állami terhek igazságosabb megosztásával és a középbirtok terheinek mérséklésével érhetünk el. A helybeli törzsökös intelligencia kifejlődésének alapf. feltétele az, hogy az úri családok a városban saját házzal bírjanak, ezért kedvezményezni kell az ilyen családi házak építését. Az alföldi és különösen a városi adminisztrációban különösen előnyben kell részesíteni azokat, akik azon vidékről származnak, különösen a vidékbeli köztisztviselők és középbirtokosok családjának a gyermekeit. Ha ez nem is mondható demokratikus intézkedésnek a helybeli intelligencia kifejlesztése szempontjából okvetlenül szükséges és mindenesetre nagy jelentőségű, mint a demokrácia általános elveinek a megvalósítása, amelyekről még tudományosan sincs bebizonyítva az, hogy okvetlenül üdvösek volnának — gyakorlatilag annál kevésbé. Sőt a gyakorlat eddig éppen az ellenkezőt bizonyította be. Végül elő kell mozdítani azt is, hogy a fővárosban szolgált nyugalomba menő tisztviselők az alföldi városokban telepedjenek meg amit elérünk azáltal, ha az előre kiválasztandó vá-

rosokban ugyanolyan magas nyugdíjat állapítunk meg, mint Budapesten és ha helyileg kedvezményekben részesítjük a nyugdíjba-vonuló tisztviselők által építendő családi házakat. Mindezen tényezőknek együttes alkalmazása biztosítaná azt az eredményt, hogy az Alföldön a mainál lényegesen jobb életviszonyok teremtenek és hogy ezáltal az alföldi városok fejlődése is megindul.

Az Alföld gazdálkodásának átalakításáról ilyen irányban irt Kaán Károly a "Magyar Alföld" c. 1927-ben megjelent munkájában továbbá az "Alföld problémája" 1929.-ben megjelent munkájában, dr. Csergő Károly "Az Alföld problémá" 1931-ben kiadott munkájában dr. Gesztelyi Nagy László a kecskeméti kamara igazgatója a tanyakérdésről szóló számos munkáikban, az alföldi kultúrkérdésekről pedig gr. Klebelsberg Kuno különösen "Jöjjetek harmincas 'évek" című művében.

Számtalan egyesület is foglalkozik ezzel a kérdéssel, így különösen a szegedi Alföldkutató Bizottság, amelyet gr. Klebelsberg Kunó és Kogutowitz Károly alapítottak, végül a szegedi ifjúság tagjából alakult "Alföldi Settlement".

8. §. A magyar tanyai település.

1.) A különböző tanyai települések, a magyar tanyai település oka, a török hódoltság; 2.) a bokor település és egyes település; 3.) a tanyavárosok (parasztvárosok); 4.) a tanyai település előnyei: a) a közvetlen gazdálkodás; 5.) a tanyai település hátrányai: a) közegészségügyiek, b) kulturálisak, c) közigazgatásiak.

1.) Különböző települések. Az ember lakóhelyét alapul véve, ha azt vizsgáljuk, hol lakik és mi volt az oka annak, hogy több ember lakik együtt, avagy annak, hogy egyesek magukban külön laknak, akkor település szempontjából vizsgáljuk az ember „Lakóhelyét. Háromféle fő települési rendszert ismerünk 1) a nagy tömegben való együttlakást; 2) a kisebb csoportokban való együttlakást; 3) az egyes embereknek vagy családoknak egészen külön való lakását. A két elsőt együttesen községi településnek, a harma-

dókat pedig nálunk tanyai településnek. hívjuk. Amerikában ezt farmszerű településnek mondják, Dániában ugyancsak anyai településnek nevezzük. A farmtelepülés és a tanyai település között az a lényeges különbség, hogy a farmszerű településnél az az egyes települők elhagyott, emberek által még nem lakott, frissen foglalt vagy kolonizált területeken helyezkednek el olyképpen, hogy egyes családok egymás támogatására összeállanak, vagy birtokba vesznek egy területet, s annak egy részében, tönnyire a közepén, építenek maguknak hajlékot, és onnan művelik meg a területet, mely lehet sík mezőség erdőirtvány vagy valamely mocsaras rész, amelyet lecsapolással tesznek használhatóvá. Amerikában a a település tulajdonképpen vállalkozás.

Maga a település történhet olyképpen, hogy az illetők a még vadon lévő területeket elfoglalják, avagy úgy, hogy a közhatalom nagyobb területeket feloszt és a városból (községből) kivándorlókat vagy más országból bevándoroltakat telepít.

Ezzel szemben tanyarendszernek azt a települést nevezzük, amikor egy már konszolidált ország bizonyos községei körül elterülő nagy határrészekben a földbirtoktulajdonosok lakóházakat építenek, abból a célból, hogy földjeiket helyszínén művelhessék. Erre a tanyai településre példa a magyar Alföld és Dániának a települése.

Magyarországon a tanyai település klasszikus földje az Alföld, ahol nagyban a török hódoltságfolytán fejlődött ez ki. A török hódoltság előtt az Alföldön a kisközségi települési rendszer állt fenn — eltekintve egyes szállások már régebbi létezésétől* azaz a lakosság sok kis helységben lakott, amelyek közel feküdtek egymáshoz, de kis táruk és kevés számú lakosságuk volt. A török hódoltság alatt miután a török portyázó csapatok a sebb falvakat megtámadták és azokat ismételtelen fe., önltek, idővel a lakosság már a portyázás hírére elhagyta lakóhelyét és a nagyobb, szomszédos községekbe (városokba) menekült, hogy ilyképpen nagyobb

Jegyzet. * Dr. Kiss István: „A magyar tanyai közigazgatás” (Budapest Egyetemi Nyomda 1932.) című végében kimutatja, hogy már a török hódoltság előtt is voltak egyes tanyai szállások.

tömegezővel jobban védekezhessen. Mivel pedig az elhagyott falvak házai nem voltak szilárd építménynek, ezek a lakosságtól elhagyva akkor is tönkrementek, ha a török nem is dúlta fel azokat és Így lassan eltűntek a föld színéről, volt lakosságuk pedig azokban a helységekben maradt, amelyekbe menekült volt s így azok lakossága aránytalanul megnövekedett, de munkálkodni az elhagyott falu körül elterülő földekre kijárt. Lassanként az elnéptelenedett falvak határa is ezekhez a nagyközségekhez került s ilyképpen állottak elő az Alföldön a nagy "parasztvárosok" a régi községek helyei pedig csak a határrészekben maradtak fenn. A lakosság félelemből történő önkéntes menekülésén kívül sokhelyütt pl. Békésmegyében a XVI., XVII., sőt a XVIII. század elején a Kurucz-labanc korban a hadat viselő felek is — stratégiai szempontból, az ellenség előnyomulásának megakadályozására — egyszerre egész vidékek lakosságát elköltöztették, nehogy az ellenség ott menhelyre és élelemre találjon. Így költözött el a kiürített falvak népének egy része biztosabb fekvésű községekbe, más részük pedig a mocsaras fekvésű vidékeken húzta meg magát (ezt a települést Gyórfy István kunsági krónikájában tárgyalja). Ez utóbbi rendszernek volt következménye, hogy a magyarság túlnyomó részben a mélyebben, fekvő helyekre építette fal ideiglenes lakóhelyét. En az építkezési mód beidegződés révén szinte szokása vált az Alföldön annyiban, hogy újabb településeknél a lakosság a mélyebben fekvő területeket választja ki lakóhelyül. (Az 1920 évi földreformmal kapcsolatosan megindult házhely kiosztásoknál még a hivatalos közegek is a mélyebben fekvő területeken osztották ki a házhelyeket, mert ezeket a területeket a birtokosok könnyebben engedték át.) A kurucz-labanc hadviselés alatt is előfordult nemcsak a császáriak részéről, de maga Rákóczi Ferenc is egész vidékeket kiürítettett hasonló stratégiai okokból. Így keletkeztek közel 200 esztendő folytonos harcai után az alföldi lakatlan pusztaságok, másrészt a nagylakosságú alföldi városok. Így pl. a mai Békésmegye területén a török hódoltság előtti időben 79 helység volt, a török hódoltság illetőleg a kurucz-labanc háború után, amikor a neo-aquistica commisio megkezdte munkáját e területen

csak S lakott helyet talált, de még ma is csak 30 község áll rajta. (A neoaquistica commissio egy az akkori kormányzat által összeállított szerv volt, egy tulajdonképpeni birtokigazoló bizottság, amelynek feladatául azt állapították meg, kutassa ki, hogy az elhagyott birtokok a török hódoltság előtt kiknek a birtokában voltak, hogy vannak-e és hol ezeknek jogutódaik és amennyiben ezt nem tudták megállapítani, ezek a birtokok, mint újonnan, foglalt területek a királyi kincstár birtokába kerültek.*

2.) Bokor település. Maga a tanyai település kétféle lehet. t. i. csoportos és egyes település. Egyes településnek nevezzük a tanyaház olyatén elhelyezkedését, hogy a lakóház, azaz az emberek otthonául szolgáló épület, valamint a hozzátartozó istálló gazdasági épületek egymás mellett, egymáshoz közel, egy udvarban vannak elhelyezve, de izoláltan a többi tanyától, azaz a többi tanya messze fekszik. Ezzel szemben a csoportos település az amikor többi tanyaház egészen közel a szomszédságban fekszik, azaz mikor a tanyák csoportosan egymás közelében épülnek. Ez a település lehet: soros vagy bokortelepülés.** Ezen az utóbbi módon települnek a szláv népek, nálunk Magyarországon Szabolcsmegyében Nyíregyháza körül a "tírpák"-ok. Ez első települési formát az egyes külön tanyai házat inkább a magyaroknál találjuk. A magyarázata ennek az egyes települési módnak az, hogy a magyar sokkal inkább inívi duálist a mint a szláv (asocialis nép).

Magának a településnek a létrejöttében különböző fázisokat különböztetünk meg. Nagy határokkal bíró városokban a föld megművelés éré kijáró gazda a városból nehezen tudta a földjét megművelni. Tehát építettett kint a földön egy kis félszert, vagy

Jegyzet: *) E bizottság működésére vonatkozólag lásd karácsonyi János: Békésmegye története c. művének 1. kötetét, valamint dr. Harsányi Margit, Békésvármegye településtörténete c. doktori értekezését. Jegyzet:**) Kaán Károly: A magyar alföld. 1927. 168. old. Továbbá Simkó G-yula: Nyíregyháza és tanyáinak települése. 909. (Győri*fy István: Az alföldi tanyák, Kiss István: A magyar tanyai közigazgatás 1932.

később már egy kis szilárdabb épületet, ahol a rossz időelől meghúzta magát, a szerszámait berakhatta, az állatait beköthette. Ez eleinte csak olyan szállítás féle volt. Később már maga is kiköltözött a nyári időre s ekkor már lakályosabbá tette az épületet. Lassankint egyik-másik már tartott kint valamilyen fizetett alkalmazottat, aki már télen is kint lakott és gondozta a kint tartott állatokat. Azt, aki így alkalmazottként kint lakott "tanyás"-nak nevezték el. Ha a gazda maga is kint lakott, úgy hívták, hogy "tanyásgazda". Sok esetben maga a gazda is kiköltözött, ami még gyakoribb a gazdának a házas fia lakott kint a tanyán, míg az öregek a városban maradtak. Ma már a legtöbb alföldi tanya nem szállítás, hanem a gazdának vagy legalábbis a gazda fiának télen-nyáron való lakása, ahonnét ő a gazdaság ügyeit maga intézi: így tehát a tanyai lakás az egész gazdaságnak a központja. A tanyai gazda a városba csak akkor megy be, ha ott valamilyen elintéznivaló dolga van. Ilyképpen a kintlakás már rendszerre lesz és akkor ez az egész gazdálkodási rendszer tanyarendszernek nevezetik. A tanyarendszerben tehát a lényeg az, hogy a gazda vagy családjának egyik tagja állandóan kint lakik a birtokon épült házban és onnan végzi el a gazdaság összes dolgait s ennek folytán ott tartja állatait is. A városban legfeljebb az öreg gazda marad, s legfeljebb annyi állat (pl. tehén; apró marha); ami a városban levők élelmezéséhez szükséges.

3.) A tanyavárosok. A mai Csonka-Magyarország területén legnagyobb határa Debrecen városának van, kerekén 160.000 kat. holddal, ezen a határon a hódoltság előtt 12 község volt, amelyeknek neve jelenleg csak az egyes határrészekben található. 2) Második nagy alföldi városunk Kecskemét, amelynek határa kerekén 163.000 kat. hold, amelyen az 1910 évi népszámlálás adatai szerint 65.716 lakosból 7.275 külterületi tanyán 31.583 lélek lakott.*) 3) Szeged határa 19 21-ben kerekén 141.000 hold, amely-

Jegyzet. * Ez az adat a Magyar Gazdák Szemléjének 1921. évi júl.- aug. havi füzetéből vétetett,

nek északra eső része egészen Kiskunfélegyháza alá is felnyúlik, (Ezek az úgynevezett felső-tanyák) 50 km messzeségben. Tessék most onnan a városba bejönni őszi vagy téli sáros úton, avagy nyáron s nagy porban. Ezen a területen 42.000 ember él kin a tanyákon összesen 9.274 lakóházban. 4) Hódmezővásárhely határa kereken 132.000 kat. hold 1921-ben ezen a területen keré 5.500 tanya van. 5) Kiskunhalasé 122.000 kat. hold (ebből 33.000 vadvizés, homokbuckás terméketlen terület, a lakosság-nak több mint a fele 52%-a lakik külterületen¹

6) Szentés határa: 68.69 5 kat. hold (ebből belterület 1.100 kat. hold, 32.831 lakossal, akik közül belterületen 21.540, külterületen, a tanyán 11.32 lélek él.² 7) Karcag határa 67.223 kat. hold, 2,120 tanyaival³ 8) Szabadszállás Írun község határa 28.602 kat. hold.⁴ 9) Kiskunfélegyháza határa kereken 66.000 kat. hold. 10) Cegléd határa valamivel kevesebb mint ez, kereken 50-000 kat. Kiold. 11) Még a kisebb községekben is igen nagy határokat találunk, így pl. 1843-ban a kir. kincstár által telepített Kunágota (Csanád megye) község határa 13.293 kat. hold⁵) Ezen a területen 6.964 lélek él (1930-as népszámlálású) ebből 2.375 lélek vagyis 34.1% a tanyán lakik. Ez a község lélekszámátl és határát tekeintve a Dunántúlon már a népese községen közé tartoznék, ahol is vannak megyei városok nagyobb lélekszámmal, de sokkal kisebb határral, így pl. a majd háromszor nagyobb lakosságú Veszprém (17.792 lélek) határa 8.614 kat. hold.

Érdekes az, hogy ennek a községnek a tanyán lakó népessége aránytalanul növekedett. Pl. a 80-év előtt megejtett népszámlálás alkalmával e. lakó:

Jegyzet. (1) Magyar Róna 1925 évi okt. számából.

(2) Lásd: Piti Pál: A földbirt okt örvények végrehajtása és eredménye Szentesen. Doktori értekezés.

(3) Lásd: Dózsa Balázs: Karcag monographiája. Doktori értekezés.

(4) Lásd: v. Tóth Zsigmond: Szabadszállás község monographiája. Doktori értekezés.

(5) Lásd: Dr. Szeder Pál: Kunágota község agrárpolitikája. (Csernay I. és Tsa. Homok.

ságnak 79.8%-a lakott bent a községben, 1930-ban mar csak 65.9%, tehát ezelőtt kereken 80%, jelenleg csak 66%, ami azt mutatja, hogy a tanyai lakosság jobban szaporodott, illetve, hogy a lakosság egyrésze az idők folyamán a faluból kiköltözött a 9 tanyára. Tehát még egy ilyen kisebb határu és mesterségesen létesített községben is a lakosság közelebb vonul földjéhez.

Az alföldi magyarság tetemes része tehát mint látjuk a tanyákon lakik. Egyesek szerint 1,400.000 mások szerint 1,600.000-re tehető hazánkban a tanyákon lakók száma. Pontos tanyai statisztikánk ez idő szerint még nincsen, mert az 1930-as népszámlálás amely adatgyűjtését a tanyai lakosságra is kiterjesztette, még nincs teljesen feldolgozva.*) Egyesek által beszerzett adatok szerint Kiskunhalason 52.3%, Kecskeméten 50.9% él a tanyán.** Debrecen lakosságának 48.59-a él a tanyán. Szarvason 48.3%, Kiskunfélegyházán 47.9, Makón 41.1%., Hódmezővásárhely területén összesen 5.500 tanya van, Szegeden 9.271 tanyaházban 42-000 ember él, Kecskemét területén 7.275 külterületi tanyán pedig 31.583 ember.

4.) Előnyök. Ennek a tanyai településnek természetesen vannak előnyei és hátrányai. Az előnyei inkább gazdaságiak, a hátrányai inkább kulin—ralisak. Előnye az, hogy a gazdálkodás közvetlen közelből történik, tehát nem kell a községből a gazdasági munkák elvégzésére a fogattal a földre kimenni, így a gazda nem tölt ezzel időt, s nem vétetik fölöslegesen igénybe az igaerő nagy része. Az állatok állandóan kint vannak a gazdaságban, nem kell tehát a trágyát kihordani. Különösen előnyös a tanya-gazdálkodás a baromfitenyésztés szempontjából. A baromfi itt ugyanis kevésbé van kitéve a vésznek, mert a szomszédok esetleg megfertőzött ólja távol van, viszont a tanya körül elhullott magból, szemből nagyjában meglegeli táplálékát, Ez az oka annak, hogy a tanyásgazda (vagy a tanyás) nagyobbszámú baromfit, különösen csirkét és pulykát nevel s ebből

Jegyzet. *) Az egyes itt közölt előadások még a legutóbbi népszámlálás előtt tartottak.

Jegyzet:**) Waiss István dr. szerint.

külön jövedelme van. A külterjes baromfitenyésztésre tehát különösen alkalmas a tanyarendszer.

5.) Hátrányok. A tanyai településnek (tanyarendszernek) ezen nagy gazdasági előnye mellett azonban vannak kulturális és társadalmi hátrányai. Ezek különösen közegészségügyiék.* A tanya messze fekszik a legközelebbi nagyobb helységtől, ahol orvos, gyógyszerész és általában az egészségügyhöz tartozó szükséges intézmények találhatóak. Ennek folytán a beteg nem megy be az orvoshoz, mert az igen nagy nehézséggel járna, egész munkanapot vesz igénybe, az esetleg szükséges fuvar elvonja a gazdálkodásból és inkább sínylődik, a betegség pedig terjed tovább, és mikor végre rászánja magát, hogy orvoshoz menjen, már későn van. Viszont az orvost is néhez kivinni. Az orvos nem jön gyalog, annak fogatot kell küldeni, ami szintén nehéz. Így pl. egyes nagy városok határain lehetetlen orvoshoz jutni: Szeged városának a határában vannak olyan tanyák, amelyek 50 km-re fekszenek a várostól. Télvíz idején, ősztől tavaszig az utak úgyszólván járhatatlanok, ennél jóval kisebb távolságot sem lehet akkor kocsin megtenni.

A tanyai lakás még a magyar falusi lakásnál is egészségtelenebb. A tanyán a házak minden kő és téglából anyag felhasználása nélkül vályogból és sárból vannak építve még a jobb módú gazdáknál is. Ezek a hibák, amelyek már a falusi házaknál kitűnhetnek a tanyán még sokkal nagyobb mértékben észlelhetők. Az Alföldön egyáltalán nem lévén kő, annak odaszállítását igen költséges, úgy hogy még városban sem igen látunk kőből épített házat. Hogy a téglát, sem igen alkalmazzák, annak egyrészt az oka, hogy a téglaverés és égetés csak drágítja az épületet. Még a 10 holdas tanyás is sokszor maga építi fel a házat rokonai segítségével. Egy másik körülmény is közre játszik abban, hogy nem építenek túlságosan szilárd tanyaházat. A földnek örökség folytán való elaprózódása esetén a tanyaházat gyakran át kell helyezni s így nem is lenne érdemes

Jegyzet. *) Így pl. Weiss István adatai szerint az 1927. év nyári három hónapjában a belterületen 15.2% a külterületen 25.7% volt a csecsemőhalandóság. (A mai magyar társadalom 22. old.)

szilárdabb épületet emelni.

A gyermekek egészségére nagyon károsan hat az, hogy gyakran nagyon messze kell, járni iskolákba. Sáros nedves időben teljesen átázva érnek oda, azért nagyon sok gyermek szenved állandó meghűlésből eredő betegségben. Mindezek az okok eredményezik, hogy a tanyai lakosság egészsége még gyengébb mint a falusi lakosságé.

Kulturális szempontból nagy hátrány a tanyák elszigetelt volta. A tanyai lakosok legfeljebb ha egymással érintkezhetnek, de a nagyobb helységekbe, városokba, ahol legalább középfokú iskolák, egyesületek, dalkörök, színházi s kulturális előadások vannak, a nagy távolság miatt nem mehetnek be és így a városi lakossággal — való érintkezés révén sem szerezhetnek nagyobb gazdasági ismeretet, s így szélesebb lát kör a tanyán nem terjedhetett el. Ez az oka aztán annak, hogy a tanyai lakosság gazdaságilag sem halad, pedig az nálunk még mindig fontosabb, mint a kulturális haladás.

Legnagyobb hátránya azonban a tanyának az intézkedő közigazgatástól való nagy távolsága, amelynek folytán a közigazgatás jótéteményeiben alig részesül, csakis annak terheit érzi. Így a közigazgatásnak a legpregnansabb megnyilvánuló aktusánál, t. i. az adófizetésnél. Hogy a tanyai ember az adóját befizesse, be kell hogy menjen az adóhivatalba, ami természetesen a városban van, ha házasodni akar, ezért be kell menni a község házára, ha családjában gyermek születik, vagy valaki meghal, mindannyiszor be kell mennie a messze városba fekvő anyakönyvezetőséghez. A tanyai embernek a dolgait tehát a tőle nagyon messzefekvő városi hivatalban intézik. Aminek az egyik hátránya az, hogy a messzefekvő hivatal nem ismeri eléggé a tanyai ember ügyét, baját és nem is tudja fölfelé közvetíteni. Így a törvényhatósági bizottsági jelentések, amelyeknek az a öeljük, hogy a központosított hatalom intézővel a minisztériumokkal megismertessék a vidék dolgait és így — javaslatokat tegyenek a teendőkre, a tanyákra nem vonatkoznak, mert a városban levő hivatalok és hivatalnokok, akik ezen javaslatokat előterjesztik, maguk sem ismerik a tanyai nép szükségleteit. Idegenül és mintegy ellenszenvesen áll előttük a ta-

tanyai ember, aki pedig ha valami ügyének az elintézésére személyesen megy be, ez ránézve nagy áldozat, amelynek teljesítésére csak az utolsó percben és nagy ellenszenvvel szánja rá magát. Télvíz idején ez a bemenetel szinte keresztülvihetetlen az utak rosszasága miatt. Későn tavasszal, nyáron és kora ősszel, mikor ez utak járhatóbbak, akkor meg munkaidejét vagy igavonó állatainak a munkáját is ki kell kapcsolni addig a gazdaságból, amíg a városban jár. Ez neki tehát egy gazdasági minust jelent. És itt vagyunk a tanyavilág legnagyobb bajánál a rossz útnál, mert tulajdonképpen a tanyai utak hiánya és a meglevő kevésnek a használhatatlansága a tanyavilág legnagyobb csapása. Mert a rossz utak miatt nem jöhet ki az orvos, nem mehet be a tanyai ember az orvoshoz, vagy a gógyszertárba, a rossz utak miatt nem tarthatja fenn a kapcsolatot a város nagyobb kulturális életével és abban nem vehet részt, végül — s ez tán a legnagyobb baj — az utak rosszasága miatt nem tudja kellő időben és kellő mértékben értékesíteni terményeit. Az út az esős őszi és tavaszi hónapokban valóságos sártenger. Elmosódik a földek között, a ki gyalog megy rajta, térdig süpped a cuppogó sárban, átnedvesedik, a kocsí vagy szekér csak az állatok erejének teljes erőfeszítésével lassan haladhat, autóközlekedés lehetetlen. Azaz télvíz idején sáros úton a tanya teljesen el van zárva a világtól. Még egymás között sem tudnak közlekedni a tanyaházak lakói. Mikor az utak kiszikkadnak, könnyebb lenne a közlekedés, de akkor megint a poróli az embert állatot egyaránt.

A magyar közélet vezetőinek általában igen kevés érzékül: volt és van még jelenleg is az utak, különösen pedig a mezei utak rendkívül nagy fontossága iránt. A magyar úthálózat általában az ege országban kiépítetlen; a vasúthálózattal szemben aránytalanul ritka. De még e között a rossz és elegendetlen úthálózat között is legszegényebb az Alföldre és legrosszabb a tanyavilágé. A magyar tanyavilág bajait ismertejtő művek, valamint az ezt tárgyaló kongresszusok mind a siralmas útviszonyokban jelölik meg a magyar tanyavilág legnagyobb baját.

Az adózás is nagyon igazságtalan. A tanyai

ember éppen agy adózik mint a községi és városi lakos. Mivel az adók célja mégis az lenne, hogy ezek segítségével az állam közérdekű szükségleteket kielégítse, ezen szükségletek kielégítésének a tanyai lakosra nézve is meg kell történni. Ámde az nem történik meg, mert amíg pl. a városon keresztülvezető utak úgy ahogy ki vannak építve, a tanyai ut teljesen elhanyagolt. Amíg a városban vannak kiépített járdák és világítás, a tanyán mindez nincsen, amíg a városi gyermek közel kapja az iskolát, a tanyai gyermeknek kilométereket kell járni a sárban, míg az iskolához eljut. A helyzet tehát az, hogy tanyai ember befizetett adójának a hasznát magára nézve egyáltalában nem látja.

A tanyavilág ezen nagy elhanyagoltsága sújtja a tanyai lakost egészségében, lehetetlenné teszi részére a kultúra áldásaiban való részesedést, egy szóval a tanyai ember a köztől teljesen elhanyagolt állapotban él.

9. §. A tanyarendszer reformja

A magyar tanyavilagnak, nur az ott utazók által az első órában észrevehető, elhanyagoltsága okozta, azt, hogy úgy a magyar szakirodalom, mint a szépirodalom sokat foglalkozik ezzel a kultúrországban nem tartható helyzettel és ennek orvoslását kívánja. Ennek mikéntje a tanyakérdés.

A tanya ezen elhanyagoltságát nem maga a tanyai lakosság panasolta elsősorban, hanem a városban lakó intelligens emberek vették először észre. Ezek voltak azok, akik a bajokra először rámutattak. Így bizonyos szelíd humorral Homok (Csernyi József), Tömörkényi István (Steingassner), ríóra Ferenc, Vadnay Károly, dr. Ecseri Lajos szentesi ügyvéd, Szeberényi Lajos csabai evangélikus esperes, Bartóky József államtitkár A szakírók dr. Czettler Jenő, dr. Weisz István, Kaán Károly, dr. Geszthelyi Nagy László, dr. Csörgő Károly, Kiss István stb. Írtak erről kiváló műveket.

Legkevesebbet törődött a tanyai lakosság bajaival a törvényhatósági jogú városok tisztviselői kara- De maga a törvényhatóság sem. A törvényható-

sági bizottságok a városban, bentlakók közül kerül-
vén ki és lélekben is távol állván a tanyáktól,
természetszerűleg elsősorban városuk helyzetét tart-
va szem előtt, mintegy gyarmatosnak tekintették a
banyai lakost, aki csak arra jó, hogy adót fizessen
és ezzel növelje a tanyaváros elterpeszkedő zsíros
jólétét. Az itt-ott felmerülő, panaszok elsősorban
a agyar Gazdaszövetségben találtak meghallgatásra,
amelynek igazgató választmánya a világháborút köz-
vetlenül megelőző időkben megbízta volt dr. Czett-
ler Jenő akkori igazgatóját, hogy a tanya bajairól
győződjék meg, azokat adatokban foglalja össze. Czett-
ler Jenő akkor be is járta a magyar tanyavilágot és
rendkívül értékes adatokat gyűjtött, amelyek a Gaz-
daszövetség irattárába kerülve várták a feldolgo-
zást, amit a világháború becsapásakor a háborús ne-
hézségek elődázta. Hiszen akkor ilyen kérdésekkel
igazán nem lehetett foglalkozni. Legalább is akkor
az volt a felfogás. Ma már belátják, hogy azok a
szervek, amelyek a világháború alatt is itthon vol-
tak, különösképpen azok, amelyek Budapesten működ-
tek, folytathatták volna tevékenységüket. Nem is ők
maguk voltak a hibásak, így a Gazdaszövetség sem,
a közvélemény és kormányzat nem engedte ennek a bé-
kés munkának a folytatását, abból a téves nézetből
indulva ki, hogy a modern háború legfeljebb csak
pár hétig, hónapig tarthat és így a békebeli tevé-
kenység rövid ideig való szüneteltetése nagyobb ka-
rokot nem fog okozni. Pedig éppen akkor lehetett
volna a rendelkezésre álló sok százezer olasz és
orosszal, akik lelketölő tétlenségre voltak tábo-
rokba kárhóztatva — mint ingyen munkaerővel az al-
földi utakat kiépíttetni. Bizony borzalmas mulasz-
tás terheli a háború előtti bürokráciát.

A világháború után jövő forradalmak alatt a
szocialista, illetve kommunista szakszervezetek
szállták meg a Gazdaszövetséget és ott a tanyákra
vonatkozó összegyűjtött anyagot megsemmisítették,
tanúságot téve ezzel egyrészt civilizálatlan vol-
tukról, másrészt arról, hogy az elhanyagolt nép
ügyének felkarolása náluk csak jelszó és nem ko-
moly törekvés tárgy volt.

A forradalmak után, alig hogy az ország egy
kissé rendbe jött a Gazda szövetség 1921-ben június

15-től 17-ig Kecskeméten, majd később Szegeden u. n. kongresszust tartott. A kecskeméti kongresszuson megvitatták és megállapították a bajokat és az ott elhangzott beszédek és felszólalásokat a magyar Gazdák Szemléje 1921. évi évfolyamában külön füzetben kiadta. Ez a füzet örökbecsű forrása a tanya-kérdésnek. Az 1926-ban megtartott Országos Társadalompolitikai Értekezleten szintén foglalkoztak az Alföld és a tanyavilág bajaival. Ennek az értekezletnek az anyaga megjelent a Társadalomtudományi Közönyben, szintén külön lenyomatban. 1927, október 3-án a Faluszövetség Szentesen falukiállítást rendezett, amellyel egyidőben megtartották a szentesi tanya-kongresszust. Ennek a kongresszusnak az anyagát dr. Kiss István a magyar Gazdák Szemléjének 1930. évi évfolyamában ösmertette. Ezen a kongresszuson a közigazgatás vezetői és a kormányhatóságok képviselői is résztvettek, miután a folytonos panaszok annyira hatottak magára a kormányzatra, hogy még 1927 május 3-án a magy. kir. belügyminiszter Scitovszky Béla Budapesten megtartotta az u. n. tanyai ankétot. Ennek a tanyai ankétnak a legfőbb mozgatója a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara, illetőleg annak agilis igazgatója, dr. Gesztelyi Nagy László, aki mint az ankét főelőadója szerepelt. Ezen az u. n. tanyai ankéton, amelynek már teljesen hivatalos jellege volt, megjelentek a magyar Alföld vármegyéinek, városainak és községeinek a vezetői és résztvettek benne a kormányhatóságok kiküldöttei. Azonkívül közérdekű intézmények, egyetemek stb. is megvitatták és megvilágították az egész tanya-kérdést. Érdekes, hogy legfőbb bajnak az utak hiányát mondták. Ezen a kongresszuson két fontos határozatot hoztak, az egyik az volt, hogy a tanyavilág bajainak rendezésére egy külön törvényt kell hozni, addig is egy összminiszteri rendeletben tenni meg azokat az intézkedéseket, amelyek már rendeleti úton is megtehetőek, másodsor szükségesnek mondta ki az ankét azt is, hogy a tanyavilág bajainak az egységes megállapíthatása és orvosolhatása végett egy külön tanyai kormánybiztosság létesíttessék, amelynek hatásköre parancsoló lévén a tanyavilágban fekvő közigazgatási hatóságoknak utasításokat adhatott volna. (Vadnay Tibor akkori h. államtitkár volt erre kiszemelve, aki Vadnay Károlynak a Tisza-

mellékéről szóló standard munka szerzőjének az unokaöccse.)

Szükségesnek tartotta az ankét azt is, hogy az egyes szakminiszterek, mint földművelési, kereskedelmi, vallás- és közoktatásügyi, szintén tar sanak a következő években sorozatosan ilyen tanyai ankétok az és ott az egyes szakkérdéseket tárgyalják meg. kindez azonban nem történt meg, bár az ankét alatt és az azt követő időben az illetékes tényezők meg voltak arról győződve, hogy a tanyakérdés most nr.-1 végleges megoldásra jut. Ez azonban nem történt meg azért, mert az ankét fölterjesztéséi a belügyminis zteri bírók fiókjaiban rekedtek meg, mi után a bürokraták kijelentették volt azt., hogy a főnálló törvények alapján a tanyavilág bajainak re: dezésére különleges intézkedések nem tehetők. A fo ma tehát ismét győzött a lényeg fölött. Aminek magyarázata az, hogy a különben nagyon kívülő tisztviselői karnak egész tudományos és szakszerű nevelése elsősorban alakí, formai szempontokra helyez sulyt, másodsor pedig az, hogy a világháborút meg előző korszakban annyira elterjedt s vezető elv lett a hivatalokban is a közigazgatás egyformásításának és egyenlősítésének a gondolata — ami az őt méginkább erősödött — hogy a vezető tisztviselők olyan intézkedéseknek a megtételét, illetve oly szervnek a létesítését elképzelhetetlennek tartották, amely az országnak egy területén egész különállást élvez, azaz lehetetlennek tartották az országnak egy területére egészen külön a többi területtől elütő intézkedések megtételét.

Az egész elgondolás két intézkedésre zsugorodott össze. Az első a belügyminiszternek 33.307/19! III. sz. körrendelet, a másik pedig a tanyai kirendeltségnek a létesítése, amely az 5430/1928 sz.Id.2 minisztertanácsi rendelettel adott felhatalmazás alapján a földművelésügyi miniszternek 102.800/192 sz. körrendeletében foglalt intézkedéssel történt meg.*)

Jegyzet: *) Kihirdetve a Budapesti Közlöny 1929. évi január hó 4-én megjelent számában. Ez a három rend let a Közigazgatási Intézet által kiadott községpolitika II. rész c. jegyzet 12-140. oldalain részletesen közölhetett.

A belügyminiszteri rendelet törvényes alapok hiányában nem változtathatta még a tanyavilág közigazgatási szervezetét és a fent előadott okoknál fogva nem is irt elő új közigazgatási eljárási vagy ügyviteli módozatokat, csakis bizonyos útbaigazításokat tartalmaz a közigazgatás részére, amelyben felhívja a közigazgatás szerveinek és tisztviselőinek a figyelmét arra, hogy milyen irányban vezessék a tanyai ügyeket és milyen célokat iparkodjanak elérni. Tehát ez helyes jogi kifejezéssel nem is rendelet, hanem eljárási utasítás. Ebben az utasításban azonban bennefoglaltatik mindaz, amit az edigi tanyai kongresszusokon és ankétokon a tanyavilág bajainak orvoslására, mint szükséges eljárási módokat megjelöltek. Így elsősorban kimondja az utasítás azt, hogy az Alföldön, azaz a tanyavilágban fekvő törvényhatóságok több megértéssel viseltessenek a tanyai lakosság bajai iránt és ne úgy tekintsék a tanyai lakosokat, mint akiknek csak az a feladatuk hogy az anyavárost közszolgáltatásaikkal felvirágoztatni segítsenek, hanem inkább megfordítva, arra törekedjenek, hogy a tanyai lakosság saját érdekei megfelelő szervezetben kielégíttessenek. Ennek folytán arra kell törekedni, hogy a tanyai lakosság által fizetendő adók egy része a tanyai lakosság közszükségletének kielégítésére szolgáljon. Ezt ismét nem írja elő kötelezőleg az utasítás — mert hiszen ezt nem is teheti, mert a törvényes alap hiányában nem kötelezheti az autonóm községeket és törvényhatóságokat arra — hogy adójukat mire fordítsák. Ezt ugyanis a meglevő közgyűlési szervek állapítják meg. Ezeknek a szerveknek az összetételét pedig olyképpen megváltoztatni, hogy abban a tanyai lakosság jusson döntő szóhoz törvényes alapok nélkül szintén nem lehet. Ezért az utasítás ezt sem rendelhet-e el, csakis figyelmeztethette arra az autonóm törvényhatóságokat és helyhatóságokat, hogy saját jól-felfogott érdekükben mintegy a jövőre gondolva törődjenek többet a tanyai lakosság dolgaival.

Felhívja az utasítás az autonóm közületek figyelmét arra, is, hogy nem az a cél, miszerint a tanyai lakosság az anyavárossal szemben mindig a ma fennálló viszonyban maradjon, hanoi éppen megfordítva az, hogy a tanyai lakosság bizonyos formákban az önálló községi életre szervezhető legyen.

Az utasításnak ez a pontja tanyakérdés megoldására nézve állandóan felszínen tartott különböző véleményekben jut kifejezésre. Azoknak a bajoknak az összességét ugyanis, amelyek a tanyalakók életében felmerülnek és amelyek közigazgatási tevékenységgel megoldhatóknak látszanak, tanyakérdésnek nevezzük. A tanyakérdés megoldásának előfeltételeként tekintik az összes ezzel a kérdéssel foglalkozók azt, hogy a tanyai lakosság sajátos ügyeinek az elintézése külön e célra megalkotandó szervek által történjék, azazna tanyai lakosság ügyeinek az elintézése vonassék ki az anyaközségnek a hatásköréből. Az anyaközségnek nevezzük azt a helyhatóságot (szoros értelemben vett községet, megyei várost, törvényhatósági várost) melyhez az egyes tanyák s így az azokban lakók közigazgatási szempontból tartoznak. Ezek az anyaközségek lehetnek törvényhatósági jogú városok, pl. Szeged, Hódmezővásárhely, Debrecen, megyei városok, Szentés, Csongrád, Cegléd, Kiskunfélegyháza, vagy nagyközségek pl. Kiskundorozsna, Kunszentmiklós, Szegvár, stb; Kisközség a tanyavilágban ezidőszerint nincsen. Ezek mint helyhatóságok invézik. Tehát a tanyán kintlakók hatósági ügyeit, megállapít hatjuk, hogy ezek közül a helyhatóságok közül különösen a törvény hatósági városok rendkívül büszkéek arra, hogy milyen nagy határú: van. Így a debreceni, kecskeméti és szegedi határ kiterjedése sokkal nagyobb mint Integer Magyarország néhány kis vármegyéje. Természetes, hogy ezen a nagy határon a helyi hatóság sem a községi önkormányzati, sem a törvényhatósági teendőket helyesen ellátni nem képes, Ennek dacára ezek a nagy városok ragaszkodnak a nagy határokhoz. Ragaszkodnak pe.ig háromféle okból. Ezek közül egy gazdasági es kettő lélektani. Gazdaságilag azért, mert a tanyán kintlakók adója nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a város belterjesen fejlődhessék. Így pl. a Hódmezővásárhely határában élő tanyai lakosok panaszkodtak azt, hogy az ő adójukból a város mind csak középületeket emel, többek között mozgósínházat, amiből nekik semmi hasznuk nincsen. Ez a példa élesen rámutat a tanyai és városi lakosság közötti ellentétre. T. i. alföldi városaink vezetősége többnyire ezeknek a városoknak a polgáraiból ered. A jobb módú polgárok (földművesgazdák, cívisek, iparosok)

fiai az egyetemet elvégezvén bejutnak a városok vezetőségébe (mint aljegyzők, tanácsnokok, polgármesterek) s megszállják azt olyannyira, hogy máshonnan való ember alig tud közéjük bekerülni, de ha be is jut, nem tud magának nagyobb tekintélyt, pozíciót, de főként nem nagyobb bizalmat biztosítani. Ezek a saját városukból kinőtt vezetők rendszeren szűkebb látókörű egyének, akik legfeljebb csak a környék viszonyait ismerik, hiányzik belőlük részint a polgári osztályok tradíciója, melyek az Alföldön nem fejlődhetek ki, részint a magyar nemesi úri felfogás, mert abba még nem idegződtek bele. Ennekfolytán az egész vezetésük kicsinyes és mert valamit produkálni akarnak, ennek szükségképpen külsőleg láthatónak kell lenni. Ez az oka annak, hogy ezeknek a nagyvárosoknak a vezetői szülővárosuk belső útjainak kikövezésére, nagy házaknak építésére, világításra, vízvezetésekre stb.-re gondolnak és azt hiszik, hogy ezekből a külsőségekből áll a kultúra és nem gondolnak a lelkek kultúrájára. Szekfü Gyula a "Három nemzedék" c. nagyszerű tanulmányában megállapította azt, hogy a harmadik nemzedék, azaz a világháborút közvetlenül megelőző idők vezető férfiai csak a külsőségeket látták. Ez a megállapítás leginkább az alföldi nagyvárosok vezetőire áll, akik mindennütt mindenben a nagyot akarták kifejezésre juttatni, tehát nagyváros, nagy épületek, nagy utcák és végül a nagy terület. A magyar ember úgyis hajlandó mindent a nagyság szerint megbecsülni. Hagy földet akar mindenki szerezni, a magyarországi címek is a "nagy" fogalma után igazodnak, nagyságos, nagyméltósága, nagyúr, nagyasszony.

Végül a hatalomszeretet is szerepet játszott mindenben. Az alacsony sorsból a város vezetőjévé felemelkedett önérzetét dagasztotta az a tudat, hogy 140, 150, 160 ezer kat. hold felett parancsolnak. Hogy aztán ez a nagy terület a valóságban határtalan pusztaság, azaz a nagynak határvonalai nincsenek kitöltve belső értékekkel, ezt nem vették tudomásul, ezzel nem törődtek. Mert szép dolog is az négy, pláne öt lóval végighajtani a széles útvonalakon s porfelhőkbe burkolva vinni a vendéget a híres bugaci és hortobágyi pusztákra és elmondhatni a költő szavával: "Das alles jist mir Untertänig

Gestehe läss ich glücklich bin".*) Ez a pszichológiai adottság tette lehetlenné azt, hogy a városok nagy határaikról lemondjanak. Nemcsak ők maguk hibásak ebben és nemcsak az ország közvéleménye, s nem különösen a sajtó, amely Hortobágnak és Bugacnak elmaradt pusztá voltát úgy tünteti fel mintha az valami sajátos magyar élet volna**), amelyet külön dicsekedve mutatunk meg a külföldieknek s azután csodálkozunk, mikor ezek hazamenvén könyveket írnak juhászokról, kanászokról, betyárokról, cigányokról s ezeket összetévesztik a magyarokkal.

De nagy tévedés azt hinni, hogyha idegeneknek Alföldünknek ezt a két szégyenfoltját bemutatjuk, ekkor azoknak rólunk való ítélete javulni fog és hibás gazdasági számvetés az, amely azt hiszi, hogy ezeket az egzotikus pusztákat megszemlélő idegen több u. n. idegenforgalmat, gazdasági hasznot hoz, mint amennyit hozna ezeknek a modern korban egyáltalán be nem illő pusztáknak belterjes művelése.

Hogy fentebbi állításainkat mennyire a valós életből vettük, bizonyítja Hajd.ekker Ervin ny. ezredesnek a Kiskunhalas és Pirtói Gazdakör elnökének a Magyar Rónában leközzölt levéltöredéke, amelyben többek között ezeket hangoztatja: "Jelenleg úgy áll a helyzet, hogyha a tanyai közönség a legegyszerűbb igényét is emeli valamely szükségletének elégitése iránt, azt a választ kapja: "egy fillért se, mert az teljesen lokális érdek" — nem kell panaszkodnom — mondja továbbá, hogy a vonat nem áll meg, az utunk nincs megcsinálva, 175 tanuló tanul egy tanteremben. Mindenért magunknak kell kilincselnünk, a város nem ad támogatást, Pirtó ma már oly népes telep, hogy bátran községgé alakulhatna érdekeit a város mégsem veszi tekintetbe. Amellett hogy a város szedi az adót, minden intézményünk a költségeit az érdekeltiség viseli. Így van ez teherrakodót építenek az állomáson, vagy vasúti megállóhelyet létesítünk postaügynökség, telefon

Jegyzet: * Schiller: "Über Ring des Polikrates"

** E tekintetben ismeretes kivétel Zsolt Béla cikke a Hortobágyról, az Újság c. lap 1933 évi aug. 20. számában.

stb., mindennek költségét az "érdekeltség" adja össze....."ezért lenne szükséges" — említi lejjebb - "hogyan a tanyai lekosság által fizetett adó egy lényeges része a tanyai közönség szükségleteire fordítassék."*)

A tanyavilágnak tehát egyik legnagyobb baja az, hogy túlnagy a területe az egyes községeknek és azt a nagy határt a község vezetősége semmiképpen sem tudja sem társadalmilag, sem közigazgatásilag áthatni. Ezért a tanyavilág bajaival foglalkozók ezen a ponton akarnak segíteni. Az egyik vélemény szerint vissza kell állítani a régi állapotot és községesíteni a nagy határokat olyképpen, hogy a nagy határral bíró különböző községek és városok területén több apró községet kell létesíteni. Ezt a véleményt nálunk különösen Kaán Károly képviseli, de hajlik afelé Weiss István is. A másik vélemény szerint a kisközségrendszer ma a tanyavilágban, tehát az Alföldön ma nem létesíthető, de ha létesíthető lenne, sem volna nemesítendő. Ezt a felfogást vallók két csoportba oszthatók. Az egyik csoport azt vallja, hogy létesítendőek: lennének a kisközségek, de nem létesíthetők, a másik csoport véleménye az, hogy akkor, sem. kell a kisközség rendszert megvalósítani ha az megvalósítható is volna. Ezek pedig a legszélsőségesebb hívei a mai tanyarendszer fenntartásának. Ha ezeket a véleményeket tudományos szempontból vizsgáljuk, akkor azt fogjuk megállapítani, hogy az elsőbe tartoznak azok, akiknél a kollektivisták felfogás jut előtérbe, a másikonál inkább az individualista. Ez a két felfogás egy másik, a településről való felfogással párhuzamos. Nevezetesen minden emberi település kétféle módon történik, vagy előre elgondolt tervszerűséggel, a másik pedig önmagától természetes fejlődés folytán. Ebben a második települési formában az egyes települők maguk tevékenysége szerint építik házaikat. Az egyik ház délnek néz, a másik keletnek stb. Világos dolog, ez egyéni és individuális. Ez jobban megfelel — mint már említettük — a magyar ember természetének, de világos az is, hogy sok bajnak az okozója. A másik települési mód és forma, mikor a települők tudatos elgon-

Jegyzet: *) Megjelent a Magyar Róna 1934. február 15-iki számában.

dolás szerint állapítják meg a telepítendő terület nagyságát, fekvését és azon belül a telephelynek egész berendezését. Tehát előre húzzák meg az utcák vonalat és előre építik meg a középületeket, amikor már ezek mind megvannak, akkor osztják ki az egyes telepeket, azaz házhelyeket. Itt tehát egy racionálisan megállapított tervhez kell alkalmazkodnia minden települőnek. Azaz az ő egyénisége és egyéni elhatározása alig jön számla. Legfeljebb a telephelyekben válogathat, de a házának a fekvése és építési anyaga is magvan állapítva, ahhoz tehát alkalmazkodni kell. Az egyéniség háttérbe szorul.

A kollektivitást jellemzi, hogy előre épülnek meg középületek, pl. községháza, templom iskola, továbbá az úttest, csatornázás stb., amelyek a közösséget juttatják kifejezésre. Ez az utóbbi települési forma, e mai átlagemberek rendszeresített gondolkozásánál: jobban megfelel, egyrészt azért, mert ezzel a móddal kétségtelenül jobban meg lehet választani a község helyét P. egészségesebb fekvés, másrészt pedig azért, hogy a közműveket előre megépítik, biztosítják a kultúra erősebb hatását és a ma annyira kívánt közösségi érzület kifejlődését. Előnye még ennek a rendszernek az is, hogy ezzel a települési formával össze lehet kötni a mai szintén divatos annyit hangoztatott birtokparcellázást is. mert hiszen községi telephelyül bármely mai nagybirtokot ki lehet választani, akár kártalanítással, akár anélkül, önkéntes megállapítással, akár a kényszerkiszajátításnak valamilyen formájával. Ez a települési forma tehát mondhatjuk, hogy napjaink divatos gondolkozásmódjának inkább megfelel. Nem hagyható azonban figyelmen kívül az sem, hogy ennek a rendszernek is vannak hátrányai. Ez a hátrány az, hogy sok pénzbe kerül, ma pedig Magyarországon ilyen pénzüsszeggel nem rendelkezünk és kétségtelen sokáig nem is fogunk rendelkezni. A másik hátránya az, hogy figyelmen kívül hagyja, hogy az emberi ráció is tévedhet. Hiszen a legtudományosabban tervezett, rendszeresen kidolgozott mérnöki konstrukciókban is lehetnek a kivitelnél esetleg hibák, egy háznál, mozdonynál, repülőgépnél, stb. Pedig ott a politikai szempontok nem szoktak szerepet játszani, míg a telepítéseknél gyakran kormányhatalmi nézőpontok is számbajönnek. Pl. attól a

nagybirtokostól vehetik el a telepeítendő területet, aki az akkori kormánnyal szembefordul. de előfordulhat az is, hogy éppen olyan tulajdonostól veszik meg a telepítésre nem alkalmas területet, a Innék ezzel a megvásárlással akarnak kedvezni. A telepítéseknel továbbá mindig nagy galibát szokott okozni az, hogy az egy helyre települő különböző emberek nem férnek össze, mivel nem egy helyről valók. Tudjuk, hogy már a régebbi alakulatú falvakban is az alvég meg a felvég mennyire különböznek egymástól, nem férnek össze, hát még az ilyen településnél, ahol esetleg egész más vidékről való települők is házat kapnak, még nagyobb az ilyen ellentét. Nem szabad figyelmen kívül fagyni azt sem, hogy a földnek a jó megművelése tapasztalatokat igényel és az új tulajdonos pedig csak hosszú évek folytán ismerheti meg a földjét és csak ezen alapon tudja a művelési módokat célszerűen megállapítani. Ez az oka ahak, hogy még régi településeknél is a telepesek nagyrésze tönkrement. Ez annál is inkább gyakori, mert ingyen földek adása a lehető legrosszabb agrárpolitika, ha pedig részletfizetésről van szó, amint lenni szokott, ez a részlet annyira megterhelő a birtokot, hogy egy kedvezőtlen termés a telepest teljesen tönkretetheti. Épp így nincs nagy jelentősége az előre elkészített közműveknek és középületeknek sem, mert egyrészt, a települők annyira küzdenek a gazdasági nehézségekkel, hogy a kultúrbehatások befogadására kezdetben még nem alkalmasak, sőt közügyeket intézőknek a bizonyos szilárdabb szituáltabb állása (pap, tanító, jegyző) éppen a nehezen küzdő telepesek ellenszenvét kelti fel és így az ő kultúrbehatásuk még kevésbé érvényesülhet. Ezeket tekintetbevéve, megfelelőbb az önkéntes egyényi tanyai település. Ióért ennél a települő maga választotta ki a telep helyét, tehát saját maga sorsának a kovácsa, és így nem kerülhet összeütközésbe a települést intéző hatósággal, másodsor a szomszédsági viszony is lassan fejlődik, az emberek azzal veszik fel az érintkezés fonalát, akivel akarják. Harmadsor a kollektív jellegű szervek és építmények, akkor alakulnak ki, illetve létesülnek, amikor azokra valóban szükség van, amikor a települők maguk kívánják s mikor az nagyrészen az ő sa-

ját erejükből és áldozatkészségükből jön létre. Tehát sokkal inkább az övék mint a fent tárgyalt első ínéinál. A két telepítési methodus szerint a főkülönbség tehát az, hogy az első inkább anyagi és technikai szempontból történik, a második inkább az ember szempontjából. E két felfogásnak az egymással folyhatott vitája állandóan tart és kifejezésre jut az újabban megtartott kongresszusokon. Az eddig tisztán tanyai ügyeket tárgyaló kongresszusokhoz csatlakozott a Duna-Tiszaközi mezőgazdasági kamara tanyai szakosztályának, valamint az Alföldkutató Bizottságnak munkája is. A tanyai szakosztály a ICqcs-keméten székelő Duna-Tiszaközi mezőgazdasági kamarának állandóan működő bizottsága, amely a tanyai kérdések egész komplexumával foglalkozik. És miután a tanyavilágnak egy jelentős része a kecskeméti kamara területén van a szakosztály illetékes ennek a kérdésnek a tárgyalásánál. Ebbe a munkába bekapcsolódott az u. n. Alföldkutató Bizottság is, amelyet gr. Klebelsberg Kunó akkori vallás és közoktatásügyi miniszter létesített dr. Kogutowitz Károlynak, a szegedi egyetem tanárának az igazgatása mellett. Líután a tanyavilág az Alföldön terül el, az Alföldkutató Bizottság problémáinak legnagyobb része összevág a tanyai problémákkal. Ez az Alföldkutató Bizottság az Alföld különböző nagyobb helységeiben rendezte a maga gyűléseit s ilymódon fönn tartotta, illetőleg kifejlesztette ezekben a közönség érzését. Ezek mellett a munkák mellett tovább folyik a tanyai kongresszusok munkája is mint legutóbb 1933 május 27-én Szegeden megtartott tanyai kongresszuson, mindezeknek a kongresszusoknak és bizottságoknak a munkája fölkelte úgy az ország közvéleményének, mint az illetékeseknek az érdeklődését a tanyai kérdések iránt. Nagyobb érdemlegebb eredményt azonban egyik sem tudott elérni, aminek az az oka, hogy ezeken a kongresszusokon és mindenféle tárgyalásokon mindig ugyanaz a 40-50 intelligens ember vesz részt, aki ezekkel a kérdésekkel tudományosan vagy szakszerűleg állandóan foglalkozik, ellenben magának az érdekelt gazdaközönségnek alig egy-két tagja van ott. Ez a tény két körülményre mutat rá. Először, hogy a tanyavilág gazdálkodó paraszti lakossága teljes közömbösséggel viseltetik saját dolgai iránt — ez a legna-

gyobb hiba — a másik pedig az, hogy az újabb időben annyit ócsárolt és pusztulásra kárhoztatott magyar középosztály igenis törődik az elhanyagolt tanyavilág és szegényember bajaival, de éppen azért nem tud nagyobb eredményt elérni, mert maguk az érdekeltek nem. törődnek azzal.

A fentemlített 1933. május 27.-én Szegeden megtartott országos tanyakongresszuson jelenlévő s a kormányt képviselő Dr. Pabinyi Tihamér kereskedelemügyi miniszter beszédében hangoztatta, hogy a tanyákról nem beszélni, hanem tenni kell az érdekekben. A kereskedelemügyi miniszter ennek a beszédnek az értelmében a tanyai posta és telefon fejlesztésére és kielégítőbb megoldására tett is több olyan intézkedést, ami a tanyai lakosság ügyét e téren nagy lépéssel előre vitte. Így több helyen tanyai gyűjtőállomásokat létesített, másutt oly módon változtatta meg a postahivatali szolgálati időt, hogy a postát a lakosság a piaci idő alatt átvehesse, számos helyen tanyai levélhordójaratot rendszeresíthetett, postaügynökségeket létesített, vagy a legközelebbi vasútállomást bízta meg a levélfelvétellel.*

A kongresszusokon a tanyavilág minden baját megbeszélték úgy, hogy újat már nem is lehet erről mondani és a jövőben tartandó kongresszusoknak legfeljebb csak az lehet a feladatuk, hogy az érdeklődést ébrentartsák. Az összes kongresszusok megegyeztek abban, hogy a tanyavilágnak három főbaja van. Az egyik az utak hiánya és a meglévőknek rosszasága, a közegészségügyi szolgálat szervezetlensége, és a harmadik pedig az, hogy a közigazgatási hatóságok igen messze esnek a tanyai embertől. Míg a két elsőben a vélemények mind megegyeznek a bajok mi-
benlétét és orvoslási módját tekintve, a harmadikban különböznek, mert ebben az előbb említett két felfogás szembe kerül egymással. Az első felfogás hívei mint mondtuk különösen Kaán Károly és általában a brassára írók legnagyobb része, a másodiknak a hívei dr. Czettler Jenő, Gesztei Nagy László, akiket a legutóbbi szegedi kongresszuson Csergő Károly csongrádmegyei alispán is igazolt, aki szaksze-

Jegyzet: *) Részletesen megtalálható a Magyar Róna 1934. febr. 15. számában.

rú előadásában kikutatta azt, hogy ezidőszerint a községésítés rendszere nem vihető keresztül, mert az igen nagy anyagi áldozatokat igényel-Számokkal és adatokkal mutatta ki azt, hogy a legkisebb községnek az évi háztartása kereken négyszer annyi költséget igényel, mint egy a tanyák között létesített külön szerv létesítése.*

Most az a kérdés, hogy milyen legyen ez a szerv. A tanyarendszert fönntartani akarók szerint ezt a célt szolgálnák az u. n. tanyai központok. A tanyaközpont egy a tanyavilágban már meglevő kifejlődött alakulat. Lényege az, hogy a tanyán keresztülfutó bizonyos kereszteződésnél önmaguktól fokozatosan létesültek olyan intézmények, amelyek a környék tanyáinak szükségletét minimális mértékben kielégíteni tudják. Többnyire egy-egy iskola volt ez a hely vagy pedig egy csárda helyiség. Bizony két egymástól lényegileg igen messzefekvő intézmény, amelyik azonban mindkettő alkalmas arra, hogy az embereket összehozza. Éppen ezért mert ez többnyire az iskola volt, elnevezték ezt iskola központnak,. Amennyiben azonban ebben a központban egyéb intézmények is létesültek, pl. egy kovácműhely, szövetkezeti bolt, egy kis kápolna, helyesebb elnevezés a tanyaközpont. Ez a tanyaközpont tehát egy az JLDők folyamán lassan kifejlődött közös találkozó hely központja a község tanyai népének.

Ami mármost a közigazgatást illeti legegyszerűbb megoldás az, ha az ilyen, természetsszerűleg kialakult tanyai központot kapcsoljuk be a közigazgatás szervezetébe olymódon, hogy az anyaközség, közigazgatási tisztviselői közül egyet vagy szükség esetén kettőt kirendelnek a tanyaközpontban és arra bízzák a legszükségesebb közigazgatási teendőket. U. m. az anyakönyvi ügyek ellátását, az adó beszedést ezenkívül járlatlevelek, azaz marhalevelek kiállítását a postai kézbesítést és a legszüksége-

Jegyzet: *Lásd erre vonatkozólag "A tanyavilág kívánságai" c. füzetet, mely a Duna-Tisza-közi mezőgazdasági kamara 20. számú kiadványa. Kecskemét 1933. év.

sebb mezőrendőri bíraskodást, valamint az ebtartási ügyek elintézését, ezek közül legfontosabbnak kell tartani a marhalevelek helybeli kiállítását. Jelenleg az a helyzet, ha a tanyai ember jószágát el akarja adni, be kell mennie az állattal együtt a sok kilométerre fekvő anyaközségbe, ami nemcsak az ő munkaidejét rövidíti meg, de az állatot is igen megviseli, mert hiszen a messzi útra hajtott állat kifáradva legyengülve érkezik meg és értékét veszítve kerül a vásárba, éppen ilyen fontossággal bír az ebek állatforgalmi ügyeinek, ebtartások ügyeinek és ebzárlat oknak a kérdése, mert bár igaz az, hogy a veszett kutyák' igen nagy károkat okoznak hatóságaink a kutyák kiirtása és általában a kutyák tartása ügyében meglehetősen sablon szerint járnak el, ami a tanyai embernek meglehetősen sok kárt okoz, mert hiszen a tanyai embernek a kutya nem luxustárgy, hanem kis vagyunkájának az őre. Bent a városban székelő rendőri hatóság sokkal nehezebben érti meg mit jelent a tanyai emberre a házőrző kutya mint az, aki közel van hozzád.

A kirendelt tisztviselőnek leghelyesebb volna a már régebben használt és kiveszőben levő pusztabíró vagy tanyabíró elnevezést adni, amelyet a nép már ösmert. A tanyai központ mint a természetes társadalmi centrum és az ottlevő kirendeltség mint hivatali centrum egyszersmind a magja lehet a községi fejlődésnek. Ilyenképpen áthidalja a tanyai kérdés közigazgatási rendezésére vonatkozó fent ismertetett kétféle irányzatot, amennyiben megindítja a községi fejlődés lehetőségét. A további fejlődési menet az, hogy a tanyai központ a kirendelt hatósági közeg mellé elhelyezkednek, illetve letelepülnek a közegészségügyi közegek és intézmények az oivós, állatorvos, gyógyszerár, bába stb. az, után a kulturális intézmények, az anyaközség lelkész ségének kirendeltsége, helyi káplán vagy segédlelkész, ha már mindezek — mint a községi fejlődésnek a magja a helyszínen — természetes fejlődés folytán működnek, akkor ennek a természetes fejlődésnek a további folyamánként le fognak települni lassan a legszükségesebb ipari munkát végző kézművesek, kovács, ács, varga stb. s akkor lassan természetes alapokon megindul a falu fejlődése. A fejlődésnek abban a stádiumában, amikor ez a központ

már magában egyesíti a legszükségesebb hatósági és gazdasági szerveket, községi autonómia alapjai is lerakhatók lesznek olyképpen, hogy a pusztabíró mellé a hatóságilag megállapítható tanyai körzetből, azaz a jövőbeli falu határából egy-két esküdt választassék. A további lépés az lenne, hogy a tanyasi lakosság választana a köréből egy 8—10 tagból álló testületet, amely a pusztabíró és az esküdtek mellett mint tanácsadó és fontosabb gazdasági ügyekben pl. a mezőrendőri tv.-ben megállapított birtokközösségek ügyeinek intéző jóképpen szerepelne. Természetes az ilyen tanyai központ községi fejlődése lassúbb menetű lesz mint egy előzetes kitervelt és telepítés által létesített községé, de viszont egyesítené magában a lassú fejlődésnek az összes előnyeit. Különösen azt, hogy a fejlődés a természeti viszonyokhoz alkalmazkodik, másodsor hogy az egy pusztabírói környezetbe tartozó tanyai lakosság lassanként megismeri egymást és összeszokik és a községi autonóm ügyek vezetésébe mintegy fokozatosan beleneveltetik, ilyenképpen, amikor a felügyeleti hatóság azt észleli, hogy a tanyai központ már lélekszám szerint is olyan nagy, hogy az Önálló községi életre alkalmas, akkor bekövetkezhet a községi alakulás és ezzel az egész terület kikerül az eddigi anyaközség határából! Ez az alakulat! fejlődés fokozatos és így lassú s ez az oka annak, hogy a mai modern embernek a gondolkozásába nem illik bele, aki mindent hirtelen és gyorsan akar csinálni. Sajátságos, hogy még a magánéletben mindenki tisztában van azzal, hogy minden hirtelen és átmenet nélküli fejlődés káros, addig a legtöbb ember a közéletben ezt a hirtelen gyors fejlődést kívánja. Az utóbbinak az oka az, hogy a mai idők gyors üteme inkább nyilvánul a közéletben mint a magánéletben, ahol a változást és az átalakulást az egyes ember anyagi tehetségének kevés volta is akadályozza, pl. a villany bevezetése a saját házba vagy a kézierejű vízfelhajtó gépek helyett a víznek villannyal való felhajtása. További tényezője a közélet gyors haladás-kívánásának a sajtó, mely állandóan új és új ideákat és eszméket vet fel, már csak saját érdekében is, hogy így az olvasó közönséget mulattassa, lekösse, s ezáltal a lappéldányok kelendőségét biztosítsa. Végül nem csekély hatása

van a vezető kormányférfiak gyors változásának, amint egy háztartásban a háztartáshoz tartozók többé kevésbé állandóak, így a családnak a ragjai, különösen a családfő, addig a mai államnak a vezetői gyorsan változnak és mindegyik új ideákkal jön és ezzel akar magának hírnevet szerezni s hatalmat hosszabb időre biztosítani. Leginkább látszik ez az Északamerikai Egyesült Államok mostani elnökénél koosewelt-nél, aki felforgatta az ottani egész gazdasági életet. Hogy azonban ezek a gyors és folytonos változások nem sokat javítottak az emberiség sorsán, azt tapasztalhattuk és kétségtelenül be fog következni a közvélemény teljes megváltozása, mikoris az emberiség be fogja látni azt, hogy sorsának a javítása a folytonos kapkodó változásokkal nem lehetséges és a falupolitikának éppen ez a tanítása, hogy az emberek sorsa és boldogulása nem az ideák és közszervek folytonos változásától függ, hanem éppen megfordítva a nyugodt fejlődésnek a biztosításából. Szert hirdetjük és valljuk azt, hogy a tanyarendszer bajainak az orvoslása is csak úgy következhet be, ha a fejlődés a természeti viszonyokhoz és a helyi szükségletekhez arányitva történik.

A községi fejlődés a természetes folyamat. Igaz, hogy emberi közbelépéssel azt lehet siettetni és akadályozni is. A siettető tényezők itt az elméleti emberek, az akadályozók maguk az anyaközségek, amelyek a már községgé kialakult tanyai központoknak az önálló községi életét is megakadályozzák. Különösen látjuk ezt Szegednél, amelynek határában két ilyen községi település alakult ki, mint Röske és Szentmihálytelep, amelyek egész falvak mar és mégis mint tanyák vannak kezelve. Éppen azért mert az anyaközségeknek ez az akadályozó tevékenysége nem fog megváltozni, mert hiszen az előbb említett anyagi okok ezentúl is fennállnak, azért szükség van egy szervre, amely az anyaközségnek azt az ellenállását megtörje, ez volna a kongresszusok által sokat követelt tanyai kormánybiztosság. Az elgondolás szerint ennek a kormánybiztosságnak a feladata lenne a községesítés elé tornyosuló akadályok legyőzése és éppen ezért ennek a kormánybiztosságnak kellene javaslatokat tenni a kormányhatóságnak aziránt, hogy melyik már erősen kialakult ta-

nyal központ lenne az, amelynek önálló korszégesíté-
 se elrendeltessék az anyaközség ezt akadályozó köz-
 belépése dacára. Ennek a kormánybiztosságnak a fel-
 állítása azonban nem történt meg, hanem helyette a
 kormány létesített Hódmezővásárhelyen egy tanyai
 ki rendeltséget, amely tanyai kirendeltség egészen
 más, mint a tanyai központokban kívánt hely hat ósági
 tanyai kirendeltség és amelynek működési körzete
 Hódmezővásárhely és Szeged thjf. városok, továbbá
 Csongrád vármegye és Csanád-Arad-Torontál, közigaz-
 gatásilag egyelőre egyesített vármegyék területére
 terjedt ki. Ennek a miniszteri ki rendeltségnek már
 fölállításában veleszületett hibái voltak. Így elő-
 ször az, hogy területe a tanyavilágnak csak egy igen
 kis részére terjed ki, másodszer hogy hatósági jog-
 köre egyáltalában nem volt, hanem csak mint vélemé-
 yezp ..szerv.-szerepelt, az ilyen szerveknek pedig
 Magyar országon sok tekintélyük soha sem volt és so-
 ha sem lesz. Ennek folytán nem is volt alkalmas ar-
 ra, hogy a tanyakérdés megoldását dülőre vigye. Mert
 hiszen javaslat van az országban elég, ezrivel fe-
 kűsznelúa minis zte ri buroknak a fiókjaiban. A tanya-
 világban csele lövésre képes parancsolásra feljogosí-
 tott hatóságra van szükség, mert a többi (városi
 vagy vármegyei) hatóságnak csaló ez i .ponál és magá-
 nak a lakosságnak is. Egy ilyen szervnek a létesíté-
 se azonban beleütközött egy általános közigazgatási
 szervezési felfogásba, amely az egyenlő és egyforma
 szervezeteket látja kívánatosnak. Ez az újabb, a
 francia forradalom óta elterjedt, és azóta mindjob-
 ban elterjedő hivatali fölfogás ugyanis az ország
 egész területén az egyenlő hatáskörrel felsorolt
 területi hatóságokat ösmeri el jogosaknak és nem
 tudja megérteni azt, hogy a helyi viszonyok és a la-
 kosság különbözősége szerint a különbözőféleképpen
 szervezett hatóságok jobban megfelelnek. A hivata-
 li felfogás tehát, amely mindig átlagosból sablon-
 nosból indul ki, ezt a külön szervezettel bíró kor-
 mánybiztosságot nem tudta elképzelni, ezért létesít-
 tették csak ezt a vértelen miniszteri kirendel teé-
 get. Különb ennek a kirendeltségnek voltak törté-
 nelmi előzményei. Még Darányi minisztersége alatt
 1900-ban elhatározottatott, hogy a szegényebb nép,
 különösen a földművesosztály tanulmányozására és
 támogatására miniszteri kirendeltséget szerveznek

az egész ország területén. Azonban nem egyszerre, hanem fokozatosan, elsősorban ott, ahol a baj a legnagyobb. Így kezdték a rutén hegyvidéken, azután a tót hegyvidéken, azután a székelyek között. Erdély elhanyagoltai vidékein átjöttek volna az Alföldre is és végül a Dunántúlra, ahol a viszonyok legkevésbé voltak mostohák. A kirendeltségek létesítése során sor került volna az alföldi kirendeltségekre is, ezek létesítését azonban a világháború kitörése megakadályozta. Sok vita és kedvezőtlen elbírálás hangzott el ezekről a kirendeltségekről, mint pl. kifogásolták napjainkban éppen azt, hogy a kirendeltségeket nem magyarok lakta vidéken létesítették, aki azonban a fentemlített okokkal tisztában van és a létesítés elhatározott sorrendjét ismeri tárgyilagosan nem gyakorolhat ilyen kritikát és csak elismerések nyilatkozhat-e terv felől. Mert bár az események erősebbeknek bizonyultak, mint az emberek, ez a tervzetnek sem a jóságát, sem a célszerűségét nem befolyásolhatja. Hiszen, hogy ez így van az is bizonyítja, hogy a már létesített kirendeltségek rendkívül kedvező eredménnyel működtek és nem kétséges az, hogy a nemzetiségi néptömegekben igen jó emléket hagytak. Ez a szóbanlevő mostani Alföldi Kirendeltség azonban, bár szintén ilyen ált misztikus célt szolgálni volt hivatott, elsősorban épp a tanyai központok létesítésének és a közsegítés előmozdításának lett volna az eszközlője, amit a fentemlített szervezeti hibáknál fogva nem tudott teljesíteni, de még így is sajnálni kell, hogy 1932. január 1-étől fogva, még ezt a kirendeltséget is megszüntették. A megszüntetés indokául takarékosági szempontok szolgáltak, amelyek mint általában nálunk az újabb időben, minden közkérdésekre vonatkozó eszme, jelszavak szerint hajtatik végre. Abban az időben 1932. végén és 1933. elején, ez volt a jelszó, holott kétségtelen, hogy az állam kormányzatában nem a takarékosági kérdés a vezető momentum, hanem a megoldandó feladatok sorrendjének helyes megállapítására. Ebben pedig épp az alföldi népnek a gazdasági és kulturális megerősítése a legelső helyét kell, hogy elfoglalja, hiszen ez még katonai ériekből, azaz nemzetvédelmi szempontból is döntő jelentőségű. Ezidőszerint tehát azt mondhatjuk, hogy a tanya kérdésnek a megoldása nyugvópont-

ra jutott. Ami igen veszedelmes, mert a tanyakérdésnek olyan súlyos és olyan sokféle vonatkozású részlete van, hogy maga a tanyai nép nem képes a közhatalom segítségével nélkül megoldani. Ezért, a következő intézkedésekre lenne szükség: Bármennyire nem is lehetünk hívei a mindenáron való törvényalkotásnak a tanyakérdés megoldására ez elkerülhetetlen, mert csak törvénnyel lehet olyan szervezeteket alkotni, amelyek most fennálló közigazgatási szervezettől eltérő egész különleges, a tanyai viszonyokba belőillő szervezettel bírjanak. Evégből szakítani kell ezzel a most élő felfogással, mely szerint a helyhatósága szervek csak egyformák lehetnek és a tanyavilágra egészen különleges szervezeteket kell alkotni. másodszer kötelezni kell a jelenlegi tanyai törvényhatóságokat és községeket arra, hogy a tanyai lakosság által kivetett adóknak egy részét, nevezetesen a községi pótagókat, teljesen a tanyai nép közszükségleteinek kielégítésére fordítsak. Harmadszer egész külön út törvényt kell alkotni a tanyavilágra és biztosítani a tanyai utak gyorsütemű kiépítését. Negyedszer egész külön iskolai törvényt kell alkotni a tanyavilágra, amely figyelemmel van arra, hogy a tanyai gyermeknek esetleg több kilométeres urat kell gyalog megtennie míg a tanyai iskolához elér. Ötödszer különös gondot kell fordítani a tanyavilágban termelt mezőgazdasági cikkek vetkezetek és közraktárak is). Hatodszer a különböző keresztény egyházakkal tárgyalásokat kell folytatni az egyházi helyi szervezeteknek az átalakítására és a tanyavilághoz való közelebbvitelére. (Az izraelita hit fele kezeinél ilyen tárgyalásra nincsen szükség, mert azok vallási igényeiket saját maguk is képesek kielégíteni s önként meg is teszik.)

A fentebbi pontokban körvonalazott tanyakérdés megoldására szükséges intézkedéseket meg kell tenni, mik ha megtörténnek, akkor a tanyai nép a maga életerejéből kifolyólag fejlődni fog és eléri azt a nívót, amelyen pl. a Dunántúl községi lakossága áll. Hangsúlyoznunk kell azonban azt, hogy magának a tanyai településnek, azaz annak a rendszernek megszüntetésére, hogy az alföldi gazdák nagyre-

sze nem a községből kifelé gazdálkodik, hanem kint a határban a gazdaságán lakik, nemcsak nincs szükség, hanem az még hatóságilag is előmozdítandó. Mert kétségtelen, hogy ennek a rendszernek igen nagy előnyei vannak, amint ezt a dániai mezőgazdálkodás is bizonyítja. Erről a dániai mezőgazdálkodásról már annyit beszéltek és írtak, hogy azt hiszem részletesen ösmertetnünk nem kell. Röviden leírjuk tehát az ideális tanyát. Téglából épült lakóház, amelyet körülvesznek a gazdasági épületek, pázsitos udvar és a család ellátására szükséges kert, Nagyszámú állat állomány, amelynek termékeit vagy szövetkezeti szervek, vagy a vidéket bejáró kereskedők gyűjtik össze és viszik a legközelebbi nagyobb helységbe a jól megépített utakon. Lehetőleg minden tanyán, vagy legalább is minden ötödik tanyában telefon, amely a tanyai központba vezet. A tanyaközpontban helyben székelő hivatali szervek, amelyeknek a kikldöttei, illetve tagjai az egyes tanyákat gyorsan elérik, pl. egy óra alatt az orvost stb. Viszont magában a tanyai központban egy gazdasági egyesület, vagy Qgy gazdakör legyen, a gazdasági isme retek tér«, jesztésére alkalmas eszközökkel felszerelve. Azonkívül a lelki és kulturális szükségletek kielégítésére egy-egy te-iplom és iskola legyen, mely utóbbinak szorgalmi ideje október közepétől, április közepéig tartson, amelybe azonban 14 éves korig minden gyermek bejárna köteles. Az ilyképpen szervezett tanyavilág egyes lakói azután nemcsak testi- leg lesznek erősek, de mindenki olyan önálló egyéniség lesz, amely oszlopul szolgálhat az erős egézséges magyar társadalom fejlődéséhez.

IV. FEJEZET

A magyar falusi népesség összetétele.

10. §. A földművelésből élő falusi népesség.

A falu lakosságának nagyrésze a földművesek köréből kerül ki, amint ők magukat nevezik a "földműves társadalom"-ból. Nagynevű társadalom tudósunk, néhai Concha Győző ezt a kifejezést nem tartja helyesnek, mert ő társadalom alatt az ország egész lakosságát érti abban a közületben, amely az egyes egyén élet küzdelmének, boldoguláskeresésének a kerete és amelyet nem állami hatalom, hanem inkább a népi együttérzés a szokások és életformák tartanak össze. Ebben a társadalomban, életsorsban őket az egy foglalkozásúakat együtt "rendnek" is nevezik. Ilyen értelemben tehát beszélgetünk "földművesek rendjéről", vagy a "földműves rendről", vagy modern kifejezéssel élve "földműves osztályról". Hogy helyesebb-e a most már általánosan használt "társadalom" kifejezés, avagy "rend"-ről vagy "osztály"-ról beszéljünk-e, e felett lehet vitatkozni, ellenben az kétségtelen, hogy a "földműves" szó azért nem tökéletes, mert két, sőt háromféle fogalmat is megjelöl. Először jelöli mindazokat, akik a földből élnek, másodsor akik a földet két kezük munkájával művelik meg és harmadszor ezeknek azt a szegényebb rétegét, akiknek nincsen földbirtokuk, hanem csak kezük munkája után bérmunkából élnek. A földműves rendbe (vagy statisztikai kifejezéssel élve az őstermelők rendjébe) tartoznak tehát azok az intelligens emberek is, akik magasabb műveltséggel, iskolai végzettséggel rendelkeznek, földjük van akár tulajdonul, akár haszonbérbe bírják, de a földet nem fizikai munkával művelik meg, hanem ezt a fizikai munkát irányítják. Ha ez a föld az ő tulajdonukat képezi, akkor földbirtokosnak nevezzük őket. A földbirtokos szó tehát Magyarországon „urat, úri embert“ jelent. Ezeknek a második csoportja a haszonbérlő. Ő már nem okvetlenül úri ember hanem olyan, aki a más tulajdonát képező földet mint vállalkozó bérbeveszi és a föld hozadékának abból a részéből

él, ami a haszonbér lefizetése után az ő rendelkezésére fennmarad. A haszonbérlet tehát tulajdonképpen üzlet. A föld birtoklásában nem az üzlet játssza a főszerepet, hanem a megélhetés és a foglalkozás. Mind a földtulajdonosnak, földbirtokosnak, mind a haszonbérlőnek, amennyiben önmaguk nem képesek az egész birtokot vezetni, irányítani, lehetnek különböző számú alkalmazottaik, alak őket ebben a vezetésben, irányításban támogatják és ezért tőle ellenértéket, bért, fizetést kapnak. Ami lehet természetben, lakás, termények, állatok és lehet készpénz. Ezeket magyarul gazdatiszteknek nevezzük. A tiszt szó már magában véve annyit jelent, hogy a foglalkozás bizonyos tisztséget jelent és bizonyos tisztességgel jár. Ez a három különböző élethivatása ember megegyezik abban, hogy mind a három földbőli él és azt nem fizikailag műveli meg, műveltségben, sőt esetleg származásban is hasonló nívón vannak, iskolai végzettségük többnyire egyformán főiskolai. Társadalmi megbecsülésbe! azonban nagy különbség van köztük. Ezt a megbecsülést azonban neia maga a három különféle jogállapot állapítja meg, hanem mindig annak a birtoknak a terjedelme, amelyei ők működnek és amely az egyéni megjelölésükben is kifejezésre jut. Így pl. az a birtokos, akinek a birtoka nagy terjedelmű, már nem egyszerűen földbirtokosnak neveztetik, hanem „nagybirtokosnak”; a haszonbérlő, aki nagybirtokot bérel „nagybérlőnek“ nevezi magát. Ezek a területek egészben uradalomnak (béruradalomnak) neveztetnek, az ezeken alkalmazott gazdatisztek pedig uradalmi gazdatiszteknek. Az uradalmi gazdatiszteknek nagyobb tekintélyük mint a kisebb birtokokon alkalmazott gazdatiszteknek: pl. egy 50.000 kat. holdat vezető gazdatiszt pl. jószágfelügyelőnek, jószágigazgatónak vagy jószágkormányzónak neveztetik. Amíg a jószágigazgató gazdasági szakismeretekkel bír, tehát többnyire okleveles és egyetem vagy legalább felsőbb szakiskolát, akadémiát végzett egyén, addig a jószágkormányzó, más főiskolát, többnyire jogot végzett, eset le h maga is birtokos. Az ilyen uradalom jószágfelügyelője, jószágigazgatója, vagy jószágkormányzója a magyar társadalomban nagyobb tekintélynek örvend mint egy kisebb birtokos. Ennek a nagyobb tekintélynek az alapja, hogy egy nagy gazdaság, nagy uradalom, leg-

főbb alkalmazottja meglehetősen nagy hatalommal is rendelkezik. Sok ember függ tőle; nemcsak azok akik abban a gazdaságban alkalmazva vannak, hanem a gazdaságnak gazdasági és etnikai ereje, illetve tekintélye, kihatást gyakorol az egész környékre, még a közigazgatási tisztviselőkre is. Nagy befolyása van a községi, megyei és országgyűlési választásokra, a kegy uraság révén még egyházi ügyekre is befolyást gyakorol, tehát mindent összevéve tekintélyes személy. Ez a tekintély, amit egy ilyen nagy uradalom vezetője élvez, kifejezésre jut abban is, hogy maga az államhatalom is elismeri és különböző címek adományozásával is kifejezésre juttatja. Pl. kir. tanácsos, "udvari tanácsos" ma gazdasági tanácsos, illetve "főtanácsos" címmel ruházza fel. Magyarországon a haszonbérlet többnyire nem a tőzsgyökerez. fajbéli magyarságból való., mint pl. Angliában, hanem többnyire idegen származású, mert a bérlethez tőke és vállalkozó szellem kell, ami a magyarságnál nem igen van meg. Ebből azonban az következik, hogy a haszonbérlet osztály nem annyira nemzeti jellegű, mint a földbirtokos és a gazdasági osztály. Mind a háromféle foglalkozásnak illetve élethivatásnak tehát a magyar társadalomban különböző a helyzete és a megbecsülése, különböző az a hatás is, amit a földbirtok a maga természetes és gazdasági hatásánál fogva a környezetére gyakorol és az egész közéletre. A főn mi ve lesnek az alapja a föld, a haza területének, testének egy darabja lévén nem közömbös, hogy kinek a kezében van. Viszont a föld azáltal, hogy gazdáját, illetve, hogy tulajdonosat függetleníti attól, hogy másoknál keresse a boldogulását, bizonyos önállóságot és függetlenséget ad az ember személyiségének is. Ezt a hatást természetesen jobban adja és fejezi ki a nagy birtok, mint a közép vagy a kis birtok.

A birtoknak ez a nagyság szerinti beosztása, nagybirtok, kisbirtok, középbirtok és törpebirtok, kétféleképpen is meghatározható; először a terület nagysága, másodsor a terület termőereje szerint.. Míután ez a két viszonylat, amely a birtokokat ebbe a két csoportba kategorizálja, országok szerint különböző, azaz viszonylagos, a birtok kategória

nagyságának a megállapítása is országok szerint más és más. Magyarországon a nagybirtok 1000 holdnál kezdődik és megy fel — szinte a végtelenségig. A 10.000 holdnál nagyobb már latifundiumnak szokás nevezni. Vannak, akik már a 4.000 holdnál nagyobb területet is latifundiumnak nevezik, ezt azonban nem fogadhatjuk el, mert a latifundium fogalmában benne, van az, hogy az több községnek esetleg járásnak a határát is érintse. A mai Magyarországon van

1000 és	2000 hold közti	nagybirtok	637
2000 "	5000 "	" "	378
5000 "	10000 "	" "	133
10000 "	20000 "	" latifundium	51
20000 "	50000 "	" "	27
50000	nél nagyobb	" "	6

Igy a mai Magyarországon nagybirtok van

összesen: 1232

Így a mai Magyar országon nagybirtok van összesen: 1232

Ha ezt a számot vesszük, ez nem mondható túlzottnak, mert az olyan országban mint Magyarország, ahol a közhatalomnak óriási súlya és befolyás van, feltétlenül szükség van olyan egyénekre, akik a közhatalomtól függetlenek és azzal szemben véleményük jaernek nyilvánítani és állást foglalhatnak.* Egy olyan ország, ahol a mindenkori hatalmat ezrek és százazrek szolgálják és mindenki attól függ, okvetlen szükség van a hatalomtól független férfiakra., mert hiszen a hatalom gyakorlói éppen úgy tévedhetnek, mint ahogy tévedhetnek az orvosok, a tudósok és ahogyan tévedhet a saját mesterségében minden ember. Nálunk sokkal inkább van szükség arra, hogy legyen egy független nagybirtokos osztály, mert középosztályunknak teljesen hiányzik, az a polgári iparos és kereskedő rétege, amely más országokban pl. Angliában és Franciaországban a független polgár ság ezreit összefoglalja.

Jegyzet *) Magyarországon, ha egy aktív kormányfőúnak valamelyik hozzátartozója meghal, ezrek tolonganak a ravatala körül, ha ellenben már visszavonult a hatalom gyakorlásától, senki sem törődik vele. A magyar közmondás ezt úgy fejezi ki: "kidölt kereszt előtt senki sem veszi le a kalapját."

A nagybirtok mellett a középbirtoknak is megvan a maga rendeltetése. Az t. i., hogy azon a vidéken az államfenntartó elemet szolgáltassa; amíg a nagybirtok jelentősége országos, addig a középbirtoknak környékbeli, vidékbeli jelentősége van; nálunk Magyarországon különösen megyebeli. Középbirtoknak kell mondanunk azt a birtokkomplexumot, amely alkalmas arra, hogy a birtokost és családját gond nélkül és úri módon eltartsa. Persze ennek a területe is különböző. Körülbelül egy 300-350 holdnál kezdődik és 1000 holdig terjed.

A mai magyarországon

300 — 500 holdig terjedő középbirtok	1760
van, 500 — 1000	1457
a kettő együtt	3217.

Ez sem mondható olyan nagy számnak, hogy a középbirtokosság feladatai teljesítésére elegendő lenne, különösen figyelembe véve azt, hogy a középbirtokosnak is vannak igen-igen súlyos közéleti kötelezettségei. Ha a középbirtokos jövedelmének egy részét a közéletben szükséges reprezentációkra költi, egyházi és megyei életben való részvétel stb. akkor az említett birtokkategóriákból csak az 500-1000 holdig terjedő birtokot tekinthetjük középbirtoknak, ilyen pedig 1457 van, ami rendkívül alacsony szám.

A középbirtokról történelmileg meg van állapítva az, hogy századokon keresztül, talán nem mindig politikusan és okosan, de tagadhatatlanul mindig a nemzeti gondolat által vezetettve, híven kivette részét a közterhek viselésétől még akkor is, amikor nem adózott. Hogy ez mennyire igaz, ezt bizonyítja az is, hogy a középbirtokos embereknek túlnyomó nagy része mindig túl volt terhelve. A jobbágy felszabadítás után a legnagyobb része elpusztult az adósságok terhe alatt. A középbirtoknak a tönkremenetelét az is bizonyítja, hogy igen rövid ideig van u birtok egy család kezén, na a birtokváltásokat nézzük, ez evidens. A középbirtokok feladata éppen az, hogy a környékben az állandóságot képviselje és ott a népre tekintélyénél fogva állandó hatást tudjon gyakorolni. Ez nem lehetséges akkor, ha birtokos gyakran változik, nem lehetséges ez sem fizikai, sem technikai okoknál fogva,

a birtok kezeléséhez tudniillik nem elegendő az elméleti agronómiai tudomány, mert tisztelet becsület ennek, de a gazdálkodásban a földnek a minősége, és a klíma, valamint a könnyező életviszonyok, értékesítési lehetőségek, az ottlakó népesség munkaképessége és jóindulata, stb. fontosabb tényezők, mint az elméleti megállapítások. Egy esőtlen év, egy túlnedves esztendő, vagy környéki fagy minden emberi számítást keresztül húzhat. Ennek folytán a földet művelőnek pontosan ösmernie kell az ottani összes ható tényezőket és ezeket csak hosszas tapasztalat révén ismerheti meg. Földjét tehát csali az tudja igazán jól megművelni, aki a a földjét ismeri. Ez az ismeret nem szerezhető meg egy-két év, hanem csak a hosszú évek során. A földbirtokos gyakori változása tehát mindannyiszor egy újabb próbálkozást jelent, de nemcsak a föld, a klíma, a környékbeli viszonyok gyakorolnak hatást a földbirtok megművelésére, hanem az ország politikai viszonyai is. A divatos közfelfogásnak megfelelően lehetnek olyan közhatalmi intézkedések, amelyek a földművelést könnyítik, vagy olyanok, amelyek nehezítik, pl. túlságos köztartozások, új művelési módok hatósági erőszakolása (pl. traktorok ráerőszkolása a parasztságra) elhibázott ármentesítés, túlzó vízlevezetés, hibás közelekedési és vámpolitika, rossz pénzügyi politika stb. A politikai viszonyokban az egész termelési rendszer máról holnapra való átalakításában bírja az eredetét az, hogy a magyar középosztály a 48-49-es évek után meggyöngült. A kormányzat gazdasági előrelátásának hiányában és a helyes irányítás elmaradásán múlt az, hogy a 80-as években az amerikai búza versenye folytán a magyar földbirtokosság tönkrement. Szokás a magyar középbirtokos osztályt úgy beállítani, mint nelynek örült költekezése és könnyelműsége volt oka a tönkrejutásának szokás emlegetni azt a bizonyos kártyát, meg lovat, cigányozást, pezsgőzést stb, ami tönkretette a magyar birtokososztályt. Egész irodalma van ennek a kérdésnek. Regények, elbeszélések, agrárpolitikai munkák tárgyalták, a legtöbb kellő tárgyi ismeret híján, sőt igen sok bizonyos kárörömmel, különösen a külföldi eredetűek közül kikerült magyarul író gárda, mint pl. a "Nyugat" szépirodalmi gárdája, a „Huszadik Század“ szociológiai

gárdája úgy tüntették fel a magyar középosztályt, mint amelyiket léhasága, könnyelműsége, gazdasági tudatlansága tett tönkre, de amelynek másrészt okvetlen pusztulnia is kell azért, mert társadalmi rendje az új korszakba nem illeszthető be. A magyar középbirtokos. úgynevezett mulatozása nem volt soha sem olyan mértékű, hogy az egy középbirtokot elpusztíthatott volna. Kártyázni maguk közt kártyáztak, tehát a pénz mindig ugyanabban a társaságban és mégis mindegyik tönkre ment, a nyerő éppúgy, mint a veszítő. A cigányozás sem került sokba, mert hiszen a 70-es és 80-as években egy forintért egész éjjel lehetett mulatni, de még egy öt forintos bankót is kibírt az a gazdaság, akár minden héten is, a bor meg saját termésű volt. A négy lovat a saját gazdasága olcsón tartotta és pszichológiai tény az, hogy az ember nem akkor mulat, amikor jó dolga van, hanem elkeseredésében. Ezt mindenki tudja, aki ismeri a mulatozásnak indító okait, hisz a közmondás is azt mondja, hogy sírva vigad a magyar, aki előbb ment tönkre és ekkor jött búfelejtésül a mulatás. A tönkremenetel csupán a rossz gazdasági viszonyokban bírta az eredetét, a főnt említett irodalom csak ezért fogta rá a magyar középosztályra, hogy a saját léhasága miatt ment tönkre, hogy ebbe belenyugodjék, felsőbb erkölcsi igazságszolgáltatás lásson benne és ne is próbáljon védekezni. Mert hiszen lélektani törvény az, hogy ha valamilyen rendre kimondjuk annak a fönnttarthatatlanságát, akkor azok, akiknek ezt védelmezniük kellene meg sem kísérlik a védelmet, hanem belenyugszanak az elkerülhetetlennek mondott pusztulásba. A nagybirtokos középosztálynak igenis voltak hibái. Ezek először a közgazdasági élet szabályainak nem ismerése, másodsor a politikai illúziókban való élés és minder kérdésnek közjogi szempontból való tekintése, harmadszor pedig az, hogy saját érdekét nem ismerte fel. Bizonyos ellenmondás látszik abban, hogy a magyar embert és általában az úri birtokost is egoistának és emellett illúziókban élőnek mondjuk, ezzel szemben mi azt állítjuk, hogy saját érdekeit nem ismerte fel. A kettőben nincsen ellentmondás. Illúziókban élünk és élünk az egész politikai életben. Ez az illúzió is egoizmus lehet, mert bizonyos elképzelnek magunkkal való elhitése, azaz az

én-nek centrummá tétele. Az illúzió is szépített, mintegy etherizált egoizmus. A tárgyilagosság tudniillik annak az elismerésével jár, hogy magunk helytelenül ítéltük meg a helyzetét rossz utakon járunk, azaz hibáztunk. Ez pedig logikusan vonja maga után a kedves énnék az elítélését. Ebben az illúzióban rejlett a magyar középosztály, elsősorban pedig a magyar középbirtokosság hibája, amint azt Szekfü Gyula: 'Három nemzedék' című remek korrajzában megírta. Ha hibái is vannak a magyar középbirtokosnak, micsoda logika az, mely ezért kipusztítani akarja, ahelyett, hogy megjavítaná.

A középbirtok azonban semmiképpen sem teng túl Magyarországon és a középbirtokosság nem elnyomást és hátraszorítást kíván, hanem megerősítést. Érti is ezt az országban mindenki. Ezért úgy az agrárpolitikai, mint a szociológiai írók nagyrésze ezt a középosztályt úgy akarja megerősíteni, hogy a paraszt osztályból emelje és fejlessze ki ezt az új magyar középosztályt. A hanyatló, pusztulást érző magyar új középosztály gondolkozó tagjai között általános ma az a felfogás, hogy saját gyérülő sorait a paraszt osztályból felemeltek által kell kiegészíteni. Ez magában véve helyes felfogás, hacsak a gyérült sorok egyes hézagainak betöltését célozzák, de egy egész felsőbb osztályt mondjuk pl. 50-60%-ot sem lehet, egy alsóbb osztállyal pótolni.

A felsőbb osztályok, mint az ország intelligenciája a nép vezetése a magasabb műveltség megszerzése szempontjából és ennek állandósítására bírónál: különös fontossággal. A műveltséget és a tudást elsősorban a szülői ház, a családi nevelés alapozza meg. Erre épít az iskola, ilyen alpműveltség nélkül az iskolai felépítmény a levegőben lóg. A családi nevelésben részesült ifjú vagy leány sokkal könnyebben megszerezheti a magasabb ismereteket, mint az, aki nevelésben nem részesült, másrészt az igazi műveltséget, a jó érzést és a lélek finomságát az iskola nem is képes biztosítani, ha a családi nevelés azt már előzőleg meg nem adta, Ezért soha semmiféle iskola sem képes a műveltség hiányát pótolni. Egy nép közműveltsége tehát elsősorban azon fordult meg, hogy kebeléből mennyi ifjú és leány kerül a közép és felsőiskolába, aki már előzőleg megfelelő családi nevelésben részesült és

így a műveltség alapelemeit magában bírja. A közművelődés azonban főképpen nem az iskola, hanem épp a műveltebb családokkal való érintkezés révén terjed, amely családból álló népréteg a körülötte lévő alsóbb népréteget neveli, finomítja és műveli épp úgy, mint ahogy hideg vízbe belehelyezett villamos melegítő átmelegíti először a környező és azután fokozatosan továbbfekvő vi«rétegeket. A civilizáció, a kultúra, a művelődés mindig felülről lefelé terjed, ezért megfelelően művelt felsőbb osztályok nélkül semmiféle nép és így semmiféle állam nem állhat fenn. A felsőbb osztályok azonban estrza műveltséget nem ingyen szerzik meg, hanem generációknak folyton dolgozó és fegyelmező "áldozatos" munkijára van szükség. Egy művelt családban a szülők műveltsége, a mindennapi életvitel során átmegegy a gyermekre és velük az a tudás és ismeret-halmaz, amit már a szülők megszereztek, megmaradt és folytatódik. Az utódok, a gyermek és unokák generációról generációra könnyebben rakják hozzá a már meglevő ismerethez és műveltséghez a saját ismereteiket és műveit segítségük, mint ahogy a töire évről-évre nagyobb mértékben gyarapszik és aránytalanul gyorsabban növekszik, mintha mindig csak az eredeti tőkét kamatoztatnánk» Az egyszer beültetett erdő is maga tartja fenn magát, miután a síknál: vagy kopár hegyoldálnak fáradtságos befásítása már megtörtént. A felsőbb osztály tehát mindenképpen magasabb életformát jelent, tehát magasabb, szélesebb, tisztultabb életnézetet, tanultságot, művelődést, finomodást, azaz a nevelés és az élet különböző tényezőit (pl. hivatal) útján és által történt kiformáltatást jelent (akár csak a sportban) és ennek megfelelően magasabb-vonalúságot, határozott jellemet szilárdságot — főleg — kevesebb egoizmust. Ezek a követelmények — az egy határozottságot kivéve — nincsenek meg a magyar birtokos parasztban. Az ilyen kiformalódás — és evvel igazán könnyű tisztába jönni — nem érhető el pár év alatt, ez évtizedeket igényel. A magyar paraszt — mondjuk egészséges, de minden esetre megérthető — nagy egoizmusa legalább két generációt igényel, hogy arra a vérbeli magasabb kötelességérzetre és önfeláldozássá alakuljon át, amit a közéletben való irányító részvétel feltételez. Ez a 60-66 év hosszú idő,

egy nemzet tönkre mehet az alatt. Eddig is nagyobb számban emelkedtek fel az alsó földműves és kisiparos osztályokból egyesek a középosztályba, de mint így az alföldi parasztvárosokban látjuk, nagyon sokan már a második generációban visszaestek nem a paraszti osztályba, hanem lejjebb, a proletárok közé, éppen kiformalhatatlanság miatt. És azok is, akik nehezen valami hivatalba jutottak szélesebb látókör híjában, vezetésre nem képesek. Az alföldi városok nagy elmaradottságának ez az egyik főoka és így a magyarázata. A középosztályt tehát nem szabad pusztulni hagyni, hanem mielőbb meg kell erősíteni mert rövid időnk van és csak így lesz képes a feljutó alsóbb rétegeket magába olvasztani. Ebből a középosztályból falupolitikai szempontból legfontosabb a falun élő középbirtokosság, mert a földműves parasztság életkörülményeihez — a magasabb fokon is — ez áll legközelebb evvel érdekközös és ez tudja legjobban nevelni.

11. §. A falusi iparosság.

A falusi kisiparos, a falusi szatócs, a falusi ipari munkás.

A legkisebb faluban is van az iparos osztálynak képviselője, mert hiszen a földműves ember bármennyire iparkodik is megkészíteni összes szerzőségeit mégsem képes arra, hogy különösen a mai munkamegosztáson alapuló társadalomban mindazokat az eszközöket maga készítse el, amelyekre neki az életvitelében és a mezőgazdasági munkában szüksége van. — Igaz, hogy a falusi háztartás nagyon sok szükségleti cikket maga is elő tud állítani. Így elsősorban azokat az anyagokat, amelyek az étkezéshez szükségesek. Bár ma már sok falusi háztartásban sem otthon készítik a kenyeret ez inkább csak a munkamegosztás szempontjából történik, mert a legtöbb házban a háziasszony képes arra. Azelőtt a család tagjainak a fehérneműje is a házban készült, értve alatta a fehérnemű anyagát is. Így a vásznat otthon szőtték, sőt némely helyen mint pl. a székelyeknél még a felső ruhát, az u. n. halinát is otthon készítették, bár ez a szokás lassan gyengült és a

háborút megelőző évtizedekben már meglehetősen abban hagyták a szövés-fonást és még régebben a gyertya előállítását, sőt újabban még a szappanfőzést is. Míg az asszony a szoros értelemben vett háztartáshoz szükséges anyagokat maga készítette a fehérréppel, addig a férfiak a késő őszi napokon és a téli hónapokban nagyon sok olyan munkát végeztek el, ami ma már tulajdonképpen kézműves vágy akár ipari munka. Akárhány földműves a rongyos csizmát megfoldozza, a szerszámot kijavítja, sőt a szekérnek egyes alkatrészeit is elkészíti. A lakóházat még a legtöbb helyen szintén maguk a családtagok készítik a szomszédokkal rokonokkal és komákkal együtt. Különösen az u. n. sárból készült házakat, de még a vályogból készült házakat is. A házépítésnél csak éppen a tetőgerendák felrakásához van szükség és ácsra, már magát a födelet a püpből és nádból valót még ma is a gazda készíti, ő is javítja ki, vagy a már legénysorban levő ifjú, vagy az öreg apa.

Ilyképpen az ácsra faluhelyen is szükség van, sőt ma már a tetőfedésnél is szükség van kézművesre, mióta a jogszabályok tiltják a zsupos és nádas tetők felhúzását. Ezenkívül vannak bizonyos olyan ipari munkák, amelyeket még a legügyesebb barkácsoló ember sem tud elkészíteni. Ilyenek a kalap és a csizma, sőt az újabb időben már a felsőruha is.

A legtipikusabb kézműves a falun a kovács. Az ő munkája nem tűr halasztást, azért nem lehet a szomszéd községbe menni érte. Szabó, sőt még varga sem okvetlen szükséges, hogy legyen a faluban, de kovács a legkisebb faluban is kell. A legtöbb faluban van ezenkívül csizmadia, ács és bognár. Ezek képezik tehát azokat az iparosokat, akikre a legkisebb faluban is szükség van. De miután a földműves ember is lassanként, sőt az asszonya is a boltban kezdi vásárolni a szükséges felszerelési tárgyakat és eszközöket, lassanként mind több kézműves és iparos telepszik le a falvakban és így fokozatosan emelkedik ott az iparosok száma. Mint azt már máshelyen kifejtettük a falusi iparos még nem teszi városiassá a falut. Mert hiszen a legtöbb szoros összefüggésben van munkájában a falusi étellel. Ami abból is kitűnik, hogy a legtöbb falusi kézműves és iparos is iparkodik kis földet, de legalább is szőlőt szerezni. Tévedés tehát az iparost nem számítani már a falusi foglalko-

zásokhoz. A kereskedelemre már azt mondtuk, hogy az nem falusi foglalkozás és amennyiben az iparos lassan a gyáripár folytán maga is kereskedővé válik, aszerint veszíti el foglalkozása a falusias jellegét. Az iparosok közül az u. n. kézművesek azok, akik igazán a falusiak sorába számítanak. Elsősorban a kovács, az ács, a bognár stb. A kézműves és az iparos között mint egy munkájuk finomsága szerint van bizonyos müleges különbség. A szoros értelemben vett iparosok közül újabban a borbély kezd helyet foglalni a falun, amennyiben már a földműveseknek is nagy része már borbélműhelybe jár bérért - válni, legalább is szombat délután és vasárnap délelőtt, ami a faluban az általános beretváltás napja.

A falusi iparos többre tartja magát a földműves embereknél, akiket lenézően parasztnak, vagy bugrisnak nevez és magát az u. n. polgársághoz számítja. A céhbeli iparos, aki t. i. nem maga is paraszti családból való, nem is házasodik be földműves családokba, hanem iparkodik maga is iparosleányt elvenni, sőt azok akik már kis vagyona szert, valami kis házacskájuk is van, a szerényebb hivatalnok családokba iparkodnak beházasodni, hogy ezzel még jobban megközelítsék azt az úri osztályt, amelynek mindenáron tagjai akarnának lenni, ha nem is annyira a szoros értelemben vett falui, de mindenesetre az u. n. kis városban (l. Babay József: "Istenem így élünk!"). A falusi iparos, sőt kézműves is már úrnak címezteti magát, amely titulus még a nálánál sokkal jobbmódú földműves embernek sem jár ki. Miután a régi "gazdum" kifejezés már teljesen kimegy a divatból.

A falusi kézművességnek, már mesterségénél fogva is legszámottevőbb tágyává kovács, akinek a műhelye egyszersmind a hírforrás is. A kovácsok igen gyakran a radikális politikai felfogásnak a hívei, mert mintegy ezzel akarják az általuk helytelenül megítélt tanultságit vagy magasabb társadalmi réteget kifejezésre juttatni.

Falusi iparosságunk általában nem értelmes és nem is eléggé szakképzett. Többnyire hihetetlenül beképzelt, uras szeretne lenni, de emellett modortalan. Ismerete kevés van, azt se tudja, hogy a nála dolgoztató urnak mennyi a fizetése és így a fizetőképessége. Épp ezért sokkal nagyobbak kép-

zeli és ezen az alapon állapítja meg az árait. De különösen a pontatlanság jellemzi a munkáját. (A falusi kovácsnak ezt a típusát írja le Kodolányi János: "Kántor József megdicsőülése" című munkájában.) Ennek folytán ritkán jut abba a helyzetbe, hogy még a falusi intelligenciának is állandó kiszolgálója lehetne. A falusi intelligencia, éppen a falusi kézművesség és iparosság kellő szakmabeli képzett ségének hiányában és modortalansága miatt, többnyire a környék nagyobb városaiban rendeli meg ipari szükségleteit, sőt nagyon sokan egyenesen a fővárosban. Ez a helyzet falupolitikai szempontból több oknál fogva kifogásolható. Először a helyes fejlődési irány az lenne, hogy a földműves Családok fiai közül csali egy folytatná a földművelést, a többi pedig kézművesnek, illetve iparosnak menne, éppen olyan foglalkozást vállalván, ami a faluval legjobban összefügg, mint kovács, lakatos, czizmadia, asztalos, bográn, ács, stb. Ezzel két eredményt érnének el. Az egyik az lenne, hogy a birtok nem a prozódnék el és nem következnek be az Egyke, a másik pedig az, hogy a falunak a gazdasági szintje emelkednék, s a lakosságnak egy része jobb módra tehetne szert. Különösen a házépítés szempontjából bírna ez fontossággal, mert az iparos, akinek műhelyre van szüksége, több lakrészszel bíró és az egészségügyi követelményeknek megfelelőbb és külsőleg is csinosabb házat építene.

Magyar országon általában a munkanélküliség megszüntetésére és egyszersmind a kommunisztikus tendenciák és Budapest gyárimunkásságának a levezetésére legalkalmasabb lenne a falusi iparosság mesterséges fejlesztése. És ez az a másik szempont, ami fontossá teszi a közhatalom beavatkozását a falusi iparosság életébe. Amint fõnt említettük a falusi intelligenciának túlnyomó része nem a falu illetõ iparosánál rendeli meg a szükséges iparcikkeket, hanem a legközelebbi nagyvárosban. Ezzel elõmozdítja a városbatódulást, mert hiszen a falusi iparos ilyen körülmények között nem talál ott hon megélhetést. Ez az oka annak is, hogy a falusi iparos nemcsak pontatlanul dolgozik, hanem éppen olyan drágán esetleg még drágábban mint a városi iparos. Azok az eszközök, amelyek a falusi iparosságnak emelkedését mozdíthatnák elő a következők;

1) a tanoncképzés és általában az iparosképzés emelése, tehát vidéken alsófokú iparosiskolák létesítése;

2) kezdő önálló iparosmesterek részére bizonyos állami kedvezmények nyújtása (pl. adókedvezmények);

3) nyersanyagok olcsó bevásárlásának a biztosítása, ami történhetik részint szövetkezeti utón, részint olyképpen, hogy a falusi iparosnak, ha bizonyos megállapított nagyobb városokba utazik bevásárlások miatt s ezt igazolni is tudja, kedvezményes vasúti jegy nyújtassék,

4) a földművesosztályban a törzsöröklésnek a behozatala és ezáltal a földművesfiúk mis foglalkozások felé való terelése. A törzsöröklési rendszernél természetesen azok a fiúk, akik iparos pályára mennek a törzsörökös által pénzben kielégítendő és így bizonyos összeget kapnak, amely lehetővé teszi, hogy kezdő tőkével műhelyt nyithassanak;

5) az egyes gyárakban a mesterséget kitanult munkásoknak kedvezmények nyújtása abból a célból, hogy a kormányhatalom, által megállapított falvakba telepedjenek le;

6) a falvaknál: a villamosítása és gondoskodás arról, hogy a saját műhelyben dolgozó iparos olcsó ipari áramot kapjon, hogy ilyenképpen a villamoserők felhasználásával olcsóbban és gyorsabban tudja a készítményeit előállítani;

7) a segédnélkül dolgozó kézműveseknek a kötelező munkaszünetnél engedmények nyújtása. Pl. semmi értelme sincs annak, hogy egy segédmunkás nélkül dolgozó hentes mért nem tarthatná vasárnap délelőtt nyitva az üzletét, épp így egy borbély. Itt legfeljebb arra kellene az illetőt kötelezni, hogy a vasárnapi istentisztelet alatt tartsa zárva üzletét.

8) Végül az u. n. társadalombiztosító díjai alól teljesen mentesíteni kellene azt az iparost, aki egy, vagy legfeljebb két segédmunkással dolgozik. Nemesak nálunk, de világszerte az iparosok segédmunkásainak kötelező biztosítása olyan óriási terhet ró éppen a kisiparosra, hogy azt nem győzi és munkásainak a számát redukálni kénytelen, ami végeredményben ismét munkanélküliségre s a városbátódulásra vezet. Viszont a nagyvárosi iparosnál és

a gyári munkásnál ilyen kedvezmények nem lennének adandók. Mindezen támogatás mellett azonban okvetlenül szükség van az iparosok továbbképzésére is és ezért időnként egyes falvakban vagy legalább is egyes körzetekben egy-két órás előadások volnának tartandók, amelyben az iparosok a modern ipar haladását, a szövetkezeti életről és beszerzési lehetőségekről kellő tájékoztatást kaphatnának.

9) Gondoskodni kellene legvégül arról is, hogy a falusi iparosok olcsó hitelhez jussanak.

A falusi iparosságnak illetően támogatására tisztán falupolitikai okokon kívül, a társadalom fenntartása érdekében is szükség van, mert a ma mindinkább fenyegető kommunisztikus teoriák ellen leghatékonyabb védelem a mentül, nagyobb, számú független egzisztencia megteremtése, amelyeknek a sorába tartoznak a magukat eltartani képes falusi kisiparosok is.

12. §. A falusi intelligencia.

Régi megállapított igazság az, hogy az emberek nagy többsége nem képes még a saját dolgát sem jól, célirányosan ellátni, részint csekélyebb értelmiségénél, de legfőként akaratanak gyengességénél fogva. Az alsóbb osztályba tartozó emberek — azaz mint nálunk mondjuk a nép — túlnyomó része ezek sorába tartozik. A nép maga is tisztában van ezzel, nyugodt időben ezt be is ismeri és a felsőbb vezetést, irányítást el is várja. A falun szokták mondani, hogy sok csillag együtt nem ér annyit, mint az egy nap. Izgatott forradalmi időkben persze más a hangulat. De azért az öregebbek akkor is tisztában vannak azzal, hogy a világrendje az, hogy a különb ember parancsoljon a többinek. Különb embernek a falun azt tartják, aki már megmutatta, hogy ő sokkal öbbit ér, többet tud, többet bír, de különösen ha többet birtokol, többet szerzett, többje van. És azt, aki többet tehet, aki használhat és főleg, aki másnak árthat. Ezek alkalmasak a falun a vezetésre. Tehát a földbirtokos és annak gazdatisztje, a hatalom emberei a közigazgatás, a főszolgabíró, a jegyző, a pap, a tanító stb. Ezek te-

hát a falu, vezetői. Hogy ezt megértsük elsősorban meg kell állapítanunk a vezetés törvényét. A vezetés irányításból és parancsolásból áll. Az irányítás inkább szellemi vezetés, míg a parancsolásban a fizikumnak is igen nagy része van. Az irányítás eszméknek, gondolatoknak a kitermelésében és alkalmazásában áll és ennek folytán inkább elvont szellemi munka, amelyet legfeljebb az értelem és karakter szűrőjén keresztül, de az irányítottak jelenléte nélkül messze távolból is lehet eszközölni. Ebben az esetben az irányítás irodalmi vagy tudományos irányítása. A parancs olás már közvetlen személyes fellépést igényel, azért abban a parancsoló egyénnek nemcsak lelki, de már testi tulajdonságai is érvényesülnek. Lelkileg különösen az akarat és a hatalom, testileg pedig az erő és az elszántság mutatása által. A parancsolásban a parancsot adó és az engedelmeskedő között tehát közvetlen személyi kapcsolat van, amelyben a parancsoló az ő akaratának erejét közvetlen hatások útján, mintegy átvitellel érvényesíti. Végső eredményben fizikai erő kifejtéssel is keresztül vihető, pl. megragadás, ütés, ezt megelőzőleg erős hang. Az erős hang többnyire enge de Íme s ségre indít, egyrészt mert fizikai erőt sejtet maga mögött, másrészt mert elszántságot. Az irányítás és a parancsolás között, mint az irányításnak egy formája — azaz a szépirodalmi és tudományos, közvetett — másrészt pedig a személyes azaz közvetlen irányítás között, a közepén áll a beszéd, a szónoklat útján való irányítás. Amennyiben, a beszéd inkább a szónoklat formáját veszi magába, akkor közelebb áll a tudományos, illetve irodalmi irányításhoz, amennyiben különösen rethorika tehát esztétikai úton kíván hatni. Mennél inkább egyszerűn beszéd felé irányuló szónoklat, azaz mentül kevésbé törekszik formával, hanem inkább személyes fellépéssel a megjelenéssel, arcjátékkal, a hanggal és a mozdulatokkal hatni, annál inkább közeledik a beszéd a parancsoláshoz. Az igazi népvezetők a beszédnek ezt az. utóbbi formáját szokták használni. Rövid parancsoló, kijelentő mondatokban beszélnek. Ezen oknál fogva az igazi népvezetők nem annyira szónokok, mint inkább szuggesztív hatással bíró egyének. Ilyenek manap Mussolini és Hitler. Az ilyen beszéd, vagy jobban mondva kijelentés, olvasva sem-

miféle hatást nem gyakorol, szinte nem tudjuk elképzelni, hogy képes a szónok ilyen beszéddel hatást elérni. Amennyiben az ilyen szónok az ember alantasabb indulataira és érzelmeire hat, akkor ez demagogikus szónoklatnak, izgatásnak nevezetik, ilyen pl. az alsóbb néposztálynak bírvágyát felkeltő, a felsőbb néposztály uralma vagy vagyona ellen izgató beszéd. A nagy népvezetők, akik egyszersmind államvezetők, mint Mussolini és Hitler, azonban nem az alsóbb néposztály bírvágyát és aljasabb ösztöneit akarván felidézni és tettekre készíteni, inkább a közület, a haza, vagy egyház érdekében szólván, rövid prófétai kijelentésekkel nyilvánítják ki irányító felfogásukat. Ilyenek voltak pl. Savanarola szónoklatai is.

A falun inkább a személyes hatás érvényesül, amelyben az illető egyénnek hatalma tehát hivatalos állása és ebből, valamint egyéni életéből folyó teHníélye is szerephez jut. Mentül nagyobb és szélesebb körű valakinek a hivatalos hatalma, annál kevésbé van szüksége egyéniségének kiválóságait bele vinni abba a hatásba, amit a vezetettekre gyakorol. Azaz vagy hivatalos hatalomra, vagy pedig egyéni élet erényes voltára van szüksége annak, aki közvetlen parancsolni akar. Ez utóbbi esetben különösen az anyagi élet intaktsága a mérvadó, azaz amint mondani szokták a korrupciótól való mentesség, ami leginkább fejleszti ki a vezetettekben azt a hitet, hogy a vezető nem egyéni érdekből, hanem közérdekből cselekszik. Ebben van a pszichológiai jelentősége a vezető egyéni intaktságának, azaz megvesztegethetetlenségének. Ezzel tudott hatást elérni a nagyon közepes képességű Robespierre, aki mint szónok is közepes volt, de akiről az volt az általános hit és meggyőződés, hogy nem lehet megvesztegetni, azért úgy is nevezték őt — és erre is volt a legbüszkébb — a "nagy megvesztegethetetlen". Hogy ez a tulajdonság annyira hat a népre, ennek a pszichológiai magyarázata az, hogy az alsóbb néposztály tagjai, a szegény sőt nyomorúságos sorsban élven, az ő fő törekvésük az, hogy jobb anyagi viszonyok közé kerüljenek. A felsőbb osztálybelieket azok jobb módja, gazdagsága, pénzé miatt irigylik, ezt általánosságban a meglévónél sokkalta nagyobbaknak vélik és mivel évszázadokon át a demagógok, a modern

korban pedig a radikális irányú írók a jobbmódú embereknek a vagyonát a szegény néposztály munkaerejének a kizsárolásából származtatják általános leti az a meggyőződés, hogy a vezetők, a felsőbbek közül szegény, tehát nem pénzérdekből dolgozó, ember az erényes, és ez az, aki nem akarja őket kizsákmányolni. Ezért tudnak mindig a megvesztegethetetlenek hitt egyének nagy hatást gyakorolni a tömegre és ezért iparkodnak a népvezérek egyszerűségüket és vagyontalanságukat fitogtatni, viszont ugyanebben a hatásban kell keresni annak az okát, hogy mért akarják a felsőbb osztályok tagjai a demagóg népvezéreket megvesztegetni, mert semmivel sem lehet azok tekintélyét jobban tönkretenni.

Ahol a vezetők hatalommal rendelkeznek, mint pl. egy nagy uradalomnak a birtokosa, vagy legfőbb gazdatisztje, avagy a közigazgatási hatalom birtokosai, az anyagi eszközökre kevesebb szükségük van, mert a hatást ők hatalommal tudják pótolni. Sőt ezektől a nép inkább elvárja azt, hogy bizonyos anyagi jóléttel rendelkezzen, sőt még azt is, hogy pompát fejtsenek ki. A szegény földbirtokos, a szegény jegyző, a szegény pap nem imponál a népnek, legalább is rendes időben nem, csakis akkor, ha forradalmi időkben egyenesen izgatásra van szükség. Ennek pedig az a lélektani magyarázata, hogy a szegény hivatalnokról azt tartja a nép, hogy az meg akarja magát szedni, míg a gazdag embernek erre nincs szüksége, esetleg ügyetlennek tartja, aki nem volt képes magának semmit sem szerezni. A szegény hivatalos embernek tehát csak akkor lehet tekintélye, ha vagy mint izgató lép föl, tehát demagóg, avagy alsóbb hivatali fokozatokban a felsőbbekkel szemben köztudomás szerint mindig a szegény néposztálynak fogja pártját.

Ezeket a pszichológiai törvényeket ösmervén, most már megvizsgálhatjuk azt, hogy a közvetlen parancsadásnak és a tekintélyfenntartásnak hogyan kell történnie. A nép közvetlen falusi vezetői közé tartozik ma a járásnak első tisztviselője és feje a főszolgabíró, általában a főszolgabírói hivatal tisztviselői, a szolgabírák, magában a faluba pedig a nagyobb gazdaságok gazdatisztjei, azután a jegyző, a tanító és a pap. Mivel nincsen minden faluban nagyobb birtokos vagy gazdatiszt, de a legtöbb faluban

van pap, tanító, jegyző, ma őket tartják falu természeti vezetőinek. Nekik miután bizonyos hivatalos hatalmuk is van, könnyebb parancsolni mint a gazdaságok vezetőinek, akik csak azzal tudnak a népre hatni, hogy foglalkozást, kenyeret adnak neki.

A gazdaságokban a parancsolásnak a feltételei a következők. Először is a gazdatisztnak gazdai dolgokban kellő szakértelemmel kell bírnia. Mivel azonban a gazdasággal a szakértelem mellett helyi ösmeretekre és a vidék ösmeretére van szükség, azért más vidékről odakerült fiatal gazdatisztek leghelyesebben akkor cselekszenek, ha előbb az idősebbek tekintélye mögé állanak és csak mikor már a helyi viszonyokat alaposan ösmerik, akkor lépjenek az önálló cselekvés terére. Miután népünk kemény kötésű, kemény parancsolásra is van szükség. Ennek pedig a következő feltételei vannak: 1) bizonyos fizikai erő, bizonyos testi megjelenés, ami ha hiányzik, akkor a fizikai erő kifejtésével kell pótolni, pl. esetleg ütéssel is. Bármennyire nem is látszik humanusnak az, hogy emberek fizikai erővel kényszerítessenek bizonyos cselekvésre, az alsó néposztálynál mindig ez volt és mindig is ez lesz a döntő. Végelemzésben a fegyverhasználat is ütés, csak gépies erővel végzett ütés, a késsel (karral) végzett ütés is erővel való hatás, kevésbé életveszélyes mint a fegyver és bár megalázóbbnak tartatik, durva, rossz indulatú népnél négy szemközt szokásos, de csak a sújtottnál erősebb, elszántabb egyén által használható. Az incifinci, beteges, gyenge ember mint vezető nem tud a gazdaságban érvényesülni, legalább is ott nem, ahol közvetlen parancsolásról van szó.

2) A parancs kiadásnak mindig határozottnak, rövidnek, keménynek kell lennie és az emberelőnek a tudatába kell vésnie azt, hogy az egyszer kiadott parancs meg nem változtatható, ezért a parancs kiadása előtt mindig végig kell gondolni a parancsot és jobb az esetleg hibásan kiadott parancshoz ragaszkodni, mint azt folyton változtatni. Ez tény a közvetlen parancs kiadásnak klasszikus szervezetében, a katonaságnál nyilvánul meg legjobban, ahol a parancsnokok — sokszor túlzott betartásából ennek a szabálynak — akkor is ragaszkodnak a helytelenül kiadott parancshoz, hogy az sokaknak életébe kerül is. A gazdaságban a hibás parancs ilyen súlyos követke-

ményekkel nem járván a parancsolás főtebb! szabálya méginkább betartható.

3) A parancs olásnak alapfeltétele az is, hogy a parancsoló sose kérdezze meg a parancsnokoltak véleményét különösen a fiatalabbakét ne. Az idősebbek véleményének a kikérése nem árt a tekintélynek, különösen akkor nem, ha az négy s zemköz, vagy zárt helyen történik. A parancsolás ezen törvényéből következik az, hogy mért nem lehet u. n. katonatanácsokkal, üzemi tanácsokkal helyesen parancsolni.

4) A parancs kiadásának rövidnek, kell lenni és indokolni nem kell — ez csak intelligens emberekkel szemben lehetséges — aminek az oka az, hogy az indoklásban sokkal könnyebb hibát találni, mint magában a rövid parancsban.

5) Hogy a parancs megérthető legyen szükséges annak megisméltése. Ez a parancs letagadhatatlanságából is következik.

6) Megkövetelendő a parancsnokoltaktól az, hogy a parancs kiadása alatt tiszteletteljesen és feszes állásban álljanak. A katonaságnál ez "Vigyázzállás"-ban (a régi "hapták"-bán) történik, a gazdaságban levett kalappal. Mindezekre a külső formákra azért van szükség, mert egyrészt a parancsolás igen nehéz dolog, nagy fizikai összeszedettséget, az idegenrendszernek feltétlen nyugalmit igényli (ezért dolgoznak manapság a hadműveleti irodák jóval a front mögött, hogy az idegrendszerük nyugodt lehessen). Ezért kell formákkal segílyére jönni a parancsolónak és mert viszont a parancsnak engedelmeskedni mindig bizonyos alávetettséget és így az emberi büszkeségnek legyőzését igényli, a parancsnokoltnak tisztelettudását folyton ébren kell tartani. (Ez az oka, miért követelik meg a hadseregben a tisztelgést, ez az oka annak, hogy miért követelik meg a gazdaságban azt, hogy az alkalmazott a felettesének már messziről köszönjön, előtte levett kalappal álljon. Ezért nem lehet zsebre tett kézzel állni a felettes előtt, ezért nem lehet dohányozni sem, amint hogy a szolgálatban sem a katonaságnál, sem a vasúton, sem a hajón nem lehet dohányozni, mert ezzel valami könnyedség jár. Ezért nem szabad sem az autóvezetőnek sem a kocsisnak dohányozni. Ezért nem engedik meg az egyetemen sem a dohányzást.)

A falu vezető tényezői közé tartozik a jegyző, a tanító és a pap. A legtöbb kis faluban alig van más intelligens ember, mint ez a három és miután, mint azt már említettük a föld birtokosság mindinkább a városba húzódott és így a népre befolyást gyakorolni nem tudott, a tanítónak működési köre és a jegyző hatalmi köre folytonosan tágult (gazdasági oktatás, leventeoktatás, a jegyzőre vonatkozólag az adóügyekben és a gazdasági ügyekben kiadott újabb rendeletekkel). Ma már a legbefolyásosabb ember a faluban a jegyző, akinek a jóakarától a legtöbb falusi ember boldogulása függ, ezért ma már a falu vezetése tulajdonképpen az kezébe került. Így ha a falu vezetéséről beszélünk, elsősorban a jegyzőnek a tevékenységét kell alatta értenünk. A jegyző a végrehajtó közigazgatásnak a legvégső végrehajtó szerve, aki közvetlenül érintkezik a néppel, akinek az a feladata, hogy a felső hatóságok intencióit a gyakorlatban megvalósítsa.

Itt kerül aztán közvetlen érintkezésbe a falu népével, elsősorban a parasztsággal. A falunak egyszerű népe kevésbé képes elvont fogalomalkotásra, azért ő az intézményeknek, a törvényeknek, a közigazgatásnak a hatását mindig egyéneken megszemélyesítve látja. A megszemélyesített közigazgatási törvények az ő személyében tehát a jegyzőt jelentik. Magyarországon a jegyző nem feje a községnek, mert annak a hivatalos feje a bíró, de miután a bírói tisztség nem rendes hivatal, hanem a szó legteljesebb értelmében tisztség, míg mellette a jegyző szakképzett és fizetett hivatalnok, ezért a bíró lassan háttérbe szorul és a jegyző lesz a községnek a tulajdonképpeni ura, azaz a helyzet ura, hogy formailag bíró, lényegileg azonban a jegyző a községnek a vezetője. Ennek a vezetői hatalomnak azonban nem meg az a jogállása, sem pedig a hivatalának a megjelölése, amelyik mellékszemélyiséget jelent. Ez az oka annak, hogy a magyar jegyzői kar változtatni akar a helyzeten és az általa lényegileg gyakorolt közigazgatási hatalmat a formában és a jegyző jogállásában is kifejezésre akarja juttatni. Azaz azt akarja, hogy forma szerint is ő legyen a községnek a feje és ennek folytán a bírói állás szűnjék meg. Kétségenkívül vannak argumentumok amelyek mellett szólnak és ez nevezetesen az, hogy ma

egy község, különösen egy nagyközség közigazgatási ügyeinek az ellátása szakképzettséget igényel, azaz az illető vezetőnek az egész életét annak kell szentelnie. Ha azonban megfosztjuk a falu népét attól, hogy az ő sorából, mint ahogy ez /na történik, válasza meg a bírót, ez annyit jelent, hogy egyrészt a falu népe még kevésbé vesz részt sorsának hivatali intézésében mint eddig, másrészt pedig azt, hogy a falu népe és a közigazgatás között még nagyobb lesz a szakadék. A falusi bíró többnyire a paraszt gazdák köréből kerül ki és így a falusi jobbmódú földművelés, a parasztgazdák a közhatalom gyakorlásába mégis befolyhatnak. És kétségtelen az, hogy a magyar falusi parasztságnak természetes józanessze és értelmisége elegendő is ahhoz, hogy a falunak egyszerű ügyeit elintézzék, de elegendő ahhoz is, hogy kellő fölvilágosítás után még a fontosabb közügyek, így a megyei ügyek és államügyek célzatát is megértse és azt melléje adott szakszerűleg képzett egyén segítségével elintézhesse. Sokkal inkább való a falusi gazda a falusi ügyek elintézésére, amelyekben ő ott* hon van, mint valamely minisztérium vezetésére vagy; párt politikai ügyek intézésére, amely sokkal szélesebb látókört és évtizedes előzetes tanulmányt igényel. Világszerte még a legcentralizáltabb franciaországban is többnyire polgármester elnevezéssel a mi falusi bírúinkhoz hasonló egyének vannak. Mindennek dacára igen erős ma a törekvés arra., hogy a járási bírói tisztség, megszüntetessék és helyébe a jegyző tétessék. Már a világháború előtt a Magyar Községi Jegyzők Orsz. Egyesülete fölvetette ezt a gondolatot és kívánta azt, hogy a község élére jegyző állíttassák. Tisztában lévén azonban azzal, hogy ez a név a hivatali működés megjelölésére nem alkalmas, azért a jegyzői egyesület azt javasolta, hogy a község élére kerülő jegyző polgárnagnak neveztesse.

Újabban a racionalizálási törekvésekkel kapcsolatban pedig az a gondolat merült fel, hogy a járási főszolgabírói állások és általában a járási hatóság meg szüntetessék és a község, elsőfokú közigazgatási hatósággá építtessék ki. Miután az elsőfokú közigazgatási hatósági ügyek elintézése már sokkal magasabb szaktudást, elsősorban pedig jogi; ismereteket igényel, ezen terv megvalósítása esetén

a községi bírói tisztség teljesen megszüntetendő és a község élére egy egyetemi végzettségű egyén állítandó. Ez a terv azonban egyrészt igen nehezen hihető keresztül, mert hiszen évezredes intézményt szüntetne meg, másrészt a magyar viszonyok között ezidőszérint nem is lenne célszerű. Ezen terv kivitelénél arra is kell gondolni, hogy ma a községi jegyző nemcsak a szoros értelemben vett közigazgatási ügyeket látja el, hanem egyszersmind a falu népének tanácsadója és ezzel társadalmi, családi és gazdasági vezetője is. Így pl. a falusi nép örökösödési családi ügyekben elsősorban a jegyzőhöz fordul éppígy az ingatlanvásárlási átírás és ezzel kapcsolatos szerződéskötési ügyekben. Ez történik az u. n. magánmunkálatok által, a melyeket a jegyző külön díjazás mellett lát el, amikor tehát mint az egyes emberek jogi tanácsadója szerepel. Ez a jegyzőnek tehát egy magántermészetű funkciója, ami azonban kiegészíti az ő közigazgatási funkcióját azzal, hogy ilyenképpen a falu lakosainak magánügyeibe is belát, tehát jobban tudja a közügyeket is. elintézni. Pl. ha a családok vagyoni helyzetét magánmunkálatok révén megismeri, akkor az adókimutatást is helyesebben intézheti el. Sokan a jegyzőnek ezt a funkcióját kifogásolják és a magánokiratok szerkesztési jogát el akarják venni tőle, azzal argumentálják, hogy a jegyző ezzel anyagi függő viszonyba kerül a falu népével. Ezzel a felfogással azonban szennben áll az a tény, hogy ha a falu népe általában a jegyzőhöz fordul ilyen magántermészetű ügyekben, akkor már önmagától e tényből is következik az, hogy nem lesz lekötelezettje egyeseknek, mert hiszen mindenki hozzá fordulhat. A jegyzőnek ezt a tevékenységét, különösen az ügyvédek kifogásolják és a közjegyzők, akik ebben keresetüknek a megrövidítését látják. Ezt a nézetet azonban nem fogadhatják el, mert ha sok az ügyvédek és közjegyzők száma, akkor ezen a bajon nem úgy kell segíteni — ahogy ma ez sajnos általában történik — hogy elvegyük más egyének keresetét és azoknak biztosítsunk új kereseti lehetőségeket, akik túlnyomó számuknál fogva erre rászorulnak, hanem olyképpen, hogy korlátozzuk azoknak a számát, akik túltömött pályákra akarnak mami» Hogy Magyarországon túl sok az ügyvéd, az kétségtelen és ezért az ügyvédi pályákra menők szá-

mát kell korlátozni, ami történhet közvetlenül, vagy közvetve. Általában nem helyes az, ha a kisebb falvakba ügyvédek telepednek le. Mert hiszen ezek, hogy megélhessenek rá vannak utalva arra, hogy jogeseteket támasszanak, amire Magyarországon nincsen szükség, mert hiszen a pörlekedési hajlam egyike a magyar nép betegségeinek, erre alkalmat adni és megkönnyíteni nem helyes népnevelési politika. Hogy az ügyvédek száma miképpen korlátozható: közvetlenül vagy közvetve, nem tartozik a falupolitika körébe, s ezért nem is foglalkozunk vele, azt azonban megállapítjuk, hogy minden olyan irányzatot, amely ügyvédeknek kis falvásban való letelepítését avagy pedig azt célozná, hogy a falusi ember apró cseprő ügyeinek elintézésére menjen be a városban lakó ügyvédhez, falupolitikai szempontból helyeselni egyáltalában nem lehet, mert bár igaz, hogy magyar ügyvédi kar sokkal képzettebb és ethikailag is sokkal magasabb ni von áll, mint más országoknak az ügyvédi kara és bár kétségtelen az is, hogy a falunak több intelligens emberre van szüksége, mint amennyi eddig abban lakik, azért mégsem lehetséges az, hogy azért, hogy ez országban 400-500 ügyvéddel több találjon kenyeret és a falu népét kötelező ügy véri képviselőt vagy ügyvédi munka kiterjesztésével járó kiadásokra kényszeríteni lehessen, mert ez meging az a politika lenne, hogy egyes osztályok vagy csoportok könnyebb boldogulása, szempontjából, más osztályokat, csoportokat lényegesen megterholjünk; olyan szolgáltatások kötelező elrendelése által, amelyre egyáltalában nincsen szükség és amelyek a parasztság fölfogásában csak zűrzavart okozhatnak. Ennek folytán falupolitikai szempontból (Leghelyesebb az, ha a mai községi szervezet nagyban és országban fönntartatik és csak bizonyos reformok történnek. Így pl. vissza lehetne állítani az u. n. mezővárost és annak az élére egy megfelelő magyar elnevezéssel magasabb képzettségű hivatalnokot állítani amely mezőváros azonban megmaradna átjárási hatósága felügyelete alatt. A nagyobb lélekszámú, mondjuk 10.000 lakosnál nagyobb községek ilyen mezővárosokká lennének átszervezendők. A főszolgabírói hatáskörnek azért való megszüntetése mert ma a főszolgabíró túlnyomóig politikai, természetű hatáskört tölt be, azaz a választási ügyek intézése van rábízva, s

ezért inással alig foglalkozhat, nem ok a főszolgabírói állás megszüntetésére, hanem legfőljebb arra, hogy annak politikai tevékenysége szüntessék meg, mert mindaddig, míg a nemzetnek a mai választási szokásai megmaradnak a főhatalom mindig bele fog avatkozni a választás menetébe és ha ezt nem teheti a nem létező főszolgabíró útján, akkor tenni fogja a községi hatóság útján, ami még sokkal vizsásabbá tenné a helyzetét.

Vannak olyan kis faivak, amelyekben nincsen jegyző, mert a körjegyzőség székhelye máshol van, sőt több olyan falu van, amelyekben pap sincs, miután valamilyen anyaegyházhoz tartoznak s így a pap más községben lakik, de azért tanító az ilyen kis községekben is van. Ezért a falusi intelligencia közül a tanító az, aki minden községben ott van, s az ilyen községekben ő teszi ki az intelligenciát. Itt azután természetesen azt a tekintélyt is ő birtokolja, amit faluhelyen a magyar értelmi osztály élvez. De még azokban a falvakban is, ahol pap és Jegyző is van, sőt még ezeken is az értelmiségnek egy-két képviselője, a tanítónak, meglehetősen nagy szava van a faluban. Az utolsó évtizedekben nagyon megnövekedett a tanítóknak a tekintélye. Egyrészt azért, mert növekedett az iskolák száma és így a legtöbb faluban már igazgató tanító is van, másrészt azért, mert a tanítók javadalmazását rendezték és ma már a tanítói javadalmazás nem olyan szegényes, mint évtizedekkel ezelőtt volt. Abban az időben a tanítók örökké a fizetésük elégtelensége és állásuk alárendeltsége miatt panaszkodtak, legfőbb vágyuk az volt, hogy bejussanak az állami fizetési és rangosztályokba. Ez sikerült is nekik és azóta növekedett a tekintélyül?, mert hiszen elérték azt, ami a magyar közszolgálatban lévők legfőbb kívánsága, az állami fizetési és rangosztályokba való sorolást. Az újabb időkben még sok mindent bíztak a tanítókra, így a levante oktatást, vidéki gazdakörök és különböző szövetkezeteknek a vezetését, Mindezek a tényezők kétségen kívül hozzájárultak ahhoz, hogy ma a falusi tanítók tekintélye emelkedett és ma már nem az, a vidéki úri osztály, különösen a gentry által lenézett ember, aki volt évtizedekkel ezelőtt, mert ma már számolni kell vele mint olyan egyénnel, akinek a faluban szava van. A magyar fa-

lusi tanítóság még ma is hangsúlyozza azt, mint egy régi szokásból beidegzett gondolkodásból kifolyólag, hogy ő a társadalomnak egy még mindig meg nem értett tényezője, aki lenézésben részesül és csekély fizetése van. Mindez azonban már régen túlhaladott álláspont, és tanítók ezt tulajdonképpen csak megszokásból hangsúlyozzák. Nagyon sokan vannak, akik a tanyai kérdés rendezésénél a tanítóságot még nagyobb szerephez kívánnák juttatni és rájuk szeretnék bízni a tanyai központok vezetését is. Mindazonáltal a tanítóság általában ma is elégedetlen a helyzetével, aminek három fő oka van. Az első ez a múltba gyökerező gondolkozási forma, amiért a tanítóság általában elégedetlen, mert ez az elégedetlenség szinte rendszeresen növelhetik bennük és amiért és ez a második ok, a tanítóknak a túlnyomó része radikális politikai gondolkodású. Természetesen a főnálló rendben az erős magyar politikai hatalommal szemben ezt a radikalizmust nem tudja érvényesíteni, sőt nem is tartja magára nézve jónak ha érvényesíteni iparkodnék, de kétségtelen az, hogy ha hajlandósága, akár mint keveseknél öntudatosan és a többségnél öntudatlanul, mégis radikális politikai érzelmekben éli ki magát. Ez megmutatkozott a forradalom és a kommunizmus alatt is a tanítóknak egy része rokonszenvet árult el az akkori politikai irányzatok iránt. A tanítóságnak ez a radikális alapérzése nemcsak Magyarországon, de külföldön is észrevehető, így pl. az orosz tanítóság, de még a felsőbb tanárság is forradalmi irányzatú volt. Hiszen Lenin maga is tanítói családból származik. Franciaországban a baloldali radikális pártirányzatok a vidéki tanítóságra támaszkodnak. A harmadik tényező ami minderre készíti a tanítóságot, munkálkodásának és képzettségének túlbecsüléséből áll. Ez az érzés lélektanilag azért fejlődik ki benne, mert az alsóbb iskolákban az osztályokban ő az úr és tanítványai fölött minden tekintetben kimagaslik, szokja az örökös parancsolást és útbaigazítást és így lélektanilag kifejlődik benne a maga fölényének az értékelése. Erre a preparandióban is mintegy ránevelik, mert ott is hivatásának rendkívül nagy fontosságára tanítják. Már a közvéleménybe is belement a tanítói tevékenység fontosságának elismerése úgy, hogy már a francia-porosz háború ide-

jén (1870-71) azt hangoztatták, hogy a porosz győzelmeket tulajdonképpen a porosz iskolamesterek készítették elő s így a háborút ők nyerték meg. A tanítósnak ez a túltengő önérzete ellenszenvessé teszi őket a falusi munkálkodás terén, ami azután a falu népének vezetésénél szükséges összeműködést nagyon megnehezíti. Sok faluban a pap és a tanító illetőleg tanító és a jegyző ellenséges viszonyban vannak, ainek a főoka éppen az, hogy mindegyik első akar lenni a faluban, a pap arra hivatkozik, hogy ő egyetemet végzett, a tanító nem, a jegyző érettségi után egy másfél éves jegyzői tanfolyamot végzett és hogy a közhatalomnak ő a képviselője. Éppen ezért sokan fölvetik azt a kérdést, hogy nem kellene ~e a tanítóképzést teljesen át reformálni és utalván arra, hogy a népiskolai tanítás tulajdonképpen még nagyobb pedagógiai ismereteket kíván, mint a felsőbb tanítás, azt kívánják, hogy a tanítónak a kiképzése ne a tanítóképzőkben, hanem az egyetemeken történjék, aminek természetes folyamánya lenne az, hogy a tanítóktól is megkövetelnék az érettségit, ami ma úgy nagyjában a művelt osztályoknak egységes műveltségi színvonalra. Mások viszont attól tartanak, hogyha a tanítónak magasabb képzettséget adunk, akkor az még kevésbé fogja magát a falun jól érezni és méginkább elvágyódik onnét, mint ma. Akik így gondolkoznak, azok a tanítóképzés reformját egész más irányban óhajtják megvalósítani. Ma t. i. a tanítóképzés az egész országban egységes, holott az országnak a lakói, amint azt már többször kifejtettük, egészen más tanítást igény élnék a városban, mást a falun és ismét egészen mást a tanyán. Ezért a falupolitikusok legtöbbje legalább is két külön preparandiai képzést .kivel: egy városi és egy falusi jellegűt.

A pedagógiai alap kiképzés persze egyforma lenne csak a felsőbb évfolyamokon tagozódnék el asszerint, hogy a tanító városban vagy falun kívánna-e működni. Sőt sokan a tanyai iskolai tanítók képzésére egészen más tantervet készítenének. A tanítók működésének kétségenkívül legnehezebb része a tanyai tanítás és kétségtelen az is, hogy a tanítók közül a tanyai tanítónak a legnehezebb feladata van. Ő ugyanis ott többnyire magában él. Nincs hozzá hasonló intelligens emberi akivel társadalmi életet

élhetne, ezenfelül ott a néppel is sokkal közvetlenebbül kell érintkeznie és azt tanáccsal is ellátnia, viszont gyermekeinek a felneveltetése sokkal körülményesebb és nehezebb mint a városban élő tanítóé. Ezért a tanyai tanítót sokkal jobban ki kell oktatni különösen gazdasági dolgokban, mint a városi tanítót. A több munkáért természetesen nagyobb fizetést kell adni neki.

Hogy a tanítót a tanyára lekössük, ezért pótlékban kell részesíteni, azután gondoskodni kell arról, hogy gyermekeit a városban neveltethesse. Ezért az alföldi városokban Szegeden, Debrecenben, Kecskeméten, Szentesen, Jászberényben külön interné-tusokat kellene létesíteni, vagy a meglévő intézetekben a tanítók gyermekeinek több ingyenes vagy kedvezményes helyet biztosítani. Végül, hogy a tanyai tanítónak legalább valamilyen helybeli kedvezményt adjunk a tanyai iskolák mellett komfortos lakást és kis kertet kell biztosítani. E tekintetben igen nagy elismerés illeti néhai Gr. Klebelszberg Kunó volt vallás- és közoktatásügyi minisztert, aki a tanyai iskolák létesítése mellett gondoskodott arról, hogy a tanyai tanítótság jogos igényeinek megfelelő lakást kapjon.

A tanítóképzést illetőleg sokan ezt kívánják, hogy a tanítók rendszeres gazdasági kiképzésben is részesüljenek és hogy a népet gazdaságilag is oktassák. Habár ellenvetésül felhozhatjuk azt, hogy a gazdasági kiképzés és az elemi oktatás nem egy és ugyanaz a dolog és tulajdonképpen két különböző hivatás, azért nem zárkozhatunk el a modern kornak azon követelménye elől, hogy az ifjúság a városban is, de főleg a falun, megfelelő gazdasági és különösen kertészeti kiképzésben részesüljön. Így különösen a szemzést és az ojtást kell elsajátítani és ésha a tanítóképzésben különbséget teszünk a város a falusi tanító képzés között, föltétlenül szükséges az, hogy a falusi jellegű tanítóképzőkben a gazdasági ismeretek és különösen a kertészkedés intenzíven taníttassanak, hogy így a tanyai tanító képes legyen a tanya népét e tekintetben is oktatni napnak a feladata az ember lelki életének az irányítása és gondozása. Ma általános az a felfogás, hogy Magyarországnak nagy kára származott abból, hogy itt több vallásfelekezet van és így az

egységet vallás erkölcsi téren, nem lehet elérni, aminek azután, mondják, káros kihatása van a nemzeti egység gondolatára. Hiszen tagadhatatlan az, hogy az egységben s így a vallási egységben is igen nagy erő van, de nem szabad arról elfeledkezünk, különösen, ha falupolitikával foglalkozunk, hogy az embert boldoggá csak a természetes élet teheti és hogy a természet még a kultúrának is felette áll. A természet pedig sokféleséget mutat, nem pedig egyformaságot. És tehát az egység alatt az egyöntetűséget értjük, mint ma általánosságban, akkor a természet sokfélesége helyett az egész társadalmat egy az emberi természettel ellentétes egyformálásra akarjuk berendezni (Gleichschaltung). Bizonyos szempontból a vallásoknál is így van ez. Amely országban csak egy vallás, egy egyház van, ez az egyformásítása könnyen elérhető, de tagadhatatlan, hogy az egyforma vallás vallásellenes és egyházellenes irányzatokat erősíti, amire példa Franciaország és Spanyolország és Oroszország és volt a múltban Olaszország. Ott ahol különféle vallásfelekezetek vannak, a hívők temperamentum és vallási meggyőződés szerint könnyen elhelyezkedhetnek a szigorú és kevésbé szigorú egyházak kebelében. Így van ez nagyjából részben egy ország egész társadalmában, "de sokkal rosszabb a helyzet kicsiben és nehezebb a falut lelkiileg vezetni, ha abban több felekezet van. Aminek az a magyarázata, hogy a faluban mindenkinek az élete és így vallási élete is szorosabb ellenőrzés alatt áll. Azért igen nehéz Magyarországon a különböző egyházak papjainak a helyzete a falun. Ott, ahol a különböző felekezetek, egyházak, papjai személyes jóbarátságban vannak, a helyzet sokkal könnyebb, bár a dolog természeténél fogva ez többnyire a katolikus pap szabad tevékenységének a rovására esik, mint akinek teendőit az egyház szigorúan megállapított dogmatikája kevésbé alkalmas zhat óbbá teszi|Ihkei tehát ha egy keményebb kötésű protestáns pappal áll szemben az egyházi béke kedvéért engedékenyebbnek kell lennie a moduszokban. Ott ahol összeütközés van a különböző egyházak papjai között, ez az összeütközés áterjed a paphoz közelebb levő hívekre. Azért ott, ahol több vallásfelekezet van A pap nehezebben avatkozhat bele a világi ügyekbe. Ilyen helyen leghelyesebben azt teszi a katolikus

meg a pozícióját, ha, kellő szelíd-séggel viseltetik a többi egyházak iránt, befele fejlesztésére fordítja egész

A protestáns pap az autonómia révén úgy is érintkezhetik a hívekkel, a katolikus egyházban, ahol az autonómia csak vékony keretekben van meg és nem vonatkozik az egyház egész szervezetére és belső életére, a katolikus papnak vallási társulato-kat kell szerveznie, hogy azoknak a révén érintkez-zék híveinek legkülönbözőbb rétegeivel. Ilyenek a kath. legényegylet, rózsafüzér társulat, kath. leány-egylet, az újabban országszerte megszervezett u. n. Credo egyesület, amelybe egy két intelligens ember vezetése alatt az alsóbb néposztály vonatik be. To-vábbá ilyenek a különböző kongregációk. Ezeknek a révén a katolikus pap befolyást tud gyakorolni a legkülönbözőbb állású és foglalkozású egyének életé-re és ha ezt kellő buzgalommal és vezetői tekintély főntartó szigorúsággal végzi, akkor meg lesz te-kintélye a faluban, különösen akkor, ha magánélete sem hagy semmi kifogásolni valót. A katolikus pap-nak különben igen nehéz a helyzete anyagi szempont-ból, ha javadalmazása a falubeliektől függ. Kivéve a Jászságot, az ország más vidékén a parasztság ne szívesen áldoz a papnak, mert bizonyos ellentmon-dást lát abban, hogy a pap a lelkiekről beszél és amellet az anyagi eszközök nyújtását is megkövete-li. Pedig hiába a katolikus papnak is szüksége va erre, egyrészt azért, mert neki, sokkal többet kell foglalkozni a híveivel, mint más papnak, amihez eh és egészség szükséges, ami kellő anyagi eszközök nélkül nem lehetséges, másrészt pedig azért, mert népünk — mint ezt másutt is mindig hangsúlyozzuk — a szegény embert semmire sem becsüli, legkevesbbé pedig az úri osztályban nem. Azért elképzelhető az, hogy egyes országokban, pl. Olasz vagy Spanyolország-ban a pap a híveire szorul és azok mégis hallgatnak rá, de nem képzeltető el Magyarországon. Azért, ha a paptól elvonnák, amint azt többen kívánják, a felsőbbség által nyújtott anyagi eszközöket, ezzel Magyarországon megszűnnék a vallásos élet. A magyar plébános tehát nem élhet meg híveinek stólájából. Érdekes, hogy a német községekben sokkal nagyobb az ellenszenv a stólát szigorúan követelő pappal

szemben, aminek az a magyarázata, hogy a német sokkal fukarabb és durvább lelkületű, a sokkal gavallérosabb magyar, aki belátja azt, hogy vezetőinek s így a lelkipásztornak is szüksége, van a biztos megélhetésre. A pap akkor jár el helyesen, ha az egyházi hatóság által megállapított stólát általában megköveteli, de egyrészt buzgón eleget is tesz annak, így pl. készségesen és ájtatosan végzi a szertartást és soha sem mutatja azt, hogy ez nála a megszokottság formáját venné fel. Pl. nem végzi röviden és hebehurgyán a keresztelkedést, az esketést és a temetést. Ezért szükséges, hogy a falusi pap ezen alkalmakkor a családdal szóba is álljon, örömben vagy bánatukban részt vegyen. Pl. látogassa meg az újszülöttet, menjen el a lakodalomra és térjen be az elhunyt családtagjaihoz pár vigasztaló szóra. Mindezt azonban nem szabad túlságba vinnie s különösen nem túlságosan résztvenni az ilyen alkalmakkor szokásos lakmározásokon és torokon. A stóladíj megállapításánál mindig vegye figyelembe az illetőnek anyagi helyzetét és ha az nagyon szegény, vagy valami csapás érte, a közelmúltban pl. elvesztette a jég az egész termését, vagy meghalt a családfenntartó, akkor mérsékelje a stólát. Színmagyar közösségekben azt is megteheti, hogy ilyenkor részletfizetést engedélyez. A magyar t. i. inkább becsületbeli kötelességének tartja az adósság visszafizetését akkor, amikor az azért járó papi munka már régen elintéztetett fukarságánál fogva ingyenszolgáltatásnak tartja.

A falusi vallási életnek központja a katolikusoknál a templom és maga a plébános, a protestánsoknál inkább az iskola és az autonóm szervezet.

Ezért a plébános csak akkor tudja a lelki vezetést kellőképpen ellátni, ha helyben van a plébánia. A fiókegyházak vezetése sokkal, körülményesebb mert a magyar ember megköveteli a személyes vezetést erre pedig a fiókegyházakban jelen nem lévő pap nem képes. A katolikus egyháznak Magyarországon egy nagy hibája az, hogy a kisebb falvakban nincsen külön paróchia, hanem sok a fiókegyház. E tekintetben a Dunántúlon különösen rossz a helyzet, ahol egy plébánosnak 4—5 fiókegyháza is van és kétségtelen hibásak a katolikus püspökök, akik jövedelmüket sok és szép kegyeletes célra fordították, a-

helyett, hogy legalább is minden 1000 lakosú községben önálló plébániát létesítettek volna. A protestánsoknál e tekintetben sokkal kedvezőbb a helyzet.

Fölmerül az a kérdés, hogy a papok beavatkoznak-e a falunak közigazgatási, közgazdasági és kulturális életébe. Kétségtelen, hogy ha a pap túlsókat foglalkozik ezen a téren, akkor egyrészt könnyen összeütközésbe kerülhet a világi vezetőkkel, másrészt pedig elvonatik egyházi foglalkozásától. Ezért tevékenységét ne főleg ezeken a tereken folytassa, ellenben vegyen részt minden olyan mozgalomban, amely népének kulturális haladását és Jobb gazdálkodását szolgálja. Azért ha vannak ilyen irányú korok és egyesületek, azok életében vegyen részt, ha szerényebben is és okvetlenül tartson itt előadásokat, különösen gondj a legyen pedig híveinek közegészségügyi viszonyaira.

A nagyobb falvakban a fõnt említetteken kívül még orvos-, állatorvos és gyógyszerész is szokott lenni. Ezek közül legközelebb állnak a paraszti nép foglalkozásához az állatorvos, akit inkább igénybe vesz állatainak a gyógyításánál; a gyógyszerértárban is megfordul bizonyos gyógyszerek és zsiradékok (szarvasfaggyú, kígyózsír, stb.) vásárlásakor, amelyeknek gyógyítóerõt tulajdonít, lévén a paraszti házi eljárásnak egyik formája a meghült vagy beteg testrészeknek zsiradékkal való kenése. Itt van az összefogás a házi gyógykezelés vagy kuruzslás- és a kenőaszszony tevékenysége között, aminek magyarázata abban keresendő, hogy az időjárás zordonságának kitett szálító-vető ember sokszor meghül, rheumatikus fájdalmat érez és így szüksége van az előkelőbbeknél "maszszász"-nak nevezett kúrára. Az orvoshoz ritkán fordul a falusi ember, aminek főleg az a magyarázata, hogy a hivatalos orvos, akinek ő nem fizet többnyire kurtán bánik el vele, a magánorvos pedig gyakran igen magas díjakat követel és nincs figyelemmel szegénységére. A falusi patikák is igen drágák, mert egyrészt az orvosi szerek árának negállapítása is igen magas, másrészt amint azt személyes tapasztalatból tudhatjuk, a sok falusi gyógyszerész iparkodik a kész preparátumokat is magasabb árban eladni mint a nagyvárosokban. Ez a három egyén tehát azért nem tud kellő hatást gyakorolni saját munkakörén belül sem a falusi népre, mert ragszkodnak ahhoz, hogy végzett munkájukért járó ellenszolgáltatást a legszegényebb embertől is megköveteljék.

V. FEJEZET.

A magyar parasztság, mint társadalmi rend..

13.§. A parasztság rétegződése és ismertetése.

A falut nemcsak Magyarországon, de általában minden országban túlnyomó nagy részben a földműveléssel foglalkozó emberek lakják és ezek is adják meg a falunak a jellegét. Azokat, akik földműveléssel foglalkoznak, általában két főcsoportra oszthatjuk. Az egyik csoportba tartoznak azok a földtulajdonosok (földbirtokosok), akik megfelelő értelemmel és szellemi képzettséggel (intelligenciával), valamint általános lelki műveltséggel rendelkeznek és akiknél a föld nemcsak, megélhetésüknek alapja, de akik tudatában is vannak annak, hogy a föld egyszersmind az illető állam nemzeti alapja, azaz, hogy a földbirtokossága megállapítja az illető államnak a nemzeti mivoltát, jellegét is. A földnek ezeket a birtokosait pedig ezen az öntudaton kívül még az is jellemzi, hogy többnyire nemcsak földműveléssel foglalkoznak, hanem a földet alapul tekintik arra, hogy a nekik a közéletben bizonyos meghatározott pozíciót, köztevékenységre alapot biztosítson.

Ezért a földművelőknek ez a csoportja a földművelésen kívül a közéletben (egyházi, társadalmi és politikai életben) is nagy szerepet játszik. Ez a három jelleg t. i. a földbirtokon levő, vagy a föld Jövedelméből fenntartott otthonban szerzett műveltség, amelyhez még az iskolai képzettség is járulhat, a föld nemzetfemtartó tulajdonságának öntudatos átérzése és végül a közéletben való szereplés különíti el a föld birtokosait arra a két nagy csoportra, osztályra, amely osztályból a fent említettek a felsőbb, úri osztályba tartozó úri földbirtokosoknak, vagy egyszerűen csak földbirtokosoknak nevezzük.

A földműveseknek a másik nagy csoportjába tartoznak azok, akiknél a föld, a megélhetésnek és a vagyonosodásnak az eszköze, azaz akiknél tulaj-

Ionképpen öncél lesz. Akik tehát a földhöz vagy azért ragaszkodnak, mert az és egyedül ez ad nekik kenyeret, vagy azért mert az maguknak és családjuknak bizonyos jobb módot is ad. A földműveseknek ezen csoportja közéleti tevékenységet nem fejt ki, legfeljebb lakóhelyén vesz részt bizonyos egyházi és községi életben, ez a részvétel azonban .szoros összefüggésben van megélhetésével. Azért vesz benne részt, hogy megélhetésének alapját, így birtokát jobban biztosítja. Ezek a tulajdonságok, amelyek ezt a két csoportot egymástól elválasztják a természetes! határokon, ahol ez a két .csoport egymással érintkezik, nem nyilvánulnak olyan éle s . kontúrokban, mint amilyen nagy a különbség a két csoportnak a középvo nálában.

Az élet körülményei és változásai azonban különösen napjainkban e közé a két csoport közé éles válaszfalat tolnak, amely azután már jobban megkülönböztethetővé teszi a két csoportot, ez pedig a föld megművelésének a módja. T. i. az, hogy szellemi eszközökkel, vagy pedig fizikai eszközökkel dolgozik-e az illető. A föld birtokosainak az a része, amely keze munkájával műveli a földet, gyűjtőnéven parasztságnak nevezetik. Tulajdonképpen így leginkább megkülönböztethető a határvonal és a csoportosulás.

A paraszt.

A „paraszt” kifejezés Magyar országon kettős értelmű. Jelenti a föld megmunkálásával fizikailag foglalkozó — a földet túró — embert és jelenti a durvább életviszonyok között élő kevésbé kipallérozott embert, aki életfelfogásának és életszükségleteinek kifejezésénél a társaságban szokásos kiformált kifejezésmódot és viselkedést nem ismeri, vagy ha ismemé is, szándékosan nem követi.

Ezért a magyar „paraszt” kifejezésben a durvaság, a műveletlenség is fogalmilag bent lehet, miértis ennek a szónak (mint jelzőnek) valaki viselkedése jelzésül való használata sértő. A német a „Bauer” szót használja, ami tulajdonképpen építő-(bauen)-művest jelent. Ezért a német Bauer tekintélyt is kifejezhet pl. a Grossbauer*), míg nálunk a

Jegyzet *) A német Bauer szó a birtok minőségét, a település helyét is jelezheti, pl. Teichbauer, Waldbauer, Gelbhausbauer.

"nagyparaszt" határozottan sértő és az előbbi német fogalomnak a magyarban a "módos gazda" vagy "hatőkös gazda" kifejezés felel meg, de még ezt sem szoktuk megszólításul használni. Mindezeknél fogva „újabbban a paraszt szó helyett inkább a "földműves"*) vagy "kisgazda" kifejezést akarnak általánosítani, ez utóbbi azonban politikai jelentőséget kapott, az előbbi pedig a közbeszédben nem lett általános és tulajdonképpen a faluban szegényebb embert, kisebb rendűt jelent, mint a "parasztgazda" kifejezés. A parasztgazdának van, a földművesnek csak lehet birtoka. A jobbmódú parasztgazda magát a Dunántúl polgárnak (polgárembernek), az Alföldön "gazdálkodónak" nevezi. Mi itt teljes tisztelettel és szeretettel mégis a "paraszt", "a parasztság" kifejezést használjuk, minden mellékgondolat nélkül a "parasztirendet" és nem durvaságot értve alatta, mert Európa egész parasztságában épp a magyar az, amely a legkevésbé durva lelkületű.

A falu lakóinak legnagyobb része ennek a parasztságnak a fogalmi körébe esik, úgy hogy a falut tulajdonképpen parasztság lakja és az adja meg a jellegét. A földből, ennek megműveléséből és hozadékából élő fönt ismertetett ez a két „nagy csoport maga a föld, annak gazdasági és etikai hatása összefüzi, viszont a foglalkozás módja, t. i. a szellemi és fizikai, egymástól elválasztja. És azért bizonyos mértékben egységes a földművelő társadalom, bizonyos mértékben azonban megint különválnak egymástól. Ez az oka azután annak, hogy a különböző írók, gondolkozók és megfigyelők aszerint, amint nekik egyik vagy másik irány szimpatikusabb, hol inkább az összetartó, hol pedig inkább az elválasztó körülményeket veszik figyelembe, amely szemlélet természetesen más eredményt mutat.

Ha a foglalkozásnak szellemi vagy fizikai voltát vesszük alapul, akkor ez a fizikai mivolt mindazokat a földművelőket, akik azonos körülmények közfött dolgoznak egy bizonyos foglalkozásbeli és érzésbeli egységbe foglalja. Ezért pl. Európa parasztsága egy bizonyos nagy egységet képez. Igaz, hogy

Jegyzet: *) megfelel a francia "cultivateur" (művelő) szónak.

azután gondolkodásmód, temperamentum szerint nagykülönbség van pl. a magyar paraszt, olasz vagy spanyol paraszt között, épp így a magyar és az angol paraszt között, de azért tagadhatatlanul van valami, amely Európa parasztságában közös. Egészen más azután az ázsiai, paraszt vagy az amerikai farmer, ahol tulajdonképpen kisbirtokon az úr és a paraszt között már csak azért sem lehet lényeges különbség, mert ott a farmerek általában fizikai munkával foglalkoznak (habár, azok európai értelemben az intelligenciához tartoznának is).

Más szempontból azonban, ha a parasztságnak, a földművelők másik csoportjával, az úri földbirtokosokkal való összefüggést vizsgáljuk, akkor a nemzeti, azaz ezekkel összefoglaló vonások igen élénken ki fognak domborodni. Ez a kidomborodás inkább az u. n. "faji jellegben" fejeződik ki. Így pl. a magyar földbirtokos és a magyar földmi és parasztoazda nemzeti fajú jellemvonásai annyira szembetűnők, hogy azt tagadni nem lehet. Az úri földbirtokosnál ezek kifinomodott kiadásban jelentkeznek. Ezeknek a nemzeti tulajdonságoknak ősi karakterei leginkább a parasztgazdában fejeződnek ki. Gyönyörűen fejezi ki azt Juhasz Gyula "A Magyarság" 1926. január 31-iki számában "Magyar János a bakon" c. versében:

Magyar János a bakon.

Körötte víg vásári tarkaság van
Sok mutatványos mókázik javában,
Ígéret puffog, játékpuska durran
A hinta leng szédítő azúrban.

János nyugodtan és hallgatagon
A vásár szélén gubbaszt a bakon,
Magára húzza jól öreg subáját
S tekintete távolokba vág át.

A földeken jár ballagó esze,
Hol dallam néki növé fü nesze,
Hol csöndes és derűs a végtelenség
Es boldogok a békés naplementék.

Mert nincs a földön semmi panoráma
Mely szebb lehetne, mint az ő határa,
Hol verejtéke áldását aratja,
S hol fáradt testét egykor visszaadja.

János csak vár, csak hallgat a bakon.
 Az örök élet ő, a nyugalom.
 Egy ezer évnek fénye, árnya arcán
 S elnéz közönnyel a világ piarcán.

Juhász Gyula*

Ez a vers példázta általában a magyar embernek faji — kiváltképpen a magyar földműves a faj i mivoltot leginkább megszemélyesíti. (Lassú és erős behatások folyta, akkor is, ha biológiailag nem tisztán magyar fajtájú leszármazása. Kifejezésre jut benne először is a magyar embernek, különösen a parasztembernek nagy földszeretete, elsősorban a földművelés, mint foglalkozás iránt való nagy érzés, továbbá a bizonyos nyugodt életszemlélet és harmadszor a méltóság, amely az átlag magyart, még a paraszt embert is jellemzi. Kifejezi ez a vers a magyar és más minden fajta ember között lévő különbséget. Különösen jellemzi azt a bizonyos egykedvűséget, amely ezer esztendő rengeteg sok báján és csapásán keresztül a csekélységek iránt érzéketlenné teszi a magyar embert: amit leginkább az a közmondás fejez ki: "Több is veszett Mohácsnál". Van ebben a felfogásban valami jó, nevezetesen az, hogy a sors csapásai által nem hagyja magát rögtön lesújtani, de van benne egy bizonyos rossz is, t. i. a nemtörődömség, bizonyos mértékig a túlhajtott fatalizmus. Ezek a tulajdonságok leginkább a paraszt emberben vannak kifejlődve, ami megint természetes, mert hiszen őt sorsa leginkább a földhöz köti, amíg a földje megvan, addig más dolog alig érdekli. Ez a föld teszi őt minden más körülményektől függetlenné. Ezért a földműves paraszt ermebrt nagy politikai kérdések kevésbé izgatják, előtte inkább közömbös az, hogy az a terület, amelyen a földje fekszik, milyen imperium alá tartozik, mintsem az, hogy az az imperium olyan legyen, hogy a földjének szabad birtoklásában és használatában ne akadályozza. Ez a jelenség a világ minden parasztságának életnézetében meglehetősen egyformán nyilvánul. Ezért a föld birtokos paraszt ember legkevésbé törődik azzal, hogy az a terület, amelyen földje fekszik, mint országrész milyen államhoz tartozik; más szempontok természetesen, mint pl. vallási kérdés, vagy a nyelvi kérdés, nagy fontossággal bírhatnak reánézve, de előtte mégis az a leg-

fontosabb, hogy melyik ország vagy melyik törvény biztosítja neki a földet és annak használatát. Itt is nyilvánul az a lényeges különbség, amely a földbirtokos parasztembert az u. n. birtokos értelmiségtől, általában az értelmiségről elválasztja. Az értelmiségben ugyanis világszerte a nemzetiségi érzelmek erősebben vannak kifejlődve. Egyébként az értelmiség és a parasztember között roppant nagy a különbség, valóságos szakadék választja el egymástól a kettőt, egyik országban már most ez a szakadék nagyobb, a másikban kisebb, egyikben jobban, a másikban kevésbé van áthidalva, de mindenütt megvan és mindenütt meg lesz, mert azok az ember természetes tulajdonságai.

A világ parasztsága és az intelligencia közötti ellentét a természetből és társadalomból folyó szükségszerűség. A foglalkozás és a birtok szintén különbséget tesz az emberek között, ezért akarják — önmagában véve igen logikusan — az egyenlőségnek a teljes hívei a birtokot, sőt még a foglalkozás közötti különbséget is megszüntetni. A parasztembernek mindene a föld, abból él, csak annak a megmunkálásához ért igazán, az biztosíthatja neki a megélhetést még rossz termés esetén is, míg az intelligenciának túlnyomó nagy része nem a földbirtokból, vagy legalább is nemcsak a földbirtokból él nincsen tehát olyan közvetlen vonatkozásban a földdel, mint a paraszt ember. Ebből folyik azután a további lényeges különbség. A parasztember reális, gyakorlatias gondolkozása. Mindent a megélhetés, a könnyebb megélhetés, vagy a meggazdagodás szempontjából fog fel. Ideálok önála nem számítanak. Az intelligenciát elsősorban többnyire-iskolásan beletöve — eszmék és eszmények vezetik, míg e tekintetben igen sokszor a való életnek a talajáról letér s az ábrándok világába téved, addig a paraszt ember a valódi élethez, a természethez ragaszkodik. Az intelligenciának az elméleti tudása és a paraszt, ember gyakorlati élete közt van tehát az igazi különbség. Azok a törekvések, amelyek ezt a kettőt kiegyenlíteni és a két felfogást egyformává tenni akarják, sohasem fognak eredményre jutni, de nincsen is annak értelme, amíg a világ a változatokat mutatja, a társadalomban is meg kell lenni a változatnak. A világnak a törvénye nem az egyformaság, hanem

kiegyenlítettség. Azért a falupolitikának is ennek elérésére kell törekednie.

Rétegződés.

A magyar paraszti osztály nem teljesen homogén, három különböző rétegekből áll, amelyek a falu társadalmában is egymás fölé vannak helyezve, ízek a rétegek: 1) a gazdag paraszt, 2) a jómódú paraszt, gazda, 3) a tulajdonképpen kisgazda, 4) a törpebirtokos, 5) a zsellér, 6) a mezőgazdasági munkás és 7) a cseléd, végül 8) a földmunkás.

Ezeket az egyes rétegeket még többféleképpen csoportosíthatjuk. Nevezetesen megkülönböztetjük a falusi szokás szerint a gazdag parasztgazdát, azoktól a földműveléssel fizikailag foglalkozóktól, akik földbirtokkal nem bírnak és akik magukat egyszerűen földműveseknek nevezik. A földművesek sorába tartoznak: 1) a részese, akik többnyire aratómunkások, 2) a napszámosok, a szakmányosok. A mezőgazdasági cselédet nem szokták általában a földművesek közé sorozni, hanem azt a kifejezést használják ráju, Hogy cseléd. A mezőgazdasági cselédek alkalmaztatásul: ideje szerint különböző megjelöléssel vannak megkülönböztetve, pl. az éves cseléd egyszerűen "évesnek" nevezi magát, ugyanígy vannak hónapos és hetes elnevezések (itt-ott "betyárnak" is hívják az Alföldön).

A mezőgazdasági cselédek közül azok, akik az állatokkal bánnak és azok őrzésére vagy gondozásáig vannak felfogadva, az állatok fajai szerint vannak elnevezve, pl. lovász, tehenes, kanász, juhász, csordás, csikós. Ezek tehát így nevezik magukat előszeretettel, elhagyva a cseléd elnevezést, a parádés kocsiszt még mezőgazdasági cselédnek sem nevezik, hanem u. n. belső cselédnek. Azokat a földműveseket, akiknek nincsen földjük, hanem csak házuk, zselléréknek is hívják, némely vidéken zsellérnek nevezik azt, akinek háza nincsen, hanem csak egy lakrosze van, vagy aki bérben lakik. A föld és ház nélküli földműveseket, a cselédeket is beleszámítva, nincsteléneknek szokás nevezni, kifejezve ezzel azt, hogy nincs neki semmije, csak éppen a ruhája vagy a bútora. Ez az elnevezés megfelel annak a felfogásnak, mely szerint csak a föld és a ház birtoka jelent tulajdonképpen vagyoni értéket. Ami tulajdonképpen nemcsak Magyarországon, hanem más országokban

is így van, csak nálunk fokozottabb mértékben, miután a magyar ember általában szereti azt, ha jobb módunak, vagyonosnak stb. tartják. Egy időben, különösen Darányi Ignác földművelésügyi minisztersége idejében szokásban volt a földműves embereket, a munkás cselédet és a kisebb birtokost „kis embernek” is nevezni, amit azonban a földműves munkássá; önmagára nézve nem szívesen alkalmaz, hanem önmagát "szegény ember"-nek nevezi, ami körülbelül azt a fogalmát fejezi ki, amit az intelligencia által, használt kisember szó jelent. A kisember vagy népiesen szegény ember alatt ők maguk értik mindazokat a földműveléssel foglalkozó embereket, akik nehezen, nagy gonddal élnek, amint ők mondják "küzködve", "győzködve" és akikre ránehezedik a hatalom, a többség. Amint ők mondják az "uralkodók", ami alatt nem azt értik, hogy királyok, császárok, hanem a nekik parancsolókat, legyen az akár a birtokos vagy annak alkalmazottja, akár pedig egy közhatalmi hatósági személy. A szegény ember tehát nem azt jelenti, hogy annak semmije sincsen, mert pl. egy 10 holdas kisgazdának többje van, mint egy városi díjnoknak, hanem azt, akinek nehéz, verejtékes munkával kell megélnie, napról-napra törni és töretnie magát, akit az ág is húz, akinek a szerencséje is szegény és kicsi. (A szegény ember fogalmát nagyon szépen" írja körül dr. Ecsery Lajos szentesi ügyvéd "A szegény ember" és "A szegény emberről" írott standard műveiben.)

Törpebirtokos alatt értjük azt a földműves gazdát, akinek pár hold földje van csak és annak terméséből saját magát és családját fenntartani nem tudja, úgy hogy más birtokán vagy házatáján még munkát kell vállalnia, amelyért készpénzfizetést kap, (ebben az esetben nem ragszámos, hanem "napszámba jár"). (A napszámosnak ugyanis, akinek nincs törpebirtoka, munkás igazolványt kell váltania, a törpebirtokosnak nem kell.) (Lásd dr. Bartóky József A munkástörvény magyarázata c. művét.)

A törpebirtokos után sorban fölfelé következik a kisgazda. akinek már akkora a birtoka, hogy annak terméséből megél és birtokán kívül nem kell másutt munkát keresnie (legföljebb télen szokott fuvarozó munkát vállalni, hogy igaerejét kihasználhassa). A kisbirtokost az jellemzi, hogy a földjét saját maga

és családtagjai munkaerejével meg tudja művelni.

Nem kell többé máshol pénzt keresnie, de nem is szorul idegen munkaerőre, legfeljebb, ha egy béres legénye van. A földműves társadalomban ez a kisgazda az az ideál, amire nemcsak az alsóbb rétegek tekintenek föl, mint vágyuk netovábbjára, hanem amilyent ma általában a legjobb birtokkategóriának tartanak, amely birtokkategóriát minden módon szaporítandónak vélnék. Hogy mekkora legyen ennek a kisgazdának a földje, nem lehet számokkal pontosan megállapítani, függ az a területtől, vidéktől, a földek művelhetőségétől, amíg a törpebirtok nagyjában 5-6 holdig terjed, addig a kisgazda földje ennél nagyobb, átlag 10-15 kat. hold szokott lenni, de föl mehet 36 holdig is. A 30-80 holdig terjedő birtokkategória az, amelynek tulajdonosát jobbmódú vagy módos gazdának szokták nevezni. A módos gazdát az jellemzi, hogy már idegen munkaerőt is igénybe vesz. Szébb háza van, több állatot tart, különösen ahol még ökörrrel szántanak, több ökre van, azért szokásos az a kifejezés, négy ökrös, vagy hat ökrös gazda.

Az 50-100 holdig terjedő birtokok száma Magyarországon (1930-ban) 12.522 volt. Ezeket a gazdákat, amennyiben parasztgazdák és nem úri birtokosok, már kétségen kívül módos gazdáknak nevezzük. A 100-200-ig terjedő gazdaságok száma 1930-ban 75.520, ezeknek nagyrésze még paraszt-birtok. Tulajdonosukat gazdag parasztnak szokás nevezni, vagy nagy (birtokos) gazdának. Hogy ezen birtokok közül mennyi van paraszti és mennyi úri kézen, azt a statisztika persze nem mutatja ki, úgy hogy e tekintetben határozott számot nem mondhatunk, de mert az 50-200 holdig terjedő birtokok száma összesen 18.042, hát kb. 16 ezer ember lehet Magyarországon, akiket ezen módos és nagy gazdák közé számíthatunk. Mint ez a statisztikai szám is mutatja, ez a rész meglehetősen kis számú. Ez a réteg az, amely gerince a magyar parasztságnak és amely mint egészséges nemzet fenntartó elem szerepelhet.

Jellemző a földműves gazdák ezen csoportjára gondolkozásuk igazán konzervatív és arisztokratikus mivolta és az, hogy a fennálló társadalmi rendnek a fenntartásához is sokkal jobban ragaszkodik, mint az úri rend, amelynek az a magyarázata, hogy neki megvan a biztos megélhetést nyújtó vagyoni alapja

s azután amint már kifejtettük, maga a föld ilyen irányba befolyásolja gondolkodását, továbbá, hogy az ő legfőbb tanítója a természet, amelyben nincs egyenlőség és felsőbb iskolákat többnyire nem végezvén nem szívta magába a modern egyenlősítő és demokratikus iránytanokat, amelyeket a felsőbb iskolákban tanítanak.

A birtok erkölcsi jelentősége.

A magyar felfogás szerint mentül nagyobb birtoka van valakinek annál nagyobb a faluban a becsülete. A paraszti ember, aki reális gondolkozásba, a vagyonnak, a birtoknak nemcsak nagy jelentőséget tulajdonít, hanem egyszersmind értékeli annak a tulajdonosát, azért is mert a vagyonosságát, munkaképességét és értelmességét látja érvényesülni. Az igazi magyar felfogás szerint ugyanis, az arravaló ember boldogul, aki tehát boldogul az kiválóbb mint a többi. Kétségen kívül ebben van is valami igazság, legalább is annyi, hogy az, aki nagyobb birtokot szerez és tart fenn, egy bizonyos rátermettséggel kell hogy rendelkezék. A magyar ember a szegényt lenézi a paraszti társadalomban is, ezért a faluban nincs a szegénynek, a nincstelennek nagyobb becsülete. Általában azt szokták mondani, hogy a magyar paraszt arisztokratikus természetű, ez igaz is, de többé kévé sbbé áll ez minden nép parasztságára. Hálunk ez különösen azért tűnik el. mert földműves népünk általában szegény és a jómódú jobban kitűnik közülé, mint pl. Hollandiában, Dániában. A szegény ember restelli is a maga szegénységét, takargatja, rejteget ni igyekszik, a jómódú gyakran dicsekszik a jómódjával. Az alsóbb földműves rétegek közül a legkisebb megbecsülésben a cseléd részesül. Nem annyira azért, mert a sorsa szegényes, hanem azért, mert mást szolgál, mert parancsolnak neki. Ezt pedig a magyar ember nem szereti. A magyar ember természetében benne van az hogy önálló és független akar lenni, és ez sokkal inkább megvan a parasztságban, mint mint az úri osztályban. Ez úri osztályban az utóbbi 40—50 év alatt nagyon kifejlődött a hivatal utáni vágy, ahol pedig igen nagy a fegyelem és az engedelmisség. Az úri osztályt nem csak a kényszerűség, de különösen az iskola törte bele a kényszerű engedelmisségbe. Ezért a földműves ember, ha csak teheti nem sze-

gődik el cselédnek és a cseléd mindenáron arra törekszik, hogy földje legyen. A kiscgazda nem is adja szívesen a gyermekét az úri házakba cselédnek. Az a mondás járja közöttük: olyan szerencsétlen lettem, hogy cselédnek kellett beállanom, holott általában nem lehet azt mondani — és ezt minden más tendenciózus véleménnyel szemben hangsúlyozni kell — hogy a magyar úr rosszul bánék a cselédjével. Az igazság az, hogy a jóra való szorgalmas cselédet a magyar úri házaknál mindig nagyon megbecsülik. Persze dolgoznia kell, az kétségtelen, de sehol sem hajszolják agyon, még kevésbé bának vele durván. Ennek dacára sem megy el szívesen a tehetősebb gazdaember családtagja szolgálni, hanem inkább a nincstelen emberé. Ez az oka azután annak a sajátságos jelenségnek, hogy a napszámos és cselédember gyermekei sokkal értelmesebbek és ügyesebbek, mint a jómódú parasztleány vagy parasztleány. Ellentétben a hibás közfelfogással, ezek az utóbbiak még rendesen főzni sem tudnak. A cselédleány az úri háztartásban nemcsak hogy megtanul főzni, hanem elsajátít ott egy bizonyos jobb modort és illemt. Hogy jobbmódú ember a leányát úri házakhoz cselédnek adja, az inkább csak a Dunántúlon esik meg, ott is inkább a püspöki konyhára, vagy nagyúri házakhoz, hogy főzni megtanuljon.

A nagyobb birtokkal bíró, jobbmódú gazdát „nagygazdá”-nak nevezik (a német Grossbauer magyarra való fordítása). A jómódú vagy gazdag parasztgazda és a szegényebb parasztság között csak hivatalos érintkezésben van különbség. A falu földműves társadalmában azonban éles az ellentét. A „jobbmódú” gazda nem adná lányát szegény szolgálégényhez, sem megfordítva, a módosabb legénynek nem engedik meg a szülei és hozzátartozói, hogy szegény napszámos vagy cselédleányt — amint ők mondják azt a „kódis”-t elvegyen, így tehát az egyes rétegek, elkülönülnek egymástól és ritkaság az, ha ennek ellenkezője történik, rendesen a parasztragédiákban esik meg, hogy a szegény legény beleszeret a gazdag lányba. Ez az elkülönülés leginkább a házasságban, a templomban és a korcsmában látszik meg. A templomban a gazdagon: elől ülnek, a szegényebbek hátul, a nincstelenek hátrébb húzódnak

vagy állanak. A korcsmában szintén külön asztalnál ülnek és isznak a módos gazdák.

A paraszt társadalomban tehát egészen más a helyzet, mint az úri osztályban, ahol igen gyakran előfordul az, hogy egyszerűbb sorból származott szegény fiú gazdag leányt vesz el. Sőt azt lehet mondani, hogy ez nálunk az előrefutásnak szabályos útja, no meg máshol is. Más országok paraszti társadalmában szintén megtalálhatjuk ezt a különbséget a jobb módú és a szegény között. A mostani rossz gazdasági körülmények behatása folytán csak annyiban történt e téren valamely eltolódás, hogy ma a mezőgazdasági cseléd helyzetét kezdik megbecsülni, mert neki a kenyere jobban biztosítva van, mint a mezőgazdasági munkásnak vagy a törpebirtokosnak.

Ha a magyar földműves embernek bánni oknál fogva szolgálatba kell állnia, akkor szívesebben megy valamilyen jogi személy szolgálatába, mint valamilyen magánemberhez. Inkább hivatalos ember lesz postás, vasutas, stb.

A magyar parasztság jellemzése:

Minden szellemi világrengés, nagyobb társadalmi változás után, ha azok erőszakos utón történtek és az eddigi közrendet és életviszonyokat felforgatták, az osztályok rétegződésében és egyes népcsoportok elhelyezkedésében nagy változások állanak be az eddigi vezető emberek és osztályok megítélésében átértékelések történnek s a közvélemény újabb ideálokot keres, amelyek után menve az eddiginél szebb és jobb életet kíván biztosítani. Az ember lelkiiségénél fogva hisz az igazságban, az már e földön is megvalósítani kívánja és ezért örökös reménnyel keresi. Találónak illenek rá Arany János sorai:

„És ha a szél azt behordta
Sivatagi fővénnyel,
Megsiratja, de tovább megy
Örökös reménnyel.”

De mert az igazság uralmát a szép és jó élet harmóniáját, eddig még el nem érte, az ember a bajokat egyesek ostobaságának vagy gonoszságának tulajdonítja. A világháború csalódásaiért, töménytelen szervesedéseikért, szokás a vesztes államhatalmak vezetése és a vezető néposztályt felelőssé tenni, s az eddig

vezető úri osztály helyett az új ideált az alsó-nép osztályt art keresni: a gyárimunkásban és a földmíves, parasztban.

A destruktív irányú írókon és társadalombölcseleőkön kívül, még a konstruktív, nemzeti felfogásunk közül is számtalan van, akik a szebb jövőt a földmívesparasztság fölemelkedő fiainak vezetésétől várják. Részben a szebb jövő óhajtása, részben a mindinkább erősödő szocialista felfogás okozza azt az általános véleményt, miszerint az alsóbb néposztályok hadi kötelezettségeinek is jobban, értelmesebben tett volna eleget, mint a felsőbb. Ennek a felfogásnak a téves voltát br. Arz Arthúr, volt vezérkari főnök cikke: "Ki a bűnös?" (Pesti Napló 1930. november 16. száma), melyben számszerűleg igazolja, hogy a háborúban az osztrák magyar oldalon elkövetett 484 hibás esetből a nagyobb rész az alsóbb rangúakra esett, a felsőbb vezetőkre egy sem. (Akik a szebb jövőt az alsóbb néposztályból kikerülő vezetőkötől várják, elsősorban kell megemlíteni a hibákat élesen meglátó és még inkább exponáló dr. Weiss Istvánt.)

Ezek, hogy felfogásuknak a közvéleményt megnyerjék, az úri osztály hibáit mintegy tipizálva, szembeállítják vele a földmíves osztályt, amelynek kiváló tulajdonságaitól várják az úri osztály által elzüllesztett viszonyok rendbehozását. Propagandának ez érthető, tudományos vizsgálódásnál azonban nem követhető eljárás. Tudományosan vizsgálván paraszt népünk jellemét, nem szabad azt -egyoldalúan félü csórnunk, a hibáit is meg kell vizsgálnunk, hogy javíthassunk. Semmiféle nép sem szereti, ha hibáit emlegetik, a zsidóság antiszemitzmusnak veszi, az amerikai személyes sértésnek, a francia barbárságnak, a magyar hazafiatlanságnak.

Kétségtelen, hogy egy ilyen veszélyeztetett fekvésü országban, mint amilyen Magyarország, amely mindig küzdötere volt a Balkán felöl felfelé törekvő barbár államoknak és összecsapási helye kelet és nyugatnak, egy nép 1000 esztendőök keresztül csak akkor tarthatta magát, ha annak nagy erényei vannak. Kétségtelen, hogy a nagyar nemzetnek kiváló erényei vannak. Ezeket az erényeket meglehetősen ismerjük és hangoztatjuk is, de az érem másik oldalól, a hibáinkról nem szeretünk beszélni. Talán az

önfenntartás szelleme súgja azt egy nemzetnek, hogy mindig csak erényeiről beszéljen és így bizonyos optimisztikus világszemléletre tegyen szert, növelvén ezzel bátorságát és a jövőbe vetett bizalmát. Kétségtelen azonban az is, hogy nem süllyedhetett volna annyira a nemzet és nem csonkulhatott volna meg a haza, ha nem lennének nagy hibáink is. Végre is 1711 óta 1848-ig és azután 1867-től 1914-ig a nemzet elég nyugodt életet élt, mert léte nem forgott veszélyben. 48-49-ben is csak közjogi önállóságát veszítette el, de sem létét, sem területét; ezen időszakokban tehát különösen az utóbbi 50 esztendőben, biztosíthatta volna jövőjét. Hogy ez nem történt meg, ezt nagyrészt hibáink okozták. A magyarság hibája. tulajdonképpen a szélsőségesség, jó tulajdonságainak is túlságba vitele. Nevezetesen az elbizakodottság, a gögösség, a világ többi népeinek figyelembe nem vétele a szalmaláng természet és legfőképpen a sikernek az imádata. A magyar mindent a siker szempontjából ítél meg, a helyzeteket és viszonylatokat nem értékeli, csak az egyéni eredményeket és ezért hódol meg mindig azelőtt, akinek sikerei vannak, és elsősorban meghódol a hatalom előtt.

Ha a hatalom nemzeti színezetű, akkor a magyarság feltétlen engedelmességére és bámulatára számíthat. De mindig csak addig, amíg sikerei vannak. Az elbukott, a hatalomból kiesett ember szánalom és gúny tárgya. És tisztán kizárólag neki tulajdonítják az elbukást, a népe ott hagyja és megy a hatalom új birtokosa után miután pedig a nemzeti*) tulajdonságok markánsabban láthatók az uralkodó, mint az alávetett osztályoknál, azért a Hatalomnak ez az imádata elsősorban a felsőbb osztályoknál és különösen a nemzeti mivoltot leginkább képviselő középosztály felsőbb rétegeinél látható élesen. Az alsóbb osztálynál, különösen a parasztságunknál is megnyilatkozik ez a virtuskodásban a "megmutatom"-ban, illetve ennek csodálatában. A világháború azonban mégis kétségbevonhatatlan tanúságokkal szolgált és bebizonyította rövidlátásunkat és azt, hogy helytelenül tiéltük meg a külpolitikai helyzetet, mint saját erőnket. A világháborút követő forradalom hihetetlen gyorsaság-

Jegyzet: *) "Nemzeti" és nem faji, ez utóbbi a földműves osztályban nyilvánul inkább.

gal igazta le a nemzetet és tette tönkre a világháborúval egyetemben az utóbbi évtizedekben a hivatalosobák oltalma alatt anyagilag kissé megerősödött középosztályt... A parasztság azonban két nagy csatát is megállotta és ez az oka annak, hogy a középosztály, amelynek hazafias érzelmei kétségbevonhatatlanok nem saját magában, hanem éppen a parasztságban látta a hazának a megmentőjét és benne látja új középosztály kialakítóját. Ezért jött szokásba nálunk, az utóbbi időben a parasztságnak szinte már túlságba menő dicsérete: a világ legintelligensebb, legszorgalmasabb, legbecsületesebb, egyszóval a világ legelső emberének tartjuk a magyar földművest. A magyar falusi földműves (paraszt) osztály alacsonyabb műveltségi fokon és természetesebb durvább alakban, jóformán ugyanazon tulajdonságokkal bír, mint a fajmagyar úriosztály. E két osztály között időben van csak különbség, parasztságunk átlag 60-70 évvel elmaradt az úri osztály mai átlagos színvonala mögött. Különbség van az élet és világnézetben és abban, hogy t. i. míg az úriosztály naivságig bízik, és hisz, addig a földművesosztályt (parasztságot) a bizalmatlanság jellemzi. Igaz, nemcsak Magyarországon van ez így, de máshol is. Így pl. az az orosz értelmiség — mint ezt a világháborút közvetlenül megelőző időben, úgyszintén a világháború alatt és az 1917. évi forradalom alatt megmutatta — még a magyar intelligenciánál is naivabb. A parasztság pedig szinte világszerte bizalmatlan, köztük az orosz is. Így tudjuk, hogy gr. Tolstoj Leó, aki tulajdonképpen a falupolitikusok közé számítandó és, aki a múlt század vége felé elsőízben hirdette a civilizáció és hivatalos (egyetemi) tudományok csődjét és a visszatérést a természethez — éppúgy mint 100 esztendővel ezelőtt Rousseau-szintén óriási bizalmatlansággal találkozott a maga parasztjainál. "A földész reggelije" c. 1852-ben írt munkájában Nechludof herceg, aki tulajdonképpen őt magát jelképezi, amikor otthagyja az egyetemet, hogy parasztjainak szentelje életét, bár egy esztendeig dolgozott közöttük, mindenütt beleütközött a gúnyos csökönyösség és kigyökeredett bizalmatlanságba. Csatlódik bennük és 1851-ben otthagyja a rossz hajlamú, bizalmatlan, hazug és könnyen sértődő muzsiko-

kat.*) Az orosz paraszt is bizalmatlan tehát, akárcsak a magyar. A magyarságban a bizalmatlanság azonban erősebben ütözik fel, mint a magyarság természeténél fogva is erősebb mint a lányjellemű orosz. Azért mi hajlandók vagyunk a magyar parasztságot, mint a bizalmatlanság típusát feltüntetni.

Hogy ennek a bizalmatlanságnak mi az oka, azzal részletesen fogunk foglalkozni.

A bizalmatlansággal némileg összefügg és minthegy táplálja azt a magyar, paraszt természetes fukarsága. fél minden pénzkidástól, ami természetes, mert inkább terménygazdálkodást folytat és készpénzzel nem igen rendelkezik. Táplálja ezt a véleményt az a tény, hogy gépekkel és munkaeszközökkel házaló ügynökök igen sokszor becsapták, ami szintén a bizalmatlanságnak egyik oka. Ennek megszüntetésére, az ilyen becsapások elkerülésére csak szigorú büntetéssel lehet védekezni. Az ilyen ügynöknek, mint a megbízójának meg kell szüntetni azt a jogát, hogy iparral kereskedelemmel stb. foglalkozhassák.

Köztudomású, hogy a paraszt nem szívesen ad közcélokra, sem nemzeti, sem kulturális célokra pénzt, de annál kevésbé közjótékonyági célokra. A falu koldusának ad egy pár fillért és élelmiszert is. A katolikus lakosság a kolduló barátokat is ellátja, sőt itt-ott a reformátusok is adnak nekik, különösen az asszonyok, de már egyéb célokra nem szerőtnek adakozni. Igazolta ezt a háború utáni gyermeknyaraltatási akció is, itt pedig csak természetbeni adakozásról lett volna szó. Aránylag jobban látták el a Gazdaszövetség által rendezett kiscsere reakció révén hozzákerült külföldi kiscsere csereifjakat. Ennek természetes magyarázata az, hogy viszont a fia idegenben lévén arra gondolt, hogy fogják azt idegenben ellátni. A földműves parasztságunknak ez a fukarsága, bizonyos mértékig kárhöz-tatható faji tulajdonság, de nagy mértékben megérthető. A legtöbb parasztnak egyáltalában nincsen készpénze, mert hiszen mint jeleztük, teménygazdálkodást folytat, ami kevés van, arra szükség-e van a adóra, azután állatok, munkaeszközök és újabb ruháknak, főleg csizmának, a beszerzésére, tehát nem

Jegyzet: *) Lásd: Romain Rolland: Tolstoj élete. 25-27. oldal.

szívesen adja ki a pénzét. De azért sem adja ki szívesen, mert nem szeret haszontalanságokat vásárolni, természetében van ugyanis, hogy a földnek és a háznak mint a fekvőségeknek és a haszon által, amely valósággal az ő takarékpénztára, tulajdonít sok értéket. És ebben igaza is van. Nern szeret azért sem közcélokra adakozni, mert elméletben az iránt semmiféle érzéke sincs. De nem is érzi annak jótévő erejét sehol és így az is gátolja az adakozásban, mert abból neki végeredményben semmi haszna sincsen. Adakozásra csak olyan esetben lehet rábírní, midőn az adományokból valamely olyan anyag beszerzése van tervbe véve, aminek ő is valami hasznát látja. Miután eudig a falu érdekében nem sok történt, megérthető a parasztnak a bizalmatlansága és közömbössége az ilyen adakozásokkal szemben. Leginkább a falu harangjára lehet pénzt kérni tőle, mert a harangnak hasznát látja különösen akkor, ha hiúságának hízelegnek azzal, hogy a nevét a harangba beöntik. Ez hízeleg a büszkeségének.

A falu harangjának a parasztság életében igen nagy jelentősége van. Nem csak az istentisztelet kezdetére figyelmezteti, de a munka kezdetére, abbanahagyására is. Ezt verik félre, ha tűz vagy más szerencsétlenség, pl. árvíz tör a falura, ez kíséri utolsó útjára, a temetőbe.

Amíg a parasztember büszke a falu szép szavú harangjára, addig nincs semmi érzéke a faluja utcájának a rendessége, és tisztasága iránt. Épp így nem értékeli a jó utat sem. Ezt az érzéket is fel lehet benne ébreszteni nyilvánvaló hasznának a következetes emlegetésével s a szomszéd falu példájának gyakorlati bemutatásával.

A magyar emberről általában és különösen a parasztról szóló jellemzések fajunk fő jellemvonásának: az egyenességet és az őszinteséget mondják. Igaz, hogy a kertelés és hazudozás nem magyar természet, de mégsem mondhatjuk azt, hogy a magyarság egyes emberei egyenesek vagy őszinték lennének. Ennek épp az ellenkezője az igaz. A magyar paraszti ember általában nem őszinte, (mint ahogy a világnak semmiféle parasztja sem az) (Dumba Konstantin a monarchia svédországi követe "Dreibund und Entente-politik c. könyvében a svédeknek mondja nyílt, őszinte népnek, munka és igazságszeretőnek. Lásd idézett-

munka 290. old.) Mi ezzel szemben megállapíthatjuk, hogy a parasztság egymásközt sem egyenes és őszinte, az úrral szemben még kevésbé. Azt lehet mondani, hogy az igazat mindig elferdíteni, eltakarni iparkodik. Érdekes dolog, hogy sajátmagunkról szóló leírásaink és jellemzéseink ezt az igazságot nem merik megmondani, holott társalgás közben és közbeszédben ezt mindenki mondja. Újabban irodalmi műveinkben is ilyenek van lefestve a paraszt. Ennek az állításunknak az igazságát bizonyítják a nem őszinte gondolkodásra és eljárásra vonatkozó szavaink is: kertelés, körmönfont, sunyi, kétszínű, csavaroseszű, köntörfalazó, bal. kézzel jobboldalt vakarózdó, "sok van a füle mögött" stb. kifejezések sokasága, amelyekkel hajszálfinomságig tudják jellemezni a nem őszinte embert.

Összes leírásaink gyanakvónak, bizalmatlannak mondják a magyar parasztot. A "falu" c. folyóirat, 192 5. évi VI. "évfolyam (november-december havi számában megjelent cikk 603. old.) a következőleg jellemzi a, magyar parasztot. "Mikor bizalmatlan tartózkodásából kilép, körmönfont mesterkélt beszédének álarcát leveti..." Vagy ez a mondás:

"Huncut a paraszt

Mihelyt egy araszt."

Már pedig a lélektan és a logika tanítja, hogy a gyanakvás, bizalmatlanság, a huncutság, nem őszinte emberek tulajdonságai., "Wie der Selm ist, so denkt er", vagy "Castis omnia casta". A magyarnak is van erre találó mondása: "aki-maga a kuckóban ül, mindéi kit ott keres". Szakítsunk tehát avval a babonával, hogy a magyar paraszt őszinte és egyenes. Kincsen hibásabb eljárás, mint-a hibák és bűnök szépitgetése. Hogy a magyar parasztnál: a hazudozás mennyire a vérévé vált, azt leginkább a cselédnek elszegődő parasztlányok viselkedéséből lehet megállapítani. A parasztlány cselédek egy része ősszel elszegődik valahová és tavasszal ismét visszamegy haza, mezei munkára. Ez érthető. De mert éppen tavasszal nehezebb a városi háztartásba cselédet kapni, ősszel pedig sok van és a gazdasszony kedvére válogathat, a parasztlányok úgy szegődnek el, hogy tavasszal nem is mennek haza, mert csak úgy fogadják meg őket. Tavasszal azután ígéretükkel mit sem törődve, hazamennek,

le mindig hazug ürügyek alatt (beteg az anyjuk, férjhez megy a nővérük stb.). De a tavaszon vagy a nyáron át szolgálatban maradt parasztlány sem mondja meg soha az igazi okát annak, hogy miért megy el, vagy mond fel. Mindig valótlán okot mond. Kifogástalan erkölcsű és viselkedésű parasztlányok, ha évkig is szolgáltak egy helyen és ott jól is bántak velük, mindig hazugsággal mennek el és hazugsággal állanak be új helyükre. Szinte érthetetlen ez a jelenség, hiszen manapság a jöerkölcsű parasztlánynak mindent elnéznek a háziasszonyok és ott nemcsak tűrhető, de határozottan jó sorsuk van. Ugyanazt eszik mint a gazdáik és jobb családoknál külön szobájuk van. Hány egyetemi hallgató lakik egymaga vagy kettesével jobb szobában. Hánynak van ilyen kosztja? Nem lehet tehát ezt az oknélküli hazudozást megérteni másképpen megérteni, mint csak úgy, hogy a véreben van, mert otthon azt látja, hallja, tapasztalja, hogy az úrral, a munkaadóval szemben a ház apraja nagyja sohasem őszinte. Hazudik bizony a magyar paraszt, amikor csak teheti, és sohasem lehet elmenri a szaván.“ Már most csak az a kérdés, miért nem ismerjük be és mi az oka annak? Általános emberi tulajdonság a hibák szégyenlése és tagadása, a kétszínűséget és a hazudozást pedig senki sem tartja olyan szépnek, mint az őszinteséget. Ezért minden nép azt tartja magáról, hogy őszinte. (Jegyzet: a magyar paraszt őszinteségét annyira emlegetik szónokaink, persze főleg választáskor, amikor hízelegniök kell a népnek, hogy végül a nép maga is elhítte — bár tudja, hogy nem úgy van — és megbántásnak veszi, ha ezt a nagy őszinteséget kétségbe vonják.) így pl., 1926. május 6-án a k. . . i esperesi kerület meghívására ott előadást tartván, megemlítettem a magyar, földműves nép tunyaságát és csekély szorgalmát, felhozva azt is, hogy ezt a népnek hangoztatni kell, mire az egyik plébános megjegyezte, hogy ezt a vidékiek nem tehetik, mert ellenségükké teszik az egész falut és a környéket. A k...i bíró, egy jómódú 150-180 holdas igen értelmes katonaviselt parasztgazda a közebeden felszólalt és a népre nézve sértőnek találta azt az állítást, hogy a nép nem lenne őszinte, azaz, hogy folyton hazudozik, mondván hogy ő mint katona sokféle néppel harcolt együtt és szemben, de a magyart találta egyedül őszintének.

Ez megfelel az általános felfogásnak, de háborúban, harcok idején az úr, a tiszt, sokszor vele egyenlő életveszedelemben van, nem érzi úgy a különbséget, s ott inkább elemében van a magyar. Később ezzel a bíróval meglátogatván a falut, egy Amerikát megjárt törpebirtokos házába bementünk és mikor megkérdezte hogy milyen jószága és mennyi földje van, az habozott, sokáig gondolkozott, mire a bíró rászólt: „NE hazudjál, hanem mond meg az igazat.” Íme — mondám — bíró úr, mennyire igazam volt abban, hogy a magyar nép hazudik, saját maga is ezzel kezdi a magyar emberrel a beszélgetést.

Ez az eset mindjárt magyarázatát is adja a magyar nép hazudozásainak. Az illető zsellérember azt hitte, hogy adót fogunk rá kivetni, vagy, hogy rekvirálunk, mint ahogy minden paraszt és mindenkor azt hiszi, ha "nadrágos" embert lát együtt valamilyen hivatalos közeggel (bíróval) és ezek kérdezősködnek vagyona vagy jövedelme iránt. A hazudozásnak Itt van az első magyarázata. A hivatalnokok és hivatalos közegek részéről a magyar ember csak akkor tapasztalt érdeklődést, ha az állami feladatok teljesítéséről volt szó, azaz, ha neki valamit áldoznia kell. Ellenkező esetben azonban nem, a magyar hivatal, a hivatalos írás, a hivatali közegek megjelenése a köznépnek mindig csalt bajt, terhet, aggodalmat jelentett és sohasem valami jót, vagy előnyt. Az egész magyar közigazgatást meg kell tehát változtatni és ennek elsősorban a közvetlen közjónak az előmozdítására (nem pedig egyes ügyek elvi elintézésére) kell törekedni. Altkor majd a néznek a közigazgatás szerveivel szemben való bizalmi lansága és hazudózása is megszüntethető lesz.

A magyar parasztnak a ravaszsága felülről ered. A magyar úr is ravasz, de még milyen ravasz. Sok évi hivatalnokoskodásom alatt, alig találtam egy-két igazán őszinte, szókimondó, embert. Az ilyent nem is szerették fölöttesei. A legtöbb alakoskodott. És — ez a jellemző — a csavaros eszű embernek volt mindig a legnagyobb tekintélye, azt tartották mindig a legeszesebb embernek. Általános szabály az, hogy az uralom alatt álló, a hatalom által elnyomott ember ravasz lesz. Magyarországon pedig a legtöbb ember uralmi hatalom alatt áll és el van nyomva. Folyton máshoz kell igazodnia. Ez szükségképpen kétszínű-

ve, alakoskodóvá teszi. Ezt látjuk a katonaságnál is, ahol inkább a legmagasabb fokozatban a generálisok között vannak szókimondó emberek (Galgóczy) de ott se mind. A polgári rendű magasabb hivatalnokok között ez a szókimondás ritkább, mert azok fölött még mindig vannak magasabbak. A minisztertől függ valamennyi, a miniszter fölött pedig ott van a parlament. A parlamentekben pedig az európai kontinensen mindig taktikázni és alakoskodni kell. A parlamenti élet tette alakoskodóvá az egész magyar közéletet és — mert nálunk mindenki politizál — ez teszi ravaszkodóvá a magyar embert. Ezenkívül a magyar közélet és a társadalom annyira szaggatott, száz részre oszlott politikailag, felekezetiileg, vagyoniilag, műveltségileg, hogy az embernek száz felé kell alkalmazkodnia, hogy valahogy ne kelljen neki mindig hadakoznia és valahogy is tűrhető legyen az élete.

Ennek az alkalmazkodásnak a szükségessége a török hódoltság óta állott be. A megszállott területeken ugyanis fölváltva jutottak uralomra a török császár, a német császár hadai és közben közben a majd az egyikkel, majd a másikkal szövetségzett erdélyi fejedelmek is gyakoroltak ott uralmat. Az erre a területre eső városok csak úgy voltak képesek megkímélni polgáraikat és városaikat a teljes elpusztulástól, hogy megtagadván eddigi urukat behódoltak az újnak. Jókai Mór és Mikszáth Kálmán számos regénye írja le ezt a helyzetet, amelyben a polgári lakosság évszázadokon keresztül megtanulta apáról-fíura a győzőhöz való alkalmazkodást. Ez természetesen temérdek színleléssel, hazudozással, cirkalmassággal jár.

A török hódoltság megszűnte után a kuruc és labanc, majd később a 48-as és 67-es irányok és ezeknek megfelelőleg a különböző nemzeti hangulatok követelték meg megint az alkalmazkodást. Így tehát nem is fejlődhetett ki sem a vezető osztályban, sem a paraszti osztályban a határozott egyenes felfogás és a jellemzilárdság.

Ez az alkalmazkodás, amint már említettem is természetesen hazudozással jár és évszázadokon át az egész népre nyomást gyakorolván, jellemét ilyené teszi, a magyart ez a szerencsétlen helyzet teszi tehát ravasszá. Hogy ezt kevésbé valljuk be,

illetve talán észre sem vesszük, annak az a sajátos jelenség az oka., hogy maga a magyar nemzet (tehát a kollektív egész) nyílt és őszinte,*) tehát éppen az ellenkezője annak, amit más nemzetnél tapasztalhatunk. Pl. az angol-szászok: egyes emberei (egyénei) őszinték, a nemzet maga politikai terveit eltitkoló. A magyar nemzet egészének ez a közpolitikai őszintesége, külpolitikai tájékozatlanságából ered. De itt sem annyira az őszinteség a kiinduló pontja, mint inkább a virtuskodás egy faja, a dicsekvés. Hogy "így meg úgy fogok majd elbánni vele, majd megmutatom neki" stb. Tájékozatlanságából ered saját erejének a túlbecsülése. midőn a magyarság ezen népjellembeli sajátosságait megállapítjuk, kénytelenek vagyunk arra a veszedelemre is felhívni a figyelmet, mely éppen a jellembeli sajátosságokban rejlik, külpolitikai vonatkozásban. De ebben az esetben is menteni kell a magyarságot. Mindig szerencsétlen volt. Mindig rosszabb volt a sora, mint ahogy azt jelleménél fogva megérdemelte volna. Mostoha volt hozzá a sors és ő öntudatlan is érzi ezt az igazságtalanságot és "jobb jövődöt követelvén" álmodozik róla, mintegy elképzeli, hogy lesz, mint lesz, ezt mint valóságot elmondja, végül maga is elhiszi. A nemzetközi külpolitikai életben előre hazudik, a hazai belpolitikai életben hátra hazudik, utólag hazudik. Mindkettőnek belső kiinduló pontja azonban a szerencsétlen sors, a nemzetnek és ÍZ egyeseknek egyaránt mostoha sorsa.

A magyar ember egyenességét, illetve őszinteségét nagy mértékben károsan befolyásolja a magyar lélek kétlakisága, a magyar ember kétlelkűsége. Az oroszban — aki a legjobban hasonlít hozzánk — is megvan ez a két lélek, szinte két külön egyén élve benne. Az orosz Írók, köztük különösen Dosztojevszkij kitünően ábrázolják ezt a két lelkiséget.

Nálunk Babits Mihály próbálkozott meg ezzel, de nem a magyar embert festi le benne, nem annak problémáit kutatja. A magyar ember ezen kétlelkűsége, a külön magán és hivatali egyénisége, a társa-

Jegyzet: * Hogy a nemzet mint kollektív egész nem az egyszerű összegezése az egyéneknek, hanem valami más öszlény, ezt beigazolta Gusztav le Bon.

dalmi és politikai közéletben való két teljesen különböző megnyilatkozásban és viselkedésben nyilvánul. A magyar úr pl. a magánéletben arisztokrata, a hivatalban demokrata (a magyar paraszt e tekintetben következetesebb, mert ő a hivatalban is arisztokrata). A társaságban jovialis, jólelkű barátkozó, a hivatalban többnyire rideg, elzárkózó nagyképű. Igaz, hogy épp a legelőkelőbbek a kevésbé inkább felemelkedettek. (Jegyzet: Ezt a hivatali típust rajzolja le találóan Herceg Eerenc a „Gyurkovics lányok“ c. darabjában, br. Radványi ezredes alakjában, aki mint a felesége Katinka báróné mondja, délelőtt mikor a kaszárnnyában van — hivatalos dolgokat intéz — olyan mint a tigris, mindig kicsinyes, részlet dolgokkal bíbelődő (pl. a tartalékos tiszt helyettes nadrágja), káromkodó lármás, pattogó, délután (attól kezdve, hogy a levest behozták) jólelkű, kellemes, kedves ember. Ez a kétlelkiség is nagy mértékben hozzájárul a csalafintaság és a hazudozás elterjesztéséhez.)

14. §. A magyar parasztság munkája.

A parasztságot, mint említettük, különösen az különbözteti meg az úri földbirtokos osztálytól, hogy fizikai munkát végez, azaz a két kezével dolgozza meg a földet.

Általában a munkát ma, szellemi és fizikai munkára szoktuk osztani és az összefügg azzal a mai közfelfogással, amely csak a munkát értékeli és azt tartja, hogy csakis munka útján jogos tulajdont szerezni és hogy a társadalomban csak az élhet, aki dolgozik.

Amikor valamely tevékenységet elvonatkoztatunk és azt logikailag akarjuk meghatározni, akkor azok részére, akik ilyen elvont elmemunkát nehezebben tudnak végezni, ennek az elvonatkoztatott fogalomnak testileg kifejezhető érzékelhető megnyilvánulását használhatjuk fel, mert az érzékelhető része szí bolizálva megmarad. A munkának e szimbóluma mindig az a látható tevékenység, amit az ember fizikailag végez, éppen mert ez látható így könnyebben észlelhető és kézzelfogható eredménye van. A mai kor-

az embert csak munkássága szerint értékeli és a közfelfogás a munkát állítja oda mint az ember célját. Ebből pedig az következik, hogy a nagy tömeg mely elvonat közt ab ni nem tud, hanem a fogaimat csak szimbolizálva tudja elképzelni, a szellemi és a fizikai munka közül azt a fizikai tevékenységet tartja munkának, amelynek a mozgásai megfigyelhető, amely testi erővel szimbolizálható, ez az oka, hogy a "Munka" mint fogalom sohasem szokott elméleti tudós képében szimbolizáltatni, hanem vagy egy földműves, vagy valamely ipari munkás — többnyire a vasmunkás - erős alakjával, amint szánt, illetve veri a kalapácsosai a vasat. A valójában a szántó-vető földműves vagy gyáripari munkás nem is olyan erős, mint ahogy azt szimbolice kifejezik, hanem testi mivoltát illetőleg gyengébb akármelyik jótermetű és testileg edzett szellemi munkásnál. Az úri birtokos, mérnök vagy szellemi munkás testileg is fejlettebb lehet, mint a fizikai munkás. De mert a munkát ez a testi, mozgás sokkal jobban kifejezi, mint a szellemi tevékenység, azért a munka szimbóluma mindig a testi munka lesz, a testi munkással és annak a fizikai eszközeivel szimbolizálva. (Sarló és kalapács, de sohasem a toll.)

Ebből aztán következett és általános lett az a felfogás, különösen a fizikai munkát végzők körében, hogy a szellemi munka, kevesebbet ér, mint a fizikai munka. Azaz az úri osztálynak, a szellemi munkás oknak a munkája társadalmilag kisebb értékű, mint a földművelésnek és az ipari munkásnak a munkája, amit általában mindennek fölé helyez a mai közfelfogás. A szocialisták ezt úgy szokták kifejezni, hogy a "dolgozó milliók", ez alatt azokat értik, akik két kezük munkájával dolgoznak. Hangsúlyozva a "dolgozó" szó is és a "millió" szó is. Ezekkel szembe helyezik a "nem dolgozó" szellemi munkást azaz a kisebb számú urakat. A szocialista felfogás szerint a dolgozó ember a proletár, a nem dolgozó az úri osztály, a bourgeois (burzsuj). A fizikai munkáknak ez a túlbecsülése még a szellemi munkások körében is előfordul és általában a mai társadalomban uralkodó felfogás szerint a kereskedelmi bankmunkát — amennyiben a fizikai erő kifejtéshez hasonló sablonos fásztó idegmunka a túlnyomó — többre értékelik, mint a tisztán elvont szellemi munkát.

Ezt a felfogást vázolja C. P. Cushman angol író (Az új szegények) címen magyarra fordított regényében is, amelyben egy részvénytársasági igazgató az egyetemi tanárok munkáját nem ismeri el komoly munkának.*) ugyanezt vallja nálunk is több bankigazgató, azt híven hogy csak az a tevékenység munka, amely süstörög.

Ebből a mai közkeletű felfogásból következik a földmíves embernek, mint rendkívül dolgoznak kedvenc képzeleti beállítása. Ezt az általános felfogást még a nemzeti érzés egy megnyilatkozása is támogatja. Az általános magyar felfogás szerint földmíves ember a munkás, embernek, a dolgozónak, a típusa. A nemzeti érzés ezt az általános felfogást még csak sokszorozza, amikor a magyar földmívest teszi meg a dolgozó embertípussá, azt hirdetvén, hogy a világon a legszorgalmasabb, legdolgosabb, legmunkásabb ember, a magyar földmíves, az az ember, akit nálunk a faluban "földművesnek" és gazdának neveznek. Ezt mi magyarok így képzeljük el. Es erről meg vagyunk győződve; ha azonban elolvassuk egy külföldi munkát — amit nem nagyon tesz meg közülünk a legtöbb — akkor arra jövünk rá, hogy minden nemzet .a., maga parasztját tartja legszorgalmasabb embernek. A francia a saját parasztjáról, a német a német parasztról állítja ugyanezt.

Ezeknek a külföldi munkáknak az elolvasása után már kissé kiábrándulunk abból az illúzióból, hogy a magyar földmíves embernek ez az abszolút munkássága olyan valóban mindenekfelett való volna. Valójában úgy áll a dolog, hogy az egyes népek és nemzetek munkássága és munkabírása között igenis vannak fokozati különbségek, Vannak szorgalmasabb és kevésbé szorgalmas népek, pl. az olasz nagy általánosságban véve sokkal kevésbé szereti a munkát és kevésbé szorgalmas, különösen a délvidéki olasz — mint pl. az angolszász vagy a német, sőt a magyar. Hiszen ez a mondás, hogy "dolce farniente" édes semmittevés, is olasz eredetű és aki járt Olaszországban annak ez rögtön feltűnik. Persze magyarázni ezt sok mindennel lehet, hogy melegebb az éghajlat és azzal, hogy az idegenforgalom miatt az olasz nem szorul rá a kézimunkára, de azért mégis csak az a

tény marad, tény, hogy az olasz kevésbé szorgalmas és a nehezebb testi munkától irtózik (ebben a vonatkozásban szokták aztán taljárnak nevezni vagy még erősebb kifejezéssel lazaroninak). Ezt a dologtalan természetét az olaozságnak akarja éppen Mussolini megváltoztatni az ő rendszerével. (Hogy fog-e sikerülni, az más kérdés.)

A munkabírási is más a különböző népeknél. Így pl. a magyar munkabíróbb, mint az oláh, vagy az orosz, vagy akár a tót, vagy a cseh. A munkabírási azonban nem tévesztendő össze a szorgalommal, és a tényleg kifejtett munkássággal. A tót pl. szorgalmasabb, mint a magyar, de nem olyan munkabíró.

Ami magát a munkát elvontan illeti, ezt a mai közfelfogás az egész társadalom alapjává akarja tenni. Ez a felfogás azonban mar önmagában véve téves. Először azért, mert az embernek a sok-sok képessége közül nemcsak a munkája az, ami érték. Pl. értékkel bírt és fog bírni mindig a jellem, a bátorság, a kedvesség, a különböző kevés munkát jelentő testi ügyességek (pl. a tánc) és képességek, a jó modor vagy akár a szépség, ami pedig igen sok esetben a munkátlanságot jelenti. De értékkel fog bírni azért, mert az emberben van esztétikai érzés és ez keresi a szépet.

Másodszor hibás az a felfogás azért, mert hiszen nem minden munka jó munka, sőt nagyon sok olyan munka van, ami egyenesen kártékony vagy legalább is rosszra vezető munka, de igen sok esetben fölösleges, nem értéket termelő munka, pl. a robbanólövegek, a gázbombákat előállítók munkája káros munka. Ezen felül a legtöbb fizikai munkás rosszul, felületesen dolgozik, vagy munkája közben kárt okoz, amely nagyobb vészt eséget jelent, mint végzett munkájának értéke. (Pl. a mezőgazdasági munkás elhány egy szeres számot. Az úgynevezett bürokratikus munkának nagy része fölösleges munka. Sőt a termelésre irányuló munkának egy része is lehet meddő és felesleges, pl. ami túltermelést okoz. Van olyan munka is, amelynek értéke diskutabilis, pl. a kozmetikusoké (buby fej, oniolálás stb.). r.íind ebből pe j.ig EZ következik, hogy semmiféle társadalmat sem lehet egyedül a munkára bázírozni. És ez az oka annak, ha a társadalmat a munkára akarnak építeni, mint pl. az orosz szovjetben, akkor feltétlenül diktátorikus módon kell azt

végeztetni, azaz az egész társadalmat egy nagy do-logházba kell átalakítani, ami a munkatársadalom gondolatának az ad absurdum vitelek. Ilyen minden olyan rendszer, amelyik a munkát eszközből öncéllá teszi.

A munka tehát önmagában véve, mint az egész társadalomnak a célja éppen olyan hibás gondolat, mint valamely más társadalmi rendszer pl. feudalizmus, imperializmus, kapitalizmus, amelyek szintén nem tökéletesek. A munka tehát nem lehet cél, Csak eszköz, minekfolytán a földműves embernek és a magyar embernek általában a munkáját s ebből a szempontból kell tekinteni és elbírálni teljes tárgyi-lagossággal, mindig megkülönböztetvén a munkaszere-tetei, a szorgalmat, a munkaképességet és a munka-bírást .

A munkaképesség alatt ezt értjük, hogy az il-letőnek megvan a munkabírása, ha akar, bír dolgoz-ni és tud is dolgozni, a munkásság vagy munkaszere-tet alatt azt, hogy szeret dolgozni, azaz, hogy a munka életeleme, a szorgalom alatt azt, hogy állan-dóan rendesen és sokat dolgozik, megbízhatóság vagy kötelességtudás alatt pedig azt, hogy ha munkába áll ekkor a munkáját pontosan és folytonosan végzi. Bár-mennyire szeretjük is nemzetünket és népünket, be kell vallanunk azt, hogy a magyar ember mint — a zsi-dók-, örmények, japánok kivételével — általában a keleti fajták, tehát mint pl. a török is, nem mun-kás zérót ő, nem nagyon szorgalmas, hanem inkább tunya, a munkától általában húzódozó. A pontosság és köte-lesség teljesítés nem jellemzi minden tagját. Álta-lában nem tartozik a nép erényei közé az, ha nem szorítja a szükség és a kényszerűség, akkor szeret kényelmeskedni, a dolognak a könnyebb oldalát fog-ni. Ezt mindenki, aki hivatásából kifolyólag né-pünkkel érintkezik, tudja és mondja.

Hogy ez a múltban is így volt, erre RácZ La-josnak Comeniusról, a XVII. században élt nagy morva pedagógusról írt munkájában érdekes bizony-ságát találjuk annak, hogy a magyar nép a XVII. században nem sokat dolgozik, nevezetesen ő így ír az akkori magyar nép munkájáról: Újabb szeren-csétlenség (vagy inkább régi), hogy itt nem minden-ki végez tisztességes munkát, hogy a legtöbb ember magas és alacsony rendű, férfi és nő, kicsiny és

nagy a henye és tétlen életet szereti, úgy hogy robottal és veréssel kell munkára, kényszeríteni. Bizonyára egyetlen más népnél sem találni hasonló tunyaságot és ernyedettséget. Ebből következik, hogy a benszülött magyarok ritkán tanulnak mechanikai és kivált finomabb mesterséget. Mint ötvösséget (?) üvegeiséget, papírgyártást, könyvnyomtatást, festészetet általában bármi gondosabb kézimunkat. A gazdálkodást szintén nem eléggé okszerűen végzik. Nemcsak városok és falvak és sok épület, hanem a szántóföldek, erdők, kertek, szőlők is szánalmas képet nyújtanak, ha más agrár népekével hasonlítjuk össze.

Későbbi helyen a magyar nemtörődömség így mutat rá: "Jelszavuk az: aki elpusztul hát elpusztul, akit megmentenek, hát megmentenek".*)

Ugyanez következik dr. Györffy Istvánnak "Nagykunsági krónika" c. művében közölt leírásból, melyben leírja, hogy Karcag népe és általában a kunsági nép a török hódoltság vége felé csak éppen annyit dolgozott, amennyire okvetlen szüksége volt a megélhetéshez. Bár megérthető az, hogy ebben az időben a török pusztítás idején nem volt érdemes többet dolgozni, mint amennyit okvetlenül kellett, mert hisz a török harácsolás azt okvetlen elvitte volna, s így az akkori magyarságnak bizonyos nemtörődömsége érthető, ez nem változtam a tényen, amit konstatálunk. A török hódoltság után a jobbágyságban is sok a panasz emiatt, hogy a magyar keveset dolgozik, így a színmagyar érzésű gr. Karolyi Sándor már 1712-ben azért telepíti le szatmármegyei birtokán a württembergi svábokat, hogy szorgalmukkal példát adjanak a magyar és oláh jobbágyságnak (lásd: dr. Vonház István: A württembergi német telepítés Magyarországon" 1931-ben megjelent munkáját). Mária Terézia 1771-ben külön buzdítja a megyékhez intézett rendeletében a hatóságokat, hogy a magyar paraszt lustaságát iparkodjanak megváltóztatni. (Lásd Eckhárt Eerenc: A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában 1922-ben megjelent munkájának 37. oldalán.

Jegyzet: *) Lásd Rác Lajos Commenius Sárospatakon c. munkáját Budapest, Akadémia 1931. ismertette Magyar társadalomrajz 1654-ből c. alatt a Társadalomtudomány 1932. évi I. számában. Kivonat ebből az ismertetésből.

Hunfalvy: Magyar birodalom földrajza 653. oldalán ezt írja: "Erdélyben a földesurak egészen az újabb időkig szívesebben látták a román jobbágyokat, mert engedékenyebbek, hajlékonyabbak voltak, mint a magyar parasztok (Idézve az Erdélyi Fialatok "Falu füzetek I. szám Gyallay-Pap Zsigmondi "A nép és az intelligencia" c. művéből 13. old. megjelent Kolozsvár 1931.)

A színmagyar Berzsenyi Bálint, aki humánus gondolkodású ember volt, a következőket írja: "Én amennyire ismerem a magyart gazdag és boldog, ahol nem az, vagy a földé vagy maga az oka. Hogyan lehet azt nyomorult népnek mondani, amelynek egész fele, azaz asszony-nép a munkát nem ismeri, ahol a férfi az esztendőnek felét (t. i. az őszi és téli hónapokat) keveréssel tölti és még sem fogy el sem kenyere, sem bora." Ma is vannak még községek és vidékek, ahol a földműves asszony napszámba nem megy, hanem kizárólag csak otthon dolgozik, mint pl. Tura községben. (Lásd: Acsády Ignác "Jobbágyság története" c. munkáját 1906 évi kiadás 400. oldal.) Gr. Széchenyi István vizsgálván a magyarság, különösen az Alföld elmaradottságának okát, taglalja az okokat és főlemlíti, hogy sokan a magyar nép "dologtalanságában" találják ezt.*)" "Eszmetöredékek" című művében maga is így ír: "Kenyere, bora sódara van, gatyá nyáron, bunda télen, egy pár csizma és egy kalap ölmos a kézben s néha egy szívrepesztő szomorú nóta meg andalgó álmom, amennyi kell — minek fölébe munka".***) A "Stádium" című művében meg írja: "Csak tőlünk függ, virágzó kerteket... állítani oda, ahol ma. . . szomorú jószág teng és szolganép kaszál," (247. old. id. művében.)

Hunfalvy nem mondja ugyan azt, hogy a magyar nem dolgozik, hanem azt, hogy az erdélyi urak nem szeretik mint jobbágyot, hanem inkább az oláht, mert az engedékenyebb. Ez azonban mindenesetre a dolgosságra is vonatkozik, mert hiszen nincsen olyan gazda, aki a dolgos embert fölcserélje egy dologtalan másikkal. Igaz, hogy ezek a leírások a jobbágy korszak földművésére vonatkoznak, tehát ar-

Jegyzet: *) Főlemlíti Kaán Károly: A magyar Alföld 1927. c. m. 81. old.

Jegyzet:**) Kaán Károly id. mű 83. oldal.

ra a földművesre, aki munkájának az eredményét nem maga élvezte.

Ma már változott és javult a helyzet, amennyiben a földműves népünk dolgosabb lett, mint a jobbagy korszakban volt, de azért ma le különösen a földbirtokosok, haszonbérlők és gazdatisztek panaszkodnak a falusi parasztember lustaságára, megbízhatatlanságára és nemtörődömiségére. Vadnay Andor és Szeberényi Zsigmond is leírják és az alföldet járó ember előtt ismeretes, hogy alföldi földműves népünk az őszi és a téli hónapokat az u. n. "köpködőn" a városház vagy a nagytemplom előtti téren tölti el és onnét munkára nem fogadható meg.

Hogy ez így van, ezt bizonyítja: gazdasági állapotaink rendkívüli elhanyagoltsága, átlagtermelésünk alacsonyága, utaink rosszága, falvaink elhanyagolt állapota, s regényes nyomorúságos kinézése, a falusi lakások nyomorúságos volta és piszkossága., az udvarok rendezetlensége. Hogy szorgalmas népnél ez nem volna lehetséges, ez már minden egyéni tapasztalat nélkül is belátható.

Pl. mindenki tudja, hogy a magyarországi svábok házai és falvai rendesebbek és tisztábbak. Ha ez a tény nem cáfolja is meg azt az igazságot, hogy a magyar józanabb, intelligensebb, tisztességtudóbb és rokonszenvesebb a többnyire durvább svábnál.

De még a gazdag parasztbirtokos, az u. n. nagygazda a hatökrös gazda, az alföldön ötven éves korán túl otthagyja a munkát, bemegy a városba lakni, ott amint mondják komotizál. Délután eljár a körbe vagy pipál és politizál. Ez a szokás ugyan még jobban el van terjedve a bánáti és bácskai sváboknál, akik ebben a korban mintegy panzióba mennek, míg a dunántúli magyaroknál ezzel ellentétben nem szokás.

Tudvalevő dolog, hogy a paraszt gazdának a leányai, akik a városba mennek szolgálni, legtöbbször milyen rendkívül kényesek és sokkal kevésbé dolgoznak, mint az ottani napszámos, vagy munkásnök, ezt minden gazdaasszony tudja. Különösen áll ez a gazdalányokra. Ha egy kicsit több dolog van a háznál pl. nagymosás, durcás truccos a falusi cseléd-lány. Ha olyan nagyon munkaszerető dolgos volna, föl se venné ezt a kis többlet munkát. A paraszt lány munkaviszonyából már magából is következtetni lehet az otthoni állapotokra. De egyéb adatok is ezt bizo-

nyítják. Pl. 1922. október havában Dorogon az Esztergom-Szászvári bányatársaság telepén járván, a bányatisztek beszéltek, hogy az igazgatóság szívesen fogad fel lipótmegyei tótokat, akik sokkal többet (12 órát) dolgoznak, mint a magyarokat (8 órát), s a munkaidő alatt szorgalmasabbak, kitartóbbak és nagyobb a munkateljesítményük. Ezenfelül a magyar bányászok feleségei többnyire egész nap semmit sem csinálnak, a legtöbbször házatája rendetlen, piszkos, mint erről sok bányászhoz benézve magam is meggyőződtem. Az asszonyok még valamire való ebédet sem tudnak az uraiknak megfőzni. Az egyik bányafiú említette, hogy mikor fiatalabb éveiben a 90-es évek végén a salgótarjáni bányában volt alkalmazva, az ottani palócz bányász nép asszonyai azt sem tudták, hogy hogyan kell a levest megfőzni.

A magyar ember és az itt lakók munkakedvének és munkateljesítményének a megítélésénél az egész ország lakosságát ötnagy csoportba oszthatjuk.

Az első csoportba a tartozik a zsidóság és általában a merkantil tőke. Ennek életnézete: sokat dolgozni, sokat keresni, jól élni, időnként szórakozni.

A második csoportba a gyári munkásság: szintén hasonló életnézettel, csak alsóbb műveltségi fokon és durvább szórakozásokat keresvén.

A harmadikba sorozhatjuk az iparosságot, amelyről másutt megemlékeztünk, (lásd a 11. §-t.)

A negyedikbe nagy általánosítással — az intelligencia, az úri osztály, a szellemi foglalkozást űzők sorolhatók. A szellemi munka: vezető, irányító vagy közvetítő és végül keresztülvivő munka. Ez utóbbi már közel van a fizikai vagy izommunkához, amennyiben sablonos, gépies, fantáziát, alkotó erőt nem igényel. A vezető és az irányító munka tere minőség és fontossága szerint sokféle és fokozatos, de megegyező abban, hogy fantáziát és amellet nagy akaraterőt igényel. Bár nem fizikai jellegű az idegeknek és általában a fizikumnak erős, egészséges szervezetét tételezi fel. A "szellemi" munkához általában előismeretekre van szükség. Ennek a csoportnak a foglalkozáshoz ezért bizonyos előzetes elméleti tanulmányok, iskolák elvégzésére is van szükség. A magyar úri osztály fiai nem szívesen végzik ezeket a tanulmányokat. Az egye-

temen bárki megfigyelheti, hogy az előkelő osztály fiai alig járnak az előadásokra és a vizsgákon is alig tudnak valamit. De ezenfelül ők nem is sokra becsülik a tanulást és ez elméleti tudást, amelynek megszerzése bizony, nem csekély fáradságot, munkát igényel. Sőt az ilyen munkát egyenesen lenézik, nem úri emberhez valónak tartják és félvállról tekintik azokat, akik ily módon akarják megszerezni a diplomát. Még tanáraik foglalkozását is gyakran, lenézik, kevésre taksálják. Nemcsak a középiskolai, de még az egyetemi tanárokat is. kevesebbre tartják, mint ezek hivatalos rangjánál és rangosztályánál alacsonyabban álló más közhatalmi alkalmazottakat.*) Általában a tanárok között kevés is az u. n. "gyermekszobában nevelkedett", tehát úrias gondolkozása ember. Ezek többnyire lenézik a tanári pályát.

Maguk az úri szülők nemcsak, hogy nem készítik gyermekeiket a tanulásra, hanem az elméleti tudás csekélyebb értékéről szólnak velük. nagyon sokszor hallani úri magyar társaságban — az apa fiáról szólván — az alábbi jellemzést: "Esze volna a kölyöknek, de tanulni nem szeret". Olyan ficsekvéféle van ebben: a fő, hogy esze van a tanulásra, tudásra úgy sincsen szüksége.

A kiegyezés után azonban nagyon sok polgári — különösen német származású — elem kerülván a magyar úri rendbe, lassan megváltoztatta annak szellemét., különösen a belőlük rekrutálódó hivatalnoki osztályban.

Általánosan elterjedt nézet az, hogy a magyar úr nem dolgozik, amit különösen a hivatalnokokra vonatkoztatnak, úgyszintén az is, hogy a falusi a paraszt nép agyon dolgozza magát.

Ez a nézet ebben a vonatkozásban teljesen téves. Bárki aki a magyar hivatali életet közelebbről

Jegyzet: Pl. díszebédeknél vagy hivatalos ünnepségeknél a tanárokat mindig lejjebb ültetik, mint a velük egyenrangú, vagy valamivel alacsonyabbran-gú élethivatásúakat.

ismeri, megállapíthatja azt, hogy a mai hivatalnok, különösen a nagyobb városokban és méginkább Budapesten a központi szolgálatban, túl van terhelve munkával és e hivatalnokoknak a többsége, főként a vezető állásokban levő, agyondolgozza magát. Ez az oka annak, hogy igen sokszor még javakorabeli férfiak halnak meg hivatali szolgálatuk alatt. Beimmár a falusi hivatalnok is — így különösen a jegyző — túl van terhelve munkával. Ennek dacára általános az a nézet, hogy a közhivatalokban nem dolgoznak.

Ennek a nyilvánvalóan hibás nézetnek az oka igen egyszerű pszichológiai törvényben keresendő. A régi szabású magyar úr többnyire csak saját gazdaságának a dolgaival foglalkozott. Azt is igen könnyen intézte el, mert hiszen igen egyszerű volt a régi gazdálkodás: ősszel vagy tavasszal elvetették a magot, azután az magától nőtt és kalászosodott. Nyáron levágták, behordták az őszeleje elcséplték. Ennek a munkának a végzésére aránylag, olcsó és kemény hatalmi eszközökkel kényszeríthető munkaerő állt rendelkezésre. A magyar úr, aki többnyire földbirtokos volt — és csak csekélyebb és nem a legtekintélyesebb részét képezte a középosztálynak, az u. n. honorácior elem — ezen gazdálkodási tevékenység mellett ráért a vármegyei közigazgatás ellátására is, ami szintén nem sok munkát igényelt, mert hiszen az állami, tevékenység éppúgy mint a megyei igazgatás, jóformán csak a bíraskodásra, a forspont és katona állításokra, valamint az adók behajtására szorítkozott. Ezt a tevékenységet pedig hatalmi szóval, könnyen el lehetett intézni. Ebben az időben természetes, hogy a magyar úr nagyon keveset dolgozott, is ez a keveset dolgozás megmaradt még a 70-es és 80-as években is, amikor az előadódó csekély hivatalos munkát *more patrio*, *pipaszóval* intézték el. (Kedélyesen írja le Jókai, hogy az akkor divatos csibukozás mellett nem is lehetett sokat dolgozni, mert a csibuk meggyújtása nagy időt vett igénybe.)

Ma már a helyzet egészen más. A közigazgatás irányító és rendező tevékenysége az élet minden terére kiterjedt és a legegyszerűbb embernek is kora reggeltől késő estig folytatott minden életfunkciója a közigazgatás által megállapított sza-

bályok keretébe kell hogy beilleszkedjék. Az államok centralizációs rendszere a hihetetlen sok főrum, egy-egy ügynek az elintézését hosszúra nyújtja és megtöbbszörözi. A központi tisztviselők munkája mindig nagyobb és mindig nehezebb lesz, ennek folytán a legtöbb vezető tisztviselő formálisan agyondolgozza magát. Hogy a köztudatba mégis belement, jobbanmondva benntmaradt az a felfogás, hogy a közhivatalokban könnyen és munka nélkül élnek az urak, ennek oka részben az, hogy az elmúlt időkben valóban nagyon keveset kellett dolgozniok és ennek emléke még évtizedekig megmaradt a közfelfogásban. A tények igazsága nagyon lassan érvényesül a múltak felfogásával szemben.

A parasztember elsősorban a falusi ember, aki kint a mezőn hidegben, melegben, szélben, esőben kitéve az időjárás kellemetlenségeinek, dolgozik, látja azt, hogy a hivatalban az urak télen meleg szobában, nyáron napsütéstől védett irodában ülnek, míg ő kint fárad és hajladozik, gyözködik és küzködik. összehasonlítva ezt a két helyzetet a maga munkáját tartja esek munkának és bent a hivatalban: olgozó úrét semmittevésnek. Nem veszi figyelembe azt, hogy csali hosszú évek keservei, fáradalmi és kínlódásai után megszerzett diplomával kerülhet be az úr: a hivatalba és a hivatali viszonyok és a kölcsönös függés, az idegrendszer végképpen megfeszítő folytonos készenlét, olyan lelki kínlódásban tarthatja állandóan ezt a tisztviselőt, amiről neki a természet szabad ölen dolgozó és munkájában kevésbé függő, vagy legfeljebb csak egy emberhez alkalmazkodni kellő helyzetében fogalma sincsen. A paraszti sorból miniszteri székbe kerülő Nagyatádi Szabó István maga mondta, hogy fogalma sem volt arról, hogy milyen rendkívül nehéz a hivatalos élet és csak most érzi és tudja, hogy mi az az ideg-munka. (Bele is pusztult ebbe hamar — minden esetre hamarabb, mint-ha ősi foglalkozásában megmaradt volna.)

Persze összehasonlítva ezt a szobában folyó idegmunkát a szabad természetben folyó fizikai munkával, az utóbbi látszólag sokkal nagyobb erő kifejtést igényel és a fizikumnak látható kifáradása a földművelésben sokkal, inkább szembetűnik, mint az idegeknek a kimerülése. Mindehhez hozzátársul az is,

hogy a fizikai földművesmunkának az eredményei hamar látsszanak; a bevetett mag kizöldül érett kalásszá lesz, lisztes gabonát termel, aránylag rövid egy év alatt. A hivatali munka eredményei perig nem látszanak. A való igazság, hogy a mai úriosztály túlnyomó nagyrésze keserves élet küzdelmet folytat, amely idegrendszerét teljesen felőrli, a munkája azonban túlnyomó nsőy részben nem jár eredménnyel, vagy igen sok esetben határozottan káros a közre. (Pl. a termelést nehezítő, vámvonalakat felállító intézkedések), összevetve már most a két munka eredményét világos az, hogy felületes gondolkozással a fizikai paraszt munkát, s velejáró fizikai fáradtságot és a hamarosan lat ható eredményt véve figyelembe — amiben ugyan nagyrészt a természetnek van érdeme — nehéznek, kínosnak látszik a szellemi munka mellett és így fejlődik ki a köztudatban az a felfogás, hogy a paraszti nép sokat dolgozik, az úri rend pedig nem.

Valójában pedig mindent összevetve, a magyar paraszti osztály sokkal kevesebbet dolgozik mint azt általában hiszik, és mint az úri osztály.

Elsősorban munkájának túlnyomó része csak az év egy bizonyos szakára terjed, másodsorban mihelyt a fizikai munka szünetel, a test pihen, az izmok azonnal kipihenik fáradalmaikat. Ezzel ellentétben az idegmunkánál ez nem áll, mert az agy akkor is dolgozik, mikor a kéz nem ír, tehát éjjel-nappal. Amíg a fizikai munka, maga szabja meg a maga határát és a kifáradás lehetetlenné teszi annak folytatását, aminek folytán szükségképpen beáll a pihenés pl. — alvás idején — addig ha az idegmunkát adagig fokozzuk míg a teljes idegkimerülés beáll, azt már egyszerű pihenéssel, nemdolgozással, nem lehet reparálni.

Az ötödik csoportba sorolható földműves nép sem szereti a munkát, kém szereti — ezen van a hangsúly — ami nem azt jelenti, hogy nem dolgozik, ha "muszáj" de csak ha muszáj. Teher, csapás ránézve ha dolgoznia kell és mindig csak azon töri a fejét, hogy hogyan lehetne valamit elhagyni a végzendő munkából, vagy legalább is "könnyebb végét fogni" a munkának, mint amely általános törekvés számos a közmondásban is kifejezésre jut. A magyar paraszt és a soraiból kikerülő barkácsoló ember, szerencsétlennek érzi magát, ha dolgoznia kell, irigy

az úri osztályra, amelynek szerinte jó sora van, mert nem kell dolgoznia. A magyar paraszt a szellemi munkát mint már említettük semmire sem becsüli és ebben — mint fentebb már szintén mondtuk — tulajdonképpen csak az úri osztály tagjainak a felfogását osztja, csakhogy már nem könnyel tréfás modorban, mint amaz, hanem elkeseredve, lázongva. A magyar falusi paraszt és munkás — *lucus non lucendo* — mindig felpanaszolja a munkát. *)

Az, hogy népünk agyondolgozza magát, könyvekben, parlamenti beszédekben, népművelési előadásokon állandóan mindig hangoztatott jelszó. Ennek oka a népszerűség keresése. A nagy dolgosság azonban az igazságosságtól teljesen távol áll. Valószínű az, hogy az összes kultúrnemzetek között a legkevesebbet a magyar falusi ember dolgozik és nem is lehet ez másképp, ha az eredményeket nézzük. Nálunk vannak a legrosszabb utak s a legkisebb terméseredmény szintén. A télen sárba, nyáron porbamerült falvak rozszant házai és piszkos utcái sem bizonyítják azt, hogy a falu rend bontás árán munkát fordítanak. Hornét van tehát ez a tévedés? Egyrészt a népszerűség keresés, másrészt nemzeti hiúság, harmadsorban pedig felületesség, a külső látszat szerint való megítélés.

Dacára annak, hogy ezek a tények különböző megnyilvánulásaikban meglehetősen köztudomásúak, a magyar falusi ember munkájának a megítélésénél mégis két egymással szembenálló, homlokegyenest ellenkező véleményt találunk. Az első szerint a magyar falusi ember, különösen a földműves, fáradhatatlanul dolgozik, agyondolgozza magát, a világ legjobb és legkitartóbb munkása. Pirkadástól vakulásig dolgozik — mint a falusi népbarátok mondják. A másik vélemény szerint a magyar falusi ember, különösen a földművelő paraszt, tunya, lusta, dologkerülő, a munkát nem szereti. Az első felfogást különösen a népvezérek, politikusok, demagógok és egyes írók, valamint a népnek úgynevezett barátai hangoztatják. A másik felfogást különösen a nagybirtokosok bérlők és ezek gazdatisztjei képviselik. A nép maga

Jegyzet:*) Érdekes megfigyeléseket lehet tenni e tekintetben többek között a Balaton mentén, ahol a nép gazdag lehetne, ha szívesen és többet dolgoznék.

szintén azt tartja magáról, hogy nagyon sokat dolgozik. Sokszor tapasztalhatjuk azt is, hogy olyan emberek is, akik magánbeszélgetéseikben a népet lustának, dologkerülőnek mondják, nyilvános beszédek alkalmával dicsérik a magyar nép dolgos voltát és nagy munkabírását. Szónoklatokban, népnepélyen képviselő választáson és gyűlések alkalmával különösen szokás hivatkozni a magyar földműves ember acélos derekára és izmos karjaira. Elannyira, hogy általános felfogásnak ezt az utóbbit kell tartani, legalább is úgylátszik, mintha az egész ország ünnepélyesen és hivatalosan erről lenne meggyőződve. Elméletben és az irodalomban ez a vélemény jut kifejezésre, ahol a magyar földműves mint a világ legjobb munkása van feltüntetve. A gyakorlatban azonban azt látjuk, hogy a magyar uradalmak és gazdaságok valamint a nagy építkezők inkább nem faj magyar munkásokat szeretnek alkalmazni, azzal az indokolással, hogy a magyar lusta, nem szeret dolgozni és nem szeret alkalmazkodni.

Kivételt ebben csak akubikos munkás képez; előszeretettel használják mindenütt a Tisza-vidéki különösen a csongrádi munkásokat, ők igazán sokat dolgoznak. Szinte furcsa, hogy ezek mellett, a közfelfogás az arató munkát emelte ki igen magasra. köztudatban benne van az, hogy a legnehezebb aratómunkát a magyar paraszt végzi. Elfelejtkeznek ezen felfogás vallói arról, hogy máshol is aratnak, és is melegen süt a nap, mikor aratnak, ott is ugyanezt ezt a munkát kell elvégezni.

Már most az a kérdés, hogy melyik felfogásnak van a kettő közül igaza. Azt kell erre felelnünk, hogy mind a kettőnek. Tény az, hogy a magyar földműves emberben igen nagy a munkabírás, ebben igazuk van azoknak, akik a munkáját dicsérik, mert, ha akar, bír és tud is dolgozni, csak hogy nem mindig akar és ebben a tekintetben azoknak van igazuk, akik a dologban való kényelmességét említik. Nevezetesen a saját földjén szívesen dolgozik, ott akár agyondolgozza magát, ellenben másnak a földjén fizetésért, bérért vagy szakmában nem szívesen, dolgozik, iparkodik mindenféle úton módon húzni — vonni a munkát. Való igazság az, hogy ha a gazdaságokban maga a gazda vagy gazdatiszt nincsen folytonosan a nyomában a munkásnak, és ha nem ellenőrzi

azt, akkor tönkremegy. Minden gazda tönkrement eddig aki nem bírta mezőgazdasági cselédeit vagy munkásait kemény kézzel kényszeríteni. A magyar paraszt munkáját általánosságban bizonyos tempósság jellemzi, csakúgy mint az ökrének a járását is. Ez a tempósság összefüggésben van a magyar falusi ember főfoglalkozásával a földművelő munkával, ami valójában nehéz munka, mert a kapálás, kaszálás az egész fizikumot igénybe vevő, és ezért nem végezhető gyorsan, hanem bizonyos lassú folyamatosságot igényel, Jól mondja Bene Lajos, hogy a magyar ember természete alkalmazkodik a munka természetéhez. *) Így a szántóvető ember lassabban dolgozik mint a szőlőmunkás.

A magyar ember munkájában van tehát valami lassúság, a munkának valami olyan huza-vonával való végzése, ami különösen akkor nyilvánul meg, ha a magyar ember másnak dolgozik. Látszik ez a kifejezések gazdaságából is, amelyet ennek az időtöltéses munkának a jellemzésére használ. Ilyenek: "ténfereg", "bandukol", „pizsmog“, „lazsukál“, „szöszmötöl“ mind a lassú mozgást jellező kifejezések, amelyek a magyar nyelvben igen nagy számúak, azt bizonyítván, hogy a lassú cselekvésnek rendkívül sok faja és fokozata van. Ez a lassúság aztán természetévé válik, gondolkodását is jellemzi. Visszahat a munkának a természetére. A magyar földműves nem szereti azt ami nagyobb gyorsaságot vagy kevesebb testi erőt, vagy inkább ügyességet igényel.

A magyar falusi ember munkájának egy másik a meggondolt lassúságon kívül az év időszakai szerint való egyenlőtlensége a munkának. Tavasztól ősziig, különösen az aratás idején nagy munkát végez, de aztán a tél folyamán semmit sem tesz ami hosszú pihenés...

Munkájának ezután említett két jellemző tulajdonsága mellett, nehezen kapható olyan munkára, amely kisebb fizikai erőt és folytonosságot, bizonyos aprólékosságot igényel, mint pl. a kertészkedés, a fával vagy egyéb állatfajokkal való bibelődés, hiszen úgyszólván minden fának, minden állatnak különös sajátossága van. Kedvenc magyar foglalkozás a nyájörzés, a legeltetés, mert ez gyorsabb nagyobb mozgást, nagyobb megerőltetést nem igé-

Jegyzet: *) Bene Lajos: A falu társadalma.

nyel; ellenben egy nemesvérű fajálatnak különleges gondozása már nem felel meg a magyar természetnek, mert ez már nagy gondoskodást, alkalmazkodást, bizonyos finomabb eljárást követel. A magyar a nyáron át tartó erős tömegmunkának at embere. Ezt a munkát a maga földjén szívesen végzi, a más földjén kellenül, ott mindig rosszul érzi magát, mindig panaszkodik, ha másnak kell dolgoznia. A magyar falusi parasztembernek felfogása különösen az, hogy a föld azé, aki azt megdolgozza. A dolog alatt pedig ő kizárólag a fizikai munkát érti, még pedig éppen az említett nehéz és időszakonként megszakított munkát.

Ezen tulajdonságai mellett nehéz rákapatni arra, hogy pl. házi iparral foglalkozzék a téli időszak alatt. Ezt ő már másnak való munkának tekinti, mert hiszen a készítményeket más veszi meg. Egyáltalában mindent más részére való munkának tekint — különösen az asszony nép — ha azért pénzt kap, nem pedig közvetlen olyan termést vagy terméket, amit a saját háztartásában felhasznál és mindig az a meggyőződése, hogy a munkájából mosnak több haszna van mint neki. Már ebből is kitűnik, hogy a magyar ember a ma lát kétféleképpen tekinti, ha magának dolgozik szívesebben végzi, ha másnak, szereti a könnyebb végét fogni a dolognak. Ez is népszokás, mutatja már maga ez a kifejezés, valamint a munka elkerülésére vonatkozó számtalan magyar szó, pl. a naplopás, dologkerülés stb. melyek szintén igen nagy számban fordulnak elő a magyar nyelvben. Tudva levő, hogy minden népnek annak a fogalomnak a megjelölésére van a legtöbb kifejezése, amelyre a legtöbbször van szüksége. A magyar ember tempóssága, a munkában való sok szünettartása, már testállásában is kifejezésre jut; ahogy jeles szobrásunk a botjára támaszkodó juhászt ábrázolja, amint rátámaszkodik az áliára, általában a könyökre való támaszkodás a kényelmességet a kifelé való szemlélődést jelképezi. Az asszony népnél szintén megvan a munkának ez a kettőssége. A parasztasszony, különösen a kis törpebirtokos asszonya nagyon sokat dolgozik, kora reggeltől késő estig fárad, ellenben a mezőgazdasági cselédnek a felesége semmit sem csinál, éppen úgy a népnek az asszonya sem (lásd: Vadnay a "Tisza mellékéről", Ecsery Lajos dr.

„A szegény ember“ és „A szegény emberről szóló kitűnő műveit, akik a magyar földművesnép iránt tanúsított jóindulatuk dacára kénytelenek ezt az igazságot bevallani).

A magyar parasztlány, ha valamely úriházhoz elszegődik, túlságosan kényes, minden rendkívüli munka kétségbeejti és rosszkedvűvé teszi, a parasz-asszony, ha úgy fordul a sora, hogy később cselédnek kénytelen állni, aki már otthon a nagy munkát megpróbálta, szívesebben dolgozik, de a magyar paraszti leánynak a munka folytonos panasz forrása, s kelletlenül teljesíti azt.

Igen érdekesen meg lehet figyelni ezt a két-féleképpen végzett munkát, ha az ember vonaton végighalad a szántóföldek mellett: a kis földsávokon a sajátjában dolgozó parasztember és asszony nép alig néz az elrobogó vonatra, továbbfolytatja a munkáját, ellenben a nagy urasági földeken dolgozók mind leteszik a szerszámot, rátámaszkodnak s hosszan nézik a vonatot. Ha egy kocsis végigmegy az úton, a parasztgazda és felesége, hétköznapokon amikor nem ül a ház előtt, csak egy pillantást vet rá a tornácra, a mezőgazdasági cselédudvar felől azonban karjukon egy-egy gyerekkel mind kiszaladnak a cselédasszonyok. Hosszú ideig elnézik a kocsit és találgatják vajon ki ült benne. A háziasszonyok megjegyzéseiből tudjuk, hogy a magyar parasztlány a szobában takarít, folytonosan kinéz az ablakon (kifelé néz) a konyhában mindig úgy ül, hogy az ajtóval szemben legyen a német lány-ellenben mindig háttal ül az ajtónak (befelé néz). Ez az önkéntelen elhelyezkedés is bizonyítja a két nép munkája közt levő nagy különbséget. A német tisztában van azzal, hogy bérmunkát éppen úgy el kell végezni, mint a saját munkáját. A magyar a bérmunkát úgy tekinti, mint másnak való munkát, és azon iparkodik, hogy mentül kisebb erőfeszítéssel végezze. Ez a felfogás nyilvánul meg abban is, hogy az ő főfoglalkozásában a földművelésben, melyben a jelleme- leginkább látszik, a más birtokosnak végzett munkát igazságtalannak tartja, de azt is hogy valakinek lehessen földje, aki azt nem a két keze munkájával műveli. Hiszen jelszava: hogy „azé a föld, aki megműveli“. Ez a jelszó azután átment a köztudatba, a szociálisba, kommunista, a demokrata

írók és szónokok általánosságban használják. Ha azt a mondást vizsgáljuk, arra fogunk rájönni, hogy ennek következetes alkalmazása nagyon furcsa eredményekre vezetne, mert ha minden azé, aki megműveli, akkor nemesek a föld a cselédeké és a napszámosoké, akik dolgoznak rajta, hanem akkor eszerint az iskola sem az egyházé, az államé vagy a községé vagy alapítványé, hanem a tanítóé, s épp így a kórház az orvosé és ápolóké, a templom szintén nem az egyházé vagy egyházközséggé, hanem a papé vagy a sekrestyésé. Furcsa kis állapot lenne, ha ezt az elvet megvalósítanánk. De mindettől eltekintve a földdel való foglalkozásban sem úgy ütne ki a dolog, amint hangzik. Mert vizsgáljuk meg csak a kérdést: a magyar földműves a múlt század közepe felé és azon valamivel túl, még faekével szántott, felhozván a vaseke ellen, hogy ez tönkreteszi a földet. Ha pedig ez a faekével megszántott föld mondjuk ke-reken 3 q gabonát hozott, azon, az alapon, hogy a föld azé, aki megműveli, ez a 3 q gabona jogosan megilleti a földművest. Jött azonban a mérnök és kitalálta azt a modern vasekét, amivel mélyebben, gyorsabban lehet szántani, a föld mármost — mondjuk — 5 q termést hozott, azaz a vaseke használata folytán 2 q-val többet. Kétkeltek azonban ebben a földművesek és nem akarták a vasekét használatba venni. Kállay Benjámín, a híres közös pénzügy-miniszter úgy terjesztette el Boszniában a vasekét, hogy a kihágásért elítélt parasztokat pénz- vagy elzárás büntetés helyett vasekével való szántásra kötelezte (nálunk Magyar országon nagyon sokszor úgy kellett eljárni a közigazgatási hatóságoknak, mint ahogy Czobor László Hont vármegye volt alispánja, jelenleg a kertészeti egyesület elnöke, járt cl főszolgabíró korában, hogy szinte erőszakkal — itt-ott az akkor még használatban levő deressel is — kényszerítette a parasztokat a vasekével való szántásra). Jött azután a kémikus és kitalálta a műtrágyát, és ezzel emelte a föld hozadékát 7-8 q-ra, a növénytermesztő botanikus kitermelte a nemesített vetőmagot és ezzel felemelte a terület hozauékát 9-10 q-ra. Mindez a régimódi szántásvetéssel előállított 3 q helyett immár 6-7 q többtermelést jelent. Már most kié ez a 6-7 mázsa? A paraszti okoskodás szerint azé, aki megművelte a

földet. De ki művelte meg azt nyilvánvaló, hogy az a mérnök, kémikus és botanikus, aki a jobb ekét, a műtrágyát és a tisztított vetőmagot kitalálta, az a 6-7 l tehát az övéké. Íme ezen a felosztáson nyugszik is az egész társadalom. És ha a parasztember földje emelkedett értékben azáltal, hogy vasútvonalat emeltek mellette, előáll a kérdés, kié az így előállt értéktöbblet? De azé is, aki megtervezte és finanszírozta. Nyilvánvaló, hogy azé a mérnöké, aki a vasútvonalat építette. De azt is tekintetbe kell venni, hogy a mérnök, a botanikus stb. csak azért tuott közrehatni a többtermelés érdekében, mert s tudományát tanulta volt, a műegyetemen vagy sz egyetemen. Tehát közreműködött a többtermelés létrehozásában az egyetemi tanár is, aki hosszú kísérletek útján rájött a tökéletesebb eszközökre és a föld termékenyebbé tételének a módjaira. Világos tehát, hogy ez is művelte a földet nem ugyan fizikai, de szellemi munkával, amelynek az eredménye mint a példából is látszik bármilyen statisztikával is könnyen bizonyítható, sokkal nagyobb kézzelfogható eredményt képez, mint magának a szántóvető embernek a két keze munkája. Íme ebből is látszik a szellemi munkának a teremtő ereje. A magyar. parasztnak pedig az a sajátossága, hogy ezt a szellemi munkát nem tudja értékelni és megbecsSúlnlá, 'Tnhvé e reő. azután az a felfogása, hogy az urak nem dolgoznak es ezért nevezi a dologtalanságot "úrizálásnak". Hogy a munkát magát, önmagáért nem szereti, légjóbban bizonyítja, hogy a magyar ember vágyainak a netovábbja, ez az úrizálás, még a városban tódulásnak is sz az egyik tudatalattí ösztökélője. A magyar falusi embernek ezt a helytelen felfogását nagyban támogatják a választások és más összejövetelek alkalmával beszélő szónokoknak olyatén kiszólásai, hogy oh nép te dolgozol és mások megnyírnak téged, mint ahogy megnyírják a juhokat: A magyar nép kegyét kereső szónokok, akik néha a kaszinókban méltánytalanul szidják is a parasztot és adják az arisztokratát, választások alkalmával mindig a fentebb említett hangnemből beszélnek, a demagógok természetesen még inkább, régen sokszor még az államférfiak is ilyen kifejezéseket használnak. Magam is igen gyakran utazván Nagyatádi Szabó István, Rubinek Gyula földművelésügyi minisz-

terek társaságában, nem ritkán hallottam ehhez hasonló kifejezéseket.

Nem csoda, ha a nép az előkelőségektől és a vezetőitől mindig csak az ő nagy munkáját és annak dicséretét hallja, végre maga is elhiszi azt, hogy ő agyondolgozza magát, a városi emberek a tanult urak pedig, a nadrágbanjárok semmit sem csinálnak, hanem csak az ő zsírján élőködnek. Ez az oka annak, hogy mért oly rendkívül nehéz a magyar földműves embert meggyőzni arról, hogy másképpen kell dolgoznia, rendszeresebben, másképpen megművelni a földjét és téli időben is felhasználni a munkaerejét.

Világos, hogy e téren nálunk megfordított népművelés folyik, a lefelé való licitálás. A népnek a munkáját nem egekig kell tehát emelni, hanem igenis kellő szeretettel és megértéssel, de következetesen, arra kell figyelmeztetni, hogy a mai körülmények között, rendszeresebben kell dolgoznia és meggyőzni arról, hogy a fizetett munkát éppen úgy meg kell csinálni, mint a saját földjén való munkát.

Bizonyos mértékben igazat kell adni mégis a parasztságunknak, ha annál nem tapasztaljuk azt, hogy túlságosan megerőltetné magát a munkában. A mezőgazdasági munkának már a természete nem engedi a gyors és lázas tevékenységet. Kint a mezőn gyorsan dolgozó ember könnyen felhevül és ez a felhevült szervezet kevésbé képes ellentállni az idő behatásainak, mint a nyugodtan dolgozóé. A mezőgazdasági munka, már természeténél fogva sem tűri a nagy gyorsaságot, sem az állatokkal való bánás. Az elhamarkodottság ezen a téren hosszú ideig jóvátételten hibát hoz létre. Ezért a mezőgazdasági munkában szükség van a józan megfontolásra. Ezt átváltoztatni a rohanó városi élet gyorsaságára már a munka természete és viszonylatai szerint is lehetetlen, de nem is kívánatos. Az embernek nem az a célja, hogy agyondolgozza magát.

A munka nem cél, hanem csak eszköz és ezért az ame-

Jegyzet: *) Egy alkalommal a Jászságban járva figyelmeztettem erre a népet, egy odavaló tanár ember azt mondta, hogy így sem lehet népszerűsége szert tenni, meri a nép zúgolódik, ha munkáját nem magasztalják.

rikai munkamegosztás, amely az embert géppé süllyeszti le, nem lehet emberi ideál. Ezzel ma már maguk az amerikaiak is tisztában vannak és az amerikai regényirodalom — ami, mint általában az irodalom — egy bizonyos mértékig mindig a közhangulat kifejezője — minden formában és alakban kifogásolja az eddigi amerikai munkarendszert. A magyar embernek tehát általában igaza van, ha a nyugodt, de egyszerűbb életmódot többre értékeli a lázas munkával biztosított nagyobb szabású életnél. A hiba csakis abban van, hogy a magyar földművesember nem szeret a máséba dolgozni és ezért ha a mezőgazdasági munkás és mezőgazdasági cseléd kellő felügyelet alatt nem áll és nem serkentik folytonosan munkára., munkáját hanyagul és rosszul végzi és könnyen tönkremehet az a gazda Magyarországon, aki a munkásait nem tartja kemény kézzel gyepőlőszáron. A magyar földműves ember, ha nem is célszerűen a legjobb eredménnyel, de szorgalmasan dolgozik a maga földjén, a másén csak akkor, ha a gazda szeme állandóan rajta van. Ezért a magyar gazdálkodásnak fő szabálya az, hogy parancsolni kell tudni az embereknek. Kevésbé helyes s okoskodás az, amely azt kívánja, hogy éppen a közölkökre való tekintettel, a munkás és cseléd alkalmazása lehetőleg szűkebb térre szoríttassék és a tőle telhetőleg mindenki maga végezze gazdaságában a fizikai munkát. Ebben az esetben csak paraszti gazdálkodás volna lehetséges. Egy olyan állam Európa közepén azonban, ahol csak parasztgazdaságok vannak, nem maradhat me. Szükség van az úri birtokosra, először is azért, mert a magyar ember vezetést és irányítást igényel: ez a természete, de másodsorban azért is, mert csak az úri birtokosnak lehet meg az az általános műveltsége és világismerete, mely a közügyek vezetéséhez szükséges. Enélkül pedig a modern állam nem állhat fenn. A független magyar államiság megköveteli a független úri földbirtokosság létezését. Ez pedig igényli a munkáskezet. Ezért nálunk mindig szükség lesz mezőgazdasági munkásságra, azaz a parasztságra; de hogy a magyar mezőgazdasági viszonyok javuljanak, ehhez szükség van arra, hogy ez a parasztság egy modern idők követelte munkarendet kövessen, amely a gépek igénybevételével megszüntesse a nyári nagy egyéni fizikai munkát és kiter-

jessze ezt az egész évre. A magyar falusi nép munkájának természetét legjobban írja le dr. Ecséri Lajos, szentesi ügyvéd „A szegény ember” és "A szegény emberről" szóló valamint "A magyar földműves nép munkája" című zamatos magyarsággal megírt ki-tűnő műveiben.

Mikor a magyar nép munkaszeretét, szorgalmát így megbíráljuk, akkor nem szimpatikus dolgot cselekszünk, mert nálunk elterjedt nézet az, hogy minden népek k'zött a magyar a legszorgalmasabb. Szinte nemzeti büszkeségünk mondatja ezt velünk. R Rossz néven vesszük e téren a tárgyilagos kritikát, holott, kétségtelen egyrészt hogy más nemzetek írói ugyanezt mondják a saját népükről, másrészt pedig azt, hogy helyesebb és őszintébb a hibák teljes belátása és kimondása, mint azoknak hiúságból való takargatása.

Természetes, hogy a munkaszeretet és a tényleges munkateljesítmény az ország nem minden területén egyforma. Így pl. minden gazda különbséget tesz a különböző vidékről való munkások között. Vannak elismerten elsőrangú munkások, vannak gyengébbek, vannak készségesebb fajták és olyanok, akik kevesebb készséggel dolgoznak. Pl. vannak olyan dolgok, amit a magyar szívesebben végez. Így pl. kétségtelen, hogy a magyar kubikus munkás a legjobb a világon, ezt el kell ösmernünk. Azelőtt mikor a negy árvízszabályozás és töltésépítési munkálatok voltak, a kubikusok igen szépen kerestek. A hiba az volt, hogy ezt a keresetüket nem fektették a földbe, házáis ritkán volt, többnyire zsellérsorban lakott. Sajátosságnak ez ennek a munkáscsoportnak, hogy meglehetősen elvált a földtől, a magyar embert jellemző földszeretet kevésbé nyilvánul meg bennük és igen nehéz segíteni rajtuk, ma amikor a kubikus munka nagyon meggyérült. Mert hiszen az árvi zszabályozás nagyrészt befejeződött. A kubikusok hibája az, hogy ok csak szakmunkát akarnak végezni, magukat úgy is nevezik, földszakmunkásoknak. A mezőgazdasági munkára visszavezetni őket jóformán nem is lehet, az pedig kétségtelen, hogy Magyarországon a kubik munka lehetősége csökkeni fog. A kubikusoknak az a követelése tehát, hogy a kormányzat lássa el őket kubikus munkával, teljesíthetetlen. Igaz, hogy jelenleg termelési okok-

ból is kívánják a régen emlegetett Duna-Tisza csatorna megépítését, ezt ma igen sokan azért is szükségesnek találják, hogy a kubikusoknak ezzel munkaalalom biztosíttassék. Kétségtelen azonban az, hogy földmunkákat csak azért végeztetni, hogy egy bizonyos csoport munkásnak kenyérkereseti alkalmat adjunk, állandóan, nem lehet, mint ahogy pl. sem az iparosoknak, sem a kereskedőknek nem csinálnak mesterségesen vállalatokat és üzleteket, sem pedig az egyetemet végzetteknek új fölösleges hivatalokat csak azért, hogy ott őket ideiglenesen el lehessen helyezni. Azért a helyes eljárás itten az, hogy, más szempontból szükséges földmunkák (csatornák, útépités) megindításakor már gondoskodni kell arról, hogy a már évek során folyó munkálatok bevégzése előtt a kubikus munkásoknak egy nagy része más munkát találjon, azaz vissza kell őket lassan vezetni a mezőgazdaságba.

A magyar embernek a legkedvesebb munkája az aratás és ezzel kapcsolatos munkák. Az aratás Magyarországon, mint egy nemzeti munka, amelynek igen romantikus színezete van. Ennek oka az, hogy a földműves emberek legnagyobb része az aratás ideje alatt szerzi meg egész téli szükségletét, másrészt az is, hogy a munkaszünetekben bizonyos szórakozást is nyújt. De hozzájárul a magyar nyárnak természetlől való romantikus volta. Az aratás alatt ösmeri ki a legény a marokszedő leányt: egészséges, munkabíró-e, milyen az erkölce. Az aratómunkát tehát a magyar földműves általában szereti, mert ez először jobban megfelel faji adottságának. Az erős rövid, ideig tartó munkakifejtésnek amihez még bizonyos virtuskodás is járulhat.

”Vagyok olyan legény mint te,
Vágok olvan rendet mint te,
Ha nem hiszed gyere velem
fogd meg az én kaszanyelem.“

A János vitéz Kukorica Jancsija még tündérországból is hazakívánczik aratásra.

Szociális szempontból el van terjedve nálunk az a nézet, hogy az, aratást kézi munkaerővel kell végezni, nem szabad áttérni a gépi munkára és azért a földművelési miniszter évek óta figyelmezteti a nagy gazdaságokat, hogy az aratómunkát lehe-

hetőleg kézi és ne gépi erővel végeztessék, s így a földműves munkásság kenyeré biztosítva legyen, minden esetre igen szép és humánus felfogás, de amint az kétségtelen, hogy a kubikmunka nem maradhat fenn örökre így a kézi aratásnak a hosszú ideig való fenntartása sem lesz lehetséges, mert az élet regulája nem tűri azt, hogy a gazdasági élet versenyében hátramaradjunk. Nagyrészt a gépi munka olcsóba volta, másrészt meg az a körülmény, hogy terményeket gyorsabban lehet földolgozni és piacra hozni, kényszeríteni fogja a gazdaságokat, amelyek piacra termelnek, hogy áttérjenek a gépi munkára. Az aratógépek használatát épp úgy nem lehet megakadályozni, mint ahogy nem lehet visszaállítani a cséplőgép helyett a régi nyomtatással vagy csépha-darással való cséplést.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy bizonyos mértékben a szociálpolitikai törvények is olyan irányban hatnak, hogy a gazda iparkodik a munkások létszámát leszállítani, hogy így kisebbek legyenek a munkásköltségek és az egyik szélsőségbe való menetel, különösen a túl gyors, a természet örök törvényeinél fogva maga után vonja a másik végletbe való áttérést. Ezért nincs más mód — elkerülendő, hogy úgy járjunk mint a kubikmunkásokkal — át kell térni az aratásnál is a gépi munkára, de biztosítani azt, hogy a földmunkásság szintén lassan s fokozatosan más foglalkozást találjon az aratás helyett. Erre pedig igen alkalmas a kertészkedés. Igaz, hogy ez a munka a magyar földműves előtt ma még nem rokonszenves, de kétségtelen az is, hogy az a természetes ügyesség és munkaképesség, amely éppen a fajmagyarságban megvan, képessé teszi a magyar földműves embert arra, hogy a kertészkedésben is kiváló munkaerő legyen. A kormánynak természetesen az a feladata, hogy ezt előmozdítsa. Részint kertészeti szakoktatás útján, részint egészséges csemetéknek megfelelő áron való szétosztása útján, részint pedig azáltal, hogy a kerti munkának is propagandát csináljon.

Sokan ebből a kérdésből is nemzeti kérdést csinálnak, mondván, hogy a magyar ember — minden oktatás nélkül is — elsőrendű kertész. Itt csak utalunk a bolgár kertészekre, akik pár évi itteni kertészkedés után akkora tőkével mennek hazájukba

vissza, hogy ott földet vehetnek.

A kertészkedés módot ad arra, hogy törpebirtokos az egész esztendőn át saját birtokán munkát találjon és akkor nem kell neki konkurrenciát csinálni az aratómunkáknál a teljesen földnélküli napszámos embernek. Ilyképpen a munkás létszám is megfelelően leszállna és természetesen oldódna meg a munkakínálat és kereslet — közötti egyensúly helyreállítása.

A kertészkedés terjedése maga után vonná a háziipar megfelelő kifejlődését így különösen a kosárfonást, gyékényfonást. A kertészkedés alkalmas arra is, hogy a törpebirtokost a földjéhez kösse, ezzel az asszonyi munkának is egyenlő teret túl nyitni, mert a kertészkedésben r ami nem kivan akkora fizikai munkát — az asszonynak is tág munkaköre nyílik, és ha dolgozni akar nem kell aháztól el menni e, sem a távol földeken dolgozó urának élelmet vinnie, amely idő alatt a házi munkáját kénytelen elhanyagolni.

15. §. A magyar ember gazdálkodása.

A magyarság általában inkább politikai, mint gazdasági érzékkel bír, aminek mint a nemzeti jellem és általában az egész magyar mentalitása kifejlődésének főoka a faji jelleg és a történelmi fejlődés, azaz az események hatása. A magyarság ezen a területen óriási támadásoknak volt kitéve, amelyek nemesei; állami, de még nemzeti létében is fenyegették. Így az Árpádok alatt a különböző keleti népeknek a támadásai, a XVI. és XVII. században pedig a török támadások, később a védekezés a német túlsúly ellen. Így természetes, hogy itt elsősorban a nemzet politikai életéről való döntés minden magyar emberben kifejlesztette a nagy politikai érzéket, ellenben háttérbe tolta a gazdálkodás iránti érzéket, mint amelynek a nemzet életben maradása körüli nagy politikai küzdelmek mellett természetesen csak másodrendű jelentősége volt. Ez az oka annak, hogy a magyarságban az államhatalom megnyilvánulása, különböző kormányzati irányok hatalomra jutása és érvényesülése iránt sokkal nagyobb

volt az érzék, mint a gazdasági követ élmények iránt, amelyek különben is még a múlt században is, midőn az országban általános volt a jólét és könnyű a megélhetés, nagyobb jelentőséggel nem is bírtak. A kiegyezés után mind erősebben nyilvánuló nemzetiségi kérdés szintén csak erősítette a nemzetben a politika iránti érzéket és miután a nagyszámú nemzetiség gyors beolvasztását a rendkívül gyenge ipar és kereskedelem mellett hatalmi úton gondolták legkönnyebben elérhetőnek, ismét csak természetes volt az, hogy a nemzetet inkább a hatalmi kérdések érdekelték. Ezen tényezők hatottak abban az irányban, hogy a magyarságban kellő gazdasági érzék nem fejlődhetett ki és így a gazdasági életnek a vezetését az eziránt sokkal nagyobb érzékkel bíró zsidóság kaparintotta kezébe.

Az összes gazdálkodási ágak közül a magyarság még leginkább a földműveléssel foglalkozott. A hivatalviselés és a katonáskodás mellett ez az eredeti ősi magyar foglalkozás. A fent említett gazda, sági tényezők iránt nem volt kellő érzése, azaz gyakorlatilag szólva, a magyarság gazdálkodása nem haladt az idővel, nem tudott modern lenni.

A modern gazdálkodást leginkább, a tőke jellemzi, a tőke a nagy állatlétszámban, a gépekben, a trágyában és a pénz, mint forgótőke a szükséges befektetésekhez, üzemi költségekhez. A magyar ember tulajdonképpen tőkével nem nagyon rendelkezett, érzéke se volt hozzá, hanem azt mindig egy más termelési tényezővel, t. i. a munkával pótolta. Így nálunk a tőke, mint termelési tényező nem számított, hanem helyette a természet és a munkás. (Isten a gazda: — mondotta egy beszédében Nagyatádi Szabó István, Csonkamagyar ország volt földművelésügyi minisztere.) A munkának, illetőleg a munkásnak nagyobbmértvű alkalmazása sokkal jobban megfelelt a magyar ment alifásnak, mert módot ad a parancsoláshoz és hatalmat jelent. A nagyszámú alkalmazott, aki engedelmeskedett, politikailag is erőtényezőt jelentett, ebből következik a magyar mezőgazdálkodásnak jellemző tulajdonsága: a nagyszámú, de rosszul fizetett cselédség és munkásság. Ezzel szemben kevés tőke és a befektetés teljes hiánya. Mindez pedig a külterjes gazdálkodásra utalja a földművest. A magyar gazdálkodásnak első jellemző tünete tehát:

1.) A gazdálkodás külterjessége .

Ezzel van tehát összefüggésben a kis állatlétszám, a gépek hiánya, a beruházás befektetés hiánya, továbbá a nagy cselédlétszám és a rossz fizetés.

A magyar embernek a kellő gépeszközök használata iránt való érzéketlensége és azok helyett inkább nagyobb emberlétszám alkalmazása hadviselésében, is — mint általában a fajokat leginkább jellemző tevékenységben — határozottan megnyilvánul. A magyar hadviselésnek is jellemző vonása: kevés gép, kevés anyag és sok ember. Tehát gyakorlatilag szólva a mai viszonyok szerint kis ágyúpark, a technikai felszerelések (pl. a repülőgép) hiánya, a meglevőknek rossz mivolta és az emberéletnek a rossz és gyenge minőségű gépek helyett való nagyobb felhasználása {rohamtaktika stb. }.

A-magyar gazdálkodás második nagy baja:

2.) Szemes gazdálkodás túltengése.

Ami bizonyos mértékben összefüggésben van az 1) pont alatt említett külterjes gazdálkodással Okozója ennek még a magyar ember természetes húzó-dása az állandó kitartó munkától, a nagy szárazság, amely különösen az Alföldön edeig általános volt, végre az éghajlat is, amely a zöldsztakarmánynak termelését és a kertészkedést nagyon megnehezíti. Az Alföldnek ez a kiszáradása másrészt szintén összefüggésben van a megfelelő belterjes földművelésre való készség hiányával, így pl. a csatornák hiányával, erdők telepítése iránt való érzéketlenséggel stb. Ez a tulajdonság azonban faji eredetű, vízzel és fával szemben táplált ellenszenvnek is a következménye. A szemtermelés logikus következménye a magyar ember dolgozási módjának. Kitartása nem lévén, csak a rövid erőfeszítésre képes, amit a szemtermelés igényel. A búzát, rozst, árpát, zabot csak el mell vetni és azután learatni, közben nem igényel semmiféle munkát, anélkül is meghozza, legalább is jóesztendőben azt, amire a családnak szüksége van és amellet módot nyújt ahhoz, hogy négy hónapig, november, december, január, február hónapokban nem kell dolgozni. A szemtermelés egyoldalú túltermelése pedigokvetlenül válságba fogja

vinni az egész magyar gazdálkodást, mert a világ búzafeleslege már na is nyilvánvaló, A "Barázda" 1920. év november 12-én megjelent IX. é. 46-47 száma közli a római Nemzetközi Mezőgazdasági intézet 1925. évi terméskimutatását, amely szerint: az északi földgömbön 1924-ben 821.5 millió mázsa búza is 347.2 millió mázsa rozs termett, 1925-ben pedig 555.6 millió mázsa búza és 448.8 millió mázsa rozs, lurónában a búzatermés 1925-ben 38.8%-kal, a rozstermés 37%-kal több, mint 1924-ben. A Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet statisztikája szerint a világ összes búzatermő államainak belső termelés szerinti búzafeleslege 215 millió mázsa, amiből a búzát nem, vagy csak kisebb mértékben termelő államokba az importszükséglet csak 180 millió mázsa, azaz a túltermelés 35 millió mázsa. Magyarországon az 1925. évi búzafelesleget 4 millió mázsára becsülik, amit exportálni lehetne, de mert a külföldön is nagy a búzafelesleg, nem lehet kivinni. (Ezért a magyar malmok kénytelenek lesznek üzemüket korlátozni.)*

A harmadik nagy gazdasági hiba:

3.) A talaj megművelésének rossz volta.

Ami szintén összefüggésben van egyrészt a gépek hiányával, másrészt pedig a kitartó belterjes műnké iránti ellenszenvvel.

A negyedik nagy hiba:

4.) A vetésre használt vetőmag előkészítésének teljes elhanyagolása

A mag nem választatok ki jól, felfrissítésről nem történik gondoskodás, nem csávázatok eléggé és nem tisztítatik ki eléggé a gyommagvaktól.

Ötödik hiba:

5.) A trágyázás elégtelensége.

A trágyakezelés rossz volta. A trágyahasználat

Jegyzet: *) Barázda 1925. évi november 14. sz.

dr. Vass János: Kultúrtermelés és a termelés irányítása című (1934.-ben A Magyar Mezőgazdasági Társaság Budapest) c. könyvében az 1933. évi búzafelesleget a legminimálisabb összegében is hatvan millió métermázsára becsüli (197 oldalon).

a mezőgazdasági Dániával összehasonlítva az alábbi adatokat adja:

Dánia évi istállótrágyamennyisége 303,100.800 q, a Csonkamagyarországi évi istállótrágyatermelés 262.252.300 q, a trágyázandó terület a kert és szőlőtrágya szükségletének a szántó föld trágyaszükségletéhez viszonyítva 1.5-szörösével való számítás mellett Dániában 4,390.000 kath. hold, Csonkamagyarországon 10.372.000 kath. hold. Egy kath. hold trágyázandó területre esik évente Dániában 73.7 q istállótrágya, Csonkamagyarországon 25.2 q, egy számosállatra esik Dániában 1.62 kath. hold, trágyázandó terület, egy számosállatra esik Csonkamagyarországon 3.96 kath. hold trágyázandó terület.

Világos ebből a következő: Dániában sokkal több istállótrágyát használnak, de több műtrágyát is, amennyiben Dániában egy kath. hold mezőgazdasági területre esett műtrágyából 2.4 kg nitrogén, 8.2 kg foszforsav és 1.2 kg kálium- Csonkamagyarországon egy kath. holdra 1923-ban esett mindössze 0.12 kg nitrogén, 4.6 kg foszforsav és 0.28 kg kálium.*) A gazda kevesebb trágyát használván a földre, annak természetesen kisebb a haszna, amint azt a fentebbi hat. sz. statisztikai táblázatból látjuk.

De ha kevesebb trágyát használ, kevesebbet hord is ki a földjére, azaz végeredményben kevesebbet dolgozik a trágyakihordással.

Ez az öt négy hiba és mindaz ami vele összefügg jellemzi a magyar földművelőt, tartozzék az bármely osztályhoz s társadalomnak. Ennek következménye azután az, hogy a magyar ember nagy földet igényem, mert hiszen egyrészt a kis birtokon külterjes gazdálkodás miatt meg sem tudna élni, másrészt pedig az nem biztosítana neki megfelelő hatalmat. A hibák természetesen annál inkább mutatkoznak, minél alsóbb földművelőosztályban vizsgáljuk azokat, így a nagybirtokos inkább bír érzékkel a gépek megszerzése és a befektetések iránt, jobban is készíti elő a földjét, mert a mezőgazdasági tudomány elméleti tantételeit is inkább befogadja és alkalmazza. A parasztgazda a legkevésbé használ trágyát és a legkevésbé készíti elő jól a földjét a szántásra. A Tisza vidékén, ahol a legelmaradottabb a nép, az őszi szántás teljesen ismeretlen. A kisbirtokos gazda sem használ trágyát, különösen nem műtrágyát,

Jegyzet: * Reichenbach Béla prof. adatai a „Falu“ 1926 évi ápr. havi és május havi 4. 5. számában.

és nem válogatja és nem tisztítja ki a vetésre szolgáló magot, azért az ő vetése leginkább van tele gyommal, már messziről meg lehet ismerni a kiscigának a tábláját, melyekben különböző növények virágnak és amelynek széle tele van gyaurnál. Homlok egyenest jár el a zsidó birtokos vagy bérlő. Ha egy búzatáblán egyáltalában nem látunk gyomokat és gízgast, ha a földnek megmunkálásánál és a termény learatásánál gépeket látunk dolgozni, aztán a műtrágya használatát észleljük, a gazdaságban pedig mezőgazdasági ipari berendezéseket, akkor egészen biztosak lehetünk abban, hogy vagy zsidóbirtokkal van dolgunk, vagy — de ez az esetek kisebb ercentje — mágnásbirtokkal.

Ezen adatokból a következőket lehet megállapítani. Itt mindig arról beszélünk, hogy a magyar lótenyésztő nép. Latjuk pedig az alábbi statisztikai számokból, hogy a kis Dánia aránylag sokkal több lovat tenyészt, mint Magyarország és ott 100 lakosra 17-4 ló jut, míg Magyarországon 11.2, illetve a háború után csak 10.6. Amíg Dániában 100 szántóföldi egységre 10.8 ló jut, Magyarországon a háború előtt 8.4, jelenleg pedig csak 5 jut.

A magyar ember gazdálkodását legjobban fajunknak legnagyobb ismerője gróf Széchenyi István jellemezte legjobban, aki azt mondta, hogy a magyar embert leginkább az jellemzi, hogy gögös és elbizakodott és nemcsak búzáját, de munkájának és földjének a termését is a legjobbnak tartja és ezért tanulni, változtatni, haladni nem akar. Hogy milyen rosszul gazdálkodunk, erre jellemzőka termelési statisztikai adatok. A háború előtt az 1911-15 évek átlagában termett 1 kat. holdon: búza 7.6, a háború utáni 1920-22 évek átlagában csak 6.2, a rozs az 1911-15 évek átlagában 6.8, az 1920—1922 évek átlagában csak 5.6, az árpa 1911-15 évek átlagában 7.8, az 1920-22 évek átlagában 5.6, a zab az előbbi évek átlagában 7.3, az utóbbi évek átlagában 5.5, kukorica az előbbi évek átlagában 10.1, az utóbbiban 7.2 és így tovább, így egy ez minden terménynél.

Jegyzet: Lásd: Reichenbach Béla adatai a "Falú" 1926. évi április és május havi számaiból.

Csonkamagyarország közel nyolcmillió lakosságának 55%-a, vagyis kerekén 4,026.000 ember él közvetlen mezőgazdaságból. 100 kat. hold mezőgazdasági területre nálunk 32.2 őstermelő lakos jut. Dániát általában mezőgazdasági országnak mondják, dacára annak, hogy Dánia 3-3 millió lakosságából csak 33m, vagyis 1.1 millió ember foglalkozik földműveléssel és ott minden 100 kat. hold mezőgazdasági területre 19.7 őstermelő jut. Ha most Magyarországot a vele legjobban összehasonlítható Dániával hasonlítjuk össze, akkor a következő adatokat kapjuk:

a.) birtokmegoszlás:

Birtok-típus.	Dániában		Csonkamagyarországon			
	100 gazdaság közül.	100 hl. földből.	100 gazdaság közül	összes t.-ből 100 h. földre	összes mg.te-rületből 100 hold földre	Összes szántóból 100 h. földre
1-100 kat.holdig.	97.4	81	98.73	50.2	55.40	61.51
100 kat.holdon felül	2.6	19	1.27	49.8	44.60	38.49

Jegyzet: *) Az a.) és b.) (lásd következő oldal ki-mutatásban szereplő üzemmstatistikai adatokat Dániá-ra vonatkozólag a koppenhágai mezőgazdasági számtar-tási intézet 537 gazdaság-könywitele alapján állí-jtöttá össze a Magyarországra vonatkozó adatokat ujab-j adatok hiányában Károly Rezső ár. "Mezőgazdasági j-üzemviszonyok és eredmények" c. háború előtt megje-lent munkájából vettem át. (Reichenbach Béla szerző megjegyzése: "falu" 1926. évi májusi számában 384.ol-dalon.

b.) A mezőgazdaság átlagos jövedelmezősége k-holdan-ként. *)

	Dánia		Magyarország
	1912-1923-ban	1922-23-ban	1912-1913-ban.
Nyersjövedelem	---	459.--K	105.50 K
Kiadás	---	379.80"	72.15 "
Tisztajövedelem	78.80 K	79.20"	41.10 "
A befektetett tőke kamatozása	5.6 ‰	5,6 ‰	4.56 ‰

c.) A szántóföld kihasználása.

A termény megnevezése.	Dánia			Csonkamagyarország			
	Terület kat. hold	%	átlag 1920-1922-ig q	terület kat.hold	%	átlag 1911-1915-ig q	átlag 1920-1922-ig q
Buza	167000	3.8	16.8	2340000	24.5	7.6	6.2
Rózsa	384000	8.1	8.6	1143000	12.0	6.8	5.6
Árpa	469000	9.9	13.2	801000	8.4	7.8	5.6
Zab	786000	16.6	10.0	570000	6.0	7.3	5.5
Egyéb gabona	333000	7.0	10.8	30000	0.3	5.1	4.4
Gabona-félék	2132000	45.4	--	4884000	51.2	---	---

Jegyzet: *)

Lásd. előbbi oldalon.

d.) Az állatállomány megoszlásának aránya nálunk és Daniában *).

Megnevezés	Dánia. **)		Csonkamaagyarország.			
	100 szántóföld egységre	100 lakosra.	100 szántóföld egységre		100 lakosra 1911-1924	
			1911	1924		
Ló	10.8	17.4	8.4	8.0	11.2	10.6
Szarvasmarha	47.4	76.4	20.2	17.8	26.8	25.7
Juh	8.3	13.3	22.7	17.1	30.0	22.6
Sertés	35.6	57.3	31.3	23.1	41.5	30.7
Kecske	0.8	1.2	--	0.5	--	0.7

Jegyzet: *) Az állatlétszám összehasonlításán kívül még a következőket is mérlegelés tárgyává kell tenni:

1.) Dánia állatainak élősúlya részben sokkal nagyobb a magyar állatokénál.

2.) Dánia állatállománya ugyancsak részben gyorsabb fejlődési fajtákból áll, mint amilyenek a hazai állatfajták.

3.) Dánia sertésállománya általában szaporább, mint a miénk.

4.) Dr. f.Bittér szerint a közölt statisztika nem ad világos képet a dán sertésenyésztés igazi nagyságáról. A sertések ugyanis 3/4 éves koruk előtt elérik az angol igényeknek megfelelő 80-101 kg súlyt s így ezek részben kiesnek a júliusi állatszámllásból. 0, Dánia sertésprodukciónját 3.800.000 darab sertésre becsüli.

5.) Szántóföld egységben itt csak a szántó, rét és legelő szerepel, 1:1:0:5-hez számítva a szántó, rét és legelő egy kath. holdja.

Jegyzet. ** Lásd Reichenbach Béla: Dania mezőgazdasága, megjelent a "Falú" 1926. évi ápr. havi IV. számában.

A magyarnak jóval kisebb az állatállománya, tehát kevesebb a trágyázás, kevesebb a munka, a földnek rosszabb megművelése, kevesebb termés, mindez logikusan azt mutatja, hogy a magyar ember földjének a megművelésére kevesebb, tehát kisebb munkát fordít, mind a dán paraszt. Mivel,pedig az más munkát sem véócz, mert hiszen a házi ipar is sokkal kisebb terjedelmű és intenzitású, mind a dán parasztnak ilyen munkája és mivel ezenkívül mezőgazdasági szakismeretek és egyéb kulturális ismeretek megszerzésére is sokkal kisebb időt fordít, mindezekből következik, hogy kevesebbet dolgozik, mint a dán parasztgazda.

A magyar gazdálkodás azóta valamit javult ugyan, de a parasztgazda átlagtermése ma is nagyon alacsony. Nevezetesen a földművelésügyi minisztérium 1925. évi vetésjelentése szerint a 100 holdon felüli birtokon termett búzaátlag 8 q 21 kg, c 100 holdon alóli átlag 6 q 82 kg, a 100 holdon felüli birtokon termett tengeri átlag 14 q 33 kg, a 100 holdon alóli birtokon termett tengeri átlag 12 q 32 kg. A jelentés szerint tehát a búzá-nál a nagy és kisbirtok közötti holdankénti átlag termés különbség kereken számítva 1 q 40 kg. Ez a 90.000 kat. hold búzavetésnél kitesz 126.000 a buza-té máskülönbözetet, ami 350.000 koronás búzaárát véve alapul, pénzben kb 44 milliárd papírkoronát jelent. A tengerinél a terméskülönbség kat. holdan-ként a nagy és kisbirtokosnál kereken számítva 2 q ezt a különbözetet véve alapul, a tengerivel elve-tett 150.000: kat. holdnál a terméshozamkülönbség 300.000 q lenne. Ha a tengeri árát 280.000 koroná-val számítjuk q-ként, akkor ez 84 milliárdot tesz ki, vagyis csak a két főterménynél (a múlt gazdasági év őszéig kiosztott terület 80á?pán) a termés-hozamkülönbség következtében az ország anyagi káro-sodása kb 132 milliárd koronára tehető.*s)

Ezzel szemben hiába említjük fel azt "Ja a háború...!" Más országokban is volt háború, mégis azóta nagy ott a gazdasági fellendülés. Gyakorla-

Jegyzet.*) Budapesti Hírlap, 1925. évi nov. 1. sz. Rotmayer cikkét "A földreform útján kiosztott földek termése."

ti példák: Olaszországnak területe 31.141.000 hektár. Ebtől a területből több, mint 9 millió hektárnyi terület maláriás, avagy még világosabban szólva, 9.203 olasz községből 2.463 község maláriás. Ennek a maláriának Olaszország mocsaras lápos vidékeiben találhatjuk főokat. Az 1924. év december 30-án kelt bonifikációs törvény mellékletéből megállapítható, hogy Észak-Olaszországban 1.008.283 hektár, Délolaszországban, iözépolasz örs zugban 220.914., Délolaszországban 516.210 hektár, a szigeteken perig 117.696 hektár területet minősítettek olyan területnek, amelyen a hidraulikus bonifikációt keresztül kell vinni, s amely bonifikáció abban áll, hogy ezen területen keresztül folyók medrét szabályozni kell. A körzetéhez tartozó vidéket megfelelő csatornahálózattal kell ellátni, viziszivattyuzó gépekkel Össze kell gyűjteni a mocsarak vizét, azokat megfelelőképpen elvezetni, a folyók fölé hidakat kell építeni, hogy a szomszédos területek összeköttetésben maradjanak, a mocsaraktól így megszabadult területeket országuinkkal bele kell kapcsolni a vidék gazda, sági életébe s az így termelésre előkészítetett területet aztán végre kell hajtani a mezőgazdasági bonifikációs munkálatokat. A fent említett 1.863-102 hektárnyi területből, melyet a törvény bonifikációs munkálatokkal termeléshez alkalmassá akar tenni, eddig 714.000 hektárnyi területen a, törvény által körvonalazott hidraulikus bonifikációs műveleteket már megejtették, 715 ezer hektárnyi területen ezek a műveletek folyamatban vannak, mintegy 434 ezer hektárnyi terület vár további bonifikálásra. A bonifikációk nemzeti szövetségének (székhely Padova) számos kiadványa az ilyen bonifikációs munkálatok nyomán keletkező gazdasági, szociális és higiénikus előnyöket a következő adatokkal világítja meg: Adatait Északolaszországnak eddig mintegy 7 50 ezer hektárnyi területére alapítja, amelyen a bonifikációs műveleteket keresztül vitték. Ezen területen bonifikációs műveletek megkezdése előtt 441.340 ezer ember lakott, most a bonifikáció keresztülvitele után 724.073 lélek él rajta. A bonifikációs műveletek megkezdése előtt a maláriás esetek száma 354.934 volt, a munkálatok keresztülvitele után ez a szám 53.581-re apadt le. A fent meghatározott te-

lület mezőgazdasági termékeinek értéke 137.918.800 lírát tett ki, most a bonifikációs munkálatok után ezen terület termékeinek értéke 1 millárd 48.527 lírát ért el. Az állatállomány száma 103.439-ről 241.358-ra emelkedett. S végül nézzük meg, hogy ugyanakkor milyen üzletet csinált az állam akkor, amikor a fenti bonifikációs munkálatokra 102 millió lírát fektetett be. Ezen területből ezelőtt évi 413.756 lírát szedett be adók, bírságok fogyasztási vámok stb. címén, a bonifikáció keresztülvezetése óta ugyanezen területről évente az adók, fogyasztási illetékek fejében 655 millió lírát szed be.*)

De még a gazdaságilag is teljesen szegény Ausztriában is három év alatt 10.000 hektár földet csapoltak le, s ennek révén összesen 10.000 hektár földet tettek használhatóvá. Hektáronként 600-1000 schilling volt az ezzel járó költség. A törlesztés igen kedvező, miután a befektetett összeg a művelés alá vett új területek kitűnő hozama következtében 3-6 év alatt megtérül. Az idei termésre vonatkozó összefoglaló becslésekből kiderült, hogy nektáronként s hozamul 9 24« évvel és a háborút megelőző legutolsó évvel szemben növekedett. Az egész termés az előző évvel összehasonlítva, búzában és rozsbán 41.1, illetve 51.8-d-kal emelkedett. A folyó év terméstöbblete révén, ami a búzánál 950.000 q, a búzabehozatalnak már a felét fedezi. Hozsbán és zabban a termés is felülmúlja a szűkségletet 900-000, illetve 700.000 g-val.

VI. F E J B Z E T .

16. A földszeretet és a földéhség.

A földszeret általában. A falusi ember földszeretete A magyar ember földszeretete. A föld szeretét túlzásai. A földszietet elfajulása. A földéhség.

Jegyzet: *) Ez adatok és a szöveg, kivéve a Magyar Gazdák Szemléje 1926. jún.-júl. számából, 191. old.

Bikkal Dénes cikke: „Mussolini többtermelési politikája és agrárreformja.

ség, a földéhség következményei. A mindenáron való földszerzés, a földosztás. Az úri földbirtokosság elleni agitáció. Az egykerendszer.

A földszeretet.

Az embert nemcsak belső természetes tulajdonságai, a családi és iskolai oktatás és nevelés — de a külső világ is formálja. Taine Hyppolit, francia filozófus») fejtette ki legrendszeresebben a környezet hatásának az elméletét, azért ezt az elméletet Taine milieu (kimondatik Tén milliő) elméletének nevezzük, a francia kifejezés után. A környezetből az emberre a legnagyobb hatást lakóhelye gyakorolja. Így legtöbb emberre a föld. A föld a maga fizikai adottságával és azzal a tulajdonságával, hogy az emberi és állati táplálkozásra szolgáló anyagokat állítja elő és tartózkodási helyül szolgál az állati életnek, az ember magán és közéletének . és alapja a növényi fejlődésnek-.

A földön levő különböző tájak és vidékek az azokon honos flóra és fauna a maga változatosságával esztétikai szépséghatást is vált ki az emberből és ezenkívül mint környék az éghajlati viszonyoknál fogvabeíbtást gyakorol az embernek a hangulatára. A földnek tehát elsősorban ilyen hangulati, az ember kedélyére, széperzékére van igen erős hatása.

A földnek ezt a hatását kedélyhatásnak mondhatjuk és ezt érzi az az ember is, aki nem a földből él; akit tehát a foglalkozása nem köt a földhöz. Különösen érzi ezt az utazó, a turista, a nyaraló aki éppen azért keresi fel a földnek egy részét, bizonyos vidéket, hogy a földnek ez a kedélyrevaló

Jegyzet *) Taine, Hyppolite (1828-1893-ig) francia bölc, akit a pozitivisták közé számítanak. Különösen" történelem es művészetfilozófiával foglalkozott. ő fejtette ki legrészletesebben az u. n. milieu elméletet (környezethatási elmélet), amely szerint az emberre a legnagyobb hatást a környezet (fizikai, szellemi, szociális és kulturális) gyakorol. Leghíresebb munkája a Jelenkori franciaország keletkezése, melyet 1875-1894-ig írt meg. Az Akadémia kiadásában magyarul is megjelent.

hatása testileg-lelkileg felfrissítse. Mentül inkább tömörülnek az emberek a városokba, azaz mentül több lesz a városban lakó ember, annál inkább kifejlődik bennük az a vágy, hogy idejüknél egy részt természetben, a szabadban töltsék. (Weekend mozgalom) "ilyképp ha átmenetileg is, a földnek ezen környezethatása alá kerülnek. Ez a hatás némely embernek erősebb, másnál gyengébb, vérmérséklete, fajtája, foglalkozása szerint. Mennél inkább a pénzszerezésre fekteti a városi ember a fősúlyt és mennél inkább él hajszolt idegéletet, annál inkább kívánja, legalább is átmenetileg, a szabadban való tartózkodást. Az embereknek nagyobb része azonban más na is nem városokba tömörülve, hanem kisebb helységekben — s így a természethez közelebb — él. Ezeknek legnagyobb része földművelései foglalkozik, vagy legalább földbirtokból él. A földbirtok, vagy a földdel való foglalkozás ma már nem a kedély útján, hanem a tulajdon és a foglalkozás útján kapcsolja az embert a földhöz és így az ember a földnek másfajta környezethatása alá kerül, amelyben már nem a kedély, hanem a foglalkozás a megélhetés, tehát a életfenntartás viszi a főszerepet. Ezekre nézve a főimnek a hatása m r állandóbb és nagyobb mint az előbbi csoportban levőkre.

A föld, mint az ember lakhelye, mint hazájának területe, ismét egy különös hatást gyakorol a hazafiság útján az emberre, így tehát a hazafias nemzeti érzéseknek egyik alapja. Ez a hatás tehát inkább érzésbeli hatás.

A földnek az emberre gyakorolt három hatása együtt egy sajátos ragaszkodást, szeretet eredményez, amely azoknál akiknek tulajdonuk nincs, tiszt-

Jegyzet. * A rákbetegségek elleni küzdelem madridi kongresszusa a rak megelőzéséről tanácskozásként híres rákkutató ebből kiindulva 1932. és 1934-ben megjelent könyveiben megszerkesztette a megelőzés tízparancsolatát, melynek kilencedik parancsolata következőleg szól: "Kerüld a nagyvárost és hiú szórakozásait. Élj és mozogj sokat friss levegőn.." (Kanninger Vilmos: A rák mint népbetegség. Egészségpolitikai szemle. 1934. 2. szám.)

tán elvont, abból a tudatból származik hogy a föld termi azokat az anyagokat, amelyek őt éltetik. A földtulajdonnal bírónál, azonban az anyagi reális érzést is kifejleszti. Mindezekből az összetevő hatásokból származik az az eredő hatás, amelyet a föld az emberiség túlnyomó nagy részére közvetlenül, a többire pedig közvetve gyakorol.

A földet, mint az élet anyagi alapfeltételét anyaföldnek, mint a hazafias érzésnek a tárgyát, a haza földjének, mint lakóhelyünknek alapját Szülőföldnek szokták nevezni. A földnek mindezen hatása külön-külön és együtt egy sajátos kapcsolatot létesít az ember és a föld között, amelyet földszeretnek nevezünk, A földszeretet tehát egy elvont érzés, amelyben az ember testi és lelki szükségletei mintegy etherizálva jelentkeznek. Ezért mondjuk ezt misztikusnak, mert tartalmát ésszerűleg megállapítani és meghatározni eddig nem sikerült. A földszeretet természetesen nem minden embernél egyforma. Nem is állandó, egyes időszakokban erősebben jelentkezik. Idő szakilag szinté olyan mint a vándormadarokban a költözésre irányuló hatás. Másoknál ha távol vannak a szülőföldtől, mint honvágy jelentkezik, némelyeknél oly erősen, hogy kiélegítetlensége esetén lelki és fizikai összeroppanást okozhat: pl. hosszú háborúk idején az idegen területeken való internálás. A ókorban a görög és római államokban, ezt a hatást igen jól ösmerték és ezért büntetésre is használták fel a számkivetésben. Hogy a földnek a hatása nagy mértékben misztikus ázz legjobban az igazolja, hogy a legkevésbé érzi a földnek a hatását az olyan ember, aki csak az anyagi javak iránt bír érzékkel.

A föld mint birtok tárgya mindig igen nagy tekintélyt adott és azt ad napjainkban is. Ez az oka annak, hogy azok, akik a föld iránt különös érzékkel nem is bírnak, akikben tehát nincs is földszeretet, ha ipari vagy kereskedelmi foglalkozással vagy bármely más módon meggazdagszanak iparkodnak földet szerezni és ezzel azt a tekintélyt, amit a föld ad, maguknak biztosítani. Ezekben akkor mikor a földet megszerzik, esetleg semmiféle földszeretet sincs, idővel, azonban kifejlődhet és a legtöbb esetben ki is fejlődik bennük a földszeretet. Még a kereskedelmi jellegű Angliá-

ban is így van ez. Escott az angol életviszonyokat leíró művében mondja: "A föld birtoka a tisztetreméltóság biztosítéka és a tisztetreméltóság és a földszeretet bevészte magát fajunk jellemebe.*) Csak nagyon kevés olyan ember van, akiben a föld birtoklása nem fejleszti ki a föld szeretetét. Ezek különösen azok az emberek, akik kimondottan városiak és akik a városi életen kívül más életet pl. a falusi életet megszokni nem tudják.

Amint vannak egyesek, akikben nincs meg és a föld birtoklása folytán sem fejlődik ki a földszeretet, úgy vannak olyan népek és különösen olyan fajok!, amelyekben szintén nincs meg és nem is fejlődik ki az igazi földszeretet. A földszeretet egyes emberekben öröklődik olyannyira, hogy ha a földbirtokos fővárosba költözik, fia már ott nevelkedik, az unokában vagy a dédunokában felébred a föld szeretet, illetve ha földhöz jut, föléled benne az elődök földszeretete. Az ilyen átöröklött földszeretet különösen tapasztalható a magyar nemesi, illetve úri osztály gyermekeiben. A földet inkább szerető népek, illetve fajok a következők: A magyar, az orosz, általában a szláv, különösen a délszláv, a bolgár, a francia, a délnémet, a dán, a holland, Az ázsiai népek közül különösen a kínai.** Japánban pl. inkább virág iránti érzék van meg, de nincsen meg az igazi földszeretet. Kevésbé földszerető az előkelő modern kereskedő angol ***) és a munkás nyugati német, az olasz, a szlávok közül pedig a cseh.

Vannak olyan népek, amelyeknek csak bizonyos társadalmi osztályaiban van meg a földszeretet, ilyen pl. az északnémet, a porosz, amelynél inkább

Jegyzet. *) L. Escott T. H. G. A mai Anglia. Fordította György Endre (Budapest az Akadémia kiadása 1906. II. kötet 165.old.).

Jegyzet:**) kínai földműves nép földszeretetét gyönyörűen írja le a köztük éveken át élt missziós nő (asszony) Pearl. S. Buck: "Az édes anyaföld" címen magyarra fordított regényében. (Budapest Palladis k.)

Jegyzet: *** Ezekről mondja Escott: "Ma már senki sem él a vidéken". (Id. munka II. kötet 161.old.)

az úri osztály tagjaiban az u. n. Junkerekben, valamint az angol, ahol szintén inkább a középosztály tagjaiban (sqwir-ban) van ez meg. Abszolút földszereetet nélküli nép pl. a zsidóság. Bár a diaspora előtt — tehát kb. 1900 évvel ezelőtt — a zsidóság alsóbb néposztálya földműves nép volt, a felsőbb nem, ami már magában véve is ritkaság. Ma azonban a különben igen alkalmazkodni képes zsidóságból az ipar és kereskedelem, valamint a szabad foglalkozásúak közül meggazdagodottak szeretnek földet venni és különösen azokban az országokban, amelyekben a régi nemesi osztály földműveléssel foglalkozott, mint pl. Magyarországon. Itt a földbirtokos zsidóság meglehetősen intenzíven műveli a földet és iparkodik átvenni a földbirtokos gentrynek a szokásait, anélkül azonban, hogy a földszereetet benne ilyen misztikus módon kifejlődnék.

A falusi ember földszereete.

Általában a földszereetet a városban lakó emberben is kifejlődhet, itt azonban inkább a kedélyekre ható részében nyilvánul, a falusi emberben azonban a föld anyagiasabb érzelmeket kelt. Neki a föld az anyagi élet fenntartásának az eszköze, azaz azért szereti a földet, mert azon és abból él, és mert ez az élet, mint foglalkozás, átöröklődik benne. Azért a falusi ember, különösen az alsóbb társadalmi osztályú kevésbé lelkesedik a földnek a természeti esztétikai szépsége iránt, azt megszokta, észre sem veszi. A földműves paraszti ember csodálkozik azon, ha a városi ember kijön a falura és gyönyörködik a táj szépségében, amely őrá már nem is hat, részben a megszokottság folytán és részben azért is, mert nála a szépnek a fogalma összeesik a hasznosnak a fogalmával. A városi ember azt mondja, hogy szép a vetés, ezt esztétikai szempontból mondja: szép a zöld vetés, vagy a búzahalász között a pipacs és a búzavirág, a falusi ember szemében akkor szép a vetés, amikor az gazdag termés ígér, hála a hasznosság nyomul előtérbe a földszereetben. Tehát a jó termés reménye és ezzel a gazdagodás lehetősége, azután a föld birtoka mint a tekintélynek az alapja.

A magyar ember föld szeretető.

A magyar nép származásánál fogva mondjuk pásztor és vadász nép volt, tehát végeredményben a földből élő nép Európában letelepedvén a kereszténység felvételével lett szántóvető emberré. Az előkelőknek a földbirtok biztosította a felsőbb társadalmi színvonalat, a közéletben a befolyást és a vezetést, az alsóbbrendűeknek pedig a megélhetést. Így évszázadokon át a földnek a környezeti hatása a magyar emberből nemcsak földművelőt, de földszeretőt is alkotott. Itt tehát az egész nép úgy a felső rendűek, mint az alsóbb rendűek földszeretőnek mondhatók. Azért van különbség az alsóbb és a felsőbb rendűek földszeretete között. A felsőbrerdiknél is megvan az apai földhöz való ragaszkodás, mert hiszen ahhoz a családi érzések és a tradíciók kötik. Náluk azonban a föld nemcsak a megélhetésnek az alapja, de társadalmi életüknek az alapja is. Mentesíti őket az élet anyagi gondjaitól és lehetővé teszi részükre azt, hogy társadalmi életet éljenek és hogy az állam ügyeivel aktíve foglalkozhassanak. Ebben a társadalmi osztályban a földbirtoknak apáról fiúra való átszármazása nemcsak a tradícióknak és a függetlenségnek a biztosítója, egyszersmind egy bizonyos nemesebb gondolkodásnak, életvitelnek is biztosítója, valamint a közéletben annyira szükséges állandóságnak alapja. A földbirtok tehát biztosítja a környezet és történelem befolyása alatt kifejlődött tényleges helyzetnek a történelmi adottságoknak és az ezekhez idomult szokásoknak generációkon keresztül megmaradó állandóságát.

A földbirtok tulajdonosa éppen azért mert állandó helye, otthonavan, hazafiasabb gondolkodású mint a folyton változó életet élő más ember. És ezért minden körülmények között a leghazafisabb társadalmi osztály. De emellett az anyagi érdekek hajszolása nála nem játszik annyira szerepet, mint azoknál a foglalkozásúaknál, akik éppen ilyen állandó alappal nem bírnak. A föld környezeti hatása folytán a földbirtokosban kifejlődik egy bizonyos természetesebb életfelfogása míg az ipari és kereskedelmi, valamint a szellemi foglalkozásúaknál az életnek inkább műleges, mesterkélt felfogása fejlődik ki. A földnek ezek a hatásai úgy az előkelő mint az al-

sóbb társadalmi osztályú földbirtokosoknál jelentkeznek. Különbség van azonban abban, hogy a földnek a birtokosa: két keze munkájával műveli-e meg a földet (gazdálkodó, parasztbirtokos), avagy a művelésnek csak észbeli vezetésére szorítkozik (úri birtokos u. n. földbirtokos). Az előbbieknél a fizikai foglalkozás természetszerűleg jobban kifejleszti az életnek és az embernek az anyagi oldalát és ennekfolytán az anyagiasabb gondolkozást, de ezzel párhuzamosan a természethez inkább való ragaszkodást és az u. n. egészséges önzést, ami az önfenntartási harcban szerzett és átörökített abból a tapasztalatból ered, hogy a természetben az erősebb boldogul.

A felsőbbirtokosságban miután ő maga nem a keze munkájával műveli meg a földet, hanem a tanult észbeliség szerint dolgoztatja azt meg, kifejlik egy részt a parancsolásra képesség, mert hiszen másoknak a fizikai erejét kell felhasználnia. Ő nincs közvetlen érintkezésben a földreható természeti tényezőkkel, azoktól jobban óvhatja magát (megerőltető kézi munka, eső, meleg, hideg stb.) ezért reá ezen utóbbi körülménynél fogva a természet anyagú erői kevésbé hatnak, az előbb említett rendelkezési, azaz vezetési tevékenységnél fogva pedig a foglalkozás környezeti hatása következtében inkább kifejlődnek a pszichikai tényezők által előidézett tulajdonságok. Tehát előtérbe nyomul az anyagi élet helyett a szellemi élet. Ezzel a művelődés a tanulás stb. Mindezen okoknál fogva a földet művelők két nagy táborra oszlanak. U. m. a paraszti és az úri rendre.

Főntebb már vázoltul: az úri rend föld szereteit. Ettől a parasztság földszeretete kissé különbözik, amely a föld birtoklását azért igényli, hogy ezzel megélhetésének, létének az alakjait megszerezze. Az úri rendbeli ember, tanultságinálműveltségénél fogva más foglalkozásban is talál megélhetést (lateiner, hivatalnoki pálya), a parasztember azonban ha elszakad a földtől többnyire gyökértelen lesz, proletár sorsba süllyed, A föld éhség.

A földszeretnek természetes szintén vannak túlzásai, amelyek a mindenáron való új meg új föld-

szerzésre, azaz a földbirtok nagyobbítására irányulnak, tekintet nélkül azokra az eszközökre, amelyekkel ez a cél elérhető. Ebből már önként következik, hogy a földéhség inkább az alsóbb társadalmi osztályban, tehát a parasztságban jelentkezik mint a felsőbb osztályban. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a felsőbb osztályban nincsenek egyesek, és a múltban se lettek volna, akik eszközben nem válogatva minden úton módon nagy birtokokét akarnának szerezni, hanem csakis azt, hogy ez az alsóbb társadalmidét egekben általánosabb és közvetlenebb. Így pl. a magyar és az erdélyi főnesség igen sokszor a közszolgálat révén szerzett magának nagyobb birtokot, míg a parasztság egyenesen föld vásárlás vagy földszerzés útján. Természetes, hogy nagyobb számú lévén a parasztság a földszerzések is gyakrabban fordulnak elő és ez az oka annak, hogy a földéhségnek a megnyilvánulását inkább a paraszti rendben észlelhetjük.

A földéhség fejleszti ki a földet bíróban azt r. vágyat, hogy a más földjét, különösen a szomszéd földjét megszerezhesse. Azért mondják az írók akik a föld népével foglalkoznak, különösen Dr. Bartók József és Tömörkényi, hogy magyar ember igen szereti a saját földjét, még jobban a másét, de lehetőleg jobban a szomszéd, földjét. Ebből származnak aztán a határjelek kiszántásai, a szomszéd földjének ez elszántása, a közutak és árkok elszántása és általában a mezőrendőri törvényben tiltott u. n. mezőrendőri kihágások, amelyek minden faluban oly igen nagy számban fordulnak elő — külföldön is de főleg — Magyarországon. Ezért, ha az ember faluban járva a községi bírónál a falu népének az erkölcsi felől tudakozódik, többnyire azt a feleletet kapja, hogy a nép erkölcsi elég jók, ám mezőrendőri kihágások nagy számban forrulnak elő.

A földdel nem rendelkező u. n. nincstelen magyar földműves embernek a legnagyobb vágya az, hogy földet szerezhessen magának. Ennek a földszerzésnek ezután különféle lehetőségei vannak, u. m. törvényes és törvénytelen, rendes és rendkívüli földszerzések. A normális időkben a nincstelen ember törvénytelen módon igen nehezen szerezhethet földet. Abnormis, forradalmi időkben azonban földosztás vagy föld elfoglalással iparkodik földet szerezni.

A nincstelen föld míves ember Magyarországon többféleképpen szerezhet földet. Leggyakrabban a mezőgazdasági cseléd és a részes vagy feles munkás jut földhöz. Vannak azonban esetek, hogy a földmunkás a kubikus munkás is szerez földet magának.

A mezőgazdasági cseléd-, rendszeren állattartás útján szerez egy kis pénzt és akkor iparkodik magának vág/ egy kis házat venni, hogy a cselédsorból kinőve magának otthont teremthessen, vagy feles munka útján szerez magának annyit, hogy vagy közvetlen földet vehessen avagy legalább is bérletet. A cselédembernek ebben a munkájában segít az aszszony és a gyerek, az első a komenciós sertéshizlalással és aprómarhaneveléssel valamint a tej eladással, az utóbbi pedig a kiscselédi, bojtár, ostoros minőségben és az apró marha őrzésével, a leány marokszedéssel.

A kisemberek tejtermelésének megakadályozása antiszociális irányú és ezek forradalmi gondolkozását kifejlesztő hatású, a vice ki viszonyokat meg nem értő gondolkozás· szüleménye.

A napszámos vagy a törpebirtokos az aratásban részes mint szakmányos iparkodik felesföldhöz jutni és ilyenmódon szerezni meg azt a pénzecskét ami aztán alkalmyszerűleg módot ad egy kis föld meg vásárlására. Ha már egyszer földbirtoka van, akkor iparkodik azt növelni. Sokhelyen, különösen a világháború előtt nagyszámú lévén a földműves munkásság és nem lévén a közegben eladó birtok, a földműves munkásoknak valamint a törpebirtokosoknak egy része kivándorolt, különösen Amerikába és ott nehéz ipamunkával, főként bányamunkával iparkodott annyit megszerezni, hogy az óhazába visszajövet vehessen magának földecskét.

A múlt százai végén és a jelen század elején folytonosan növekedett a kivándorlás és hazánknak egyik legfontosabb kérdésévé vált amelynek a megoldása úgy a társadalmat, mint a közvéleményt és a mindenkori kormány t, valamint a szakkor ókat és a szakírókat állandóan foglalkoztatta. A kivándorlás nyugatról indult meg és a kivándorlási láz onnan terjedt kelet felé.

A jelen század elején nálunk a 80-100.000 embert is elérte, kulminált 1907-ben 192.982 kívándorlóval Itáliában azonban a fél milliót is meg-

haladta. A kivándorlás kérdése több szempontból foglalkoztatta az illetékes tényezőket és a konzervatív és hazafias, másrészt a radikális és nemzetközi irányzatnak a hívei az okot és a megoldást illetően igen élesen szembekerültek egymással. A nemzetközi irányzatnak a hívei természetes folyamatot láttak a kivándorlásban, a radikális fölfogásnak abban találták az okát, hogy hazánkban a történelmi vezető osztályok nem viseltetnek kellő megértéssel a szegény nép bajai iránt, kiuzsorázzák azt. Földuzsorát emlegettek és azt állították, hogy a vezető osztályok azért ellenzik a kivándorlást, hogy ez osztályban sok szegény ember maradjon meg s ezáltal lenyomják a napszámot és általában a munkabéreket és így nagy jövedelmet*) biztosítsanak különösen az úri földbirtokosságnál.

A nemzeti irányú és a konzervatív gondolkozásuk a kivándorlásban vérvészteséget láttak, mely csökkenti az ország munkaerejét katonai erejét és amely mint egy nyílt seb elvérezteti a nemzetet. Sokan attól is félték, hogy az Amerikába kivándoroltak ott tönkremennek, ami sok esetben be is következett. A kivándorlók egy része jó munkét kapván kint tényleg gyűjtött annyi pénzt, hogy idővel visszajöhetett és its földbirtokot vásárolhatott. Többen ezt öröndetes jelenségnek tartották, viszont voltak mások akik a kérdésnek a másik oldal t nézték és azt vélték, hogy a visszavándoroltul: az amerikai radikális gondolkozást hozván magukall itt az országban elégedetlenséget fognak kelteni és magával azzal a ténnyel, hogy az amerikai dollárokból itt birtokot tudnak vásárolni, még nagyobb mértékben fejlesztik tovább a kivándorlás iránti vágyat. A háború előtt e kérdés mind nagyobb arányúvá nőtt és az ankéteken, hírlapok hasábjain, tudományos dolgozatokban, az országgyűléseken folyton tárgyalták és különböző megoldási javaslatokkal álltai: elő. A legtöbb vélemény abban egyezett meg, hogy földbirtokpolitikai úton kell a kivándorlás kérdését megoldani. Nevezetesen nagyobb

Jegyzet.* A magyar fölebirrokos nem embertelen, de maga is nehezen él, nagy gazdagság csak kereskedelem, vállalkozás útján szerezhető.

mennyiségű földterületet kell parcellázni és azon a mezőgazdasági munkásságot letelepítve földhöz juttatni.

Ami a kérdésnek a lényegét illeti, tudnunk kell, hogy ez nem volt speciális magyar kérdés. A múlt századnak a közepén túli évtizedekben először a nyugati és északi államokban ahol a miénknél pedig demokratikus ablak voltak a viszonyok, indult meg a kivándorlás és a köztársasági Franciaországban is nagymérvű volt. A kivándorlás láza is fokozatosan terjedt nyugatról kelet felé és a világháború években érte el a tetőpontját Magyarországon; innét tovább húzódott a Balkán fele. Amint általában minden eszmének és világmozgalomnak ez az útja. (Ezt az utat a keresztes mozgalomtól egészen a szocialista mozgalomig tanulmányozhatjuk nagyban és egészben.) Nem lehet tehát azt állítani hogy a speciális magyar elnyomás és hasonló a radikálisok által említett okok idézték volna ölü, azt azonban meg lehet állapítani, hogy minden oldalról megvilágítva és behatóan tárgyalva éppen nőm letr ez a kérdés, mint egyéb világkérdések sem. A világháború bizonyos mértékéig megoldotta, egyrészt a rettenetes emberveszteség amit sajnos okozott, másrészt pedig az Amerikai Egyesült Államokban életbeléptett bevándorlási tilalom. Az északamerikai Egyesült Államokban a világháború után nagy fellendülés következett, de csak rövid időre. Ma a munkanélküliek száma ott olyan óriási nagy, hogy bevándorlásról már ebből a szempontból sem lehet szó. Azonkívül a demokratikus Amerika fajvédelmi szempontból sem igen engedélyez bevándorlást, ebből a szempontból s magyaroknak még nehezebb helyzetük mind pl. az angolszász és germán fajoknak nagyobb bevándorlási kontingenst engedélyeztek mint egyéb bevándorló fajoknak. Azóta nálunk a radikális irodalmi köröknek az Amerikai Egyesült Államok iránt azelőtt mindig tüntetően kifejezett szimpátiája nagy mértékben csökkent, sőt az Északamerikai Egyesült Államok köz élete iránti erős kritikává változott. Ilykép a kivándorlás kérdését annyi sok más nagy kérdés, nem, az egyes emberek, nem is a kormányok, hanem ezektől teljesen független világesemények oldotrák meg úgy ahogy — intő figyelmeztetésül az embernek, hogy feledte igen nagy — ha általa nem is ösmert — erők és

hatalmi tényezők döntenek.

A kivándorlás kérdésébe is tehát igen erősen bevonatott a földbirtok parcellázás és általában a telepítésnek a kérdése. Ezt a kérdést is mint minden kérdést természetesen pártok és világnézetek szerint akarják megoldani, de egyszersmind felhasználják az egyesek saját világnézetük igazságának a kimutatására és érvényesítés éré, így a radikálisoknál a cél tulajdonképpen az, hogy a történelmi osztál ők anyagi erejét annyira megtörjék, hogy ezzel a társadalmi és politikai vezetést kezükből kicsavarják, vagy jobbanmondva, hogy az magától kihulljon. A birtokparcellázások iránti mozgalmak vezetősege nagyrészenek ez a tulajdonképpeni célja. A földnek a népe természetesen a fönt előadottaknál fogva vágyakozik a föld után, és ha ott látja a szomszédságában a nagy birtokot, akkor szinte önként merül fel lelkében az a vágy, hogy azt parcellázzani, felosztani kellene, mert hisz az emberi lelkében mélyen él egy-részt az egyenlőségnek, másrészt az előhaladásnak a jobbmódba jutásnak a vágya a föld népénél pedig mint azt már kifejtettük ez a jobbmódba, való jutás elsősorban földszerzéssel történik. Vannak országok, egyes korok és egyes viszonylatok, mikor a földszerzési vágy a földszerzetet földéhséggé, valóságos földszerzési dühhé fajul, Ezt a földéhséget azután különböző okok bizonyos időszakokban fejlesztik szinte általánossá tesszik. Ilyen fejlesztő tényezők a nagy háborúk. A háborúkat t. i. emberemlékezet óta földművesekből sorozott katonák vívták és így úgy bennük, mint az igazságosságot keresők lelkében megerősödött az a meggyőződés, hogy az, aki küzdött és vérezt a haza földjéért, megérdemli azt, hogy abból a földből részt vagy nagyobb részt kapjon. Azért már a rómaiak a háborúk előtt ezzel biztatták a vezérek katonáikat és Róma minden nagyobb háborúja után fölmerült a birtokparcellázás kérdése, nemcsak a demokrata Márius, de még az arisztokrata Sulla és az ősrégi patrícius családból származó Pompejus és Julius Caesar is földhöz iparkodtak juttatni veteránjaikat. És nálunk Magyarországon az 1848-49-iki u. n. szabadságharc alatt is a magyar vezetők biztatták a honvédeket — és kétségtelen, hogy győztes háború után meg is tették volna — hogy földhöz fog-

ják juttatni őket. (Körülbelül az volt az általános felfogás abban az időben, hogy kb. 10 hold, fog jutni minden honvédnek, fedezetül persze a papi és mágnás birtokok szolgáltak volna.*) Oroszországban a japán-orosz háború után is nagy mozgalom indult az orosz parasztság földhözjuttatása iránt, ezt különösen Gróf Witte, akkori miniszterelnök hangsúlyozta és keresztül is vitte a földreformot, amelynek során kb. 15.000.000 desojatina földet (1 desojatina = 10925'2 m²) juttattak a parasztságnak. A nyugati országok nagy részében így a demokratikusabb vezetés alatt Hollandiában-Belgiumban és Dániában keresztül ment a parcellázás úgy, hogy ott magyarországi értelemben vett nagybirtok már nincs is. Pl. Dániában 400 hold mar nagybirtoknak számít. Jövedelmezőséget tekintve tényleg biztosít is olyan módot a gazdájának, mint nálunk egy 1000 holdon felüli nagybirtok. A világháború után a földbirtokparcellázás nagyobb lendületet vett, különösen a vesztes országokban. Így leginkább Oroszországban, Németországban, Ausztriában és Magyarországon. Megcsinálták: azt Lengyelországban, Jugoszláviában, Csehszlovákiában és Romániában is. Ez utóbbi országokban azonban politikai okokból, nevezetesen a nemzeti kisebbségek, a három utóbbi államban, különösen a magyarság, anyagi tönkretétele céljából. Általában, ha tanulmányozzuk a földbirtokreform mozgalmakat, azt tapasztaljuk, hogy a mozgalmat altruisztikus vagy legalább, is szociális szempontból indítják meg azonban mindig politikai okokból végzik be.

Magyarországon közvetlen a világháború után az 1918-as őszi forradalommal uralomra jutott Károlyi Mihály-féle radikális kormány az állítólagos elkeseredés levezetésére, de saját politikájának a végrehajtására is, olyan fő láb irtok reformot kívánt végrehajtani, amely a 200 holdnál nagyobb birtokokat, legalább is elvben mind parcellázta volna, meg kell azonban jegyeznünk, hogy a forradalom kitörése előtti időkben szeptember és október hónapokban, minden hazafias irányú, sőt konzervatív társadalmi körökben és egyesületekben általános volt az a felfogás, hogy az 500 holdon felüli birtokok parcellázandók, ami azt bizonyítja, hogy a forradalmi napokban olyan erős lőtt a földbirtok iránti vágy, hogy még a legkonzervatívabb egyének is hajlandók voltak

nagy áldozatokat hozni és súlyos engedményeket tenni. A magyar parasztság ebben az időben a földéhségoe fajult föld-szeretetéből kiindulva kívánta a földosztást, némely helyen a nagybirtokból erőszakos foglalások is történtek, de azért azt lehet mondani, hogy parasztságunk elég józanul és mérsékeltten viselte magát. A parasztság mozgalmának élen Nagyatádi Szabó István állott, aki bár mérsékeltnek mutatkozott, lelkében az egész földnek a parasztság között való megosztottságát kívánta. (Több ilyenértelmű beszédét közvetlen közelből hallottam, melyben a papi és a mágnás birtokok teljes szétosztását kívánta.) Mindamellett a feltétlen magántulajdon elve alapján állt és az 1918 évi őszi Baká Barna, akkori földművelési miniszter elnöklete alatt tartott földbirtokpolitikai tanácskozásban azt mondta, hogy vasvillával védelmezi meg a magyar parasztság a földbirtokot a szocializálás, ellen. Általában abban az időben az volt a magyar parasztságnak a felfogása, hogy a papoktól és az uraktól el kell venni a földet és a földműves parasztságnak kell azt adni, annyira azonban nem lehet menni, hogy a földtulajdonjogát megszüntessék.

A forradalom után 1919 végén uralomra jutott nemzeti kormány el fogadta a földbirtok parcellázásának a tervét és Nagyatádi Szabó István és Rubinek Gyula vezetése alatt megalakult kispárt ezt teljes egészében magáéva tette és a Bethlen kormány ezt mérsékelt formában keresztül is vitte de még így is a csonka országban megmaradt 15 és fél millió kat. hold földjéből 1 millió százezer kat. hold földet parcelláztak, amire nem lehet azt mondani, hogy éppen semmiség lenne. Ez a földbirtokpolitikai nem sikerült, mint azt ma már mindenki egyöntetűen vallja, s mint ezt a hozzáértők előre meg is mondták. A közvélemény azonban mint rendesen nem hallgatott a szakértőkre, hanem az akkori közhangulat által vezettette magát. E tekintetben igen nagy felelőség terheli a kispártot, amelynek a soraiba bekerült s a közélet dolgaiban teljesen járatlan fiatal tehetségek politikai jártasság és közéleti rutin nélkül természetesen megfelelő előképzettséggel nem rendelkezván a kérdést megoldani nem tudták. Vigasztalásul csak az szolgálhat és ez egyszersmind mentségük is, hogy

ezzel a szociális elégedetlenséget vélték egyrészt levezetni, másrészt a földbirtok politikai kérdést eddig a franciakon és a dánokon kívül még egy ország sem tudta megoldani. Az eredmény azonban ezekben az országokban is kétes. Barnát István szerint a francia földműves népesség kezén ma nincs nagyobb birtok, mint volt a forradalom előtt és ma franciaországban szintén agrárválság van. Dániában nyugodtabb időkben és törvényes alapon hajtottak végre. Ez volt az eöyetlcz ország, ahol fölábirtokreformot nem politikai, de gazdasági és szociális szempontból csináltak meg es ahol ez legjobban is vált be. Általánosságban azonban azt kell mondani, hogy a földbirtok eloszlásának a problémáját még eddig helyesen megoldani nem sikerült, legalább is nem erőszakos földosztó módon. Ezt eddig nem a rómaiak 3 sem a modern országok nem tudták megcsinálni.

Ennek a sikertelenségnek az okai, a következők: Az embernek a természetébe be van ojtva a tulajdonjog iránti érzés. A tulajdon szükséges is ahhoz, hogy az egyes ember, megelégedett lehessen és emberi kultúréletet élhessen, mert az embernek alaptermészetében van az a vágy, hogy valamivel bírasson és munkájának eredményét lássa, a természetes önzés épp olyan alkatrésze és fenntartója a társadalomnak mint a felebaráti szeretet, vagy az altruizmus. Ezért látjuk, hogy a primitív társadalmi viszonyokból csak a magántulajdon folytán emelkedett ki az emberiség, mármint a földtulajdon is mint minden más tulajdon különféleképpen szerezhető meg és ebben szerepet játszik az emberek szorgalma, ügyessége szerencséje és az emberek fölött mindig megvolt és megmaradó események erélye és tőle független viszonylatok következménye. Ennek folytán az embereléppúgy szereznek földtulajdont a fent említett okoknál fogva mint ahogy szereznek más tulajdont, vagy magas állást vagy jövedelmet, hírnevet stb. A földtulajdon szerzése sem történik tehát másképp mint egyéb egyes embereket előbbrevivő szerencsés körülmények kialakulása folytán. Hibás gondolkozás tehát az, amely a földtulajdont ki akarja ragadni azok alól az általános szabályok alól, amelyek az egész emberi életet, minden téren és minden viszonylatban befolyásolják. Az emberek gondolkozásának és az ese-

mények egymásra következésének pedig megvannak a maguk változhatatlan szoros logikai törvényei. Ezek közé tartozik az a törvény is, hogy egy egyszer megindult eszmemenet, vagy cselekvési folyamat a maga belső törvényszerűségénél fogva, gördül tovább a végkifejlésig, amint ezt Goethe "De Hexemeister"-ben megírta. Ha tehát a tulajdonjogot valamilyen pontján megtámadjuk, pl. a földbirtoktulajdont és azt az emberektől elkobozzuk, akkor ez nem áll meg sem 100, sem 500, sem 200 holdnál, de nem áll meg magánál a földtulajdonjog megsemmisítésénél sem, hanem megy előre feltartóztathatatlanul az anarchiáig, aminek természetesen megint megvan a visszahatása. Egyes emberek kivonhatják magukat ez alól a törvény alól, nagyobb tudásuk, akaraterejük, vagy viszonylataik adottsága folytán, de a tömegek soha. Ez az oka annak, hogy a földbirtok megoszlást, illetve a földnélkülieknek a földhözjuttatását erőszakos úton keresztül vinni nem lehet. Az állam magával jut ellentmondásba, ha mint a tulajdonjog legfőbb őre önmaga tagadja meg a tulajdonjogot. "Ennek folytán a földszeretet és a földéhség problémait egészen más módon kell megoldani, mint ahogy eddig azt az emberiség megoldani megkísérelte. Főbaj egy pszichológiai tényben rejlik. Abban t. i., hogy amíg az egészséges ember soha sem vigyáz az egészségére, normális viszonyok között levő társadalomban sem foglalkozhatna!: földbirtok parcellázás kérdésével csakis akkor, amikor már a baj megvan, azaz forradalmi időkben, amikor az egész közület lázban van és a szenvedélyek veszik át az uralmat és a hangulatok vezetnek. A föld megoszlásának a kérdését, általában minden földbirtokpolitikai kérdést akkor kell megoldani, amikor a társadalom normális viszonyok között, azaz egészségben él.

Magyarországon figyelembe kell venni azt is, hogy a földbirtok nemcsak az emberi megélhetésnek alapja, hanem egyszersmind a hatalomé is és az egyéni függetlenségnek is az alapja, ha nálunk a földbirtok nagyrésze a ma még kultúrátlan és míveletlen parasztság kezébe kerül és a felső és a középosztály elveszíti a földbirtokát, annyit jelent, hogy a közélet vezetése azoknak a kezébe kerül, ebbe pedig belepusztul az egész ország a felső

és a parasztság egyaránt.

De termelési szempontból sem lehet az egész földet kistermelők között felosztani. Mert hiszen általában tudvalevő dolog az, hogy a kisbirtok termésátlaga sokkal kisebb mint a nagybirtoké. Erre vonatkozólag számtalan statisztika áll rendelkezésre, amelyek közül legtanulságosabb az az összeállítás, amelyet Euday Barna végzett legutóbb a földbirtokreform eredményeiről, kimutatja azt, hogy azokon a földeken, amelyek a földbirtokreform következtében szétosztottak, sokkal kisebb a terméshozam mint volt a szétosztás előtt. Ebből pedig az következik, hogyha az ország termőterületének nagyobb része kisbirtokosok között parcelláztatik, akkor az ország terméseredménye csökken. A termények ára emelkedik, a városi lakosság ellátása nehezebb lesz, mindenütt úgy a tisztviselők és munkások szóval a városi lakosság körében fizetésemelési mozgalmak indulnak meg. Árhullámvás és ezzel az életvitelben bizonytalanság áll be, s előbb-utóbb forradalmi állapotok következnek be. Egyszóval az egész társadalmi rendszer felomlik. Vannak ugyan országok, mint a már említett Dánia, Hollandia, Belgium, ahol a birtok fokozatosan, természetes folyamatként aprózódott el és ezek a bajok ott nem álltak elő. Különösen Hollandia és Dánia mint éppen a boldog országok mintaképei említettnek. Nem szabad azonban elfelejteni azt, hogy ott az élet sokkal drágább, mint Magyarországon, viszont a középosztály élet-színvonala sokkal alacsonyabb. Ez azonban ott nem okoz nagyobb nehézséget, mert az alsóbb néposztály ott sokkal kulturáltabb, a gazdasági szakképzett ség a földműves nép körében sokkal magasabb, a termésátlagok lényegesen nagyobbak és ott a kis gazdaságok is produkálnak olyan fölösleget, amely elegendő a városi lakosság és az intelligencia táplálására, és a nagyobb adóterheket is képesek elviselni.

A földolog azonban, amit sohasem szabad elfelejteni az, hogy ennek a három országnak tengere van, ami az összes gazdasági viszonylatokat teljesen megváltoztatja, mégpedig előnyösen. Pej lett, ipar és kereskedelem, jómódú iparos és kereskedő osztály csak azokban az országokban lehetséges, amelyeknek tengerük van. (E tekintetben csak egy kivétel volt Svájc, amelynél a tengert az idegen forga-

lom pótolta.)

A parcellázás és telepítés egyike a legnehezebb szociális gazdasági közműveleteknek. És még olyan országokban is kétséges az eredmény, ahol nagy szabad területek állnak rendelkezésre, mint pl. Canadában. Az ott parcellaföldeket szerzett magyarságnak a tönkremenetelét leírja Bácskai-Payerle Béla a Canadai magyarság c. cikkében*).

Mindezek tekintetbevételével megállapíthatjuk, hogy minden erőszakolt földreform okvetlenül rosszul sikerül és nagyobb bajt csinál a főnnálló rendnek a fölforgatásával, mint amilyen hasznot okozhatna a legjobb esetben is. Mégcsak azt sem lehet elérni az ilyen földreformmal, hogy a földéhséget csillapítaná, ellenkezőleg növeli azt. Növeli pedig különböző okokból. Először azért, mert azok a birtokosok akiknek a földjét elvették természetesen jobban összehúzódszkodnak, elbocsátják alkalmazottaiknak egy részét, akik mint munkanélküliek ismét új földreformot kívánnak. Másodszor a földet kapottak nagyrésze is tönkremegy, mint azt a legutolsó magyar földreform is bizonyítja, vagy amint azt Canada területén is tapasztalhatjuk (lásd az előbb említett cikket). Ezek a tönkrementek mint munkanélküliek növelik az elégedetlenséget, természetesen megint újabb földreformot kívánnak. Harmaaszor, mindaddig míg egy társadalomnak a szerkezete szilárd, az emberek úgy ahogy elhelyezkednek és élnek a meglevő keretek között. Be mihelyt a társadalmi szerkezet bárhol megbontak-e akkor természetes, hogy a megbolygatott rétegek mozgalma önmagától fogva is mindig erősebb lesz és mindig újabb szerkezeti bontást igényel. Ha a földreform folytán egyesek földhöz jutottak, akkor másokban is fölébred a vágy a földhözjutás iránt.

Hogy ez így van, bizonyítja a gr. Witte féle oroszországi földreform, amely nemhogy megnyugvást keltett volna az oroszországi földművesség között, de még jttban fölébresztette a földéhséget, de ugyanezt bizonyítja a magyarországi legutóbbi földreform is, amely szintén nem keltett megnyugvást, ellenkezőleg új földreform iránti törekvéseket váltott ki. Halunk éppen napjainkban napirenden vannak a legkülönbözőbb társadalmi réteghez tartozók által összehozott értékezések és megbeszélések, országgren-

Jegyzet:*)L. Magyar Szemle 1933.XVIII. köt. 3.(71) sz.

dezési és egyéb ankétok, ahol az előadóknak egész tömegei adják ölü népboldogító elveiket, egyesek közlilők hihetetlen tudatlanságot és naivságot árulván el.

Az összes földbirtokreform törekvések közül a legnaivabb azonban az, amely az állásnélküli intelligenciát akarja földhöz juttatni, fogalmuk sem lévén arról, hogy a földműveléshez ősi hosszú gyakorlat és beleidegződés szükséges. Így elsősorban fizikai rátermettség, mert ha azt kívánjuk, hogy az a két-három holddal rendelkező intelligens ember maga művelje meg a földjét, akkor figyelembe kell venni azt, hogy a földnek kézi megművelése az időjárás szeszélyeinek eltérése, különös fizikumot és gyermekkori megszokottságot igényel. (Látunk ugyan olyan eseteket, hogy iparos és kereskedő városi ember bérebevesz nagy uradalmakat és ott elég jó eredménnyel gazdálkodik, ne felejtjük el azonban azt, hogy ezek rendesen igen nagy tőkét fektetnek bele a birtokba és nem maguk művelik meg fizikailag a földet. És ma az a földművelő akinek mar a dédörgeapja is az volt, a földet ismeri, a fölszerelése megvan, mégsem tud boldogulni, akkor-hogy lehessen elképzelni azt, hogy a fizikai munkában és a földművelésben teljesen járatlan, sem tőkével, sem szakösmeretekkel, de még csak munkaeszközökkel sem rendelkező hivatalnok vagy bármilyen más intellektüel meg tudjon élni abból a pár hold földből, amihez a föld birtok reform hozzá juttatná. — Ugyanez áll, hanem is teljes egészében, de nagy részben a nincstelen ember földhözjuttatásáról is. Ha nincs tőkéje és nincsenek munkaeszközei, ő sem képes a neki juttatott pár hold földet eredményesen megmunkálni. földhöz juttatni csakis azt a 8-10 holdas kisgazdát lehet, akinek megfelelő rátermettsége és megfelelő munkaeszközei vannak.

Mi célja lehet azonban annak és milyen igazságosság nyilvánul meg abban, hogy éppen ez a réteg részesül földosztásban, mikor ez normális viszonyok mellett megélhet, abnormális viszonyok mellett pedig mint a példa mutatja, akkor sem élhet meg, hogyha földjét pár holddal a földreform útján növelheti.

Az élet miniég harc és küzdelem volt és mindég az lesz. Hogy valaki képes-e a földből megélni azt

éppen az mutatja meg, ha saját erejéből képes földjéből magát fenntartani és még többet is szerezni. A mesterséges módok, földosztás, olyan mint a beteg embernek erős narkotikumokkal való kezelése, mindég nagyobb és nagyobb dózisokra van szükség. És végül már az sem használ. A föld-parcellázásokra azt mondhatjuk tehát, hogy azoknak az államhatalom által való mesterkéltséggel keresztülvitele nem oldja meg sem a földéhcé et, sem perig a parasztságnak a problémáját. Az államnak e tekintetben a feladata csak három irányú lehet.

1.) Helyes agrárpolitikával biztosítani azt, hogy a földművelő lakosság megélhessen. Aminek alapfeltétele az, hogy terményeit kellőképpen értékesíteni tudja. Mezt akkor a földműves ember megél a maga erejéből és semmiféle támogatásra nem szorul..

2.) Mivel minden országban különösen nálunk ahol az igen nagymérvű, van földmozgás és így mindév van eladó birtok, az államnak a feladata e téren csakis az lehet, hogy a parasztság földéhségből kifolyólag káros spekulációt a nép földéhségének lelkiismeretlen kihasználását megakadályozza. Legcél-szerűbb ezért a parcellázást magántevékenységre bűz-ni, ezt azonban igen szigorúan ellenőrizni. Az ellen-őrzésnek egy módja lehet az is, ha maga az állam- is külön e célra létesített szakhivatal útján előmoz-dítja a parcellázást, hogy ilyen módon is korlátoz-za a parcellázó bankok túlságosan haszonra irányuló tevékenységét. (Ezt célozta Darányi Ignác f.minisz-ter által 1909-ben benyújtott telepítési tv. javas-lat, ami azonban az akkori politikusok hibájából nem válhatott törvénné.)

3.) Tokintettel arra, hogy nem közömbös az ország sorsára nézve kinek a kezében van a föld, mert mint mondják (akié a föld, azé az ország”, az állam-hatalomnak gondoskodnia kell arról, hogy a föld nem-zeti szempontból megbízható elemek kezébe kerüljön. Ezért célszerű az amit a földbirtokreform tv. is biz-tositott, hogy a nagyobb birtoktestek eladásánál a birtokoséréhez, vagy egy erre a célra létesített külön szervnek a hozzájárulására legyen szükség vagy legalább is az, hogy az államkincstárnak elővételi jog bűztosittassék.

De ezzel azután mindent megtett az államhata-lom, amit tennie kell és amit tehet. Mert hiszen a

földműves nép a saját természetes ösztönénél fogva úgyszólván törekszik arra, hogy földet szerezzen, korunkban pedig szükségképpen irány amúgy is a nagyobb birtokok folyamatos és állandó elaprózódása,

A földszeretet kielégítésének a módja lehet az is, ha a földműves nép olyan művelési módokkal foglalkozik, amely lehetővé teszi, hogy kisebb birtoktesteken is megélhessen. Erre módot ad a kertgazdálkodás.

Földműves népünkben azok akik sehogysem juthatnak földhöz, földszerzési vágyukat a jövőben kívánják kielégíteni és ezért a városokba tódulnak és ott oly állásokat iparkodnak megszerezni, amelyek lehetővé teszik azt, hogy keresményük egy részét félretéve azon idővel földet szerezzenek. A földműves családok gyermekei azért vállalnak gyakran a városokban szolgai vagy jelenleg hivatalosan altiszti állásokat, hogy földszerzési vágyukat idővel kielégíthessék. E célra különösen alkalmasak a vasúti, a postai, a különféle hivatal szolgai (altiszti) állások, akiknek fizetése csekély ugyan, de módot ad különös jövedelmek borraivalók szerzésére. Ezen állásokban levő falusi emberek legfőbb törekvése az, hogy ezekből a borraivalókból a megengedett csekély külön szolgálatokból így befolyt jövedelemből, falujukban egyszer házat, vagy földet vehessenek és ily módon visszatérve ott "valakik" legyenek. A faluban ugyanis, hogy kis panziójuk van és azonkívül házuk földjük, tekintélyt ad nekik és egyszersmind földszerzési vágyukat ily módon kielégítették. Ez az eljárási mód egyike a leghelyesebbeknek. A földéhségnek a le elfájultabb formája az egykében nyilvánul meg, amelyről igen nagy jelentőségénél fogva külön fejezetben szólnunk.

17. §. A bizalmatlanság.

A társadalomban az embereknek különböző együttélési formáit természeti, erőhatások (geográfiai tényezők vérségi leszármazás stb.) és etikai tényezők (így érzések, hit), valamint anyagi érlelékeit ségek kötik össze, alakítják és formálják. Ezekben az

együttélésekben, amelyekben az egymásrautaltságnak nagyobb a jelentősége az anyagi érdekelttség külső törvényekkel is szabályozható. Mentül kisebb az anyagi érdekelttség és így mentül szabályozatlanabb az együttélés, annál inkább van szükség az együttélést belsőleg kialakító etikai tényezőkre. Ezek köze tartozik a bizalom. A bizalom hit a másik ember tisztességében, becsületességében, jóságában és abban, hogy amit elvárunk tőle, amiben megállapodtunk, azt betartóé/és megtartja, úgy ahogy azt együtt elgondoltuk, megbeszéltük, azaz megbízhatóságában. A bizalomnak alapfeltétele az, hogy nincs szüksége ellenőrzésre. A bizalomnak egy meg tökéletesebb megnyilvánulása, mikor valakiben megállapodás nélkül is bízunk, mert meg vagyunk arról győződve, hogy ő gondolkodásában, szavaiban és cselekedeteiben úgy jár el, ahogy mi ezt róla feltételezzük, de mindig a jó irányban. Tehát úgy jár el, mint ahogy mi magunk az erkölcsi jó értelmében eljáránk. A bizalom tehát a magunk részéről megnyugvással jár. Egészen nyugodtak vagyunk aziránt, akiben megbízunk s ennek folytán nem is keresünk biztosítékokat erre nézve. Bizalom van a szülő és a gyermek, a hitvestársak, a barátok az egymást szeretők között, de bizalom lehet a gazda és az alkalmazott között is. Amennyiben a bizalom nem két egyforma és egyenlő fél, hanem két olyan egyén között áll fant, amelyben az egyik fél a másiknak alárendeltje, vagy eltartottja, akkor, patriarhális viszonyról szólunk.

A modern technikai és gazdasági életben a bizalmat mindenütt a megállapodás a szerződés váltja fel, ez azonban nem tudja azr pótolni egyrészt azért, mert a megállapodás, illetve a szerződés megszégése mindenütt jogi beavatkozással torlandó meg, ami kellemetlen hosszadalmas költséggel járó processus, másrészt pedig azért nem, mert az emberek egymásközötti érintkezésében rendkívül sok olyan helyzet viszonylat és alak van, amely szerződések kötésére azok nyilvános hatósági tárgyalására a dolog lényegénél fogva nem alkalmas. A bizalom tehát lényegénél fogva belső lelki tényező, amely külső megnyilvánulást, tárgyalást, széleskörűséget nem tőr meg, mert abban azonnal megsemmisül. A bizalom tehát egy belső érzésből fakadó hit és

meggyőződés, amelyet esetleg tapasztalat is támogathat, de már tisztán érzésből kifolyólag is fennállhat. A bizalmat nem helyettesítheti a szerződés akkor sem, ha az embereknek egy nagyobb csoportja egyenként áll szembe és kerül viszonylatba más emberi csoporttal. Így pl., ha gyermekek felnőttek csoportjával kerülnek szembe, ahol semmi más kötelem nem áll fenn, csak tisztán az emberi érzés. A bizalom feltételezi attól aki másnak a tevékenységében megbízik az emberiséget, ezt pedig szerződésekben az emberi élet ezerféle finom változatára alkalmazni nem lehet. Ezért a társadalom nem lehet meg bizalom nélkül. Mentül finomabb kiműveltebb, mennél érzékenyebb egy lélek, annál inkább játszik elgondolásaiban és cselekvéseiben szerepet a bizalom, mentül durvább, annál inkább vonul előtérbe a szerződés szükségessége. A bizalomnak minden szerződéstől való mentessége nyilvánul meg akkor is, mikor egyes néposztályok összeköttetésbe kerülnek más néposztályokkal.

Minden osztályt és rendet úgy az ő zárt alakzatában mint egyes tagjainak felfogásában és cselekedeteiben a bizalomnak különböző fokja jellemez. Éppen így vannak egyes népek amelyek inkább, mások amelyek kevésbé bizalmatlanok. A bizalmatlanság eredhet 1) Félénkségből, ismeretlenségből; 2) átörökölt érzésekből; 3) tapasztatból; 4) beidegződött gondolkozásból.

A primitív népek félhetnek a szigetükön megjelent európaiaktól mert más mint ők, mert ismeretlen előttük, de félhetnek tőle akkor is, ha tapasztalatból tudják, hogy nekik bajt okoz. Az ismeretlen általában mindég, bizonyos bizalmatlanságát okoz. A parasztság mint rend, mint társadalmi csoport az úri osztállyal mint társadalmi csoporttal szemben általában bizalmatlan. Ez a bizalmatlanság igen nagy probléma., minden népnél évszázadok, évezredek óta fennáll. De természetesen minden érzés különböző viszonylatokban és helyzetekben erősebb avagy gyengébb. És így népek szerint is különböző. A magyar parasztról általában azt tanítják, hogy az úri osztállyal szemben nagyon bizalmatlan. Ezt a bizalmatlanságot konstatálják a parasztkérdéssel tudományosan foglalkozók éppen úgy mint ahogy ez kifejezésre jut szépirodalmi művekben is. A modern szép-

irodalomban kétségtelenül nagyobb mértékben mint a régiben.. Miután az életnek minden viszonyait mint ott fent kifejtettük jogilag szerződési alapon kifejezni nem lehet, a parasztság és az úri osztály között meglévő bizalmatlanság nemcsak a magánérinkezésben, xde a közéletben is nagyon sok bajnak az okozója. És ezért nem csoda, ha a társadalmi kérdéssel foglalkozók alaposan tárgyalják ennek a bizalmatlanságnak az okát és kereseik a megszüntetésének eszközeit. Azok a társadalmi kutatók és Írók, akik a parasztság helyzetével foglalkoznak, tulnyomólag az úri osztályban találják okát annak, hogy a paraszt az úri osztállyal szemben bizalmatlan. Ezt az egyes urak és magának az egész osztálynak a hibájából származtatják azt állíván, hogy a parasztság azért bizalmatlan az úri osztállyal szemben, mert évszázadok hosszú tapasztalatai arra tanították meg, hogy az úri osztály visszaél az ő hitével, bizalmával, felhasználja, kihasználja egyszerű szóval kifejezve becsapja őt. Ennek a felfogásnak vélt igazsága annyira áthatotta a paraszt osztályról írókat, hogy szinte kiírhatatlan lett. Ezeknek az íróknak a műveiben mindég azt olvassuk, hogy az áruosztálynak a különböző foglalkozású és állású tagjai mindenütt megcsalják és becsapják, megrövidítik a parasztot, amiből az következik, hogy meg kell változtatni ezt a helyzetet vagy úgy, hogy a parasztnak módöt kell adni arra, hogy ez ellen az általános becsapás ellen megfelelőenm védekezzék, az által, hogy a maga bizalmi embereit mindenüvé behelyezze ahol az úri osztály tagjai a parasztság sorsára kiható intézkedéseket tehetnek. Másrészt az úri osztály tagjait kell ránevelni arra, hogy élj írási módjukat teljesen változtassák meg.

Arról, hoy a parasztosztály egyes tagjaiban szintén megkárosítaná és becsapná az úri osztályt, ezek az Írók nem szólnak. Természetes, hogy ilyképpen közfelfogás lett az és még úri körökben is gyakran beszélnek arról, hogy az úri ember becsapja a parasztot. Ennek a felfogásnak az általános elterjedése az embernek abban a pszichikus adottságában bírja eredetét, mely szerint, ha állandóan azt hallja maga körül mindenkitől, hogy valami így vagy úgy van és ellenvetést sehol sem hall, akkor ezt az állítását még akkor is elfogadja, ha az ránézve egye-

nesen káros és annak az igaz voltáról még csak bizonyosságot sem iparkodik szerezni. Mindenesetre vannak igen sokan az úri osztályban, akik ezt az általános felfogást nem vallják, de ellenkező felfogásukat nyíltan hirdetni nem merik, mert a,, legtöbb ember nem szeret a közvéleménnyel ellentétbe kerülni, aminek megvannak a maga évszázadok óta azonos pszichikai és fizikai okai.

De ez oka annak, hogy ez a téves felfogása általánosan elterjedt. Általános szabály az, hogy a társadalomban egy bizonyos jobb helyet elfoglalók, jobb viszonyok között lévők, nem szokták a társadalom bajait vizsgálni, mert hiszen ők nem érzik a szükségét, amennyiben pedig másoktól hallják tárgyalni a társadalom bajait nem sokat törődnek vele, mert az a meggyőződésük, hogy ők azt a jobb pozíciót kiváló tulajdonságuknak köszönhetik, tudásuknak, szorgalmuknak, ügyességüknek stb. és hogy az, aki rosszabb helyzetben van, saját maga az oka annak. Ezért a birtokbanlevők — akiket a római olyan tökéletes meghatározással „beati possidentes”-eknek nevez — nem foglalkoznak ezt a helyzetet kifogásoló irányzatokkal. Itt az a possidiálás a birtokban léte harmonikus összefüggést jelent a birtokos és a birtok között, tehát nem egyszerű vagyont, vagyoni eszközöknek a birtoklását jelenti. Azok, akiknél ez hiányzik azok inkább vizsgálják a társadalmi rendnek a hibáit és azért elméletileg foglalkoznak a fennforgó kérdésekkel; ebből pedig az következik, hogy a parasztság és az urak közötti jogi helyzettel inkább a forradalmi felfogású emberek foglalkoztak, jóikban pszichológiai okoknál fogva a felső ebekkel, tehát a beati possidentes-ekkel szemben is bizonyos ellenzés lakozik. Nálunk Magyarországon ezt a könnyen konstatalható különbséget méginkább kiélezi az, hogy magyar birtokban levő, osztály az elméleti és tudományos kérdésekkel sokkal kevésbé szeret foglalkozni mint más nemzet vagy fajbeliek. Így állt elő az a helyzet, hogy nálunk Magyarországon az úri osztály és a parasztság közötti viszonyt tulnycmórészen azok vizsgálták, akik a birtokbanlevőkkel szemben ellenséges érülettel fogtak bele a vizsgálatba, úgy a jobbágykérdésről számtalan irodalmi jelentőségű munkát írtak, mely az egész jobbágyviszonyt úgy állította be, mint a földesúrnak a kizsákmányolását

a jobbággal szemben, holott forrástanulmányokból kétségen kívül megállapíthatjuk, hogy ez a jobbágság a győző és legyőzött között a helyzetnek egy olyan következménye, amely a győző emberségesebb felfogásából jött létre. kétségtelen, hogy a csatában győztes a legyőzöttet tönkretehette, megölhette. Ha tehát életét mégis meghagyta, csak szolgaságba vetette, akkor irgalmasabban, emberségesebben járt el vele. A szolgából lesz idővel a földesúrnak alávetett, de már a rabszolgánál sokkal jobb helyzetben levő jobbágy. A jobbágy a gyengébb fél volt, akinek ebből le kellett vonni a konzekvenciát, de aki a jobbágyi kötelékben mégis életlehetőséget kapott. Természetes, hogy ebben a kötelékben voltak egyesek, akik helyzetük előnyeivel visszaéltek, többen kegyetlen embertelenséggel, de ugyanakkor voltak százak, akik ezt nem tették.

Egyes írók a jobbágyfelszabadítás előtt szoktak felsorolni egyes eseteket, amelyekben a földesúr embertelenül bánt jobbágyaival vagy azokat kihasználta, kizsaratolta. Ezt többnyire propagandisztikus céllal tették azért, hogy ilyképpen az általuk — már akkor teljes joggal — hibásnak tartott jobbágyrendszer mielőbbi megszüntetését elérjék. Ezeknek az állítólagos kegyetlenkedési eseteknek valódiságát kellő értékükre szállítja le Mocsáry Lajos "A régi magyar nemes" című 1889-ben megjelent művében. Teljesen elfelejtik a kegyetlenkedésnek hirdetői azonban azt, hogy a jobbágy rendszerben a földesúrnak egyenesen érdeke volt, az, hogy a jobbágyaival emberségesen bánják, mert hiszen az ő gazdasági gyarapodása és jóléte összefüggésben volt a jobbágy sorsával, sokkal inkább mint ma a parasztéval. Egyes emberek természetesen mindig voltak és mindig lesznek, akik különös o.urvaság és embertelenség által válnak ki és ilyenek ma is vannak nemcsak az úribb családok, de az egyszerűbb emberek között is. Tulajdoniképpen a jobbágyságnál: amint az kifejlődött, az akkori társadalmi vis zonyokban van oka. A földesúr és a jobbágy egymásra kölcsönösen rászorul, a túlzó kegyetlenség már csak azért sem volt lehetséges, mert a földesúrnak érdeke az, hogy a jobbágyok dolgozzanak, az agyonsanyargatott, a megnyomorított jobbágy éppen úgy nem tud dolgozni, mint ahogy durva hasonlaltal élve az agyonsanyargatott, kizsaratolt

állat sem tud húzni.

A jobbágyrendszer az akkori kor viszonyai között az elképzelhető legjobb rendszer volt, amelyben a jobbágy bizonyos fizikai szolgálatokat végzett a földesúr pedig köteles volt őt ezért védelemben részesíteni. Ez a rendszer tehát nem volt századokon át tartó igazságtalanság, mint ahogy azt ma hirdetik, hanem a kor tényleges szükségleteinek megfelelő rendszer, amelyet nem a mai viszonyok, hanem az akkori viszonyok szempontjából kell felfogni. Hogy ez így van, ezt az is bizonyítja, hogy Dunántúl ahol a jobbágyrendszer a török hódoltság alatt is fennállott a földesúr és a jobbágy között jobb volt a viszony, ahol ez a jobbágyrendszer a török hódoltság alatt nagyrészt megszűnt és a török hódoltság után telepített falvakban már nem is volt meg.

A parasztság bizalmatlanságáról írok ennek a bizalmatlanságnak az eredeti történelmi mintegy az utódokra átörökített okát a földesúri elnyomásnak illetve annak generációkon át átörökített ellenérzésében látják. Ha ez így volna, akkor a parasztság bizalmatlansága az úrral szemben és a vele szemben itt-ott észlelhető gyűlölete nagyobb lenne a Dunántúl, holott megfő rá itva van. Az Alföld, nagyobb városaiban, ahol a török hódoltság után történő, településeknél mar egyáltalában nem volt jobbágyrendszer, ahol tenát már évszázadok óta kiveszhetett ez az ellenszenv, mert hiszen a beidegződés megszakadt, ott ma is nagyobb a bizalmatlanság, mint a Dunántúlon.

Ezek az írók a bizalmatlanság egy másik okának a jobbágyfelszabadítást jelölik meg azt mondván, hogy a jobbágyfelszabadításkor: a jobbágyok a legrosszabb földeket kapták, másodszor, hogy kevesebbet kaptak. Ez az állítás nem áll, mert a jobbágyok azokat a telkeket kapták meg szabad, tulajdonul, amelyet eddig jobbágytelekként műveltek. A jobbágy rendszer gazdasági szempontból tulajdonképpen semmi más mint egy közjogilag is elfogadott örök haszonbérlet, ahol a bér fizetése azonban nem pénzben, hanem terményekben és személyes szolgálatokban történik. A föld a földesúr tulajdona volt, hogy ő melyik részét adta örökhaszonbérletül, igazán az ő dolga volt, senki sem kényszeríthet egy

birtokost arra ma sem, hogy a birtokának a jobb részét adja bérbé és a hosszabbikon gazdálkodjak maga.

Mi történt a jobbágyfelszabadításnál? Az örök haszonbérletből magántulajdon lett, azaz a földesúrnak a tulajdon jogából régi jobbágytelekekből le kellett mondani, kárpótlással vagy anélkül.

Kétségtelen az, hogy mai népünk közül a dunántúli sokkal tisztességtudóbb, mint az alföldi. Márpedig épp a Dunántúlon voltak nagy földesúri birtokok és ott volt általános a jobbágyrendszer, míg az Alföldön inkább a szabad parasztság romlott. Íme azt látjuk, hogy a Dunántúl népe minden tekintetben közelebb áll az úri rendhez, mint az Alföldé. Ha tehát az a jobbágyság olyan rettenetes terheket rót volna rájuk, akkor megfordítva állt volna a helyre. Ha most már az úri osztály és a parasztság egymáshoz való viszonyát vizsgáljuk, akár a szolgálati szerződéseknél, akár adásvételi megállapodásoknál sehog sem lehet azt alapítani, hogy a két fél közül az úri osztály lenne a becsapó és a másik a becsapott. Hiszen, ha a munkaadó a szolgálati szerződésnek a betartását a legnagyobb energiával nem követeli meg bizonyos, hogy tönkremegy, mint az igen sok esetben meg is történt, megölvén őt gazdasági alkalmazottainak dőlogtalansága és lopása. Hogy a nem elég erélyes és elővigyázatos munkaadót nálunk mindenütt meglöpjék alkalmazottai, ez köztudomású. Ugyanígy van ez az adásvételi szerződésekben is. A földművesnép sokkal inkább megcsalja a vásárló urat hamisított tejjel, borral, beteg, göthös állattal, mint megfordítva. E tekintetben tehát igaznak nem mondható, hogy a parasztság erényesebb lenne mint az úri osztály. A bizalmatlanságnak tehát ebben nem lehet az oka. Van azonban egy tere a közéletnek, ahol becsapták a földműves embert. Ez a politika a követválasztás. A régi elnevezés szerinti követ, azaz országgyűlési képviselő, mikor mint jelölt a föld népe közé megy, hangzatos szavakkal ígér mindent, adóelengedést földosztást stb. Ilikor pedig képviselő lesz nem tart meg belőle semmit. A nép amely egyszeri! mint a gyermek, komolyan veszi a szót és ezt a viselkedést közönséges becsapásnak tartja és mert előtte mindenki úr, aki nadrágot hord, európai angol szabású ruhába öltözik, nem tesz különbséget az igazi úr az a jött-ment nadrágos ember között-

Ez is egy oka azután a bizalmatlanságnak. egy további ok a részletvásárláskor történt nagyon sok visszaélés, amely létalapjában t. i. földművelési foglalkozásában támadja meg a parasztot. Általában a részleteladás, részletre való fizetések és a váltó, ami nem való mosnak mint kereskedőnek, nagyon sok parasztot juttatott már koldusbotra, mivel pedig mindezeknek a kínálói, különböző vállalatok megbízottjai, „nadrágos” emberek voltak, mindjárt kész az általánosítás, az úr iránti bizalmatlanság.

A bizalmatlanság másik okozója a különben nagyon tisztességes magyar hivatal, mely nagyon messze van a néptől, alakiságok szerint jár el, elvekre van alapítva és nem ismeri a magyar paraszti életet. A paraszt tudja látja azt, hogy ő tartja adójából a hivatalokat, de azoknak intézkedései mind csak az ő megterhelését jelentik. Állami, vármegyei, községi adók és pótdók, társulati járulékok, bélyegilletékek különböző megterhelése a fogyasztási cikkeknek, a vasúti tarifák magas volta, a roppant nehézkes és drága igazságszolgáltatás, mind-mind azt a hitet kelti a parasztban, hogy az úr rajta élösködik. Ezt a meggyőződést két körülmény még csak megerősíti.

Az egyik roppant nagy különbség az életnézetben és a világfelfogásban. A hivatalban mindent elvi szempontból intéznek el, vagy jobb esetben összekötetések szerint. A parasztnak nincsenek összekötetései s azért ezt nem használhatja ki, az elvi szempontokat padi-j nem érti meg. kert áriig az úr elvek és betanult formák szerint jár el, addig a paraszt a természetnek az embere, a természetben pedig nincsenek elvek, hanem az erők szabad mérkőzése, a hatás és visszahatás szabálya és a kiegyenlítődés érvényesül. Így egymással szemben állanak a mesterkélte élet, az elmélet és a természetesség, a valódi élet. E kettő nem érti meg egymást, és így nem érti meg a paraszt az urnák a gondolkozását. Látja és tapasztalja továbbá azt, hogy az úr, aki fölötte áll és parancsol neki, sok mindent tanult., és mégsem tud az ő baján segíteni, mint ahogy a hivatalok sem segítenek a nép baján és nem is tartják azt szem előtt, hanem mindig csak az u. n. államérdeket, amihez pedig a parasztnak vajmi kevés köze van.

Elmélyíti még az ellentéteket az úr és a pa-

raszt között az utóbbinak a dolgról, munkáról való felfogása.

A paraszt szerint csakis a fizikai munka a dolog, a szellemit nem érti meg, nem is méltányolja, de tudja, érzi azt, hogy az ő munkája kint a földeken, hidegben, melegben, hóban, sárban, esőben fárasztó és testét kimeríti, s ezzel szemben azt látja, hogy az úr bent ül a nyáron, hűvös, télen meleg szobában és nem fárad úgy mint ő. Látja azt is, hogy az ő két keze munkája során nő és készül az ételmyszer, míg az úrnak a hivatali munkájából csak az adó, a járulék, a töménytelen rendelet, mely mind korlátozza őt szabad mozgásában, fogalma sincsen neki arról, hogy a hivatali világban — fizikailag mindenesetre könnyebb tollforgatás mellett — milyen idegemésztő küzdelem folyik, hogy az emberi érdek hatalom, dicsőség és pénzvágy állanak szemben egymással; gázolják le irgalmatlanul a gyengébbet, míg neki a munkakörében a természet nemcsak rosszat de jót is ad. Ezt mind nem tudván, irigylí az úri foglalkozásokat és ezért bizalmatlan is.

A bizalmatlanság tehát a két külön foglalkozás és annak kölcsönös nem ösmerése. Tehát általában nem az értelmi, hanem a műveltségi, tanultságbeli különbségfő oka az úr és paraszt közötti bizalmatlanságnak. Ez a különbség mindenütt megvan, de nálunk meg sokkal nagyöbű mint a művelt nyugaton.

A volt "Huszadik Század" és annak írói (u. m. maga Jászi Oszkár, Dániel Arnold, Braun Róbert, RácZ Gyula stb.) a magyar parasztság tanulatlanságát annak tulajdonítják, hogy a magyar vezető úri osztály nem akarta a földmíves népe taníttatni, hogy így tudatlanságban tartván könnyebben uralkodhassék rajta. Ez a magyarországi úgynevezett "entellektüelek" körében kedvenc, nagyon elterjedt és széliében terjesztett felfogás azonban — mint majdnem minden állításuk — téves (bár jóhiszeműségét nem vonjuk kétségbe) és annak következménye volt, hogy nem ismeték és nem tudták megérteni a magyar viszonyokat, amelyek nekik teljesen idegenek. (Ezt munkáiban maga Jászi Oszkár is elismeri, lásd "Magyar Kálvária", „Magyar feltámadás“) Állításukban két nagy tévedés van, egy elméleti és egy gyakorlati, mind a kettő ténybeli tévedés.

Először igen nagy tévedés azt hinni, hogy a tudatlanságban tartott ember jobban engedelmeskedik mint a kiművelt ember. A tények éppen az ellenkezőjét bizonyítják. De logikai elméleti okoskodással is rájöhetek volna arra, hogy mentül műveltebb az ember, annál inkább tisztában kell lennie azzal, hogy a társadalmi életben mint a természetben is, vannak nagyobb és kisebb ható erők. A természeti és társadalmi törvényeket a műveltséggel bíró, a tudományos ember könnyebben felismeri, mint a műveletlen.

Másrészt a gyakorlat éppen azt mutatja, hogy éppen azok az emberek engedelmeskednek legkönnyebben, akik a legnagyobb műveltséggel rendelkeznek. Magyarországon pl. a középosztály tagjai közül kétségtelenül a legtanultabb legjobban kiművelt emberek a magyar közigazgatás tisztviselői, a magasabb bíróságok bírái, a magasabb iskolák tanárai és eltekintve a szakképzettségtől, mely teljesen speciális, a legszélesebb műveltséggel és tudással bíró írók és művészek. Már pedig egyetlen egy társadalmi osztály és réteg sincs, amely annyira engedelmes lenne, mint ezek, amely osztály a felsőbb parancsot olyan feltétlen tiszt élet te 2. fogadja és hajlja végre a legjobb odaadással és tudásával, mint éppen ezek a rétegek. A bírák előtt a törvények és rendeletek — tehát mások által szerkesztett parancsok — olyan szentek, hogy azoktól életük árán sem — még akkor sem, ha annak céltalanságától meg vannak győződve — térnek el.

Az egyetemet végzett és nagy általános műveltséggel rendelkező és a társadalmi műveltség magas fokán álló miniszteri tisztviselők — a felsőbb hatalom irányítói — igaz odaadó engedelmessége pedig köztudomású. Ezek az urak szinte a legfinomabb művészetig engedelmesek. Olyan tisztelettel és odaadással, mint ahogy egy miniszteri tisztviselő engedelmeskedik a főnökének, semmiféle más alárendelt helyzetben levő ember nem tud engedelmeskedni. Ezek már valóságos művészté fejlesztették az engedelmességet és az egyetemi tanároknál is roppant ki van az fejlődve,..... hogy nemcsak a miniszteri rendeletekkel szemben — de még a miniszteri óhajokkal szemben is — feltétlenül engedelmeskednek, szinte sok is már az engedelmességből.

Ezzel ellentétben az alantas állásban lévők-nél mindinkább kevésbé tapasztalhatjuk ezt az engedelmisséget, A legalsóbb társadalmi osztályú munkásoknál pedig szinte szándékos és céltudatos engedetlenséget tapasztalhatunk.

Az 1918 és 19-es magyarországi forradalom tisztán és kizárólag a felsőbb osztályoknak odaadó engedelmissége folytán volt csak lehetséges. íme a gyakorlat milyen határozottan és világosan megcáfolja azt, mintha a nagyobb tudás az alárendeltség érzetét és az engedelmisség szükségességét megszüntetné. Ebből a szempontból tehát sohasem akadályozhatták a magyar földműves osztály tanítását.

A más óriási nagy tévedés pedig a magyar viszonyok teljes félreismerése folytán azt hinni, mint ha az elméleti képzettség valakinek is valamilyen tiszteletet vagy befolyást biztosíthatna önmagában véve. A magyar ember mintegy természeténél fogva kevésre becsüli az elméleti ismereteket, a könyvtudást, minek oka nem abban rejlik, mintha értelme csekélyebb volna, hanem a politikai helyzetben. A magyar ember a gyakorlatban azt tapasztalhatta, hogy a tanultsági az elméleti tudás, a nagyobb ismeret még nem biztosítja az illetőnek sem műveltségét, sem tudását, sem társadalmi sem hivatali előmenetelét, de még a legegyszerűbb pozíciót sem. Ennek azonban egyszerű oka van. Annak a népnek, melynek évszázadokon keresztül, folytonosan küzdenie kellett a pusztaság életéért és fennmaradásáért, azok az óriási harcok, amelyeket itt a tatárok, később a törökök ellen és a minket körülvevő ellenséges államokkal, vívni kellett — és amelyeket ma is viselni kell —, ha más alakban is — kihatásukban ma is lehetlenné teszik a tudományok felvirágzását, de még az azokkal való foglalkozást s így az azokkal foglalkozók boldogulását is. (A tudományok szervezett központjainak, az egyetemeknek ma is harcolni ok kell fennmaradásukért.) Azért nálunk — a régi időben — csak az tudott boldogulni, aki magát és családját, vagyonával, összekötéseivel, politikával vagy ha másképp nem ment, ravaszsággal biztosítani tudta. Nem tapasztalhatott tehát a magyar úr soha egyebet, akár volt hivatalban, akár nem; nem sokra tarthatta és becsülhette azokat az elméleti ismereteket, amelyek neki semmit sem bírhattak nyújtani, nem becsülhette magában,

de a földműves emberben sem.

Ez a nyomorúságos helyzet volt az oka annak és nem a szándékos tudatlanságban való tartást, amiért nálunk nem foglalkoztak a földműves nép tanításával. Ezt a tanítást mindezekben ki vili az általános bizalmatlanság még csak nehezíti, mely mindenben valamely hátsó gondolatot keres.

Hogy ez a bizalmatlanság milyen nagy mértékű, példa rá a "faluszövetség" által 1925 nyarán a Balaton somogyi oldalán rendezett fogat, ló, ház és kert-díjazás tanúsága. A Balatonszemesen május 31-én rendezett fogatdíjazásra a környékbeli gazdák egy része azért nem hozta el lovait, mert attól féltek, hogy azokat rögtön rekvirálni fogják. Teleki községben pedig ahol a nép meglehetősen nagy mértékben foglalkozik kertészeti termények termesztésével, sokan azért nem vettek részt a kert versenyen, illetve hagyták földjeiket elgazosodni, nehogy a szép kertük után adót kelljen fizetniük, közvetlenül a kommunizmus után a pestmegyei Tápiószelére került egy pesti fiatal asszony, aki kertészeti iskolát végzvéen nagytányérú egyesviragú napraforgót ültetett, melyre a zöldbabnak egy kúszófajtáját is falkúsztat-ta, úgy hogy az egyszersmind karóul is szolgált. Ebben az időben drága volt a karó és keresett cikk a napraforgó olaj. A kertészeti oktatás ezért alkalmazkodott ezekhez a viszonyokhoz. A falubeli parasztok nézték ezt a műveletet és kinevették, mondván, hogy vagy a napraforgó, vagy a bab nem fog felnőni. Az persze nőtt és ők vasárnaponként nézegették csodálkozva és mondták, ha fel is nő, akkor sem fog termést hozni. Midőn termést is hozott, azzal hitgették magukat, hogy nem fog beérni, és amikor beért a kerítéshez közellevő példányokat tönkretették, hogy azért is nekik legyen igazuk. Ebben az esetben tehát a bizalmatlanság olyan nagy volt, hogy még a kézzelfogható eredményeket sem akarta elismerni.

A magyar parasztnak ez á minden mértéken felüli bizalmatlansága ma már az összes falukutatóknak feltűnik. "Diószeghy Miklós: "Egy magyar falu télen"" című (megjelent a "Világ" c. lap 1925. évi dec. 25-én XVI. évfolyam 292 számában) rövid, de kitűnő község-rajzában írja: „A földműves nép, bizalmatlan. Fél. Sok ajtón kis kémlelő lyukat fűrnak a parasztok. . .

Ezen lesnek s ha nem tetszik az idegen, madzaggal behúzzák az ajtót, hogy be ne jöhessen.“

Ez a bizalmatlanság még nagyobb az Alföldön. ”A kun ember sem a kaszinóban, sem máshol nem tűri az úri vezetést, tanult ember tanácsát gyanakodva hallgatja és nemigen fogadja meg”... mondja Dózsa Balázs Karcag monográfiájában.

Ez a bizalmatlanság nemcsak anyagi becsapástól való félelemből ered, hanem igen sokszor az élet nehézségeinek naiv nemismeréséből. Így pl. a Faluszövetség Cegléd városából Nagykátáig mezei kisvasút építésének gondolatával foglalkozván, illetve a tervnek propagandát csinálván, Tápióbicske és Tápiószentmárton községekben is jártak kiküldöttei és a képviselőtestületekkel megszavaztatták a hozzájárulás elvi kimondását. Ez egy fillér kiadást sem jeleneteit nekik, mégis ennek dacára a község egyik hangadó parasztja kijelentette, hogy: be ne tegyék a lábukat a községbe, ha becsapják őket és nem hozzák a vasutat, mert már sokan megígérték, de senki sem hozta. A háború küszöbén ugyanis egy vállalat hasonló célból, már a vonalat is ki-tűzte, de a munkálatok a háború miatt abbanmaradtak. Ezt nem tudják megérteni és becsapva érzik magukat, holott ők is sok mindent próbáltak, ami nem sikerült.*) Ez a bizalmatlanság tehát tudatlanságból ered. Viszont nem kicsinyelhető ok a már említett műveltségben távolság (tudatlanság) az úr és a paraszt között. Sajnos e távolságot át-hidalni nehéz, de mégis át kell azt hidalni, mert

Jegyzet: *) Ugyanez alkalommal a népnek egy vezetője hivatalosan felszólalván bizalmasan megkérdezte, hogy vajjon ezen a tervezett vasúton is csak a szegény nép fog-e fizetni és az urak ingyen utaznak, mint a nagyvasutakon. Kérdőzködésre kiderült, hogy azt akarta tudni, vajjon a szabadjegyek, arcképes igazolványok itt is érvény esek lesznek-e? Alig lehetett megnyugtató, hogy ez mezőgazdasági vasút, ahol nincsenek ilyen igazolványok. A népnek a gondolkozását azonban élesen megvilágítja ez az eset, bizonyosságul szolgálván annak, mennyire bizalmatlan gyanakvó minden "nadrágos ember"-rel és köztisztviselőkkel szemben.

mindaddig nincs gazdasági haladás, amíg e bizalmatlanság fennáll. Emelnünk kell népünk közműveltségi színvonalát bármi áron, felsőbb osztályainknak pedig közeledni kell a néphez.

A bizalmatlanság oka tehát:

a) a tudatlanságban rejlik,
b) a politikai viszonyokban keresendő, részben a negyvennyolcas felfogás áll szemben a hatvanhetessel, másrészt a választási kortesbeszédék és az ezeken elhangzott meg nem tartható ígézetekben.

Ezenfelül előidézik még a bizalmatlanságot

c) törvényeink (különösen büntetőtörvényünk) meg nem felelő volta, mert míg pl. a B.t.k. a veszekedést a verekedést (bicskázást) igen szigorúan, addig a csalást bizony nem kellő eréllyel üldözi;

d) a részlet fizetésekkel üzött visszaélések és

e) a váltó, mely nem a parasztság életviszonyainak megfelelő hiteleszköz.

X. A bizalmatlanságnak az alapja az úrgyűlölet is. Az az ellentét, ami a parasztsztyály és az úriosztály között van, hozza létre azt az ellenséges érzületet, amely a két osztály között szinte világszerte megvan. Rendesen csak úrgyűlöletről szoktunk beszélni, de azért tagadhatatlan, hogy az úriosztály egyes tagjaiban is megvan a parasztyűlölet. Hogy azonban egyszerűen úrgyűlöletről beszélünk és nem egyszersmind parasztyűlöletről is annak az oka, hogy az úriosztály egészben nem viseltetik gyűlölettel a parasztság iránt, legfeljebb egyes tagjaik, akik a parasztságnál: különös bosszúálló vérengzéséről, vagy az úriosztály elleni támadásáról tapasztalatokat szereztek, forradalmak, kastélyok feldúlása, földek lefoglalása, gyűjtogatás stb. esetén. A parasztságnál ellenben az úrgyűlölet meglehetősen általános és kivételt képez az a paraszti ember, akiben ez az érzés, ha lappangva is meg nincsiert többnyire csak lappang mint a pislákoló tűz a hamu alatt és csakidőnként bizonyos Alkalmakkor (felkelések, forradalmak, paraszty lázadások földosztások, követválasztások stb.) tör elő. Az alapok a földbirtoklásáért való harcban keresendő. A paraszty mint azt már írtuk meg van győződve arról, hogy a földbirtoklása egyedül őt illeti, azért mert ő azt

a két keze munkájával véli meg és az úri rendnél ő csak azt a szellemi munkálkodást látja, amit ő. nem sokra becsül, annál kevésbé mert amint kifejtették a hivatali munkálkodás során ő ebből kifolyólag a hatóságoktól csak szabad tevékenységének és munkájának megnehezítését tapasztalja (bürokrácia, aúo, helytelen vámpolitika termelési és forgalmi korlátozások stb.).

A parasztságban az úrgyűlölet különböző fajok és időszakok szerint. Úrgyűlölőbbek közé tartoznak főként az oláhok, az oroszok, a franciák és a magyarok is, bár a magyar embernek a természetes józan esze ennek meglehetősen korlátokat szab. Így láttuk pl. az 1918-as forradalomban is, amikor a parasztság különösen annak fiatalabb része megtámadta a jegyzőt, egy néhány helyen az úri birtokosokat, gazdatiszteteket és kirabolta a kastélyokat. Így pl. az Andrássy féle kastélyt Tiszadobon. Csoda, hogy ezek ez esetek szórványosan fordultak csak elő dacára annak, hogy évek óta tartó izgatás előzte meg ezeket. Akik mind ennek az okait a felső osztálynak az elnyomásában avagy a magyarországi latifundiumokban látják, ezek felfogását az élet anynyiban cáfolja meg, hogy Dániában is igen nagy az úrgyűlölet*) dacára annak, hogy ott nagybirtok nincs is és hogy viszont Magyarországon éppen a legutóbbi forradalmak alkalmával megtámadtak és kiraboltak olyan birtokosokat, akik mindig nagyon jól bántak a néppel, de tartózkodtak olyanok bántalmazásától, akik különben szigorúan bántak velük. **)

Az úrgyűlölet ellen a legjobb ellenszer az ha a hatósági intézkedés éknél a falusi életviszonyok mindenkor figyelembe vétetnek és ha a hatóságok intézkedései nem gátolják a parasztot gazdasági tevékenységében, továbbá ha az úri osztály tagjai saját helyzet ültet és felfogásukat minden helyen és sok al-

Jegyzet: *) A dániai állapotokról ezt maguk a dánok mondták.

Jegyzet: **) Lásd Gr. Návay Lajos Csanád megye volt alispánjának és a képviselőház elnökének esetén, aki minden egyes alkalommal az alsóbb néposztályok érdekében emelt szót, mint alispán is ilyen irányban adminisztrált.

kalommal ismertetik a vezető parasztrétegek előtt. Ilyen pl. a tisztviselők panziójának a kérdése. Az ürgyűlésnek egyik oka épp en az is, hogy a parasztság irigylő a hivatalnokoknak a panzióját, mondván, hogy mért kap az fizetést, mikor semmit sem dolgozik, holott a parasztagazdák között is nagyon sok van, aki 50 éves korában visszavonul a munkától és gyermekei által tartatja el magát. Természetesen csak abban az esetben, ha földjét nem íratja át még életében a gyermekeire, mert ellenkező esetben vagyonából kiforgatják, az öreg beteges embert igen gyengén látják el, aki egészen nincstelenné válva nyomorultul tengeti öreg napjait és ebből kifolyólag lesz ellensége a fennálló társadalmi rendnek.

Szükséges lenne az is, hogy különböző iskolánkívüli előadásokban a különben intelligens parasztságnak megmagyaráztassék a panziónak a létjogosultsága, amit legjobban az igazolt, hogy a tisztviselőnek a fizetéséből levonják előre a nyugdíjalapba befizetendő összegeket és hogy aggkori életbiztosítás útján ezt is megszerezheti magának.

18. §. A magyar parasztság nemzeti érzése.

A magyar falu 1848-ig, illetve 1867-ig nem foglalkozott politikával. A jobbágyfelszabadítás folytán jutván a magyar paraszt és a falu kézműves lakossága politikai jogokhoz, politikai múltja nincsen és így természetes, hogy annak a kornak vezető politikai felfogása nyomta rá legjobban a bélyegét, amely korban politikai jogait kapta. Ez pedig 1848-ban történnén, amely esztendőnek politikai vezetője Kossuth Lajos volt, az a Kossuth, aki a jobbágyfelszabadítás! mozgalomnak az utolsó lökést adta meg és akit ezért a volt jobbágyság (azaz a jelenlegi parasztság nagyrésze) felszabadítójának tart. Ámbátor tulajdonképpen léária Terézia, II. József és Széchenyi István voltak azok, akik a jobbágyfelszabadítást megindították és megértették, Kossuth Lajos csak a már megérett gyümölcsöt rázta le a fáról, de amint a gyermek is attól

kér gyümölcsöt, akinek a kötényében látja, nem pedig attól aki a fát ültette, így ez a nagy gyermek a nap is Kossuthban látja gazdasági és politikai felszabadítóját. Ezért a magyar parasztság nagyon hálás is Kossuth Lajos iránt, „Kossuth apánk”-nak nevezi emlékét kegyelettel őrzi és érette ma is tüzbennni kész, még külsőségekben is utánozni igyekszik, szakállviseletét is átvette az Alföldön még ma is láthatunk Kossuth szakállas öreg magyarokat.

Pedig Kossuth tulajdonképpen nem is foglalkozott a magyar parasztságnak gazdasági megsegítésével, annál kevésbé falupolitikai és agrár kérdésekkel. A jobbágyfelszabadítást is politikai és nemzeti szempontból vitte dülőre. A mai gazdasági terminológiát használva inkább merkantilista volt mint agrárista, amennyiben gazdasági kérdésekkel foglalkozott az ipar érdekelte inkább, de a kereskedelem iránt is volt érzéke, mert ő adta ki a híres jelszót „Tengerre magyar”. Ő alapította a „Védegyletet” a honi ipar felkarolására, amelynek gr. Batthyány Kázmér volt az első elnöke és Kossuth az igazgatója. 1848-ban a februári forradalom hírére indítványozta a jobbágyfelszabadítás azonnali keresztülvitelét aminek, mint már láttuk, gazdasági szempontból rengeteg sok hátránya volt, mint természetesen minden átmenet nélküli gazdasági válságnak. Kossuth Lajos politikája abban csúcsosodik ki, hogyjéleször kell politikailag felszabadítani a parasztságot, azután az megtalálja a gazdasági felszabadulásának az útját. Ez a politikai tétel a gazdasági liberalizmus tétele, amely a francia forradalom gondolatvilágából vette eredetét.

Kossuth Lajosnak második nagy politikai koncepciója a nyugattól független Magyarország volt, amely polituciai gondolatnak szinte ő volt a megtestesítője. Így most Kossuth Lajos, a jobbágyfelszabadító, a magyar parasztság rokonszenvét megszerezte és átvitte Kossuthnak a függetlenségi gondolatába, a 48-as gondolatba és így a Kossuth iránti hála és egyéniség tisztelete és szeretete tette a magyar parasztságot a 48-as politika legfőbb hordozó tényezőjévé. Dacára annak, hogy a parasztságnak anyagi érdekei — éppen ellenkezőleg mint az iparossá-

gái — az Ausztriával való gazdasági közösséget, mint a nagy vámterület, így tehát az u. n. 67-es politika mellé való sorakozást kívánták volna.

Most, hogy megvan a 48-asok által annyira kívánt önálló vámterület, láthatná a parasztságunk — illetve itt helyesebben a parasztgazdák rendje — hogy mit jelent a kis vámterület, de ma sem látja be, mert annyira negyvennyolcas, azaz inkább politikus mint gazda. Ezt a negyvennyolcas gondolkozást leginkább a Duna-Tisza köze vette be, egyrészt azért mert Kossuth a 43-49-es forradalom alatt leginkább ezen a vidéken tartózkodott, az ottlevő városokat járta be, Debrecenben és Szegeden volt a balsiker után a székhelye, miután a Dunántúlt az osztrák hadak 48 őszén már elfoglalták, másrészt persze hozzájárul ehhez az is, hogy a Duna, Tisza különösen a Tisza vidékének a magyarsága túlnyomó református vallásánál és köztársasági alapérzület énei fogva is, sokkal közelebb áll a 48-as politikához.

A kiegyezés után létesült a 48-as vagy Kossuth párt ezen alföldi vidéken szerezte és tartotta meg legerősebb területeit. A minden tekintetben konzervatív, a múltak szokásaihoz és az egyszer elfőj-adott életf elfogáshoz szorosai! ragaszkodó „magyarság, azután minden üldözés dacára megmaradt a 48-ás felfogás mellett és így lassan, lassan beleélte magát a 48-as képviselők beszédeinek és a 48-as lapok cikkeinek hatása alatt a függetlenségi gondolatba. A kommun bukása után 1919-ben, illetve 1920 elején uralomra jutó kisgazda párt akkori vezérének, Eubinek Gyű lának és később nagyatádi Szabó Istvánnak szabadkirályválasztó, tehát 48-as irányú politikája folytán, azután megintcsak ez a vidék lett a szabadkirályválasztás gondolatának legfőbb hordozó tényezőjévé. Ez döntötte el az ország sorsát hosszú időre.

A kiegyezés után a magyar parasztság a 48-as eszme hordozójává válván (Jegyzet: a kisiparosság is az, de ez faluhelyen nagy részben éppen a parasztságból rekrutálódik) a 67-es politika népszerűsítése nem sikerült, mer! szemben ezen 48-as parasztsággal a 57-es kormányzatnak a nemzetiségi, vidékre kellett támaszkodnia. Ez a helyzet egyrészt nem volt

alkalmas arra, hogy a 67-as kiegyezést nemzeti tartalommal töltse meg e így folytonosan előtérbe nyomult a 48-as gondolat és 1918-ban az októberi forradalomban legalább is rövid időre uralomra jutván a piavei fegyverletétellel és azután Olaszországban és a Balkánon küzdő csapatok felbomlása által, ami azzal a jelszóval történt, hogy a katonaságot vissza kellett vonni a magyar határ védelmére. Ez politikailag annyit jelentett, hogy a Pra matica Sanctio, ami ebben az esetben a közös határ védelmét jelentette, megbukott. (Hogy azután az az 1918-iki közös határvédelem megtagadás egyzersmind mennyiben segítette elő az ország megcsónkítását nem tartozik a falupolitika vizsgálódásai körébe.) Tény azonban az, hogy az 1867-iki kiegyezést, így tulajdonképpen a Pragmatica Sanctio alapgondolatát és ezen alapuló állami közösséget az alföldi parasztságnak a 48-as politikai gondolathoz való törhetetlen ragaszkodása buktatta meg. másrészt es különösen ez a része a dolognak, ami min-

kHt -'falupolitikai szempontból érdekel, a 67-es kormányok ezt a 48-as gondolkodású alföldi parasztságot éppen a 48-as gondolat folytán folytonosan nyomták. A 48-as kerületek a kormánytól sem utakat, sem kultúrintézményeket nem kaptak és így azok gazdaságilag és műveltségileg is nagyon elmaradtak. Világnézetük nem tágult, hanem szűk maradt, gazdálkodásuk elmaradt, az egyszerű szemgazdálkodásra szorítkozott és mikor az ország északnyugati, északi, keleti és délkeleti része elveszett, erre a gazdaságilag és művelődésileg elmaradt alföldi parasztságra nehezedett az ország vezetésének és gazdasági teherviselésének a fő súlya. Sokan ezt nagyon helyeslik, mert a magyar paraszti rendet egész egyetemességében izzó magyar érzületűnek és nagyon józannak tartják. Az edaig vezető magyar úri osztályában bizonyos naiv illuziók felfogás és hortobágybugaci latkor mellett kétségtelen érzésbeli meggyőződéses kimondott és áldozatos hazafiság van, ellenben a magyar pár ászt Ragban "ez mái nem olyan egyetemes. Sok parasztban elrejtett úrgyűlölet van és hiányos a nemzetiségi érzéki a magyar úri osztállyal egyetemben pedig hiányzik belőle a faji öntudat. A parasztság nemzeti érzése gyakran összetévesztetik

a függetlenségi érzéssel. A magyar parasztban nagy mértékben megvan a függetlenségi érzés, mert:

1.) paraszt kevésbé szorul másra

2.) mert foglalkozása az emberek fölött levő természettől teszi őt függővé, de függetleníti az államhatalomtól is, melyre tulajdonképpen ő nem szorul, ellenben az szorul őrá (adó, katona, szesz, dohány stb.), ezért az állammal szemben bizonyos fölényt tanúsít, de mert az mindig zavarja munkájában, ellenszenvet érez irányában.

3.)'Magyarországon az állammal illetve az országos kormánnyal való szembehelyezkedése évtizedeken át bizonyos hazafias viselkedést jelentett (1867-ig) még Széchenyi is elveszte népszerűségét mikor hivatalt vállalt. Ezen általánossá vált és csökevényében megmaradt felfogás azután átvitetett a parasztra, aki az államtól és kormánytól igazán független. Az eszméknek ez a téves okozati összekapcsolása (qui bene distinguit, bene docet) okozta a magyar parasztnak a kommunizmussal szemben tanított magatartása helytelen megítélését is. A magyar paraszt ellenszegült a kommunista kormány terrorizáló eljárásának és minden beleavatkozó centrális agyonállamosításnak, mert ez zavarta az ő független tevékenységét és életét, éppúgy mint ahogy ellenszegült a pálinkafőzés centralizálásának is. Ez az ellenszegülés azonban nem mindig hazafiságból történt, hanem bizonyos józan egoizmusból. Hogy ez így von, az a francia forradalom története is bizonyítja. A francia forradalmi kormányok, jobbanmondva a konvent nem volt francia ellenes — mint ahogy a magyar kommunista kormányzat kimondottan nemzet- és magyar ellenes volt — és mégis a francia paraszt szembehelyezkedett vele, nem fogadta el az értéktelen pénzt, nem vitt árukat a piacra (lásd Taine: „A jelenkori Franciaország alakulása“ V. kötet 126-old.). Ez az egoizmus a fennállott viszonyok között segítette megbuktatni (de csak segítette) a kommunizmust,*) s mert a nemzetben (a populus Werbőcziánusban) az ellenállás hazafias dolognak volt feltüntetve évszázadokon át, ezt az ellentállást is

Jegyzet: * A kommunizmust nálunk a vöröshadsereg veresége buktatta meg.

annak és az ellenállás parasztságát hazafiasnak vélték (hibás eszmetársítás). Sokan ezt a vélt hazafiasságát vélték megjutalmazandónak a földosztással.

4.) Nálunk a középosztály hangosabb része 48-as. és ebben látja megnyilvánulni a hazafiasságot mivel pedig a magyar parasztság nagyrésze szintén 48-as ismét egy helytelen eszmetársítással megte-
szik általában nacionalistának.

5.) A magyar paraszt kossuthista, eszmei hálából a jobbágyságból történt felszabadítása miatt, a kossuthizmus pedig nálunk nemzeti irány.

6.) Nemzeti érzületűnek tartják továbbá a magyar parasztságot azért is, mert jó katona, a csatában vitézül verekszik. A háborúban való derék viselkedés pedig mindig a hazaszeretet, a nemzeti

érzület főjellemvonásának tartott. A magyar parasztság ilyen megítélése is téves gondolatösszevonásra adott alkalmat. Először is a legtöbb nemzet parasztsága jó katona. Így a szerb, horváth, a bulgár, az orosz, a francia, a német paraszt kiváló katona, a tót, a rutén se rossz. Már gyengébb az oláh, az olasz, a cseh közember. A magyar paraszt katonai kiválósága tehát nem valami kivételes. (Ezt lehet állítani kortesbeszédekben, de nem tudományos művekben.) A parasztság általában jó katona mert: 1) nem fél a haláltól, 2) szeret vérekelni, 3) megszokta a természet és az időjárás kellemetlenségeit, zordonságait és el is bírja azt viselni, 4) fizikailag erősebb és szívósabb mint más foglalkozású emberek, 5) tud szabadban tájékozódni, 6) tud az állatokkal bánni, 7) ha vért szagolt, kegyetlen tud lenni. A magyar paraszt még ezen felül azért is jó katona, tehát bizonyos vonatkozásban még felül is múlja a többi nemzetek parasztságának jó tulajdonságait, mert faji természete a virtuskodás. "Majd megmutatom én.". A híres Mollináry nóta is ezt mondja: "Mind elvitték a legények elejét". Maradt itthon kettő-három nyomorult", vagy pedig:

"Megnutatjuk mi az egész világnak
Nincsen párja a Mollináry bakának".

Ez a „megmutatom“, ez a virtuskodás, amelynek az önérzet az alapja, ez ad valami különös karaktert a magyar katonának. De ez inkább faji vonás, mint

nemzeti érzés. A nemzeti érzés a paraszti eredetű városok lakosaiban nincsen meg. Így pl. egy Debrecenben tartott területvédelmi ünnepélyen a cívisek egy része teljes közömbösséget tanúsított. Kiskunhalas városa fölúatsván az u. n. "kuruc dombot" az 1703-ban ott elesett és eltemetett kuruc vitézek csontjait összehányatva, temetlenül tartja a gazdasági iskola udvarán. Különösen a területi integritás, a megszállott területeken kínlódó magyarság szenvedései iránt semmiféle érzéke nincsen a magyar parasztnak. pl. a "magyarság" című napilap 1925. évi július és augusztusi számaiban közzölt adatok is bizonyítják ezt.)

A nemzeti érzés hiányát igazolja Oláh György idézete egy kiskuntélegyházai gazda mondásában: "Mi uram még Kossuthnak sem ültünk fel az ő seregeibe is csak ketten állottak be, azok sem voltak félgyháziak". (Lásd Oláh György; "A falu.szegénye": Magyar Szemle. 1927. I. k. 1. szám. 40. o.) Oláh ezt "sziklává keményedett önzés"-nek tulajdonítja és helyesen meg is állapítja, mi ennek az oka, t. i. az, hogy évszázadok óta nyúzták-húzták a magyar parasztot, mindig követeltek tőle, de sohasem adtak neki.

A kormányzati elnyomás folytán persze ez az amúgy is önérzetes, kemény faj megkeményedett, a kormányzati nyomást bizonyos makacs elzárkózottsággal viselte, ami megint visszahatott a gazdasági és kulturális haladásra és így újabb visszamaradottságnak forrása lón, most tehát, midőn a nemzet semmiféle más állammal államjogi kapcsolatban nincsen és ezt a függetlenséget, amelynek éppen ez a 48-as parasztság volt a legerősebb harcosa, elnyerte, most elveszítette azokat a területeket, amelyeken a gazdasági haladás iránt fogékonyabb nép lakott, és amelynek területeiről politikusaink és tudósaink nagy részét nyerte (Sáros, Szepes, stb.). Gondoljunk csak z. felvidéki magyar városok és szepesi németségre, melynek tagjaiból a magyarságnak oly sok neves vezetője került lei. Az alföldi falupolitikának ez az iránya egyszersmind a liberalizmusnak is erős támaszt adott, ha nem is közvetlenül tudatosan, de közvetve öntudatlanul. A 48-as kerületek képviselőségét ugyanis nagyobbára csak ügyvédek vagy a kormánytól teljesen független földbirtokosok vállalhatták el. Ezek

a 48-as ügyvéd képviselők pedig a magyar országgyűlés házának olyan irányt adtak, amely különösen a fe. Jjprmalisztikus törvény alkotásában nyilvánult és továbbá a 90-es évek szerencsétlen egyházpolitikájának támaszai is voltak.x) A főmali sztkus törvényhozás mely nemcsak főleg az igazságszolgáltatásban, de még a közigazgatásban is az ügyvédi gondolatvilágnak és az ügyvédi anyagi érdekeknek is annyira kedvezett — a lényeg helyett mindenütt a formát tévé uralkodó tényezővé — okozója lett a formalisztikus tekervényes, lassú, paragrafusgyártó és a csavaros igazságszolgáltatásnak és közigazgatásnak, amely ezen tulajdonságokkal messze zéseit ért a falusi nép szükségleteinek figyelembe vételétől és így ismét kedvezőtlenül hatott a magyar falu fejlődésére. Hiszen az aktagyártó hivatalok messze elkerültek a falutól, a városokba centgalizálódtak és így a hivatauos élet és hivatalos gondolkodás, már ezért is elvált a gyakorlati élettől, amelyet a falusi érdekek képviseltek volna.

A magyar falunak a politizálása a korcsmában folyik le és így a korcsma lett egyik kiindulópontjává a magyar falu politikai gondolkodásának. Lassanként rányomta arra a korcsmai milliónek bélyegét; a korcsma borgőzös és dohányfüstös levegője ugyanis semmiképpen sem alkalmas tiszta és helyes gondolatok termelésére. Ott a boros és öblös száj viszi a vezető szerepet és szükségképpen kifejleszti a demagógiát. Annak, hogy a magyar faluban a demagógia olyan szerepre jutott a falu korcsmájában folytatott politizálásnak nagy része van. Az elmúlt magyar kormányokat igen nagy felelősség terheli éppen ezért, mert ennek a népnek a politikai nevelését teljesen elhanyagolta. De más irányban is rossz hatást gyakorolt a korcsma. A korcsmásosok legnagyobb része ugyanis a zsidóság köréből került akik italhitelezéssel élve igen hamar meggazdagodtak, kiuzsorázták a parasztot, különösen az u. n. kötényezés révén. Telket házat s azután földet szereztek és döntő befolyásra jutottakba magyar gazdasági és politikai életben.*

Jegyzet: *) Kitűnik ez Keleti Ö. Lajos "Közszellem ébredése" 1893. c. művéből. Lásd. Föv. Könyvtár Ballagi G. könyvtárában.

Ez a döntő befolyás végül 1918-19 felé terelte a magyar állam szekerének rúdját.

A magyar falu politikai gondolkodás ma is csak ott van ahol 1918-ban volt, Ma is édeskevés történik a nép helyes politikai nevelése érdekében amelynek elhanyagolása pedig, mint látszik, négy irányban vált a szerencsétlenség felé sorsdöntő fontosságúvá.

1.) Azáltal, hogy a gazdasági kérdésekről teljesen a közjogi kérdések felé terelte a falu népének a gondolkodását, amivel a maga sírját ásta.

2.) Azáltal, hogy idegen elemeknek juttatott jómódot és gazdagságot,

3.) Azáltal, hogy rendkívül szűk látókörűvé tette a falu politikai gondolkodását,

4.) és végül azáltal, hogy kifejlesztette a demagógiát.

Mindezekon segíteni direkt eszközökkel éppugy nem lehet, mint ahogyan nem lehet a közélet más terein sem, hanem csakis az iskoláztatás jobbatételével. Az általános finomodás és művelődés emelésevel és végül az alföldi nagy falvak és városok intelligenciájával úgy külső mint belterjes művelésével. Ennek az intelligenciának nemcsak a számát, de műveltségét is emelni kell és csak ez képes a falunak helyesebb politikai orientációt adni. Nagy mértékben előmozdíthatják a jövőben megkívánható helyesebb irányt a korcsmázásoknak csökkentése, a bor, a kártya és pipaszó melletti durvadozások megszüntetése és helyette nemesebb szórakozások, társadalmi összejöveteleknek létesítése és azután a különböző köröknek gazdasági irányba való fejlesztése és hozzászoktatása a népnek ahhoz, hogy gazdasági kérdésekkel foglalkozzék. A kommunizmus utáni kormányoknak az az intézkedése, hogy a választások előtt és alatt a korcsmai italmérést megtiltotta, mindenesedre nagyon helyes, de ezt még ki kellene egészíteni a korcsmai zárórák rendezésével olyképpen, hogy éjfélkor a szeszitalok kiszolgáltatása teljesen megtiltassék.

Ugyancsak a helyesebb irányba való nevelést célozza a nemzetnek már más helyen tárgyalt történelmi nevelése. A nemzet igazi nagyjainak a parasztsággal való megismertetése. A nemzet nagy ja inak, Szt.

Istvánnak, Szt. Lászlónak, Kálmánnak, IV. Bélának, Hunyadi Mátyásnak, Nagy Lajosnak, Mária Teréziának, Széchenyi Istvánnak, különösen Arany Jánosnak alakját éppen úgy bele kell vinni a magyar parasztságnak gondolati és érzelmi világába, mint ahogy a véletlen jobbágyfelszabadítás bevitte Kossuth Lajosét. Idetartoznék még a tisztán a szónoklatokra, beszédekre szorítókozó ünnepek megszorítása, de mindazoké a szervezeteké, amelyeknek a legfőbb eszköze a szónoklás és ehelyett a cselekvésnek az iskolai oktatásokban és ünnepekben (cserkész és levante felvonulások, tűzoltói gyakorlat kiállítások stb.) előtérbe tolása. Azután a nagy magyar Alföld és a falu né oével a külvilágnak, más országoknak mégismértére se. Az utóbbi irányban napjainkban tagadhatatlanul sok történik, csak hogy nem rendszeresen és céltudatosan, hanem kapkodva és összevissza» Ha ugyanis a teljesen elmaradt magyar gazdálkodót mindjárt Léniába visszük ki, az ottani kisüzemek tanulmányozására, akkor nem fogunk célt érni, hanem fokozatosan kell megismertetni előbb a délnémet, azután az északnémet gazdálkodási rendszerrel, melyek hozánk közelebb állanak s aztán kivinni a gazdálkodó parasztságot a haladottabb holland, vagy dániai vagy belga gazdasági viszonyok megismerésére.

E tekintetben is nagyon jó eredményt várhatunk a Magyar Gazdaszövetség gazdaiújítási csereakciójától.

A magyar kisgazdaosztály, politikai gondolkozásának dicséretére szokás felemlíteni a kommün utáni u. n. nemzetgyűlésben való helyes szereplését, amely kellő mérsékletet, nyugodt körültekintést és a meglévő osztályok közötti harmóniát, illetőleg ennek a harmóniának biztosítását, tanúsította. Tény az, hogy a magyar kisgazda osztály, amint általában a magyar fajta közdolgokban a természeti és a társadalmi életberendezésében illetőleg ennek megítélésében egy bizonyos józanságot tanúsít. A magyar birtokos paraszt, de még a szegényebb falusi zselér és napszámos is tisztában van azzal, hogy van egy bizonyos természeti és társadalmi rend, amelynek rétegződései évezredes vagy legalább is évszázados viszonylatokon nyugszanak és ezeket máról holnapra megváltoztatni nem lehet. Ennek a rendnek, il-

letőleg ezen rendet biztosító törvényeknek és a társadalmi életben szerepet játszó egyéneknek a tiszteletben tartása, azaz a tekintély elismerése a magyar parasztságnak egyik legjellegzetesebb tulajdonsága. Ez természetesen kifejezésre jut a politikai felfogásában is. Ezért a magyar kisgazda osztálynak a politikai életbe való bevonása nemcsak hogy nem rossz, de határozottan jó hatást eredményez. Ebből azonban nem következik az, hogy az ország kormányzását és vezetését rá lehetne bízni az u. n. kisgazda, azaz mondjuk jobbmódu parasztszállyra. ivem szabad ugyanis figyelmen kívül hagynunk azt", hogy ez a mérsékelt nyugodt, józan kisgazdapolitika, amit 1920 óta a politikai életbe bevont magyar kisgazda rétegek eddig követtek, nem az ő egyenes vezetésül: alatt nyilvánult meg, illetőleg folytatódott ezzel a bizonyos bölcsességgel, hanem ezt a kisgazdaosztályt a legutóbbi magyar politikai decenneumban a régi magyar középosztály, sőt mágnáosztály évszázadok alatt átöröklött tapasztalatokkal rendelkező és a kormányzást és hatalomgyakorlást nagyon is értő urai vezették. Nagy kérdés az, hogy ezen vezetés-nélkül a kisgazdaosztály képes lett volna-e az ország ügyeinek ilyen megértő intézésére. Ez eddig nincsen bebizonyítva. Ellenben a falusi közigazgatás, illetőleg a falu vezetess azt bizonyítja, hogy a falut vezető magyar kisgazdaosztály, azaz mondjuk gyakorlatilag a képviselő testület és az elöljáróság és ezekből kiváló vezetőség az u.n kékbeliék (azaz sötét posztóba öltözött) nagyobb tekintéllyel siró kisgazdák, akik évtizedek óta vezetik már a magyar falut, nem mutattak valami nagy igazgatási képességeket, mert ha az a bizonyos józanság és bölcs mérséklet — és főleg ami legjobban hiányzik az emberszeretet — itt is jellemezné őket, képesek lettek volna a falut a modern társadalmi és gazdasági viszonyok megkövetelte magaslatra emelni. Be erre nem voltak képesek. Erre leginkább a Balaton menti falvak szolgáltának szomorú példát, amelyek az odaözönlő fürdővendégek rendelkezésére adott pénze dacára sem emelőitek a legcsekélyebb kulturfokra sem.

Az Alföld nagy községeiben, ahol nagyobbára a parasztság és abból egy két generáción kikerült ta-

nácsbeliek vezetnek, sem jobbak az állapotok. Sőt a tanyai lakosság rémes elhanyagoltsága is igazolja a megértés hiányát. Erről mindenkit meggyőzhetnek Gesztelyi-Nagy Lászlónak a magyar tanyavilág helyzetét tárgyaló művei. Gesztelyi személyesen bejárta a tanyavilágot és adatokkal támogatja minden állítását. Jórészt neki köszönhetik a tanyai lakók, hogy a hatóságok, különösen Szegeden, melynek különben is haladott a tanyai politikája, újabban foglalkoznak a tanyai néppel.

De ugyanezt a jelenséget látjuk a gazdaságokban is. Olyan uradalmakban, ahol ebből a paraszt-rétegből kikerült különböző gazdák: öregbéresek, botosispánok, stb. erélyes és céltudatos műveit úriember vezetése alatt állanak, ott igenis becsületes és tisztességes munkát tudnak végezteni, de ott ahol a földbirtokos vagy haszonbérelő, egyszóval az eln. úr, ezeket az intéző paraszti gazdákat erélyesen kézbentartani és irányítani nem tudja, ott a gazdaság elpusztul.

A hadseregben, a csend és rendőrségnél ugyanezt tapasztaljuk. Ezt a három jelenséget összevetve, azt kell tehát mondanunk, hogy a magyar paraszti osztály tagadhatatlan erényei dacára sincs még azon a fokon, hogy az országnak politikai kormányzását és igazgatását átvehesse, mert ők csak abban az esetben tudnak jól és eredményesen működni — és ez a magyar faj alsóbb rétegének jellegzetes tulajdonsága — ha erélyes és céltudatos felsőbb vezetés alatt állanak. És ez természetes is, mert egyrészt az országlás, az állampolitikai kormányzás és közigazgatási vezetés szélesebb, nagyobb látkörű ismereteket, másrészt pedig átöröklött tulajdonságokat igényel.

A mai rendkívüli komplikált közgazdasági kérdéseket elemi iskolai tudással és egy kis községi bírói bölcsességgel még-nem lehet sem megérteni, sem annál kevésbé irányítani.

Jegyzet: *) Ezért is révén — a hibákat keményen elítélő — dr. Weiss István, aki a járási hatóság megszüntetését kívánja és az elsőfokú hatóság teendőinek a községekre való bizásában látja a javulást.

Ezért a magyar kisgazdarétegnek a nagypolitikában vezetőszerepet adni nem lehet. Ez az országnak okvetlenül bekövetkező bukását idézné elő, de az eddigi tapasztalatok szerint igenis meg lehet adni neki azt a jogot, hogy a felsőbb és műveltebb úri rétegnek fővezetése mellett az ország ügyeinek a vezetésében aktív részt vegyen, akár mint képviselő, akár magasabb állásokban is. Ámbár éppen a kisgazdapárt legkiválóbb emberei bizonyították be azt, hogy bár a magyar paraszt g<-zda-osztály és földművesmunkás bajait ismerik, a bajoknak gyógyítását nem voltak képesek eszközölni. Egész tevékenységük, illetőleg a teendők iránti javaslataik meglehetősen szűk körben (pl. kisüst kérdése) azután a földbirtokreform körül mozognak, amely földbirtokreformnak végre is az volt a mottója, hogy el kell venni a nagybirtokosoknak a földjét. Az pedig kétségtelen, hogy az országnak összes bajait ebből a szempontból megítélni és annár kevésbé orvosolni nem lehet. Teljesen téves tehát a falupolitikusnak az a felfogása, hogy a magyar középosztályt teljesen pusztulni kell hagyni és helyébe egyszeribe oda kell tenni a magyar paraszti rend· képviselőit. Mindez illúzió.

Egyedüli helves politika az, hogy igenis módot kell adni a parasztság tehetséges képviselőinek arra, hogy a politikai életben mint másod harmadrendű elemek résztvehessenek és biztosítani kell azt, hogy a középosztály meggyérült soraiban a tehetséges parasztfiúk megfelelő tanulás és ismeretek szerzése útján bejuthassanak. De — mint ahogy már kimutattuk-sikeresebb működésre csak akkor lesznek képesek, ha a felsőbb osztályok évszázadok óta megszerzett kormányzati ismereteinek irányítása alatt működnek és ezért a pusztuló magyar középosztályt és felsőbb osztályt nem szabad pusztulni hagyni avégből sem, hogy ezt a felsőbb vezetést és irányítást elláthassa, amelyhez ismételjük óriási nagy ismeret és tapasztalat, ezenkívül pedig az idegrendszerbe átöröklött, szinte tudatalattivá váló képesség is szükséges.

VII. FEJEZET

A magyar parasztság életviszonyai.

19. §. A falusi ember lakása.

Az ember az időjárás szélsőségei a hideg, a meleg, az eső, a szél ellen állandó oltalomra, valamint fizikai és szellemi munkája fáradságának kipihenésére, védett nyugodt enyhelyre, lakásra szorul. Oda viszi munkaeszközeit, ott tartja értékeit, ott pihen, ott szerez magának új munkára erőt. Azért a lakóház az ember életének, központja, ahol idejének legnagyobb részét tölti és ahol családi él lefolyik. A lakásnak tehát hármas rendeltetése van, u. m. először védelem a természet viszontagságai ellen, másodsor gyűjtőhelye az ember vagyonának, tulajdonát képező eszközeinek, harmadszor pihenőhely. A lakás ezért az otthona. Ez az otthon fejleszti ki az ember egyéniséget, tartja össze a család egyes tagjait és teszi egy egészé azt. Nemcsak a testi egészségnek, hanem mint családi tűzhely a lélek egészségének is megóvója, nevelője a lakás. Mint azt Dr. Kerbolt L. "A beteg falu" c. művében idézi. Az otthon tehát mint legerősebb környezet hatás behat az; ember jellemére, ezért a legfontosabb formáló tényező. Egy ország kultúráját és gazdasági jólétét abból lehet tehát megismerni, hogy milyenek az emberek állandó tartózkodási helyeül szolgáló lakások, illetve az otthonok. Ahol szépek, egészségesek, lakályosak ott a lakosságnak a kultúráját már maga ez a körülmény biztosítja. Itt biztosak lehetünk abban, hogy ez nép jómódú, erkölcsös és a családi élet is jó, mert ott az ember életének nagy részét a lakásban tölti. A lakást sem szabad pusztán az időjárás, a hideg, az eső elleni védelemnek tekinteni. A ház nagyban és egészben a lakás részben, t. i. a családi élet folytathatóságát is jelenei. Ha ez nincs biztosítva, korcsmázás, távollét, lelki elégedetlenség, lelki gyökértelenség és sok más baj lesz

a következménye. Ha az embernek saját háza van egész más lesz az élete és a gondolkozása. Van egy szilárd, pont amihez ragaszkodják, van amit szerethet, amihez mindig visszatér, amihez gyermekkori emlékek is fűz-
 zik. Hogy a városi ember olyan gyökértelen annak oka az, hogy lakását mindig változtatni kénytelen. Evvel szemben az állandó lakás mint családi otthon tradíciót jelent, ami bizonyos világnézetre nevel. Amerikában a leghíresebb szociálpolitikusok vannak amellet, hogy a gyári munkást is saját otthonhoz juttassák. Az otthon több mint a lakás, mert a lakás inkább csak az első célt szolgálhatja, t. i. azt, hogy az embernek legyen egy a természet zordságai ellen védett helye. Az otthon már több, állandó megtelepülés lak, amely az enyém. Már Széchenyi István is felismerte a magántulajdont képező ház nagy fontosságát. "A Pesti por és sár" című művében: Irigylésre méltó, aki kényelmes házat sajátjának nevezhet, de irigylésre méltó az a hon is, ahol sok ház tulajdonos létezik, mert valóban semmi sem bizonyít valamely hon egészséges létéről annyit, mint az ingatlan tulajdonosok nagyobb vagy kisebb száma. Valamint egyes polgárokat véve, nincs erősebb alapja a közrendnek és csendnek, mint szabadbirtok, s nincs biztosabb kútfeje a fenntartási szellemnek; mindenkor, ha nem is bőségnek, legalább éhségihjának, amint célirányosan elrendelt ház, vagy ezekhez nyílt kilátás, biztos remény, a derék és sikeres munka utáni bizonyos eljuthatás, sőt mondhatni aránylag semmi som fejt ki annyi polgári és házi erényt mint éppen ez; kinek sem tulajdona, sem lakja, sem ezek elérésére semmi reménye nincs ugyan, mily kötelékekkel van az hazájához, embertársaihoz, felebarátaihoz kapcsolva? Bizony felette gyengéekkel s minden változás, minden ingás szinte csak kedvezőleg hathat rá. Nem úgy ki elődei lakta hazájában ingatlan tulajdon közt atyai házában lépett e világra, vagy két tenyere s veleje által pótolhatja születése mostohaságait könnyen és biztosan?

Ma két nép dominál a világon — tulajdonképpen egy fajta — az angol és az amerikai. Ennek egyik oka az, hogy ennél a két népnél van a legtöbb embernek saját háza. "Az én házam: az én váram" mondja az angol és ebben a felfogásban neveltetvén ki-

fejlődik benne az egyéni öntudat, a függetlenség érzete s ilyképp uralkodik a világon. Az átlag angolnak nincs olyan tehetsége mint az átlag magyar embernek, mégis az előbbit uralja a világ. Igaz, hogy itt nemcsak a közfelfogás tulajdonit szentséget az otthonnak, hanem a törvények is teljes sérthetlenséget, mintegy autonómiát biztosítanak neki. Az otthon dicséretét zengi a régi angol dal, mondván: „Nincs több olyan hely, mint az otthon.“*)

Valamely nemzet boldogulásának első feltétele az, hogy annak tagjai, az egyének, megtalálják a maguk boldogulását. Nálunk, az ónban ebben — éppúgy mint sok más dologban a közvélemény nagy tévedésben van. Kizárólag a politizálást tekintjük fontosnak. Ennek az oka az, hogy az ország népe, de különösen a közvéleményt irányító fővárosé több fajnak a keveréke. Ezek közül az egyik a magyar tulajdonképp fajilag sátoralké nép, a másik a zsidó szintén keleti nép, mely nem él otthoni életet. Nem is törekszik arra, hogy saját célra (tehát nem jövedelemszerzésből) legyen háza, állandó otthona, hanem mint intemacionalista faj, mindig kifelé él. A magyar közmondás azt mondja ugyan, "hogy mindenütt jó, de legjobb otthon" de azért a magyar úri osztály tagjai sokkal többet vannak máshelyt mint otthon. A magyar polgári ember is keveset törődik a házával, szeret korcsmába, kasszinóba, körbe járni és ott kártyázni. Ezt a tulajdonságát mindenesetre meg kellene változtatni. De ehhez elsősorban általánossá kell tenni azt a belátást, hogy az otthonnak is van varázsa és rendkívül sok szépet és jót találhat meg az ember az otthonában, ami elszórakoztathatja és a kedélyét kiműveli.

A saját ház jelentősége oly óriási, hogy a németeknél még különböző jelmondatokkal is ellátják azt, azzal is jelezve a családi tűzhely gondolatának a nagyszerűségét. Pl. milyen szép gondolatot fejez ki ez a felirat "Klein, aber mein". Kisebb arányokban nálunk is szokásban van ez, pl. különösen nyaralókon, így a Balaton vidékén "kis ház nagy nyugalom". Erdélyben találunk ilyen kapu feliratot: "Vándor e kis kapu nem akar kizárni, csak azt mutatja merre kell bejárni". Ezek a kis jelmondatok adják meg az otthon egyéniségét és mintegy rávilágítanak a gazda pszichéjére.

(Jegyzetet: lásd: következő oldalon.)

A saját otthon gondolata, tudata, ösztönszerűleg is arra serkenti az embert, hogy otthonát csinosítsa, díszítse. Ezzel barátságosabb lesz a lakás, vele együtt megváltozik a kedély, nem lesznek oly sivárak az emberek.

Az otthon fő alkatrésze tulajdonképpen a lakás. A falu és a város közötti különbség abban is nyilvánul, hogy a városi és a falusi otthon között úgy kiterjedésben, mint a birtoklás módjában naoy a különbség. A legtöbb városi embernek az otthona csak lakásból áll, tehát nem is egy egész házból, hanem annak csak egy részéből udvar és kert nélkül. A falusi ember otthona többnyire saját házából áll udvarral és kerttel együtt, de legalább is udvarral. A ház többnyire a saját tulajdona vagy pedig szüleinek, hozzátartozóinak a házában lakik és a ház idővel tulajdona lesz. Az igazi otthon fogalmában benne van, hogy az testileg lelkileg befogadja az embert. Azért a családi otthonba nemcsak a lakás, de a gazdasági élet viteléhez szükséges udvar és kert is beletartozik. Az otthon fejleszti ki az emberben az egyéniséget, mint a közmondás is helyesen mondja "ahány ház annyi szokás," azaz annyi egyén. Az önálló ház, de legalább is az önálló lakás, amelyben főző családtagok laknak az alap feltétele a családi életnek is. Az otthon fejleszti ki a jellemet, különösen annak önálló konzervatív tulajdonságait és az otthon köti az embert ahhoz a helységhez, amelyben lakik és azon át a házhoz, mert az otthon a szokás oknak az összessége. Az otthonnal ez az igazi hatása azonban csak akkor érvényesül, ha

1.) az otthon állandó, azaz ha nem folytonosan más-más helyen, más-más lakásban van,

2.) ha az otthonban azaz egy lakásban az összetartozók a családtagok laknak.

Az örökké változó lakás a környezet hatásának a törvénye szerint nem fejlesztheti ki az emberben az állandó érzéseket, ennek folytán nem marad fenntartó, konzervatív irányba. Ha pedig egy otthonban, amelynek fő alkatrésze a lakás, többen laknak együtt,

Jegyzet *) (A túloldalról) Lásd: Sir John Lubbock (Ford: dr. Sidó Zoltán) "Az élet örömei" (Mesterművek kiadás.)

olyanok, akik vérség szerint tulajdonképpen nem is tartoznak össze, akkor pedig nem fejlődhet ki az egyéniség. Még jobban erősíti az otthonnak állandó hatását az, ha az otthon a családnak egyszersmind tulajdonát is képezi. Hogy az otthonnak fentemlített állandósító hatásai érvényesüljenek, szükséges . az, hogy lakói az állandóság tudataából legyenek áthatva, ez pedig csak akkor következik be, ha az otthonba való élet nem másoktól függ, azaz ha az otthon az ő tulajdonukat képezi és így emberileg bizton számíthatnak arra, hogy mindaz, amit az otthonba beépítenek, befektetnek, amit az otthon csinósítására fordítanak, az az ő használatukra életük végéig megmarad. Az otthonnak ez az igazi, egy egész emberre kiterjedő hatása tehát az úgynevezett családi házban érvényesül leginkább. Miután az állami életben és a társadalomban nagyon is szükség van az összetartást és az állandóságot erősítő hatásokra, már ebből is önként következik az, hogy az államnak tulajdonképpeni alapja az otthon, vagy más kifejezéssel élve, a család, vagyis a család és az otthon szinonim fogalmak. Nagyon szépen és tapasztalati igazságoknak megfelelően mondja nagy tudósunk dr. Laky Dezső professzor:*) Az otthonnal összefüggő nagy erkölcsi tartalom ugyancsak alkalmas arra, hogy szinte védőfalként vegye körül az egyént. n A régi, különösen e középkori, de még az újkor elejéig terjedő, világban is az országnak, f.-zaz az állam összesített kormányzásának, egyik legfőbb feladata éppen az volt, hogy, minden embernek otthont biztosítson. A földesurak és a jobbágnak az otthona között nagy különbségek lehettek; a gazdag földesurak az ország báróinak, zászlósainak, főnemeseinek rendkívül gazdagon felszerelt, kényelmes volt as otthonul; a szegény nemeknek egyszerűbb, igen sokszor a jobbágyhoz hasonlító. A jobbágnak szegényes volt az otthona, de azért mindegyik egyformán otthon volt, mert lakója tudta, hogy abban született és abban fog meghalni. Bz a tudat adja pedig meg az otthonnak az igazi lényegét. Még ma is falun lenézett ember az, akinek nincsen saját háza: gyökértelen embernek,

Jegyzet; *) AZ albérlők és ágybérlők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. (1929. év. 29. old.)

jött-mentnek tartják, az állandóságot a faluhoz való kapcsolatot éppen a saját ház adván meg. Ezért a legegyszerűbb falusi ember is arra törekszik, hogy saját háza legyen. A magyar felfogás szerint a családalapítás összefüggésben van az önálló házzal, ezért mondjuk azt a családalapító férfiről és nőről, hogy házasságra lépnek, azaz önálló házba mentek lakni, nem másokkal élnek együtt. A falunak éppen jellegzetes tulajdonsága az a várossal szemben, hogy lakóinak legnagyobb része a saját házában lakik. És ez teszi a falut igazán faluvá. A városban az emberek nagyobb része már nem saját házában lakik, hanem mások házaiba bérli. Sőt túlnyomó nagyrésztben már többen, azaz több család bérel egy házat, illetőleg a háznak erre a célra épített egy részeit, úgynevezett lakásokat. A lakás bérlője a lakó, aki a házat és a lakást már nem bírja tulajdonul, sőt nem is birtokolja, hanem abban csak ideig-óráig lakik. Amint a városok folyton nőnek és nagyobbodnak, úgy nagyobbodnak azok a házak, amelyek arra a célra szolgálnak, hogy egyes embereknek és családoknak ideiglenesen lakást adjanak. Az ilyen városi lakás, már távol van az igazi otthonától, mert nem állandó s így lakóját nem köti, nem láncolja magához, hanem az sokszor változtatja a lakását, azaz költözködik és így semmi sem köti őt a házhoz, sőt még ahhoz a környékhez sem, amelyben a ház fekszik. Az örökös lakásváltoztatással függ azután össze a szokásoknak is gyors változása. És a modern életnek ez a jelensége, hogy mind kevesebb lesz abban az állandóság: a folytonos és gyors változás jellemzi és különbözteti meg leginkább a mai kort a múlt századoktól. Kivel pedig az ember környezetének hatása alatt áll és a környezet befolyásolja gondolkodását, felfogását és jellemét, így egész életét, világnézetét; korunknak örökös változásai és azok a forradalmi jelenségek, amelyek mindenütt tapasztalhatók szoros összefüggésben vannak és logikai következményeiza lakás és tartozkozási hely folytonos változtatásának, azaz az otthontalanságnak. legnagyobb baja azonban korunknak az, hogy a városi lakásban illetőleg lakrészekben nem egy család lakik, hanem a családnál még úgynevezett albérlők, idegenek laknak, akik vagy a

család egyes tagjaival, vagy többen idegenek együtt laknak, egy lakrészben, egy konyhában, vagy egy szobában. Így dr. Laky Dezső 1929-ben megjelent ki-tűnő művének: "Az albérlők és ágybérlők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten" táblázatai sze-rint 1880-ban 370.764 lakosból 50.940 albérlő és ágybérlő volt Budapesten (137.4%). 1910-ben 880.3 lakosból 127.626 albérlő és ágybérlő, azaz (144. Ez a szám a világháború után csökkent és 1925-ben 960.995-ből 84.282, azaz 87.7 (Ez a javulás azon-ban csak látszólagos, a nagy gazdasági depresszió; következménye. *)

A legutolsó székesfővárosi statisztikában ol-vassuk, hogy Budapesten 32 olyan lakás volt, mely-ben 15-nél és nyolc olyan lakás, melyben 18-nál is többen laktak egy szobában.**)

A lakás mint legele-mibb szükségletnek, a nyugalomnak; a pihenésnek, tehát az alvásnak a helye, ami kifejezésre jut a fekvőhelyekben. Egy város rossz lakásviszonyainak az azzal összefüggő összes bajokat tehát azzal mér-jük, hogy egy fekvőhelyen hány ember fekszik. So-kan nem bérelhetnek még egy szobát sem, hanem abban csak egy ágyat, illetve fekvőhelyet. De még többen ezt is megosztják másokkal. Ezek az úgynevezett ágyrajárók, mikor több ember pihen, illetve nyug-szik egy ágyban, még pedig egymásra nézve idegen ember, különböző korú, különböző nemű és foglalko-zású egyén, ez a helyzet nemcsak a testi és lelki egészségre rendkívül káros, de az egyéniség önáll kifejlődését is lehetetlenné teszi, mert hiszen embernek még nyugvási óráiban is alkalmazkodnia kell embertársaihoz, azaz nincsen egy zug sem a ré-szére, ahol ő mindenkire való tekintet nélkül tisztán egyénisége szerint élhetne. Több idegen embei nek egy lakásban való együttartozkodása tehát meg-öli a családi életet, az egyéniséget és az emberi nek megelégedett nyugalomát. Mentül inkább fokozó-dik ez a zsúfoltság, azaz mentül inkább megyünk a családi háztól, a legalább egy család tartózkodá-sául szolgáló lakástól az egy szobán keresztül az ágyrajárásig, antul inkább előáll a nyomorúság, az

Jegyzet: *) Lásd Laky Dezső. i. m. 33. oldal
Jegyzet.***) Lásd Magyarország 1930. március 6.

erkölcstelenség és bomlik a társadalom állandósága, nyugalma s biztonsága. Annál elégedetlenebb, sőt minden felforgatásra hajlandóbb lesz a város vagy az ország lakossága. A szociális, de meg tisztán emberi érzésből is kiindulva tehát, a közületnek legfontosabb feladata az, hogy lehetőleg minden családnak legalább is önálló lakrészt, tehát egy szobát biztosítson. Ettől az egy szobától fölfelé a családi házig, amely már nemcsak lakás céljaira szolgáló épületből, de udvarból és kertből is áll, vezet az ut, amelyen minden ország lakáspolitikájának járnia és az önálló ház megszerzésének lehetőségét előmozdítania kell. És mégis azt látjuk, hogy a mai államvezetés mindenre sokkal nagyobb gondot fordít, mint éppen arra, hogy a hatalma alá tartozó nép lakásszükségletét biztosítsa. Ez a kérdés jóformán kiesik a közéleti tényezők gondolkodásüalf és tevékenységének a köréből és ha valamilyen kormányzat foglalkozik is ezzel a kérdéssel, azzal sohasem etikai szempontból foglalkozik, hanem rendőri, legfeljebb közegészségügyi szempontokból. Ez az oka annak, hogy a lakáskérdés ma Európa minden államában megoldatlan; falun és városban egyaránt. Különösen mozgalmas és háborús időkben észlelni a lakáskérdés roppant nagy fontosságát. Általános törvény, hogy mozgalmas háborús időkben nagy a belső helyváltoztatás. Itár a százéves angol-francia háború- (1338-1453) alatt észlelték a francia (de még az angol) népességnek ide-oda (főleg a városokba) velő-vándorlását és a Poitiers melletti csata (1356) után a menekülők elárasztották Párlat, lázongás kitörését elősegítvén.s) .Az 1870/71. évi porosz-francia háborút a poroszok szerencsésen és dicsőségesen fejték be, ennek dacára a háború után Berlinben olyan nagy volt a lakásszükség, hogy lázongások, sőt forradalmi mozgalmak törtek ki. Ha ez a lakásszükséglet nyert háború után is ilyen veszélyes alakban nyilvánul, még veszélyesebbé válik veszített háború után, mint az 1918-ban a világháború végén a központi hatalmak országaiban általánosságban tapasztaltuk. Azt lehetne mondani, hogy a világháború közepétől fogva éppen a lakáskérdés teljes tökéletes elhanyagolása folytán a központi

Jegyzet; *) Póka-Pivny Béla: Csonka Franciaország.

hatalmak országaiban beálló nagy népvándorlás mindenütt már előre mutatta a felfordulás bekövetkeztét. A mozgósítás és bevonulás folytán előálló lakhely változtatás és a bevonult katonaságnak föltonosan váltakozó, az ország más-más részén való elhelyezése és ezzel a családtagok örökös vándorlása már magában véve előidézte a felbomlást, amely nemcsak a legyőzött népeket tette teljesen tönkre, de még a győztes országokban is óriási bajoknak volt a kút torássá. Annál sajnálatosabb, hogy a háborús kormányok egy teljesen hibás mentalitásból kiindulva semmit sem törődtek a háborús lakáskérdéssel és mikor a lakosság egy részének összezsúfolása már bekövetkezett volt, a bajokat különösen nálunk Magyarországon — ahol mindig megvolt az a töre levés, hogy a felmerült kérdéseket tisztán rendészeti utón oldják meg — arra vezetett, hogy a lakáskérdést nem a legtermészetesebb módon, t. i. lakások építésével, hanem a lakásokban a lakók elosz fásával akarták megoldani. Ez a sajátságos gondolkodásmód okozta azt is, hogy a háború ideje alatt majd minden országban, de különösen nálunk, mester ségesen nehezítették meg a lakásépítést, abból téves hitből indulván ki, hogy a háborúban bekövetkező nagyobb mérvű halálozás szükségtelessé teszi; az esetleges ellenséges betörés pedig veszélyezteti a lakásszaporítást. Így a helyett, hogy a rendelkezésre álló hadifoglyokat építkezési célokra használták volna fel és emberségesebb mozgási lehetőséget biztosítottak volna nekik, embertelenül összezsúfolva tartották azokat. Nálunk pedig, ahol ez nem történt meg és a hadifoglyokat egyes gazdaságokba osztották szét és azok jó bánásmódban és ellátásban részesültek, megint elkövették azt a hibát, hogy ezt a munkaerőt nem használták fel építkezésekre. Ilyképpen a veszített háború után olyan lakásszükséglet állott elő az összes nagyobb városokban és különösen Budapesten, hogy ez már maga is létrehozta volna a forradalmat. A világháborút megelőző 1911 és 1912-ik években évente 500-nál is több lakóház épült Budapesten. A világháború első éveiben 303, illetve 144, 1916-tól 1919-ig terjedő időszak alatt pedig mindössze 155 új lakóházat, magában 1919-ben mindössze 8-at építettek.

A világháború után az összes országokban megindult a nagyobb lakásépítési tevékenység.

Ausztriában 1920-1927-ig 33,542 lakás épült és 1928-32-ig további 30,000 lakas építkezése van tervbe véve. Ezt a viszonylag Nagyszámú lakást Ausztria úgy tudta felépíteni, hogy a lakásbért a minimumra redukálta, a Wohnungssteuer-t behozta, a befektetett építési tőkét nem amortizálta, szóval a kényszerrendszabályok egész komplexumát léptette életbe. Az osztrák példát dacára annak, hogy háború után az Összes európai államok közül viszonylag a legnagyobb kislakás építési munkát fejtette ki, a kényszerrendszabály miatt eddig egyik állam sem követte.

A háború előtt Németországban nagyobb falusi kislakás építő akció, főleg a telepítéssel kapcsolatban bonyolíthatott le. A háború előtti utolsó években hozzávetőlegesen 350.000 ember hagyta el a falut és a mezőgazdasági termelést és több helyen olyan nagy volt a városbatódulás, hogy 1910-ben egyes vidékeken kevesebb volt a lakosság száma, mint 1870-ben. A mezőgazdasági termelést a falukból való elvándorlás oly katasztrofálisan érintette, hogy az állam maga vette kezébe a telepítést és igen magas összegekből sietett az elvándorlási folyamatot új telephelyek létesítésével ellensúlyozni. Ez a telepítési akció, melynek szellemi vezére Max Sering, nem tudta ellensúlyozni a városbatódulást új munkás- és gazdatelephelyek létesítésével. E telepítési akcióval évenként mindössze 5000 mezőgazdasági telephely létesült, s körülbelül ugyanannyi kislakás épült. Jellemző a nagy városbatódulásra, hogy nagyobb falusi kislakásépítő akcióról, mely a mezőgazdasági népesség lakásviszonyai javítását célozta volna, nem tudunk a háború előtt.

A mezőgazdasági munkáskérdés érdekében az 1922. július 22. törvény értelmében mezőgazdasági munkások telepítésére 1927-ig kb. 265 millió márkát fordítottak. Hogy ebből az összegből hány ház épült, azt nem tudjuk. De tekintve azt, hogy 1930-ig az utolsó 8 év átlagában egy mezőgazdasági munkás telephely Németországban 7000-7500 R. T.-ba került, ha a fenti összeg mind telephely megváltására és munkásházak építésére fordított — ami egé-

szén való szintit len — és ha feltételezzük azt, hogy 260.000.000 M, amit arra fordítottak, mind arany-márka volt, akkor ebből az összegből 1922-1927-ig 35.000 mezőgazdasági kislakás épülhetett.

A harmadik falusi kislakásépítő-akció a háború utáni években indult meg. Ez kapcsolatban volt egyrészt a munkanélküliség elleni küzdelemmel, másrészt azzal a ve szed elemmel, amelyet a külföld vándormunkásmozgalma jelentett a német mezőgazdasági munkásságra. 1921. óta a munkanélküliség enyhítését célzó összegeket kölcsön formájában mezőgazdasági kislakások építésére használják fel. Ez a kölcsön, melyet a kerületi lakáshivatal közreműködésével a kormányelnök engedélyez kamat nélküli és 20-30 év alatt törlesztendő, kölcsön nagysága az építési tervre igazodik. Általában egy négyzetméter lakásterület 45, egy négyzetméter istálló-terület 30 márka, egy négyzetméter csűrterületre 15 márka kölcsönt folyósítottak, ezen az alapon 1925. végéig mintegy 30.000 mezőgazdasági munkásházat építettek. A birodalom a márka stabilizációja után 1924-ben 6 millió márkát, 1925-ben 15.399.000 márkát 1926-ban 43.799.000 márkát adott az akció zavartalan lebonyolításához.

Heg kell végül emlékeznünk azokról a munkáslakásépítő szövetkezetekről, amelyek a munkaadó bevonásával működnek s tetemes állami kölcsön igénybevételevel, főleg Brandenburgban értek el számottevő sikereket.

A német birodalomban 1918-1927-ig, 1.324.000 lakást építettek; 1924-25-ig a birodalmi országos városi és községi hatóságok 2.2 milliárdot, pénztézetek és szövetkezetek 0.56 milliárdot, magánemberek 2 ½ milliárdot építettek be. Még 17.000 lakásra volna szükség a lakás- és városépítészeti kongresszus előadója szerint. Ha a sokgyermekes családokra is számítanak, még további 8.000.000 lakás s ha a túlszűfolt lakásokat is számba akarják venni, még 6.000.000 lakást kellene építeni.

A birodalom munkaügyi hivatalának számítása szerint a bérlők jövedelmük 15.8%-át fizetik ki lakbér címén.*)

Jegyzet: Süddeutsche Monatshefte, 24. Jahrgang März
Hans Krüger, Landarbeitersiedlung, Seite 435.

Belgium: 1889-1919-ig. A Caisse G-énérale d'Epargne et de Retraite működött közre a kislakásügy fejlesztése terén.*) A kivitel ügy történet, hogy a helyhatóságok közreműködésével az életbiztosítással kapcsolatban alacsony kamatozású kölcsönöket adtak munkáslakások építésére és megszerzésére. Ennek a pénzügynek a kölcsönével 203 hitelszövetkezet segítségével 512.000.000 belga frankot adtak ki kölcsönként, melyből 125.000 lakás épült fel.

Az 1919. október 19-iki lakástörvény életbe léptette a Sociéte National des Habitation a bon marché. Ezek a társaságok az államtól olyan lakások építésére, melyeket vagyontalanabbaknak adnak el, ill. adnak bérbe, 7% -os, újabban 3% mellett kapnak kölcsönt és 1925. év végéig 662.000-000 belga frankot fektettek be 35.578 lakás építésébe. Ezenkívül más íuagánerabereknek is ad a belga állam építkezési segélyt 2500-4000 frankig. Újabban a felső határ 6000 frank, 1927-ig kb 17 esetben adtak ilyen segélyt. Különösen nagy súlyt helyeznek a lebuajok elleni küzdelemre, melynek fő szerve a "Ligue National Belge contre les laudis".

Angliában a lakásépítés hatósági támogatását a háború után az 1919. és 1925. évi "Housing Act"-ok hozták be. E törvény a helyhatóságok feladatává tette a lakásügy állandó gondozását az időnkénti szükségtelek megfelelő lakás szükséglet megállapítását, a telek megszerzését és a lakások megépítését. Sir Chambres megállapította a X. nemzetközi lakás és városépítési kongresszuson, hogy a háború utáni angol lakásépítő akció 227.000 font sterling közpénzbe került. Egymillió lakást termelt. 400.000 emberen segített, így a népesség 1/10-ét mentette meg a tönkremenéstől.

Franciaországban „Loci Ribot” 1906. évi április 12-iki törvény, mely nemcsak Franciaországban, de egész Európában határvet jelent a "Cité-jardin" megszerzését akarta lehetővé tenni a vagyontalanabb osztályoknak olyan évi törlesztés mellett, mely nem drágább a lakásbérnél. A törlesztés biztosítással kapcsolatos, 20 év múlva az. annuitás

Jegyzet: *) 1889. évi augusztus 9-iki törvény alapján létesült.

fizetése megszűnik s a ház az illető tehermentes tulajdonává válik. E törvény alapján eddig kb. 1,200.000 frankot fordítanak ilyen kislakások szerzésére.

Nagy szerepet játszik a francia kislakások építési politikájában a "Société d'Habitation a bon marché". Az állam ezeknek a társaságoknak 2-3 %-os kölcsönt ad. Ezen az alapon 30 év alatt 1 milliárd 300 millió fr. adtak kislakásépítési célra.

Hatalmas lökést jelent a francia kislakásépítés terén az 1928 — július 13-iki; Loi Loucheur ", a törvény célja egyrészt nagyobb tömegű olcsóbb lakások létesítése, másrészt kisbérért kibérelhető lakások létesítése. A program, melyet öt év alatt kell lebonyolítani 200.000 olcsó kislakás és 600.000 alacsony lakbérű kislakások építéséből áll. E kereteken belül épülő házaknál nagy szerepet játszik a szubvenció, melyre főleg a gyermekek száma, és a rokkantság mérete, illetőleg a hadiárva tartása ad jogcímet. A francia állam által érvényben lévő kislakásépítő akció fenntartása által vállalt állami hozzájárulás 1 milliárd 9 millió frankra megy fel. Az akció harmadát falunk kell lebonyolítani.

Franciaországban még a háború előtt, ahol az u. n. Lucheur féle törvény értelmében 260.000 új lakást kellett fellépíteni, melyekből 60.000 lakás jutott a középosztálybelieknek, a többi a szegényebb alsóbb osztálybelieknek. E lakásokból 50.000 Parisra esik.

De a "szociális termelés" hazájában Oroszországban sem jobbak az állapotok, sőt rosszabbak. A szociális irányú "Századunk" c. folyóirat 1930 évi februári számában (V. évf. 2. szám) "A meztelen Oroszország" című cikkében az ellenzéki kommunista Panait

Jegyzet. *) Kilián Zoltán az "Építő Franciaország (Magyar Szemle 1929. évi december. VII. kötet 4/28. szám. 223. oldal).

Továbbá forrásmunkák: André Lavie. "La Loi Loucheur" 1'illustration la maison 30. Kars. 1929. Dr. Wildner Ödön: A X. nemzetközi város és lakásépítési kongresszus problémái.

Süddeutsche Monatshefte 24. Jahrgang März. 1927-Heft 6. Wie steht es in München? Michael Gastieger.

Istrati elírni könyvét e címen ösmerteti, mely szerint "A lakásviszonyok egyre romlanak; az építkezés fejetlenül történik, új épületek is bomlással fenyegetnek, távolról sem tart lépést a népesség szaporodásával és a falusi szegénységnek a városba való özönlésével.

A munkásra (és a diákra) egy koporsónyi hely jut, két három család 12-18 ember zsúfolódik össze egy szobában. A tömeglakások az egészségügyi berendezések hiánya vagy rettenetes állapota fantasztikus számú betegséget okoznak." Igaz ezen már csak azért sem csodálkozhatunk, mert a kommunizmus akár csak a szocializmus a mai családot nem fenntartani., de lerombolni akarja éppúgy mint az egyént is. E kettőt pedig' csak az önálló otthon tartja fenn (ami tulajdonképpen egy). De a magyarországi radikálisok által, Petőfi Sándortól fogva ("Vigyázó szemetek Parisra vessétek" Ady Endrén át, a mai radikálisok és szocialistákig rajongva dicsért Párisban sem . ideálisak ma már az állapotok (habár jobbak is mint nálunk)-,mert a "Párisi lakosság" 10%-a bútorozott szobában lakik, (tehát albérlő és Így nincs igazi otthona), 26%-a egyszobás és 521-a két és háromszobás lakásokban lakik.

Hasonlóan a demokraták és radikálisok áltl dicsőített demokratikus Északamerikai Egyesült Államokban is'rossz a helyzet. A "Korunk" című erdélyi szociális folyóiratban Egon Ervin Kisch: "Chikago az ellentétek városa" címen írja „A chikagói felhőkarcolókat persze lehet fényképezni és leírni. Chikagó faházait azonban nem lehet lefényképezni és leírni. Ezek tútesznek minden képen. Európában alig akadhat valami ami züllöttségben, romlottságban, nyomorúságban hasonlítana ezekhez. Az örmény barlanglakások és Besszarábia sárkunyhói még mindig sokkal jobb állapotban vannak, mert ezek legáltalább védelmet nyújtanak a hideg és az eső ellen.

Elegendő Chikago két három ilyen lakóhelyét belülről megtekinteni — miután egyik hasonlít a másikhoz. Bármilyen kicsi is egy ilyen ház, mégis van benne négy vagy öt "lakás", amik mindegyikéért a háziúr havi 25, 30. dollár házbért szed be. Ez persze rettenetes nagy summa és a lakó csak úgy tudja kifizetni, hogy mindegyik szobában négy alvó helyen

nyolc személy alszik felváltva. A gyermekek gyümölcszsárító kosarakban alszanak, vagy pedig lapos ládákbán. Mindenütt három vagy négy mát rácot vagy alvóládát láttam egymás mellett.

A bérlők és albérlők valamennyien közös WC-t használnak rendszerint a pincében. Nagyon sok helyen viszont egyáltalában nincsen pice, mert a ház alatt Chikagó végtelen sok ingoványának egyike húzódik, amely ingoványokba cölöpök ereszkednek s rajtuk ívét méter magasságban lebeg a ház egészségtelen levegőben.

Az olasz lakásépítő szövetkezetek az utóbbi időben nagy bán hozzájárultak a háború okozta lakásínség enyhítéséhez és igen nagy eredményeket értek el. Olasz országban az utolsó 7 esztendő alatt mintegy 300.000 lakás épült körülbelül 3.800 millió líra értékben. Ezek közül a lakásépítő szövetkezetek az állam segítségével 51.972 lakást építettek, melyeknek értéke 1.300 millió líra volt. Ezidőszerint az egyik legnagyobb olasz lakásépítő szövetkezet, a "Salvatore d'Amalio" hatalmas építkezésbe kezdett.

Az épület értéke mintegy 15 millió líra, abban 800 család fog otthonra találni.*

Látjuk tehát, hogy nyugati kultúrállamok mégis nagy nekilendüléssel igyekeznek a házépítő tevékenységet előmozdítani és az alsó néposztályok tagjainak egy kis ház birtokát, vagy legalábbis tűrhető lakás bérletét biztosítani.

Nálunk Magyarországon az állam lakásépítési tevékenysége minimális volt. Így Budapesten a háború és forradalmak utáni 10 év alatt 4000 új épületet és 30.000 lakóházat építettek.**)

Magyarországon a lakásügy általában sajnos sok kívánni valót hagy maga után. Csak a legjobb módúak, a legmagasabb osztályokhoz tartozók laktak lakályos egészséges kényelmes lakásokban. A középosztály tagjainak: csali a nagyobb városokban van megfelelő, többnyire bérbevett lakásuk, faluhelyt az úri földbirtokos kis kastélyán vagy kúriáján kívül nyomorúságos lakások vannak, de még kisvárosokban is a lakások nagy része nem felel meg a

Jegyzet: *) Lásd: Magyar Szövetkezés 1931. dec. 26.

Jegyzet: **) Lásd: Magyarság 1930. évi március 6. számában közölt statisztikát.

legegyszerűbb követelményeknek sem. A magyarságnak általában nincs érzéke az építkezés iránt, holott egy nép, egy ember egy korszak nagyságát mindig a középítkezések jelzik. Hogy a magyar lakásviszonyok — különösen vidéken — egyáltalán nem mondhatók kielégítőnek, elég azt a tényt például állítanunk, hogy még Budapesten is az összes házak 21.9%-a nincs alapincézve. Még sokkal rosszabbak a viszonyok falun.

A lakást illetőleg a házat három szempontból vizsgálhatjuk:

1.) egészségügyi szempontból,
2.) lakályosság szempontjából,
3.) szépművészeti szempontból.

Közegészségügyi szempontból vizsgálhatjuk a házakat aszerint, hogy milyen anyagból készültek. Megkülönböztetünk a) sár, b) fa és c) kő vagy téglaházat.

Természetesen vannak olyan házak, amelyek többféle építő anyagból készülnek pl. részint téglából, részint vályogból, részint kőből részint fából stb. Ezen szempontból legkevesebbé felel meg a követelményeimnek a sárból épült ház, utána mindjárt a vályog. Legegészségesebb a téglából épített. Nálunk Magyarországon — integer Magyarországot értve alatta — sajnos a sár és vályogházak vannak a legnagyobb mértékben elterjedve, összes házaink 51%-a tehát a fele ebből az anyagból épült. Hét megyében nevezetesen hajdú, Jásznagykunszolnok, Békés, Csongrád, Csanád, 3ács-Bodrog, Tolna megyékben a házak 90%-a sár és vályogból van építve. Kislenc vármegyében Győr, Komárom, Esztergom, Bejár, Baranya, Pest, Heves, Szabolcs, Torontói megyékben 77.9%-a sár és vályogház. Ha már most azt vesszük, hogy az ország megszállása következtében, a magyar kormányzat alatt maradt u. n. Csonkamagyarország területe túlnyomó részben a felsorolt vármegyékre esik, ebből következik, hogy az ország területén a sár és a vályogházak aránylagos száma csupán ezen körülmény folytán is tetemesen nőtt, sőt még rosszabb lett a helyzet azáltal, hogy a földbirtokreform során kiosztott házhelyeken túlnyomóan ilyen házak épültek.*) (Jegyzet lásd túldaldalt.)

A vályogból épített ház, méginkább a sárház; az egészségügyi követelményeknek egyáltalában nem felel meg. A vályog és a sár a nedvességet igen könnyen, vezeti, a falak közötti párologást nagy fokban gátolja s így a lakást állandóan nedves állapotban tartja. Melegágya lesz azáltal mindazon betegségeknek, amelyeket a nedves lakás okoz, vagy vált ki, így elsősorban a tuberkolózisnak, azután a skrofulitikus betegségeknek, de még az angolkórnak is.

Közegészségügyi szempontból nagy fontossággal bír az is, hogy valamely lakás alá van-e pincézve, vagy sem. A mai Magyarországon 1.17 5.338 lakóház közül csupán 23.147, tehát 1.9% (mondjuk kerekén 2%) van teljesen alapincézve, részben alapincézve 168.690, vagyis 14.44., ellenben egyáltalában nincs alapincézve 983.505, azaz 834.

Ha az ország részei szerint vizsgáljuk az alapincézett lakások számát, akkor azt látjuk, hogy még legtöbb alapincézett ház van a Duna-Tisza közén, ahol a pince nélküli házak száma 83%, szemben a Tiszai-Maros szöggel, ahol ezek száma 91%.

Az alapincézésen kívül igen fontos a lakóhelyiségek és a konyhák padozata is. A statisztikai adatok szerint**) 2.739.813 lakóhelyiségből beleszámítva a szobákat, hálófülkéket és cselédszobákat is 1,347.962, vagyis az összesnek majdnem a fele földes padlóval bír.

Ezek a számok mar önmagukba véve is magyarázatát adják a nagymértékben elterjedt tuberkolózisnak.

A sár és vályogból épített, valamint az alapincézettlen és földes padlózatú lakások ugyanis a melegágyai a tuberkolózisnak, általában minden helyen fertőző betegségnek, mert ezeknek a baktériumai

Jegyzet: *) Ezeket a statisztikai számokat Bátky Zsigmond „Paraszt házak építőanyaga hazánkban” c. munkájából vettük M. j . 1921. évf. X. sz.

Jegyzet: **) Lásd Dr. Kovács Lajos: „Lakásviszonyok a közegészségügy szempontjából” c. alatt a Magyar Statisztikai Szemle 1926. nov. m. j. IV. évf. 11. sz. részletes adatokat tartalmazó értekezését.

különösen kedvező szaporodást találnak az ilyen lakásokba. A gümőkorrall fertőzött lakásoknak 95 ö-a földes. Ez az oka annak, hogy Magyarországon a tuberkulózis az összes művelt országok közül a legnagyobb mértékben van elterjedve.

II. Amíg a fentebb említett körülmények közegészségügyi szempontból jelentenek roppant nagy veszedelmet, addig a háznak lakályos, azaz kényelmes berendezése már csak részben közegészségügyi, másrészt családi, közerkölcsi, társadalmi és szociális szempontból bir nagy jelentőséggel. A ház, illetve a lakás, elsősorban arra van hivatva, hogy az embert az időjárás szélsőségei ellen megvédelmezze, másodsorban arra, hogy testi-lelki munkája ut 22 pihenőhelyül szolgáljon, harmadsorban az alapja, a családi életnek és végül negyedszer a kedélynek, az önnevelésnek a legfontosabb tényezője. A háznak tehát olyan berendezésének kell lenni, hogy nocsak véleimül szolgáljon az időjárással szemben, hanem pihenésre is eszközül szolgáljon. Kényelmi szempontból fontos még az is, hogy a lakásban megfelelő étkezési hely legyen, hogy az ételek asztalon kerüljenek elfogyasztásra, és az étkezők székeken vagy padokon üljenek, mert a földön való étkezés mellett igen könnyen megtörténik egymagának az ételnek, mint az evőeszközüknek különféle baktériumokkal való megfertőzése. Ételeket tartalmazó edények és evőeszközök sokkal tisztábban tarthatók, ha azok asztalon befödve vannak, mint hogyha a földön, azonkívül a falusi házakban a konyhái étkezőhelyiségbe gyakran bejáró háziállatok, kutya, macska is nehezebben juthatnak az ételhez hozzá.

Gazdasági szempontból is fontos, hogy a házak megfelelő éléskamrával legyenek ellátva és így az étkezésre szolgáló anyagok kellő mennyiségben és időben legyenek beszerezhetők. Itt ismét kifogás alá eshet az ételeknek a földön való tartása. A kamarák szempontjából a vidéken, faluhelyen kedvezőbb a helyzet, mint a városban, ami azonban megfelel az életviszonyoknak, mert a városban kisebb mennyiségben szerzik be az élelmi cikket, miután nagymennyiségű beszerzési helyek módot adnak, faluhelyen azonban igen fontosak a kamarák.

A ház kényelméhez tartozik, de közegészségügyi

szempontból is fontos, hogy az abban lakóknál megfelelő jó ágyakat, nyugvóhelyet nyújtson. További ilyen feltétel az, hogy a mellékhelyiségek is megfelelők legyenek, hogy ne kelljen téli időben meszsze az udvaron átmenni, vagy a kert végébe, ami különösen a beteg embernél végzetes lehet. Ezért szokásban van és nagyon fontos közegészségügyi követelmény az árnyékszékkel való ellátottságot is számbavenni. Az összes lakóházak közül 333-902 vagyis 28-41% volt olyan, amelyhez egyáltalában nem tartozott árnyékszék. Legelmaradottabb e tekintetben a Tisza jobbpartja, ahol a házaknak több mint egyharmada 44%-a ilyen. Az ember nem is gondolná, hogy még a törvényhatósági jogú városban is 19,8, azaz kereken 20% nincsen ellátva árnyékszékkel. Az összes árnyékszékek közül csak 20,7% volt zárt, 79,3% teljesen nyitott, ami közegészségügyi szempontból rendkívül hátrányos, mert a hasúri szerveknek különböző megbetegedését okozhatja. Igen sok helyen az árnyékszéknek az elhelyezése is a lehető legszerencsétlenebb, mert a kúthoz olyan közel van, hogy annak vizét megszennyezi. Szinte érthetetlen a népek az a szokása, hogy az árnyékszékot vagy trágyadombot udvarának a felsőbb fekvésű, kútját egy alsóbb fekvésű helyre teszi, ilyenképpen a trágyadomboknak és árnyékszéknek mintegy természetes lefolyás jut a kút felé. Összefüggésben van népünk tunyaságával és lustaságával, mely nem szeret mélyebb és így több költséget igénylő kutat építeni, de maga az intelligencia is nagy mértékben hibás ebben, mert sem a . . . — vezetői, sem a közigazgatási hatóságok nem törődnek ezekkel a kérdésekkel és a közegészségügyi viszonyokat inkább csak a választások alatt vizsgálják.

III. fontos az, hogy a falusi ház csinos legyen. Kívülről is mutasson valamit. Mert csak olyan ember tartózkodik szívesen otthon, akinek a háza, illetve a lakása megfelelő. A lakások szépítésére vonatkozó törekvés nem új keletű. A németeknél még a világháború előtt megindult egy akció amely a lakások csinosítását tűzte ki céljául. Jel-szava volt: "Schmücke dein Heimat."

Az angoloknál még sokkal régebbi ez az elv. Hálunk is volt ilyen irányú mozgalom, ami nemcsak a lakások, de a városok képét is barátság-

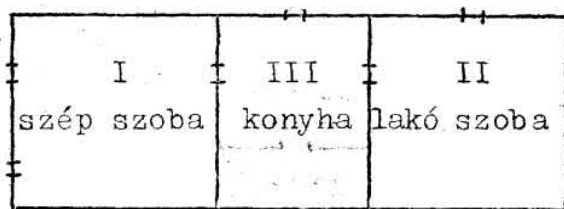

gossá, széppé kívánta tenni, olcsó virágdíszsel. Ennek címe volt 'Virágos Budapest, virágos Magyarország. AZ azonban nagyobb sikert elérni nem tudott.

A lakásnak jobb bútorokkal való ellátása fellendíti a falusi asztalos ipart is, és már ebből a szempontból is nagyjelentőségű. Nagy fontossággal bír a lakásoknál: képekkel való díszítése. itt különösen a családi vonatkozású, vallásos tárgyú és a nemzeti, jellegű képek bírnak jelentőséggel. Emezeknek az a hivatásuk, hogy a családi, erkölcsi és nemzeti érzést növeljék.

Nálunk a Magánházak és lakások nemcsak közegészségügvi, de ugyanolyan mértékben szépművészeti és kényelmi szempontból is kifogás alá esnek. Városi házainknak nincsen stílusuk, éppen csak bérkaszárnyák, nem nyújtanak családi otthont, csak éppen tartózkodási helyet. A falusi házak azonban egyenesen kétségbeesztő állapotban vannak.

Hogy a magyar ember mennyire nem törődik a házával, elég arra rámutatnunk, hogy még nem alakult ki a magyar építőstílus. A magyar falusi parasztház az u. n. Vürtenbergi stílus, melyet az ide betelepítettek hoztak magukkal. Ennek beosztása az alábbi ábrán van feltüntetve:

A ház- a keskenyebb részen néz az utcára, egy, többnyire két ablakkal. Az az u. n. „szép szoba“, a ház egyetlen front szobája, amelyet azonban lakásul nem használnak. A szoba minden sarkában rendszerint egy-egy ágy van, néhol egész a mennyezetig megrakva párnákkal, ami az eladó lány stafiringját kezezi. Ez a szoba a legtöbb paraszt házban padlós szokott lenni, de a rendes lakhelyül szolgáló szoba földes.

Az tehát tulajdonképpen csak parádénak szolgál, esetleg a vendéget szállásolják oda, vagy lakodalmat

tartanak ott vagy a halottat terítik ki. Ehhez a szobához csatlakozik a konyha és az udvar felé még egy lakószoba. A konyha első része, ahol a két szobába nyíló egymással szemben levő ajtó van, inkább átjáróul szolgál, de nagyobbára ezen a részen szoktak enni is. A konyha hátsó részén van a tűzhely, módosabb helyen szép cserép fali tányérokkal kidesztve. Ha a konyha nagyobb, hideg időben a család tagjai is itt tartózkodnak. A konyha mellett lévő lakószoba rendszerint földes, bútorzata egészen egyszerű. Ebben él az egész család. Ezt a lakószobát a búbos kemence fűti, amely speciálisan magyar. A búbos kemence nagyon jól fűlik, bár egyéb tüzelőanyag hiányában különösen az Alföldön szalmával vagy trágyával fűtik, ami igen nagy kár, mert mind a szalma minit a trágya tüzelés trágyában nagy veszteséget jelent. Ehhez a három helyiségből álló házhoz a tehetősebb gazda még egy szárnyat épít az utcai frontra, de az is inkább csak a gazdagságának a fitogtatásáért van és nem szolgál nagyobb kényelmére. Négünknek ez a lakásbeosztása semmiképpen sem felel meg a követelményeknek, hiszen látjuk, hogy berendezése felette célszerűtlen és kényelmetlen. Gondoskodni kellene tehát arról, hogy ezeket a szokásokat le.ssankint megváltoztassuk.

Történtek is eziránt intézkedések, úgy a háború utáni idők lakáspolitikájának szellemében a falusi lakásviszonyok javítását szolgálná a földreformnak, illetve az 1920. évi XXIX. t. c-nek a házhelyek kiosztására vonatkozó rendelkezése. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság 1929. dec. 31-ig 259.762 házhelyet osztott ki.* A földművelésügyi miniszter központi szakértőinek hozzávetőleges megbecslése szerint e házhelyeknek körülbelül a fele felépült. Ebből a F. A. K. Sz. által 1930. január lóig 26.691 esetben nyújtatott anyagi hitel. A F. A. K. Sz. támogatása évi 4%-os hosszabb vagy rövidebb lejáratú törlesztéses anyaghitelek nyújtásával történik. Pénzkölcsönt a F. A. K. Sz. egyáltalában nem ad. A hitel, amit az építkezni szándékozó házhelytulaj - ionosoknak nyújt, háromféle, u.m.

Jegyzet:*) Ezt a számot az O. E. B. statisztikából vettük ki.

1.) legfeljebb 1500 pengőig évente 4%-al kamatozó legkésőbb 20 év alatt visszafizetendő törlesztéses hitel.

2.) 640 pengőig terjedő 4%-os évi kamat mellett nyújtott három évnél nem hosszabb idő alatt évente két egyenlő részletben törlesztendő hitel.

3.) Legfeljebb 400 pengőig terjedő, egy évnél nem hosszabb időre szóló 4%-os kamat mellett nyújtott hitel.

A házhely tulajdonosok a hitelkérés alkalmával kötelezik magukat arra, hogy:

a) egy szoba, konyha és kamrából álló háznak alapját a teherbíró talajig kőből, vagy téglából építik fel, akként, hogy az alap a föld felett is legalább 0.30 m legyen,

b) hazuk építésénél a Következő méreteket tartják be:

szobaméret 22 m

szoba nagyság 2.60 m

szoba-ablak belméret 0.75/1.10 m

szobaajtó belméret 0-80/2.00 m

c) a felmenő és a lábfalak között szigetelő lemezt alkalmaznak,

d) házukat tűzbiztos anyaggal fedik,

e) lakószobájukat -padlózzák,

f) házukat tűz ellen biztosítják es végül

g) felépített házukat állandóan jókarban tartják és szükség szerint tatarozzák.

Hozzávetőleges számítások szerint kb. 80-100 ezer házhely tulajdonos volt abban a helyzetben, hogy saját erejéből épített. A PAKSZ építkezéseknél előírt és fentebb felsorolt kikötések megfelelének ugyanazoknak az egészségügyi és egyéb követelményeknek, amelyek; a falusi kislakás építés szempontjából megkívánhatunk, de az ő segítségével felemelt házak száma jelentéktelen.

Itt inkább csak az történt tehát, hogy a földbirtokreformmal kapcsolatban házhelyeket osztottak ki, bár nem rendelkezünk teljesen pontos statisztikával — ami szintén jellemző — hogy mennyi házhelyet osztottak ki és azon mennyi házat építettek. Átlagosan kerekszámban 260 ezerre becsülhetjük a kiosztott házhelyeknek a számát, amely házhelyeken kerekben több, mint 100 ezer házat építettek fel. Ha

egy házra, illetve családra hat embert szárnituhk, ez annyit jelent, hogy kereken 100 ezer család és így 600 ezer ember jutott ezután lakáshoz. Minden esetre jelentékeny szám, de nagyon messze van attól, hogy a lakás szükségletét kielégítse. Ha ezenfelül még figyelembe vesszük azt, hogy ezek a lakások többnyire falun épültek fel, meg kell állapítani, hogy ilyen módon a városi lakás szükséglet egyáltalán nem nyert kielégítést. Igaz ugyan, hogy a legutóbbi statisztikai adatok szerint Budapesten már lakásfőlősleg van, ez azonban nem azt jelenti, hogy a lakásoknak a száma elegendő volna, hanem csakis azt, hogy a rossz gazda sági viszonyok folytán nagyon sokan költöznek kisebb lakásokba és mások pedig összezsúfolódtak.

A falusi lakásoknak az építése is nagyon sok kívánnivalót hagy maga után. A földreformmal kapcsolatos házhely kiosztás a legtöbb helyen minden előzetes átgondolás nélkül történt. Nevezetesen:

1.) a házhelyeket igen sok helyen messze a falutól, néha 1-2 km távolságba, sőt nagyobb távolságokba is osztották el, 2.) a kiosztott házhelyeknél rendszerint nem vizsgálták meg azt, hogy maga a telek az egészséges lakás követelményeinek megfelel-e, így mélyenfekvő, nedves helyeken osztották ki a háztelkeket. Nem voltak figyelemmel arra sem, hogy a kiosztott telkeken könnyen lehessen jó ivóvizet kapni és legnagyobb baj az hogy alig történt gondoskodás aziránt, hogy a házhelyhez jutottak olcsón és egészséges házat építhessenek maguknak, ennek olytán a legtöbb újonnan épült ház sár és vályogfalu, mint a legtöbb régi falusi ház. Miután Magyarországon hosszú időn keresztül sem lesz újra alkalom arra, hogy nagyobb mennyiségű házat építsenek, a mostani háztelek kiosztás elhibázottsága hosszú időre lehetetlenné teszi a magyar falusi házépítés és lakáskérdés és egészséges megoldását. De a falutól messze kiosztott lakások lehetnek egészséges helyen, mégis hátrányos az ilyen település, mert a gyermekek messze vannak az iskolától, ezen a telepen lakó népség kevésbé tud asszimilálódni a többi falusi lakókkal és hosszú ideig meglesz Az ellentét a régi lakások-és a falutól távoleső új házak lakói között, ami kifejezésre

jut már most is abban, hogy ezen új telepet legtöbb helyen proletár-telepnek nevezik. Az új telepek messzefekvése tűzoltás szempontjából is nagy nehézségeket okoz.

Mindezen tények azt bizonyítják, hogy az államvezetők legnagyobb része nincsen tisztában az-
zal, hogy milyen roppant nagy fontossága van éppen a lakásnak, napjaink szociális kérdése és általában a társadalom nagy részének állandó, folyton növekvő elégedetlensége, amely sokhelyütt véres forradalmi mozgalmakban, a hatalomra juzóit alsó néposztály embertelen kegyetlenkezé seiben, egyáltalában az egész közélet elfajulásában nyilvánul, a lehető legszorosabb összefüggésben van a rossz lakásvisz onyo lokál. bátran állíthatjuk, hogy az egész szociális kérdés tulajdonképpen nem más mint lakáskérdés, mert ha a szegényebb népségnek is biztossittatik az, hogy szorgalmas munkával idővel önálló lakást, méginkább egy családi házat szerezhetne, a ma mindenütt tapasztalható szociális elégedetlenség megszűnne.

Látjuk az elmondottakból, hogy a magyarországi lakásviszonyok bizony sok kívánnivalót hagynak, de így van ez külföldön is, sőt még Amerikában is. Nem nagy a különbség az u. n. feudális és a demokratikus államok lakáspolitikája között. T. i. egyik sem nagyon törődik azzal, hogy nagyobb számban egészséges lakást és így otthont nyújtson a közület az egyeseknek. Igaz, hogy Franciaországban többet tesznek e tekintetben és hogy Angliában szintén nagy súlyt helyeznek a családi házakra, de az is igaz, hogy Magyarországon történik ebben az irányban a legkevesebb. De igaz az is, hogy minden kormány a közvélemény támogatására szorul és különösen leginkább a parlamentáris kormány, a közvéleményt pedig a társadalom formálja ki. Ha tehát egy országban a kormányzat, keveset tesz a lakásviszonyok javításáért, akkor ez annak a jele, hogy a társadalomban nem lett öntudatos kívánsággá a javítás vágya, azaz a társadalom nem bír tudattal aziránt, hogy milyen óriási fontossága van a jó lakásnak és a családi otthonnak, összes fejtegetéseink közül egyetlen egy sem tarja fel olyan világosan, éppen az

ellentéteket a falupolitika és a mai általános ideológia által megállapít ott politikai eszmények között. A politikai eszmények csak a közvélemény tánoátatása mellett érvényesülhetnek a közhatalom szervezetén át, mely különböző lehet, különböző kormányzat, abban azonban egyforma, hogy a közvélemény támogatására szorul, de a parlamentáris kormány leginkább. A közvéleményt pedig a társadalom formálja ki. Ha tehát az országban a kormányzat keveset tesz a lakásviszonyok javításáért, akkor ez annak jele, hogy a társadalomban nem lesz öntudatos kívánsággá a javítás vágya, azaz a társadalom nem bír tudattal az iránt, hogy milyen óriási nagy fontossággal bír a jó lakás és a családi otthon, összes fejtegetéseink közül egyetlen egy sem tárja fel olyan világosan éppen az ellentétet a falupolitika és a mai általános ideológia által megállapít ott politikai eszmények között. A politikai eszmények bizonyos általános eszmék, mint a szabadság, függetlenség, nemzetiségi kérdés, egyenlőség stb. végtelékig megoldását kívánják. Holott mind ezen eszméknek a gyakorlati megvalósítására rengeteg embernek az életébe kerül és ha megvalósulnak, nincsen azoknak semmi reális tartalmuk. A falupolitikának éppen az a célja, hogy a népesség egészének reális a jobb megélhetést biztosító szükségleteinek a gyakorlati megvalósítását kívánja s így azt lehetne mondani, hogy a falupolitikának a központja az egészséges lakás. És mert az egyes ember a maga csekély erejével azt, nem tudja megvalósítani, illetőleg a népességnek csak egy nagyon csekély része, ezért szükséges az, hogy a község a maga szervezettségével oldja meg ezt a kérdést és biztosítsa minden egyes embernek, illetőleg módot nyújtson arra, hogy az erőinek a kifejtésével magának emberhez illő lakást szerezhessen.

A családi ház építésének előmozdítására az államnak a következő intézkedéseket kell tennie. Nagyarányú kedvezményeket kell adni azoknak, akik családi házat akarnak építeni. Családi háznak nevezzük azt a házat, amely kizárólag a család tagjainak; szolgál otthonul és bérletileg hasznosítva nem. lesz. Család alatt értjük itt a szülőket gyermekeket mint minimumot. Tehát az olyan ház, amely-

ben nincsen szülő és gyermek, ebből a szempontból kedvezményben nem részesülhet. Természetes, hogy a házaspár egyikének vagy esetleg mindkettőnek az elhalálása sem változtat a családi ház jellegén, természetesen az sem, ha a szoros érdelemben vett család tagjain kívül testvérek vagy nagyszülők is benne laknak.

A kedvezmények elsősorban adókedvezmények, amennyiben a családi háznak teljesen adómentesnek kell lenni minden állami adótól s csak községi adó alá eshet. A családi házat elérverezni nem lehet. Családi háznak azonban csakis olyan ház nevezhető, amely az egészségügy követelményeknek megfelelően van építve, tehát téglából, alapincézve és fapadozatu szobával. Ilyképpen elérhetjük azt, hogy aki csak teheti iparkodik magának ilyen családi házat építeni és ezzel biztosítjuk a falusi lakások megfelelő voltát, de egyszersmind azt is, hogy a városból sokan fogják kiköltözködni a faluba csak azért, hogy ilyen kedvezményekkel építhessenek. A családi ház szabadkézből eladható és ismét családi házzá lesz akkor, ha azok, akik megveszik szintén családi házzá akarják nyilvánítani.

20. §. A falusi ember táplálkozása.

Amint az előző fejezetben láttuk azt, hogy a magyar falusi ember lakása mennyire nem felel meg a egészséges lakás követelményeinek, hogy a vidék lakásviszonyai — dacára a nagyvárosok nyomortanyáinak és tömeglakásainak — a városi lakásviszonyoknál általában sokkal rosszabbak — a falusi ember táplálkozását vizsgálva ugyanarra az eredményre jutunk.

A falusi ember táplálkozásáról az a tévhit terjedt el, hogy nagyon jó és célszerű. Éppúgy benne van a köztudatban az is, hogy minden falusi parasztasszony elsőrendű gazdasszony és kitűnő szakácsnő.

Az újabb falupolitikai kutatások bebizonyították ennek a nézetnek a téves voltát. A magyar falusi ember és különösen a földműves ember nagyon hely-

telenül táplálkozik. Táplálkozását különösen két szemponttól kell helytelennek mondanunk.

1.) Táplálkozása meglehetősen gyenge. Különösen tél végén és a nagy nyári munkaidőben, így aratáskor, habár akkor többször és jobbat esznek mint a téli nagy munkátlanságban. Bár gulyáslevest sőt néhol tyúklevest is főznek és a tejfölt is felhasználják, fő eledelük mégis lebbencsleves, zöldpaprika paprikás krumpli, szalonna, amelyhez nagy mennyiségű kenyeret fogyasztanak. Természetesen ez a táplálkozás olyan embernek, aki egész napon át a szabadban erős fizikai munkát végez nem elégséges, a munkában felhasznált energiát ezzel pótolni nem tudja, aminek következtében a falusi földműves ember az aratás és behordás után rendkívül el van csigázva, különösen az asszony nép.

A téli pihenés idején mikor nagyobbára csak a ház körül tesz vesz a magyar paraszt táplálkozása még gyengébb, naponta kétszer esznek a szegényebbek, u. m. délelőtt 9-10 körül és délután négykor. Ellenben disznótor, esküvő és névnapkor táplálkozásuk sokkal bőségebb, néha még túlzottan bő is.

2.) fiziológiailag főhibája a magyar ember táplálkozásának az, hogy egyoldalú. Hiányzik belőle a tojás, zöldség, gyümölcs s így a vitaminokat tartalmazó anyag. Igaz ugyan, hogy a magyar ember a paprikában és a hagymában sok vitamint vesz magához, talán azért is fogyasztja olyan nagy mennyiségben, mert a természete megkívánja, az azonban kétségtelen, hogy a gyümölcsnek amely ugyancsak nagy mértékben tartalmaz vitamint, táplálkozás céljából nagyobb mértékben való felhasználása előmozdítaná egészségét. A gyümölcs ugyanis a vitaminon kívül nagy tápértékkel is bír a benne levő nagy cukortartalomnál fogva. Népünk azonban a gyümölcsöt nem nagyon kedveli, az újabb időben nagyon elterjedt dinnyét és a szőlőt kivéve a fiatalja inkább éretlenül eszi meg s így nemcsak hogy egészséges táplálékul nem szolgál, hanem sok bajnak is lehet okozója. Igaz ugyan, hogy a gyümölcsnek mint tápláléknak lebecsülése nagyrészt az intelligenciára is áll. Magyarországon, ahol a legzamatosabb gyümölcs terem, a gyümölcs a vendéglőkben egyik legdrágább étel, eltekintve attól, hogy rendszeren rosszat kap

az ember. De a legparádésabb banketteken sem fordul elő a menüben soha sem gyümölcs, míg külföldön ezt mindenütt megtaláljuk

Hogy ennek a kevés gyümölcsfogyasztásnak mi az oka, azzal ezideig kevésbé foglalkoztak. A következménye ennek a táplálkozási rendszernek az is, hogy Magyar országon kevés és drága a jó faj gyümölcs. Visszahat azután ez a táplálkozási rendszer a gyümölcs termelés elhanyagolására is. Itt függ össze a táplálkozási és gazdasági rendszer. A nagyobb gyümölcsfogyasztás maga után vonná a kertészet fellendülését, aminek mar társadalmi és gazdasági hatásai lennének. Kertészeti művelés mm llett kisebb területen nagyobb család is meg tudóéin!, nagyobb intelligenciát igényel mint az eddigi külterjes gazdálkodás, a természetnek részletes megfigyelését követeli meg. Mindez visszahatással van a gondolkozásra, a jellemre és a fajnak a fejlődésére is. Végül hosszabb időn át biztosít az embereknek munkaalkalmat, mint a szemtermelési rendszer. . .

A gyümölcskertészet előmozdítása tehát a falupolitikának elsőrendű feladata.

A magyarság rossz termelési rendszerével függ az is össze, hogy a magyar ember a konyhán rengeteg liszctet és zsírt használ. Az Alföldön a tiszamenti munkás tisztán csak búza és fehér kenyeret akar enni. Vadnay említi a Tisza mellékéről szóló munkájában), hogy amikor a főispáni lakásnak fűtője meglátta, hogy ő a főispán, rozskenyeret eszik, azt mondotta hogy a főispán úr öméltósága nagyon szerényen él, mert Csongrádban a munkás ember sem eszik rozskenyeret. Ennek a tiszta búzakenyérnek a fogyasztása igaz, hogy az alföldi munkás emberre nézve nem olyan hátrányos, mint például lenne valamely szobában dolgozó hivatalnok emberre, mert a mezőn erős fizikai munkát végző munkás embernek szüksége van a búzakenyérre, különösen a mostani, egyoldalú táplálkozása-mellett, s ha étrendjében több helyet adna a tojásnak, tejnek, gyümölcsnek, akkor a szervezete nem kívánná az erős búzakenyeret. De a magyar ember egyoldalúan táplálkozik. Itt fő tápláléka a kenyér és a szalonna Egész munka rendszere is a két fő táplálékkal függ össze, előre igyekezik magának biztosítani egész évre a

kenyeret és a sertést. Ezért szüksége van arra, hogy bizonyos mennyiségű kenyérmagja legyen. Sok esetben, ha magának nincs földje, vagy nem komenciós cseléd, mint "részes" biztosítja magának az évi búzát természetben és hogy legyen kellő mennyiségű zsírja ugyancsak sok esetben ez viszi bele a "feles" "harmados" gazdálkodásba, ilyenképpen a sertéshizláláshoz szükséges kukoricát ismét természetben, hogy magánál biztosíthassa. Vadnay idézett munkájában rámutat arra, hogy külföldön mennyivel kisebb jelentősége van a kenyérral való táplálkozásnak. Dániában pl. egy 30 holdas gazda 30 tehenet tart. Ott aszerint mérik a gazdakat, hogy hány 20, 30 vagy 50 tehene van. Nálunk a holdak száma adja a tekintélyt. Ezért igyekeznek a magyar gazda néha még erején felül is földjét nagyobbítani. Külföldön fő táplálék a sajt és a vaj, a tojás a gyümölcs, míg nálunk a liszt és zsír.

Másik nagy oka annak, hogy a magyar ember rosszul táplálkozik az, hogy a magyar földműves asszony rosszul főz. Itt nem a 100—200 holda gazdák feleségeire kell gondolnunk, hanem a kisebb gazdák asszonyaira, akik nem tudnak főzni, hanem össze-vissza kotyvasztanak, tésztát főznek pl. egy kis zsíros lében és azt viszik ki az uruknak a földekre. Sokszor két órahosszat is elgyalognak ezzel az étellel. Ez is oka egyrészt annak, hogy a paraszt ember rászorul a szalonna és kenyér evésre.

A nemzeti büszkeség sehogy sem akarja elismerni ezt az igazságot. Ha valahol az országban (külföldön persze soha) előadást tartván eme megállapításunkat főlemlítjük, óriási fölháborodás keletkezik. Szinte nemzetgyalázásnak veszik, mert általános az a meggyőződés, hogy a magyar konyha kitűnő. Ez így is van, de csak a felsőbb osztálybelieké és a jómódú paraszt gazdáé. A szegényebb nép asszonya ellenben nagyon rosszul főz. A vidéki parasztnépnél foglalkozó orvosok ezt a tényt egyre inkább elismerik; így pl. dr. Galambos József szerint: "az asszony nép a takarékos háztartáshoz és a jó főzéshez nem ért, s a leányokat nem tanítja senki meg".*)

Jegyzet: *) Lásd: Pestvármegyei Népművelés 1934. május hó 214. old.

A kisebb gazdák feleségei közül csak azok tudnak főzni, akik mint cselédek valahol úri háznál szolgáltak. (Épp úgy az erdőkerülők, gátőrök feleségei szintén, akik az úri házaknál megtanulták.) Ilyen pedig az Alföldön — különösen a kicsit tehetősebb gazdalanysok között — kevés akad, hiszen azt már másutt említettük, a gazdalanys szerencsétlenségnek tartja, ha szolgálatba kell állnia. A dunántúlon még inkább szokásban van, hogy módosabb lányok is elszegődnek, azért nagy általánosságban dunántúli gazdaasszonyok intelligensebbek is az alföldieknél.

Egyet azonban meg kell hagyni a magyar asszonynak, hogy ha főzni nem is tud, de annál jobb kenyeret süt. Az a kenyér tehát amiből a magyar ember aránylag olyan sokat eszik, valóban jó és tápláló, de ha mégolyan jó is mindennap ugyan azt enni nagyon egyoldalú táplálkozás. Ez is oka annak hogy a magyar ember szívesen megy a korcsmába és szívesen eszi meg a korcsmai ételt.

Ezzel szemben egyes alkalmakkor különösen lakodalmakkor egyik másik vidéken az étkezésben nagy pazarlás megy végbe. Van olyan vidék, ahol mintegy megkövetelik a gazdától, hogy nagy lakodalmat tartson, ha nem teszi megszólják, így mintegy morális kényszer alatt áll.

Egy Heves megyei községben az erdőkerülő említette, hogy amidőn leányát férjhezadta 24 akó borterméséből 12 akó fogyott el, húsnak pedig levágott 8 juhot és egy sertést. Tehát egész téli élelmiszer-készletének a fele elfogyott a lakodalmon. A palócoknál előfordult (Czobor alispán elbeszélése szerint) a lakodalmas gazda az egész falut ellátta egy hétig, mert a lakodalom egy hétig tartott. Ezen az állapoton azután úgy próbált segíteni, hogy aki engedélyt kért katonai szolgálat előtti nősülésre, annak csak oly feltétel alatt engedélyezte az esküvőt, ha kötelezte magát, hogy lakodalom csak másfél napig fog tartani. Szokásban volt ezen a vidéken kedden tartani az esküvőt s azután a lakodalom egész vasárnapig tartott. Az említett Czobor László alispán, mint mondta, főszolgabíró korában szénán este 12 órakor gyakran szétzavartatta a lakodalmat. Másnap azután a gazda nem

egyszer megköszönte neki a jóságát, hogy ezt megtette. Nem ritkaság, hogy Békés vagy Ccongrád megyében valamely 30-40 holdas gazda 200 családot is meghív a lánya lakodalmára. A szegényebbje is igyekszik fényes lakodalmat tartani, hogy megmutassa, hogy ő is bírja, mert ezen a vidéken szégyen a szegénység.

A magyar embernek a fent ismertetett gyenge és egyoldalú táplálkozása nagyban előmozdítja a tuberkulózis terjedését. Ez a betegség nem kis mértékben pusztít hazánkban éppen azon a részen, ahol a lakosság másképpen aránylag jómódú és tiszta búza kenyeret eszik, t. i. az Alföldön.

De nemcsak a felnőtt ember táplálkozása célszerűtlen nálunk, hanem mint azt gyermekhalálzási statisztikánk szomorúan bizonyítja, a gyermekeké is. Évente nagyon sok gyermek pusztul el bélhurutban, aminek csak az az oka, hogy nem tudják a gyermekeket jól táplálni. Gyakran az anya vagy az öreg szüle oda ad a gyermeknek egy tejbemártott. szemlyét, ami könnyen megsavanyodik és bélhurutot okoz, gyakran egész kis gyermeket láthatunk amint valami zöld gyümölcsöt, nagyobbára almát majszol. Látjuk is ennek a következményeit, ha Budapestről Szeged felé utazunk láthatjuk, hogy a vasút mentén százszámra állanak egymás mellett a gyermeksírok. A kis sírok részben azt jelentik, hogy nálunk nem tudnak jól bánni a gyermekekkel. Hiszen az összes európai országok között hazánk áll negyedik helyen hátulról kezdve, ahol legnagyobb a gyermekhalandóság.

Általában azt kell tehát mondanunk, hogy népünk az összes művelt nemzetek közül a legrosszabbul táplálkozik. Ennek négy okát lehet megemlíteni:

- 1) a falusi földműves asszony általában nem tud főzni, .
- 2) a táplálkozás egyoldalú
- 3) tejet, tojást zöldséget aránylag nagyon keveset fogyaszt,
- 4) hétköznapokon s általában nyáron absolut rosszul, vasárnap pedig túltáplálkozik.

Érdekes azonban, hogy a maga természetes eszével rájött arra, amit a tudomány csak év óta

ismer, hogy a hagyma, uborka, zöldpaprika az egészségre jó hatásúak, s ezen vitamindús anyagokat nagy mértékben fogyasztja.

A gyenge és rossz táplálkozás miatt a falusi nép szervezete természetesen gyengébb lesz. Hamar megrokkann, gyorsan öregszik és nem kis mértékben oka annak, hogy a magyarjain közegészségügyi viszonyai olyan szomorú képét mutatnak.

Törekednünk kell tehát a falusi ember táplálékát az emberi szervezet követelményeinek megfelelően változatosabbá tenni, az egyoldalú liszt és zsír fogyasztás helyett az egészségre előnyösebb vegyes táplálkozásra rászoktatni, kiegészítve az eddigi fő táplálékait több hús, tej és tej tennék, zöldsőzelék, valamint nagyobb mértékű gyümölcsfogyasztással.

Nemcsak nálunk Magyarországon, de általában mindenütt a kenyér a parasztnak a fő tápláléka. Nálunk csak fokozottabb mértékben azért, mert a másfajta élelmiszer drága. Ellenben Svájcban is, ahol a parasztság jobbmódú és sokkal tanultabb, igen nagy a kenyérfogyasztás, így pl. dr. Badics József: Az agrár Svájc című mezőgazdasági üzemgazdaságtani tanulmányából tudjuk, hogy egy 716 hektáros tehát kereken 12 kat. hold területen gazdálkodó 462 frankot költött kenyérrre és ebből 85 frank ára gabonát termelt meg csak maga, a többit vennie kellett. Magyar országon ez szinte elképzelhetetlen helyzet.

A lisztneműnek fogyasztásában elől állunk. Ez a legolcsóbb és legváltozatosabban elkészíthető táplálék. A szabadlevegőn mozgó izommunkát végző embernek nem is árt. A búzafogyasztás fejeként a következő:*)

Franciaország	198.8
Belgium és Luxemburg	185.3
Olaszország	183.7
Magyarország	156.0
Spanyolország	155.4
Nagybritannia és Írország	153.8
Bulgária	153.2

Jegyzet: *) Adatok a Magyar Statisztikai Szemle 1931 évi márciusi számából (IX. évf. 3. sz.),

Dánia	151.6
Svájc	139.7
Görögország	127.5
Németalföld	123.9
Románia	122.8
Jugoszlávia	122.7
Csehszlovákia	114.5
Ausztria	103.3
Svédország	92.6
Németország	80.6
Norvégia	73.3
Portugália	59.3
Lettország	55.6
Litvánia	51.1
Lengyelország	49.3
Finország	48.2
Esztország	44.1

A balti államok. Skandináv államok és Németország alacsony búzafogyasztásának az a magyarázata, hogy ezeknél a rozslisztből készült kenyér a főtáplálék. A fent közölt táblázat szerint bár az tűnik ki, mintha nem minálunk volna legnagyobb a lisztfogyasztás, de ha figyelembe vesszük, hogy az előttünk álló, három államban a rozslisztet általában nem használják, míg nálunk az 1925-1930-ig terjedő években a fejenkénti átlag 57 kiló, akkor hazánk a liszt fogyasztásban az első helyre kerül.*)

Hogy nálunk a falusi köztáplálkozás mennyire hiányos, azt bizonyítják — a többi között — az országos egészségügyi Intézet vidéki szerveinek vizsgalati eredményei is. Az Intézet a vidéken szervezett u. n. egészségügyi mintajárásokban megvizsgál, ja az iskolás gyermekeket s ezek közül nagyon sok hiányosan tápláltat talál; nevezetesen

- 1) a berettyóújfalusi járásban 2025 megvizsgált közül 200-at 9.8 %
- 2) a gesztési " 993 megvizsgált közül 189-et 19. - %
- 3) a gödöllői " 1328 megvizsgált közül 420-at 31.6 %
- 4) a mezőkövesdi " 4536 megvizsgált közül 1185-öt 26.1%

Jegyzet: * Adatok Magyar Statisztikai évkönyv. Új folyam XL. 1932-Meg jelent 1933. 246. old.

- 5) a váci járásban 2159 megvizsgált közül
592-öt 9.1 %
6) a pécsi IV. kerületben 806 megvizsgált közül
348-at 45.-%.

(A Pécsen kapott magas azt a látszatot keltheti, hogy általában a városokban több a rosszul táplált gyermek, mint a falvakban, de tekintetbe kell vennünk azt, hogy Pécsnek ez a része tipikus proletár negyed.)

Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy az u. n. tejjel és mézzel folyó Kánaánban nem a túltermelés a baj, hanem a belső nagy szegénység, aminek részben a rossz munkabeosztás is oka. Gondoskodni kellene arról, hogy a magyar ember télen is juthasson valami keresethez, munkaalkalomhoz, hogyané csupán a nyáron megszerezhető búzán és sertésen (zsirton) legyen kénytelen élni.

Egyes téli háztartási tanfolyamok, háztartási iskolák keretében meg kellene tanítani a magyar parasztság lányait, és asszonyait az előttük ma még nagyrészt ismeretlen — változatosabb egészségesebb ételeknek a főzésére.

Azonkívül igyekezni kellene — ez különösen a földműves népre áll, a nép táplálkozását az egész éven át egyenletesebbé tenni, hogy ne mint fentebb említettük, a nyári nagy dologidőben táplálkozzék a leggyengébben és télen a nagy disznótorok és lakodalmak idején, amikor a mai gazdálkodás rendszerre mellett csak a ház körül tesz-vesz;, alig végezvén fizikai munkát, vegyen magához túl erős sok esetben már az egészségre is ártalmas, nagymennyiségű táplálékot.

21. A falusi ember ruházódása.

A népviselet, a városi viselet elterjedése, a csizma különös jelentősége a falun.

Az ember ruházódásának kétféle jelentősége is van. Először is a ruha arra szolgál, hogy védje az embert az időjárás káros behatásai ellen; azaz a szél, a hideg, a meleg és az eső ellen. Ebből a

szempontból a ruházodásnak tehát praktikusnak, azaz az időjárás különböző behatásaihoz alkalmazkodónak kell lenni. Másodsorban a ruházodás az ember kitűnési vágyat, a cicomát szolgálja. E szempontból tehát az emberek azért öltözködnek, hogy tetszetősek legyenek, esetleges testi hibáikat ezzel eltakarják és hogy mások fölött Ízlésben és a ruhájuk gazdagságával kitűnjenek. Mivel pedig az ember mások fölött kitűnni, hibáit eltakarni és jótulajdonságait érvényre juttatni igyekszik, a ruházodásnak ez a második jelentősége fontossabbá vált mint az első, legalább is az emberek szemében. Éhnek folytán az emberi ruházodás kevésbé szolgálja a célszerűséget, mint a tetszeni vágyást, az ünnepélyességet. Némelyeknél a ruházodás mint testet-lelket fegyelmező eszköz is szerepel, ilyen a katonai ruha, a szerzetesrendek ruhája, a papi öltöny általában. Ezeknél a ruha az egyformaságával mint egyenruha, vagy újabban formaruha, a testületi szellem kifejlesztését is célozza. A középkorban a ruha valamely rangba való tartozás kifejezője is volt. Megkülönböztették a papi és szerzetesi ruhákon kívül a nemesi, polgári és paraszti ruhát, Mivel a ruha az Ízlésnek a kifejezője, ezért a ruházodásnak van bizonyos nemzeti karaktere is, azaz a különböző nemzeteknek, fajoknak különböző szabású és színű ruháik vannak, amelyek az illető fajnak érzéseit és gondolkozását is kifejezésre juttatják. Pl. a magyaroknak és a lengyeleknek pompakedvelő ruhái vagy a hollandusok egyszerűbb polgári viselete. Éppen azért mert a ruha bizonyos esztétikai felfogást is kifejezésre juttat és mert abban némileg a célszerűségi kérdések is szereplnek, azért a ruházodás különböző korokban változik és így összefüggésben van a korszellemmel is. Ezt különösen a női ruházodás tükrözi vissza. A középkorban pl. amikor a nőtől szigorú tartózkodást és az otthon való foglalkozást követték meg, a ruha szabása teljesen zárt volt és a sok kulcsnak a felaggatására külön övet használtak. Az újabb korban amikor a természet tudó mányi gondolkodás jutott előtérbe, akkor a szűk és zárt női ruhák bővebbek, lengébbek lettek. Az olyan korban, amikor a nők különösen tetszeni vágnak az

az alakot, a formát jobban érvényre juttató ruhát viselnek, míg a szerzetesnőknek a ruhái azt teljesen eltakarják. További szabálya a ruházkodásnak az, hogy, hogy a divat mindig felülről terjed lefelé, mivel az alsóbb néposztályok a felsőbbség viselkedését és viseletét utánozni óhajtják, ezért iparkodnak az öltözködésben is hozzájuk hasonlítani. Ezt különösen látni a városi polgárság és a parasztság viseletében. Amíg azonban a felsőbb osztályok viseleti divatját az alsóbb osztályok átveszik huzamosabb idő telik el, azaz a felsőbb és az alsóbb néposztályok öltözködése között hol rövidebb, hol hosszabb időszak, pár évtized, van. Így pl. a középkor lasabb életüteme mellett a felsőbbosztály ruházkodása olyan lassan terjedt el az alsóbb osztályokban, hogy azalatt a felsőbb osztályok már más divatnak hódoltak. A felsőbb osztály divatja tehát — hasonlattal kifejezve ~ úgy terjed az alsóbb osztály felé, mint ahogy a vizet hasító gőzhajó által felvert hullámok lassú mozgással mennek a part felé és a hajó már a szemhatáron jár mikor a parthoz érnek.

Nálunk Magyarországon a rendiség korában a magyar úri osztály az u. n. magyar ruhában járt, melyet a sujtások jellemeztek és a gazdag színpompá. Ma az u. n. angol divat — sacco öltözködés — van elterjedve. Aminek három oka is van: egyrészt az, hogy a mai kor egyenlősítési törekvéseibe nem illeszthető be a régi rendi ruha, másrészt az, hogy az angol divat Angliát általában utánozni kívánó törekvésekkel párhuzamosan terjedt el és harmadszor azért, mert a mai kor felsőbb osztályainak főfoglalkozása a hivataloskodás (közhatalosi vagy magánvállalati irodákban való foglalkozás lévén) erre az irodai célra az angol öltözködés különösen alkalmas. Miután a ruhákkal, azok különleges nemzeti karakterével érzelmeket és felfogást is kifejezésre lehet juttatni, a ruha ilyen tüntetési célokra is szolgál. Ilyen célokat szolgált a magyar ruházkodás II. József császár alatt, valamint Magyarországon az abszolút korszakban az u. n. Bach-korszak alatt. Ezt a kétfajta ruhát vette át a magyar parasztság: és nagyjában hordozza a mai napig. De amint minden osztályban megkülönböztetnek díszruhát és munkaruhát, ez a magyar parasztságnál is

megvan. Csak a magyar parasztság gyakorlatias fel-fogása folytán a díszruha és a munkaruha nagyon élesen meg van különböztetve. A magyar parasztság díszruhája (az ünneplő) mint a magyar úri rendé is nehéz pántos, sújtásos, meleg időben egyáltalában nem alkalmas ruhából áll, sötét színű posztóból mely vagy fekete vagy sötét kék.*) A nadrág u. n. csizma nadrág, szűk testhezálló, zsinórozott és csizmába van szorítva. A kabát két sor gombos az újakon zsinórozással, esetleg a gombok körül is paszománttal díszített, fönt a nyaknál angolosan kivágva. A munkaruha kétféle, téli és nyári. A férfiak téli munkaruhának elhordott ünneplő ruhájukat használják. A nyári munkaruha az erős gyolcsból készült ruha. A bő u.n. borjuszájú ing és az alsó testen kettéosztott vagy szoknyaszerűleg viselt fehér gyolcs ruha, amelyet ha ketté van osztva, gatyának neveznek (pásztorok, csikosok az Alföld egyes részein kék színben is viselik). Bármely fajtát viselik is, korcra húzzák. Nyári időben, a földműves ember meztláb — mint sok vidéken mondják meztláb — jár. A gyolcs viseletét hordozóról ők azt mondják: ingbe-gatyába jár; előkelően „lengye magyar” vagy „alsó fehér“-nek is hívják.

Ennek a viseletnek rendkívül nagy előnye az, hogy a meleget nem ereszti át, az izzadságot beszívja és a mozdulatokat nem gátolja amennyiben a testet nem szorítja. A téli viselet már sokkal nehezkesebb és kevésbé praktikus, mert hiszen a szűk nadrág nem tart olyan meleget mint a bő, mint pl. a lengyel vagy orosz u. n. pöttyögős nadrág, melyet újabban az u. n. bricsesz szabású kezd kiszorítani. A falusi gyolcsruha viselet különösen aratóskor rendkívül praktikus és ez alkalommal még ma is viselik itt-ott, bár ma mindjobban teret veszít, mert a parasztság viselvén, annak jellemzője lett. Ezért maga a parasztság szegényli és kezdi abbahagyni, ami annyit jelent, hogy nyári ruházódásában is tért foglal a célszerű gyolcs ruha helyett a tetszelés céljából hordott ruha.

A lábbelinek a falusi földművesember, ha csak igen nagyon meleg nincsen, amikor is meztláb jár,

Jegyzet: * Innét szokás atöbnyire jobb módú gazdákból állító előjáróság tagjait "kékbéliek"-nek nevezni.

vagy legfeljebb a fél lábat befedő bőrpapucsot visel, általánosságban a csizmát használja. A csizma az általános lábbeli viselet. Ami helyes is, mert először is a szántás-vetésnél csak a csizma védi meg kellőképpen a lábat és a lábszárát és csak az tartja ki azt a sárnak és göröngynek minden lábbelít elpusztító hatását. Ezért a parasztembert általában "csizmásnak" nevezik a városi pantallós vagy nadrágos emberekkel szemben. Ilyképpen lett általános az az elnevezés, amely az ország lakosságát két részre osztja: a csizmásokra és a nadrágosokra. A csizmások alatt értjük a szántóvető földműves embert a nadrágosok alatt pedig a városlakót, az lírát, a hivatalnokot: általában mindenkit, aki nem végez fizikai földműves munkát. Így a csizmas elnevezés a paraszt elnevezést is helyettesíti. Az 1920. évi nemzetgyűlési választásokon valami 33 paraszt képviselő szerzett mandátumot, akik mint kisgazdapártiak kerültek be a nemzetgyűlésbe. Ezeket is csizmásoknak nevezték. Az első években igen nagy szerepet játszottak, azután fokozatosan eltűntek a közszereplés teréről. A csizma általában mintegy jelképe (szimbóluma) a földművelő parasztságnak és ezért újabban a fiatalabb földműves generáció mellőzi, hanem helyette a joblmódúak magos fűzős gyári cipőt vagy félcipőt használnak a lábszárát a katonák módjára lábszárvédővel göngyölitik be és bricseszt hordanak.

A paraszti ember fejevédőül télen báránybőrből készült sipkát, nyáron pedig nemez posztóból készült, vidékenként különböző szabású és jellegzetes igen meleg erőskarimájú kalapot használ, amely némely helyen szélesebb, másutt keskenyebb formájú. A szalmakalapviselet ritkaság, inkább csak cséplésnél használják, ahol az egy helyben dolgozó gép mellett, különösen fent az etetőnél, elviselhetetlen a hőség. Különben ha csak lehet, a „földműves ember még nagymelegben is az inge fölött kigombolt posztóból készült mandlit vagy lajbit használ, ezt csak legnagyobb melegben, különösen aratásnál veti le.

Télen, főként a juhászok, hosszú földig érő bundát, az ún. subát használják. Ez gallérszerű birkabőrből készült bunda, amelyet télen szőrével

befelé, nyáron pedig, mikor magukkal kell vinniük szőrével kifelé viselnek. Az alföldi hideg éjszakákon a földön való alvásnál is használják, mint derékaljat vagy takarót. Úgy mondja a közmondás is a subáról, hogy télen fűt, nyáron hűt. Télen az ismeretlen tanyáról bejövő embert subás embernek is szokás nevezni. Gyakran mondják „jött egy subás”. A nótában is előfordul „annak a fekete subásnak”. A subás ember nem jött-ment, annak már van valamije. Maga a suba is vagyoneérték. Egy életemben át legfeljebb kettőt visel el egy ember. Eső ellen különösen az állatokkal bánó ember szűrt használ, ez inkább a Dunántúlon van elterjedve, nemezből készül. Azelőtt egyes helyeken Dunántúl különösen Somogyban, Veszprémben, Zalában gyönyörű hímeikkel kivarrt szűrőket viseltek, amelyek ma már drágaságuk miatt is kezdenek kimenni a divatból. A subát is szokás hímzéssel díszíteni természetesen a bőrs oldalát; a fekete hímmel díszítettek voltak a legszebbek. Bizonyos mértékig a szépen hímzett suba a módosságnak a jele. Testhezálló, bőrből készült rövidebb téli ruhadarab a prémezett ködmön. Ezt az asszonyok is viselik. némely helyen gubának is nevezik, ez utóbbi valamivel hosszabb mint a ködmön és birkabőrből készül.

Láthatjuk mindezekből, hogy a földmíves férfiember öltözködése — a téli felső ruhát kivéve — bizony nem célszerű. Mert az ünneplő igen meleg, nyáron pedig már munkában is kevesen viselik a bőgyolcs ruhát. Különösen nehéz a kalapviselet és csodálatos az, hogy a földmíves emberek túlnyomó nagy többsége nyáron nem hord vászonruhát ahogyan ez ma az úri osztályban divatos kezd lenni, legfeljebb az olyan öreggazda, béresgazda-féle az u. n. botospánok kezdik nyáron a vászonruha viseletét használni, ami azonban még mindig nem olyan praktikus mint a gyolcsból készült ruha.

A nőknek a ruházata már sokkal változatosabb mint a férfiaké. Vidékenként szabásban és színben is különbözik. Ellenben a nyári és téli testi ruha között sokkal kisebb a különbség mint a férfiaknál. Az asszonyok hétköznapi és ünnepi ruhája között azonban igen nagy a különbség. A jobb-

módúak ünneplő ruhája selyemből vagy bársonyból készült. A szabásnál általános aé, hogy nagy különbség van az u. n. felsőtestet fedő rékli és a szoknya között. A rékli az díszes. Vidékenként nagyon eltérő szabású. Egyes vidékeken derékban a szoknyán kívül viselik, másutt a szoknya korcán belül. Az Alföldön ingvállat. és pruszlikot viselnek. A szoknya vagy hosszabb, vagy rövidebb, de többnyire bokán felül ér. Mentül idősebb a nő annál hosszabb a szoknyája, mint régen az az úri nőknél is volt. A szoknyán vagy ráncok vagy fodrok vannak vagy, egészen sima, azelőtt az asszonyom különösen a fiatalja és a leányok ünnepi alkalmakkor az öszszes szoknyájukat magukra vették. A ok szoknya egész harangalakot képezett és. u. n. gangos járást adott. A leányok és a fiatalabb menyecskék színe-sebb, az idősebb asszonyok sötétebb ruhát viselnek. Tehát éppúgy mint az úri osztálynál is divatban volt sz 30-40 évvel ezelőtt. Egy 40 éves asszony már csak sötét ruhát viselt. Újabban a háború után különösen a nagy konjunktúra idejében a földműves lányok és asszonyok egészen úgy kezdtek öltözködni mint az úri lányok. Természetesen csak ünneplő vásárnapi ruhában. A városba szolgálatba menő lány csak nagyon rövid ideig tartja meg a falusi öltözködését, hanem átveszi a jelleg nélküli egyformásító városi gyári ruhát, sőt már a faluban maradtak is a színes karton ruhákat, úgynevezett festőruhát viselik, sőt legújában az igen általánossá vált műselyem is kezd tért hódítani. Ezzel azután a házilag előállított paraszt ruhák teljesen kimennek a használatból.

A falupolitikusok nagy sajnálattal látják ezt a körülményt és ismételten hangsúlyozzák a népviselet nagy fontosságát és arra törekszenek, hogy ezt ismét bevezessék és hol még részben megmaradt, legalábbis megtartsák.

Népviselet alatt a népnek azt a ruházkodását értjük, amely egyes falvakban és azok környékén egy-stílusú, a hasonló korúak és a hasonló családi állapotúak között egyforma szabású s egyforma díszítéssel ellátott, többnyire színes és tarka, amelyet különösen ünnepi alkalmakkor használnak. A népviselet tehát nem országos viselet, még kevésbé nemzeti viselet, hanem csak egyes környékekre terjedő szokásos

viselet, aminek inkább faji jellege van. A népviseletben jellemző volt az, hogy egyes darabjai otthon készült mint a háziipar termékei. Többnyire iszonyú nehéz és drágájává ruhák., amelyek gyakran anyáról leányra öröklődnek és a vidék jellegzeteséhez tartozni. Népünnepélyek és ünnepnapokon való templombamenettel alkalmával a vidéknek és az illető helységnek különleges jellegét adják.

A falupolitikusok szeretik a népviseletet, mert 1) egyes darabjai otthon készülnek 2) állandó jelleget adnak a ruházkodásnak, 3) megtartják különleges falusi jellegüket, 4) élénken megkülönböztetik az egyes vidékeket egymástól, méginkább a várost a falutól. Ezért a népviseletet ismét felújítatandnak, ahol pedig még megvan, megtartandónak tartják.

Integer-Magyar ország területén híres népviselet van Kalotaszegen, Kolozsvár, Bánfihunyad környékén, az erdélyi szászoknál, különösen híres meg Erdélyben a torockói. A Tót-földön majdnem mindenütt van népviselet. Csonkaország területén Mezőkövesden, Drégelypalánkon, a somogy megyei Örökölön. Ennek a falunak népviselete abból a szempontból is nevezetes, hogy az itteniek fehér színben gyászolnak, ami a falunak turáni eredetére vall. A Dunántúl különösen híres a tolnamegyei Sárköz viselete, a sötétebb színű decsi és az élénkebb szinti öcsényi. Baranyamegyében az ormánsági, nyugat-Magyarországon a kapuvári és csornai népviseletek. Ott, ahol népviselet van, többnyire valami háziipari is folytatnak, így pl. Kalotaszegen, Mezőkövesden és a Sárközben is. A magyar népviselet újabban a külföldiek érdeklődését is felkeltette és az idejövő idegenek, különösen az angolok és amerikaiak élénken érdeklődnek a népviselet iránt, de a háziipar termékeit is vásárolják. Dacára annak, hogy a háziipari termékek szépek, az azokkal foglalkozók nem tudnak ebből megfelelő jövedelemre szert tenni. Egyes háziipari készítmények gyengék és csak kimondottan másodosztályú Kakasokban, így nyaralókban alkalmazhatók. Viszont a háziiparral foglalkozók nem tudják cikkeiket jó áron eladni, mert az értékesítés megszervezve nincsen, azok akik tovább árusításra összevásárolják

a termékeket csak sablon tömegárut; igényelnek.

A háziipar nemcsak kimondottan szövött áruk, kendők stb. készítésére vonatkozik, de a gyékény és kosárfonást, a faszobrászatot, a házi agyagipart is felölel. Amiről ugyanazt állíthatjuk mint a fentemlített szövőipari cikkekre, hogy t. i. értékesítésük kellőképpen megszervezve nincsen.

Külföldön a népviselet szintén nagyon el van terjedve, így különösen Ausztriában: Tirolban, Stájerban, Salzkammergutban, Svájcban, Bern vidékén, felső- és Alsó-Olaszországnak sok helyén, így pl. Toscanában, Siciliában; Franciaországban különösen híres a Bretagnei, népviselet, de szép és élénk színű a népviselet a franciaországtól 1860-ban átcsatolt Sávolyában Nizza vidékén, végül a mc st visszaszerzett Elzász-Lotharingiában. Az osztrák népviseletet különösen az jellemzi, hogy nem annyira női, mint inkább a férfi ruházatok mutatják a Pegkülönbözőbb színű és szabású viseleteket. Különösen áll ez Tirolra, ahol jóformán minden völgynek meg van a maga külön viselete. Ezekben a férfi ruházat szabásra nézve egyforma, de különböző színű, úgy hogy az emberek ott a lakosságot a férfi népviselet színéről ismerik meg, t. i., hogy milyen vidékről valók. Népünnepélyek és lövészünnepségek alkalmával különösen mutatós az egyes völgyek különböző színi népviseletének a fölvonulása. Itt leginkább nyilvánul a népviselet erkölcsi hatása az ősi szokásokhoz való ragaszkodás, vallásos és hazafias jellegű szokásoknak a betartása útján, a visszahatás a vallásosságra és a hazafiságra. De igen nagy mértékben a testületi szellemre is, mert minden egyes völgylakó becsületbeli kérdésnek tartja azt, hogy a közös ruhát valamilyen gáztettel be ne szennyezze és különösen nagy hatása van ennek a mások tulajdonának tiszteletben tartására; az egész környék fel van háborodva akkor, ha kiderül, hogy a tulajdonjogsértést a hazai völgynek ugyanolyan ruházatú lakója követte el. Bajorországban különösen Délbajorországban, a tiroléhoz és a steierhez hasonló — mely utóbbiban a zöld szín dominál — parasztosabb, vaskosabb népviselet van elterjedve.

Sokan fájlják a népviseletnek, különösen Magyarországon való lassú eltűnését. Ezek inkább a

konzervatív gondolkozás hívei. Mások meg Örülnek neki, azok t. i., akik mindig és mindenben a kellektivizálódásnak az egyformásításnak a hívei. Általában a radikális gondolkodás hívei ellenségei a népviseletnek, mint általában minden történelmi jelentőségű megnyilvánulásnak.

A népviselet hívei közül sokan bár fájlalva, de lemondanak a népviseletek újraélesztésének a lehetőségéről, ezzel szemben azt látjuk, hogy a külföldön — sőt főleg ott — mind erősebb lesz a népviselet visszaállítását kívánók tábora és a kérdésnek erős tudományos és szépirodalma is van.

A népviselet visszaállítására általában a következőket szokták ajánlani.

1.) Be kell kutatni az illető vidék népviseletét és ezt ünnepélyes alkalmakkor az arra vállalkozó, különösen úri családbeli nők, által felvételni. Ott ahol a népviselet még megvan, ott természetesen maga a nép veszi azt fel ilyen ünnepélyes alkalmakkor. A népünnepélyek alkalmával különösen előnyben kell részesíteni azokat, akik ilyen népviseletben jelennek meg. nálunk Magyarországon a faluszövetség által rendezett népünnepélyekkel egybekötött falusi mezőgazdasági kiállításokon ingyen engedték be azokat, akik népviseletbe voltak öltözve.

2.) úgy a fönntartás mint a visszaállítás ériekében kívánatos az, ha vasárnapokon és ünnepnapokon vagy pl. nálunk arató ünnepélyeken az úri asszonyok és leányok templombamenet vagy az ünnepély megtartása alkalmával az ottani népviseletnek megfelelő, — természetesen finomabb és drágább — ruhában jelennek meg.

VIII. FEJEZET.

A falu közegészségügye.

22. §. A csecsemő és a gyermek.

A csecsemőhalálozás, gyermekhalandóság, a kuzuslók, a gyermek gondozásának elégtelensége, a gondozás túlhajtása.

A magyar falu közegészségügyének elhanyagolt-sága nemcsak a nagymértékű tuberkulotikus halandóságból, de a csecsemőhalandóságból is kitűnik. Magyarországon van az összes kultúrnemzetek között a legnagyobb csecsemőhalandóság és Európában e tekintetben minket csak Románia és Oroszország halad túl, ahol még nagyobb a csecsemőhalandóság. Azt lehetne tehát mondani, hogy a csecsemőhalandóság a nyugati kultúrának a mértéke. Mennél inkább haladunk nyugatról-kelet felé, annál inkább emelkedik a csecsemőhalandóság és általában a gyermekhalandóság. Nálunk Magyarországon a gyermekek és különösen a csecsemőhalandóságnak nemcsak közegészségügyi, de néplélektani okai is vannak, áót bizonyos tekintetben természettudományos okai is. Természettudományos alapelvek t. i. az, hogy mennél nagyobb a szaporaság, annál nagyobb a gyermekhalandóság. És ez természetes is, mért ha egy családban kevés a gyermek, akkor egyrészt jobban vigyáznak a gyermekeknek az életére, másrészt meg nagyobb számú családból aránylag statisztikai törvények szerint nagyobb lesz a halálozás, mint a kisebb számúból. Mivel pedig nagy általánosságban szólva a falun mindig nagyobb a gyermekáldás mint a városban és viszont a városban nagyobb mértékben állanak a közegészségügyi tényezők rendelkezésre, u. m. orvos, kórház, gyógyszertár, falun pedig kevésbé, természetes az, hogy a falun nagyobb a gyermekhalandóság. Ha most hozzávesszük még azt, hogy a falusi asszony, különösen szegényebb gazdának felesége, nagyon el van foglalva a háztartás körüli dolgokkal, mert hiszen neki nemcsak a főzés, ami a kisgazdaháztartásban nem nagy

dolog, mert túlságosan is egyszerű és a gyermekek ruhájának a rendbentartás a képezi a feladatát, ami szintén nem nagy dolog, mert mindössze nem sok ruhája van a falusi szegény ember gyermekének, de annál több dolga van a falusi asszonynak az udvarral és az udvar óljaiban levő különböző állatokkal. Az ő gondját képezi az aprómarha, tehát, a borjú, a sertés ellátása. Ezenfelül többször ő viszi ki az ebédet a földeken dolgozó emberének, de igen sokszor maga is részt vesz a mezőgazdasági munkában, különösen a kapálásban és szénagyűjtésben. Így tehát a gyermekekre kevesebb gondot fordíthat, különösen a nyári munkaidőben, amidőn távol van a háztól. A kiscgazda házába az asszony többnyire azért kerül, hogy friss munkaerőt hozzon oda, azonkívül még majd annakidején örökséget. A házban tehát úgy tekintik a fiatal asszonyt, mint akinek első feladata, hogy az urának segítőtársa legyen a föld művelésében és ezért a gyermekeknek a gondozása a nagy szülőknek, illetőleg a — nagyanyának, amint falun mondani szokás az öregszerűnek, a feladata. Az öregszerű pedig már törődött, agyondolgozott asszony, akit a gyermekesítés és a nyüzsgés nagyon kellemetlenül érint és ezért az a főtörekvése, hogy mennél kevesebb dolga legyen a gyermekekkel. Tehát vagy hagyja azokat mászkálni az udvarban, vagy pedig iparkodik azokat mesterségesen elaltatni. Ezért a pálinkába mártott kenyér és különösen az úgynevezett mákonyozás, mint altatószer nagy mértékben szerepel a falusi háztartásban és gyermeknevelésben. A máknak a héját, vagy a pipacsnak a héját és virágát megfőzik és tejjel vagy levesben a gyermeknek beadják, aki az után mély álomba merül, kevés bajt csinál a nagyszülőnek, szellemileg azonban eltompul és ez az egyik oka annak, hogy olyan rengeteg sok gyengeelméjű gyermek van a faluban, akinek már a kinézésén is látszik a szellemi fogyatkozás. Így legutóbb a szegedi tanfelügyelő panaszkodott 1930 év elején, hogy Szeged környékén rengeteg az olyan iskolás gyermek, aki a leg egyszerűbb iskolai ismereteket sem képes elsajátítani, mert gyermekkorában megmákonyozták. Gesztelyi-Nagy László, a kecskeméti mezőgazdasági kamara igazgatója írja tanyai látogatásaiban, hogy aránylag milyen sok a félkegyelmű és nyomorék gyer-

mek, ennek oka nagyrészen a csecsemő- és kisgyermekkorban levő gondozatlanság, különösen rossz táplálás. A rossz táplálkozás következtében a gyermek lassan fejlődik úgy testileg, mint szellemileg és ha később ki is pótoltatik a gyermekkori elhanyagoltság, erős, egészséges nagyon ritkán lesz. Különösen gyakori gyermekbetegség, amely már csecsemőkorban pusztít: a bélhurut. A bélhurut pusztítási ideje a nyári idő, aminek egyszerűen az az oka, hogy az anya kint dolgozván a földeken, a csecsemőt nem tudja maga táplálni és az öreg szüle mesterségesen táplálja tejjel. A tej azonban a melegben megsavahyodik. A szüle, hogy a gyermek ne sírjon az ilyen megsavanyodott tejbe áztatott vizeszemlyét nyom a szájába, ami a gyenge belekben okvetlenül hurutot idéz elő. Nem lehet azt mondani hogy a magyar földműves nem szereti a gyermekét, mert sokszor lehet látni, hogy mennyire csókolgatja és babusgatja, de semmi esetre sem szereti okosan, és leszámítva azokat a vidékeket, ahol Egyke van, bizony kevésbé törődik a gyermeknek az egészségével. De nem annyira a szeretet hiányából, mint inkább azért, mert a paraszt ember betegséget és a halált valami természetesnek tartja és amint azt látja, hogy a túl megrakott gyümölcsfáról éretlenül pötyög te a gyümölcs, úgy természetesnek találja, hogy a sok gyermek közül okvetlenül elhal egykettő.

A gyermeknek a gondozatlansága, illetőleg magárahagyottsága nagyon sok bajnak és gyermekhalálnak az oka. Így sok gyermek pusztul el a falusi udvaroknak a kútjaiban és a trágyagödörökben és még több azáltal, hogy véletlenségből mérget iszik, legtöbbször marólúgot. A marólóg igen gyakori a magyar falusi házakban és az asszony gondatlanul olyan helyen tartja, hogy a kisgyerek könnyen hozzáfér és megissza azt. Ezek a tények bizony azt mutatják, hogy népünket nem lehet olyan áradozva dicsérni, az ő józan eszével és gondosságával, mint ahogy nálunk azt általában szokás. Láért amíg az intelligens osztályok családjaiban olyan eset, hogy a gyermek mérgező anyagot igyék meg, a legritkább, addig a paraszt házakban ez igen gyakran előfordul. Ezek az okok bírták rá a népjóléti minisztert arra,

hogy alább közölt rendeletében a marószódának olyan könnyű szerrel való kiadását, mint ahogy ez eddig történt megnehezítse.

Ez a rendelet Így szól:

A lúgkőnek (marólúgnak, marónátronnak, marókálinak, marószolásnak) és lúgkőoldatban (Lugeszszenciának) a közvetlen fogyasztók részére árusítása tárgyában ez 1922:XXI.t. c. 58. §-ának első bekezdésében nyert felhatalmazás alapján a magyar kir. belügyminiszterrel és a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszterrel egyet érc őleg a következőket rendelem:

1.§) Lúgkővet (marónátront, marókálit, marószódát) és lúgkőoldatot (lugesszeniát) a közvetlen fogyasztók részére árusító üzletekben 1926. évi május 1-től kezdődőleg 10 (tíz) aekagrammnál kisebb mennyiségben kiszolgáltatni, tilos. Tíz dg-tól 2 kg-ig terjedő mennyiségben e mérgező hatású anyagokat szilárd állapotban csak: 128 fokos, illetőleg lefokozva csak 100 fokos minőségben, folyékony állapotban pedig csak 150 C-nál mérve, 40 Reaumé-s minőségben és mind a szilárd, mind a folyékony halmazállapotút csak eltartására alkalmas szilárd anyag: bói (fém-ből), kőanyagból készült jól zárható olyan edényben vagy tartályban szabad kiszolgáltatni, amely ezeket a kiömlés, kiszóródás és szétporlás ellen megvédi.

A forgalomba kerülő, edényeket és tartályokat halálfej és "Méreg" jelzésű, feltűnő, legalább 3 cm széles címkével, továbbá az anyag nevének, mennyiségének, fok tartalmának jelzésével és a csomagolás végzőjének a nevével (cégével) is el kell látni, a lezárás helyén perig a fent említett halálfej és "kéreg" jelzésű címkével olyan módon kell leragasztani, hogy az edény vagy tartály a címke sérülése vagy eltávolítása nélkül felnyitható ne legyen .

A forgalomba kerülő edényre vagy tartályra ezeken a jelzéseken kívül még a következő szövegű figyelmeztetést is — és pedig az aláhúzott részben szembetűnő betűiekéi — alkalmazni kell:

Figy elme z t e t é s!

Óvja meg gyermekeit a lúgmérgezés-től! Súlyos büntetésben részesül az, aki folyékony lúgot po-

hárban, csészében, vagy főzőedényben, konyhaasztalon, széken vagy más olyan helyeken tart, ahol a gyereke hozzáférhet, mert a gyermek játékból vagy étel helyett szájából veheti s a lúgmérgezés igen gyakran halált okoz! A lúgot csak gondosan elzárt edényben s csak olyan helyen szabad tartani, ahol a gyermek el nem érheti.

A lúgkőből csak annyit szabad feloldani, amennyit egyszerre elhasznál.

Annál, aki lúgot ivott addig is, amíg az orvos megérkezik, azonnal adjunk ha le tudja nyelni, híg ecetet, vagy citromos vizet, de minden esetre bőven tejet vagy olajat.

2. §. lúgkővet (marónátront, marókálit, marószódát) és lúgkőoldatot (lugesszenciát) 14 éven a 11-12 vagy ilyen korúnak látszó gyermekeknek kiadni nem szabad.

3. §. Az első paragrafusban megjelölt mérgező hatású anyagokat a megállapított határidőig, 1926. évi május hó 1-éig erős és vastag kettős papírzacskóban is ki lehet szolgáltatni, de a papírzacskónak olyannak kell lennie, hogy abban a jelzett anyagok legalább néhány naig a burkolat szétmál.ásr. és elroncsolóén nélkül eltarthatok legyenek.

Az 1926. évi május 1-ig terjedő átmeneti időben sem szabad azonban ezeket az anyagokat le nem zárható tartályban üvegben, továbbá ivó, vagy főzőedényben és általában olyan edényben kiszolgáltatni, amelynek alakjából arra lehet következtetni, hogy abban élelmiszert vagy élelmicikket szoktak tartani.

Azt áru kiszolgáltatására használt papírzacskót edényt, tartályt stb. az elárusító az átmeneti időben is könnyen el nem távolítható módon az első paragrafus II-ik bekezdésében előírt halálfej és "Mérreg" jelzéssel, továbbá az előírt szövegű figyelmeztetéssel köteles ellátni, a papírzacskó nyílását pedig el záró szál aggal köteles lezárni, illetőleg leragasztani.

4. §. Az első paragrafusban felsorolt anyagok iparszerű darabolását (aprítását) és csomagolását csak jól szellőztethető, könnyen tisztítható helyiségben szabad végezni. A munkások részére mosdókészletet kell berendezni, szappannal és hetenkint váltandó törölközővel.

A daraboló (aprító) munkásnak munkaközben szemvédő üveget kell viselnie, kezét pedig alkalmas védő burkolattal kell ellátnia.

A szemvédő üveget és a kézvédőburkolatot a munkaadó köteles a munkásnak rendelkezésére bocsátani.

5. §. Aki a jelen rendelet valamely rendelkezését megszegi, amennyiben cselekménye súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és 11 napig terjedhető elzárással és 1.0GC.000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

A kihágás miatt, az eljárás a közigazgatási hatóságnak, mint rendőri büntető bíróságnak hatáskörébe tartozik. III. fokon a ma y. kir. kereskedelemügyi miniszter határoz.

Ez a rendelet 1926. évi febr. 15. napján lépett hatályba.

A gyermekhalandóságot nagyon sok falusi politikus és szociálhigiénikus a magyar falu egyik legnagyobb bajának és a magyarság csapásának tartja. Ezek közöttük különösen hivatalos orvosok a csecsemőhalandóság megszüntetését a magyar faj megmaradása érdekében a legfontosabb teendőnek mondják. Ezzel szemben maga a magyar parasztság természetesen tartja azt, amit a statisztika is bizonyít, hogy ahol egy családban sok a gyermek, ott egy-két gyermek csecsemő vagy kisded korában elhal, mert hiszen a legegészségesebb szülők gyermekei között is előfordul, hogy egy-két gyermek már születésénél fogva gyengébb vagy valamely szerzett és nem jól ápolt betegség folytán elpusztul. Nagy gyermeklétszám: nagy halálozást, kis gyermeklétszám: kis halálozást jelent. A paraszt a maga természetes életösztönével és természetes egoizmusával látja azt, hogy arról a fáról, amelyen sok gyümölcs van, a csenevészebb, gyengébb lehull, magától értendőnek tartja, hogy a gyengébb, betegesebb gyermeke is meghal, már most ha mesterségesen beleavatkozunk és az ilyeneket is mindenáron életben akarjuk tartani, akkor megterheljük vele az étellel nehéz küzdelmet folytató parasztcsaládot. Azonkívül lassanként degenerálódik is a parasztságunk, mert a gyengébb egyének továbbadják utódaikban ezt a gyengeséget. Ezért vannak ma már olyan falupoliti-

kusok, akik nem tartják kívánatosnak azt, hogy az állam a gyengébb gyermekeknek a fölnevelését, a köznek a megterhelésével keresztülvigye.

Ezzel a kérdéssel foglalkozik többek között „Das Land” című folyóirat. Ez alatt a cím alatt: „hogya mi a csecsemőhalandóság?” Höchst „Landkreis” nek, ami a magyar járásnak felelne meg, — statisztikáját közli: Ennek a statisztikának adatai nagyjában megfelelnek a szokásos német járási adatoknak. Eszerint 1925-ben a járásnak két városában a csecsemőhalandóság 3.25 volt az élveszülöttekre, ellenben a falusi községekben 7.15, tehát a járás falusi községeiben 110%-kal nagyobb, mint a városi községekben. Ha ellenben az összes szülötteknek számát vesszük, akkor a halvaszülötteknek a százaléka sokkal nagyobb a városi községekben, mint a falusi községekben. Ezzel szemben a halvaszülöttek és az első évben elhalt csecsemők együttes száma a városi községekben 7.56, a falusi községekben ellenben 9.19 az összes szülöttekhez viszonyítva, úgy hogy a falusi községek ilyen számítás mellett 21.8%-kal rosszabbul állanak, mint a városi községek. Ha a halálozások összes számát vesszük, akkor azt látjuk, hogy a városi községekben a halálozási szám 10.37, a falusiakban ellenben csak 6.23 a lakosok számához viszonyítva. A halálozási arányszám tehát a falusi községekben 66.5%-kal kedvezőbb, mint a városi községekben. Ezen körülmény Írója felveti azt a kérdést, hogy a falusi községek kedvező halálozási arányszámát nem az a körülmény okozza-e, hogy ott nagyobb a csecsemőhalandóság, azaz a városi községekben kisebb lévén a csecsemőhalandóság, ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy ott a jobb higiénikus viszonyok folytán és a jobb ápolás következtében a természettől fogva gyengébb csecsemők is megmaradnak. Ellenben a falusi községekben, mindezek hiányában a gyengébb szervezetnek elhalnak. Elhalván a faluban a gyengébbek és megmaradván a városban a gyengébbek is, a faluban csak az egészségesebb, erősebb szervezetnek maradnak meg, ez az oka, hogy ott egyébként az elmaradottság folytán kedvezőtlenebb összviszonyoknál lett is kisebb a halálozási percent.

Már most gondolkoznunk lehet azon, vajjon a

mesterséges védelem nem akadályozza-e meg itt a természet törvényeinek bizonyos mértékig kegyetlen, de más szempontból jótékony hatását, amely t. i. a természetes kiválasztódás folytán még zsenge korban elpusztítja a gyengébbeket, az életre nem valókat, ellenben megtartja az erősebbeket.

Ezt a természeti törvényt a természetes józan eszű falusi nép is ismeri és ennek működésébe bele is nyugszik. Bugacon történt évek előtt: két bojtár összeveszett és alaposan összeverték egymást. Vérében hevert egymás mellett mind a kettő a földön, minden legkisebb kényelem és gondozás nélkül. Az éppen akkor Bugacot látogató természettudományos társaság egy tagja hevenyészve bekötözte őket és többen megbotránkoztak azon, hogy így hagyják őket minden orvosi segítség nélkül, mire a számadó gazda ősi nyugalommal azt felelte: „minek az, ha jó vérük van és elég erősek, úgylis kiállják, ha meg nem, akkor nem életrevalók, jobb ha elpusztulnak. Ebben a felfogásban a szegény embernek az a tapasztalata is bentrejlik, hogy az ő élete olyan nehéz küzdelem, hogy abban bizony nem lehet betegeskedni és gyöngélni, mert ez annyit jelentene, hogy a többinek kell őt tartani. Azt pedig gazdaságosan nem bírják meg. Nyers ítélet és kemény sors megfelel a mai vidéki élet körülményeinek.

A kérdés egy kicsit inhumánusnak, sőt a mai kultur-felfogással ellentétesnek látszik, ha azonban arra az álláspontra helyezkedünk, hogy bizonyos mértékig a baj és szomorúság az emberi életnek velejárója, akkor minden esetre úgy kell felfogni a dolgot, hogy az emberi művelődés és tudás csak egy bizonyos határig képes a bajt és a nyomorúságot megszüntetni. Ez a határ az, amikor a természet a nagy versenyben mintegy jóakaratulag szétválasztja a gyöngét és az erőt.

Ha gazdaságilag nézzük a kérdést, akkor gyakorlatilag úgy áll a dolog, hogy gazdaságilag is kevesebb értékpesztulást jelent a csecsemőhalandóság, mint a mesterségesen felnevelt gyengéknél egy magasabb korban, mikor a szülők már sokat költöttek reá, mint felnőtteknek avagy fiatal anyának és apának az elhalása. Ezenfelül természetesen még az a veszedelem is fennforog, hogy a mestersé-

gesen fenntartott, azután tovább szaporodván átörökíti ezt a már mintegy faji-gyengeséget. Más szempontból tisztán érzés szempontjából is kevesebb fájdalmat okoz a családban a csecsemőnek az elhalálozása, mint a máii felnőtté. Igaz, hogy ezzel ellenben a gyenge fizikuma emberek mesterségesen fenntartva és ennek folytán egy bizonyos korig élve igen nagy szellemi értéket képviselhetnek, amely nagyobb lehet, mint az a nyereség, amit a korai elhalálozás a faj fizikai erősítésével okoz.*)

Igaz ugyan az is, hogy az ilyen szellemi érték ritkaság és össze kellene vetnünk e szellemi érték hatását a másik oldalon azzal a kárral, amit a gyenge és degenerált egyének okoznak. Ez idő szerint nincsen olyan mértékünk, hogy ezt a két határmértéket összevethetnek. Bizonyos azonban az, hogy gondolkoznunk kell a kérdés felett, de már eleve is tisztában lehetünk azzal, hogy a tálkultúráit sügnak is megvannak a uiaa veszélyei és ezém a kultúrának is maga hatásai. És ezt ott kell felvennünk, tudniillik a határt, ahol a mesterséges emberi tevékenység összeütközésbe kerül a természeti törvényekkel. Gyakorlatilag azt lehetne tehát mondani, hogy a gyermekek behatóbb gondozását nem annyira az egy éven aluliakra, Mint inkább az egy éven felüliekre kellene irányítani, azaz azokra, akik a természet nagy selejtező "alapvizsgáját" már kiállották. Az ügy sokoldalúságára való tekintettel jó volna, ha ehhez a kérdéshez többen hozzászólnának.

A természeti felfogásnak hívei joggal, utalnak a szociálpolitika túlzásaira, ha általános az a felfogás, hogy az alsóbb és szegényebb néposztály segélyezésével és támadásával a társadalom bajait meg lehet oldani. Ebben a felfogásban igen sok a túlzás, a mert egyrészt az alsóbb néposztály maga oka annak, hogy helyzete rossz, másrészt a szociális jótekonyságnak bizonyos határon való tulvitele okozza azt, hogy az emberek egy része beleéli magát abba a gondolatba, hogy őt a társadalom másrészének kell eltartani. Ha tehát kifogásoljuk azt, hogy a társadalomban egyesek nagy vagyonok urai, munka-

Jegyzet: *) Példa erre az örökösen betegeskedő gyenge fizikumú Madách Imre.

nélkül élnek, úgy kifogásolnunk kell azt is, hogy az alacsonyabb néposztályok egyes részei teljesen munkanélküli élnek. Így a szociális, sőt emberbaráti érzés követelményeinek tűnik fel az is, hogy az alsóbb néposztály gyermekeinek egy részét az úgynevezett nyomorék vagy testileg elváltozott és gyenge elméjű gyermekeket könyöradományok és közadók egy részéből fönntartott intézményekben ápoljuk. A tényállás másik fele azonban az, hogy ezen gyermekek el nyom óriásának és nyomorék voltának oka egyrészt maga az az alsóbb néposztály, mely sokszor anyagi okból eredőleg, különösen a földműves nép állandó. A rokoni összeházásodásai következtében a túlfiatal házassága, részeges állapotban történő nemzések folytán, gyenge és nyomorék gyermekeknek ad életet, még többször pedig azért, hogy azokat is nem gondoza kellően, s ilyenképpen lesz az oka azok elnyomó rovásának, milyen társadalmi igazság: az, hogy olyan egyének, akik ennek nem okai fizessék meg az alsóbb néposztályok gondatlanságát és nemtörődömségét. mindez nem indokolja azonban azt, hogy az alsóbb néposztályt akár saját maga okozta bajból kifolyólag ne támogassuk és ezért nem is lehet azt mondani, hogy a falusi, különösen a paraszti családok gyermekeinek közhatósági ellenőrzése és az ő egészségükkel való törődés nem tartoznék a közfeladatok közé. Hiszen ha el is fogadjuk azt a kegyetlen felfogást, hogy a gyenge gyermekeket nem szabad mindenáron életben tartani, azért mégis figyelembe kell venni azt, hogy nagyon sok konstitúciójában ép és egészséges gyermek azért pusztul el, mert vagy valami járványos betegség viszi el, vagy pedig az egészségügyi kérdésekben rendkívül tudatlan falusi népesség az ápolásra vagy gondozásra nem helyez súlyt. Így pl. kétségtelen az, hogy a gyermekeket pu rjxtó áp yok a falun nagy pusztításokat visznek véghez. HertTa falusi nép nem is hiszi a járvány terjedését, azonkívül ha az iskolából ki is veszi a gyermeket, ott hon nem különíti el eléggé. Legtöbb esetben nem is lehet a gyermeket elkülöníteni, de a pajtások és rokonság különös kíváncsisággal látogatják is a beteget, s így a járványt továbbhurcolják. Ez ellen különösen az iskolaigazgató és tanító léphet-

nek fel, akiket a tanítóképző iskolákban kiképeznek annyira, hogy az ilyen járványos betegségek fellépését vagy legalább azok gyanúját észlelhetik és ez esetben a gyermeket esetleg orvos közbejöttével az iskolából kitilthatják. Az ilyen beteg gyermekek látogatását a hatóság eltilthatja.

Nagyon sok gyermek, ha nem is kapja meg a járványos betegséget, vagy kigyógyul abbéig a szülőnek a gondatlansága vagy tudatlansága folytán kap olyan betegséget, amiben elpusztul. Ily a helytelen táplálkozás, a hiányos táplálkozás vagy zúzódás, ütés folytán történő elnyomrodása miatt. A kellő felvilágosítások és tanácsok adása végett létesítették nálunk a védőnői intézményt, amelyet az Országos Stefánia Szövetség szervezett meg. Ezenkívül az Országos Közegészségügyi Intézet u. n. Mintajárásaiban vizsgálják a gyermekek egészségét. Ezidő szerint hét ilyen mintajárás van. Ezeknek a kimutatásai szerint a gyermekek egészségi állapota a következő:

A bérét tyőuj falusi járásban megvizsgáltatott 2025 gyermek közül fogyatékoság nélküli gyermek volt 91. Fogyatékosággal bíró gyermek volt 1934.

A gesztesi járásban orvosilag megvizsgál áttett 993 iskolás gyermek, ezek közül fogyatékoság nélkül 45, fogyatékosággal bíró 948.

A gödöllői járásban az orvosilag megvizsgált gyermekek száma 1328. fogyatékoság nélküli 42, fogyatékosággal 1286.

A mezőkövesdi járásban az orvosilag megvizsgált gyermekek száma 4536, f fogyatékoság nélküli 675, fogyatékosággal 3801.

A vasi járásban megvizsgált gyermekek száma 2159 iskolás, fogyat ékosság nélküli 199, fogyatékosággal 1960.

Pécs városának IV kerületében orvosilag megvizsgáltatott 803 gyermek, fogyatékoság nélküli 30, fogyatékosággal 773. Ezek a számok igaz, hogy az országnak egy igen csekély területére vonatkoznak, de mert a legkülönbözőbb vidékeken végeztek, mégis döntő bizonyosságunk aziránt, hogy a gyermekek túlnyomó nagy része majdnem 904-ka a teljesen egészségesnek nem mondható, ami a gyermek egészségvédelem megszervezésének szükségességét igazolja.

23. §. A népbetegségek.

A betegségek, amelyek az emberi testnek kóros elváltozásai, egyes szervek működésének a zavarai folytán állanak elő és a test munkaképességét vagy megszüntetik, vagy legalább csökkentik különböző szempontokból csoportosíthatók:

Így megkülönböztethetjük azokat a betegségeket, amelyek csak egy-egy embert külön-külön támadnak meg és közelebbi érintkezés folytán sem vitetnek át más emberre, amilyenek pl. a gyomornak a megbetegedései (valószínűleg a rák kivételével) vagy pedig olyanok, hogy egyik emberről közelebbi vagy pedig távolabbi érintkezés folytán átvitetnek másra, ezek, amelyek ragályos betegségeknek is nevezhetők, melyek köztől egyesek járvánnyá is elfajulhatnak. Csoportosíthatjuk ezeket aszerint, hogy inkább bizonyos életkorban fordulnak elő, így a gyermekbetegségek, csoportosíthatjuk aszerint, hogy azok valamilyen kenyerkeresettel, foglalkozással függnek össze, melyet bizonyos foglalkozásúak inkább megkaphatnak, végül csoportosíthatjuk aszerint, hogy inkább a városban lakók vagy inkább a falusiak kapják azt meg.

A legújabb orvostudományi elméletek szerint a betegségeknel igen nagy szerepet játszik az átöröklött hajlam, másrészt az egyéni konstitúció, azaz az egyének szervezeti épsége és ellenálló képessége egy bizonyos betegségekkel szemben. A falupolitikában természetesen abból a szempontból vizsgáljuk az ember testi épségét és egészségét megtámadó betegségeket, hogy azok mennyiben függnek össze a falusi élet és munka viszonyokkal.

A betegségen kívül a testet kívülről érő káros behatások, balesetek, is megtámadhatják, sőt magát az életet is veszélyeztethetik anélkül, hogy maga a szervezet a megtámadtatás percében szoros értelemben beteg volna. Ezek a balesetek, amelyek külső betegségek, behatások, ütés, elesés, lezuhanás, sebesülés folytán állhatnak elő, természetesen szintén megtámadhatják az ember valamelyik szervét olyképpen, hogy az elbetegesedik s ezáltal a test

funkcióinak a zavarait okozza pl. valaki annyira megütheti a veséjét, hogy az elroncsolódik és vesébajt okoz. Ezek a balesetek szintén olyanok melyeknek egyik része inkább városban más része viszont inkább falun fordul elő, pl. villamoselgázolások tipikus városi balesetek, a csépléseknél előfordulók pedig vagy nagyrészt az állatok által, okozott sérülések (pl. rúgás öklelés) természetesen falun fű múlnak elő.

Már többször említettük, hogy a falusi élet természetesebb mint a városi és hogy a természetes élet egészségesebb mint a természethez való alkalmazkodó városi élet. Ezért természetes lenne az, hogy a falusi ember egészségesebb lenne mint a városi. De ez nem így van, mert a természet nem csak egészséget, de betegséget is okozhat, pl. a túl nagy hideg vagy túl nagy meleg. Az emberi ész épp azt célozza, hogy a természetben jelentkező bajokat és ártalmakat kiküszöbölje. A falusi ember edzettebb, mint a városi ember, de nem szükségleppén egészségesebb, sőt még nem is mindig erősebb, csak kitartóbb és jobban elviseli a természet szélsőséges behatásait. Ellenben ha egyszer betegségbe esik nehezebben állíthatja vissza egészségét mint a városi ember. Azt mondhatjuk, hogy a falusi ember egészségesebb életet él, de ha megbetegszik, kevésbé képes az egészségét helyreállítani, mint a városi, akinek orvos, gyógyszertár és mindenféle gyógyeszköz sokkal inkább áll a rendelkezésére, mint a falusinak. A falusi ember edzettségét és a bajokkal szemben való kisebb fogékonyágát első sorban az hozta létre, hogy a falusi gyermekek között nagyobb a természetes kiválasztódás, a már természettől fogva gyengébb csecsemő és gyermekkorban elhal és így a megmaradt rész ellenálló-képesebb, amit azután a mindennapi életmód még nagyobb mértékben fokoz. Így pl. a falusi ember sokkal jobban elviseli a hideget és a meleget mint a városi, falusi parasztember kora tavasszal vagy késő ősszel levett felsőruhával szánt, kiizzad, a szél átfújja és még sem hűl meg olyan könnyen mintha a városi ember csak egy pár percig is ilyen munkával foglalkozik. A falusi parasztember, de még az iparos is, kora tavasszal és késő ősszel lefekszik a pusztá föld

re, még éjszakákon keresztül is ott alszik és ritkán kap hűlésből eredő betegséget. Ez az oka annak, hogy különösen a parasztember sokkal jobb katonanyag mint a városi ember. A helyes kifejezés erre az, hogy a falusi ember edzett a városi pedig elpuhult. Evvel szemben azonban vannak bizonyos betegségek, amelyeket sokkal inkább megkap a falusi ember, mint a városi, mert bizonyos körülmények, amelyek között az előbbi él, létrehozzák a betegséget. A tüdőbaj t. i. nagy mértékben előmozdítja és okozz és ha már a betegség föllépett még inkább fokozza az egészségtelen lakás. Ezért nevezik a tüdőbajt lakásbetegségnek. A fiatal korban megszerzett tüdőbajt teljes mértékben kifejleszti a rossz táplálkozás és a falusi, emberek nagy része gyengén és főleg egyoldalúban táplálkozik mint a városi.

A városi ember ezen csodálkozni fog, mert hiszen az élelmiszereket a falun termelik, amivel szemben azonban mint azt a táplálkozásnál kimutattuk a falusi ember sokkal gyengébben táplálkozik mert termelvényeinek nagyjé szét el kell adnia. Erősen hangsúlyoznunk kell azt, hogy a falusi, különösen a parasztembernek a legtöbb betegsége a rossz., egészségtelen lakásból ered. A paraszt ember lakása ugyanis sokkal egészségtelenebb mint — fönt kifejtettük — a városi lakás, dacára annak, hogy több levegőhöz és napfényhez juthatna mint a városi lakás. A hiba nem is ezek hiányában van, hanem amin t ismertettük az építőanyagban és az építés módjában. Mert amíg a pesti lakásoknak egy része alapincézett, sokemeletes és téglából vari építve, addig a falusi lakások túlnyomó nagy része vályogból épült, alapincézve nincsen és padozata legtöbb esetben még ma is döngölt föld. Az ilyen lakás levegőtlen, nedves és így melegágya a tüdőt megtámadó baktériunióknak, amely sokkal nagyobb számban tenyésznek az ilyen lakásban mint a városi lakásban. Rossz szokása a falusi embernek a szobában való örökös köpködés, ami azért van így, mert rossz dohányt szív, sok még bagózik is, savanyú bort iszik és közülök igen sokan ételeik behatása folytán gyomor savtúltengésben szenved. Mindez fokozza a nyál hárttyák váladékát.

A tüdővéaszt helyesebb meghatározással gümőkornak nevezzük. Parasztságunk ezt mellbetegségnek,

szárazbetegségnek, vagy hektikának hívja. Sajnos ez hazánkban igen elterjedt, így 1885-ben 1000 lélekre 4.32 gümőkoros halálesetet számítottak. A helyzet ma már javult, amennyiben 1927-ben ez a szám 2.4-ra szállt alá., Még mindig igen sok ez ha meggondoljuk azt, hogy ez a szám Angliában 0.97, a szegény Írországbán is 1.46, Belgiumban 0.97, Nemetalföldön 0.94. hinni ezt természetesen nem lehet csak éppen a magyar politikai, gazdasági vagy kultúrviszonyok terhére írni, mert hiszen a magyar klíma is olyan tényező, ami előmozdítja a tüdőnek gümőkoros megbetegedését a roppant szélsőséges mivoltával és különösen városaink is falvaink rendkívüli poros volta is okozza. Ez is oka annak, hogy a gumókor különösen tüdővész alakjában sokkal nagyobb mértékben pusztít a vidéken mint a városban. Faluhelyen ugyanis a lakásviszonyok sokkal egészségtelebnek és a por sokkal nagyobb mint a városokban. A tanyán pedig még sokkal rosszabb a helyzet mint a faluban, aminek következtében természetesen a tüdővész terjedése ott még nagyobb. Hogy a gumókor pusztításának legfőbb előmozdítója a rossz lakás és táplálkozás, bizonyítja az is, hogy amíg a bányászatban ebben a betegségben 1000 lélekre esik 3.3, az iparban 4.2, addig a túlnyomólag szabad levegőn dolgozó napszámosok között 9.2, míg a házicselédjüknél, akik többnyire jól épített épületben laknak, jobban táplálkoznak, bár kevesebbet dolgoznak a szabad levegőn, 1000 lélekre a halálási index csak 2.8.

A falusi nép különösen a mezőgazdasággal foglalkozók tuberkulotikus megbetegedése tehát kétségen kívül a nedves, rossz, lakásra és ..hiányos célszerűtlen táplálkozásra mutat és nagy „mértékben előmozdíttatik a falusi pór által.

A gumókor tehát Magyar országnak a legveszedelmesebb népbetegsége. Ezek közé szokták számítani a vérbajt is, ami háború után természetszerűleg mindig nagyobb mértékben lép fel és a béke években természetszerűleg csökken. Épp ezért nem mondható annyira népbetegségnek mint a tuberkulózis.

Jellegzetes járványszerű népbetegség a trachoma és a tífusz.

A trachoma különösen az iskolás gyermekek ko-

zött pusztít. Újabb időben a trachoma ellen az iskolai gyermekek vizsgálatával és kötelező gyógyításával küzdenek.

A tífuszt különösen a rossz víz okozza, a szennyezett korhadó és rothadó anyagokat tartalmazó víz. AZ ilyen víz Magyar országon igen gyakori, mert a községekben levő kutaknak legnagyobb része meg van fertőzve a falusi udvarokban levő trágyadombok által, meg általában a falusi udvarokban levő különböző rothadó anyagok által, amelyek az esővíz és a szél által a földnek a felszínéről vitetnek be a kútba. A kutaknak egy nagy része Magyarországon salétromsav tartalmú, ami mind ilyen fertőzésre mutat. Igen nagymérvű Magyarországon a veszett állatok által okozott halálos betegség is. A veszettséget elsősorban a veszett kutyák csak kisebb mértékben a macskák és az ezek által megharapott más állatok okozzák. A veszettség különösen az 1933 évben okozott nagy károkat, mikor a falusi juhász és pásztor kutyák és az általuk megmart állatok nagy károkat okoztak. A kutyák veszettségét igen nagy mértékben előmozdítja az a körülmény, hogy nálunk a kutyákat nem látják el elég étellel és itallal és azoknak nagyrészt a házaktól elverik amikor is azok a kóbor ebektől igen könnyen megkapják a veszettséget. Népünk ma már fölismerte a veszettség roppant nagy veszedelmét és ezért kutyaharapás esetében magát a Pasteur intézetben beoltatja. Ezt különösen azáltal érték el a lakosságnál, hogy állandóan fölhívják a veszettségnek a nagy veszedelmére és annak a Pasteur oltások által idejében való gyógyíthatására. Ezek a felszólítások olyan helyen vannak kiszégezve, ahol a nép azt állandóan olvashatja, így postán, vasútállomáson.

Az biztos, hogy a magyar falusi, népnek az egészségügye. minden tekintetben sokkal elhanyagoltabb, mint a városi népességé, amelynek a rendelkezésére áll a sok orvos és a kórház. Népünk nem nagyon bízik az orvostudományokban, aminek részint az az oka, hogy magát a betegséget is természetesnek tartja, mert hiszen minden vonatkozásban maga előtt látja úgy az állat, mint a növényvilágban, részint pedig az, hogy kiadni való pénze nem lévén nem szívesen megy az orvoshoz, akinél olyan gyógy-

kezelési díjat kell fizetnie, ami semmiképpen sincs arányban keresetével s csak akkor hívat orvost, amikor a halál már a nyelvén ül.

A falusi földműves embernek az egészsége igen nagy fontosságú, mert két keze munkájával dolgozik és nagy fizikai erőre van szüksége, ha egészsége megrokkant, nem tudja saját maga és családja megélhetését biztosítani. A nép maga tisztában is van ezzel és az egészséget tartja a legfőbb jónak, amit a gondviseléstől kaphat, azért jó kívánságaiban és köszönésében az egészségnek van nagy szerepe. Pl. e használatos köszönési formában "jó egészséget kívánok", vagy a felköszöntésnél valakinek az egészségére való kívánás, vagy a vásárban vett új ruhanemű megvételekor az elbúcsúzás az "egészséggel viselje" kívánással történik.

A falupolitikának az egyik fő tétele az, hogy a falusi nép egészségét sokkal nagyobb gondozásban kell részesíteni mint ahogy az eddig történt. Ennek a módjai először gondoskodás arról, hogy a falvakban több orvos legyen mint eddig. Ez azonban önmagában véve nem sokat ér abban az esetben, ha az orvosok olyan magas honoráriumot kívannak mint eddig. Tudunk esetet arra, hogy egy magánorvos egy szegény munkásember fogát kihúzta, tíz pengő honoráriumot kért és másnap a vérzés elállításáért 5 pengőt: egy szegény napszámostól! Tekintetbevéve a napszamos keresetét legfeljebb két pengőt kérhetett volna. A fiatal orvostársadalomnak az a hibája, hogy már 30-35 éves korában olyan jólétben kíván élni, mint amit a közpályán működő ember csak 50 éves kora körül ér el. Hány falusi orvostól tudjuk, hogy ebben a korban már saját háza van. Mikor éri ezt el egy hasonló korú közszolgálati pályán működő egyetemet végzett ember? Ne hivatkozzék itt senki a nyugdíjra, mert először az orvosnál nincsen működési korhatár, sőt 70 éves korában még több tapasztalattal rendelkezvén épp úgy folytathatja praxisát és ma már a közszolgálatban levőknek oly csekély a nyugdíja, hogy ha az orvos fiatalkorában életbiztosítást köt egy magosrangú közszolgálati alkalmazott nyugdíjánál háromszor-négyszer nagyobb életjáradékot biztosíthat magának. Ha tehát az orvos úgy fogja fel feladatát, hogy nemcsak éppen az anyagiak

megszerzése az életcélja, akkor a vidéken is biztosítani tud magának olyan életnívót, amit egy járásbíró vagy főszolgabíró elér.

Amennyiben a közszolgálatban levő orvosok számát a vidéken szaporítjuk akkor gondoskodni kell arról, hogy a hivatalos (testületi, egyesületi) orvos a szegény beteget ne bürokratikusán kezelje azért mert azután kevesebb honorárium jár neki, hanem járjon el úgy mint a már idősebb budapesti orvosok szokták akik a szegényebb embertől kevesebb honoráriumot kérnek a gazdagabbtól pedig nagyobb. Miután kétségtelen, hogy a fiatalabb orvosok nem akarnak vidékre menni, a falupolitikusok egy része azt kívánja, hogy nagyvárosokban csak olyan orvosnak engedessék meg az orvosi praxis, aki legalább 5 esztendő t falun töltött és hogy tisztai vagy hatósági orvosi állásra városokban is csak olyan ember legyen alkalmazható, aki bizonyos előzetes falusi praksissal rendelkezik. Igaz, hogy ennek a rendszernek az a hátránya, hogy így a vidék népére rászabadítjuk a gyakorlatlan orvosokat, akik a falusi emberek egészségének a kárán szerzik meg gyakorlati orvosi ismereteiket mégpedig nem is nagy ambícióval, mert hiszen nem akarnak maguknak ott állandó páciéntúrát biztosítani, hanem a városba gravitálnak. Mindebből az következik, hogy ezeket a kérdéseket sem lehet másképpen megoldani, mint csakis úgy ha az orvosokat már az egyetemen ráneveljük arra, hogy fiatalkorukban már az életnek ne csak az anyagi oldalát, hanem annak etikai követelményeit is nézzék.

Vannak, akik azt kívánják, hogy minden nagyobb községben — amennyiben kórház nincs — legalább egy Betegszoba legyen, amelyben a súlyosabb betegek az őtvos felügyelete alatt különös gondos ápolásban részesülhetnek. Ennek természetesen csak azokra nézve lenne nagyobb jelentősége, akik nem részesülhetnek megfelelő házi ápolásban.

24. A vidéki ivóvíz.

A falusi ivóvutak többnyire igen rosszak, telve salétrommal és szerves anyagok bomlási termékeivel.

Egészséges ivóvíz nyerése céljából 1) vagy forrásvizet, 2) vagy tisztított folyóvizet használjunk és 3) vagy egészséges kutat létesítsünk.

Kutak létesítésénél arra kell ügyelni, hogy azok a trágyadombtól messze essenek, hogy a talajvízbe leszivárgó hígtrágyarészek meg ne fertőzzék a kút vizét. Célszerű, a talajvíz áramlásának irányát megismerni és a kutat a trágyadombtól ezzel ellenkező irányban megásatni.

Népünknek eziránt nincs semmi érzéke. Nagyvárosoknak, mim pl. a dúsgazdag Kecskemétnek nincs iható vizük. Nem volna szabad megengedni, hogy valamely község városnak neveztesse, még kifogástalan ivóvize (vízvezeték, artézikutak) nincs. Szeretünk sokat beszélni falusi népünk józan eszéről, egészséges gondolkozásáról, de ezek a tények nem bizonyítanak amellet, mert a természetes józan felfogás szerint az első szükségletek közzé tartoznék a jó ivóvíz.

Ezzel szemben tudott dolog, hogy pl. az alföldi falvak és az úgynevezett parasztvárosok tözs-gyökeres paraszt lakossága sokhelyen még ma sem, máshelyen csak a legnagyobb fúrfanggal volt rávehető artézi kutak fúratására. Egy nagy alföldi városban pl. az orvosok és az úriosztály artézi kutak létesítése iránt indított akciót a parasztagdák ellenezték azzal az okoskodással, hogy az orvosok azért akarják az artézi kutakat, hogy a nép beteg legyen és kénytelen legyen az orvosokhoz fordulni és nekik fizetni,

Mezőtúron, mikor az intelligencia nagy nehezen keresztül vitte az artézi kutak fúását a nép sokáig nem ivott a vízből, azt mondván: gyomorrágást okoz. Józan észnek lehet ezt nevezni? Mintha csak 1831-ben volnánk, mikor a nép megtámadta az orvosokat, akik a kolerás kutakat fertőtlenítették. Bizony azóta nagyon keveset haladtunk, de ebben az intelligencia a hibás, amely a nép nevelésével nem törődik. Igaz, van példa az ellenkezőre is, így Hódmezővásárhelyen egy ottani gazdaember Nagy András János fúratott artézi kutat.

A következő táblázat tartalmaz néhány adatot kútjainkról.

Tóth Gyula (az Országos Magyar Chemiai Intézet

volt aligazgatója) „A magyarországi ivóvizek kémiai elemzése” 1921. c. munkájában az artézi kutak vizére vonatkozólag a következő adatok találhatók:

Vegyelemeltetett a következő vármegyékben:	Ivásra alkalmas	Ivásra fel-tételesen alkalmas:	Ivásra nem a-jánlatos
Arad 8 kut	5	2	1
Baranya 2 "	-	1	1
Bács-Bodrog 35 "	19	5	11
Bereg 1 "	1	-	-
Békés 11 "	2	9	-
Bihar 7 "	4	2	1
Borsod 5 ""	5	-	-
Brassó 1 "	1	-	-
Csanád 1 "	1	-	-
Csongrád 12 "	11	-	1
Fejér 9 "	6	2	1
Gömör 5 "	5	-	-
Hajdu 17 "	13	1	3
Háromszék 1 "	-	-	1
Heves 5 "	3	1	1
J. N. K. Szolnok 10 "	5	4	1
Kolozs 2 "	2	-	-
Komárom 4 "	4	-	-
Krassó Sz. 1 "	1	-	-
Marostorda 12 "	8	-	4
Mámaros 1 "	1	-	-
Nógrád 1 "	1	-	-
Nyitra 2 "	2	-	-
P. P. S. Kk. 42 "	27	5	10
Pozsony 5 "	5	-	-
Sáros 21 "	11	8	2
Somogy 8 "	8	-	-
Szabolcs 29 "	15	3	11
Szathmár 6 "	6	-	-
Szepes 1 "	-	-	1
Szolnoköboka 8 "	4	1	3
Temes 5 "	2	-	3
Tolna 5 "	3	2	-
Torontál 19 "	14	4	1
Trencsén 2 "	-	1	1
Vas 3 "	3	-	-

Verőce	1 kut	1	-	-
Veszprém	1 "	-	1	-
Zala	1 "	-	-	1
Zemplén	15 "	14	-	1
Összesen	325 kut	213	52	60

A jó és egészséges ivóvíz kellékeit a szakértők a következőkben jelölik meg:

1.) legyen színtelen és szagtalan, ize üdítő és hűsítő,

2.) ne tartalmazzon sok szilárd alkotórészt, szerves, te hűt rothadásra alkalmas anyagokat pedig egyáltalán nem, z

3.) alkáliákat és a magnézium kén savas vegyületeit, valamint salétromsavas sókat, továbbá nitrátokat és cloridokat csakis minimális mennyiségben tartalmazzon.

4.) kémiai Összetétele és hőfoka é/szakonként ne legyen nagy változásnak kitéve.

E követelményeket szemmel tartva már a múlt század első negyedének végén tudatára jöttek az Alföldön annak, hogy az ásott kutak vize rossz egészségtelen, s a közügyék intézői arra törekedtek, hogy az altalaj mélyebben fekvő rétegeiben lévő jó vízhez hozzájuthassanak. Ez fűrt, u. n. artézi kutak létesítése által vált lehetségessé. Artézi kutak alatt értjük az olyan mesterségesen, fűrógéppel készített, a víztartó közetréteg és a térszín közötti összeköttetést, amelyen a víz természetes felhasználásának akadályai elhárítatván a víz vagy a térszínél magasabbra felszáll vagy csak a tér szín alatti bizonyos magasságig emelkedik fel.

Ha a fűrt csöből a víz saját ereje folytán a térszín felé emelkedik pozitív, ha pedig a víz a térszín alatt marad negatív az artézi kút.

A fűrés mélysége az egyes kutaknál különböző. Egész Magyarországon a legmélyebb a székesfővárosi városligeti artézi kút, amely 970.48 m mély és amelyből naponta 1,197.700 l víz ömlik ki. Legkisebb mélységű a délmagyarországi vlájkovácsi, amely csak 23.5 méter mély és 500.000 l vizet szolgáltat naponta. A fűrt kutak szolgáltatott vizének mennyisége igen eltérő és nincs a mélységiek arányban. A

víz hőfoka azonban a mélységgel együtt változik és $10\text{ }^{\circ}\text{C}$ – $74\text{ }^{\circ}\text{C}$ (mely utóbbi a városligeti kút vizének a hőmérséklete) terjed. Átlagban a mélység minkén 30 méterre $1\text{ }^{\circ}\text{C}$ hőemelkedést jelent a víznél.

Artézi kút fúrására hazánkban először 1830-ban tettek kísérletet Pesten azonban sikertelenül. De már 1832-ben a fejérmegyei Csórón 39.82 m mélységből feltörő vizet nyertek. Azután évente egy vagy egynéhány kutat fúrtak az országban. A hatvanas évek elején Debrecen, Nyíregyháza, Szathmár, Versec, Hódmezővásárhely furat kutakat 1866-67-ben megfúrják a Margitszigeti 118-53 m mély artézi kutat és már a következő évben sor kerül a 970.48 m mélységig hatoló városligeti fúrásra, melyet 1878 januárjában fejeztek be. Az itt elért siker erős lendületet adott az artézi kutak iránti érdeklődésnek.

1879-80-ban fúrnak az első nyilvános használatra szánt kúrt Hódmezővásárhelyen. A 80-as évek elején megindult most már az egész alföldön a nyilvános használatra szánt kutak fúrása, hogy eképpen a szervezetre nézve ártalmas anyagokat tartalmazó és sokhelyen inficiált vizű Alföldön megjavítsák a közegészségügyi viszonyokat. Különösen a délmagyarországi földtani viszonyok igen kedvezőek artézi kutak fúrására, mert azon a vidéken már csekély mélységről is bővizű forrás akad.

A 90-es évek elején az u. n. öblítő módszerek meghonosodása folytán mellyel kis átmérővel (51-65 mm átmérőjű csövek terjedtek el általánosan) sebesen s így olcsón lehetett fúrni, valóságos artézi kút láz fogta el az Alföldet, de mivel olyan emberek is kezdtek kútfúrással foglalkozni, akik nem rendelkeztek a szükséges technikai és elméleti ismeretekkel közel 15%-a a fúrásoknak eredménytelen maradt.

Másik nagy hátránya volt az artézi kutak eme szertelen szaporodásának, annak hogy kis helyen sok kutat fúrtak, hogy a ki ömlő viz mennyisége apadt, sőt amint a hidrosztatikai nyomás 0 pontra süllyedt, a kiömlés megszűnt s a vizet szivattyúzni kellett. Hogy milyen rohamosan emelkedett az ar-

tézi kutak száma a 80-as évek végén és a 90-es évek elején azt bizonyítják a következő adatok.

míg 1888-ban csak	28	kutat	fúrtak,	addig
1889-ben már	67	"	"	
1890-ben	73	"	"	
1891-ben	122	"	"	
1892-ben	182	"	"	
1895-ban	366	"	"	

(Jegyzet: "Hlaváts Gyula magyarországi artézi kutak (1896). 103. old.)

1893-ban kulminált tehát az artézi kút láz, az 1894. évi fúrások száma az előző éveknek már kb. a fele és az 1895 éviéké pedig már negyedrésze. Azóta az évenkénti fúrások száma a szükségleteknek megfelelő normális mértékre szállott alá.

1919-ben az artézi kutak száma, hazánkban mintegy 3. 500-ra volt becsülhető. Biztos tudomásunk 3040-ről van, amelyet a magyar Földtani Intézet vízügyi törzskönyvében is nyilvántartanak. Sajnos a közönség közömbössége miatt, mellyel az adatok bejelentését elmulasztják, a fúrások próbáinak csak cca 18%-a került be a magyar Földtani Intézet gyűjteményébe. Pedig az adatok összegyűjtése és fődíig ozása nemcsak tudományos tekintetből, de közérdekből is nagyon fontos, mert elősegíti a hidrológiai tájékozódást, szakvéleményadást.

A Magyar Földtani Intézet vízügyi törzskönyvébe foglaltak szerint a fúrásoknak mintegy 24.3%-a (740) a városok és 75.7%-a (2300) a községek területére esik. És pedig:

az Alföldre	84.7 %
a Dunántulra	7.3 "
a Kisalföldre	7.2 "
az Északnyugati Felföldre	3.1 "
az Északkeleti Felföldre	1.7 "
a Délkeleti Felföldre	1.0 "

Ebből is látjuk, hogy az artézi kutak, főképpen az Alföldön vannak elterjedve. A dombos és hegyes vidékeken, ahol jó víz más úton is szereshető sokkal kevesebb fúrást találunk, ma már nemcsak a városok és községek közutainak, hanem a majorok, magántelkek, ipartelepek vízszükségletét is fúrott ku-

takból fedezik.

A vízszükséglet megállapításánál tekintettel kell leírni: az ivásra, főzésre, mosásra, öntözésre, ipari és luxus (pl. szökőkutak) vízfogyasztására, valamint az állatok itatására és fűrésztésére, tűzoltásra stb.

Általában a napi szükséglet fejenként kevés iparú kisebb városokban 50-60 liter, valamivel nagyobb iparú városokban 100 liter, nagyiparú városokban legalább 200-250 liter, folyók melletti helyeken valamivel kevesebb a vízfogyasztás.

A rendszeres vízellátás közérdek lévén, az állam feladata annak szabályozása. Nálunk az 1885: XXIII. t. c. (a vízjogi tv.) szabályozza a vizek használatát és a velük összefüggő munkálatokat. Ezt lényegesen kiegészíti a m. kir. földművelés, ipar és kereskedelemügyi miniszternek 1885. évi 45.689. cz. valamennyi törvényhatóságához intézett és a vízjogi tv. végrehajtása tárgyában kiadott körrendelete.

Az artézi kutak túl szaporodásával az Alföldön az értékes térszín alatti víz megokolatlan pazarlása állott be, ami nemcsak a fúrások vizének felhasználó képességét, hanem mennyiségét is veszélyeztette. Az ilyen közérdeket sértő vízpazarlás megakadályozására szolgál a vízjogi tv. kiegészítéséről és módosításáról szóló 1915. évi XVIII. t. c. (novella) és a földművelésügyi miniszternek e törvénycikk végrehajtására kiadott 1914.évi 1200 sz. rendelete, hely utóbbi részletesen foglalkozik az artézi kutakkal és létesítésüket az ország bízói nyos részein engedélyhez köti.

Többen foglalkoztak azzal, hogy az artézi kutak fölösleges vize nem volna-e öntözési célokra felhasználható. Az eddigi tapasztalatok szerint az eddigi artézi kutak vize csak akkor használható fel öntözési célokra hasznosan, ha azok előbb tároltatnának és csak hosszabb tárolás után vétetének igénybe. Újabban a magyarországi kutak és általában az ivási célokra szolgálóvizek vizsgálatával a Rockefeller alap felhasználásával az 1925:XXVIII. törvénycikk alapján létesült Közegészségügyi Intézet foglalkozik, amely a kutakat három főcsoportba osztja: 1) ivásra használható, 2) meg-

javítandó kutak, 3) az ivásra alkalmatlan kutak, csoportjára, amelyek betömendők lennének. Ezen intézet által végzett vizsgálatok során megvizsgáltak 4723 közkutat. Ebből jó vizűnek találtak 1565, rossz víz találtak 3158. Jónak bizonyult vizű vármegyék a következők: Bihar, Bácsbodrog, Hajdú, Győr-Moson-Pozsony, Fejér, Baranya, Borsod-Gömör-Kishont, Vas Zemplén, Nógrád-Hont. A vizsgált adatok alapján a tíz legrosszabb vizű, vármegye: Csongrád, Szabolcs-Ung, Sopron, Békés, Tolna, Heves, Somogy-Abauj-Torna, Sathmár-Ugocsa-Ung és végül Veszprém. A végzett vizsgálatok szerint az országban találtak mélykút 320.*)

Magyarországon a legutóbbi évi vizsgálatok, eredményei alapján a legrosszabb vizek a kalocsai járás területén várnak, ahol 75 átvizsgált közkút közül csak kettőt lehetett kifogástalannak mondani, egynél tisztítás, 44-nel átépítéssel lehetett a vizen javítani és 28-at találtak teljesen használhatatlannak.)

25. §. A falusi ember halála

A halál, temetés, temetési szokások. A temető.

1.) A falusi ember életében a halál formailag sokkal nagyobb szeret játszik, mint a városi emberében, mert össze van kötve a haláleset izgató hatásával, azután a pompával és nagyobb mértékben valóságossággal is. Általában a paraszt ember kevésbé fél a haláltól, mint az intelligens ember. Ennek az

Jegyzet: *) Adatok: A harmadik törvényhatósági tisztifőorvosi értekezlet referátumai és tárgyalásai címmel 1932, Budapest, Atheneum, a Népegészségügy című szaklap 1932. évi IX-XII. számából készült különnyomatban..

Jegyzet: **) Lásd: M. Kir. Közegészségügyi intézet VI. évi jelentését az 1932. évben végzett munkájáról. Közli Dr. Johann Béla igazgató Budapest, 1933. Patria kiadás.

okai a következők: a haláltól való félelem, nagy mértékben gyengébb idegrendszerrel függ össze. A paraszt embernek pedig, ha gyengébb is az egészsége, máz: foglalkozásánál fogva is idegrendszere jobb, egészségesebb, mint a városi emberé. 2) Ele- te ha ne in is minden tekintetben nehezebb mint a városi vagy az intelligens emberé, de az bizonyos, hogy sok fáradtsággal, gonddal, törődéssel van telítve. A városi ember különösen a gyári munkás és a közalkalma zásban levő egyszerű ember d. u. 6- kor abbahagyja a munkát, azután nem törődik semmi- vel sem. A földműves ember azonban már napkeltekor kezdi meg a munkát a nyári időben és nem hagyhat- ja abba egy bizonyos időben, egy bizonyos órában, hanem alkalmazkodnia kell a munka sürgős természe- téhez. De ha végre nyugvóra tér, akkor is gond terheli, miniig kémleli, hogy milyen az idő, éjjel kétségbeesve hallgatja a vihar süvöltését, mely tönkreteszi a vetését, fél a gyorsan gomolygó fel- hőtől, hogy jeget kap, a késő tavaszi vagy kora őszi fagy is tönkreteheti mindenét, aggódik, ha va- lamelyik állatja beteg, mi lesz ha az elpusztul.

Az egész élete tehát egy folytonos testi-lelki küz- ködés, nehéz egyforma örömtelen élete, nehéz csiz- mája, nehéz ruhája, súlyos annak a viselése és sá- ros vagy poros úton való járás után jól esik a pi- henés. Ilyen pihenés a halál is.*) Ez után a nehéz élet után tehát a halál a pihenést jelenti, amely- nek a paraszt annál nyugodtabban nézhet elébe, mert apró tolvajlásokat és egyéb más tulajdonának eltu- lajdonítását eltekintve, súlyosabb bűn nem terheli a lelkét, azért, mint a költő mondja, áll reá ez a szabály:

Akár bíró, akár álom, nyugton megyek elébe,
Mint a fáradt vándor az erdő menhelyére.
Mert ha bíró, nem terhel vád,
Ha meg álom (pihenés) nyugalmat ad!

A panaszt ember tehát igényelvén a pihenést, mikor már nagyon fáradt, szinte várja a halált. Erre elő- készítí mega a természet.

Jegyzet:*) EZ a nehéz csizma és nehéz ruha, sáros vagy poros úton való járás, különösen jó előkészítő iskola a katonai életre.

3.) Látja, hogy a természetben minden születtik és egyszer meghal. A növény, az állat, a tavasz, a nyár utam jön az asz, a t él. Természetesnek tartja, lassanként megszokja az elmúlást.

4.) A birtokos parasztember nem aggódik hátramaradt családtagjaiért sem, mert a család éppen úgy él azután, mint eddig. A birtoktalan napszámos távozása sem okoz nagy változást a család hátramaradt tagjainak életében, úgy éledgelnek mint eddig, egyf onnan, szegényesen. Legfeljebb a kubikosnál van változás, mert ott cm asszony eddig nem ment, ezentúl mennie kell m.)számba. Az uradalmi cselédek Özvegyét, ha tiszteséges volt a cseléd, valahogy még mindig eltartja az uradalom. Ezzel ellentétben a városi köz- és magánhivatalnok, ügyvéd, orvos, vállalkozó, kereskedő, hacsak nem szerzett nagyobb vagyont a családját bajban és nyomorúságban hagyja hátra. A vállalkozás is többnyire tönkremegy a családfő halála után, (lásd Tormay Cecil "Régi ház" és Thomas Mann "Boudenbrock család" c. regényekben megírt életet.) A tanult úriember, még ha anyagilag jól hagyja is családját, mindig bizonyos aggodalnak között gondol a halálra, mert ha anyagilag meg is van, mindig vannak lelki bajai, vannak megkezdett, be nem végzést feladatai. Így a köz hivat aínokoknak meg nem oldott problémái, a tudósnak, írónak meg nem írt könyvei, a festő nem tudta megfesteni minden gondolatát, az államférfi nem tudja megoldani a felmerült kérdéseket.

Többnyire azonban az intelligens embernél az anyagi gondok is keserítik a haldoklónak utolsó napjait, mert túrje, gogy családja nyomorúságban marad, vagy legalább is leesik arról a polcról, ahol eddig volt, a cúriui bírónál;, miniszteri tanácsosnak, egyetemi tanárnak felesége, gyermekei nem maradhatnak az eddigi nívón. Magyarországon szociális érzés teljes hiánya miatt az örökös személyi ellentétek hazájában egy özvegy és egy árva, senki és semmi. De az állam részéről sem számíthat kellő támogatásra. Tudjuk, hogy most is az özvegyek vesztettek legtöbbet nyugdíjban és az árvák vagyona ment tönkre a különböző kötvények elértéktelenedésénél. Amíg az intelligens úri emberre nézve a halál tehát családjára is egy rendkívüli csapás, a pa-

rasztt ember nyugodtabban halhat meg, mert tudja, hogy akik utána hátramaradnak, nem kerülnek rosszabb helyzetbe, mint amilyenbe edrig voltak.

5.) A parasztt ember többnyire csalánja körében hal meg, holtteste is ott marad a falusi temetőben.

6.) A vallásos paraszttot — ami nálunk ritka, de külföldön gyakoribb — az egyház vigasztalása is bátorítja. Az úri emberhez többnyire csak akkor hívnak papot, mikor az már nincsen eszméleténél.

A falun nagy eset egy haláleset, félig-meddig ünnepnek tartjuk. 1928. nyarán Tarcsára utazván az arra együttutazó nép egyes embereivel beszélgetésbe bocsátkozván, azt mondták, hogy szerencsém hogy épp most utazom, mert Tarcsán a pékmester aki fő tűzoltó volt, meghalt és megnézhetem a nagy temetést, amely ünnepélyre hét faluból jött össze a nép. A falusi emberek messze földről összejönnek a halottnézésre és mondják, hogy milyen szép hantett, úgy fekszik, mint hogyha aludna. A falusi ember sokat ad arra, hogy tisztességesen temessék el. Ezt a felfogását Mikszáth Kálmán: "A vén gazember" a "Fekete kakas" c. elbeszélései is néplélektani ismerettel példázzák, nagyon sok falusi ember van, aki egész életében előre gondol a halálra és fizet be djat azért, hogy annak idején nagy pompával temessék el. Sok visszaélés is fordul elő emiatt, pl. a 90-es években a híres hódmezővásárhelyi mérgezési eset.

A földműves embernek azt a tulajdonságát, hogy ha a családjá javait biztonságban tudja, nem fél a haláltól és hogy ránézve a halál nem olyan nagy dolog, mint a városi intelligens embernél, használják fel a katonai szolgálatában. A parasztt éppen azért a legjobb katonanyag, mert nem fél a haláltól, amit azonban nem úgy kell érteni, mintha háborúban vagy csatában nem venne erőt rajta a pánik vagy az izgalom, sőt az igen gyakori eset, midőn a fejvesztett katonai csapat fejvesztetten menekül és megállítani nem lehet. Ha azonban ilyen pánik nem következik be, a halállal szemben való megnyugvás vagy kitartás igen jó katonává teszi és ezért a világ legtöbb államában és minden időben éppen a földműves parasztt embert hasz-

náltak katonának és ezek mindig jobb katonáknak bizonyultak mint mindenféle városi elemekből összedett zsoldos piaiak. A paraszt azonban csak addig tart ki a, harctéren, amíg családját otthon biztosítottnak tudja, mihelyt ez nincsen meg, mihelyt a család otthon panaszkodik hogy éheznek, vagy a közigazgatás részéről rossz bánásmódban van része, azonnal hazskiváncsozik, épp úgy akkor is, ha azt hallja, hogy otthon földosztás folyik és ebből ő kimarad. Hogy 1918-ban nálunk a front hirtelen felbomlott, ennek oka a bürokratikus hosszadalmas eljárás volt, amely miatt a segélyek kiosztása nagyon sok késedelmet szenvedett. 1918 őszén a forradalom alatt ezért támadták meg a községi jegyzőket, legtöbbszörre ártatlanul és ezért volt rendkívüli nagy hiba az 1918-iki kormányzat részéről, hogy-egyrészt a segélyeknek biztos és gyors kiosztásáról nem gondoskodott. A falusi parasztember porhüvelybe többnyire falujánál: temetőjébe kerül. A temetőnek nemcsak egészségügyi, de nagy ethikai jelentősége is van.

II. A temető, annak erkölcsi jelentősége és gondozása.

A temető néplélektani jelentősége. Nemcsak nálunk, de világszerte mindenütt foglalkoznak úgy az államférfiak, mint a társadalom irányító, gondolkodó és vezető férfiai, azzal a kérdéssel, hogy mint lehetne a világháború borzalmai és nyomorúságai folytán mindenütt megerősödött felforgató irányzattal szemben a társadalmat fenntartó irányzatot megerősíteni. A gyakorlati tapasztalat — ami végre minden tudományos gondolkozásnak és helyes cselekvésnek kiindulási pontja — mindenkit meggyőzhet arról, hogy a kommunisztikus irány nem képes a társadalmat egy, a mainál jobb és helyesebb berendezéssel megajándékozni és ezért a jobb társadalom megalkotásánál a lehetőségeit máshol kell keresni. De ahogy a sok baj ránszakadhatott és a felforgató irányzatoknak a rász tapasztalatok dacára mégis annyi követője van, annak a legfőbb oka mindig csak abban keresendő, hogy a múlt század közepe táján lábrakapott az általánosan elterjedt államkormányzati és életberendezési rendszernek mégis csak alapos hibában kell leledzeni. Kétségtelen,

hogy sokféle hibát követtek el a múlt század vezető gondolkozói éppen úgy mint ez országok vezetői, a kormányférfiak és ezek közé a hibák közé tortozik a falu népének, a földműves közönségnek a teljes elhanyagolása.

Világszerte belátják ma már, hogy ez nagy hiba volt és ezért mindenütt foglalkoznak a falu társadalmának az újjáalakításával, jobbanmondva annak a megépítésével, mert hiszen addig alig törődtek vele. Németországban és különösen Ausztriában elméletileg az egyetemeken is tanított u. n. „Heimatskunde”, gyakorlatilag pedig ez u. n. „Heimatsschutz“ foglalkozik a falu társadalmának megszervezésével. Északamerikában az Egyesült Államokban a szociológia foglalkozik tudományosan ezzel a kérdéssel, gyakorlatilag pedig egyesületek és bizottságok foglalkoznak a vidék különböző problémáival. Az Északamerikai Egyesült államok híres elnöke koosewelt Tivadar már 1908-ban egy bizottságot küldött ki a farmok (tanyák) tanulmányozására és abban pedig sokan foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel és dr. Angyal a budapesti egyetemi tanár, a nemzeti Újság 1925. július 26-iki számában ismertette is ezeket a munkákat. A társadalomtudomány című kitűnő magyar folyóirat f. évi 3-5 száma ismerteti d. Goddes: "A falu jelene és jövője: c. művét, mely kifejti, hogy keletkezében a falu társadalomtudománya; William Schmith az amerikai farmer lelkivilágát tárgyalja. Minálunk a Gazdaaszövetség, újabban pedig a faluszövetség foglalkozik gyakorlatilag a falu fejlesztésével, anyagias erkölcsi újjáépítésének nagy kérdéseivel, elméletileg pedig a tudományegyetem Társadalomtudományi kar közsépolitikai szemináriuma.

A vármegyei tisztviselők 1930 évi Egerben tartott kongresszusán Balázs Károly dr. váli főszolgabíró tartott igen szép és nagyszerű előadást a községi monográfiákról. A haladás tehát és a jövő iránya kétségtelen.

Persze a vidék és a falu elmaradottságának minden országban más és más lehet a kiindulási pontja, tehát a bajok is különbözők, de azért vannak olyan bajok, amelyek minden országban, azonosak így különösen a lelkek nagy eldurvulását és a falu-

si élet sivárságát szokták mint a bajok egyikét általánosan emlegetni. Azért az újabb falupolitikában mindenütt behatóan foglalkoznak a falu kedélyvilágával és felkarolják mindazokat a tényezőket, amelyeket alkalmasaknak tartanak arra, hogy a mai sivár életet kedélyesebbé tegyék és hogy az emberekben jobban kifejlesszék a szívnek érzésvilágát. Az újabb társadalombölcselek nagyon hangsúlyozzák a belső, lelki élet szükségességét. Ezek közé tartozik a szülők iránti szeretetnek valamint a családi életnek mélyítése.

Ennek a szeretetnek láthatóbbá, mintegy az emberi élet központjává való tétele javíthatja csak meg a mai kornak társadalmát. Régi igazmondás az, hogy a jelent a múlt határozza meg. Azt, hogy milyen egy falu nemcsak az abban élők, ott dolgozók, ottlakók okozzák, de azok is akik már ott a temetőben pihennek. A gyermekek erkölce és viselkedése is nagyrészt a szülőktől függ, a szülőktől örökölnek hajlamokat jó és rossz szokásokat és érzéseket, már a közmondás is mondja, hogy!taz alma nem esik messze a fájától. Szeretet nélkül az élet sivár, üres és kiháló mint a virágtalan fátalan sivatag és minden szeretet közt legszebb legmelegebb a szülői szeretet, különösen az anyai szeretet. Ezért a szülők iránti szeretet egyike az ember alap érzéseinek és szülők megbontását, a szülők iránti háládatlanságot az emberek általában a legszömyübb véteknél tartják. Ezért a szülők szeretőét, ha már meghaltak, emléküknél a megbecsülése és sírjuk gondozása mintegy vizsgálja az ember szívének lelkének.

Á szülők iránti kegyelet tehát hozzátartozik az általános emberi érzéshez. Ámde a szülők ugyan-ezen összefüggésben vannak az ő szüleiki:el, azaz a jelenlegi nemzedék nagyszüleivel és ennek az érzelmi összefüggésnek a láncolata alkotja az egyes családoknak a történetét, de az egész nemzetét is. Nagyon jól mondják a franciák "L'humanité se compose de plus de morts que üe vivants" (olvasva: l'Umanité szó kompóz de plü de mórt kö de vinant), ami anynyit tesz, hogy az emberiség inkább a holtakból áll mint az élökből.

Minden valamirevaló embernek a cselekedetében nagy szerepet játszik nemcsak éppen a jelen óra és

perc, de a jövőnek a gondolata is és minden ember jtki lelkileg nem beteg, törődik azzal, hogy halála után mit gondolnak róla az emberek, hogy hagyjon valamit a szeretteinek, ami majd ráemlékeztesse és hogy jó emlékezetében maradjon azoknak, akik ismerték, Mikor az ember már öregszik vagy a halálát bármi oknál fogva közeledni érzi, akkor rendszeren meghagyja hozzátartozóinak és ism rőseinek, hogy hogyan temessék el, hogyan tiszteljék emlékét. Sokan már előre kiválasztják nyugvó helyüket és megállapítják sírfeliratukat, pénz hagynak hátra temetésükre stb.

A magyar ember általában nagy súlyt helyez, arra, hogy tisztességesen temessék el és még a politikában is ahol nagyon sok a kötődés és a civakodás, az elhalt még a politikai ellenfeleit is megtisztelik a temetésen. A magyart világszerte lovaglás nemzetnek mondják. Ez a lovagiasság a magyaroknál a világháborúban is megnyilvánult, így akkor is midőn a világháborúban elesett ellenségét megbecsülte és tisztességesen gyászpompával temette el. A halottnak és a halálnak az emléke szent az emberek előtt és ez szükségképpen összefüggésben van a halottak iránti kegyelet és tisztelet érzésével. Ennek az érzésnek a fenntartása és ápolása az emberségességhez tartozik. A műveit társadalomban az elhunytakat közös temetőbe szokták temetni, amiből azután az következik, hogy az elhaltajüiránti kegyelet tömegesen a temetőben nyilvánul meg. A temető a magyar embernek az érzésvilágában igen nagy szerepet játszik. Így pl. a magyar népdalokban nagyon gyakran előfordul a temető. Legszébb népdalainkba mintegy bele van szőve a temetőnek az ember életében való nagy szerepe. Így pl.

”Végimentem az ormodi temetőn”, vagy

"Temetőben láttalak meg legelőbb", vagy

"Ha meghalok temetőbe visznek"

"Kék virággal virágzik a temető”.

A magyar népmesékben és mondavilágban is egyik legfőbb tárgy a temető. Még a nép babonáiban is igen nagy zerepet játszik. A babonás orvosságoknak egy részét is a temetőben szedik és a lelki gyógyulást keresők is igen sokszor mennek a temetőbe. Minden-

nek dacára sajátságos és szinte megfejthetetlen rejtélye a magyarság lelkivilágának az, hogy a temető, különösen a falusi temető ők rendkívül el vannak hanyagolva. E sorok írójának igen sokszor volt alkalma arra, hogy a magyar falvakban a magyar népet tanulmányozza és ha meg akarja ismerni valamely addig még ismeretlen falunak a népét, a legelső dolga mindig az, hogy megnézze annak a falunak a temetőjét. Ha a temető szép rendes, tiszta, fás, virágos, akkor a falut biztosan jólelkű nép lakja, ha ellenben elhanyagolt temetőt találunk, biztosak lehetünk benne, hogy a faluban lakó nép fősvény, csak magával és a mával törődik, nem tiszteli elődei emlékét.

Az ilyen faluról biztosan megállapíthatjuk, hogy annak sivár az érzésvilága és hogy annak nincs jövője. Az ilyen falu ha ma gazdag is, egészen biztos, hogy sose lesz virágzó és legnagyobb gazdagságát is el fogja veszíteni. Ne mondja senki se, hogy nálunk sok a szegény falu és azért szegények a temetők, mert nagyon sok olyan gazdag falu van — mint magam is láttam — melynek a temetője nagyon de nagyon el van hanyagolva. A magyar temetőknek ez az elhanyagoltsága és sivársága annál jobban kitűnik és annál bántóbb, ha összehasonlítjuk a hazai temetőket más országokéival. Minden művelt országban szebbek a temetők mint magyar országon, különösen Tirolban találunk szép gondozott temetőket, amely a vallásos és jólelkű népet annyira jellemzi. A tiroli és általában a déli német tehát stájer, osztrák, bajor temetőket az jellemzi, hogy azok nincsenek kint a falu határában, hanem a falu közepén a templom körül vannak elhelyezve. I. légi Tirol fővárosában, a teljesen városias, gyönyörű Innsbruckban is a plébánia templomok körül vannak a temetők. Ha az ember egy tiroli falunak a temetőjébe bemegy úgy érzi magát mintha egy virágos kertbe menne be, amely a templomot körülveszi. A tiroli temetők magas falkerítéssel vannak körülveve, minden családnak van abban temetkezési helye, amelyben már a dédszülők is ott nyugszanak. A család vagyoni viszonyai szerint, egyszerűbb vagy díszesebb kő jelöli a sírhelyen felevőket; fel van sorolva nevük, életkoruk, foglalkozásuk, elhalálozásuk ideje és a sírbanfekvők családi köteléke. A sírt azután virá-

gok díszítik, amelynek színpompája elfelejti az emberrel azt, hogy temetőben van.

Szép szokása a tiroliaknak az is, hogy ha egy falubeli idegen helyen hal el és a messzi idegenből hazahozni nem lehet, akkor ha a faluban családja van, a családi sírboltba egy emléktáblát tesznek amelyen megjelölik, hol halt meg az illető és milyen rokonsági viszonyban volt a családdal. A már kihalt és messze idegenben elhalt és idegen családok és falubeliek emlékének pedig a temető falába illesztett kis kőlapon adják meg a kellő tiszteletet. Ez a szép szokás az egy falubeliek összetartozandóságát fejezi ki, mely szerint akárhová is kerül, hányavetődik valaki a faluból, azért azt mégis a faluba tartozónak tartják. Ez az otthonnak igazi megbecsülése és igen szép megnyilvánulása a „Heimatschutz“-nak, azaz az otthonvédelemnek. A temetőnek a templom körül s így a falu közepén való elhelyezése szintén nagyon szép gondolat, mert így az nem esik messze a falutól, a halottak hamvai ott pihennek a hozzátartozóik közvetlen közelében és a templomba menő nép vagy családtagok mindig maguk előtt látják és érzik a már eltávozottat. Még az olyan praktikus nép mint az angolszász is érzi ezt. Ausztráliának új fővárosában Camberában a temető a főtemplom körül van.

III. A temető elhelyezése és gondozása.

Az elhaltak emléke, kegyelete megőrzésének és tiszteletének óriási erkölcsi hatása van. Br. Szilassy, aki az Osztrák-Magyar Monarchiának tokiói követségi tanácsosa volt, az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlásáról írt munkájában megemlíti, hogy a japán nemzet óriási világsikerének a legfőbb erkölcsi okozója és a japán hazaszeretnek kiindulási pontja a halottak emlékének nagy tisztelete. Az ősök emlékének ez a tisztelete képesíti a japánt hazája iránt olyan óriási önfeláldozásra, amire sem más nép nem képes.

Bizonyos az, hogy a halottak iránti kegyelet amely pl. Tirolban nyilvánul, szintén egyik legfőbb okozója a tiroli nép bámulatos hazaszeretetének és a haza iránti önfeláldozásának, de a tiroli nagy szabadságérzetnek is. Mikor a tiroli puskával kezében,

völgyről-völgyre, lépésről-lépésre védelmezi hazája földjét, akkor szüleinek és őseinek a temetőjét, nyugvóhelyét is védelmezi. Közegészségügyi szempontból egyáltalában nem aggályos a temetőnek a falu közepén való elhelyezése. Ennekem a magyar közegészségügy nagy apostola a boldogult fodor József dr. mondotta volt, a Pázmány Péter Tudományegyetemen tartott közegészségügyi előadás folyamán, hogy a jól eltemetett holttest egyáltalában nem fertőz. (Természetesen, ha nem hal meg valami fertőző betegségben.) É ezért semmi ok sincsen arra, hogy a temetőt messze tegyék mint az nálunk majdnem szabály. A messzelevő temető a kegyelet gyakorlását majdnem lehetetlenné teszi, mert a nehéz munkában görnyedő embernek nem nagyon van ideje, hogy a messzefekvő temetőbe kimenjen. Pedig a temetőkultusz (elhunytak iránti kegyelet) megköveteli legelőször azt, hogy a temető ne legyen messze a falutól. A fentemlített okoknál fogva igen helyes és célszerű az, ha a temető a templomot veszi körül, persze azokban a falvakban, ahol a templom már meg van építve és azt nem valami nagy köztér szegélyezi, ott igen nehéz ma már a templom körül temetőt létesíteni, de ott, ahol új templom épül, vagy ahol új falut telepítenek, ott okvetlenül követni kellene a tiroli példát és a templom körül temetkezni.

Nálunk az alföldi falvakban és mezővárosokban különösen elterjedt az a rossz szokás, hogy templom után (sok helyen az istentisztelet alatt) a nép különösen a férfinép a templom előtt gyülekeznek és ott köpködnek, egymást leszólják, elégedetlenkedő, felforgató, izgató beszédeket mondanak, felzavarják önmaguk és az egész falu lelki békéjét. Mindez elképzelhetetlen volna, ha a templomot temető venné körül és ott az elhunytak mintegy figyelmeztetnék az élőket, hogy amilyen nagy erkölcsi kötelezettségeik vannak nekik, melyeket nem lehet köpködéssel, üres terciérel, szóbeszéddel és örökös politizálással megoldani, hanem csakis az erkölcsi világtrendnek megfelelő komoly gondolkozással és törekvéssel. Nagyon szépen fejezi ki ezt a nagy erkölcsi igazságot Weigert József a híres bajor falupolitikus: "Das Dorf entlang" azaz magyarul „A falu széliében hozzászában” címen megírt igazán korszakalkotó falupolitikai munkájában, ahol rámutat arra az óriási erköl-

csi hatásra, amit egy jól gondozott, a templom körüli temető a megholtak iránti kegyeletien és a családi szeretetlen jelent. Amint a gyökér mélyen megy le a földbe és bár nem látható es mentül kevésbé látható annál inkább táplálja a fatörzset, úgy a faluban a társadalom rendjét és munkáját és a jövőnek e boldogulását azok is szolgálják, akik már nem élnek.

A ma élő embernek az érzelmei és gondolatai majd csak 20-30-50 esztendő múlva fog igazán hatni, mikor már azok nem élnek, pl. erre Kossuth Lajosnak a magyar nagyoknak az emléke. Kossuth Lajosnak Széchenyi Istvánnak az eszméi sokkal-a haláluk után kezdtek igazán hatni és mindenféle társadalmat fel- Wrgató irányzattal szemben éppen az elhunytak emlékének a kegyelete a legerősebb ellenszer, de ugyanúgy hat a szív és lélek finomítására is. mert hiszen maga társadalom érzi, hogy egy olyan ember, aki csak a maga hasznút nézi és semmiféle magasabb erkölcsi céljai nincsenek, nem sokat ér, mert az ilyen embert még a kóborló cigány is megveti sőt egyenesen utálja.

Világos dolog tehát, hogy a kegyeletes érzés ápolása annak a feneketlen önzésnek és fősvénységnek, amely sajnos annyira jellemzi korunkat, a legjobb ellenszere.

A temetőnek, gondozása elsősorban a papot terheli. Jobbanmondva illeti és azt mint kötelességet kellene felfogni. Sajnos, hogy papságunkat ebben a tekintetben nem nagyon lehet magasztalni. Ha az ember bemegy egy magyar falu temetőjébe, a legel hanyagoltabb sír az elhalt pap sírja, amelyet az elhalt utódja egyáltalában nem ápol. Az ezelőtt élt és a temetőben eltemetett papoknak mint megünk időben visszafelé, már a sírdombja se látszik és azután a felállított keresztnek a nyomát sem találjuk. Nem kell nagyon visszamenni már harminc-negyven évvel ezelőtt elhunyt papoknak már alig vannak meg a sírjai, pedig a papot úgy fogják megbecsülni az utódai, ahogy ő az elődeit megbecsüli, azaz sehogy. Csodálom, hogy falvainknak ma élő jó magyar papjai erre egyáltalán nem gondolnak, ami mindenesetre nagy ellentmondás a halál utániakról tartott prédikációkkal, amelyek bizony nem sokat érnek, ha azoknak igazságait megfelelő tettek nem támogatják. A falu pap-

jai, ha elődének sírját gondozza, ezzel ad legjobb példát mindenkinek arra, hogy elhalt hozzátartozóinak sírjait gondozzák. A temetőnek fásnak, rendezettnek, a síroknak állandóan virággal beültetetteknek kell lennie. Ennek a gondozása elsősorban a papoknak a kötelessége, bizonyos, ha a pap gondozza elődeinek a sírjai és egy-két prédikációban a hívőket erre a kötelességükre figyelmezteti, akkor annak nem fog elmaradni a hatása és növekedni fog a gyermekekben a szülők iránti szeretet, nincsen szomorúbb dolog, mint amikor, az ember a temetőben jár és ott elkorhadt fakereszteket, kidőlt kőemlékeket és elgyepesedett sírhalmokat lát. Persze sokan vannak, akiknek már semmiféle hozzátartozójuk nincsen, az ilyen sírok ápolását a papnak vezetése alatt — mert hiszen annak az egyháznak voltak a hívei, amelynek ő papja — az egyházközségnek kellene végezni. Természetesen erre azt fogják mondani a gyakorlati férfiuink, hogy szegények vagyunk erre nincsen pénzünk. Ez azonban nem áll, mert a temető fájának rendszeres vágása, a fűnek lekaszálása és értékesítése, vagy pedig mint külföldön sok helyen van — kis helyeken is — a temetőben egy kis kertészet létesítése (amit nálunk inkább nagyobb községekben lehet megcsinálni) annyi jövedelmet tud hozni, amennyi elegendő ezeknek a gazdátlan ciroknak valamelyes ápolására.

De minden faluban van igen sok jómódú és gazdag ember, akik mikor sírhelyet vásárolnak maguknak pár aranykoronával többet fizethetnének s ebből fenn lehetne tartani a szegények sírjait, mert végtelen megnyugvás éppen a szegény embernek az, ha tudja hogy halála után nem fognak velő úgy bánni, mint valami elhullott állattal, hanem-megbecsülik emberi mivoltában. Ez a tudat nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az életben mindig megvolt a jövőben meglevő — bár igen sokszor igazságtalan ellentéteket és ellensorsokat mintegy kielégítse. Íme mi minden érhető el a temetőnek gondozásával és mi akkor mikor a falunak gondozásáról beszélünk abba okvetlenül beleértjük a temető gondozását és azt memném állítani, hogy amely faluban nincsen szeretet, nincsen társadalmi béke, húsz-harminc esztendő alatt, mert egyszerre semmit sem lehet elérni, visszaállítható,

ha a falusi temetőt gondozzák.

A godozott szép temetőnek a látása magasztos gondolatokat gerjeszt az emberben amelyek lassan-lassan átalakítják azt a durvalelkű, durvagondolkozású embert és kifejlesztik benne a jobb érzést. Az 1924. év tavaszán Szarvason a Faluszövetség kiállítását rendezvén a magyar falusi nép apostolának Tessedik Sámuelnek emlékére ünnepet szentelt. Az ünneplő közönség sírjához is kiment, ennek az igazán nagylelkű embernek teljesen elhanyagolt pusztuló állapotban volt sírját meglátva mindenkit mélységes szomorúság fogott el. Jellemző ez népünk kevés kegyeletére és lelke sivárságára. Mert sötétnek kell látnunk annak az alföldi népnek a jövőjét, amely atyáinak jóttevőinek nagy embereinek emlékét ennyire nem becsüli meg.

Sokszor szemére vetik nálunk a tanult műveltebb embernek, hogy nem törődnek a néppel az, sajnos, hogy így van. Változtatnunk is kell ezen; le nem szabad elfelejteni, hogy ha azok, akik a népért tenni akarnak valamit, azt látják, hogy a nép nem becsüli meg őket, akkor nem nagyon fognak buzogni a nép érdekeiért. Ez benne rejlik az emberi érzésben és a belénkoltott igazságérzetből következik, hogy a szép és jót tettek meg kell, hogy legyen a jutalma, ha máshol nem hát a halál után, az illető emlékében is. Ha ez gyakorlatilag nincsen meg, akkor nem működik az emberben a legerősebb sarkantyú, amely rossz vágyainak leküzdésére és a szépnek és jónak önfeláldozó művelésére sarkalja. Mindez pedig összefügg a temető gondozásával, a temetőnkultússzál.

Ha tehát mi át akarjuk alakítani a falvaink anyagi és szellemi életét, akkor széppé kell tenni a temetőinket is. Ennek a gondolatnak, illetőleg nagy igazságnak kifejezésre kell jutni s falupolitikai törekvésekben. Így pl. a falu ünnepeiben, a halottak emlékének az ápolásában, a világháború hősi halottainak felállított szobrokban, de még az u. n. falufejlesztő kiállításokban is, ahol ki kellene állítani a falu legszebb síremlékeit. Igen célszerű lenne, ha a külföldi temetők sírfeliratai is bemutatásra találnának. Ezek a sírfeliratok igen nagy jelentőségűek a családi életnek a fejlesztésére.

tésére és igen alkalmasak bizonyos erkölcsi igazságoknak a köztudatba való bevitelére, mert tudjuk, hogy a világi dolgok közül legerősebb éppen a halál és semmi sem gyakorol az ember cselekedeteire olyan nagy hatást mint annak tudata, hogy mindenkinek meg kell halnia. Ezért mondja az írás is, hogy "erős mint a halál a szeretet".

Nálunk Magyarországon az emberek mindent az államtól és a hatalom kezelőitől várnak és ezért itt minden megmozdulásból csak úgy lesz eredményes tevékenység, ha azt a kormányzat és a közigazgatás veszi a kezébe.

A vármegyében az alispánnak, a járásban a főszolgabírónak és a községben a jegyzőnek és kirónak, hála Istennek meg van az a tekintélye, hogy a legtöbb helyen, ha ők valamit kezdeményeznek, akkor a közület utánuk megy. Nem kell semmi más mint csali az, hogy ha az alispán végigmegy a községben, valamint a főszolgabíró, ha a községet ott látogatja, nézze meg ott a temetőt s említse meg a község vezetőinek és papjainak, hogy a község temetője ilyen elhanyagolt állapotban nem maradhat, hogy azt rendezni kell. Olyan helyen, ahol a temető szinte égbekiáltóan rendetlen és elhanyagolt, felhívhatják a községet a temető rendezésére. Tekintélyüknek mindig meg lesz a hatása, sőt irányadó vármegyei rendeletet is lehetne ebben az irányban hozni, melyek a kér részt rendezhetnék anélkül, hogy az egyházat sérelmeznék..

Különösen az Alföldön a tanyavilágban lehetne sokat tenni e tekintetben. A tanyai központok kezdenek kiépülni és azokban a tanyai új templomok. Most meg lehetne az alkalom arra, hogy azok körül helyezték el a temetőt. Közegészségügyi ártalomtól, mint említettem nem kell félni, csak arra kell ügyelni, hogy ne legyen a temető vizerek, kőkutak közelében. A ragályos betegségben elhunytak hulláinak fertőtlenítéséről is lehet gondoskodni, de különösen az új községekben mint az ilyen tanyai központok, röppent nagy baj az, hogy a községnek nincsen múltja s múlt nélkül nem lehet jövő.

Amint a búzának új termést hozván el kell rotahadnia és ebből fakad az új élet, úgy tradíció nélkül, hagyomány nélkül nem lehet erős községi élet sem.

Az új községben a temető minő járt tradíciót képez s ezért fundamentuma az új községnek. Az új községi alakulatoknál mindig nagy hiba az, hogy azokban összeverődött nép van. Egy-két év alatt ez elenyészik akkor, ha a templom körül temető van. Jókai: „Új földesúr” c. regényében gyönyörűen megírta ezt a nagy erkölcsi igazságot. ”A hant ami ideköt, az a hant a sírhalom”. Ez adja meg a községnek is a múltját és ez biztosítja a község lakóinak a községükhöz való ragaszkodását és később a megértést és összetartozást.

A temető kultusza tehát közigazgatásilag is van, olyan fontosságú, mint akármilyen más kérdés, sőt még fontosabb azért, mert az erkölcsi kérdések, mindig a legfontosabbak és mert egy nép jövője mindig ezeken fordul meg.*)

IX. FEJEZET.

A magyar parasztság erkölcsi élete.

26. §. A magyar parasztság erkölcsi felfogása. A tulajdonjog. A BTK. értékelése.

Az ember az ő erkölcsi felfogását különböző tényezők behatása alatt építi fel magában. Ezek a tényezők elsősorban a szülői háznak a tanításai, másodsorban az iskolák tanításai, harmadszor a természet erejének a hatása, negyedszer az illető foglalkozásának az élet körülményei, végül ötödször a társadalmi felfogás, amely a maga erkölcsi elveit az egyénre többé kevésbé rákényszeríti. Ezekből a különböző egyénekre mások és mások hatnak és az egyes tényezők is erősebben vagy gyengébben hatnak. A falusi földműves emberre legerősebben hat a térszert, amelyben túlyomó az ösztönélet, azután a

Jegyzet: *) Ez a két részlet megjelent a ”Magyar Közigazgatás“-ban.

szülői háznak a szokásai, kevésbé a tanítás, miután a paraszti ember a maga erős és küzdelmes életét a természetben a természet erőinek folytonos hatásai közt éli le, ez fogja felfogását leginkább befolyásolni. Ezért a parasztnak erkölcsi felfogása leginkább a természet törvényeihez igazodik és sokkal erősebb benne az ösztönösség, mint az értelem által megállapított szabályszerűség. A paraszt individuálista lévén, reá a társadalmi felfogások is kisebb hatást gyakorolnak. Ennek folytán az ő erkölcsi felfogásának alapja a megélhetéssel az anyagi élet lehetőségének a biztosításával függ össze, ezek közül legerősebben a földtulajdon hatván reá. Igenerős benne a földtulajdon iránti érzék és az erkölcsi szabályokba ütközőnek tartja ennek megsértését, ámbár ő a tulajdont csak akkor tartja jogosnak, ha az vagy az egyének fáradságos munkája avagy ügyessége által szerzetett, vagy elődöktől örökölttén az saját ügyessége és szorgalma folytán fenntartatik. Így a nagybirtokos tulajdonjogát nem tartja jogosnak. Az birtokának felosztását és paraszti kézre való juttatását tehát nem tartja erkölcsbe ütközőnek. Ugyanez a felfogása akkor, ha öneki az úrral szemben valami szolgálatot kell teljesíteni. Ezt is egyoldalúlag ítéli meg a szegény ember szempontjából. Így ől. ha a paraszti ember valamely nagyobb uradalomból bérel, az ő kiuzsorázásából és zsirjából való élésnek tartja azt, ha az uradalom pontosan ragaszkodik a bérleti szerződés betartásához és megkívánja a pontos fizetést. Rossz termés, elemi csapások esetén nem hajlandó fizetni, vagy legalább is nem tartja ezt igazságosnak, mert az a meggyőződése, hogy az uradalom, az úr, jobban kibírja a rossz esztendőnek a károsodását mint ő, a szegény ember. Ez a felfogás különösen a jobbágyságból rögződött belé, mikor a földesúr az elemi csapások folytán tönkrement jobbágyságot köteles volt fenntartani. Ha ellenben megfordítva ő kerül valahogy kedvező helyzetbe, akkor kihasználja ennek összes előnyeit. Pl. ha valahova már elszerződött, s azután jobb szerződést kaphat máshol, minden lelkiismeretfurdalás nélkül felbontja egyoldalúsága a szerződést és egyáltalán nem akar ott dolgozni. Éppen erre

való tekintettel kellett nálunk az 1898. évi II. t. c. megalkotni, amelyben kozhatósági hatalommal kényszerítették e szerződés betartására. Ezek a rossz tulajdonságok nálunk sokkal nagyobb mértékben megvannak a német vagy az u. n. sváblakosság-nál, mint a tiszta színmagyar lakosság-nál. Általában az jellemzi tehát parasztságunkat, hogy minden szerződésnél iparkodik a maga előnyét előtérbe tolni. Ezt a tulajdonságát megmagyarázza a nehéz helyzete, az t. i., hogy ha ő bajba jut, akkor számára nincsen segítség. Ezért megszokta a kemény élet-küzdelemben azt, hogy tulajdonképpen nem más, mint egy kíméletlen és könyörtelen harc a fennmaradásáért. Ez a kemény harc a parasztot általában durvává és keményre teszi, de jellemző a magyar parasztra az, hogy az összes más fajtájúak közül ő a legkevésbé durva. A németnél ez pl. sokkal nagyobb mércékben nyilvánul. A magyar parasztban különösen a jobbmódban, de igen sokszor az egyszerűben is, találunk bizonyos úri vonást, amit a németben nem lehet megtalálni. Ez már fajtabéli tulajdonság. Ugyanez a tulajdonság nyilvánul a modorában a külső tisztesség fenntartásánál és a felsőbbekkel szemben tanúsított tiszteletadásnál. Különösen akkor, ha az tekintélyét vele szemben fenn tudja tartani. A parasztnak a jóság nem imponál; lágyágnak, gyengeségnek tartja és iparkodik visszaélni vele. Móricz Zsignond a magyar paraszt ismerője írja, mit tart a jó emberről a paraszt: Az olyan jóember, olyan jó, mint a falat kenyér, olyan jó, hogy azt már nem hívják semminek. (Rokonok 69. oldal. Budapest Athénum 1932.) Ezért nincsen igazuk azoknak, akik mindig a jó bánásmódot hangsúlyozzák. „A parasztnak csak az erő imponál. Erő a karban és erő a hangban. Ezért a paraszt nem tartja hibának a káromkodást, nemcsak annak a nyersségét mutatja, ha maga káromkodik, hanem azokét is, akik miatt káromkodik. A magyar nép egyike azoknak a népeknek, amelyeknek körében igen gyakori a káromkodás. Különösen káromkodó népek az oláh, az orosz, az olasz, a szerb, kevésbé a művelt nyugati népek és a skandinávok. A káromkodás tulajdonképpen erős, részint szidalmazó, részint más becsmérlésben érintő kicsinylő, erős durva kifejezéseknek erős harsány hangon, esetleg megfelelő mozdula-

tok kíséretében való használata. A káromkodásban igen gyakran vallást és Istent sértő kifejezések is belevegyíttetnek. Nálunk igen gyakori a megszidottnak vagy megbántani akartnak egyéni körülményeit és viszonyait, családját, szüleit, különösen édesanyját érintő becsmérő kifejezések. Egyetlenegy nép sincsen, amelyik népdalaiban és meséiben annyiszor emlegetné és olyan szeretettel az édesanyját, mint a magyar és ezzel egyidejűleg egy nép sincsen, amely annyira tudná éppen a más anyját káromolni és szidalmazni, mint a magyar. Az édesanyját kisebbitő és becsmérő kifejezéseknek egész skáláját elmondja a káromló. Ennek a magyarázata az, hogy nagyon sérteni akar ott, ahol legjobban fáj.

A káromkodás tulajdonképpen mindig durvaságra mutat. Pszichológiája azonban az, hogy az illető, aki káromkodik ezzel valamilyen hatást akar elérni, mintegy azt akarja mutatni, hogy ő milyen kemény legény és mennyire tud másra hatást gyakorolni, mennyire nem fél semmitől, még az Istentől sem. A káromkodó részint haragból és indulatból fölingeltetvén használja ezen becsmérő erős kifejezéseket, részint pedig azézi, mert ezzel akar hatást gyakorolni arra., akinek a szép szó nem használ. Miután a magyar népben, mint azt már többször kifejtettük, megvan az a rossz tulajdonság, hogy különösen a fizikai munkát nem szívesen és ha a sarkába nincsenek nem jól végzi, így szolgálatadója vagy felebbvalója ezzel éri azt el, hogy a szidalomtól való félelmében, végezze el azt, amit szép szóra nem tesz meg. A káromkodás azonban mindenesetre nagy mértékben rontja; az erkölcsöket és terjeszti a durvaságot. A káromkodás különösen a háborúban terjedt el, a népességnek leginkább katonai és tengerészeti foglalkozású csoportjainál, aminek az az oka, hogy mind a két foglalkozású egyének a legjobb szándékait is tőle nem függő és általa nem befolyásolható erők és a természet különböző hatásai, mint eső, vihar nagy mértékben rontják. Ugyanez oknál fogva a mezőgazdasági foglalkozású egyéneknél is igen gyakran előfordul, különösen annál, amely állatokkal foglalkozik. Hálunk Magyarországon a katonatisztek, gazdatisztek, ezen foglalkozásoknak altiszti csoportjaiba tartozók, általában azok, akik az

alsóbb néppel kell hogy bánjanak, szoknak reá a káromkodásra. Legtöbbször kényszerítésből, mert meg lehet oson műveletlen és pallérozatlan alsóbb néposztályunknak csakis az imponál, aki vele nyersen és keményen bánik. Ennek a nyers és kemény bánásmódnak pedig egyik módja éppen a káromkodás..

Heves vármegye fordult először a kormányhoz és ugyanakkor átiratilag a többi vármegyékhez a káromkodásnak betiltása és büntetése végett. Amire Scitovszky Béla akkori belügyminiszter 1927 február 11-iki kelettel kiadta a közerkölcsiség védelméről szóló és káromkodást büntető 151.000/1927. sz. körrendeletét.

A közerkölcsiség védelme, vagyis annak biztosítása, hogy a társadalmi élet külső megnyilvánulásaiiban az egyesek magatartása mindenkor megfeleljen a jó, erkölcs és a jóízlés követelményeinek, a hatóságoknak, kiváltképpen pedig a rendőrhatóságoknak és közbiztonsági szervezeteknek egyik legfontosabb feladata. E feladat keretében is kiemelkedik jelentősége miatt a fogékonyabb természetű ifjúság lelki és erkölcsi épségének megóvása az erkölcsi szempontból káros külső behatásokból, mert ez a feladat már egyszersmint fokozott mérvben nemzetvédelmi hivatás is.

Sajnálattal kell megállapítanom, hogy az utolsó évek a zivatarai és főként a külföldről beszűrülő káros befolyások közerkölcsiségünket is megtámadták és annak színvonalát lesüllyesztették, a hatóságok pedig — részben a fennálló rendelkezések miatt is — e veszéllyel szemben — kevés kivételtől eltekintve — küllő eréllyel nem védekeznek.

E káros folyamat erkölcsromboló hatásának megakadályozása és a magyar társadalom erkölcsi színvonalának megvédése érdekében az eddigi rendelkezések kiegészítésül a következőket rendelem:

1. §. A rendőrhatóságok kötelesek mindennemű színi vagy egyéb előadást, mutatványt és mulatságot erkölcsrendészeti szempontból az eddiginél fokozottabb mértékben ellenőrizni. Az 1881:XXI. t. c. 7. §.-ának d) pontjában, valamint a 90.089/1919 .B. X. a 64.673/1901.B. K. és a 229.230/1925.B. X. sz. rendeletekben és egyéb jogszabályokban biztosított törvényes intézkedésekkel kötelesek továbbá megakadályozni azt, hogy olyan darabot, egyes számot vagy mutatványt előadja-

nak, amely akár a tárgyánál fogva, akár a szereplők magatartása miatt nyilvánvalóan a jó erkölcsökbe ütközik, nem különben azt is, hogy a jóízlésbe ütköző táncokat a közerkölcsiséget vagy a jóízlést sértő módon nyilvánosan táncoljanak.

Az engedélyes vállalatok, továbbá az egyes mulatságok rendezői kötelesek módot nyújtani arra, hogy az illetékes elsőfokú rendőrhatóság kiküldöttjei az előadások stb. ellenőrzését minden akadály nélkül gyakorolhassák. A belügyminiszter mint legfőbb erkölcsrendészeti hatóság, ezt az ellenőrzést az elsőfokú rendőrhatóság kiküldöttjei útján, bármikor közvetlenül is gyakorolja.

2. §. A rendőrhatóságok kötelesek rendszeres és hatékony ellenőrzéssel arról is gondoskodni, hogy a közerkölcsiség érvényben levő, valamint az alábbi rendőri rendelkezések pontos végrehajtásával az utcákon és egyéb nyilvános helyeken is biztosítottassék.

3. §. Az utca és általában a nyilvános helyek erkölcsi színvonalának emelése végett tilos:

1) Nyilvános helyen (utcán, személyszállító, közlekedési járművek stb.) vagyis egyáltalában minden olyan helyen, amely a nagyközönség részéről megközelíthető, minden káromkodás, továbbá minden olyan hangos, trágár beszéd, olyan ocsmány kifejezés használata, vagy szeméremsértő mozdulat vagy taglejtés, amely alkalmas arra, hogy mások jóízlését és erkölcsi ízlését sértse.

2) Nyilvános helyen tisztességes nőt (leányt vagy asszonyt ismerkedési célból alkalmatlankodva akarata ellenére megszólítani, annak bármi módon alkalmatlankodni, tolakodó módon terhére lenni, őt akarata ellenére követni, avagy neki tiszte ségtélén ajánlatot tenni.

3) Nyilvánvalóan szeméremsértő érzéki izgatásra alkalmas vagy egyébként a jóízlést durván sértő sajtóterméket (1914. évi. 14. t. c. 2.§-ának) képet, szobrot, vagy egyéb olyan nyilvános helyen, ahol azokat bárki láthatja, kiállítani, kifüggeszteni, ki-termi., vetíteni, kínálni vagy árusítani.

4) Nyilvános helyen bármi természetellenes fajtalanságra való felhívás vagy ennek látszatát keltő mindennemű feltűnő viselkedés (tolakodó megszólítás, követés, illetlen taglejtés stb.).

4. §. Aki a 3. §.-ban foglalt rendőri tilalmak valamelyikét megszegi, vagy annak megszegésében bármi módon közreműködik, amennyiben cselekménye súlyosabb büntető rendelkezése alá nem esik, ki hágást követ el s őt 15 napig terjedő elzárással és 80 pengőig terjedhető pénzbüntetéssel kell büntetni.

A 3. §. 1) pontjában felsorolt cselekmények akkor is megállapítják a kihágás tényálladékát, ha azokat nem intézik el kifejezetten más személyhez, vagy nem követik el sértő szándékkal.

E kihágások miatt az eljárás a közigazgatási ható sugó lónak, mint rendőri büntető bíróságnak, a m. kir. állami rendőrség közreműködése területén a m. kir. államrendőrségnek hatáskörébe tartozik.

5. §. Az utcán vagy egyéb nyilvános helyeken akár egyenruhában, akár polgári öltözetben szolgálatot teljesítő rendőrhatósági közegek, illetve közbiztonsági szervek kötelesek a 3. §. 1) 2) és 4) pontja esetében a közönséget, illetőleg a védelemre szoruló nőt vagy serdülő ifjúságot a legteljesebb törvényes védelemben részesíteni és a tilalmazott büntetendő cselekmények elkövetői ellen a feljelentést haladéktalanul megtenni.

A közbiztonsági szerveket a nyilvános helyek erkölcsrendészeti ellenőrzésével kapcsolatban ennek a feladatnak lelkiismeretes teljesítése tekintetében az elsőfokú rendőrhatóság útján részletes utasítással kell ellátni.

6. §. Azokat a jogerős büntető ítéleteket, amelyeket az e rendeletben meghatározott kihágások miatt olyan egyénnel szemben hoznak, akikkel szemben a büntető ítélet a 65.000/1909.3. X. sz. körrendelet 161. §. értelmében további eljárás szükségét vonhatja maga után, az illetékes hatósággal, illetőleg az elítélt felettes előljárási ágával is közölni kell.

E rendelet, amelynek kibocsátásával egyidejűleg a 40. 003/1897. B. ki. sz. rendelet hatályát veszti, kihirdetését (1927. febr. 13.) követő nyolcadik napon lép életbe.*)

Jegyzet: *) A káromkodás történetét megírta Dr. Makoldy Sándor: A káromkodás elterjedése és büntetése hazánkban 1850-ig. Szemző kiadása. Külön lenyomat a Népélet 1926-évf. 3.es 4. számából

A káromkodás többnyire sexuális érzéseket vagy vágyakat, indulatokat érint és ebben a vonatkozásban erkölcsromboló, különösen a fiatalságnál. Mikor erkölcstről illetve erkölcstelenségről beszélünk, többnyire a sexualizmusról beszélünk. Holott a kettő nem egy és ugyanaz. Nem minden sexualizmus erkölcstelen és nem minden erkölcstelenség sexualizmus. A sexualizmus eredete a két nemnek egymáshoz való vonzódása. Ez természetes és nemcsak az emberiség fenntartásának eszköze, de a legszebb és legnagyobb emberi érzelmek megindítója a művészet és költészet ihletője. A sexualizmus természetes valami, de mint minden emberi érzés, vágy és indulat több fázisban — fokozatban — nyilvánul. A tulajdon iránti vágy vészes hívóvágy, fukarsággá, emberöléssé fajulhat, a táplálkozás természetes vágya torkossággá, a legtisztább szeretet az anyai szeretet generációkat tönkretévő majomszeretetté. Helyes a természetes sexualizmus, illetve ennek természetesen fejlődő azok a kezdő leges fokozatai, amelyek a tiszta szerelem megjelöléssel foglalhatók össze. Tiszta a szerelem, ha nem lesz a hívóvágy az erőszak, az egyoldalú javoyörhajzásat eszköze. Ha tehát kétoldali, kölcsönös, mindent harmadik személyt kizáró érzésű, mert semmiféle érzés nem annyira egyéni mint a szerelem. Ezért a piacra vitt, a nyilvános szerelem erkölcstelen; e fogalmi körbe tartozik a pornográfia. A szerelmi életnyilvánítások kilendülései, ferdeségei ellen társadalom a házasság formalizusával védekezik, csak ezen formák betartása mellett engedvén meg az együttélést — Az úri társadalom elítéli a házasság előtti együttélést., a paraszt elnézi a házasság előtti együttélés korporális megnyilvánulását, megköveteli azonban, hogy ez a házasság formája által utólag törvényesíthessék. Eszerint a fölfogás szerint erkölcstelen az, ha a legény olyan leányt vesz el, aki előzőleg másé volt. Az úri osztályban éppen napjainkban előfordulnak ilyen házasságok, de nem mondhatjuk, hogy ezek erkölcsösebbek volnának, mint a parasztság házasság előtti élete.

Sokan a falusi nép ösmerősei közül a parasztság erkölcsi életének, különösen pedig jó házasság életének megromlásán a szeszes italok — magyar val-

vakban különösen a bor — nagymértékű élvezetének tulajdonítják. Általában a világháborút közvetlen megelőző és azt követő évtizedekben a legutóbbi 3-4 évig erősen hangoztatták az antialkoholizmus jelszavát. Semmi szeszt, mert ez mérge.

Az antialkoholizmus első követőjének Mohamedet a mohamedán vallás megalapítóját ismerjük, aki a mértéktelen szesz és borivásnak mérgező hatását a szervezetre felismervén, az általa alapított vallásban tiltó rendelkezést állított föl a borivás ellen. De már a spártaiak is felismerték volt az alkohol kártékony hatását és elriasztó például borral leitatták a rabszolgákat. Az alkohol élvezetétől való önmegtartóztatásra irányuló legelső szervezkedést Angliában és Amerikában találjuk, már a XIX. sz. első éveiben, amennyiben ott társadalmi egyesületek alakulnak, amelyeknek tagjai nemcsak mindennemű szeszes italtól való önmegtartóztatást fogadtak, hanem fogadalmat tettek az alkohol élvezete ellen küzdeni. Az Egyesült Államokban dr. Beecher R. lelkész már 1811-ben fejtett ki nagy tevékenységet az alkoholizmus ellen. A harmincas évekig ezek az egyesületek komolyabb szerephez nem jutottak. Dr. Tyng lelkész 1849-ben fejtett ki nagy tevékenységet. Ennek eredménye volt, hogy 3 millió ember mondott le a szeszes italokról és 10 ezer szeszfőzde beszüntette üzemét. Az első törvényes rendelkezést 1851-ben Maine államban találjuk, ahol az úgynevezett "Maine Liquor Law"-val abszolút alkoholtilalom érvényesült. Ezt azonban már 1856-ban ismét hatályon kívül helyezték. Ez a folyamat játszódott le többé-kevésbé az unió minden államában, amely azután általánosságban a vasárnapi szesztilalomra vezetett.

Mindezek mellett folytatódott a társadalmi egyesülésnek munkája. Nagy szerepre jutott az 1873. évben az Egyesült Államokban Bósztonban megalakult mértékletesség! női egyesület "Christion Temperance Union", mely hamarosan 200-000 tagra ölelt fel és amelynek tevékenysége az iszákosság leküzdésére irányult. A legtekintélyesebb egyesület később "National Temperance Society" volt, amelynek minden államban segédszervei voltak.

Angliában (Írországból és Scotlandban) ugyan csak a m. század harmincas éveiben alakultak meg

az első alkoholelles egyesületek, amelyek tagjai, minden fajtájú szeszes italtól való megtartoztatási követeltek. Irlundban 1838-ban Luther: ferencrendi páter fejtett ki óriási tevékenységet az alkoholelles mozgalom terén, sok millió honfitársát nyerte meg az alkoholtól való önmegtartoztatás elvének. Az üdvhadseregek Boath William által 1860-ben alapított vallásos szervezet, a lezüllés ellen, szintén az alkohol ellen működik. 1874-ben Westministeri bibomok-érsék által alapított "Római katholikus szent Kereszt Liga" fejtett ki nagy propagandát a szeszes italozás élvezete ellen. Ugyanígy az a rom. kath. "Szent Miklós" folytatott eredményes tevékenységet, ami ez idők folyamán a korcsmáknak vasárnap bizonyos óráiban való bezárására is vezetett.

Az alkoholelles egyesületek Németországban is utánzásra találtuk. Elsőízben III. Frigyes Vilmos meghagyására alakultak ilyenek Poroszországban 1837-ben 1845-ben 875 ilyen célú egyesület állott fenn 60.000 taggal, Dr. Scheld, mint apostol városról-városra vándorolt és olyan sikerrel harcolt a pálinkaivás ellen, hogy számos szeszfőzde kénytelen volt üzemét beszüntetni, mindezek az egyesületek leginkább a pálinkaivás ellen fejtettek ki tevékenységet. Svédországban is már régi időktől fogva működnek mértékletességi egyletek, melyek főleg az iskolákban kórházadban, laktanyákban stb. igyekeznek felvilágosításokkal hatni az emberekre.

Franciaországban Bergeron orvos indít ott meg alkoholelles mozgalmat és egy társaságot is létesített. Tevékenysége főleg a pálinkaivás legyőzésére irányult.

Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában, Görögországban és Oroszországban az alkoholelles mozgalom mindezideig érdemlegesen tért hódítani nem tudott. A déli államokban (Olasz-Spanyol és Görögországban és Portugáliában) magyarázatát leli abban, hogy itt kitűnő és olcsó borokat termelnek nagy mennyiségben és kiterjedt területeken, amelyek egyedül szőlőművelésre alkalmasak és igen sokaknak egyedüli megélhetését képezik. A pálinkaivás többékevésbé ismeretlen és így ennek kártékony hatása az életben nem jut annyira kifejezésre, mint az északi államokban. A déli éghajlat alatt az emberi szervezet sem nagyobb szesztartalmu italok élvezete-

tét, sem a túlélvezetet nem képes elviselni és így az éghajlat is ellensúlyozza a szeszes italok kártékony hatását, a víz pedig sok helyen kevés és rossz. (cisztemavíz).

Az alkohol elleni küzdelem szükségességének gondolata Magyarországon a XIX. sz. negyvenes éveiben merült fel és br. Wesselényi Miklós vezetése alatt gróf Széchenyi István támogatásával Budapesten mértékletességi egyesület alakult. 1847-ben egy pesti orvos, Rosenthal Mózes lépett fel az alkoholizmus ellen egy bécsi lapban közzétett cikkeivel. Hagyó bb mérté klet ességi mozgalom indult meg a nyolcvanas években, legelőször a felvidéken. Trencsénben egy megyei mértékletesség! egylet alakult meg 1885-bem A mozgalom megindítója és igen tevékeny propagálója dr. Csillag Gyula orvos volt. Hogy e mozgalomnak valami nagy eredménye nem volt mutatja, hogy ég szeszadó felemelése, amelyben a szeszfogyasztás. hatásos ellenszerét látta, a várt eredményt nemcsak hogy nem hozta meg, hanem a szesz fogyasztás meg is növekedett. Amidőn ugyanis 1888-ban a szeszadórefonn folytán a szeszadó 4-9 forintról egyszerre 35 forintra emelkedett és az 1890. évben életbelépett kimérési adó is terhelte a fogyasztását, ami együtt, mintegy 50 forintot tett ki, a csempészet és — eltitkolás erősen megnövekedett és ezzel együtt a szeszfogyasztás is.

Az antialkoholizmust a fent említetteken kívül még az abstinens orvosok egyesülete, a magyar nők abstinens egyesülete, az országos alkoholelles egyesület, valamint a munkások abstinens szövetsége terjesztették. Erdélyben is alakult és működött a szeszélvezettől tartózkodók egyesülete és a marosvásárhelyi alkoholelles szövetség. 1877-ben Genfben Louis Rochát (Lui Rosza) lelkész kezdeményezésére alakult egy fehérkereszt név alatt álló alkoholelles szövetség. E szövetségnek Magyarországon is voltak működő egyesületei, amelyek különösen az iszákosok megmentésével foglalkoztak. 1909-1910-Lén azáltalános közjótékonyági egyesület, mely gr. Csáky Albinné és gr. Apponyi Albertné vezetése alatt szintén propagandát fejtett ki, amelltt később több alkoholmentes éttermet is létesített. Ebben az időben alkották az igen szép eredménnyel mű-

ködő rákospalotai szanatóriumot, ahol elsősorban alkoholisták gyógyításával foglalkoztak.

Nagyobb mozgalom 1901-ben indult meg, amikor az ebben az évben tartott bécsi nemzetközi alkoholelles kongresszus hatása alatt és a híres svájci antialkoholista Florel jelentése mellett Budapesten az országos magyar alkoholelles egyesület megalakult. Ugyancsak abban az évben az angol abstinens mozgalom két kiküldöttjének Miss Gray és Miss Bomel személyes agitációja folytán megalapították Magyarországon az első, úgynevezett Goodtemplal (Gutenpler páholyt és megindult az "Alkoholizmus" című folyóirat 1905-ben Budapesten tartották a X. nemzetközi alkoholelles kongresszust, amelynek hatása alatt az alkoholelles mozgalom nagyobb lendületet vett. Nagyobb hatása volt továbbá az "Erdélyi Orvosegyesület" 1907-ben megjelent manifeszturnának az alkohol ártalmas voltáról. Az alkoholelles mozgalomnak, a képviselőházban is akadtak felszólalói és a törvényhatóságok közli! főleg azok, amelyek területén az alkoholizmus mezőgazdasági, munkásoknál nyilvánult meg szemmel láthatóan, a korcsmáknál: teljes vasárnapi zárvatartását indítványozták, ami azonban kormányhatósági jóváhagyást nem nyert.

Tevékenységet fejtett ki az alkoholelles mozgalom terén még a háború előtt dr. Bross dános járási tisztiorvos, a felvilágosító irodalom stb. terén. (Az iszákosság korlátozásáról 1894. Az iszákosság meggátlása 1895.) Br. Eröss kultúrintézmények létesítésével, előadások tartásával látta lehetőnek az alkoholizmus csökkentését elérhetni, kivált a vidéken működő orvosok útján. (közegészségügy, kultúra és alkoholizmus társadalmi szempontból tekintve stb.)

Az alkoholelles mozgalomnak már hosszú idő óta leglelkesebb képviselője Magyarországon dr. Donáth Gyula egy. tanár, aki a magyarországi abstinens orvosok egyesületek nagytudományú előadásaiival és az irodalom terén a statisztika és a megfigyelések döntő bizonyítékaival küzd a szeszes italok élvezetének romboló hatása ellen. (Az alkohol társadalmegészségügyi vonatkozásai. Az alkohol fajegészségi és népesedéspolitikai szempontból. Az alkoholizmus és a háború stb.)

Az alkoholelles Mozgalmak törekvései az 1919. évben az Egyesült Államokban hozott a szesz italokat teljesen eltiltó "Wolstead" (Ulsted) törvény koronázta meg.

Itt felmerül az a kérdés valóban oly sok bűnnek, betegségnek, degenerációnak, oka-e a szesz, minden szesz, avagy csak a tömény szesz és hogy ezek alapján szükséges-e, hasznos-e, keresztülvihet eő-e?

Az utóbbi években erősen hangoztatják az anti-alkoholizmus jelszavát: semmi szeszt. De vajjon szükséges-e, hasznos-e keresztülvihető-e az anti-alkoholizmus? A magyar ember azt tartja, hogy a bort az Isten adta az embernek, tehát élnie is kell vele. Okkal móddal nem is árt az. Ez az egészséges felfogás. Iáégis megállapítható, hogy nálunk aránylag többet isznak, mint más országokban. Ez nálunk a munka körülményeivel van összefüggésben: A falusi vizek rosszak, tehát munka közben is inkább bort isznak, összefügg továbbá a mulatsággal, mert mulatni bor nélkül nem nagyon lehet, a bor hozzátartozik a magyar mulatsághoz. A régi magyar szeretett inni a harci és általában a testi kimerültség után (dr. Siklóssy László: A magyar közép-kor erkölce 70-71. old.). Siklóssy helyesen állapítja meg azt is, hogy a magyar ember szervezete lassankint mentes lett az alkohol (szóval a bor) káros következményeitől (azaz alkoholizálódik). A magyar falusi ember általában a könnyű savanykás borokat issza. A nehéz borokat nem szereti, nem élvezetből issza. A falusi ember bora azért savanyú, mert korán szüretel, fél a lopástól, de meg attól is, hogy a bor kevesebb lesz, ha a szőlő összetöpped. A pincészethez, borkezeléshez sem ért. A sok bor általában a sok kívánása fukarságával, túlságos anyagiasságával függ össze. Ugyan-az nyilvánul meg ebben is, mint a nagy földmegkí-
vásban, a sok földet kívánja, nem a jól, belter-
jesen művelt, inkább kevesebbet. Némely helyen ál-
talában inkább az értelmiség (intelligencia) egyik,
másik, tagja, adja magát az ivásra. Falusi életünk
kultúrátlanságának és sivárságának következménye
ez. Így pl. több községben a plébános és a kántor
is a túlságos ivás áldozatai lettek. Ennek dacára

nem lehet mondani, hogy a magyar ember részeges volna. Ellenkezőleg a magyar ember természetében van, hogy a részeg ember kigúnyolja és így az állandó csúfolódás tárgya. Aki ivásra adja magát — éppen úgy, mint az úri osztály, többnyire a sors által, sújtott. Gárdonyi Géza: "Az én falum" c. művében leírja a magyar falusi embert, akinek meghalt a felesége, gyermekei és szülei is, bújában iszik. Itten a borivás ellen külön intézkedés nem kell, mert a magyar kellő mértékkel iszik. Lakodalmak alkalmával előfordul, hogy többet isznak, különösen abból a savanyú alföldi fajtából és egyik-másik becs.p. Ez azonban nem terjedt el annyira. Az orvosok egy része az alkoholt veszedelmesnek tartja. Ez általában igaz, de ha a sok ivás káros is, a mérsékelt nem. Ha valaki sok kolbászt és túrós tésztát eszik, az is rosszul lesz. Bizonyos mennyiségű borivásra a szervezetnek szüksége van különösen a mezőgazdasági munkásoknak, akik sok vizet használnak el, de ezt külön vízzel nem pótolják, különösen az Alföldön, ahol nincs jó víz. A magyar gazda bizonyos mértékig él a borral. Akinek félkétholdas szőlője van, a termését maga használja fel. Ezek a borok nem erősek.

A magyar borivás és a részegség különböző fogalmak. A magyar ember azt, akit az ital legyőz lenézi. Szerinte aki bírja, az ihat, de ő legyen az erősebb és ne a bor. A részegeskedés soha nem is volt magyar szokás. A túlzás nem is a részegeskedésbe nyilvánul, hanem abban, hogy nálunk a gyomrut teszik tönkre a sok ivással. Ez pedig annak a következménye, hogy a magyar ebben is szereti a sokat és hogy mennél többet ihasson, gyöngé, de savanyú borokat iszik, ahelyett, hogy kevesebbet, de jobbat inná. Ez a magyarázata annak, hogy a magyar emberek legnagyobb része gyomorsavtúltengésben szenved.

A borivással összefügg a korcsmázás, de megfordítva is nagyon sokszor a korcsmázás okozza a bor és általában a túlságos szeszivást. A korcsmába tulajdonképpen csak szórakozásból vagy időtöltésből megy és ott szokik reá az ivásra. Sokszor azért megy a falusi ember korcsmába, mert az otthona nagyon rideg, rendetlen, piszkos, vagy az

asszony nem tud valami jó meleg ételt főzni. Néha az asszonnal vagy a családtagokkal való összevezés az oka a korcsmába-járás kezdetének. Idővel vonza azután maga az ital a korcsmába látogatóját, azaz következményből már indító ok lesz. A politizálás is oka a korcsmába járásnak. Veszélyessé válik a korcsmában való italozás akkor, ha hitelbe megy, különösen az úgynevezett "kötényezés" veszedelmes, amikor nem készpénzben, hanem természetben történik a fizetés. Ami t. a váltó, úgy a korcsmai hitel is teljesen eltiltandó volna a falun. A korcsmázásnak azonban még mérsékelt italozás mellett is nagyon sok rossz erkölcsi és politikai következménye van. A legtöbb falusi korcsmáros forradalmosítja a lelkeket.

Le kell szoktatni a magyart a korcsmázásról, amit bizonyos társaskörök alakításával lehetne keresztülvinni, ahol azért mérséklettel nem is az alkoholmentességre kell törekedni, ez meddő fáradozás nálunk, hanem a káros visszaéléseket kell kiküszöbölni. Pl. a képviselőválasztások itatásait. Itt már jó nyomon haladunk, amennyiben választások előtt és után — bizonyos ideig — szesztilalom van máris. Ez már haladás, de nem minden. Legközelebb azt kell megakadályozni, hogy a munkás keresetét elihassa. Vagyis azokon a napokon, amikor a napszámok és egyéb munkások fizetésüket felveszik, be kellene szüntetni az italkimérést.

A magyar ember — de általában minden ember — bújában is iszik. Ezt megakadályozni nem lehet, mert bánatának oka különböző, főleg azonban a szerelemmel függ össze. Népszínműveinkben nagyon szépen van kifejezve ez a magyar — sírva vigadás.

Látható tehát, hogy nem a borivás ellen, hanem annak okai ellen kell küzdeni, a káros visszaélések ellen, elő kell mozdítanunk a néplakások ügyét, jóléti intézményeket létesíteni és helyes szociális törvényeket alkotni.

Törvényeink alkalmazásánál csúszott be az a nagy hiba, hogy az ittasságot enyhítő körülménynek veszik, természetes tehát, hogy ha valaki meg akarja verni ellenlábását, előzetesen lerészegedik, mint faluhelyen szokás: "Enyhítő körülményt iszik" De nemcsak azt kell büntetni, aki részeg, hanem a

korcsmárost is, aki annyi szeszt szolgáltat ki valakinek, hogy az lerészegedik tőle.

Túl kell tennünk magunkat mindenféle helytelen büntetőjogi és egyéb tételen, minden tekintetben szem előtt kell tartanunk az általános emberit és a nép természetét. Csakis így teremthetünk a falun is oly szociális helyzetet, melyben a nép megelégedett és boldog lesz.

Hazánkban sok helyes intézkedés történt a bor és általában a túlhajtott és rendeletben szesz-fogyasztás korlátozására.

Így 1889-ben a belügyminiszter a denaturált-szesszel való visszaélés meggátlására adott ki rendeletet (10. 745/1889. B. S.) 1891-ben a kereskedelmi miniszter megtiltotta a. gőzgépek kezelésével megbízott egyéneknek szeszes italok fogyasztását szolgálatuk előtt és közben (55.945/1891. K. 11.) Heves-vármegye törvényhatósága szabályrendeletet alkotott, amellyel a 15 éven alóli gyermekeknek nyilvános mulatóhelyekről való távoltartását rendelte el. Heves-vármegyének eme példátadó rendelkezésére a vallás és közoktatásügyi miniszter utasította a kir. tanfelügyelőket, hogy hasonló rendeletek alkotását a vármegyénél szorgalmazzák. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1905-ben 3600. sz. az alkoholizmusnak a tanuló ifjúság körében való leküzdésére irányuló rendelkezéseket tett. Ilyenirányú előadások tartása, stb. Elrendelte továbbá, hogy egyes iskolai tankönyveknek az alkoholelleses küzdelemre vonatkozó közleményeket kell tartalmazni (1841/1905).

Torontál-vármegyében alakult alkoholelles szövetség a szeszes italok kártékony hatását bemutató faliképeket adott ki. E képek terjesztésére a belügyminiszter az 1909. évi 102.151/1909 B.K. sz. rendeletben hívta fel a közönséget.

1906-ban a belügyminiszternek az antialkoholizmust propagáló körrendeleté jelent meg, mely az Antialkoholizmus c. lap ajánlását foglalja magába.

1908-ban a belügyminiszter az országos alkolhobizottság elnevezésével állandó bizottságot létesített és felkérte a pénzügy- vallás- és közoktatásügyi- kereskedelmi- földművelésügyi- és honvédelmi minisztereket a közreműködésre és az alko-

holkérdésekkel foglalkozó közegeknek a bizottságokba való kiküldésére (51.800/1908. B. M. J megállapította továbbá a bizottságnak feladatát a következőkben:

1.) Az antialkoholizmus leküzdésére alkalmas eszközök megállapítása és megfelelő intézkedések megtételének javaslatba hozatala.

2.) Az italmérés reformjának és az alkohollelles oktatásnak előkészítése a magánjog és büntetőjogi vonatkozások tisztázása, szanatóriumok és dispensairek létesítése s vonatkozó statisztikai adatok összegyűjtése.

3.) Az egyes minisztériumok által bizottsághoz utalt kérdések véleményezése.

4.) Hatósági és társadalmi alkohollelles törekvések előmozdítása és népszerű röpiratok útján a nép széles rétegeinek felvilágosítása a szesz italok káros hatásáról (132.875/908.B. M.)

A belügyminiszter 1921-ben a 94.453/1921. B. M. sz. rendeletével a fiatalok számára korcsmázását korlátozta, továbbá az 1924. évi 93.438. sz. rendeletével a rendőri büntető bíróságok által hozott ítéletek leik az illető pénzügyigazgatóságokkal leendő közlését rendelte el, az előbbi rendelettel megszögök italmérési engedélyének megvonása végett.

A népjóléti miniszter 1925-ben megtiltotta a 12 éven aluliaknak szesz ital kiszolgáltatását, meg akkor is, ha felnöttek társaságában vannak (231.930/1925).

Az alkohollelles mozgalom újabb eredménye Magyarországon az 1927. évi XXXIII. t. c.-kel nyilvánult meg, amely 1928. jan. havában lépett életbe. E törvény szerint olyan ifjú számára, aki élete 18. évét még be nem töltötte, nyilvános helyen szesz ital sem fizetésért, sem ingyen kiszolgáltatni nem, szabad, abban az esetben sem, ha felnőtt kíséretében van.

A népjóléti miniszter azzal a tervvel foglalkozni, hogy az összes alkoholos italok árusítását szombat déltől hétfő reggelig az egész ország területén megtiltja, ilyen irányú javaslatot már az 1908-ban megalakított országos Alkoholbizottság is terjesztett elő, ugyanazon évben.

Az alkohollelles mozgalmak erősebb kifejlő-

désével szemben az ellenérdekelt termelők, kereskedők, gyárosok, vendéglősök stb. máris ellenszervezetbe tömörülnek a veszély elhárítására. Így alakult meg nemrégiben Magyarországon a Libertás név alatt egy egyesület, amely az érdekeltek tömörülését célozza.

Prohibícióellenes egyesületek Magyarországon kívül is alakultak. Így 1928-ban Bécsben, 1929-ben Koppenhágában, a legutóbb pedig Prágában. De az 1929. év nyár folyamán a Bucarestben tartott mezőgazdasági világ kongresszus is egyhangúlag foglalt állást a prohibíció ellen, követelvén ez ellen a bortermelő államok kormányainak egységes fellépését. Elhatározta ez a kongresszus azt is, hogy „A bor-egészségügyi előnyeinek és tápláló értékének kidomborítására” az egyes országokban hathatós propagandát fog megindítani. A Parisban székelő nemzetközi borhivatal, közgyűlése ugyancsak elhatározta a borfogyasztás propagálására egy propagáló fájmnak előállítását és rádió előadások tartását. Girond Zsírónál borvidékének Legtekintélyesebb szőlőbirtokosai egy irodalmi alapítványt tettek, amelynek évi kamatai (10.000 fr.) mindig egy, a bort dicsőítő író jutalmazására fordítják. Egy amerikai újságíró napilapok szerint már egy 25.000 dolláros pályázatot tűzött volna ki a prohibíció leküzdésére irányuló legjobb javaslat jutalmazására.

1929. évi június havában a nemzetközi szesztilalom ellenes ligánál: Koppenhágában megtartott kongresszusa határozatként mondta ki, hogy "Újból ünnepélyesen ragaszkodik az egyéni szabadság és a tisztességes kereskedelem elveihez, melyeket a prohibíciós intézkedések olyan súlyosan kompromitáltak és elítéli a prohibíciós intézkedések gyászos következményeit, melyek az erkölcsi és egészségügyi érdekeket egyaránt sérti."

Az amerikai Egyesült Államok 1934.-ben szintén szakítottak a prohibícióval.

Pálunk a borivásnak falun két fő oka van: az egyik a csalódás, bánat és elkeseredés, a másik a szórakozás keresés, tehát tulajdonképpen az unalom. Falun a legtöbb ember azért jár korcsmába, mert a hosszú téli estéken nem tud egyebet csinálni, ott ivótársakra, baráti kompániára talál, állandóan oda-

jár, megszokja az ivást, szenvedélye lesz. Az ivásra rászokott paraszt minden pénzét italra költi, részeges lesz, otthon brutális, verekedő. Sokszor az lesz a vége, hogy a vérig sértett asszony és a jusukat féltő fiúk — vagy, a legnagyobbik, esetleg a vő — összeszövetkeznek és a részegen hazajött „öreget” elteszik láb alól. Ez a falusi italozás legvégső következménye, de egyszersmind a paraszti erkölcsi felfogás jellemzője is.

Megjegyzés: Ez az alkoholizmusról szóló rész a Községpolitika II. kötetéből vétetett át.

27. §. A magyar parasztság vallási és egyházi élete.

Az egyes népek, amint különböző tulajdonságokkal bírnak, vallásos érzéseikben is különbözőek. Vannak faji, illetve lelki adottságuktól fogva vallásos és kevésbé vallásos érzületű népek, sőt egyes 'népek különböző korokban történelmi tényezők: események, irodalmi behatások folytán stb. más-más vallásosságról tesznek tanúságot. Így az egyes népek életében vannak vallásos és kevésbé vallásos generációk. Ez a szabály természetesen áll az egész magyarságra is. A magyarság a maga fajiságában nem tartozik a vallásos népek közé. Mint népegész sokkal vallásosabb a francia, az olasz, az osztrák, a savájci, a holland, a belga, mint a magyar. A magyar nem vallásos nép, ami alatt nem azt értjük, mintha vallástalan volna, hanem azt, hogy nem bír olyan vallásos érzéssel mint azt a legtöbb népnél, különösen némely szláv népnél vagy a délnémetsegnél ovagy a spanyolok és olaszoknál tapasztaljuk. A vallás nála nem tölti be az egész életet, nem irányító vezető tényezője a gondolkozásnak, inkább csak Úgy tisztességből vallásos. Elismeri az Isten létét és vallja, de ezt valami nagyobb ragaszkodással, vagy vallási kultusszal nem juttatja kifejezésre. A magyar természeténél fogva gyakorlatias és kissé anyagiás, kissé földhöz tapadt gondolkozású ember.

Az önzés úgy a felsőbb mint az alsóbb osztályokban meglehetősen jellegzetes, szinte általános tulajdonság (aminek nem mond ellen a hazafiasság, mert

ez maga is bizonyos elzárkózottságot jelent más népekkel szemben), ami azonban ellentmond a vallásosságának, amely folytonos odaadást kíván.

A magyar a miszticizmusnak, az elvont szemlélődésnek, a befele való életnek és az elmélkedésnek nem embere, ezért a magyar ember igazi vallási megnyilatkozása a Hadúr a Nap tisztelet; ez felel meg legjobban lelkületének, amely elismeri a felsőbb hatalmak léteznék, de annak csak éppen a legszükségesebb tiszteletben, a legcsekélyebben megadhatóban ad kifejezést,

A magyar parasztság alapján véve még ma is pogány. A kereszténye egységnek gondolatvilága és erkölcsi felfogása még ma sem hatotta át, csakis azt fejlesztette ki melegebben benne, ami az egy Isten elismerésével és azután a tiszta erkölccsel és ebből kifolyólag a családi élet szentségével áll összeköttetésben.

Az, hogy a magyarság nem tartozik a vallásos népek közé, természetesen sokféle tényezőnek a következménye. Előidézi ezt először is a már említett faji jellege, az anyagiakban kifejezhető realitás iránti nagy érzéke, a természethez való alkalmazkodás, azután a függetlenségi vágy és meghunyászkodás meghódolás iránti ellenszenv. A kemény magyar életfelfogás sok esetben nehezen veszi be a szelídséget és sok esetben a megalázkodást, valamint a felebarátai szeretet tanító kereszténységét.*)

A magyar parasztot bizonyos nyugodt élet szemlélet jellemzi, ami a sors intézkedéseibe való bele nyugvást jelent. Tudja azt, hogy a világnak van egy bizonyos rendje és azon nem áll módjában változtatni, tehát bele kell nyugodnia abba, fatalizmus, determinizmus.) (Hozzájárul pedig mindehhez a nehéz

Jegyzet: *) A világháborút követő forradalom után következő ellenforradalmi időben az egyetemi ifjúság hazafias "Turul" szervezetében egy egyetemi tanár, a "Turul" magisztere mondotta egy nagy beszédében, hogy vissza kell térnünk Hadúr vallásos tiszteletére, mert a "nyugati kereszténység" elpuhított minket. Körülbelül ilyeneket hirdetnek Hitlerék most Németországban Wotan istennek erdei tiszteletében.

életvitel is, amit folytatni kell nemcsak az elemekkel, hanem inkább az emberekkel szemben, mert az elemekkel való küzdelem inkább valássossá teszi az embert, amint azt a tengerészetnél is látjuk.

Az emberekkel való küzdelem eldurvitja a lelket és kifejleszt benne — bizonyos mértékig legalább is józan — önzést.

A történelem folyamán voltak egyes korszakok amikor a magyarság is több vallásos érzületet mutatott, így pl. Szt. László, Nagy Lajos kora s a reformáció, ellenreformáció s Mária Terézia idejében.

A francia forradalom óta a magyar nép vallásossága is nagy mértékben csökkent. Ezt természetesen több tényező okozta. És nem kis részben a francia forradalmat megelőző, majd abban teljesen kifejlődésre jutó atheista bölcselet, ami általános európai — vallástalan — hatást váltott ki. Különösen nálunk II. József császár "jozefinizmus"-sa és ebből kifolyólag a szerzetes rendek nagy számának a csökkentése volt az ami a magyarság vallásosságát nagy mértékben gyengítette. (így főleg a kiváló Pápisrend eltörlése.) A jozefinizmus nagy valláscsok'entő hatását megelőzte, szinte előkészítette rá a talajt — a török világ s az azzal járó nagy nyomorúság. A folytonos csaták, melyek az erkölcsöket eldurvították s megnehezítették a lelkipásztorkodó papság munkáját. Azonkívül a lelki milió, a törökség pogány volta, már a XVI. században megróná eltet te a keresztény életfelfogást.

A török hódoltság korában kezdett nálunk elterjedni a „kálvinizmus“ melyet előszeretettel "magyar vallás"-nak is mondanak és amely állításban van is valamelyes igazság. A török fatalista és a Kálvin féle determinista élet és világfelfogás között ugyanis van valami belső logikai, pszichológiai rokonság. Hogy ez így van az már abból is kitűnik, hogy Kálvin egyháza leginkább azokon a helyeken terjedt el, amelyek a XV. és XVII. században megszállva voltak (török hódoltság), avagy erős török politikai hatás alatt állottak (pl. Erdély).

A törökségnek ez a nagy behatása szinte földrajzilag körülhatárolható. Az Alföldön, ahol a török hódoltság állandó volt a pogány gondolkozás és élet-

felfogás ma is sokkal határozottabb mint a Dunán-túl és a felvidéken, amelynek tűzgyökeres magyarsága is sokkal vallásosabb, mint a Duna-Tisza kö-zének különösen pedig a ti számé nti vidék népéé.

Tehát a török által befolyásolt ez a gondol-kozási hajlandóság sokkal könnyebben akceptálta Kálvinnak a hitvallását, mint az ország azon vidé-kének népe, amely nem volt állandó török hódoltság alatt. Persze hozzájárulnak ehhez más körülmények is, így a püspöki székhelyek, a nyugati kultúrával való érintkezési területek hatása, a szerzetesren-dek letelepedési helyei a török hódoltság alóót stb. De azért szembetűnő, bár könnyen magyarázható a török hódoltság alatt levő vidéknek még ma is pogány hajlandóságú és színezetű életnézete.

A török hódoltság alatti időben folyó vallá-si viták, sem bizonyítják állításunk ellenkezőjét mert a vallási harcok háttérében gyakran politikai érdekek állottak.

Különben ebben az időben a magyar nép vallá-sossága nem állt valami magas fokon. J.Jommenius mor-va pedagógus a XVI. század közepén Sárospatak vi-dékén járván így emlékszik meg a magyar nép vallá-sosságáról:

"A theologusok arról panaszkodnak, hogy a nép csak színleg s ajkaival gyakorolja vallását, de keveseknél megy az a cselekedetbe által." Egy további helyen:

"A vallás csak külsőleg van formálva, de nem belsőleg, a dognak és szertartások igen, de nem az élő praxis pietatis és ezzel annak éltető ereje;".

Ezt nem változtatja meg az sem, amit a templom-bajjárásról írt, mert az embereket erőszakkal is be-rendelték a templomokba. Erre vonatkozólag azt mond-ja:

Vasárnapokon szorgalmasan látogatjuk a temp-lomot, úgy hogy istentisztelet és azt követő idő alatt alig lehet valakit az utcán látni. A korcsmák ünn-pékén vagy egész nap zárva vannak, vagy kénysze-ritik az ivókat, hogy a templomba menjenek és azután menjenek csak vissza! .*)

Jegyzet: *) magyar Társadalomrajz 1654-ből. Kivonat Rác Lajos: Commenius Sárospatakon (Bp. Akadémia 1931) c.munkájából. Társadalomtudomány 1932. 1. szám.

hozzájárultak mindezen tényezőkhöz politikai okok is, nevezetesen az erősen katolikus Habsburgok, különösen II. Ferdinánd és I. Lipót belenyúlása a magyar vallási és politikai életbe az ellenreformáció logikai törvényszerűségénél fogva, mindazokat, akik az idegen dinasztiával szemben állást foglaltak, mintegy betereték a római katolicizmustól legmesszebbálló egyházba, a refonnátus egyházba. A reformáció korszakában pedig a "cuius régió, eius religio" elve folytán a politikai szerepet játszó református földesurak jobbágyai is felvették Kálvin vallását.

Ezt az irányzatot mint már fentebb említettük erősítette a "Jozefinizmus", amelyben a vallástalan államhatalom (hiszen II. József és különösen vezető miniszterei vallástalan emberek voltak) hatása vallási közömbösséget nagyon erősen emelték. Az pedig tagadhatatlan tény, hogy a katolicizmus sokkal inkább megköveteli az embertől azt, hogy teljesen a vallás parancsai és előírása szerint éljen,« mint a protestantizmus.

A bécsi kongresszus befejezése után nemsokára következett a 48-as függetlenségi harc, amely mint minden forradalom, vallásellenes, különösen katolikus ellenes volt. *) AZ erősen nemzeti jellegű szabadságharcnak a leveretése után megint a katolikus dinasztia volt az, amely az abszolút uralmat folytatván, ismét az eszmei hatások törvényénél fogva, az ellentáborba terelte nemcsak a protestánsokat, le a neaze tiesen gondolkozó katolikus elemeket is.

A vallási érzést nagyban befolyásolta az is, hogy a negyvennyolcas emigránsok külföldön szabadkőműves páholyokba lépven be, a szabadkőművesség vallás és egyház ellenes felfogásával saturálva kerültek haza és itt vezető szerephez jutván, ezt a felfogást az egyház és iskolapolitikában erősen érvényesítették.

Élénk példája ennek is, hogy az érzelmességénél fogva a katolicizmussal inkább rokonszenvező br. Eötvös József kultuszminiszter arra utasította az 1870/71-iki vatikáni zsinatra utazó magyar püspököket, hogy a pápai tévmentesség (infallibilis Jegyzőt:*) L. erre vonatkozólag Meszlényi Antal dr. A kath. egyház és az állam 1848/49 c. könyvet. (Szt.

litas dogmája ellen szavazzanak és tény az, hogy a püspöki kar kifejezésre is juttatta ezt a felfogást.

A magyar intelligencia mindezen körülmények folytán és mert tudományos műveket nem igen olvasott és így nem tudta megítélni mi az igazság a kiegészítés korában hozzánk be származott atheista irányú könyvekben, a vallástalan életnézetben valami modernt, a felvilágosodott emberhez méltót talált, s ilyképpen éppen az 1871 és 90-es években teljesen vallástalanná lett, egynehány arisztokrata családot leszámítva.

Azáltal, hogy a liberális magyar államkormányzat a római katolikus püspökök kinevezésének a jogát teljesen hatalmi körébe várta, a magyar világi papság az állami politika befolyása alá került és voltak olyan püspökeink, akiknek vallási meggyőződése legalább is kétséges volt. A világi papság, bár legalább formailag megtartotta a római katolikus hitét és tisztelettel elismerte a római pápa főségét, inkább csak az egyházi szertartások fényes megtartására szorítkozott elannyira, hogy a közvéleményben és a zsurnalisztikában az egyházi élet megnyilvánulását tisztán csak külső szertartásképp jelölik meg, holott tudvalevő az egyházi ügyekben csak legkevésbé jártas ember előtt is, hogy az egyházi szertartások csak formai burkolatai a dogmatikai és etikai lényeknek, amely a legbensőbb vallási életre vonatkozik.

A magyar népnek ezzel az általános vallástalanságával szemben a magyar nép keretén belül egyedül a jázság az, amely megtartotta régi vallásosságát. Ennek az okát abbah keín shetjük, hogy a jászok általában mint a régi nemességgel bírók kevésbé voltak kitéve a földesúri behatásnak, haluk nem volt külön úri rend, amelyik a többbit vallástalan irányba befolyásolhatta volna, továbbá az is, hogy papjaikat maguk választották és a politikai szempontok ott kevésbé domináltak.*)

Jegyzet: *) A jászok vallásosságára vonatkozólag lásd: Herbert János: Jászárokszállás község monográfiája c. könyvét 75-76-old. A munka megjelenési helye a könyvön nincs feltüntetve. Megjelent Karca-gon Kertész J. nyomdájában. Valószínűleg 1927-ben.

A vázolt körülmények között a magyar intelligencia teljesen távol maradt az egyházi élettől ami jóformán csak papi funkcióvá vált és vallásilag teljesen közmbössé lett.

A magyar intelligencia falusi tagjai, a templomba nem jártak, a szentségekhez egyáltalán nem járultak, a föltámadási és úrnapi körmenetet csak távolról szemléltük. A római katolikus papság soraiból kidőlték az 1848-ig abban még nagyszámmal szerepelt mágnás és nemes családok fiai és ebbe az alsóbb néprétegekből sorozott papság került, akik túlnyomórészt azért lettek papokká, mert a szemináriumokban ingyen nevelésben részesültek. Az oda bekerült alsóbb néprétegekből származók közül valóságosságukkal inkább kitűntek a német és szláv ajkúak s így azok jutottak a vezető egyházi állásokba. Ez volt az oka, hogy az utolsó négy esztergomi primás és a püspöki kar nagy része idegen ajkú nemzetiségek köréből, szegényebb sorsú családok fiából került ki.

A társadalomnak egyik alaptörvénye az, hogy mindig felfele igazodik és így az alsóbb néposztályok mindig a felsőbb néposztályok életmódját veszik például. Ez az oka annak, hogy lassanként — az úri osztály tagjaihoz igazodva — a paraszt néposztály is teljesen elvallástalanodott. Az urakat utánozva, lassan-lassan a vidéki vezető nagyobb, gazdák már nem jártak templomba, hanem az egész istentisztelet alatt a templom előtti téren tárgyalták meg a falu ügyeit és bent a templomban csak néhány öregasszony ült.

Európában ma a helyzet az, hogy egyetlen egy olyan állam sincs, ahol az egyes egyházak, vallások és felekezetek a tarkaságnak azt a képét mutatnák, mint éppen Magyarország. Ennek megvan a jó és a rossz következménye. Jó következménye a vallá-

Jegyzet: folytatás a túlodalról.

Bár a munka nem az egész jázságról szól egyik másik megjegyzéséből, valamint a jászok egyéb leíróinak a jászok vallásosságáról irt megjegyzéseiből az egész jázságra következtethetünk belőle. A jászoknál: vallásossága áterjedt a hozzájuk közeleső falvakba is; így pl. Fridrich Gyula: A földbirtokreform eredménye észhatása Besenyszög község vidékére c. dr-i értekezésében e község népét nagyon vallá-

si türelem, amely az egész világon sehol sem olyan kifejtett mint nálunk./)

Rossz hatása bizonyos mértékig a vallási közöny, ami különösen az úri osztálynál a különböző vallásfelekezetek összeházasodásának egyik következménye. Rossz hatása az is, hogy a különböző vallásoknak különböző világnézetei folytán egy egységes nemzeti irány nem tudott kialakulni.

Ha az országot földrajzilag osztályozzuk, akkor legvallásosabbnak a Dunántúl és a felvidék népet kell tekinteni; míg legkevésbé vallásos a Nagyalföld, annak különösen tiszamenti vidéke.

Anélkül, hogy az egyes vallásfelekezetek vallásai tanait a legcsekélyebb mértékben is bíráló tárgyává tennénk, art mégsem lehet elvitatni, hogy az egyes keresztény egyházak vallásossága között lényeges különbségek vannak, annyiban, amennyiben az egyes hitfele kezetek többé vagy kevésbé kívánják meg a hívőktől a teljes odaadást és ennek megfő leelőleg a vallásnak külső kifejezését is.

Így tagadhatatlan, hogy a rónai katolikus egyház követeli meg híveitől a legteljesebb odaadást és az életnek mindenben a vallás szabályai szerint való vitelét. Így pl. a katolikus egyház megköveteli a mise hallgatást, a vásár- és ünnepnapokon, egyházi szempontból felbontathatlannak jelenti ki a házasságot, az egyház parancsainak megszegése kizárja a hívőt az egyházból, így pl. a dogmák tagadása, az elvált házastársaknak az újra való megházasodása, a párbajozás stb. A protestáns egyházak minderre nem terjeszkedhetnek ki, nem követelik az egész életnek a pap előtt való bevallását, megengedik a házasságnak a felbontását, nem zárják ki az egyházból a párbajozó feleket stb. Világos tehát, hogy

Jegyzet: *) Teljesen téves nézet az, hogy a külföldön nagyobb lenne a vallási türelem. Így pl. a külföldi gyermeküdültetési akció idején egy ismerős rom. kath. magyar úriasszony, holland katolikus családnál levő gyermekét meglátogatandó, a másik gyermekét is magával vive reformátusok által vezetett vonaton utazott ki, amit tőle az ottani holland szülők nagyon rossz néven vettek.

a katolikus egyház az életnek minden terére kötelező szabályokat írván elő sokkal inkább befolyásolja a hívót, a hívónek az Istenhez való viszonyát, mint a protestánsokét a saját egyházuk. Ennek folytán a protestáns egyházak hívóinak gondolkozása vallási szempontból kevésbé van megköttve, mint a katolikusoké. Viszont a katolikus egyházban, bár ott sokkal mélyebb a vallási élet, nincs vagy alig van egyházi élet, mert ott a hívó nem vesz részt az egyházi élet irányításában, ő csak engedelmeskedik, a leghatalmasabb mágnás földesúr éppen úgy, mint a legszegényebb paraszti napszámos ember. Legfeljebb bizonyos külső szertartásos tisztelet, bizonyos udvariassági elsőbbség illeti meg a ma már jogaiban is megkissebbített — patronust. A protestánsoknál, különösen a kálvinistáknál, ez másképp van. Ott a hívó maga is részt vesz az egyházi életben, befolyást gyakorol a papnak a megválasztásában és az egyházi élet vezetésében.

Már magának a protestáns papnak a házassága is közelebb hozza a papot a hívókhöz, nincs meg köztük a rendi szolidaritás elválasztó vonala és így az egyházi ruha kötelező viselése sem, ami a papságnak külön mivoltát most is határozottan kiemeli. Ez az oka azután annak, hogy a protestáns paraszt, akit vallásának determinációs tana még inkább függetlenít embertársaitól, sokkal demokratikusabb gondolkozású, mint a hierarchikus gondolkodású alárendelt katolikus pap, amiből kifolyólag a kálvinista önérzetesebb, öntudatosabb, büszkébb és pózolóbb természetű, mint a katolikus.*) Ez a különbség kitűnik abban is, hogy a protestánsoknál és különösen a kálvinista parasztságnál a vallás roppant nagy egyszerűsége mellett az egész vallási életnek két kiemelkedő pontja van.

Jegyze. *) Hogy a magyar parasztság — különösen az alföldi — lelki habitusához miért alkalmazkodik jobban a református egyház, ezt tárgyilagosan vázolja Dz. Illyés Endre — az Alföldkutató Bizottság tagja — "A magyar református földművelő nép lelki élete különös tekintettel vallásos világára" c. munkájában (Szeged. 1931.)

Az egyik az erős férfias zengésű közös ének, másik pedig a papnak a beszéde. Teljesen hiányzik azonban az emberi élet megkövetelte külső csíny, formáság és szertartás és mindenféle más egyházi hatás, ezt a papnak szükségképpen pótolnia kell beszédének fordulataival és hatásgerjesztésével. Ezért van anynyi kiváló szónok a protestánsok, különösen a kálvinisták között és ezért kell, hogy páthosszal szavaljon és különböző szónoki fogásokkal éljen a református pap. Ennek a hatása azután meglátszik a népen, amennyiben a református nép megköveteli, hogy az aki órá a politikában vagy a társadalomban mint vezető bizonyos irányító hatást akar gyakorolni, hogy az szónokolni tudjon. Innét van azután a református parasztságnak nagy megértése a szónoklat iránt és ez a kiindulási pontba annak a rengeteg sok szónoklásnak, amely Magyarországon, különösen az alföldi városokban elhangzik, de egyszersmind magyarázata, annak is, hogy miért lehet olyan könnyen vezetni az Alföld református népét, amint azt láthattuk pl. Kossuth hatásában.

A magyar parasztságnak, különösen pedig az Alföld népének az a bizonyos vallási különbözősége természetesen meglátszik a népnek a gondolkozásán, egész életvitelén és politikáján is.

A magyar alföldi ember különösen református mivoltából kifolyólag ellenzékies alaptermészetű, ugyancsak ez magyarázza meg 48-as gondolkozását és bizonyos mértékű köztársasági felfogását is. Az Alföldnek s katolikus népe, sőt még sokhelyen a Dunántúl katolikus parasztsága is teljesen kívül él az egyházi életen úgy, hogy benne még az egyházhoz való ragaszkodás sincs meg. Ez magyarázza meg azt is, hogy a magyar ember — és legkevésbé az egyes paraszt ember — pás elvit ásból kifolyólag nem változtatja vallását, melynek tanait alig ismeri, csak szokásait követi, mint ahogy a nép általában ragaszkodik régi szokásaihoz. Tömeges vallásváltoztatások, amikor a fél falu más vallásra tér át gyakrabban előfordulnak, ennek azonban főleg anyagi vagy hatalmi okai (pl. a pap személye) vannak.

A katolikus vallási életét több tényező károsan befolyásolta: leginkább azonban az egész ma-

gyar közéletben és így a katolikus hierarchiában is tapasztalható az a rendszer, hogy minden tekintetben aránytalanul nagyobb súlyt, befolyást és ennek megfelelőleg a hatalomban és az anyagi eszközökben is nagyobb befolyást élvez a hierarchikus hatalmi fokozat legfelsőbb fokán levő réteg, így tehát a katolikus hierarchiában a püspöki kar, amelynélfogva nemcsak egyházi, hanem egyéb, különösen politikai irányban is nagy mértékben tevékenykedik. A papságnak a politika terén való tevékenysége pedig mindig azt eredményezi, hogy az illető pap nagyobb súlyt helyez a világi, mint az. egyházi szempontokra. Mindig voltak természetesen kivételes egyéniségek, mint pl. Pázmány Péter, aki a világi, politikára való óriási befolyását, igen jól össze tudta egyeztetni a vallásossággal és a katolikus érdekek kíméletlen élőt érbe tolásával, de az ilyen esetek kivételek, lég a francia Richelieu és Mazarin, valamint a magyar Fráter György az ellenkező, általános szabálynak tipikus képviselői. .

A magyar katolikus főpapság a török vést megelőző időben, tehát inkább az ország kormányzásában vett részt és ezzel törődött, mintsem a vallásos élet terjesztésével. Valljuk be, hogy ennek akkor meg is volt a maga létjogosultsága, mert hiszen eblőén az időben csalt az államhatalom erejével lehetett a vallást terjeszteni, természetes tehát, hogy Először az államhatalmat kellett kézbekaparintani. A török hódoltságot követő időkben a püspökök nagyobbára a székhelyeiktől távol, a hódoltság, alatti vidékre egyáltalában nem gyakorolhattak befolyást, az akkori vallási harcok, amelyek szintén csali a felső osztályokban döntötték el a vallási kérdést, mert a jobbágy egyszerűen alkalmazkodott ura vallásához (cuius régió eius religio!) ebben az időben tehát semmi értelme sem lett volna annak, ha a főpapság a jobbágyok vallásával törődik, mikor a főnemesek megtérítésével eldőlt az alsóbb néposztály vallása.

Azután jött Mária Terézia kora, aki az apostoli címet felvén a püspöki kinevezéseket a politika kormányzati eszközévé tette. II. József pedig a "jozefinizmus" behozatalával a katolikus püspököket teljesen alárendelte az államnak. Ez a

jozefinizmus a magyar katolikus egyházban ma is uralkodó lévén, a ketholikus püspököket a mindent elnyelő magyar politizálás hatalmi körébe vonta úgy, hogy a magyar püspöki kar a legutóbbi időkig egyáltalában nem törődött a népnek a vallásával, de minden erejét és tevékenységét a politika foglalta le, amelyben nem ő volt a hibás, mint inkább a „jozefinizmus” rendszere, amelynek férges gyümölcsseit lerázni nem tudta.

Így a hierarchia élén álló legmagasabb egyházi méltóságok teljesen távol estek a néptől és nem ismerték annak vallási szükségletét.

Bár a legutóbbi időben a katolikus püspökök sűrűbben látogatják a katolikus egyházközségeket mint eddig és így közvetlenebbül szemlélik azokat az óriási bajokat, amelyek mindenütt „de különösen az Alföld ön megvannak, a püspöki megyéknek még ma is fenntartott régi beosztása szinte lehetetlenné teszi azt, hogy a püspök jól kormányozhassa egyházmegyéjét. Nem kerülhet közelebb a népéhez, mert a püspöki székhely a körülötte csoportosuló egyházi funkcionáriusokkal és intézményekkel bizonyos vallási központot képez, amelyekből mint a nap központjából szerte mennek a sugarak, de azzal a különbséggel, hogy a széleken már sem nem világítanak, sem nem melegítenek.

A püspöki megyék beosztása Szent István és Szent László korában megfelelt az akkori tényleges helyzetnek, megfelelt még a török hódoltság koráig is. Egészen más azonban ma a helyzet, midőn különösen az Alföld nagy városainak a népe szaporodik, mikor ez a nép az egyházmegyei beosztás folytán roppant messze esik püspökétől. Így pl. a nagy-kiterjedésű váci egyházmegye buzgó püspöke az egyházmegyének a trianoni hadáron fekvő csúcsában székel és hozzátartozik még a Szeged közvetlen közelében fekvő Dorozsma község is, amelyiknek hívője mindennap láthatja a jelenleg Szögeden székelő Csánádi püspök templomának tornyát. A váci püspöki megye tulajdonképpen alföldi püspökség, amely egyházközségeinek száma óriási módon szaporodott és sokkal nagyobb mint az esztergomi érseké. Amióta az az egyházmegye létesült, azóta a nagyalföldi városok Cegléd, Kecskemét jelentőségükben messze túlha-

ladták az elmaradt kis Vác városát, maga a józan ész követelné azt, hogy ez az egyházmegye vagy kettéosztassék, vagy pedig Kecskemétre tétessék át székhelye, ahol az Alföld népével közvetlen közletről érintkezvén és azt megismervén, a püspök természetsszerűleg nagyobb hatást is tudna gyakorolni arra.

A vasúti vonalak kiépítése és ezzel a forgalomnak egészen más irányba való terelése bizonyos egyházmegyei székhelyeket háttérbe szorított, jelentőségükben lényegesen csökkentett, azelőtt pedig kis helyeket nagyobbá fejlesztett. Szinte képtelenség az, hogy ezen elmaradt kis városi püspöki székhelyek hatást tudjanak gyakorolni a nagygyá kifejlődött városok népére. Lehetetlen a beosztása pl. az esztergomi és székesfehérvári püspöki megyéknek is. Pl. a Budapest szomszédságában levő Csepel község a székesfehérvári püspöki megyéhez tartozik, amelynek területe egészen az Esztergom közelében levő Piliscsabáig felnyúlik. Maga a Székesfőváros az esztergomi érsekség alá tartozik, a szomszédos Kispest pedig a váci püspök alá. Mármost hogy legyen lehetséges ezen összefüggő egymásra kölcsönösen hatást gyakorló területeknek, három különböző püspök által való helyes lelki kormányzása?

A helytelen területi beosztás ugyancsak meglátszik a balatoni hitéletben is. A székesfehérvári püspökhöz egészen közel felevő Balaton déli oldalán felevő községek, a nehezen megközelíthető veszprémi püspökség lelki fennhatósága alá tartoznak, amelynek területe szinte olyan nagy, hogy a községeket a püspök személyesen meglátogatni nem képes, pedig a nép közvetlen ismerete nélkül a helyes főpásztori kormányzás elképzelhetetlen.

Az egyházmegyék helyesebb beosztása ellen a következő érveket szokták felhozni:

1.) ez a beosztás történelmi és ezért annak megváltoztatása a régi hagyományokba ütközik és megzavarja a kedélyeket;

2.) különösen napjainkban, amikor az ország egy nagy része megvan szállva, a beosztásnak a megváltoztatása a megszállásnak egyházi elismerését jelentené;

3.) új székhely létesítése oly költséget jelentene az egyházmegyének, melyet az nem bírna meg;

4.) a beosztásnak minden megváltoztatása pápai jóváhagyást igényel.

Ezen négy felhozott argumentum közül csak egy igazán komoly, t. i. a 3., t. i. hogy A székhelyek változása nagyobb költséget igényel.

A többi argumentummal nem érdemes foglalkozni, annyira gyermekesek. Az egyháznak a tanai mindenestre örökkévalók és ezeknek semmiféle csorbát nem üt az, hogy egyik vagy másik falut egy másik püspökséghez csatolunk. Ugyan micsoda hagyományokat sértene az, ha a kis Piliscsaba sváb falu a tőle távoleső székesfehérvári püspöktől az esztergomi érsek fennhatósága alá helyeztetik, vagy a Székesfehérvártól vasúton félóra alatt megközelíthető Siófokot a székes fehérvári püspökséghez csatolják. A nép éppen úgy tudomásul venné ezt, mint ahogy tudomásul veszi az egyéb hatósági intézkedéseket. A területi integritás gondolatának fenntartása sem szenved csorbát azáltal, ha a Szeged körül fekvő falvakat a jelenleg Szegeden székelő Csanádi püspökség fennhatósága alá helyezik, mert a területi integritás visszaszerzése — amennyiben az a magyarságon áll — fizikai és erkölcsi erő kérdése. Az erkölcsi erők pedig sokkal jobban fokoztatnak egy célszerű egyházkományzati beosztással, mint belső erőgyarapodást nem jelentő formákhoz való ragaszkodással. Ha a területi integritás visszaáll, akkor ismét másképp lehet az egyházmegyét megállapítani.

A falu népe ugyanis a plébános útján érintkezik a püspökkel, a plébános pedig ugyanaz marad, ha a falu más püspöki megyéhez csatlotatik is.

Egyetlen komoly argumentum a püspöki székhelyek áthelyezése kérdésében tehát a pénz kérdése. Azonban ennek megszerzése sem ütközik nagy nehézségekbe, különösen akkor nem, ha amint azt a józan ész és a katolikus egyházi érdek követeli az összes katolikus vagyonok autonómia útján kezeltenének. Ez esetben igazán könnyű lenne az egész katolikus egyházi vagyonnak egy bizonyos jövedelmét erre a célra fordítani és kétségtelen, hogy az

egy-egy városok pl. éppen Kecskemét lényeges áldozatot hoznának abban az esetben, ha egyházmegyék székhelyekké lehetnének. A baj inkább abban van, hogy az egyházmegyék élén többnyire olyan öreg emberek állnak már, akik változtatni újítani nem szeretnek. Kétségtelen azonban, ha belesz oktunk abba a gondolatba és XX. században abba bélé kell szoknunk, hogy a nép vallási szükségleteinek a kielégítése mindenek felett áll, akkor ezeket az egészen lényegtelen nehézségeket igen könnyen lehet győzni.

Az első követelmény tehát a püspökök közelebbhozatala a néphez, ami az egyházmegyék célszerűbb beosztásával vihető keresztül.

A második nagy hiba a katolikus egyházi szervezetben annak figyelmen kívül hagyásával áll, hogy a népre a legközvetlenebb hatást a vele érintkező egyházi hatóság gyakorol. A plébános és káplán személye reánézve a püspöknél sokkal nagyobb fontossággal bír. Legfontosabb kérdés tehát megfelelő számú plébániák kérdése. E tekintetben a Dunántúlon is sok a hiba, ott is egy-egy plébánosra több falu esik és így az istentisztelet egy-egy faluban ritkán tartható. A katolikus népesség ezekben a falvakban vasárnap önként sem misét, sem prédikációt nem hallgat, a papja oly messze van tőle, hogy ahhoz tanácsért nem fordulhat, a haldoklók alig hívhatják, így azután a pap lassanként kiesik a hívőknek az életéből. Az Alföldön viszont roppant nagy baj az, hogy az egyes alföldi falvakhoz tartozó tanyák van úgy, hogy 20-25 km-re fekszenek a plébániától.» Világos tehát, hogy ott sem lehetséges intenzív vallási élet. Szinte lehetetlen a psp -nak télidőben a borzalmas utakon a tanyákra kimenni s ott istentiszteletet tartani. Ezt a kérdést az Alföldön létesítendő tanyai káplánságokkal lehetne megoldani.

Maga Caesare Orsenigó volt budapesti pápai nuncius személyesen fejezte ki csodálkozását a magyar tanyavilág rendkívül elhanyagolt pasztorizációja miatt és neki magának is szánadéka volt a tanyákra kimenni, hogy a néppel közvetlen érintkezést keressen. Ezen okból is tanult, magyarul.

A harmadik nagy baj a katolikus egyházban

éppen az egyházi, élet elénkségének hiányában kerekesendő. Azzal, hogy a hívő semmiféle közvetlen érintkezésben nincs a papjával, annak a személyére jóformán befolyást sem gyakorolhat. Az egyházi életre még kevésbé, ennek következménye azután az, hogy a katolikus Ilivé egyáltalán nem törődik az egyházi dolgokkal, azt tisztán a papra hagyja, ha a pap személye neki nem rokonszenves, akkor teljesen elfordul az egyházi élettől is. E tekintetben csak az autonómia megvalósítása változtathat a helyzeten, mely a hívőt sokkal jobban bevonja az egyházi élet és érdeklődés körébe, mint az eddig volt.

Részint ezen hiánnyal függ össze a negyedük nagy hiba is, t. i. az, hogy a magyar katolikus pap-ság, általában a magyar egyház, az egyszerűbb néppel igen keveset törődik. A kor szükségleteihez „még mindig nem eléggé alkalmazkodván, nem érti meg azt, hogy ma a tömegek korát éljük és ezért az egyházi férfi oknak is behatóbban kell foglalkozniuk a tömeggel, a néppel, mint azt eddig tették. A vállást ma, hogy úgy mondjam, népszerűsíteni kell és bár tagadhatatlan, hogy egyik másik pap és egyik-másik szerzetesrend megérti a korszellemet és e téren már sokat tesz, általánosságban ez még mindig nem áll.

Ha az ember a németlakta déli területeken mint pl. Bajorországban, Tirolban vagy akár Olaszországban vagy Franciaországban jár meglepi az, hogy a legcsekélyebb kis falunál is gyönyörű szép temploma van. A mi templomaink esztétikai szempontból rendkívül sok kívánni valót hagynak maguk után, kicsinyek, szűkek, teljesen stílnélkül épültek. Egyáltalán nem teszik a népre azt a hatást, hogy ők most Isten házában vannak. E tekintetben a magyar katolikus egyházon meglátszik az erős kálvinista behatás, amely nagyon tévesen félreismerve az ember teimészetét — a templom szépítésére egyáltalán nem helyez súlyt. Igen sok esetben a pap maga az, aki elhanyagolja templomát.

A legtöbb templom már építésénél fogva rendkívül szellős, hideg, és rideg. Méginkább azzá válik, ha annak csinosítására a pap semmiféle súlyt nem helyez, oltárképeink és szobraink többnyire minden művészi érték nélkül valók. Pedig a templomépí-

tésnél kiváló mestereket is igénybe lehetett volna venni, de többnyire a papnak magának sincs ízlése, s a katolikus püspökök egyházkormányzatuk közben legkevesebbet törődtek a falusi plébánia templomok építésével. Ma is vannak községek, ahol századok óta nem épült templom.

Népünknek mai vallástalanságát a magyarság életét tárgyaló írók teljesen mellőzték, sőt úgy tün-
tették föl népünket mintha az nagyon vallásos és istenfélő volna. Ennek oka az, hogy a faji és nemzeti szeretet csak szép és jó tulajdonságokkal szokta saját faját felruházni. Csak most, mikor a múlt század végén és a jelen század elején elterjedt szerzetesrendek, valamint a forradalmak hatása alatt az úriosztály felfogása megváltozott, és a vallási életben mint azelőtt, kezd a helyzet megváltozni. Ma a katolikus intelligencia nagyrészt vallásos, vagy legalább is nem egyházellenes, a falusi parasztság azonban még megmaradt közömbösségében, mert az intelligenciának a hatása ebben az irányban még nem tudott ilyen rövid idő alatt lefelé érvényesülni. A két társadalmi réteg között a különbség ma jobban kiütözik és ez oka annak, hogy az intelligenciának az a része, amely ma a falusi népet vizsgálódásai tárgyává teszi, pl. a községi monográfiaírók*, valamint a népünk életét tárgyaló írók műveiben ma kifejezetten rámutatnak a magyar falusi nép vallástalanságára.**

Jegyzet: *Szarvas János: „Csatárkeresztes és Náriai község monográfiája“ c. művében a vas megyei színmagyar nemesi községnek Náriai-nek a lakosságáról írja "Elég hazafiasak, de nem vallásosak!".

** Weiss István: "A mai magyar társadalom" valamint „A magyar falu“ c. kiváló műveiben, Szabó Imre: "Tekintély a falusi társadalomban" 1933 évben a Közgazdaságtudományi Karon benyújtott doktori értekezésében. Ugyanezt állapítja meg Mikó Imre az erdélyi magyar falvakról lásd: Mikó Imre: „Az erdélyi fala és nemzetiségi kérdés“ c. művében. Mj. Cluj (Kolozsvár) Erdélyi fiatalok kiadása, ösmer-
tetve "Századunk" c. 1933. április-június füzetek.

A vallásosság mai emelkedésének részben oka az is, hogy a világháború, illetőleg a forradalmak után, nagyon sok gyermek került külföldi nyaraltatási akció folytán nyugati vallásos népek körébe, így Belgiumba, Hollandiába, Svájcba s az ottani vallásos élet hatása alatt a hazajövő gyermekek ezt a vallásosságot megtartották hazajövetelük után is.

Teendők, a vallásélet emelésére:

Ezek három főcsoportba oszthatók:

Legelső ezek közüül a papságnak a helyes kiválasztása. Mindaddig amíg a papság csak az alsóbb néposztály tagjaiból kerül ki sem az átöröklött intelligencia, sem modor tekintetében nem lesz olyan, hogy az úri osztályra hatást tudjon gyakorolni, amiért is kívánatos lenne, hogy a katolikus intelligencia tagjai nagyobb részben menjenek papi pályára. Az utóbbi időben tervbe is vették, hogy a papi szemináriumokban megszüntetik az ingyenes nevelést. Az ingyen nevelés az intelligens családokat elriasztja attól, hogy fiaikat a szemináriumokba adják és sokakat hivatás nélkül odavonz, míg a fizeteses szeminárium távol fog tartani onnan sok olyant, aki csak az ingyen nevelésért ment oda.

A szemináriumokban az egyházi tantárgyakon kívül tanítani kellene az agrárpolitikát, falupolitikát és szociálpolitikát, hogy az onnan vidékre kikerülő fiatal papság a népnek a társadalmi vezetésével is jobban törődjék mint eddigelé, különösen a katolikus egyházban, amelynél igen veszedelmes volt az u. n. sekresztye katholicizmus, amely azt jelenti, hogy a katolikus papság tevékenysége egyedül csak az egyházi életre és a szertartásokra vonatkozik. Pontos lenne ezenkívül, hogy a katolikus egyházba behozassák az autonómia és így a világi elemek jobban bekapcsolódhassanak az egyházi kérdések tárgyalásába s az egyházi élet világi intézésébe. Senkisémm akarhat ja ugyan józan ésszel. azt, hogy a világi elem dogmatikai vagy egyházfegyelmi ügyek intézésébe is bevonassák, de semmi akadályja sem lehet annak, hogy a világi elemek az egyház vagyoni ügyei-

Jegyzet a túloldalról: % -ben stb. ugyanígy Szabó Sándor rom. kath. plébános a "Nyugat" 1934. évfolyamában az Egykéről írt cikkében.

nek, a felekezeti iskolák ügyeinek az intézésébe bevonassanak, mihelyt az egyházi elem azt fogja látni, hogy az egyházi ügyek vezetése nem kizárólag a papok kezében van, azaz amint mondani szokták nemcsak a "papok dolga", akkor az egyházi ügyeket a saját ügyeinek fogja tekinteni és a millió hatás elvénél fogva gondolkozása is vallásosabb lesz. Természetes, hogy vidéken vagy falun ennek az autonómiának a keretébe a módosabb falusi gazdák és intelligensebb iparosok is bevonandók lennének, akiknek a példája meg fogja tenni a maga üdvös hatását a falu többi lakosára is.

A római katolikus egyházban az egyházmegyék teljesen átszervezendők olyképpen, hogy a püspöki megyék kisebbek legyenek mint ma és területileg szorosabban kapcsolódjanak a püspöki székvároshoz.

Sokan az egyházi és különösen a vallási élet felvirágoztatását, a római katolikus egyházi fegyelem és szokások megváltoztatásából várják. Így pl. sokan vannak, akik a római katolikus egyház fényes szertartásait kifogásolják és egyszerűséget óhajtanak. Nincs nagyobb tévedés, mint azt hinni, hogy a katolikus egyházban sok a ceremónia, ellenkezőleg, ami a ceremóniákat illeti a régi nagy katolikus püspökök sokkal jobban ismerték a magyar nép lelkét, amikor az ünnepélyes és fényes esztergomi ceremóniálét használták és most, hogy újabban a sokkal egyszerűbb római ceremóniáit hozták be, e tekintetben sokat rontottak a helyzeten. A sokkal világosabb olasz népnél inkább alkalmazható az egyszerűbb római ceremóniáié mint a kevésbé vallásos de sokkal pompakedvelőbb magyar népnél.

És mivel a falu vallásossága szoros összefüggésben van a nép kedélyéletével, nagyobb súlyt kell helyezni az egyházi ünnepekre, mint eddig és iparkodni kell az egyes egyházi ünnepek jelentőségét a népeletbe jobban belevinni. Bár e téren az utóbbi időben már történt valami, de még sokkal többet lehetne tenni.

A vallási élet emelésére rendkívül sokat tehetnek az egyházi társulatok is, amelyeknek az élet minden terén kellene működniök, beteglátogatás, betegápolás, szegények támogatása, vallási gyakorlatok végzése, felolvasások, előadások, stb. tartása

által. Ez természetesen mind csak akkor lehetséges, ha már a növendékpapság a szemináriumokban erre megfelelően kiképeztek.

Végül gondoskodni kellene arról is, hogy a vidéki katolikus intelligencia a katolikus egyházi életben a papokkal való érintkezésbe jobban bevonassák, s a plébános és a káplán lépjen érintkezésbe a vidéki intelligenciával. Sok helyen az a baj, hogy ez az érintkezés kizárólag csak a kártyasztaloknál történik. Elsősorban a püspöki udvar az, amely elzárkózik a püspöki székhely intelligenciájától és ennekfolytán tapasztalható, hogy püspöki székhelyen élő intelligencia ellenséges viszonyban van vagy legalább is ellenszenves érzéssel viseltetik a püspöki aulával szemben.

Mások, mint pl. Dr. Weiss István a róm. kat. papok házasságának s megengedését tartják olyan tényezőnek, amely a vallásosságot előmozdítaná. Ezek olyan tévedések, amelyre az élet már rácaffolt. Az ilyenirányú követelményeket, főként forradalmi időben hangoztatták és nagyrészt keresztül is akarták vinni. A dolog a következőképpen áll: a római kath. egyházon belül két rítus van a latin és a görög katolikus (görög egyesült), az utóbbiaknál az alsópap sálnak meg van engedve a nősülés. Ennek dacára nem látjuk, hogy a vallásosság a görög egyházban nagyobb lenne mint 'a latin egyházban, sőt természetes is 'az, hogy a házas pap a magánérdekekhez sokkal inkább le van kötve mint a nem házas pap, tehát kevésbé. élhet hivatásának és ez a lényeges és nem más szempontok.

A protestáns egyházak vezetésében egészen más szempontok érványulnak, mint a katolikusoknál, így pl. a néphez sokkal közelebb van az egyházi élet és a nép az autonómia révén méginkább bevonatik abba.

Azonban itt is vannak bajok, amelyek a vallásos élet elterjedését akadályozzák. A nép maga választván lelkipásztorát ez teljesen függő helyzetbe kerül a néptől, ami leülönösen a kálvinistáknál nagy baj, mert ezek túlnyomó többségben magyarok, a magyar paraszt pedig — és ez a falu többsége — a saját szolgájának tekinti azt, akit ő választott és tart el, ennekfolytán kevesebb is előtte annak a te-

kintélye. Ezért is, de meg a választás technikai keresztülvitele érdekében is a választanáéknak jó szónoknak kell lennie, azért a protestáns oknál elsősorban a kálvinistáknál túlságosan előtérbe nyomul e. szónoklat. A pap csak akkor tudja biztosítani megváltását és azután csak úgy tudja fenntartani tekintélyét, ha jó szónok és folyton szónokol. Ez a szónoklás azután minden más egyházi funkciót - háttérbe szorít és méginkább elterjeszti és növeli legnagyobb nemzeti nyavalyánkat a szónoklás! mániát, az örökös beszédet, amely a tetteket háttérbe szorítja. A kálvinista egyház ezen bajait jól festi Móricz Zsigmond "Fáklya" c. regényében.

Nem helyeselhető a protestáns templomok be rendezésének, különösen e kálvinistáknál a templomok nagy puritánsága sem. Ez logikátlan is, mert ha az ember a földi nagyuraknak fénye s palotát épít és az állami, funkciókat végző hivataloknak díszes épületet emel, akkor az úr Istennek, aki a szin pompás világot teremtette is építhet díszesebb templomot, így nem véletlen az, hogy a hollandi s alt a Iában a Írül földi protestáns egyházakban a vallásos, élet sokkal intenzívebb, mint a magyar protestáns egyházakban, ahol a vallásos élet nagy Mértékén a nemzeti kultusszal függ össze. Ez igen szép dolog, nagy nemzeti érzésről tesz tanúságot, de nem jelent okvetlenül mély vallásosságot. Nálunk a protestáns egyházak templomai túlságosan egyszerűek, semmiféle dísz nincs bennük. Ellentétben ezzel a külföldi protestáns templomok, sokkal díszesebbek, sokhelyen a katolikus templomokkal összehasonlíthatók.

Az ember kívánja a díszet és az ünnepélyt, hogy a mindennapi élet közönségességéből kiemelkedjék. A ceremóniák esztétikai és pszichikai hatást gyakorolnak az emberre, különösen pedig a falusi emberre, akit a mindennapi küzködő életmódjából ez tud hatásosan kiemelni. Ezért a vallásos élet szükségleteit igazán ismerő és vallásos emberek sohasem követelik az istentiszteletek ünnepélyességének és díszének csökkentését.

28. §. A magyar parasztság házas élete.

Megkérés, az esküvői és lakodalmi szokások, házas együttélés, elválás.

A házasság a két nem között a természettől fogva meglevő vonzalomnak a társadalmi törvények, által megállapított kifejezési forrása. A házasságnak fő tényezője tehát az a vonzalom, amit általában szerelemnek nevezünk. Ez persze lehet kisebb és nagyobb, erősebb gyöngébb, tartósabb vagy rövid ideig tartó, de mint minden vonzalom és érzés felfekezett indulata is lehet. A házasság épp ennek az indulatnak úgy a házasfelek, mint a házasságon még kívül levők egymás iránti vonzalomnak formai kifejezése miután minden emberi indulat vészes is lehet, annak a jog és a társadalmi ethika szerinti szabályozása.. Nagyon sokan épp azáltal ítélik meg tévesen a házasságot, mert azt csak önmaguknak a vonzalomnak, indulatnak a szempontjából nézik és figyelmen kívül hagyják azt, hogy az ember társadalomban élve a házasságnak társadalmi vonatkozásai is vannak. Ebből a szempontból tekintve a házasság egy életközösség, amelynek a mai társadalomban természetesen gazdasági vonatkozásai is vannak. Ez a gazdasági vonatkozás különböző népeknél és különböző korszakokban és a népek különböző osztályában hol erősebb hol gyengébb, a kommunista világrend pl. teljesen meg akarja szüntetni. Ezzel szemben a parasztosztályban a házasságnak életközösségi mozzanatai nyomulnának előtérbe, elannyira, hogy ott valószínű munkaközösség fejlődik ki. — A falusi ember életében a házasságnak sokkal nagyobb anyagi és gazdasági jelentősége van mint a városi ember életében. A falusi ember, elsősorban a földműves ember nem képes a legegyszerűbb életviszonyokban sem meglenni házastárs nélkül. A paraszt ember gazdálkodásában és életvitelében a házastárs, az asszony, feltétlenül szükséges segítőtárs, aki a közös munkának egy részét, mégpedig azt a részét, ami a háznál és házkörül folyik végzi el és ezzel lehetővé teszi azt, hogy a férj, mint ők mondják az ember, a megélhetéshez szükséges eszközök megszerzésére megkívánt ter-

melést végezze, azaz hogy kint a földjén szántson, vessen, arasson, betakarítson stb. A paraszti háztartásban ez a közös munka úgy van megosztva, hogy a férfi kint dolgozik a mezőn és gondozza a nagyobb állatokat, amelyek ezzel a mezei munkával vannak termelési összefüggésben, amelyek szükségesek egyrészt azért, hogy végezzék a mezei munkát, szántást, gépeszközök vontatását, hordást stb. másodsorban tenyésztési célra szolgáljanak és harmadszor a szüli - seges természetes trágyát szolgáltatassák. Ezekkel az állatokkal való bánás nagyobb erőt is igényel. A ház vagy a tanya körül lévő egyéb állatok, amelyeknek a célja inkább a háztartás szükségleteinek a kielégítése mint a tehén, a sertés, az aprcmarha gondozása az asszony feladata. Az asszony tartja rendben magát a házat, az udvart a fent említett állatoknak az óljait és a ház körül esetleg levő kis kertet, nevezetesen azonban az, hogy a kertben szőlő van, ennek a gondozása vagy ha gyümölcs és esetleg méhes van, többnyire a férfinak a feladata. Az asszony gondoskodik továbbá a házi munkák elvégzése, így a főzésről, a lakásnak a rendbentartásáról, (ami nem nagy munka, mert hiszen nagyon kevés bútora van) és a család ruházatának rendbentartásáról. A szegényebb földmivelő osztályban a törpe és a kis gazdaságokban az asszony a mezei munkában is segít, különösen a kapálásban és a szénagyűjtésben, a nagyobbacska leány is dolgozik a kapálás, kukoricatörés, egyelés, répa; krumpli szedésnél. Ott, ahol még nincs, vagy csak kevés gyermek van, ott az asszony az urának ki is viszi az ételt, amely munkájában a nagyobbacska leány is helyettesítheti. Az asszony feladata a gyermekek gondozása is. líódosabb családokban ezt ő maga végzi, szegényebb embereknél, ahol az asszonnak a mezei munkába is részt kell vennie és vagy az ő vagy a férfi anyja velük együtt lakik, akkor a gyermek gondozását a nagymama vagy ahogy ők mindjárt a szüle, vagy másként öregszüle (ami falvakban az ilyen öregebb asszonyok megszólítási titulusa is) végzi az ilyen gyermekgondozást, többnyire kelleetlenül, mert hiszen már eleget gyözködött életében, a gyermekekkel való foglalkozás pedig sok mozgást élénkséget igényel.

A falusi parasztembernek az asszony igazi élet- és munkatársa, aki a férjének minden munkájában részt

vesz és azt éppúgy érti mint a férfi és azt azért meg is becsüli. A felsőbb osztályokban, különösen a középosztályban, ahol a férfiak legnagyobb része valami közhivatalba vagy vállalati irodában dolgozik és az asszony attól távol otthon él, a férfi munkáját és annak a mai életben rendkívül terhes és idegrontó voltát nem ösmerik és így hát azt tanács-csal ellátni és támogatni sem képesek. Ebből a szempontból tehát a falusi embernek a házassága sokkal tökéletesebb mint a hivatali úri középosztályé. Ebből a viszonyból következik azután az, hogy a falusi parasztleány vagy már idősebb özvegyé, lett férfi, házastársának megválasztásánál a házasságnak font említett első kritériuma: a szerelem, kevésbé játszik szerepet, mint a házasságnak második kritériuma a munkaközösség. Az összes falupolitikai írók és a falusi élet megfigyelői megegyeznek abban, hogy a földművesember mikor házasodik elsősorban az anyagi élet ily szempontjaira van figyelemmel*), de ez kongruens is az egész életvitelével. Amikor tehát ő élettársat választ magának, akkor elsősorban arra néz, hogy az erős, egészséges, legyen, mert hiszen egy gyenge, beteges feleség mellett maga is rönkre megy. Igaz, hogy mélyebben elemezve a kérdést azt kell mondanunk, hogy azért a vonzalom itt is szerepet játszik, csak hogy a falusi földműves ember női ideáltípusa más, mint a hivatalbajáró úriemberé. Az ő egész életében az erő és az egészség és a munkaképesség játszik a főszerepet természetesen, hogy a nő is ebből a szempontból érdekli a szónak esztétikai értelmében is. A falusi legényt csak a pirosposzsgás, erős, egészséges leány érdekli. A paraszti felfogás szerint a vékonyabb leány már "hitvány". Tudják ezt a parasztlányok maguk is és ezért mikor olyan helyekre mennek, ahol a legényekkel találkoznak mind úgy öltözködnek, hogy a hideget is kibíróknak lássanak. Még a Budapesten szolgálatban levő parasztlány is vásárnap kimenőben ritkán vesz fel felöltöt még hideg időben se, még a velevő nagykendőt se teríti ma-

Jegyzet: *) Lásd eziránt Szabó Sándor kath. plébános cikkét (az Egykéről) a Nyugat 1934. évfolyamában az 1. számban.

gára, ilyképp mutatván, hogy ő mennyire bírja a hideget. Minden rendű és rangú parasztleegény tehát életerős társat keres magának. Nagy különbség van azonban a szegényebb és gazdagabb házasodni készülő legény között. A szegény legény maga választja élettársát legfeljebb kommandálnak neki, a szülők kevesebbé szólnak bele, legfeljebb tanácsot adnak. Az öreg parasztaszony azt nézi a menyében, hogy dolgozó legyen, jó erkölcsű, mi alatt azt érti, hogy ne legyen cifrázkodó, se kikapós és eziránt jó szemé lévén, tanácsot ad a fiának, mondván: „Édös fiam amilyen virágot szakasztasz, olyat szagusz1“, amiben igen nagy életbölcesség van. Már a jómódú szülők erősebben beleavatkoznak fiuknak a választásába éppen úgy a leányukéba is. Itt a főszempont az, hogy legyen valamije a jövődöbelinek, több hold földecske, lehetőleg nem kisebb mint az övék. Ez alapfeltétel. Ha ilyenek között válogatni lehet, akkor előnyösebbnek tartják azt a vút, vagy azt a leányt, akinek egy tagba van a földje, vagy jobb a minősége, vagy közelebb fekszik az övékéhez. A falusi földműves embernél szabály tehát az, hogy szegény a szegénnyel, gazdagra gazdaggal illik össze. A legény sokszor más leányt szeret, vagy a módos gazdalánya a béres legénybe szeret bele, a szülők azonban beleavatkoznak: sokszor igen erőszakosan és megállapítják, hogy ki legyen az élettárs. Ebből azután, itt ott csendes vagy ritkábban véres tragédiák is keletkeznek, de előbb utóbb belezökken minden a rendes kerékvágásba és házasságra lépnek egymással, azok, akiket a szülők kijelölnek, faluhelyen azt tartják, hogy a házasságokat az égben kötik, azonban az útjait az öregasszonyok itt a földön, igazgatják. Egészen ellentétes irányúak tehát a falusi földműves emberek házasságának indító okai, mint az intelligens osztályban. Az úri osztályban ugyanis ma megfordítva van a dolog. A diplomával bíró szegény ifjú igen könnyen kap gazdag lányt; szinte ez szabályszerű és megfordítva bár ritkábban a gazdag fiú elvesz egészen szegény leányt. Itt a házasságban a fő az egyéni vonzalom. Az újabb időben ugyanis láttunk egyeseknél bizonyos változást épp mert igen nehéz hivatali állásokba jutni az intelligens osztálynak a fiatalsága egyetemi diplomájának a megszerzése után, különösen ha a leánynak is

van állása, szegényen is összekel, de kiváltképpen az alsóbb osztályból felszármozottaknál fordul az elő. Az intelligens osztályokban ma már a fiú és a leány rendszerint maguk határozzák el, hogy egymáséi lesznek, a szülők többnyire — ha vonakodva is, de — beleegyeznek. A falusi társadalomban megmaradt a konzervatív koroknak az a szokása, hogy a módosabb családoknál már elsőre kiszemelik a menyasszonyt vagy a vőlegényt. Ez sem úgy történik azonban, hogy a szülők előre egymásközt megegyeznének, hanem fölkérik egy rokont vagy jó ismerőst, hogy az puhatolódzék. Ez a puhatolódzás úgy történik, hogy a megbízott előbb mindenféléről el kezd beszélgetni és csak úgy mellékesen hozza szóba a lehetségesnek látszó családi összeköttetést; hasat már előzőleg nem utasítják vissza, akkor térnek csak át a megbeszélés igazi tárgyára, mikor a megbízott jelenti, hogy kedvezően járt el csak akkor ülnek össze megbeszélésre a szülők. Mikor már mindez tisztázva van, sokszor évek múlva jön a tulajdonképpeni megkérés, ami már léhyegbevágóan fontos, mert kosárral, azaz visszautasítással nem szabad végződnie. Ezért a parasztcsaládoknál nem szokás a házasságban a közvetlen leánykérés.*)

A magyar földműves embernek, talán éppen azért, mert alacsonyabb sorsát nehezen viseli, igen nagy az önérzete. És visszautasításnak nem szereti magát sehol sem kitenni. Ha egy legény visszautasításban részesül, akkor nehezen kap jobb családból való feleséget és azért mielőtt formális leánykérésbe menne, először tájékozódik, hogy a leány valóban hozzámegy-e. Jobb családból való legény ezt a tájékozódást már valamelyik rokon vagy jóbarát — idősebb férfi, aki azután az esküvőnél esetleg násznagy lesz — már előzetesen elvégezte volt, mikor a legény a leendő násznaggal formálisan is megkéri a leány kezét. Szegény legény akinek nincsen — mert nem odavaló — ilyen megbízott idősebb rokona vagy barátja, az előzetes tájékozódás után, vagy mikor a leánynyal rendbejött maga megy el megkérni. Azelőtt ezt úgy intézték, hogy ő sem kérte meg a leányt s az-

Jegyzet *) Még a nóta is azt mondja:

”Édes Anyám kössön kendőt selymet a fejére
Menjen el egy barnalányhoz a falu végére”.

után, elköszönvén otthagyta a szűrét, mintha véletlenül hagyta volna ott, másnap reggel azután elment a ház előtt és ha a szüre ki volt akasztva a tornácra, akkor tudta, hogy kérése nem talált kedvező fogadtatásra, beköszönt tehát a szűrért, mintha azt véletlenül otthagyta volna, de a házasságot természetesen nem említi. Innét ez a mondás: "kitették a szűrét". Ha ellenben a szűrűt benntartották az annak a jele volt, hogy nyugodtan megkérheti a leányt. Látszik mindezekből az óvatosságból a megbántások elkerülését a tisztesség megbecsülése. (Hangsúlyozni kell itt a falu népével való bánásmódnál az egyéni tisztesség megbecsülésének igen fontos voltát.) Az ismertetett eljárás az általános megkérési forma. De már azonban itt is sokat változott a világ s igen sokszor előfordul, hogy maguk a fiatalok határozzák el a házasságot, szegényeknél és módosoknál egyaránt. Erre különböző alkalmak vannak. Az egyik a gyerekkori pajtáság, a másik az aratás alkalmával való megismerkedés. A gyerekkori pajtáság vagy a szomszédság folytán áll elő vagy az iskolában, ahol egytanítós rendszer van. Úgy fejlődik ki hogy a nagyobb fiú védelmébe veszi a többi által bántalmazott kislányt. Ez a gyerekkori barátság azután megmarad és ha a főntvázolt gazdasági okok nem ellenzik, akkor létrejön úgymint a házasság, de ekkor is betartják a végleges megkérésnél az ismertetett ceremóniákat így különösen azt, hogy a megkérést magát az idősebb barát vagy rokon intézi el.

Az esküvő még nagyobb ceremóniával történik. A ceremónia itt három tényezőt akar kifejezésre juttatni. Az első az, hogy a házasság egy életre köttetvén bizonyos ünnepélyes keretekkel veendő körül.

A második pedig az, hogy az esküvőkor a módot is kifejezésre kell juttatni. kint mondani szokták: „egyszer adjuk férjhez a lányunkat”. A harmadik tényező hogy az örömnünp lévén vigassággal kell ennek megtörténni. Vidékenként más és más a ceremónia, de azért a magyar vidékeken nagyjában ugyanaz abból a szempontból, hogy először sok vendég hivatalos rá, másodsor, hogy lehetőleg sok ételt és italt szolgáltatnak fel. Amíg az úri családoknál a lakodalom, azaz az egyházi esküvővel történő vigalom és eszemiszom, a menyasszony házánál van, addig a paraszti

családoknál az esküvő előtti rész az u. n. kikérés, a menyasszonyos háznál az esküvő utáni rész pedig a vőlegény házában van. Némely helyen párhuzamosan folyik a vőlegény mind a két családnál és a vőlegény a kíséretével csak este jön el, mikor már arról van szó, hogy a menyasszonyt el kell vinni. Az Alföldön még most is az esküvő előtt pár nappal a díszbe öltözött botos vőfélyek szalaggal és virággal őszített bottal hívogatni mennek, ahol verses meghívót (rigmust) mondanak a háznépnek. A lakodalomra a kalácsot és ételeket már előre elkészítik. Így az Alföldön a kulcsos kalácsot amit rendszeren borosüveg nyakára akasztva visznek a vőfélyek vagy a szekérről a kocsit kísérő gyerekek közé dobálnak. Az ebédnél vagy vacsoránál, szokásban van az egyes fogások között, hogy a vőfélyek ismét egy-egy "rigmust" mondanak. Léikor pedig a menyasszonyt a vőlegényes házba kísérik, az ismét verssel történik, amikor a kikéjő és kiadó násznagy a család minden tagjától, lány barát né itől nini elbúcsúzzhat ja a menyasszonyt.

A régi móri lakodalom napokon át tartott, rendszeresen kedden kezdtek és vasárnap fejezték be a nagymiséen való részvevőssel. Az ilyen lakodalmak természetesen nagyon sok ételnek és italnak az elpocsékolásával jártak, mert mindezzel a módot akarták kifejezni. Innen a mondás hogy olyan nagy lakodalom volt, hogy még a kutya is kávéét ivott". Hihetetlen kvantumok szerepelnek még ma is egy-egy módos gazda lakodalmánál, ámbár ma már a lakodalom nemcsak ritkán tart napokig. A közigazgatási tisztviselők bele is avatkoztak ebbe, mert hiszen egyes családok vagyoni romlásával járt az ilyen költséges lakodalom. A beavatkozásnak többféle módja van. Így pl. Czobor László Hont vármegyének híres alispánja, csak az esetben tett előterjesztést a katonakötelezettek esküvőjének a megengedésére, ha az érdekeltek megígérték, hogy a lakodalom másfél napnál nem tart tovább, úgy ő mint más tisztviselők a lakodalomra meghivatván csak abban az esetben mentek el, ha ígéretet kaptak a lakodalom idejének megrövidítésére. Pl. épp az említett Czobor László csak másfél napot engedélyezett. megtette azt is, hogyha időt be nem tartották, a vármegyei hajdúkkal szétverette a lakodalmat. Nem egy gazda ment be hoz-

zá következő vasárnap megköszönvén, hogy ily drasztikus eszközökkel bár, de mégis megmentette az anyagi romlástól. Példa ez arra, hogy a közigazgatás tisztviselőinek nemcsak akták elintézésével, de a nép életeke való közvetlen beavatkozással is kell szolgálni a közérdeket.

A módos parasztgazdák a lakodalomra a falu intelligenciáját, földbirtokos, gazdatiszt, pap, tanító, jegyző, akikkel az életben dolguk van vagy volt, szintén megszokták hívni. Ezt illik el is fogadni. A lakodalomban ha megjelennek nagy megbecsülésben is részesülnek.*) Annak a szokásnak, hogy sok embert hívnak meg a lakodalomba, az a magyarázata, hogy megrar emberben benne van a vendégszeretet és a lehetőség mutogatása. De van ennek egy szociális jelentősége is különösen a szegényebbeknél: a meghívottak valami nászajándékot szoktak küldeni, ami ellentétben az úri családoknál szokásban levő nászajándékokkal gyakorlati célúak, Így pl. konyhafelszerelési tárgyal.; valami tetszetős petróleum lámpa, óta már divatos üvegszervíz, vagy kancsó is szerepel, kócosabbak esetleg egy-egy süldőt is küldenek a kezdő fiatal párnak.némely helyen szokás az is, hogy a meghívott asszony parádés tortát visz a lakodalomba. Ezt rendszerint az illető vendég elé teszik sok esetben az is szokta kínálgatni. (Ellentétben az úri batyubálokkal.)

A falusi földműves ember házasesete többnyire jó. A házas felek többnyire kitartanak ásó-kapáig, elválás nagyon ritkán, fordul elő. A magyar paraszt jól bánik a feleségével, bár előfordul hogy meg is veri, de ezt nem veszi az asszony nép túl tragikusan, sőt egyes helyeken el is várja az asszony, hogy az ura megverje, mert ebből látja, hogy törődik vele. A férfi ezt a jogát (a pénz olvasva az asszony verve jó) különösen a következő esetekben van hivatva gyakorolni, először, ha az asszony szomszédol, és otthon rendetlenséget talál, másodsor ha az asszony pletykálgodik és a rokonok közt viszályt csi-

Jegyzet: *) Friedrich Gyula Besenyszög község leírásáról szóló értekezésében mondja, hogy a földműves nép miniig örömmel és szívesen fogadja az intelligenciának a megjelenését lakodalomkor.

nál, vagy a velük együtt lakó anyósát bántja, harmadsorban, ha kikapós, vagy ha tilosban jár. Ebben az esetben az az egyetlen módja annak, hogy az asszony hűtlensége me akadályoztassák. Ha a fiatal menyecske a férje házába költözik nehéz a helyzete, mert a napa bizony nagyon kritizálja a munkáját, úgy hogy sokszor gyötrelmem a fiatalasszony élete és megváltás ránézve az öregasszony halála. Ebben a tekintetben nem sok különbség van az úri és a parasztosztály között. kedvezőbb a fiatalasszony helyzete, ha a férfi az ő házukhoz költözik.

29. §. Az Egyke.

A népesedés mindig igen fontos kérdése volt éppúgy a gyakorlati, mint az elméleti politikának. A gyakorlati politikában döntő jelentőségű tényező, mely összefüggésben van a kivándorlással a kereskedelmi és vámpolitikával, a háború vagy békepolitikával, a természetes szaporodás mesterséges korlátozásával és ennek egy módjával, az egykével. Ennek dacára az elmélet a legutóbbi időkig keveset foglalkozott vele, aminek a főoka az volt, hogy az államtan inkább a hatalom szervezeti fonnál iránt érdeklődött. Legelőször a francia királyság területén a centralista államkormányzat és az állami rezon tanaival foglalkozók törődtek a népesedés kérdésével, főleg abbén az időben, amikor XIV. és XV. Lajos uralkodása alatt az államterület mesterséges kiterjesztése a kormányzat egyik legfontosabb tevékenysége. Ebben az időben természetesen a nagyobb számú lakossággal bíró állam nagyobb katonai hatalmat is jelentett. Ebben az időben a kormányzat a lakosság mennél nagyobb mesterséges szaporítását tartotta kívánatosnak. Ezeknek az egyoldalú törekvéseinek mintegy ellenhatásaképpen lép fel azután Malthus*), aki rámutatott a népesség gyors szaporodásának a hátrányaira, kifejtván azt a tételt, hogy mesterséges beavatkozás nélkül a természetben

Jegyzet: *) Thomas Robert Malthus 1760—1834-ig élt angol nemzetgazda és szociológus.

megvan az a tendencia, hogy az egyedek gyorsabban szaporodjanak, mint az élelmiszerek, s ezek a természetes szaporodások azután nagy bajnak lehetnek a forrásai.

Malthus elmélete tulajdonképpen materialista elmélet, mert mindennek alapjául az élelmiszereket teszi.** Malthusnak e tanát különbözőképpen magyarázták; némelyek szörnyűkődtek megállapításain és azokat az erkölcsbeütközöttnek jelentették ki, mások félremagyarázták intencióját és célját, a gyermeklétszám mesterséges apasztására törekedtek, amely törekvés. Malthuzianizmusnak szokták nevezni, újabban neomalthuzianizmusnak is.

Hogy Malthus egyáltalán kitalálhatta ezen elméletét és hogy ez ennyire elterjedt, annak okai a következők:

1.) Abban az időben, amidőn élt, (1766-1834) és főművét kiadta (1798), illetve azt magában létrehozta, a viszonyok Angliában nagyon rosszak voltak és ha állandósították az egyeseket ezen tételek be és elfogadására. Amerika népe pl. ezidőben rohamos szaporodásnak indult volt.

2.) minden olyan elmélet, amely az embert nehéz kötelességek teljesítése alól felmenti, illetőleg ezt tudományosan igazolni látszik, kedves az, ember előtt és gyorsan hitelre talál.

3.) Az ember hajlandó a jelent túlértékelni és annak viszonyait vissza és előre vetíteni. Ez az egyik oka a hatalmon levők iránti hódolatnak, valamint annak, hogy a jelen politikai, valamint nemae közti helyzetet állandónak tekintik. Pl. a múlt század liberalizmusát sokáig állandónak tekintették, a

Jegyzet: **) És íme a gyakorlatban a materialista szocializmusnak hazai tudományos képviselője a "Húszadik Század" is kénytelen ezzel szemben állást foglalni. A folyóirat 1909. évf. 195. old. azt mondja, hogy Malthus törvényét, mint azt már Ward megállapít, nem alkalmazták arra a világra, ahol egyedül találó, mert az ember és a társadalom (az előbbi) belátóképessége folytán csak igen korlátolt értelemben van azon, nagy dinamikai törvények uralma alatt, melyek a szerves világ többi részét kormányozzák. A társadalom dinamikája lényegében az állati élet dinamikájának ellentéte.

jelenben pedig a nemzetiségi felfogást, vagy a búzatermelést, mely egy éven át nézve egész más eredményt mutat, mint egy évtized végén.

Malthus tanát Anglia akkori helyzete határozta meg. Azaz nem eszmékből indul ki, nem előzetesen kidolgozott rendszerekből, elvekből de egyes jelenségekből, melyeket hibásan általánosít, az gondolkodásának egyik hibája. Angliában a gyáripár, elterjedése szaporítja, de egyszersmind szegényről a népet. 1751. előtt a tíz évi szaporulat alig haladta meő a 31-ot, a következő 10 évben 6% a szaporulat, 1781-1801 között m, 1811-1821 között 18%. Emellett a szaporodás mellett 1760-ban mikor az összlakosság 7.000.000, a szegényadó 3-7 shilling. 1918-ban a lakosság 11.876.000 a szegényadó 13.2 schilling (persze nem szabad figyelmen kívül hagyni ezen időben a drágaság emelkedését sem.*) Népesedestani alaptétel pedig, hogy a szegénység mindig szaporább mint a jobbmódúak.

Malthusnak az élelmiszerek kisebb gyarapodására vonatkozó elméletét sokan cáfolták, leginkább megcáfolta a XX. század harmadik tizede első négy évének túltermelése.

Népesedéstaniilag elsősorban az a kérdés, joga van-e az embernek avagy az államnak beavatkozni a szaporodás természetes menetébe és azt mesterségesen erősíteni (a szaporodást előmozdítani.) vagy gyöngíteni (csökkenteni). Az elsőre habozás nélkül igennel felelnek, de a második kérdésnél már megoszlanak a vélemények. A kérdésnek általában na gyen, sok oldala van, s kétségtelen hogy a társadalomtan legnehezebb — szinte megoldhatatlan — kérdése. Az első kérdést mindjárt két részre kell osztani. Joga van-e az egyénnek, joga van-e a közületnek beavatkozni az ösztönszerű szaporodási folyamat természetesen menetébe. Két szélsőséges vélemény áll itt egymással szemben. Az egyik a vallásos, a második a modern materialista, jobban mondva a mai szociálisba felfogás. A vallásos felfogás általában azt a

Jegyzet: *) dr. Wolf Pál: A szocializmus története 31. old.

tant hirdeti, hogy sem az egyes embernek, sem az államnak nincsen joga beleavatkozni a szaporodás természetes menetébe fizikai eszközökkel. Ez a felfogás természetesen csak a civilizált népeknél nyilvánul meg, a civilizálatlanok megengedik az ily beavatkozást is, többnyire csak vallásos szervezeteik előljárói útján. A civilizált népek vallásos szervezetei közül a keresztény vallás (és az izraelita vallás) tart ki leginkább e felfogás mellett, ezek közül a legszélsőbb állásponton áll a római katolikus egyház, mely akár a törvényes formák betartásával, akár enélkül (csak természetes úton) létrejövő minden új emberi élet kifejlődhetésének minden mesterséges megakadályozását halálos bűnnek bélyegzi meg és e tekintetben a legcsekélyebb megalkuvásra sem hajlandó. Az ennek következtében fellépő túlszaporodással szemben a kath. egyház erkölcsi eszközökkel védekezik, ezek a házasság, a cölibátus és az önmegtartóztatás.

Az a kérdés, hogy vájjon egy államban a lakosságnak folytonos szaporodása és így a magas lélekszám kívánatos akkor is, ha a túlságos emelkedés kivándorlást, háború utáni vágyat (pl. Olaszországban) belső forradalmat okozhat, avagy célszerűbb-e a szaporodás korlátozása magábanvéve a gyermeklétszám bizonyos korlátozása nem eshetik kifogás alá, mert hiszen látni azt, hogy a természetben is a növények világában meglehetősen kemény harc folyik és az erősebb vagy szerencsésebb elnyomja a gyengébbet, vagy a szerencsétlenebbet. Darwin ezt a megfigyelést a róla elnevezett természettudományos nézet alapjául tette, szentesítvén azzal a kijelentéssel, hogy ebben a harcban az erősebb, az ügyesebb, azaz az életrevalóbb győz. A politikában a darwinizmus a szélsőséges gazdasági küzdelmeknek, a manschesterizmusnak lett mintegy igazolója, holott kétségtelen, hogy a gyakorlatban ez a győzelem nem mindig a kiválóknak, az arravalóknak érdeme, hanem sok esetben a szerencsés véletlennek az eredménye. Egy erdőben pl. a fák a levegőért és a világosságért küzdve túl magasra és vékonyra nőnek, esetleg ferdére, amint ágaikkal a világosság felé törekednek. Ez a küzdelem tehát a fának alakját és rendszeres növést rontja. Közben egy vihar vagy hegyomlás,

tisztán a véletlen — legalább is a fa szempontjából teljesen véletlen — esélyek szerint egyik fát kitöri és ekkor a másik jut előre anélkül, hogy ebben a fának bármi — érdemes — tevékenysége lett volna. Az erdész és kertész ebbe a természetes harcba mesterségesen beavatkozik és kiválaszt egy-két fát és azokat levágva utat nyit a napfénynek és levegőnek, biztosítván a többinek az egyenletes növést, ennyivel lenne már most erkölcstelenebb, természetellenesebb, hlbásabb a kertésznek az ollója vagy az erdésznek a fejszéje, mint a villámcsapásnak, a viharnek a rontása? Épp így kétségtelen, hogy a mesterséges embert beavatkozás önmagában véve még nem kifogásolhat ó, na csak azt idézné elő az Emberiség szaporodásában, t. i. a természetes harcnak a csökkentését — mint amilyen munkát végez ezirányban a kertész és az erdész. A kérdés miniig esek az, úgy a kertész, mint az erdész munkájában, hogy az szükséges- vagy célszerű-e? Éppen így Ítélandó meg a társadalom mesterség-es berendezésénél az, hogy szükségesbe az emberiség létszámának a korlátozása es ha igen micsoda eszközök használtassanak arra, kennél általánosabbak és szabályszerűbbek lesznek, az eszközök és mennél egyenletesebben érintik azok a lakosságot, énnel kevésbbé lesznek azok hibásak. Ha pl. — amint azt halt hús is célozta — a társadalom berendezésében a könnyelmű és korai házasságok megakadályozására törekszik, és ha pl. a felnőtteknek a keresetre módot ad, viszont a gyermek munkát korlátozza, a férfiaknak csak meglett korban ad módot a házasságra (pl. előzetes katonai szolgálat elrendelése, vagy közszolgálati alkalmazottak fizetésének csak a magasabb korosztályokban való emelése, egészségügyi bizonyítványok stb. megkövetelése által) azzal inkább elejét veszi a társadalom hatalmi szervezete a gyors és fiatalkorú házasságoknak, tehát ezzel már közvetett, utón csökkenti a nagyobb születési létszámot. Ezek a beavatkozások külön-külön az egyes egyént közvetlenül nem érintvén a morális érzésben nem okoznak olyan nagy pusztítást, mint az egyesek által végzett mesterséges beavatkozások. Elképzelhető tehát, hogy egyik-másik altomban a lakosság erős szaporodása ellen óvóintézkedések tétetnek. De viszont, lehetséges,

hogy egyik-másik államban a lakosság csökkentése vagy stangálása az illető állam életét is fenyegeti. Helyesen idézi Kjellen (Walt politikájából 1862), hogy a növekvő népesség nem mindig jelent jót az államra, ellenben a fogyó népesség mindig rosszat.

A gyermeklét szám mesterséges társadalmi, tehát nem államilag szabályozott — apasztása különösen kifejezésre jut az u. n. kétgyermek és egygyermek rendszerben. A kétgyermek rendszer inkább a műveltebb körökben és a hivatalnokoknál van elterjedve. Az egygyermekrendszer pedig inkább a falusi földműves osztályban. Ez az egyke.

Az egygyermekrendszer, röviden az Egyke, semmiféle összefüggésben nincsen az úgynevezett maithizianista tanokkal, de még a kétgyermek rendszerrel sem. Míg a kétgyermek rendszer vagy a gyermektelenség a tanult városi osztálynak családi életrendszere és a célja azoktól a gondoktól és kiadásoktól való menekülés, amelyeket a gyermekek felnevelése, okoz tehát olyanoknál fordul elő, akik nem tudják megélhetésük színvonalát fenntartani, addig az Egyke a falusi társadalomnak olyan gazdasági rétegéből indul ki, mely nem az egy, hanem több gyermeknek is képes volna kenyeret adni. Az egyke a jobb módú földbirtokos gazdák morális betegsége és kiindulóontja a túlságos földszeretet, vagy annak egy faja, a földbirtok összetartásának vágya. Az egykező családoknál a földbirtok megszűnik eszköz lenni, ót. i. a vagyonszerzés vagy életfenntartás eszköze, hanem öncéllá lesz. Ezeknél a legmagasabb cél mennél nagyobb földbirtok megszerzése és a megszerzettnak a családban való megtartása. Mivel több gyermek esetében a család birtoka többfelé lenne osztva, az egykével azt akarják elérni, hogy a birtok teljes egészben egyben maradjon. Az Egykét tehát jellemzi bizonyos anyagias gondolkodás. Mint minden bűnös gondolat és hibás irány azonban társul hasonló irányzatokkal, az Egyke is közeledik már más irányzatokhoz és a városban áthasonul neomalthuzianizmussá.

Ma mikor Egykéről beszélünk, mindig csak a falusi gazdatársadalomra gondolunk. A gyermekáldás; korlátozása előfordul a városban is, de itt vagy az asszonyoknak a gyermekkel járó gondoktól való irtózásból ered, ekkor neomalthuzianizmus a neve, a

jobbmódú értelmiségi osztályban, vagy pedig az a oka, hogy több gyermeket nem tudnak eltartani (iskoláztatás, ruházkodás stb. költségek miatt, de egyiket sem nevezzük egykének). Azaz kétféle oka van az egyik a kénytelen, a másik a szegénység.

Meg kell különböztetni az egykétől a mester-séges gyermektelenséget, melynek kényszerítő mostoha, vagy legalább is nehéz életviszonyokban, egészségügyi körülményekben, vagy elvekben rejlik az oka a tulajdonképpeni Egyke a birtok feldarabolása ellen irányul, tehát eredetileg az olyan családokban lép fel, ahol jelentékeny birtok van s ezzel a rendszerrel a birtokot védik a fel darabolás ellen és az utódokat védik az elszegényedéstől. Az Egyke indítóokának az ismerete magyarázza., hogy az Egyke a szegény, nincstelen emberek között nem terjed.

Zsellércsaládoknál a gyermek nem számít, sőt a falusi kisembereknél gazdasági cselédeknel egyenesen hasznos is a gyermek, mert részt vesz a család munkakeresésében. A városi proletáriátusnál sem számít a gyermek, hiszen az utcán nevelődik fel s csak a különféle jótékonyági intézmények viselik többkevesebb gondját, újabban — mások pénzén természetesen — már nyaraltatják is. Ma már valósággal proletártenyésztés történik. Nem így a parasztgazdánál, akiknek 20—50 holdas gazdasága van, amely a faluban tekintélyt ad neki, aki védekezik birtokának feldarabolása ellen. Ennek a védekezésnek többféle oka van: anyagi és erkölcsi is. Mindezen okok azután többekévesbbé visszahatnak az Egykére. A magyar emberben, de különösen a parasztban benne van a földszeretet, aminél még nagyobb benne a föld megszerzése iránti vágya. A magyar ember inkább rosszul megművelt nagy, mint kisebb jól megművelt földet akar, azaz a belterjes művelés, nem magyar művelési mód. Ehhez tőke, befektetés és gép kell, de a magyar ember inkább fizikai munkát fektet a földjébe. A nagy földhöz való szeretet már magábanvéve is irtózik a földnek felosztása, feldarabolása ellen. A szülői szeretet most át elviszi ezt az érzést a gyermekre is, mintegy a gyermek helyett érez és gondolkodik, mint ahogy más téren is a szülő a gyermekére nézve is azt tartja üdvösnek, amit magára nézve hasznosnak, jónak talál. Továbbá Magyarországon csak a nagyobb birtoknak van tekintélye és ezért a kispazda is, hogy ma-

gának a társadalomban és a hatóság előtt tekintélyt szerezzen már ezen oknál fogva is négy birtokra törekszik. Ezek az érzések mind előidézői annak a vágyának, hogy a birtok egészben és osztatlanul megmaradjon és így származzék át az utódokra. Ehhez hozzájárul még a gazdasági érdek is. A kis, illetve törpebirtokon már sokkal nehezebb a megélhetés, a törpebirtokosnak már munkába is kell állnia, napszámba mennie. Márpedig a magyar paraszt szeret a maga ura lenni, és csapásnak, szerencsétlenségnek tekintti, ha szolgálatba kell állnia, vagy napszámba kell mennie. Különösen akkor, ha magánemberhez (úrhoz) kell menni szolgálatba. Ha már szolgálatba megy, inkább megy közszolálatba, vasúthoz, postához, az pedig összefüggésben van, a nagyobb városba vonulással, mert hiszen a kisebb falukban alig van szükség ilyen szolgálatokra. A végső esetben gyárba is inkább megy, mintsem hogy szolgálatba álljon egyes magánházakba. Ezen a ponton aztán összefüggést látunk az Egyke és a parasztság a városbaözönlése között. A magyar ember önérzetes és rosszul esik neki ha semmibe sem veszik. Tehát ha nincsen semmije, nem szívesen marad falujában, inkább bemegy a városba dolgozni ahol kevésbé ismerik és így nem érzi magát önérzeteében sértettnek. A jómódú parasztot bántja az a tudat, hogy utódai gyári munkás sorsra kerüljenek abban az esetben ha földjét felaprózza több gyermek között. Tehát az Egyke indítóoka a gyermek szeretet és a földhöz való ragaszkodás, éppenséggel nem a szegénység, hanem morális szempont szülötte, jobbmódú parasztgazdák betegsége.

Nálunk az Egyke leginkább a Dunántúlon terjed, Tolna, Baranya és Somogy vármegyékben, Tolnában leginkább az u. n. Sárközben (lásd: Malonyai Dezső: Magyar népművészet) Ennek négy községében nagyon szomorú a helyzet: Öcsény, Decs, Pécs, Sárpilis és Alsónyék. Ezekben a községekben különösen Öcsényben dacsán az ország legszebb népe lakik, de már kivészen, éppen az Egyke folytán. 25 évvel ezelőtt még szintiszta magyar nép lakott itt, ma már az őslakók helyét 25-50%-ban bevándoroltak, közöttük tótok, svábok szerbek leginkább svábok foglalják el, akik földjeiket is részben már megszerezték. Ebben a négy községben a dunamelléki református egyházkerület névtára

szerint 1848-ban összesen 5831 ref. vallása lélek élt (ezenfelül csak 2 lutheránus, 47 katolikus, 22 zsidó), A lakosságának kerekén 99%-a volt református. 1890-ben már csak 604-a, 1900-ban 570-a, 1910-ben 534-a, pedig a ref. egyházból egy sem tért át, sőt a bevándoroltak között sok református is volt. *) A református színmagyar lakosság 1930-ban már csak 4687 lelket tesz ki.

Decs községben a reformátusok arányszáma:

1896-ban	85.7
1880-ban	75.9
1890-ben	62.6
1900-ban	58.8
1910-ben	51.8
1920-ban	41.1, Összlélekszárnak 1869-ben 2035, 1930-ban 1806.

Öcsény községben a reformátusok száma 1869-ban 1991, 1920-ban 1584, 1930-ban 1508 lélek.

Baranyáé a kétes dicsőség, hogy itt vette kezdetét az Egyke. Itt négy vidéken terjed el: 1) a Duna mentén, 2) a Dráva mentén. 3) az Ormánságban, 4) a Mecsek vidékén,** Somogy vármegyében a nagyon elterjedt Egyke miatt a születési arányszám nagyon csökken. 1921-ben 29.5 volt (ezerre), 1922-ben 27.6, 1923-ban 26.3, és 1924-ben 23.9.) Ez a csoki:enés már régi keletű, 1876-ben 1000 lélekre még 49.5 születés esett.***) 1886-ban 43.6, 1896-ban 35.8, 1903-ban 35.0 és 1924-ben már csak 23.9. Ezen utolsó négy évben Somogy vármegyében 35 olyan község volt, melyekben a halálozások száma fölülmúlta a születések számát: 1901 — 1919 évek között még csal: tizennégy olyan község volt. Ezek között az egyes községekben a születési arányszám még 15 alá is leszállóit, pl. Nemeskisfaludon 12.8-ra, ebben a községben az utóbb felvett négy év alatt (1924-ig) csak 15 gyermek született, ellen-

Jegyzet: *) L. Tolnavármegyei Közművelődési Egyesület Évkönyvét 1913. évről

**) L. Budai Dezső: Az Egyke. 1900.

***) L. Kovács Alajos: Az Egyke pusztítása Somogyban.

****) L. gróf Széchenyi Aladár: „Népesedés és nemzeti nagyság” c. művében“.

ben ezidő alatt ugyanott 30 ember halt meg, ha ez tovább is így megy, a község száz év alatt kihal.*) Ez az egy példa is biznyítja, hogy micsoda óriási veszedelem az Egyke. Ha minden község hasonlóan egvkézlik, száz év alatt magától megszűnik Magyar ország. Pedig kereken 800 község van. Csonkamagyarországon, melyben többé-kevésbé pusztít az Egyke. A gyakorlatban a baj még fenyegetőbb, mint ahogy ezt a pusztaságok mutatják, mert az Egyke által már megtámadott községekben az elhagyott helyekre idegenek jönnek be. Mindezekre, de különösen a német-ségnek egvkéző magyar falvakban való terjedésére fontos adatok vannak a "Nyugat" című folyóirat 1933. évi október 1. és 16-iki, valamint az 1934. évi január 16-iki számában. Pl. Baranya vármegyei Balvári község, ősrégi török hódoltság előtti alapítás. Itt 1896-ben a jelenlevő népesség száma 735. Ez a szám a Tolna-megyei bevándorlás folytán 1890-ben 765-re emelkedik. Ennek dacára az 1920-ban a lakosság csak 664 lélek, ezelőtt 30 évvel csali 5 sváb (nemzetiségű) lakott a községben, ma már 65**). Ebben a három vármegyében különösen azért nagy veszedelem az Egyke, mert ezek a szerencsétlen egvkéző falvak éppen a jelenlegi magyar határ mellett fekszenek, s így? kihalt lakosok helyére a szomszédos Szerbiából rá-cok, szerbek és horvátok fognak bevándorolni és így lassan, de biztosan elvész a mostani déli határ is. Az Egyke a déli határról áterjedt Zala, fehér és Veszprém vármegyékre, majd Fajsznál átlépve a Dunát az Alföldre, különösen Szentes és Hódmezővá-sárhely városokba.

Az Egyke — mint azt a Tolna-megyei Sárköz adatai is bizonyítják — különösen a református lakosság körében dívik, minek okai a következők:

Az Egyke — mint mondtuk a jobb módú parasztság betegsége már pedig a tehetős gazdák túlnyomó része református. A nehezebben hozzáférhető helyeken az is maradt (Sárköz) s így háboríthatatlanul gyűjtögethette vagyonát. Ezekbe a községekbe csak később jöttek be a szegényebb katolikusok. A reformátusok

Jegyzet: *) L. Kovács Alajos: Az Egyke pusztítása Somogyban.

***) L. dr. Gáspár János: Vizsgálódások a községek közegészségügye körül.

jobb módjának is az a magyarázata, hogy iskoláik jobbak, papságuk, püspökük közelebb van a néphez, mint a katolikusoknál. Így iskolázottabbak, a modern gazdasági követelményeknek is jobban áldoznak s azoknak harcosai lesznek maguk a papjaik is. Sokkal reálisztikusabbak és sokak szerint még a predesztináció is hozzájárul, hogy a gazdasági javakat keressék. Schultze Caevernitz, továbbá Max Wéber vizsgálódásaiból tudjuk, hogy a református vallás különösen kedvez a vagyonszerzésnek. A református vallásnak ez a hajtóerejével ebben az esetben egyesült a magyar kisbirtokos osztály földbirtokszerezésre irányuló vágyával és kifejezésre jut az Egykeben is. Autonómiájuk, és összeköttetések révén a hivatali állásokba is jobban be tudnak jutni, ami jobb vagyoni viszonyaikkal is összefügg, dooban is támogatják egymást, hivatalban és hivatalon kívül, de különösen hivatalosan. Mivel pedig ők vagyonosabbak, tehát az Egyke is közöttük terjed inkább. Evvel az állítással szemben Dr. Gáspár János egyetemi magántanár azt állítja, hogy a magyar országgyűlés a nemzet két fajtájával függ össze, nevezetesen a finugor nem egykéz, a turkugor igen. Ez utóbbi inkább református, mert fajtabéli adottságának ez a vallás inkább megfelel. Lehet benne igazság.*

Igaz az is, hogy lelkileg viszont rosszabb a reformátusok helyzete, miután a reformátusoknál a papság nem tud olyan erős, hatást gyakorolni a nép lelkiismeretére, mint a katolikusoknál, ahol a gyónás alkalmával a pap mélyen belenyúl a lelkiismeretbe és az egykézű házas pároknak, nemű adja meg a feloldozást. A feloldás megtagadása pedig hatalmas eszköz az Egyke terjedésének megakadályozására. Természetes tehát, hogy a katolikusoknál nehezebben természetes tehát, hogy a katolikusoknál nehezebben kap lábra ez a szokás, de miután lelki ragályozó természete van, ráragad ezekre is s így olyan helyen ahol a lakosság vegyes, a protestánsok között lép fel és átterjed a katolikusokra is, mint pl Polgárdiban. Az Egyke különösen akkor kezd veszedelmes lenni, ha csúfolják azt az asszonyt, akinek több gyermeke lesz. Az emberek lassanként alkalmazkodnak a szokáshoz, mellyel nehéz szembeszállni. Ott ahol

Jegyzet: *) Gáspár János dr. Fajismeret 1930.

a lakosság tisztán református, ott az pusztul és helyüket katolikusok foglalják el. Olyan helyen, mint pl. Szentesen, ahol a katolikus papság meg tudta állítani ennek a szokásnak a terjedését ott a katolikusok még ezen felül lassan meg is gazdagosznak, mert a kiváló református családok birtokai-ba összeházasodás folytán ők jutnak be. A reformátusok ellentmondásul azt szokták felemlíteni, hogy Franciaországban alig vannak reformátusok, s mégis c-ul az Egyke. Ez i az, de eziránt semmit sem bizonyít, mert Franciaországban a katolikus vallás már jóval a világháború előtt nagy üldözéseknek és hivatalos elnyomásnak volt kitéve és annyira meggyöngített, hogy a kellő erőt nem tudja kifejteni. Ellenkezőleg az is amellet bizonyít, hogy épp a vallásosság gyengülése nagyban elősegíti az Egykét, ugyanezt bizonyítja a magyar reformátusok erőtlensége az Egykével szemben, mert magyar országon a kát holi leüss ágnál hiányzik ugyan az egyházi élet, de van bensőségesebb vallási élet, míg a hazai reformátusrágnál van élet, erős egyházi élet, de sokkal gyengébb, mint leül föld ön a belső vallási élet. A magyar református vallási élet kissé rideg, mint a magyar református templomok is. Külföldön ez is melegebb, bensőségesebb. Tisztán csak szónoklatokkal pedig non lehet az Egykét legyőzni. Sokan tagadják az Egyke es a református vallás között az összefüggést monö.ván, hogy a katolikus vallásunknál is van egyke. Ez igaz, pl. Fájsz községben, de tagadhatatlan, hogy a Sárköz az Ormánység népe eredetileg református, tagadhatatlan az is, hogy kihalóban van. Tény az, hogy a katolikus Szegeden a kath. Mezőkövesden nincsen egyke, míg a hasonló birtoké loszt ásu és tulnyemólag református Szentesen és Hódmezővásárhelyen van.

Némelyek szerint az Egykét a Napoleoni háborúk idején a franciák hozták hozzánk, de ezt nem tudjuk bebizonyítani. De ez nem is lényeges, gyakorlatilag különösen nem. A francia hatásnál helyesebbnek látszik az a felfogás, miszerint az Egykét inkább a gazdagabb szerbek terjesztették el nálunk mert a Sárköz vidékén sohasem jártak a franciák.

Igazolni ezt a feltevésünket az is, hogy Pest megye pomázi járásában pár évtizeddel ezelőtt sok gazdag szerb lakott, akik ma egykézés folytán gyérül-

nek és pusztulnak és birtokaikat jobbára német anyanyelvűek veszik át. (Jegyzet: A pomázi főszolgabíró személyes közlése 1933.)

Sokan felvetik azt a kérdést, éppen Malthus tanaira hivatkozva, hogy valóban nem jogos-e a szaporodás némi korlátozása? Példának okáért Olaszországot hozzák fel, ahol egy félmillió ember vándorolt ki évente, a megélhetés nehézségei miatt, ami a világháborúnak is egyik oka volt, legalább is Olaszország szempontjából. Tagadhatatlanul van abban valami, hogy a népnek állandó szaporodása sem jár veszedelmek nélkül, így pl. túlnépesedést, munkahiányt, kivándorlást, forrongásokat okozhat. Bennünket magyarokat ez kevésbé érdekel, inkább azzal foglalkozunk, hogy Magyarországon van-e szükség Egykére? Felelet: Nincs. Nálunk még nincsen túlnépesedés, itt még nagy területek műveletlenek (1 millió kat. hold, szikes, továbbá vadvizes terület) és így nem kell attól félni, hogy sokan nem találják megélhetést, ha egyszer belterjesebb földművelést létesítünk. Azután ellenségeink hódító, rabló útjába állni. Ehhez is emberre van szükség, még pedig nem elkényeztetett Egykékre, hanem edzett, bátor, derék férfiakra.

Látható tehát, hogy az Egyke nálunk nagy veszedelem. Az Egyke nemcsak azzal jár, hogy két ember egy utódot hozván létre a lakosság az első generációban már a felére csökkent, hanem abból a szempontból is veszedelmes, hogy ott ahol elterjedt, ott beáll a fizikai degenerálódás. Egészség megrontása, a szaporodás mesterséges megakadályozása elsősorban ugyan fiziológiai és biológiai dolognak látszik, de egyúttal az erkölcsbe vágó dolog is, vagyis erkölcsi degenerációs (destrukció) is következik belőle, az emberek önbecsülése, önérzete, tettevaló ereje csökken. Miután az Egyke, mint Sárközben mondják az: "Édös egyöm" jövője úgyis biztosítva van, nem kell neki több földet szerezni, beáll egy bizonyos elkényelmesedés, ellustulás, mivel pedig az "Egykét" szeretik kényeztetni, az egyre gyöngül és így generációról generációra gyengébb lesz a hajdan erős izmos paraszt. A betegségek iránt is fogékonyabb lesz. Ha az Egyke háborúban elesik, meghal, a vagyon oldalágra száll, a családtörzs pedig kihal.

Mindezek következménye az, hogy ahol az egyke terjed, ott pusztul az erős magyar paraszt és helyébe mindenféle jött-ment népség tódul, úgy hogy a falu mindenféle népnek a vegyüléke lesz. Így pl. a Sárközben Becsen 1880-ban még csak 52 német van, a lakosságnak csupán 2%-a 1900-ban 133. 4.1% 1920-ban 407 azaz 9.4%*) Már pedig olyan helyen, ahol sok fajú ember lakik, ott csökken az erő, erkölcsi érték és a munkateljesítmény. Bizonyos levantikus szellem üt tanyát, ami a lehető legkárosabb a nemzet szempontjából.*) Magyarországon az Egyke teljesen indokolatlan, s miután óriási veszedelmet rejt magába, minden erőnkkel küzd énkünk kell ellene. (Bernát István, Széchenyi grófok, Buday, Milhoffer stb. Ezért már a háború előtt is Egyesületek és törvényhatóságok foglalkoztak a megállítással.

Érdekes Somogy megye felirata az 1900-as évek elején, amelyben pontokba foglalta, hogy mit kell tenni az Egyke ellen. Ezek között kívánja: I) A fogamzást gátló szereknek a közforgalomból való kiltását; II) Magzat elhajtás szigorú büntetését; III) A több gyermekes családok kedvezményekben való részesítését stb. Való tény az, hogy sok helyen az "Egykét" bűnös úton terjesztik. Némely helyen a bábaasszonyok (szülésznők) oktatták ki az asszonyokat és segédkeznek a gyermekáldás megakadályozásában, még pedig — nem mint sokan feltételezik a tanulatlanok — hanem sokkal inkább az oklevelesek, a tanultak. Ezért a bábaképzőkben nemcsak éppen orvosi, de etikai jelentőségű előadásokat is tartani kellene, azután jobban ellenőrizni a bábák gyakorlati működését. Az egyke ellen a falupolitikusok által ajánlott ellenintézkedésekre némely úgynevezett és magukat annak gondoló "gyakorlati emberek" azt mondják, hogy azok mind hasztalanok, az "Egyke" ellen semmit sem lehet tenni. Ezzel szemben a valóság az,

Jegyzet: *) Ezzel ellentétben Molnár Endre a Stat. Szemle áprilisi számában tagadja a német nyelvűek szaporodását, Az igazság ott lesz, hogy a német eredetűek, akik már elmagyarosodtak, szaporodtak, másrészt pedig nem minden községben szaporodnak a német eredetűek, annál kevésbé a német anyanyelvűek, hanem egyes egykező községekben. Tehát a fenti számadataink nem bizonyítanak az általános elnémetesedés mellett.

hogy az egyke ellen egyértelműleg ajánlott intézkedések közül nálunk Magyarországon ősi szokás szerint csak az úgynevezett rendőri intézkedéseket próbálták meg, ezeket is csak úgy félvállról. Holott az Egyke ellen csak úgy lehet eredményesen föllépni, ha az összes intézkedések egyszerre és minden vonalon folyamatba tétetnének. Ezeket az intézkedéseket hét csoportba lehet osztani: 1) Társadalmi természetűek, az embert nemcsak vagyona szerint kell megbecsülni, 2) Agrárpolitikai természetűek, meg kell változtatni az örökösödési rendet és behozni a törzsöröklési rendszert, paraszthitbizományokat .kell létesíteni stb. 3) Mezőgazdasági, politikai természetűek, biztosítani kell a belterjes művelést, a kertészkedést, a háziipart. 4) Különböző hátrányokkal kell sújtani az Egykező falvakat és családokat (nagyobb adó, vásárelvonás, kizárás a földbirtokreformból stb.) ezzel szemben előnyben kell részesíteni a nagy gyermekiét számú családot, a katonai szolgálatban, az adózásban stb. 5) javítani kell a közigazgatást, hogy az a nép bajaival törődjék és ne "elvek" és "akták" szerint igazgasson. 6) Szigorúan büntetni kell a visszaéléseket elkövetőket. 7) Végül növelni kell a vallás-erkölcsi érzéket és pusztítani a materializmust.

Sokan, különösen a radikális gondolkozásnak, mint pl. az említett "Nyugat" folyóirat munkatársai zsidó eredetű szociológusok és ezek folyóiratai a volt "Huszadik Század" és jelenleg a "Századunk", valamint az u. n. "Harmincévesek" és ezek különböző körei az Egyke főokát a nagybirtokban látják, ami nem tárgyilagos felfogás, mert a magyarországi fő-egykehelyek Sárköz, Ormánság, Szentes, Hódmezővásárhely kisbirtokosságának. Ezzel szemben az uradalmi cselédségnek mindenütt sok gyermeke van. A nagybirtok tehát nem mozdíthatja elő az egykét. Hogy az Egykét és a kis birtokrendszer nem mulasztja, el, erre példa Franciaország, melynek egész területe (50.113.232 hektár és ebből a 20 hektáron aluli földbirtok az összterület 25.6 + 29.6**)= 55.52 száza-

Jegyzet: *) Az utóbbi időben történnek ilyen irányú intézkedések, mint pl. a vitézi telkek létesítése.

***) L. Dr. Vas János: Kultúrtermelés.

zaléka, azaz tipikusan kisbirtokos ország, mégis ez az Egyke hazája. Az egykével tehát csak rosszhiszeműleg lehet a nagybirtok ellen szólni.

Magyar országon kívül az Egyke ugyanis leginkább Franciaországban van elterjedve, amely az Egyke tulajdonképpen! hazája és kiindulási pontja, itt már a lakosság erős csökkenését okozza. Száz év előtt Franciaország népességre nézve második volt Európában és az egész világ népességének 14.5%-át képezte. A múlt század negyvenes éveiben Németország által, a hatvanas években Ausztria Magyarország által és az Egyesült Államok által, a hetvenes években Japán által, a kilencvenes években Nagybritannia által, túl szárnyaltatott. A világháború előtt már csak ötödik volt Európában (ma negyedik), hetedik a nagyhacalmák sorában és — az anyaországot érve — népessége csak 9m-a a világ népességének. A francia-porosz háború idején (1870-71) az ország lakossága úgy viszonyult a németekhez, mint 100 a 111-hez, 1910-ben a világháború kitörésekor mint 100 a 133-hoz. Ebben az időben Franciaország évente 12.000 új katonát nyert Németország pedig 365.000, azaz Németország annyi új katonát nyert egy nap alatt, mint Franciaország egy hónap alatt. Most pedig a világháború után töménytelen szenvedések és áldozatok dacára kevesebb Franciaország lakosainak száma Elzas-Lotharingiával együtt mint volt a világháború előtti ezen tartományok nélkül. Érdemes volt ezért ezt a borzalmas világháborút megvívni? ledig a revanche gondolatát épp az a tudat fűtötte az állam vezetőiben, hogy a rettenetes német számbeli túlsúllyal szemben legalább egyenlő lakosságú legyen. Ha már tisztában is vannak ezzel Franciaországban. Henry de Jouvenal szenátor 1927 novemberében a jövő háború ellen alakult egyesületben beszédet mondott és ebben azt fejtegette, hogy a születések folytonos csökkenése folytán az ország katonai ereje annyira le fog csökkenni, hogy már 1935-ben sem lesz képes a Rajna vidék megszállását fenntartani.*) A hadsereg létszámánál: fönntartása végett Franciaország kényszer-

Jegyzet: *) A beszéd megtartását közölte a Magyar-ság c. lap 1927. nov. 26-iki számában.

rül még az anyagországban is gyarmati színes katonaságot tartani. Lény az is, hogy a francia biztonsági kívánóinak különösen az anyaország csökkenő lakosságának tudatában történnek és Franciorszag, ezért akarja mindenáron gazdaságilag és politikailag lenyomott helyzetbe tartani Németországot és Magyarországot is, hogy ilyképpen a volt és rettenetesen megalázott ellenségei ne erősödhesenek meg. Íme hová vezet egy országban a már általánosan elterjedt Egyke. A franciák ennek tudatában kétségbeesetten is védekeznek ellene, a többgyermekes családok kitüntetéséből próbálnak főleg célt érni. Így pl. 1926-ban február havában a becsültrend lovagkeresztjével tüntették ki Souvignyben Dodin ottani paraszt 64 éves özvegyet, aki 14 gyermeket nevelt fel. (közülük kettő a háborúban hősi halált halt)* Szegénysorsú nő, aki az, őt kitüntetése alkalmából meglátogató francia újságíróknak azt mondta: Hazafiasan neveltem gyermekeimet.'

Franciaországban Raymond Poincare mielőtt az elnöki palotából kivonult, megszervezte a „Consiel supérieur de la natalité”, magyarul: +Országos születési tanácsot” **)

De veszélyes a helyzet Csonkamagyarországon is. Bizonyos, hogy Csonkamagyarországon a mai területen jobb mezőgazdasági művelés mellett és az ipar nagyobb kifejlesztésével a mai lakoságnál sokkal nagyobb lélekszám is megélhetést találhatna.

Hogy Magyarországon sokkal nagyobb lakosság is elférne, ha megfelelő belterjes művelés és magas kultúra volna, azt a többi közt a következő adat is igazolja: A boldog és jómódú Hollandia 32.61 négyzet kilométer (3.261.407. hektár) területén lakik 7.625.938 lélek, 1835 község (város vagy falu) köztelékében. Egy négyzetkilométerre tehát 233 lélek esik. Ezzel szemben Csonkamagyarország magyar Alföldnek 42.695 mégyzetkilométer területen, mely tehát nagyobb mint Hollandia, Budapest Deszamirasával is csak 4.669.140 lélek lakik, azaz egy négyzetkilométerre 103 lélek esik, tehát a föle se mint Hollandiában, ami amilyen jelent, hogy ennek a területnek

Jegyzet: *) A Neues Wü.ener Journal közlése 1926. február 26-ilci számában.

**) L. Petrovits Mihály: "A civilizáció és a franciák" Budapest, 1926. Szerző kiadása.

a lakossága megkétszerezhető, természetesen megfelelő termelési mód. és közlekedés mellett. Így tehát nálunk arról beszélni, hogy a lakosság száma mesterségesen korlátozandó lenne, egyáltalában nem lehet. itt tehát a lélekszám mesterséges csökkentésének nincsen lét jogosultsága, sőt nemzeti szempontból egyenesen veszedelmes, mert az országot körülvevő és az egész ország egy részét megszállva tartott népek meglehetősen erős szaporodást mutatnak és Csonkamagyarországot így létében is veszélyeztetik.

A szocialista írók vitatják, hogy a szülőknek joguk van az Egykéhez. A gyakorlati élet azonban azt bizonyítja, hogy ahol az Egyke fellép ott elkorcsosul a nemzedék és tönkremegy minden tekintetben. Ezzel szemben nem lehet tagadni azt, hogy az Egyke, bizonyos mértékben visszahatás a túlszaporodás ellen is. Hogy Európa ma túlszaporodott népességet tart nem leirat tagadni.

Ezt a következtést a háború utáni régebbi statisztika is mutatja:

Belgiumban	egy négyszögkilométerre esik	247 la-
Hollandiában	"	" 201 kos
Angybrítániában	"	" 151 "
Németországban (háború után)	"	" 127 "
Olaszországban	"	" 125 "
Csehszlovákiában	"	" 97 "
Svájcban	"	" 94 "
Csonkamagyarországon ^{**})	"	" 86 "
Német-Ausztriában	"	" 79 "
Franciaországban	"	" 71 "

W. L. Wortinsky: Die Vereinigten Staten von Európa 1926.

A kivándorlás ténye azt is bizonyítja, hogy némely országban túlsok a népesség és ott nem tud megélni. Így a világháború előtti statisztikai adatok szerint kivándoroltak az európai országok közül:

Jegyzet: *) Adatok: lásd Kaán Károly: Az Alföld problémája.

**) Ma 94 a sűrűségi szám.

	Nagybri- tannia.	Orosz- ország.	Olasz- ország.	Spanyol ország.	Ausztria Ma- gyarország.
1901	171	57	280	51	136
1902	205	73	285	46	186
1903	261	87	282	51	222
1904	271	106	252	81	176
1905	162	97	447	120	194
1906	323	129	512	121	314
1907	295	119	416	123	386
1908	256	46	239	152	107
1909	292	187	399	135	259
1910	387	103	403	183	259
1911	-	81	263	171	166
1912	327	124	405	245	252
1913	389	209	560	206	314

Megjegyzés: a fenti számok ezrekben értendők

E szerint minden országban máson a viszonyok és amíg egy országban, mint pl. Belgiumban nagyobb számú sűrűbb lakosság is meg tud élni, addig más országban nemcsak ugyanolyan sűrűségű lakosság, de még kisebb sűrűsáhu sem tud megélni. Ha a lakosság túl-sűrű lesz, akkor beáll a kivándorlás szükségessége, vagy ha ez nem lehetséges, akkor idegen területek megszerzése lesz kívánatos. Ezért a népesedési politika irányítása rendkívül nagy fontosságú gazdasági és nemzetiségi szempontból, kihatással van az imperialista-politikára és végeredményben összefüggésben van a háború iránti készséggel. Így pl. Olaszországban a lakosság sokkal inkább szaporodott, mintsem hogy megfelelő megélhetést bírt volna találni. A lakosság szaporodásának oka Olaszországban 1) az alsó néposztálynak aránytalan nagy száma és ott a szegénység nagyobb elterjedtsége (a világháború előtt) 2) a könnyű megélhetés, amennyiben az éghajlat melegsége folytán lakásra, fűtésre, ruházatra kevesebb pénzre van szükség, ezenkívül az ételmezés is könnyebb, mert a meleg éghajlat folytán kevesebb élelemre van szükség, s ezt a nagyobb gyümölcsstermelés részben biztosítja, 3) a lakosság katolikus volta.

Ezen tényezők a nép gyors szaporodását bizto-

sítják, de egyszersmind szaporítják a munkátlan elemeket is (lazzaroni), ha az megfelelőleg elhelyezkedni nem tud. A munkátlan elem pedig mindig veszedelem az országra és mint fölös népesség mutatkozik. Ez a fölös népesség már most elhelyezhető: 1) az intenzív mezőgazdasági kultúra folytán, 2) a fejlesztett gyárparban. Olaszországban azonban a világháború előtt a gyárpar fejlesztését nagyban akadályozta (nagy részben most is akadályozza) a kőszénnek a hiánya. Az intenzív, mezőgazdasági kultúrát pedig a középitáliei és déli olasz nép lustasága. A népesség fölös szaporulatának elhelyezésére nem marad más hátra, mint a kivándorlás. Ez a kivándorlás eleinte Délamerikába irányult. később a gyarmatpolitikát tette szükségessé és így Tripolisznak a megszerzését 1911-ben, ami viszont a balkáni háborúra adott okot és így közvetlen hatást gyakorolt a világháború kitörésére, (lásd az erre vonatkozó adatokat: "Socialismus und Eascizmus in Italien". Hogy mindezek dacára Itáliában nem gondolnak a születések korlátozására, sőt az "államrend hatásosabb védelméről" intézkedő olasz törvény eltilt minden gyári, színházi és egyéb nyilvános előadást, mely veszélyeztetheti a közérkölcöket, pornográfikus iratok és képek terjesztését szigorúan büntetik, de tilos az anyaság megakadályoztatásáról és a születések korlátozásáról orvosi könyvek kinyomása is, azaz a születések korlátozása és így az egykét az olaszok az állam érdekeire veszedelmesnek tartják, elismervén ezzel azt, hogy az Egyke (valamint általában a születések mesterséges korlátozása) erkölcsileg nagyobb baj és veszedelem, mind amennyi haszon járhat az anyagilag kisebb emberszámból, sőt Olaszországban a mai kormány mindent elkövet a népesség szaporodása érdekében. Így pl. 1931. november havában Ludovici herceg kóma város kormányzója az 1932. év január elsejére népesedési versenyt hirdetett jutalmat tűzvéni ki azoknak a családoknak, melyeknél legnagyobb a gyermekáldás. A verseny első díja egy négyszobás lakás teljes berendezéssel, a többi díj is kisebb

Jegyzet: *) Ismertette: "Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie". 1925. Marz. szám.

nagyobb részben lakásokból vagy lakberendezésekből áll. *)

igen helyes gondolat az, hogy a nagyobb családok éppen a lakás terén nyernek támogatást.

A népesség kérdése tehát igen nehezen megoldható kérdés, mert igaza van holt hasznak abban, hogy a népességben megvan a tendencia a mérték nélküli szaporodására, ezáltal túlnépesedés keletkezhet. A túlnépesedés kérdése azonban relatív kérdés. Egyik országban kevesebb számú egyén tudhat kényeret keresni, mint egy másik országban, azaz egyik országban nagyobb lehet a népsűrűség mint egy másikban, ez mindig azon fog megfordulni, hogy milyenek ott a természeti viszonyok és a megélhetési feltételek. Így pl. Svédországban az ottani kedvező körülmények és fejlett ipar folytán több ember is meg tud élni. Hogy a népsűrűség önmagában véve nemcsak haszon, hanem hátrány is lehet ezt legjobban Olaszország példája bizonyítja. Olaszországból évente félmillió ember vándorolt ki, akinek a haza nem tudott kényeret adni. Ez a nagy szaporodás volt az egyik oka annak, hogy Olaszország kényszerült gyarmatokat szerezni és határait kiterjeszteni és így ez volt az egyik oka a világháborúba való belépésének.

A túlságos népszaporodás tehát igen könnyen háborúra vezethet. A háborút nagyon sok emberéletet pusztít el, de még sem hat kiválasztólag, mint maga a természet, mert magában a háborúban, azaz a csatatereken nem a leggyengébb, hanem a legerősebb férfi lakosság pusztul el, a leggyengébb oda sem kerül, az otthon marad. Ezenkívül épp az erkölcsileg legkiválóbb, bátrak, kötelességtudók, akik nagyobb halálveszedelemben kerülnek és így inkább pusztulnak, mint a pimaszok, akik mindenféle intézeteknél, hadtápvonalban stb. húzzák meg magukat. A túlnépeségű állam tehát okvetlenül háborúba kerül, de abban a népességnek éppen a legkiválóbb része pusztul el.

Ebben az esetben tehát a létért való küzdelem megfordítva érvényesül. Mindenből világos, hogy az állam kormányzatának mesterségesen gondos-

Jegyzet: *) L. a Magyarság 1931. nov. 13. számában közölt híradást.

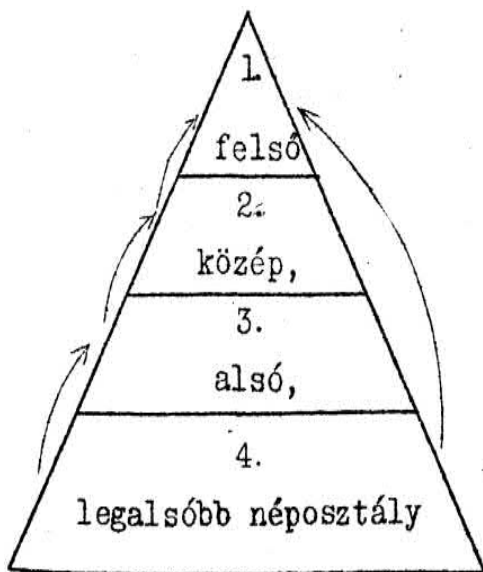
kodnia kell arról, hogy a túl szaporodásnak elejét vegye. Amint már láttuk, az Egyke és a neomalthuzianximus mintegy az emberektől független önkényszerűséggel dolgozik abban az irányban, hogy a túlszaporodást meggátolja. Ez az irányzat azonban kárhozatos. Kárhozatos úgy az egykéző parasztságnál, mint az egykéző felsőbb rétegekben.

A társadalomnak ugyanis a törvénye, hogy a népesség különböző rétegekben helyezkedik el, alulról felfelé. Ennek az elhelyezkedésnek piramisszerűnek kell lennie, azaz a talpazatos a népességnek egy sokkal szélesebb rétege, nagyobb száma kell hogy elhelyezkedjék, mint a felső részében, különben a piramis, azaz a társadalom, felborul.

A társadalomnak a felsőbb része, mint amely túlnyomólag idegmunkát végez, túlságosan elfinomodik, degenerálódik, idővel kipusztul, vagy visszahullódnak az alsóbb rétegekbe vagy végleg kivészvén. Ezek helyére az alsóbb rétegeknek friss, alulról felfelé törő egyedei kerülnek. Ezt a mozgást társadalmi rétegmozgásnak nevezhetjük. Ha ez a társadalmi rétegmozgás lassú és fokozatos, akkor az olyképpen történik, hogy a legfelsőbb réteg helyére a második rétegből, ennek helyére, a harmadikból és végül a harmadikba a negyedikből kerülnek,

azaz jutnak fölfelé az egyes elemek. Ez az egészséges felfelé irányuló társadalmi osztálymozgalom.

Egészségtelenné akkor válik ez a mozgalom, ha az alsóbb rétegek a közvetlen felettük lévők kikerülésével jutnak feljebb. Pl. ha a negyedik rétegből azonnal az első rétegbe jutnak. A fokozódó osztálymozgalom tehát az egészséges.

A helyes társadalmi demokrácia az, ha ezeknek a rétegeknek a felfelé jutását köz jogilag nem gátolják, de mérséklék társadalmilag. Már most, ha a felsőbb rétegekben pl. itt a 2. csoportban nagyon elterjedt az egy gyermek rendszer, ez a réteg nem tudja önmagából pótolni a kihalt tagokat s elpusztul. Tegyük fel, hogy a második rétegben 200.000 ember, mint házaspár azaz 100.000 házaspár él. Statisztikusok számítása szerint egy házaspárnak átlag 3-4 gyermekének kell lenni, hogy az eddigi létszám fennmaradjon. Ebből kettő szolgál az elhaló szülők pótlására, egy pedig a gyermekek létszámában beálló fogyatékok pótlására. Ilyen esetben a szülők ösmerete és alapműveltsége nem veszett el, hanem a gyermekben megmarad. Ha egy gyermekük van, akkor a két szülőnek a műveltsége már csak részben megy át, ha egy sincs akkor teljesen kihal. Ebből az következik, hogy ha egy felsőbb „társadalmi osztály” önmaga nem szaporodik, s így a műveltségét nem terjeszti ki nagyobb számú utódra, akkor mindaz az anyagi és szellemi erő, ami az alapműveltség megszerzésénél felhasználott, kamatozatlanul marad, sőt esetleg elvész és így a kihalt műveltebb egyének helyére lépő alsóbb osztályú egyének a maguk eredeti műveletlenségével jutnak fel a felsőbb osztályokba és előről kell, hogy megszerezzék azt az ismereti és műveltségi halmazt, amivel a kihalt felsőbb osztálybeliek már rendelkeznek. Egy példával lehet ezt megvilágítani. Ha egy edényt a tűzhelyre teszünk és vízzel megtöltöm és azt felforralom és azután a melegvíznek egy részét felhasználva abba újólá mindig friss vizet töltök ez a bekerült friss víz hamarabb fog felmelegedni, mintha egy egészen új edénybe kezdenék a forralást. Ha a már felmelegedett edényt félreteszem és új edénybe kezdem a forralást, nagyobb mennyiségű tüzelő anyagra van szükségem és az első edény már bevett melege eredmény nélkül tűnik el. Ugyanígy tűnik el a felsőbb osztályok ismeret és műveltség anyaga, ha azok kihalnak. A helyükbe lépő műveletlen elemek képzése a közre nézve folytonos új kiadásokkal jár és mivel a demokratikus társadalmakban azt a művelődést amit az arisztokratikus társadalmak családjai nyújtának, az utódoknak közneveléssel, azaz iskolákkal

kell pótolni, ebből szükségképpen következik az, hogy a demokratikus társadalmak közművelődési intézményei nagy anyagi terhet rónak a közre, amely annal inkább növekszik, mennél demokratikusabb színezetű lesz az a társadalom. Így dr. Kriszt Theodor, coblenzi egyetemi tanár egy cikkében kimutatta (közölve a magyarság 1930. június 8-án mj. számában) hogy minden német főiskolás diák kiképzése a német államnak egyenként 1000 márkájába, azaz, 1,7.00 pengőbe kerül. A kultusz és közoktatásügyi költségvetés 1920-ban több mint 700 millió márkát nyelt el, melyből csak a közoktatásra 518 millió márka esett. Látnivaló ebből, hogy az adófizetőknek igen nagy megterhelését jelenti a köznevelés, ami elkerülhető volna abban az esetben, ha egyrészt a családi nevelés végezné el a köznevelés nagyobb részét, másrészt akkor, ha hevesebb egyén kerülne a főiskolára.

Éppen ennek a nagy igazságnak az ereje teszi a kasztrendszernek, valamint a zárt céheknek és rendeknek az erősségét. A porosz tisztikar, a hivatalnok és hivatalnoki kar azért volt olyan kiváló mert maga is tisztii és hivatalnoki családokból származott. Éppen így a Hanza városoknak a kereskedői is azért voltak olyan kiváló kereskedők és azért adtak olyan sokat a kereskedői hírnévre és becsületre, mert ez náluk már származásulmál fogva tradíció volt. Mindig azt hallották emlegetni az apai házzban, kifejlődött hát bennük a kereskedői érzék és a tisztességes gondolkodás. Túlük származik ez a híres mondás: „Auf kaufmanische Treu und Glaube“ és a második híres mondás, mely a kereskedelmi hivatás magasztosságát és szeretetét is kifejezi: „Navigare necesse est, vivere non est necesse”.

Magyarországon azért nem tudott kifejlődni egy, a felső Olaszországi városokéhoz vagy a német Hanza városokéhoz hasonlatos kereskedő patricius osztály, mert maguk a kereskedők som becsülték meg hivatásukat, fiaik nem követték atyjuk foglalkozását, hanem más foglalkozást kerestek. Valamely osztály létszáma csak akkor tartható fenn eszmeileg, ha abban minden férfi és hó házasságban él és legalább 3 gyermekük van. Természetes így is érvényesül a hanyatló társadalmi osztálymozgalom, azaz

lesznek ebben a társadalmi osztályban számosan, akik alsóbb osztályba kerülnek le (szerencsétlenségek, csapasok, betegségek, szülők korai halála, a család életerejének kimerülése, erkölcsi és fizikai gyengeség, lustaság stb.) folytán. Ezeket pótolják azután az alsóbb osztályokból felkerülő elemek, most, ha egy ilyen osztályban nem minden férfi és nő él házasságban, akkor már 3 gyermek nem lesz képes pótolni az illető osztály kiháló tagjait. Ha pedig ebben az osztályban általános az egy-gyermek rendszer, akkor ez az osztály rövidesen kihal és a megüresedett helyekre alulról jönnek be az egyes osztálycsoportok tagjai. Ma társadalom művelődése szempontjából is fontos az, hogy a magasabb műveltebb osztályok ne pusztuljanak ki gyorsan. A felsőbb, magasabb műveltségnek a megszerzése ugyanis nem történhetik hirtelen és nem csupán az iskolák útján, hanem ahhoz családi, társadalmi nevelésre és átöröklésre is szükség van. A szülők az általuk megszerzett ismereteket, tudást, ügyességet jellemet, életösmeretet egy bizonyos mértékig átörökítik gyermekeikre. A gyermek már a szülői házban megtanul bizonyos fogalmakat, életfelfogást, esetleg világnézetet, modort, erkölcsöt, vallásosságot, hazafiasságot stb. Éppen így bizonyos hajlamot képességet bizonyos munkákra. Pl. a tisztviselő családok gyermekei az apának elbeszéléséből, a hozzájuk járóktól már korán megismerik a hivatali élet különböző titkait, éppen így a kereskedő családok gyermekei a keze skedelmi életnek különböző szabályait stb. Ezeknek az is .erekeknek a megszerzése mind bizonyos időt, állandóságot igényel. Igy bizonyos az, hogy a kereskedő családból származó ifjú az esetek nagy többségében könnyebben beleéli magát a kereskedő világba, mint a tisztviselő családból származó és megfordítva.

Az Egyke tehát a felsőbb, de különösen a középső osztály okban az általános kultúra fenntartását és az állami ügyeli helyes vitelét is lehetetlenné teszi.

Ma már tisztában vagyunk pedig azzal, hogy jó módú tőzsgyökeres polgárság nélkül az alkotmányos kormányforma és az autonómia teljes képtelenség. Tehát, ha az egyes társadalmi osztályok, osztálymozgalmak nagyon változók, ha a középosztályban

nincsenek állandó tőzsgyökeres családok, akkor az állam maga is ingatag, homokra épített szervezet csupán, melynek nem lehet állandósága.

A társadalmi élet műveltségére, de annak gazdasági mivoltára is nagyon kihatással van ez a körülmény. Az olyan államban, amelyben landó foglalkozású családok, a meggazdagodási vágy, a gyors pénzszerzés vágya, izolálttá teszi az egész gazdasági életet és drágává. Ami drága vendéglőink és kereskedőink példák erre, szemben a külföld sokkal olcsóbb kimérő szervezeteivel. Mert hiszen világos, hogy ha egy vendéglő apáról fiúra szállva nemzedékeken keresztül tartja fenn azt a családot, akkor nincsen szükség olyan gyors meggazdagodásra, mint ahol az a vendéglő, kereskedés az egyeseknek csak átmenetileg szolgál vagyonszerzésül.

Ez tehát pl. a középosztálynak egyik rétege, mondjuk a tisztviselői osztály a jövő tisztviselőket túlnyomó nagyreszben nem képes a saját sorából pótolni, akkor ez ennyit jelent, hogy az felső rétegekből kell mindig új elemeknek feljutniok ebbe e magasabb rétegbe és ezeknek mindig újra kell kezdeniük azt a tanulást, újra megszerezniük azt a tudást, rutint, műveltséget, amellyel azok a felsőbbek rendelkeztek volt. Egy ilyen kiháló felsőbb rétegnek a műveltsége, tudása, ügyessége stb. egyszóval teljes társadalmi, jellembeli és művelődési konstrukciója olyan tőke, amely a gyermekben kamatozik és akik ezt a tőkét mintegy születésükkel már öröklik. Ha egy ilyen bizonyos szellemi és erkölcsi tőkével rendelkező réteg kihál, akkor az a szellemi és erkölcsi tőke velük együtt pusztul el és az utána jövő alsóbb réteg ezt csak nagy fáradtsággal és munkával és akkor is csak részben szeresheti meg.

Ebből mármost következik, hogy a felsőbb osztályok bizonyos rétegeinek ilyen kihalásával roppant nagy értékek mennek veszendőbe, amelyeknek gazdasági alapjuk is volt és amely végül együtt elpusztul. Hiszen a tudásnak, műveltségnek, ügyességnek megszerzése időt és pénzt vesz igénybe, ha tehát egy társadalmi rétegnek ezt mindig újjólag előírni kell kezdőni, ez annyit jelent, hogy ott gazdasági és szellemi tőkében óriási pazarlás folyik, amely mind nehe-

zebben pótolható és végül is az illető társadalomnak nemcsak szellemi, de anyagi elszegényítéséhez is vezet. Ez az oka annak, hogy miért lesz egy olyan országban, ahol az ipar és a kereskedelem nem ugyanazon családoknak a körén belül üzetik, ahol tehát nincsen tőzsgyökeres polgári osztály és ahol a tisztviselő elemek nem tisztviselő embereknek a gyermekeiből állanak, nagyobbára és ahol ennél fogva mindig több és több hivatalnokot kell alkalmazni, miért lesz ott drágább az élet és miért emelkednek folyton a közterhek.

Másrészt világos ebből az is, hogy ha egy társadalmi réteg amely már megfelelő műveit seggel bír, nagymértékben árasztatik el alacsonyabb műveltségi rétegek elemei által, akkor az a felsőbb réteg mindig gyengülni fog, mintegy felhígítatik, amint a folyton vizesített bor, vagy amint a kereskedelmi életben szokás mondani a felvizezett részvények, amelyeknek mindig kisebb értékűvé tesz az egész tőkét. A felsőbb társadalmi rétegek neomaltuzianizmusának is ilyen az okvetlenül bekövetkező káros következménye.

Ott Seeck "Geschichte des untergangs der Antiken Welt" című művében ennek tulajdonítja a római birodalom pusztulását, felsőbb társadalmi osztályoknak egy gyermek rendszere, művelődési, gazdasági szempontból tehát végzetes csapás az országra, amiből azt következik, hogy az új malthizianizmus az új népesedés problémáját, azaz a felesleges népesség előállításának a veszélyeit nem tudja elhárítani, mert ez a rendszer éppen olyan hatású, mint amilyen hatást érne el az, aki a betegséget halált okozó orvossággal akarná gyógyítani. Erre az esetre igazán áll a megállapítás: "medicina peior morbo!" — Az orvosság rosszabb a betegségnél.

Az igazi értelemben vett egyke-rendszer, azaz a vagyonos paraszt osztálynak az egy-gyermek rendszere szintén nem képes megoldani a problémát. Veszedelmes magára a parasztságra és a családra, de az egész társadalomra. Veszedelmes a családra, mert fiziológikus okokból visszahat maguknak a szülőknek az egészségére és tönkreteszi azt, de veszedelmes azért is, mert az ilyen család rövid idő alatt kihal.

Az egykekutatók már megállapították azt, hogy ott, ahol az egykerendszer elterjedt, a harmadik nemzedék már kipusztul. Ami természetes, mért hiszen a úröbber gyermekek"családoknál az életnek ezerféle veszedelme többnyire a gyengébbeket viszi el. Ott, ahol egyke van, ez a verseny ki van zárva és az egykét mesterségesen fenntartják és elpuhítják, mint mondani szokás a széltől is megóvják, aminek következménye azután a fizikai és idővel a lelki elsatnyulás (degenerálódás) és azután a kipusztulás.

Ez az oka annak, hogy egykés falvakban kipusztulnak az egykés családok és helyettük új rétegek jönnek be. Ámde ezekre az új rétegekre ugyanaz a szabály áll, mint amit a felsőbb osztályok rétegmozgalmainál már láttunk, tudniillik az erős magyar parasztság helyett, gyengébb nép jön és az foglalja el a házakat és a földeket. A gyengébb népelem, amely nem ismeri még a földet és többnyire idegen német és szláv, amelyik nemzeti szempontból is veszedelmes.

De az egyke a felfelé törekvő természetes társadalmi osztálymozgalomnak és rétegmegmozdulásnak is akadályozója. Mert amint láttuk általános törvény az, hogy a felsőbb osztályok megfelelő természetes szaporodása mellett is kihalnak és elpusztulnak annak egyes elemei és ezeket az alsóbb osztályokból kell pótolni. Az egészséges és társadalomra nézve célszerűbb pótlás az, ha az alsóbb osztályoknak életerős és szedátus elemei kerülnek fokozatosan feljebb. Ilyen elem pedig a parasztgazda elem is, sőt a kisiparosság mellett főleg ez, mint amelynek gyermekei egészséges testtel és idegrendszerrel rendelkeznek. Már most ha ez az osztály az egyke által meggyengítették, akkor elpusztul az a gyökér, melyből az új sarjnak ki kellene hajtania. Mindenből világosan az tűnik ki, hogy az új malthuzianizmus és az egyke rendszer nemcsak hogy nem véd meg a tulszaporodás ellen, hanem egyenesen káros hatású, mert tönkreteszi a legértékesebb elemeket.

Másrészt azonban tagadhatatlan, hogy a túlnépesedés ellen tenni kell valamit. E tekintetben vannak relatív és abszolút eljárási módok, amelyeket azonban nem lehet minden országban egyformán alkal-

mazni. Ott pl. ahol az iparnak és kereskedelemnek nagyobbmarvú fejlődése lehetséges, mint pl. a tengerrel bíró államokban — ott mindenesetre könnyebb a túlnépesedés veszélyeinek a leküzdése épp így azokban az országokban, ahol még sok terméketlen, de termékeny terület van, pl. túlnyomó erdőségek, mocsarak, lápok, szikes területek.

Kétségtelen azonban, hogy az iparnak és a kereskedelemnek a túlfejlesztése is veszedelmeket rejt magában, t. i. a túltermelésnek a veszedelmét, amelynek szükségszerű következménye lesz az illető állam imperialista politikája és ennek folytán háború. Ez tehát ismét nem absolut megoldás. Az absolut megoldáshoz közelebb állnak a következő intézkedések:

1.) A korai házasságoknak a megakadályozása. Korainak nevezhető az a házasság, ahol a nő 20 és a férfi 25 éven alól van.

Igaz, különösen a parasztságnál a korai házasságok megakadályozása más bajokat eredményezhet, t. i. a házasságon kívül való együttélést, amely mellett pedig nem érvük el a kitűzött célt, ellenben ez különböző bajoknak lesz ismét a kútforrása, erkölcsi, magánjogi téren stb. Kétségtelen azonban, hogy lassan, mérséklettel, öröklési rend, és munkamódszerek megváltoztatásával idővel ezt is el lehetne érni-

2.) Egy másik, bár már kegyetlennek látszó eljárási mód pedig az, ha az állam nem avatkozik bele a csecsemő, sőt továbbmanve a 6 éven alóli gyermekek elhalálzásának a megakadályozásába, azaz, ha e téren mindent ráhagy a szülőkre és a természetre. Ebben az esetben nagy lesz — mint ahogy nálunk Magyarországon úgy is van — a csecsemő és gyermekhalálzás és így a nagy népszaporodás megakadályoztatok a gyengébbeknek természetes elpusztulásával. Constsnin Dumba: a monarchia egykori svéd követe írja, hogy a svéd nép erős, egészséges voltánál: egyik oka éppen az, hogy a többgyermekes családok a beteges gyenge gyermek életbentartását kevésbé kívánják (lásd: Dreibund und Ententpolitik 289.old.)

Az állam itt tehát inkább negative tehet valamit, t. i., hogy e természetes pusztulás megaka-

dályozására nem tesz semmit. Kétségtelen az, hogy a csecsemő és gyermekhalálozás a szülőknek nagy bánatot és szomorúságot okoz, vagy legalább is okozhat. Ez mindenesetre csekélyebb baj mint hogyha a túlnépesedés folytán előálló életet emésztő küzdelem miatt a népességnek már felnőtt pl. 20 év körüli része kap gyorsan pusztító betegségeket és akkor pusztul el mikor már szorosabb kötelékek fűzik a szülőkhöz, és a társadalomhoz. Ezeknek a kötelékeknek az elszakadása minden esetre sokkal nagyobb bajt, szomorúságot és nyomorúságot okoz, mint a csecsemőhalálozás.

3.) A házasságoknak általános nehezítése abban az esetben ha a férfi a nőt eltartani nem tudja, szintén oda fog hatni, hogy a házasságok ritkábbak lesznek. Természetes annak is megvan a maga káros ellenkező hatása abban az esetben, ha így a házasságok nagyon elhúzódnak, ha azonban ezzel a házasságok csak bizonyos korig pl. a nőnél csak 24-25 éves korig a férfinél 30-32 éves korig eltolatnak, akkor lehetőségessé válna ez esetben, hogy a házasságok idejének illetően kitolása, nagyobb bajoknak nem válik okozójává. Lert az embernek természetében rejlik az a tulajdonság, hogy a biztos jobb jövő reményében tűrni és várakozni képes.

4.) A fölösleges néps záporoddá; nagy ob meg lehet akadályozni a beteg és a betegségüket okvetlenül átörökítő egyének házasságának megnehezítésével, amit előzőleg kötelező orvosi vizsgálattal lehet elérni. Ezt most már Amerika egyik másik tagállamában be is hozták. Természetes ebből is bajok származhatnak, ha gyorsan és kíméletlenül viszik keresztül az ilyen rendelkezéseket.

5.) Sokkal nagyobb eredményt lehet elérni a gonosztevők és immorális emberek házasságának megakadályozásával, amit azonban nemcsak a házasságra, de a házasságon kívüli együttélésre vagy viszonyra is ki lehet tolni. A gyakorlati vizsgálatok' ugyanis azt bizonyítják, hogy a teljesen erkölcstelen gondolkodású és érzelmű vagy meggyengült erkölcsi felfogású egyének házasságából származó utódok túlnyomó részben öröklik a gyenge erkölcsiséget és. a társadalomnak nemcsak, hogy nem hasznos, de végeredményben káros tagjaivá lesznek. Így pl. az "öffentliche Gesundheitspflege" 192 5 évfolyamában meglepő átörök-

lesi adatok vannak. Pl. 1740-ben meghalt egy Ada Jukes nevű csavargónő, akinek 2820 leszármazottja, volt. Ezek közül 1900-ben 825 volt felkutatva. 709-ről hivatalos jelentést lehetett beszerezni. Ezek közül 131 iszákos, 174 prostituált, 77 nagy gonosztevő (közülök 12 gyilkos) 64 elmebeteg. Egy 1810-ben elhalálozott bordélyosnőtől 1894-ben 800 leszármazott volt ismeretes. Ezek közül 700 legalább egyszer életében volt börtönben 342 iszákos, 127 prostituált és 37 halálraítélt volt.*)

E szerint tehát a gonosztevők és meg fogyatkozott erkölcsi érzésük továbbszaporodásának meggátlása lenne a Leghelyesebb eljárási mód a túlszaporodás ellen. Hogy e tekintetben még a túlságos szeszivás is milyen rossz hatást idéz elő a következő statisztika? is bizonyítja:

Gruhle szerint 34% a Lund szerint 35% a bűnözők szülőinek alkoholista. Heiss 131 gonosztevő közül 88-nál beteges vonásokat talált. Fetscher 235 sexuális bűntettesnek vizsgálta meg a családját és azt találta, hogy az ilyen bűntettesek testvérei között az abnormisok száma jóval magasabb a közepesnél, ugyanezt találta a szülőknél is.**

Mindebből pedig az következik, hogy ezeknek a kisebb moralitású egyéneknek lehetetlenné kell tenni azt, hogy gyermekeik legyenek. Egy ilyen, ha nem is éppen lehetetlenné tevés, de mindenesetre akadályozó eljárás az is, ha a törvényes házasságkötésben megakadályoztatnak. Ezt a megakadályoztatást pedig nagyon ki lehetne terjeszteni nemcsak éppen az egyénekre, akiket gyilkosoknak vagy rablóknak nevezünk, hanem a mindennemű intellektuális bűncselekményeket elkövetőkre is, tehát elsősorban a csalókra, az embereknek testi és lelki egészségét veszélyeztetőkre. Így ki kellene ezt terjeszteni a mindennemű haszonlesésből hamisítást, visszaélést elkövetőkre, a szegényeket, özvegyeket és árvákat kifosztókra, hogy így magja vesszen az ilyen embereknek. Ezek elpusztítására természetesen alapos és többszörös orvosi vizsgálatok és bírói ítéletek

Jegyzet: *) L. "Korunk" című Kolozsvárott megjelenő folyóirat 1926. évi júliusi sz. 479.old.

**) L. "Korunk" c. folyóirat Kolozsvárott megjelent 1926.júliusi számának 480. oldalán.

után — sterilizáció is alkalmazható.

6.) megfontolást érdemem az országhatárok megnyitásának a kérdése is. Ittt azonban a két legellentétebb szempont áll egymással szemben. Egy a bevándorlásnak a megakadályozása is csökkentőleg nat a népesség szaporodására. Amerika népessége nem érhetne volna el mai nagy számát bevándorlás nélkül. Viszont életerős népnél lehetséges az, hogy többet nyer azáltal, ha a szabad, határonkon más országba mehet, mintha nem engedi be saját határaink más országok fiait. A jövő előreláthatólag az esz, hogy a határokat meg kell nyitni s akkor az a nép fog boldogulni és más nép fölé kerülni, amelyik erősebb és egészségesebb minő, lelkiileg és testileg. Miután ujj a neomalthuzianizmus, mint az egyke ellen kell állást foglalunk.,

A népesedés kérdésének további igen érdekes része a fajjavítás is, amelynek negatív része oly egyéneknek a kiirtása, vagy legalábbis az utódok létrehozásának a megakadályozása, akik krimilógiailag degenerálódtak. A kriminalitásnak megfejtésére két főelmélet van. Egyik az átöröklési elmélet, mely szerint a bűnözési hajlam öröklődik a másik a millió elmélet, mely szerint a külső környező viszonyokban rejlik a bűnözésnek a forrása. A rossz hajlam átöröklése az u. n. családi statisztikákban nyer igazolást.

Az átöröklés alapján áll az Egyesült Államok egynémely államának Michigan-nek az a törvénye, mely szerint a gonosztevők kasztrálандók. Tény az, hogy a gonosztevők szülei között nagyon sok az erkölcsileg alacsony rendű egyén.

Dr. Gáspár János egyet. tanársegéd azt találta községrajzi kutatásaiban, hogy az egykéző családokban sokkal több a degenerált és az egykéző szülők, elsősorban a férfi, nagyon könnyen adják magukat az iszákosságra. Ezekből az adatokból mind arra lehet következtetni, hogy a népesedési politikának fontos kérdése a bűnöző hajlamúak és a bűntettesek kiirtása vagy legalább is annak biztosítása, hogy utódaik ne ' lehessenek, mert csak így lehet elérni a népesség folytonos erkölcsi javulását. E célra a börtön kevésbé alkalmas, mert először igen nagy terhet ró a társadalomra, másodsor a kisebb bűnösök ott a nagyobb bűnösöktől rossz példát

látván és rossz oktatást kapván maguk is nagyobb bűnözőkké válnak. Ennek elkerülésére pedig még sem lehet őket életfogytiglan bezárva tartani. Ott ahol gyarmatok vannak sokkal helyesebb ezeknek a gyarmatokba való deportálása, ahol ilyenek nincsenek a régi görög és római minta szerint a száműzetés. A lakosság erkölcsileg kisebb értékű részének ilyen módon való csökkentése óvszer a túlszaporodás ellen, de egyszersmind ellenszer az egyke ellen is, mert mint már kimutatott az egykézű családokban nagyon kifejlődik idővel az anyagiasság és ők maguk is idővel hajlandókká válnak az iszákosságra és kisebb nagyobb bűntények elkövetésére.

X. FEJEZET

A falusi nép vezetése a kulturális és hatósági tényezők által.

30. §. A falusi ember tanultsága.

A falusi nép iskoláztatásánál számba jöhetnek az u. n. elemi vagy népiskolák, a tanonciskolák, az ismétlő iskolák, a polgári iskolák is az u. n. földműves iskolák. Ennél magosabb rangú iskola részben városias jelleget is ad már a falunak, habár nem is teszi várossá, részben pedig már olyan tanítványokat nevel, illetve lát el diplomával, akik magasabb végzettséget (főiskola, egyetem) akarnak megszerezni. Az iskola demokratikus intézmény, mert a szükséges, ismeretet és tudást nem családi otthon útján szülői neveléssel, hanem hivatalos tanterv étlapján egy külön intézményben egyenlően és egységesen akarja nyújtani a gyermeknek. Az az ösmeretmennyiség, amit az iskola nyújt, azt aki ezt megszerezte, előnyös helyzetbe hozza azzal szemben, aki azt nem szerezte meg. Éppen ezért a demokratikus gondolkozása korok iparkodnak általánosítani legalább, is az alsófokú oktatást, hogy ilyképpen a népnek az alsóbb rétegeit is bizonyos alsóbbfokú tudással ellássák. Ebből következik a kötelező elemi iskolai

oktatás. A radikális gondolkozású elemeknek mindenkori programját képezi az általános egyenlő és kötelező iskolai oktatás és pedig az ingyenes elemi oktatás. Még radikálisabb felfogás az, amely az ingyenes oktatást csak a társadalom alsóbb néposztályainak a gyermekeire adja meg a jobbmódúakat pedig tandíj fizetésére készíti. Ennél még radikálisabb irány az, amely üldözi a külön- vagy magániskolát így a felekezeti vagy egyházi iskolákat. Ennek tipikus példája a francia szélsőséges radikális irányzat, amely az u. n. egyházpolitikai törvényhozásban megalkotta a laikus iskolát, azaz a kötelező állami iskolatípust, amelyben nincs vallásoktatás és ezzel szemben az előkelőbb osztályól: által inkább felkarolt egyházi vagy felekezeti iskolákat mindenképpen nyomja és megszüntetni iparkodik. A laikus iskolának célja a francia forradalom theoretikusainak az emberi egyenlőség megvalósítására való törekvése, amely az iskolának különleges, egyik-másik társadalmi osztályban talán magasabb képzését akadályozza és teljesen egy síkba helyezett, egy gondolkozású, egy érzésű egyéneknek mintegy kitarolását, ki-nevezését célozza, nálunk. de nálunk Magyarorszáon az állami iskolákon kívül vannak felekezeti iskolák is és a demokratikus egység gondolata nálunk inkább a szorgalmi időnek a tantervnek és a tanrendnek az egész országban való egyformaságát tartja csak szem előtt. Ez az egyforma szorgalmi idő, amelyil kezdődik szeptember első napjaiban és végsőül: jnius utolsó napjaiban, nagyon sok bajt okoz. A régebbi tanrendekben különböző szünetek voltak, amelyek: jobban alkalmazkodtak a falusi viszonyokhoz, így pl. volt szüreti szünet. Országos vásárok alkalmával szintén szünet. Ezeket a szüneteket azonban a modem demokratikus egyformásító irány uralomra jutásakor lassanként egészen elhagytak és a legtökéletesebb iskolai tantervnek a teljesen centralizált tantervet és órarendet tartották. E tekintetben példa volt III. Napoleon közoktatásügyi minisztere, aki a császár előtt kivéven óráját azt monda: Felsőg most délelőtt 9 óra 25 perckor Franciaország valamennyi osztályában az igeragozást tanítják. Az ilyen egységes szorgalmi idővel és tantervvel ellátott iskola a városi iskola szempontjából indul ki

és ezért nem tartja szem előtt a vidéki életviszonyokat s így nem kedvez a falunak. Leginkább látszik ez a szorgalmi idő megállapításánál. Mindjárt a szeptemberi tanítás nem felel meg a falusi viszonyoknak. Épp így nem az októberi a május és a júniusi sem. Legtöbb elemi iskolára kötelezett, azaz 6-10 évig terjedő életkorban lévő parasztgyermek, különösen a 8, 9 és 10 évesek már otthon valamilyen kisebb gazdasági munkára használhatók. A 8-10 éves leány már segít az anyjának a ház és udvar körül, őrzi a baromfit, dajkálja a kisebb testvéreit, a kisgyerekek pedig mint ostoros vagy mint bojtár segít s így egyenesen hasznot hajt a gazdaságban. Ha most ennek iskolába kell járnia a kora őszi és a tavaszi hónapokban, ez annyit jelent, hogy akadályoztatik ebben a tevékenységben, tehát anyagilag károsítja a szegény falusi embert. Iskola-törvényeink szigorúan azonban megköveteli azt, hogy az iskolakötelezett iskolába járjon és bírság fizetésére kötelezi azt a szülőt vagy gyámot, aki gyermekét nem küldi iskolába. Mivel pedig közigazgatásunkban beleneveltek, éppennyúgy mint bíróságainkba azt a gondolkozást, hogy a tökéletes hivataloskodás a fennálló törvények és rendeletek lélek nélküli gépszerű végrehajtása, a szolgabíró megbünteti azt a szegény asszonyt, akinek nincsen férje, akár azért mert özvegy, akár azért mert az elhagyta és aki napszámba jár, hogy kenyerüket megkeresse és addig otthon tartja a 9—10 éves leányát, hogy az a kisebbre vigyázzon s azokat gondozza. Az ilyen esetben kiszabott büntetéssel egyenesen lehetetlenné teszik az ilyen szegény asszony megélhetését, ismét beigazolván azt az állításunkat, hogy a modern jogszabályalkotás csak a rideg sablonok szerint alkot mindent, nem veszi figyelembe az élet ezer eshetőségét és egyenesen belekényszeríti az egyeseket abba, hogy a fennálló társadalmi renddel szembeforduljanak. A közigezgetésnek mint azt mindig hang súly ózzuk, úgy sem az a feladata, hogy akár általános elvek, akár szűk látókörökből felállít ott sablonok szerint bármilyen tekintetben segítségre szorul, annak, a sokat hangoztatott szociális felfogásnak és szociálpolitikának éppen itt van meg a maga jelentősége az t. i. hogy a bár mondjuk helyes általános elvek szerint megállapított szabályoktól mindig lehessen eltérnie

a küzdő ember megsegítése érdekében, mert hiszen kétségtelen, hogy kisebb baj származik abból, ha ilyen szegény asszonynak a 9-10 éves leánya nem megy iskolába és egész életében esetleg gyengébben fog írni és olvasni (amit később még pótolhat is), mint amilyen származik abból úgy erkölcsileg mint közegészségügyileg, mind a háztartás szempontjából, ha iskolába megy és otthon minden felfordul.

A városban könnyebb a segítség mert ott van az óvoda sok mindenféle menhely, de falun ez nincs. Ezért az általános iskoláztatási kötelezettség olyképpen lenne módosítandó, hogy a szegényebb napszámosnál, mg. munkásnak, cselédnek a gyermekeinél engedményeket kell tenni és mindenesetre megengedni azt, hogy a napszámba járó asszonynak az a különben iskolaköteles leánya, aki otthon a háztartást intézi és a kisebb gyermekekre felügyel, egyáltalában ne kelljen iskolába járnia, 8 éves korán túl.

Egyébként a kisebb falvakban, ahol csak egy iskola van, aminek folytán itt többnyire kisebb a lakosság és így az túlnyomó nagyrészben földműves lakosság, igen könnyen megvalósítható lenne az, hogy az elemi iskolai trinitás csak október elején kezdődne és április végén végződne. Ez esetben lehetséges volna tehát az, hogy a földműves osztály gyermekei a kora őszi és a tavaszi hónapokban mezőgazdasági segítő munkákra felhasználhatók lennének. Nagyobb falvakban, ahol több iskola van az egyik iskola órarendjét lehetne így megállapítani. A tanyai iskolákban megint az iskolai óra, illetve a tanítás megkezdődését kellene megfelelően beosztani. Ezidőszelint a tanyai iskolákban éppúgy 8 órakor kezdődik a tanítás mint a városi iskolákban. A városokban ez azért indokolt, mert itt a tanulók könnyen és közel elérik az iskolát, ellenben a tanyai iskolákban sokszor több kilométernyire fekszik az egyes tanyáktól az iskola, itt a korai kezdés azt jelenti, hogy a tanyai kisgyermeknek a hóban, fagyban, hidegben és még többnyire szürkületkor kell elindulniuk az iskolába. Itt helye volna a tanításnak későbbi időpontban való megkezdése. Egyáltalában a tanyai iskoláztatás roppant nagy nehézségeket okozott úgy a szülőknek éppen az iskolák messzi fekvése miatt. E tekintetben a legújabb időben sokat javult a helyzet miután gr. Klebelsberg Kunó volt kultuszminisz-

ter 5000 iskolát állított fel és ezzel nagyon megkönnyítette az apró gyermekek iskolába jutását. A tanyai iskoláknál különösen vigyázni kell arra, hogy az utak keresztezésénél és így a leendő tanyai központok kialakulása helyén, továbbá a vasúti állomási épületek közelébe legyen, hogy így az könnyebben legyen megközelíthető.

A nagyobb helységekből, de még többnyire falvaikban lévő tanpne iskoláknak igen nagy a jelentőségük az iparosképzés szempontjából, ezeket szaporítani kellene és gondoskodni arról, hogy a legszükségesebb ismereteken kívül kellő kézügyességet fejlesszenek és megapják azt a minimális általános tudást és a minimális érzésbeli finomságot, amit ma egy iparostól iparának gyakorlása végett is megkövetelnek. Ez utóbbi szempontokból a tanonciskolák még sok kivinni valót hagynak hátra; ma egyenesen durvaságra nevelnek

Az ismétlő iskolákat illetőleg kétféle véleménnyel is találkozunk. Némelyek ezt tisztán mezőgazdasági is Joliknak szeretnék látni, amíg mások az elemi iskola továbbfejlesztésének, nlebsberg volt kultuszminiszter külföldi mintára a nyolc osztályú elemi iskolát akarta kifejlesztetni., ami azonban az akkor uralmon lévő kisgazdapárt ellenállásán meghiúsult, kétségtelen, hogy a kisgazda pártnak igaza volt, mert nálunk, mint fentebb kifejtettük, még a 9-10 évesek iskolások iskoláztatása is nehézségekbe ütközik szociális szempontokból, méginkább áll ez a 10-14 évesekre.

Legáltalánosabb az a fölfogás a me zőgazdasági és a gazdakor ökben, hogy az ismétlődő kodat falun teljesen gazdasági jellegűvé kell átalakítani és emellett külön u. n. téli gazdasági iskolákat kell létesíteni. A téli gazdasági iskolák két részre lennének osztandók, nevezetesen fiú és leányiskolákra. A fiúiskolákban a szorosán vett gazdasági ismereteket kellene legalsóbb fokban tanítani, mindig öyskorlati irányban, csak éppen annyi elmélettel, amennyi szükséges ahhoz, hogy a falusi föld műves közönség a gazdálkodás alapjait teljes egészében megértse és így a modernebb haladottabb gazdálkodásra képes legyen. Emellett a leányiskolákban különösen háztartási ösmereteket, gyermekápolási ösmereteket és a ki-

sebb állatok, különösen a baromfiak a sertésenyészésnek ismereteit kellene szintén gyakorlati alapon tanítani, ezenfelül pedig a háztartásban szükséges fehérneműek, a gyermekruhák és az egyszerűbb női ruhák elkészítését. Ezek az iskolatípusok Dániában nagyon jól beváltak és az ottani gazdasági haladásnak legfontosabb tényezői. Ezen iskolák mellett szükség lenne azután nagyobb falvakban az u. n. felsőkereskedelmi iskoláknak megfelelő középfokú mezőgazdasági szakiskolákra. (Jegyzet: megjegyezzük, hogy a felsőkereskedelmi iskolai kifejezés nem szerencsés, mert annak a tanterve nem a felső, hanem a középfokú iskolák felső tagozatának, tehát az V. VI. VII. VIII. osztályoknak felel meg, holott az elnevezések alatt valamely egyetemi rangú iskolát sejtet.) A középfokú gazdasági iskolának ellenben az a célja, hogy egyrészt magasabb mg. szakismereteket adjon, olyanokat, amelyek már nagyobb parasztgazdaságok szakszerű és modernebb vezetésére alkalmas egyéneket neveljen, emellett azonban polgári osztálynak szükséges befejezett ismereteket adjon és nem műveltséget, mert ezt az iskolában nem, csak otthon lehet megszerezni. A tananyagának ez a része amely a gimnázium felső osztályaiban a latin és a görög, azaz a klasszikus műveltségre van bázírozva, itt megfelelőleg tennészettudományi lenne. Mivel ennek az iskolának az lenne a célja, hogy a nagyobb parasztgazdaságok vezetésére alkalmas gazdákat neveljen, de egyszersmind olyan gazdákat, akik a falunak a vezetésére is képesek legyenek. Ebbe az iskolába csak olyan ifjakat kellene felvenni, akik otthon maguk gazdálkodnak, akár mint birtokosok akár mint haszonbérlők, de semmiesetre sem olyanokat, aki gazdatisztnak u. n. botos liánnak akarnak elszegődni.

Igen nagy baj ma a faluban az, hogy a jobbtehetségű gazdaifjak városi iskolákba gimnáziumokba mennek s aztán onnét érettségivel az egyetemekre. A gimnáziumi, később méginkább az egyetemi műveltség és az egyetemi milió, azaz maga a városi élet elvonja őket a falutól, úgyhogy egyenesen a városbaözlésnek az előmozdítására szolgál ez az iskolatípus. Elvonja tehát végeredményben a falutól a gazdaközönségnek azt a jobbik részét, amely arra volna hivatva, hogy a faluban maradván egy magasabb

paraszt osztálynak vesse meg az alapját, olyannak amely földjét jobban, modernebbül műveli és azután a faluban irányadó vezető legyen. Ennek a rétegnek az lenne a feladata, hogy lassankint a jobb gazdálkodás révén birtokát növelje és fokozatosan felfele emelkedvén egy új középbirtokos osztálynak vesse meg az alapját. Ezt nem lehet azonban úgy; elérni, ha épp ez a jobb földműves réteg otthagyván a falut bemegy a városba ügyvédnek, orvosnak stb. Általános tehát az a kívánság, hogy a jobbmódú parasztbirtokos 50-60-100 holdas gazda ne ilyen pályára adja a fiát, hanem tartsa otthon és szorítsa rá a gazdálkodásra, ha ennek a legfőbb akadályja az, hogy csak a középiskolai érettségivel lehet valaki önkéntes. A jómódú gazda látja azt, hogy a szomszéd kisiparos az általa szinte lenézett koldusnak tartott kishivatalnok fia az érettségi révén mint tartalékos tiszt lehet, az ő fia pedig csak altiszt. Ez bántja az ő önértetét, de a legény önértetét is. És ezért inkább választja a gimnáziumot vagy az ennek megfelelő középiskolát és ennek révén kikerül a faluból. Ennek a középfokú gazdasági iskolának meg kellene auni zónát azT a jogot, hogy elveszése után" kiaciot u oklevele annak tulajdonosát önkéntességi joggal ruházza fel, hogy ilyképpen az tartalékos tiszt lehessen, mert hiszen kétségtelen is az, hogy egy intelligensebb jobbmódú gazdának a fia éppén a gazdaságában annyira hozzászokott a vezetéshez és parancsolás hoz, hogy az a vezető' munkát mii az alsóbb tiszti rangfokozatok megkívánnak el tudja látni abban az esetben, ha a szellemi vezetéshez szükséges természettudományi és technikai ösmereteket megszerzte.

31. §. A falu szórakozása.

A falu szórakozásainak a tárgyalásánál figyelembe kell vennünk az alábbiakat. Ezek:

- I. A szórakozás társadalmi és politikai jelentősége.
- II. A szórakozás fajai.
- III. A nép szórakozása.

- IV. Az ének.
- V. A tánc.
- VI. Az összejövetelek: fonó, kukoricáiosztás, a vásárok.
- VII. A munkáünnepek:
  - a) aratóünnep,
  - b) szüreti ünnep.
- VIII. Mesterséges szórakoztatások.
- IX. Nemzeti jellegű ünnepek.
- X. Egyházi jellegű ünnepek.
- XI. felvonulások.
- XI. Színi előadások.
- XIII. Kulturális ünnepek.
- XióIV. Népszokások.
- XV. Korcsma.
- XVI. Vasárnapi tere-fere.

Ma elterjedt az a téves nézet, hogy csak az iskola nevel, holott az iskola inkább ismereteket közöl és csak részben nevel, valami szisztematikus rendszerbe való beleszoktatással. Ily értelemben nevelnek az összes közintézmények — elsősorban a katonaságodé maga az élet is a társadalmi összejöveteleken és így a szórakozások is.

A szórakozásnak az ember életében igen nagy jelentősége van. Látjuk az állatoknál is, hogy a szórakozás a játszás, nemcsak a fiatal macskák s kutyák, valamint csikóknál tapasztalható, de tudjuk a természetbúvárok megfigyeléseiből, hogy minden állat, még a halak, méhek és a hangyák is szórakoznak és játszanak. Az embereknél a szórakozásnak még sokkal nagyobb szerepe van mint az állatvilágban, már csak azért is, mert az ember testből és lélekből lévén úgy testének mint lelkének szüksége van szórakozásra pihenésre és üdülésre. Annál is inkább, mert míg az állatok között nagyon sok olyan van, amely absolute semmit vagy nagyon keveset dolgozik és így izomzatilag és idegrendszerében nem fáradván ki pihenésre és üdülésre tulajdonképpen szüksége nem is volna, addig az emberek között a legtöbb ember mégis dolgozik és azok is, akik nem dolgoznak idegrendszerükben is elő vannak véve a különböző bajok által, amelyek a nemdolgozó embereket is érintik. Mivel azonban úgy a fizikai munka, mint méginkább az idegaunka az ember testéből

igen nagy erőt von el és elhasznált fiziológiai hatá-
sában mérgező-anyagokat halmoz fel a testben, amiért
az embernek méginkább szüksége van pihenésre és szó-
rakozásra. A szórakozásnak az emberi társadalomba!}
óriási nagy tere van. Amivel az eddigi tudományos
vizsgálódás keveset foglalkozott, holott a szórako-
zásnak az emberi társadalomnak hatalmas szervezeté-
ben az államban is, rendkívül nagy a fontossága
és az államformák megváltoztatása és sokszor ennek-
folytán az államok egész sorsa azon fordul meg, hogy
van-e a népnek szórakozása vagy nincsen. A régi or-
szágvezetők ha nem is írtak erről abban az időben
tudományos könyveket, az embernek ezzel a tulajdon-
ságával meglehetősen tisztában voltak, a gyakorlati
életből nagyon jól ismerték és azért a nép szóra-
koztatására igen nagy súlyt helyeztek. A görögök és
rómaiak állami feladatá tették a nép szórakoztatá-
sát (olimpiai, cirkuszi játékok). A görögök az időt
is az olimpiai játékok után számították, némában
pedig külön tisztviselő, egy aedilis gondoskodott
a hivatalos játékokról. (Panem et circenses.) iacchia-
velli Miklós (élt 1469-1527) a híres olasz politi-
kai író és állam tudós a jó uralkodó kötelességei
közé sorolja azt is, hogy a nép mulattatásáról gon-
doskodjék.*) Még jelenleg is az a két nép, amelyre
a rúnai birodalom nagy hatást gyakorolt, t. i. a
spanyol és az olasz és francia ma is hivatalosan
rendez nagy játékokat és felvonulásokat (spanyol bi-
kaviadal, velencei karnevál, nizzai farsangi felvo-
nulások).

A szór okozásnál meg kell különböztetni:

- I.) a. a testi es
- b. a lelki szórakozást.
- II.) 1) az egyéni,
- 2) a társasági és
- 3) a tömegszórakozásokat.

Úgy az I.) mint a II.) alatti szórakozások kü-
lönbözőképpen csoportosulnak. Így nevezetesen a tes-
ti szórakozás is lehet egyéni vagy társasági szóra-
kozás (csoport szórakozás). A szellemi szórakozás is
lehet az. líentül magasabb műveltségi fokon áll vala-

Jegyzet: *) A Fejedelem (Olcsó Könyvtár) 117. oldal.
1906.

ki, mennél bensőbb életet él, annál inkább képes maga szórakozni. Es annál inkább lesz a szórakozásnak az iránya szellemi vagy lelki szórakozás. Általánosan elismert dolog pl. az, hogy a gyermek, akinek szellemi tehetsége még fejletlenebb inkább csak társaságban tud szórakozni, valakinek mindig szórakoztatni kell, foglalkozni kell vele (mesélni játszani) különben elunja magát. Csak az igen tehetséges is korán fejlett gyermek és különösen azok, akiknek a képzelőtehetsége (fantáziája) nagyon ki van fejlődve, csak ezek tudnak maguk szórakozni. Az ilyen gyermek azután kevésbé keresi a társaságot a játszópajtásokat, hanem magában is elszórakozik, elmulat. Ilyen volt pl. Jókai Móric is a nagy mesemondó, akinek óriási képzelő tehetsége színes kéneket, tarka meséket szőtt már gyermekkorában és azal szórakozott. Hogy pedig a szórakozás nemcsak éppen a munka utáni felüdülés szénpontjából szükséges, hanem az ember testi és szellemi tulajdonosságának kifejllesztése végett is, legjobban bizonyítja, hogy a gyermekek akik még nem dolgoznak, egész nap játszani kívánnak, náluk játék a dolog.

Ez fejleszti ki bennük a tehetségeket. Ezért éppen a gyermekek tanítói és nevelői nagy súlyt helyeznek arra, hogy hogyan válogassák meg a játékaikat és ezzel hogyan irányítsák a gyermek testi és lelki fejlődését. Tudjuk, hogy a gyermek sokszor maga csinál játékot magának és az egy szerű kis játékot, valami kócmdaggal húzott papírskatulyát többre becsüli és jobban szereti, mint a gyárban készült divatos drága játékot, még pedig azért becsüli többre, mert azt maga saját egyénisége szerint koszit- te és a kis képzelőtehetsége sok mindent hozzáképez. A falusi gyerekeknek a lovasjátéka is csak a képzelőtehetségével alkotott szórakoztató játék, mert hiszen el kell képzelni, hogy kis pajtása legyen a lovacska, ő a kocsis és a kócmdagg a gyepuszár, ezenkívül még a kocsit is hozzákeli képzelnie, amit semmiféle tárggyal sem jelképezhet. A játéknak és a szórakozásnak tehát nemcsak felüdítő de jellemképző, z tehetségfej lesz tő hatása is van. Angliában és az Észak-Amerikai Egyesült Államokban még az egyetemeken is hivatalosan szervezik meg a különböző sportokat. játékokat és általában azt tartják, hogy azok a művelt ifjúság jelle-

mére rendkívül jó hatást gyakorolnak.*)

Az emberek nagyobb tömegei által űzött játékok és szórakozások, mélységes mélyen belevágnak a vallási, gazdasági és politikai életbe. A szocializmust illetőleg a mai kor embereinek szociális elégedetlensége is főleg abból ered, hogy élete egyhangú, sivár, örömtelen és hogy, nincsen emberhez illő szórakozása. A "Világ" c. napilap tudvalevőleg a szocializmussal rokonszenvező lap 1925. évi július 26-án megjelent számában „A szocializmus legmélyebb gyökere” cím alatt egy testimunkás vallomárait közli. Ezek a vallomások a munkás életét alaposan ismerő és mélyen gondolkozó fő rendszeres okfejtései, melyekből kitűnik, hogy a szocializmus gyökere tulajdonképpen a munkás egyhangú gépszerű örömtelen szórakozás nélküli életében rejlik, úgy hogy a szórakozás a szociális kérdés megoldásában is nagy szerepet játszik. Vannak játékok és szórakozások, amelyek egyesben és társaságban is folytathatók, ezeknek azután más és más a hatásuk a különböző folytatási módok szerint. Pl. az egyesbe való túristaság (hegymászás), vagy a társaságban való túristaság, pl. jelenleg a cserkészet, azután az egyesbe való vadászat és a társaságban való vadászat egészen más-más feltételeket más-más testi és lelki készséget igényel. A szórakozás kenyérresetté is válhat, és mennél inkább bonyolultabb egy társadalom, annál inkább válik azzá. Így pl. vannak hivatásos vadászok és halászok, hivatásos fotográfusok és szórakozásból fotografálók (amatőrök), szórakozásból sportolók és pénzért sportolók (professzionátusok), mulatságból zongorázók és kényes esetből zongorázók stb. Márcsak ezekből is láthatjuk, hogy a szórakozásoknak és játékoknak mi-

Jegyzet: *) AZ amerikai egyetemek sport és játékszokványait bájosan írja le Makara Anna bölcsész-hallgató az Új Idők 1930. április 6-iki számában. (Magyar diáklány a Veseleyn College-ben)

**) Szociális kérdések a mai világtársadalmi rend keretében való megoldásának feltétele van., u. m: 1) biztosítása minden munkáscsalád részére tisztességes lakásnak (inkább egy családi háznak) 2) a munka változatosságai, 3) betegség, rokkantsággal való halálesetére való biztosítás, 4) a kedélyélet ápolása kellő szórakozás nyújtásával.

lyen roppant széles, az élet minden viszonylatára kiterjedő szerepük van. A szórakozások az egyes társadalmi osztályok szerint különbözőek, ezeket az osztályokat kifejezők, sőt társadalmi ellentéteket létesíthetők lehetnek. Így pl. megkülönböztetjük az úri szórakozásokat a népmulatságoktól, sőt még az úri szórakozásoknál is teszünk különbséget, midőn nagyúri szórakozásról beszélünk. Az úri szórakozások köze tartoznak a vadászat, a lovaglás, ezeknek a szórakozásoknak, de különösen a vadászatnak és a lovassportnak nagy gazdasági és politikai jelentőségük is van. Mind a kettő követel bizonyos testi ügyességet, bizonyos merészséget és néha az életnek a kockáztatását is. Ennek folytán bizonyos hosszabb gyakorlatot, jobb felszerelést, több rendelkezésre álló időt, tehát egy kis vagyont a kockáztatás lehetőségeit igényli. A szegény ember, aki mindennapi munkájával keresi meg a kenyerét, nem kockáztathatja azt, hogy őt a vadászaton, vagy lovaglás alkalmával szerencsétlenség érje, mert nincsen pénze, hogy gógyíttassa magát, betegen családját fenntarthassa és halála után családjá nyomorúságban maradjon. Ezért ezeket a szórakozásokat csak azok űzhetik, akiknél a baleset, de még a halál is különösebb szerepet nem játszik. Ezért ezek az úri szokások a szegényebb néposztályok előtt ellenszenvesek is, irigység tárgyai, politikailag pedig ezek a szórakozások a felsőbb osztályokkal szemben ezt az ellenszenvet gyűlöletessé, sőt politikai ellenségeskedéssé fejleszthetik ki, amit láttunk már a középkori Olaszországi udvarok kényurainál, akiknek nagy vadász-háztartása ellenszenvet váltott ki az adózó nép-nél és uralmuk megdöntésének is kiindulási pontja lett. Épp így a francia királyok, különösen a Bourbonok vadászati szenvedélye, amely nagyon sok pénzbe került az államnak. XVI. Lajos még a Bastille ostroma alkalmával is vadászott és több olyan uralkodó és államférfi volt, akinek vadászati szentélye igen sok bajt és szerencsétlenséget okozott, így pl. tudjuk, hogy az 1916. évi lutzki front-át-törést is a vezető József Ferdinánd főhercegnek, valamint táborkarának vadászati szenvedélye okozta, vagy legalább is annak tulajdonították.

Vannak azután olyan szórakozások, amelyek

kétoldalúak, t. i. a nézőt is szórakoztatják: ilyenek pl. a lóverseny. Vannak szórakozások, amelyeket különböző módon, különböző társadalmi rétegek űzhetnek, mint amilyenek pl. az u. n. szerencsejátékok, köröttük elsősorban a kártya.

A közös szórakozások közé tartozik a tánc és az ének. Az ének már magasabb fokú szellemi szórakozás. A tánc a szellemi és testi jellegű szórakozások között mintegy összekötő láncszemet képez. Mind a kettő a legkülönbözőbb társadalmi osztályok által is gyakoroltatók. Az ének mint az egyes osztályokat összekötő tényező is szerepelhet, amennyiben az alsóbb osztályú népben is előfordulhat kiváló ének hang és zenei tehetség. A zene ált. a.ában mint művelési tényező is nagy szerepet játszik. A táncban és az énekben igen fontos a nemzeti motívum, amennyiben vannak ugyan nemzetközi táncok és nemzetközi énekek is, de azért a táncban és énekben az illető faji és nemzeti Jellem nagy mértékben megnyilvánul, ennek folytán a zenének és a táncnak a művelésében a nemzeti lét és a faji öntudat kifejezése is szerepet játszik. Miután a nemzeti érzés szintén különböző fokozatú a zenében a nemzeti érzésnek és a faji öntudatnak különböző fokozata nyilvánul meg. Az egyszerűbb az alsóbb osztálybeliennél a faji jelleg nyomul előtérbe, a felsőbb osztályoknál már inkább a nemzeti érzés és ennek megfelelőleg az alsóbb néposztály énekeiben, dalaiban szintén inkább a faji ösztön nyilvánul meg s így az alsóbb néposztály dalai ezért többnyire szerelemről szólnak, azután az illető fajnak természetes tulajdonsága szerint a katonáskodásról, az otthonról, a szülőföldről, a környezetről, a mindennapi életről, apró örömeiről, a természetről stb. A német nép dalaiban a szülőföldnek és a háznak a családi életnek szeretete nyilvánul meg, azonkívül a német hegyvidéki népnél a hegyek iránti vonzalom és, apróbb életképek, ami különösen a bajor és tiroli u. n. "jódlírózó" dalokban nyer kifejezést. A magyar nép dalai többnyire szerelmes dalok, a Jaza kevésbé fordul bennük elő, legfeljebb a vágyódás a szülőföld, a falu után, a katonáskodás alatt. Ennek egyik típusa pl. a régi katona dal;

„Nagyabonyban csak két torony látszik,
Míg Majlandban harminckettő látszik,
Inkább nézném az abonyi kettőt,
Mint Majlandban azt a harminckettőt“.

A katonavirtusnak, valamint a katonai szolgáltnak a keménysége is kicsendül a magyar nép dalaiból, de sokszor bizonyos önérzet és büszkeség is, amely szerint a katona többnek tartja magát a civilnél. különösen a következő régi magyar dalban ösmerhetjük ezt:

”Hármat füttyentett már a rigó, a rigó, a ri-
Nem parancsol nékem a bíró, a bíró, a bíró
Majd parancsol Ferenc József a császár
Kinek egzecíroz, a baka, a tüzérre huszár.“

Avagy a világháborúból ismert nóta:

„Ferenc József szóba sem áll a cárral
Beszélget egy negyvennégyes bakával.”

A kisleány iránti vágy még előfordul a magyar dalokban, de az otthon, a család iránti már nem annyira, leginkább az édesanya fordul benne elő gyakrabban, a katonaélettel, avagy a hűtlen, büszke szövetővel való vonatkozásban, mikor a panaszkodó elkeserült édesanyjának a szíve bánatát. Pl. ebben a dalban:

„Kihallatszik az utcára csengő kacagása
Édesanyám baj lesz ebből akárki meglássa.“

Vagy a következőben:

„Édesanyám. kiállott a kapuba,
Sírva mondja, hogy a fia katona.”

Vagy ebben:

„Édes anyám ha bejön,
Édes anyám ha bejön Egerbe
A kaszárnya ablakán
A kaszárnya ablakán nézzen be.”

A magyar népdalokat három részre lehet osztani: 1) a valódi népdalok, amelyek a nép ajkán termettek aratás, szüret vagy népmulatság alkalmával. Ezeknek a szerzőjük ismeretlen, úgy keletkeznek, ha egyik másik nótás legény, vagy leány egy-egy strófát el dalol és ezt aztán a többi variálja. Ezek a

népdalok többnyire igen egyszerűek. A falubeli intelligencia azután megtanulván a dalt, mulatozás, cigányozás mellett átformálja, átalakítja és nagyobb zenei ritmust visz bele.

A másik fajta a népdalnak az, amelyet műdalnak is lehet nevezni, amit egyesek, akik a nép gondolkozását és érzelmeit ismerik az eredeti népdalhoz nagyon hasonlóat maguk költenek. Ilyenek különösen Petőfi, Arany János, újabban Pete Lajos volt főszolgabíró, Práter Loránd, Balázs Árpád stb. dalai. Ezekben is igen sok a népies vonás és még az előbbi dalokat az intelligencia veszi át a néptől, addig ezeket a nép veszi át a költőtől, aki többnyire az intelligens osztályba tartozik.

A harmadik kategóriába azok a mesterséges műdalok tartoznak, amelyeket a városokban gyártanak; de ezek többnyire sexuális jellegűek és legfeljebb csak valami élcés fordulat, de sem valami magasabb életfelfogás, sem mélyebb érzelem nem nyilvánul meg bennük.

A zenének nagy művelő és lélekfinomító hatása közismert, de emellett nemzeti érzésfejlesztő hatása is van. A velünk rokon esztek százados orosz elnyomás alatt nem művelhették saját nyelvüket, de 1600 dalkört létesítvén az észti dalok művelése révén tartotta fenn a kis nemzet sajátos egyéni népiségét és a nemzeti érzületét. Így a magyar népdal s a magyar nemzeti dal, a magyar zene művelése s az általános művelődési hatásokon kívül kétségkívül nagy nemzeti érzületi és kedélyképző hatással is bír.

Ezért rendkívül fontos az, hogy minden faluban alakuljon dal vagy énekkör. Ez a dalkör összehozza a legkülönbözőbb embereket és mert a közös énekben a harmonikus összeműködésre van szükség, megtanítja a falu népet erre és beléjük neveli, hogy egymást segítsék és támogassák az életnek más terén is. Az ének vagy dalkörben a különböző osztályúak megismerik egymást s így az ellentétek ki egyenlítésére is igen alkalmas. Ezenfelül szép foglalkozás és elvonja a népet a korcsmától és hozzászoktatja ahhoz, hogy nemesebb szórakozásokat keressen. Az ilyen dalkörök szervezésére annál inkább szükség van, mert a városból terjednek a különböző nemzetközi és erotikus énekek, melyek a népnek magyaros

gondolkozását, tiszta erkölceit sértik, lassanként megrontják. De az egész kedélyéletre és gondolkozásra is kihatnak az ilyen dalok. Ezért a magyar falvakban mindenütt megszervezendőek lennének az énekkarok, amelyek azután közös énekversenyre jönnének össze körzetek szerint, azután országosan. Ezek a közös versenyek azonkívül, hogy a zene iránti érzéket fejlesztik, azzal, hogy összehozzák a különböző vidékei: embereit mint művelődési és hazát megismerő tényezők is szerepelnek. A magyar falvak még a századok óta kialakult közigazgatási járásokban is lelkileg és társadalmilag annyira elütök egymástól, hogy mindaddig nem fejlődhet ki egységes jellem, míg ebben a nagy összevisszaságban bizonyos egységben nem bíznak. A szomszédos falvak népességének összehozása, a különböző falvak fiatalságának összehozása végett is szükséges, hogy így egészséges szórakozás jöjjön létre. Ezt pedig nagymértékben mozdítják elő a különböző falvak összejöveinek az énekversenyek alkalmával. Az énekversenyek ezenkívül kifejlesztik a falu megbecsülése iránti érzést és a győztes énekkarokban valamint a győztes énekkarok népében az önbizalmat.

De még távolabbi jelentőségük is van az énekkaroknak, amennyiben nemzetközi versenyeket is tartanak s így módjukban van a kiváló énekkarok tagjainak a külföld megismerésére, viszont a külföldnek hazánk megismerésére és megbecsülésére.

A zene után a tánc fejezi ki legjobban a népnek a tulajdonságait és a fajnak a jellemét. Minden nemzetnek van külön nemzeti tánca. Így a franciának a francia négyes, a németnek a valcer, a lengyelnek a mazurka és a polka, legtöbb tánca azonban a magyarnak van, a körmagyar, a palotás s az egész világon híres csárdás. Mindezek a magyar táncok a magyar fajnak a tulajdonságait fejezik ki s bármennyire változatos is a kivitelük, a mozdulatoknak az egysége megvan bennük. A magyar táncokban, különösen a csárdásban a nemzeti virtus és amellet a tisztességesség jut kifejezésre. A jellemének a frivoltánc nem felel meg. A csárdásban kifejezésre jut az a bizonyos rívigadás.*) Az újabb időben a

Jegyzet: *) Részletesen leírja ezt Réthy Prikkel Mariann „A magyar tánc“ című könyvében.

magyar táncok háttérbe szorultak a modern internacionális táncok mögött. A csárdás eredetileg a magyar paraszták népnek volt a tánca, ezért a közmegegyezés az, hogy a csárdást legjobban a magyar parasztleány s leány tudja táncolni, holott a valóság az, hogy kevés olyan parasztleány, leány vagy asszony van, aki a csárdást szépen tudná táncolni. A ma ismert csárdást a pusztai népnek a táncából vették át, azonban a múlt század 60-as éveiben a magyar kasszinókban megfinomítva kezdték táncolni, e jó és szép csárdás táncosok a mágnás és úri osztályból kerülnek ki. A legújabb időben azonban mai ennek az osztálynak a ragjai sem tudják jól táncolni a csárdást s így az teljesen elfajult az u. n. káposzta taposássá.

A táncnak éppen úgy megvan a divatja, mint mindennek a világon, összefüggésben a kornak általános felfogásával, gondolkozásával, egy olyan korban mikor a nemzeti és faji érzések előtérbe nyomulnak az illető nemzeti tánc is divatossá lesz, nemzetközi, kozmopolitikus időkben pedig a nemzetközi táncoknak van divatja. A ma szokásos u. n. nemzetközi táncok nem is annyira táncok, mint inkább kis téren való bizonyos szabályosabb mozgások e tánc formájában, ismét összefüggésben a kornak agyonhajszolt és fáraut, de erősen szexuális mivoltával. A táncból visszafelé lehet következtetni az idők általános felfogására. Múlunk Magyarországon a falun is rendkívül elterjedtek ezek a modern külföldi táncok, ezek elszorult szívvel lehet nézni azt, hogy a legkisebb faluban is a parasztleányok és leányok úgy iparkodnak táncolni, mint a pestiek.

A nemzeti jellegnek mindig nagy veszedelmét jelentik az ilyen táncok, azért a falu vezetőinek iparkodni kell a magyar táncot visszaállítani. A mai táncmultságok nagyon sokat veszítettek eredeti kedvességükből, inkább csak tömegösszejövetelet képeznek. Legszebbek voltak a táncok a múlt század elején az u. n. romantikus korban, abban az időben volt legnagyobb társadalmi jelentőségük is. A világháború óta a tánc világszerte nagyon elterjedt valóságos táncdüh vett erőt az embereken. Ez összefüggésben van részint azzal, hogy a világháború alatt a táncmultságok szüneteltek és azzal is, hogy

a mai agyonkínzott emberiség a tánc alurt akar gondjától legalább egy rövid időre megszül dűlni úgy, hogy a mai táncok sokszor erőltetett mulatságok. Ennekfolytán nem igazi jókedvvel, sem a kedélynek felfrissítésével nem járnak.

Nálunk Magyarországon igen nagy szórakozást jejelentettek mindig a különböző társadalmi összejövetelek, úgy mint vendégeskedések ebédre, vacsorára és uzsonnára való meghívások. Majálisok és különböző más alkalomból való társadalmi összejövetelek. Gróf Hoffmannsegg, aki 1793-94-ig utazott Magyarországon, írja le, hogy milyen szívesen látták mindennütt, milyen fejlett élénk és vidám volt a magyar társasélet abban az időben. Azóta azonban e tekintetben is nagy visszafejlődés van, amit különösen a középosztály elszegényedésével, sőt újabban tönkremeretelével kell kapcsolatba hozni, faluhelyen még most is gyakran vannak társadalmi összejövetelek, ilyenek különösen a névnapok, lakodalmak, előkelőbb családoknál nagy körvadászatok, illetőleg a vadászatokat követő vacsorák, amelyek többnyire másnapra is átnyúlnak és rossz magyar szokás szerint kártyázással végződnek, továbbá ilyen alkalmak még a disznótorok. A falusi magyar paraszt társadalomban a névnapok és disznótorok és a római kath. vallású egyes melyeken a búcsúk, játszanak nagyobb szerepet. A falusi magyar lányok és legények ezelőtt a fonóban és kukoricafosztáskor jöttek össze, ezek azonban az újabb időben megszűntek.

A falusi intelligencia a kassinóban vagy valamilyen polgári körben kártyázik. A magasabb társadalmi rétegek az ország fővárosában és a nagyobb városokban, valamint clubokban és más összejövetelek alkalmával magánházaknál is szoktak kártyázni, mégpedig nagyban, bár ma már kevésbé magas alapon. Ezeknek a nagyban való kártyajátékoknak politikai és gazdasági vonatkozásai is vannak, amennyiben egész családok mentek tönkre nagy kártyajátékok következtében. A középosztály szegényebb viszonyainál fogva kisebb mértékűen kártyázik s így ott a kártyajáték: anyagi áldozatainak a száma is sokkal kisebb, úgy-két ember van csak minden városban és vármegyében, akit kártyajáték tett tönkre. A kártyajáték rossz hatása tehát kevésbé ebben keresen-

dó, mint inkább abban a nagy időpocsékolásban, amit a kártyázás megkíván. A hivatalokból, üzletekből, irodákból kijövő intelligencia este ötóra tájban beül a füstös kaszinó helyiségbe és ott rendszeren ugyanaz a társaság öt-hat ember játszik együtt, amint azt több ilyen kártyakompánia megállapította, az év végén az egyes játékosok kártyanyeresége között alig van különbség, ellenben káros ez a játék:

1.) ez egészségre,
2.) azáltal, hogy ugyanazon társaság van mindig együtt s ez az eszméknek a kicserélődését nehezíti,
3.) óriási időt vesz el, amit hasznosabban lehetne másra fordítani.

Ez a kártya az oka, hogy nem ér rá az intelligencia, hogy a néppel foglalkozzék semmiféle nemesebb foglalkozásra és altruista tevékenységre nem marad idő. Azt lehetne mondani, hogy a középosztály önképzésének és az intelligencia haladásának legnagyobb akadálya a kártya.

A falu népe a maga elhagyatottságában és műveletlenségében nemesebb multság megszervezésére képes nem lévén a felsőbb osztályoknak, a falu vezetésére hivatottaknak kell arról gondoskodniok népünnepélyek rendezésével.

Víg ünnepélyre nyújt alkalmaz az aratás. Magyar eredetű népszokás, amelynek bizonyos nemzeti vonatkozásai is vannak. Sokan összejönnek, ott rögtön ismeretséget köt a legény a leánnyal, amely ismeretség legtöbb esetben házassággal végződik. Ezeknek az ünnepélyeken, nemesek az aratómunkás, marokszedő leány vesz részt, hanem a föld tulajdonosa is. Az aratólegény megismeri a marokszedő leányt, hogy való-e az arató nunkára, milyen az erkölcs. Minden ilyen népünnepélyen az aratógazda vagy egy részes felköszönti a földbirtokost, ilyen népünnepély volt a Szentes melletti Lajos-tanyán, melyen Kis József Szentetomyai részes köszöntötte fel Kőszeghy Bélát és családját. A verset ő maga készítette, igen eredeti és ugyanazok a szövegek nyilvánulnak meg benne, amelyeket a nép a rádió útján hall és feldolgoz. *)

Jegyzet:* Erre vonatkozó adatokat dr. Harsányi Margit asszisztensem gyűjtötte.

Amikor őseink egy munkát végeztek
 Akkor miniig díszes szép ünnepélyt ültek
 Az asztalra tele serlegek kerültek
 Az ősök áldomást mondva fölhevítetek.

Ezt a régi szokást én is most követem
 Teli poharamat én os most emelem
 Legalsóbb is, mint őseink tevének x
 Dicséretet mondok Isten szent nevének
 Áldjuk őt mindnyájan égi kegyelemért
 Hogy ez a nagy munka ily szépén véget ért.
 A házigazda kedves családjával
 Örvendezzenek az Isten áldásának.

A fiatal úr pedig őszívességeért
 Nyerjen majd Istentől égi és földi bért.
 Az arra érdemes munkások mindnyájan
 Éljenek örömben, tartós boldogságban.

Szép magyar honunkról emlékezzünk végre
 Szálljon áldás, béke a jó magyar népre
 Tiszteljen mindenki kormányzót és törvényt
 Úgy elkerül minden veszedelmet, prvényt
 Gazdag a szegénnyel fogjon testvérkezet.
 Mert ez az út az örökös békéhez és boldogsághoz vezet.

32. §. A hivatalos és társadalmi vezetés.

Az embernek a közületi élete az államban és a társadalomban folyik le. A kettő között lényeges azonban a különbség. Az állam egy hatalmi szervezet, míg a társadalom az egyes embereknek mintegy természetes érzületéből kifolyó laza összefüggésű közülete. Az állam és a társadalom az emberiség történetének minden koron át megvolt és működött csak egymáshoz való viszonyában volt különbség, t. i. hol az állami, hol a társadalmi élet volt erősebb. Nálunk kb. 1820 után a Társadalom gyakorolt befolyást az államra egész a világháborúig. Napjainkban az állami hatalom óriási emelkedést mutat s a társadalom háttérbe szorul, jóformán csak társasági szerepet játszik. Az iskolákat végzett ember, akit a különböző iskolai grádusokon keresztül hozzászoktatnak a rendhez és fegyelemhez, a rendszeres és tipikus gondolkozáshoz és a tanítói tekintély tiszteletéhez sokkal inkább alkalmazkodik az állami hatalomhoz és sokkal inkább bent él az államban mint a falusi ember, akinek mint már többször említettük a jellegzetessége a

természet szerint való gondolkozás és élet. Ilyetén képpen a falusi ember kevésbé él bent az állami gondolatvilágban, különösen pedig a parasztember. A parasztembernek a gondolkozásmódja egészen más, t. i. nem elvi alapokon felépült, mint az iskolákat végzett emberé. Igaz, hogy sok magasabb iskolát végzett ember kerül le a falura, mint orvos, gyógyszerész, stb. ezeknek gondolkozásmódja eleinte magánviseli az iskolás rendszerességnek a jegyeit, és a falu életében is többé-kevésbé megvalósítani akarja az iskolákban tanultakat. A lég-, több ilyen ember vést akar venni a falusi élet irányításában, lassan azonban ő is a természet törvényeinek a hatáskörébe jutván gondolkozása és életfelfogása vést az iskolás rendszerességből és alkalmazkodni kezd a falusi nép gondolkozásához, gyakorlatilag szólva, gondolkozása elméleti jellegét, lassanként elveszíti és gyakorlatiasabb iránya lesz. Ez az oka annak, hogy a falusi intelligencia, lassanként hozzászokik a falusi nép gondolkozásához, és észreveszi azokat az ellentéteket, amelyek az iskolás gondolkozás és a természet tényleges erőhatásai között fennforognak. Akkor már kritizálni kezdi az állami hatalomnak azokat az intézkedéseit, amelyeket annakidején a városi életfelfogása idejében helyeseknek és szükségeseeknek látott. A hosszú iskolás nevelés azonban nem marad nyom nélkül a le Iliében és lakért a falusi intelligencia az állami hatalom elvi alapon történő rendelkezéseit mindig nagyobb tisztelettel és bizonyos megértéssel fogadja, mint a parasztember, aki apáról-fióra már átörökíti a természetesebb gondolkozást. Manapság természetesen az állam nazalom olyan roppant nagy, hogy azzal a parasztember sem tud szembeszállni, legfeljebb forradalmi időkben, hanem egyszerűen megkerüli, vagy elkerüli azt. Azért tapasztaljuk azt, hogy mikor a kormányzat elrendelte a selyemtenyésztés érdekében az eperfák összeírását, vagy jelenleg a baromfitenyésztés érdekében a földműveseknél lévő parlagi tyúkok vagy fajbaromfiak összeírását, akkor a paraszt ember úgy kerüli meg az ebből származó kellemetlenségeket, hogy kivágja az eperfát és leöldösi a tyúkokat, mert annyira ellenszenves neki az, hogy az állam az ő életviszonyaiba beleavatkozzék.

Ugyanezt látjuk ma mikor az államhatalom — pedig igen helyesen — elrendeli a juhász-kutyák veszettség elleni beoltását, de — most már helytelenül — a beoltásnak a költségeit azon a szegény pásztor-emberen hajtja be, akkor ő egyszerűen vagy eladja, vagy elrejt, vagy agyonüti a kutyáját, de kikerüli azt a szabályt, hogy ő fizesse az ojtási költségeket, amelyek nagyobbak, mint az az összeg, amiért kutyát lehet kapni. Ugyanezt látjuk számtalan más intézkedésnél is. Az oka ennek a következő. A közhatalom intézkedései önmagukban véve helyesek, x Se"" a kiviteli módok helytelenek, mert tudnia lehetne azt, hogy annak a szegény pásztor embernek nincs annyi készpénze — hiszen kommencióból él — hogy egy ilyen drága injekciónak a költségeit viselje. Előáll tehát az a helyzet, hogy a közhatalomnak a kezelői egy magábanvéve helyes célt helytelen úton akarnak elérni, mert nem ismerik az odavezető helyes utat, azaz nem ismerik a falusi életviszonyokat. Ezeket a kivitelükben helytelen intézkedéseket a falusi paraszt ember a legközvetlenebb hatóságoktól kapja és ennekfolytán azzal szemben érez ellenszenvet, ami természetes is, hiszen meg az intelligens ember is így jár el. Nekitámad annak a végrehajtónak, aki be akarja rajta hajtani a már egyszer befizetett adót és azt szidja, vagy gorbáskodik a kalauzzal és megtámadja, mert nem akarja elfogadni az átszálló jegyet, amelynek bizonyos vonalakra való érvényességét az igazgatóság állapította meg. Így a világháborúban is azt tapasztaltuk, hogy mikor a fronton lévő katona pár heti szabadságra hazajött és azt látta, hogy a felesége nem kapja meg pontosan a hadisegélyt, ezt mindig a jegyző rosszindulatának tulajdonította és ennek a felfogásnak a következménye lett a szerencsétlen 1918. évi forradalomban a jegyzők megtámadása, lakásaik kifosztása és igen sokszor a jegyzőnek és családtagjainak életveszélyes bántalmazása.

A parasztember csekély igényű és nem sokszor fordul normális viszonyok között a hatóság embereihez, mert a baját saját maga akarja elintézni, de ott segítségben ritkán is részesül, ellenben a hatóság folyton követel tőle valamit, adót, katonát, beszállásolást, ármentesítési járulékot, természetbeni szolgáltatást, erőszakkal beoltatja gyer-

mekét stb. ha ellenben ő fordul — ami ritkaság — a hatósághoz, akkor igán ritkán tapasztalja azt, hogy az ügyét egyénileg bírálják el, hanem hivatkoznak, törvényekre, rendeletekre, elvekre és ezek szerint intézik el dolgát. Ezért ő a hatóságban ellenséget lát. Ezt az ellenséges érzést természetesen átviszi azután az urakra. Igaza annyiban van neki, hogy ő nem szorul rá annyira az államhatalomra, mint az államhatalom öreá. Kert ő megél éneikül az aállamhatalom nélkül, amely tőle valójában többet követel, mint amennyit neki nyújt. Másodszor a mai államhatalom a közadónak nagyrészét olyan kulturális célokra fordítja, amely elsősorban a városban mutatja eredményeit. Ennekfolytán a falusi emberben ez az érzet tanai, hogy az ő .összes 'szolgáltatásai mások érdekében történnek és így aztan ellenszenvvel viseltetik azok iránt, akik neki az államhat alom nevében parancsolnak. Ezt — cényt elsősorban a községi közigazgatásnak a szervei a jegyzők hangsúlyozzák, akik minden egyes kongresszusukon felemlíti]-: azt, hogy a falusi jegyző mindaddig nem lehet rokonszenves a falu népe előtt, amíg az adóbehajtással foglalkozik. Való tény tehát az, hogy ez a rendszer nem jó és más közeget kellen megbíznai az adóbehajtásnak a keresztülvitelével egy külön állami közeget, hogy ez a gondolat helyes ezt az a tény is .bizonyítja, hogy a legutóbbi évek (1932. év) adóbehajtásainál a behajtó hivatalos közegeket sohasem annak a községnek a csendőrörse, hanem egy idegen közcéggé kísérte, ezzel mintegy kormányzat is elismerte azt, hogy a községben levő közhatalmi közegeket nem szabad a falusi nép ellenszenvének kitenni.

A baj már a törvényhozásnál kezdődik, a törvényeket ma minden államban és így Magyarországon is az akkor fennálló divatok korszelleme hatása alatt készülnek, ami annyit jelent, hogy nincsenek tekintettel a természetes életviszonyokra és így elsősorban nincsenek tekintettel a falura.

Az állam elsősorban a törvényekkel, rendeletekkel gyakorol befolyást a falura. És ezeknek a keretében fejlődhet csak a falu. Viszont az állam szervei a hivatalok ügykörükben elsősorban a hivatalos ügyeknek, tehát a felmerült egyes ügyeknek vala-

mint a közügyeknek, a politikai jellegű ügyeknek elintézésével foglalkoznak. A hivatal ma már lassan személytelessé válik, amely az ügyeket elvek szerint intézi el. Ezek az elvek éppen azért mert elvek, szimpatikusak bak a közönség előtt, mint ha az ügyeknek az elintézése személyi szempontok szerint történék, amelyeket inkább protekciós elintézésnek szoktak nevezni, míg az előbbi ügyintézés inkább tárgyi tagosnak tartatik. Ez a felfogás azonban teljesen téves, különösen téves a falu szempontjából, mert hiszen a falusi ember, aki túlnyomólag földműveléssel foglalkozik, az a többszázados jobbágykorszak hagyományainak beidegződéséből él elsősorban éppen a patrimonialis, tehát nagyon is a személyes ügyintézésnek a híve, azonban azt kívánja meg, hogy ez az ő összes életviszonyainak és élet körülményeinek figyelembevételével történjék.

Falupolitikai szempontból tehát a hatóságnak éppen az lenne a szerepe, hogy a népnek ügyes-bajos dolgait előrevigye, azokon segítsen, tehát mintegy az állammal szemben — mint ahogy azelőtt a régi megye dolgozott, mely inkább vette figyelembe a helyi szempontokat, mint a központi hivatal. — Ma éppen megfordítva áll a dolog, a központ nehezedik reá a vidéki adminisztrációra és mindenütt az általános, egyetemes érdekek irányában intézkedik. Ezek olyan érdekek, amelyek nem felelnek meg az egyes ember érdekeinek, sőt azokra egyenesen károsítóan hatnak. Már most a falupolitika éppen azt követeli, hogy a központi vezetésben ne az egyetemes szempontok érvényesüljenek, hanem inkább a vidéki életviszonyoknak figyelembevételével a főtörekvése az legyen, hogy az egyes ember életkörülményei könnyítenek meg, azaz hogy maga az élet tétessék könnyebbé. Ennekfolytán elsősorban a törvényhozásban figyelembe kell venni azt, hogy a törvény ami tárgyalás alatt áll a falusi nép viszonyaira tekintettel van-e, megkönnyíti-e avagy megnehezíti azok életét. E szempontból az összes törvényeket három csoportra oszthatjuk.

Az elsőbe tartoznak azok, amelyek nem hatnak ki a falu népére. Pl. a Közgazdaságtudományi Kar és a József műegyetem egyesítése, egyáltalában nem érinti a falut. Épp így nem érinti az sem, ha bu-

dapesti múzeumokról vagy könyvtárakról törvény készül. A második csoportba azok a törvények tartoznak, amelyek közvetlenül nemcsak bizonyos hatásaikban érintik a falut akár aktív, akár passzív irányban. Ilyen törvény pl. az amely Budapesten egy közúti híd létesítését határozza el. Az annyiban érinteti a falut, hogy nagy költségekbe kerül és ezen költségeknek erre a célra való felhasználása folytán a falu nem részesül olyan intézmények létesítésében, olyan alkotásokban, amelyek ránézve sokkal nagyobb fontossággal bírnak mint amilyen fontossággal bírni a Boráros téri híd Budapest lakosságára. Ha egy szegény országnak mint amilyen Magyarország csak kevés pénz áll rendelkezésére, akkor mindig felmerül a kérdés, hogy az elsősorban mire fordítandó. És mert tudjuk azt, hogy az egész magyar Alföld és ebben a tanyavilág legnagyobb baja éppen az utak hiánya, akkor falupolitikai szempontból fontosabbnak kell tartanunk azt, hogy a rendelkezésre álló összeg elsősorban az alföldi utak kiépítésére fordítottassék. Ennek a törvénynek a meghozatalában tehát már igenis érdekelve van a falu, ha nem is közvetve, de közvetlenül.

Végül a harmadik csoportba tartoznak azok a törvények, amelyek egyenesen és elsősorban a falura vonatkoznak. Ilyenek pl. a községek alakulására, az egyes megyék beosztására, a járások beosztására, a tanyai központok létesítésére, a kirendeltségek létesítésére vonatkozóak. Éppen azért mert minden egyes esetben megállapítandó az, hogy az egyes törvényjavaslatok mely kategóriába tartoznak, illetőleg, hogy a harmadik csoportba tartozó törvényeknél mi a helyes teendő, gondoskodni kell egy szervről, amely minden egyes törvénytél ezt a szempontot vizsgálja. Azaz gyakorlatilag szólva amint ma van az igazságügy minisztériumban osztály, amely minden egyes törvény javaslatot átvizsgál abból a szempontból, hogy az először megfelel-e az egységes jogi elveknek, másodsorban, hogy nincs-e az ellentmondásban a meglévő törvényekkel, éppen úgy kell létesíteni a miniszterelnökségnél, vagy a földművelésügyi minisztériumban egy olyan osztályt, mely minden egyes törvényjavaslatot átvizsgál abból a szempontból, hogy van-e annak a törvényjavaslatnak valamilyen hatása

a falu népére avagy nem és ha azt találja, hogy van, vagy lehet, akkor a törvényjavaslat miniszteri indoklásához hozzáfűzi a maga észrevételeit. Ezt a kívánságot az 1933. évi november hóban Budapesten tartott országos falukongresszus kifejezésre is juttatta azáltal, hogy követelte, hogy belügy és a földművelésügyi minisztériumban egy úgynevezett falupolitikai ügyosztály létesíttassék, mely minden e két minisztériumból kikerülő törvényjavaslatot átvizsgáljon és átdolgozzon. A kongresszusnak ezt a helyes célkitűzését ki kell bővítenünk olyképpen, hogy ne csak a földművelésügyi és a belügyminisztériumok törvényjavaslatai vizsgáltassanak át, mert hiszen egy büntetőjogi avagy magánjogi törvény sokkal jobban belevághat a falusi ember életviszonyaiba mint egy földművelésügyi törvényjavaslat. Célszerűbb tehát csak egy falupolitikai osztályt felállítani, amelynek cenzúráján azonban minden törvényjavaslatnak át kellene mennie a fent kifejezett cél elérése végett.

Abból persze nem következik az, hogy a törvényhozás ennek az osztálynak a véleményét minden egyes esetben figyelembe is vegye, de azt mindenestre elérhetjük vele, hogy a törvényhozás tudja, illetve figyelme felhívatik arra, hogy ennek a törvénynek milyen hatása lesz a falunak az életviszonyaira. Eddig sok törvény ment keresztül olyan megszövegezéssel, amely végeredményben ártott a falunak csak azért mert a törvényhozás tagjai falupolitikai szempontokra nem is gondoltak a törvény megszövegezésénél. Hogy azonban ennek a falupolitikai osztálynak sikere legyen, ahhoz természetesen az is szükségeltetik, hogy maga a társadalom is foglalkozzék ezzel a kérdéssel és mintegy nyomást gyakoroljon a közvélemény útján a törvény hozásra. Az éppen megfelelne a parlamentarizmus azon követelményeinek, hogy annak útján a társadalom gyakoroljon befolyást az államra, illetőleg annak összes hatalmi szervezetére.

Ilyen társadalmi befolyás gyakorlására lenne hivatva a sajtó. A sajtó azonban ezt önmagától fogva nem fogja megtenni, mert hiszen a sajtó elsősorban a városi életnek a hangadója. Ami nem is csoda, mert a városi tényezők hozták létre. Éppen azt, hogy

a falusi élet annyira elmaradott volt a városi sajtó nagymértékben előmozdította. Ezért okvetlenül létesíteni kell egy olyan sajtóorgánumot amely a falusi élet követelményeit képviselje. Ez nem létesíthető a kormány által, mert hiszen ez ellentmondás lenne. Mert ebben az esetben a kormány gyakorolna befolyást a falura, de meg a változó kormányok közül bármelyik meg is szüntethetné. Ennek a sajtónak tehát a mezőgazdasági összerdekeltség erejéből kellene létesülni el. Magyarországon több ízben próbát tettek aziránt, hogy egy kimondottan agrársajtót létesítsenek. Ilyen volt a "Hazánk" című lap, amely azonban rövid fennállás után megszűnt. A Gazdaszövetség is létesített egy ilyen irányú lapot, amely "Szövetkezés", majd később "Barázda" néven jelent meg. Mikor Rubinek Gyula a Gazdaszövetséget létesítette, akkor ennek két lapja is volt, az u. m.: "Falu" amely inkább a falu vezetésének a problémájával foglalkozott és a felü intelligenciájának lehetett, a lapja és az "Új barázda" amely mintegy politikai kontraplapja volt a "Barázda"-nak és ennekfolytán nem is érhetett el sikert, mert hiszen inkább vetélkedés volt a két lap között. A Faluszövetség inkább személyi tekintetből mintsem tárgyilag is indokolhatólag a "Falut"-t beszüntette és ma csak egy lap a "Vasárnap" jelenik meg hetenként egyszer, amely a falu felfogására alkalmazva a héten történeteket ügyesen és a falu népe által kedvelt módon adja elő mondanivalóját, de inkább az elmúlt hét történetének a rövid kivonatát tartalmazza, mintsem iránytadó orgánuma lenne a falu népének, ami már azért sem volna lehetséges, mert kellő függetlenséggel nem rendelkezik. Azt kell tehát mondanunk, hogy ezidő szerint a falu népének nem áll egy olyan sajtó a rendelkezésére, amely alulról fölfelé kiépítve a falu Összes életviszonyaira vonatkozólag mint a falunak kétségbevonhatatlan és hatásos orgánuma jelentkeznék. Azt lehet mondani, hogy ezidőszert nálunk még nem sikerült olyan lapot alapítani, amely egyrészt világosan és határozottan kifejezné a falusi népnek a kívánságait, másrészt pedig megfelelő szerkesztői gárdával ellátva a sajtónak közvéleményt formáló tényezője lehetne a falun.

Szükséges lenne egy társadalmi vezérkar amely ismindenkitől függetlenül tudományosan foglalkoznék falupolitikai kérdésekkel és kebelében egyesítené úgy, az egyetemi nivójú szaktudományt mint mindazokat a tudományos és szépirodalmi törekvéseket és megnyilvánulásokat, amelyek a faluval akár érzelmi, akár gazdasági és technikai téren kapcsolatban vannak és vagy a falu hangjának valamilyen megnyilvánulásai vagy pedig szintén világító szerepet féltenének be a falu ezidő szerinti sötétségében. Ezelőtt három évvel és másodszor éppen napjainkban több agrárius szaktekintély foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a magyar tudományos akadémia szervezetének megfelelően egy u. n. agrár akadémia létesítsen, amely agrárpolitikai és faluszociológiai kérdésekkel foglalkozzék, ha ez valóban létrejönne akkor legalább kapnánk egy olyan szervet, amely a falu összes élet nyilvánulására vonatkozó kérdéseket ismeri és tárgyalja.

33. §. Falufejlesztési törekvések.

A falufejlesztésnek az a célja hogy a mai mindenképpen elhanyagolt falut amely nem alkalmas arra, hogy a nagyobb kényelemhez és kultúrához szokott városi lakosság igényeit kielégítse, olyanná tegye, hogy ez a városi lakosság is szívesen térjen óda vissza. A falufejlesztésnek két fő része van, u.m. 1) 'technikai és 2) kulturális.

Technikai falufejlesztés.

Mindaz amit a falupolitikáról eddig írtunk a falu lelkiállapotának és az eddigi elmaradottság okának vázolója volt. Azt azonban, hogy miként kell a falut fejleszteni, hogy a mai roppant nagy elmaradottságból magasabb színvonalra emelkedhessék, csak ezekután kell részletesen megtanulnunk. Azzal tisztában kell lennie mindenkinek, hogy ha a magyar falut nem emeljük az eddiginél sokkal magasabb színvonalra, akkor országunk menthetetlenül elpusztul. A falu gazdasági, fejlesztésének a technikai és

kulturális fejlesztés egyaránt alapja.

A falu mai elmaradottságának főoka a rossz utakban keresendő. A mai rossz utak miatt a magyar falu, különösen az alföldi falu ősszel télen és tavasszal teljesen el van zárva a világtól, terményeit nem tudja tovább szállítani és azok akik meg akarják venni nem tudnak odamenni. A falaton somogyi oldalán érő jobbfajta szőlőknek a borát német kereskedők akarták megvenni, a rendkívül rossz utak miatt nem voltak képesek kiszállani és így a borvétel is elmaradt. A rossz utak miatt a falu intelligenciája (pap, tanító, jegyző, gazdatiszt) nem mehet, el a szomszéd városba, hanem helyben kártyázással és borivással tölti el az idejét. De a rossz utaknak gazdaságilag kedvezőtlen hatása abban is nyilvánul, hogy ha halaszthatatlanul el kell menni valahova, akkor romlik a kocsi, a ló és szerszám. Ennek a romlásnak az értéke sokkal nagyobb mint amennyibe került volna a jó úthoz való hozzájárulás. A rossz karban tartott utak azonban mégis javítandók, de mindig csak akkor, amikor az ut már teljesen elromlott. Ez az úti terhek viselőinek folytonos zaklatásával jár és a falu lakossága nagy ellenszenvvel viseltetik az intéző közigazgatással szemben. Ebben is az a magyar teimészet nyilvánul, mely mindig lassan és mindig csak annyit, tesz, amennyit okvetlenül kell. Az előrelátás az előre való gondoskodás teljesen hiányzik úgy a közigazgatás, mint a társadalomban. Egyetlen gyökeres orvoslása ezeknek sóhajoknak a megfelelő kőút hálózat építése. Ha ez más-kép nem megy, nevezetesen az állam nem csináltatja vagy maga kölcsönt nem ad rá, akkor a falu vegyen rá kölcsönt, vagy adja el földjének egy részét, de okvetlenül csináljon kifogástalanul megépített kőutat, amelynek az oldalán mezőgazdasági kisvasutat is célszerű vezetni. Előrelátható, hogy a jövő közti kedésének a legfőbb tényezője az autó lesz. Szedjen a község vámot a községen keresztülmenő nem helybeli kocsistól és autóktól. Ilyenmódon is hozzájut a szükséges jövedelemhez vagy a teljes kölcsön megtérítéséhez. Az 1933 évi május 27-én megtartott szegedi tanyakongresszuson elhangzott beszédekben, melyeket a legkiválóbb szakemberek tartottak, úgyszólván kivétel nélkül a rossz utakat okol-

az Alföld elmaradottságáért.

Az út után legfontosabb a vízvezeték. Nem Minden faluban van vízvezetékre szükség. Mert vannak olyan falvak — bár csekély számban — amelyeknek nagyon jó ivóvizük van akár forrás, akár pedig kút vizük. Amíg jó útra kivétel nélkül minden falunak szüksége van, addig nincs minden falunak szüksége vízvezetékre, mert némely falunál olyan kedvezőé]: a viszonyok, hogy természetes forrása van, amely kitűnő ivóvizet ad és mindenki könnyen hozzáférhet, s hazahordhat ja az ivóvizet. A kisebb falvakban a forrást nem is kell az egyes házakhoz elvezetni. Némely helyen ha nincs is forrásvíz, de könnye felszínre hozható kitűnő egészséges talajvíze von. Az ilyen falvakban sincs szükség különleges vízvezetékekre, mert hiszen magánosok által ásatott kutak segítségével könnyen hozzá lehet jutni a vízhez. Itt tehát csak a kutak ásásánál bizonyos rendészeti szabályok betartására van szükség, de csak ott ahol sem forrás nincsen, sem megfelelő jó talajvíz. Itt van azután szükség arra, hogy jó vízről gondoskodjunk.

A falu népe mindezt nem hiszi. A Balaton környékén 1925. június 1-én tartott udvarjárás és háztalalmazás alkalmával a nyaralók részére kiadott lakásokban is nagyon sok falusi háztulajdonost azért nem lehetett jutalomban vagy elismerésben részesíteni, mert kútja csak pár méternyire feküdt a disznóóltól, trágyagödörtől stb. Bég hozzá többnyire úgy, h gy a fertőző helyek magasabban feküdtek és a kút mélyebben. Kivel a nép ennek a körülménynek veszedelmes voltában nem hisz, rendeleti utón kellene a kutaknak szemét és trágyagödörtől való távolságát és fekvési helyét megállapítani.

Általában mindenütt rendkívül fontos lenne a köznépet, valamint a közülök kikerült tanácsbelieket arról meggyőzni, hogy a jó víznek milyen nagy a fontossága.

Az alföldi artézi kutak nagyrésze haszontalanul folyik el a községen keresztül. Valahol a hártárban pocsolyát alkotván, ahelyett, hogy összegyűjtve csatornába vezethetvén először fürdőnek, azután öntözési célokra használnák fel. A víznek gazdasági értékéről a magyar fajnak sajnos egyáltalában nincsen érzéke.

Ott ahol sem forrásvíz, sem megfelelő talajvíz nincsen s az artézi kút fúrása sem vihető keresztül vízvezeték létesítendő, miután azonban a falu lakossága a víznek közegészségügyi és gazdasági fontosságáról meggyőződve nincsen, hosszúidon át az iskolákban és iskolán kívüli előadásokon a nép figyelmét fel kell hívni erre és nagyon jó, ha a községi, előjáróság vagy községi tanács tagjait elviszik olyan városokba és falvakba, ahol megfelelő víz és megmutatják nekik azt, hogy milyen nagy fontossággal bír a jó vízvezeték. Így vitték keresztül a mezőtúriak is az artézikutak fúrását, elvívén az azt ellenzőket Hódmezővásárhelyre, megmutatták neki Nagy András Jánosnak híres kútját.

Ha a községnek már megfelelő útja és vízvezetéke van, akkor de csakis akkor kell gondoskodni villanyvilágításról is. A faluban a világítás nem bír olyan nagy fontossággal mint az úthálózat és a víz, mert a falusi ember korán fekszik és korán kel. S munkájának főrésze a nap járásához igazodik. A villanynak tehát abból a szempontból van nagy fontossága, hogy azt ipari hajtóerőül lehessen felhasználni, avagy hogy a házak asszonynepe vagy a kosárfonással foglalkozók megfelelő világító eszközzel rendelkezzenek. Ahol vízforrás áll rendelkezésre ott természetesen áramot szolgáltató erőül a vizet kellene falhasználni.

A csatornázásnak kisebb falvakban kisebb a jelentősége és tulajdonképpen inkább csak a nagyobb lakosságú községekben van rá szükség, ahol közintézmények, iskolák és internátusok is vannak, egyébként a pöcegödrök megteszik a szükséges szolgálatot. A szemét sem olyan sok a kisebb falusi házakban úgy, hogyha a trágyadombra kerül is nem baj — habár a trágyának nem is mindig használ — egészségügyi szempontból a szemét elvitele csal: nagyobb helységeken valamint a fürdő és üdülő helyeken bír nagy fontossággal.

A házak egészségügyi fontosságáról már előzőleg, mikor a lakóházakról beszéltünk volt szó. Itt inkább a házak külső csinoságáról kell beszélnünk. A ház nemcsak egészségügyi szempontból bír nagy fontossággal, hanem az egész családi életnek központja. Tulajdonképpen minden csajkádnak önálló házzal kellene bírnia. Ha a fiataloknak az öregekkel

egy házban kell lakniok, akkor már az egymástól különböző gondolkozásból elkerülhetetlen az összeütközés. Minden család egyed s ez az egész házi berendezésben kell, hogy kifejezésre jusson. A felforgató tanok ellen és a lélekmegölkő lélektelen kommunizmus ellen leghatékonyabb ellenszer azok önálló saját ház. Egész határozottan állíthatjuk azt, hogy a szociális kérdés megoldása ebben a pár rövid szóban foglalható össze: "Minden családnak legyen saját háza és maga lakjék benne".

Nálunk Magyarországon ez faluhelyen úgy is volt, kost azonban a faluba is beköltözött a lakás-szükség, Nagyatádi Szabó Istvánnak legnagyobb érdeme éppen az, Ijogy módot adott a kisemberek házhely szerzésének. Érdekes, hogy ezen igazi érdemét legkevésbé méltatják, hanem sokkal inkább politikai cselekvéseit és vezérségét. A magyar embernek még mindig nincsen érzéke szociális kérdések iránt. A saját tulajdont képező ház az a terület, ahol az ember falujába s azon keresztül hazájába ereszti gyökerét. A háznélküli ember tulajdonképpen gyökérkelen. Hogy a háznak élis mint a családi élet alapjának és így a hazaszeretet alapjának annyira privilegizálnak kellene lenni, mint ahogy privilegizálva volt azelőtt a görögöknél a templom, vagy a magyar nemesi korban a nemesi kúria és amennyire privilegizálva van az angol ház.

A családi ház ápolása az ősök iránti kegyelet megörzése végett a háznak az elhunytját is ház kertjében kellene eltemetni, hogy ilyenmódon annak emléke mindig a házban maradjon. Kétségtelen, hogy óriási hatást gyakorolna és rendkívül fejlesztené a családi összetartozást és a szülőhelyi ragaszkodás iránti érzéket. Mint az a kínai és japán példa is bizonyítja. A halottaknak saját házuk kertjében való eltemetése még a templomkörüli temetésnél is sokkal nagyobb hatású és fontosságú. Közegész ség*-ügyi szempontból pedig semmiféle veszedelmet nem jelent, ha a sirgödör elég mélyre ásatik és a holttest kellő egészségügyi rendszabályok betartásával temette tik el. Tehát fertözó esetekben fertötlenítéssel, megfelelő koporsó használatával stb.

A háznak ezen nagy jelentősége mellett természetesen esztétikailag is kellő csinossággal kell

bírnia, mert egyrészt akkor kötei le igazán lakóit, akkor szolgálat kellemes érzést, ha nemcsak tiszta, de egyszersmind csinos is, s ezáltal az esztétikai érzést finomítja. Nincs csúnyább látvány, mint mikor az ember az utcán végigmegy s ott a házak össze-vissza vannak építve, az egyik kijebb, a másik beljebb. Az egyik erre, a másik arra néz. De bármilyen egyenes vonalban legyenek a házak építve valamely faluban, ha minden ház egyforma, nem keltenek barátságos látványt, mint pl. a fóti „suum quinque“ (mindenkinak a magáét) telep, amely gr. Károlyi Lászlóné nemes lelkéből és áldozatkészségéből jött létre, minden nagyszerűsége mellett azért nem szép. mert házai mind egyformák. Ellenben az Esztergom megyei Bodrog községben a bánya társulat által létesített munkástelep azért kelt az emberben esztétikailag is kellemes hatást, mert ott minden ház más. Mert a változatosság, a tarkaság jobban megfelelnek a természetnek. A hullámos vonal az esztétikailag szebb vonal, mint az egyenes. Ezért szebbek a virágzó rétek ezerféle virágaikkal, mint a szabály szerűen kiültetett egyforma kerti virággyak.

A faluban minden ház úgy építendő, hogy annak nemcsak vetemény és gyümölcsös, de virágos kertje is legyen. Némely magyar faluban követett az a szokás, hogy a virágos kertek. u. n. kiskertek a ház előtt az utca felé eső részen vannak, ami nagyon szépen emeli már magát az utcát is, azonkívül az utcáról beszűrődő port is részben felfogja. Falu helyen ezt a kis kertet rendszeren eladó lány gondozza, ebből kapja a legény a kalapja mellé tűzendő bokrétát. Legszebb, ha ezek a kis kertek az u. n. paraszti virágokkal vannak beültetve. Ezek pedig a rozmaring, viola, sarkantyúvirág és levendula. A muskátlinak vagy fuxiának inkább az ablakban van a helye. (Muskátlis kis ablakok) Az ilyen kis kert nemcsak esztétikailag szép, de egyszersmind finomítólag hat az azzal foglalkozóra, másrészt hasznot is hozhat, mert a főlöleges virágokat a városban el is lehet adni. A most szokásba hozott kert díjazásoknál mindig arra kell vitázni, hogy ez a virágos kis kert a falusi életnek feleljen meg és megtartsa falusi jellegét. Tehát nem a magas kertészeti tudományt igénylő egzotikus virágok legyenek abba tűzelve, ha-

nem a paraszt virágok. Nálunk Magyar országon még egyáltalában nem fejlődött ki a házépítésben a magyar stílus. Építészeinknek lenne a feladatuk elsősorban a méltán nagyhírű budapesti műegyetemnek, hogy a magyar építészeti stílust megteremtse. Ma is szokásos a faluban, hogy a házra felírják, hogy mikor épült és ki volt a gazda. Ezt a helyes szokást meg kell tartani. Egyébként azonban a magyar házak más felírást nem szoktak viselni. Holott a házaknak kis mondatokkal, jelmondatokkal való ellátása és esetleg külön elnevezése, végtelenül poetikus és az utcán végigmenőre nagyon kedvesen, otthonosan hat. Ezenkívül az ilyen jelmondatoknak nevelő hatásuk is van. A család tagjai azt folytonosan szemük előtt látván, a jelmondatban lévő értelmi jelentésnek erkölcsi hatása a kedélyen és a léleken okvetlenül mély nyomokat hagy. Éppen úgy mint azelőtt a nemesi családokban a nemesi és családi jelszó.

Németországban nagyon szokásos a lakóházaknak ilyen felírással való ellátása.

A magyar költőknek, Vörösmartyknak, Petőfi-
nek, Aranyknak, Tompánknak sok száz sora van, amely sok szívet lelket felemelő gondolatot tartalmaz és amelyek ha a házak falán olvashatók volnának, mint tanítások állandó folytonos hatásukkal, lassan, de biztosan finomítanák a falusi nép lelkét, mélyebbé tennék kedélyét és kifejlesztenék benne az ember és a háza szeretetét és a munka szeretetét éppen úgy mint ahogy ezt a bibliai igék, matematikai képletek és a fizikai törvények képleteinek összefoglalása megteszi szókra, akik ezzel foglalkoznak, kifejlesztvén bennük szakmájuk iránti szeretetét egy rövid pár mondatban, megtartván azok alapismeretét. Kis eszközöknek látszanak ezek, de nagy tömegben állandóan alkalmazva megdönthetetlen hatást idéznek elő, amint az utas ember évek és évtizedek múlva is visszaemlékezik azokra a szép tájakra, amelyeken áthaladt és szók növelik esztétikai érzékét. Éppen úgy egy csinos ház, egy tiszta szép rendes falu is kellemes érzést kelt az átutazóban. De még inkább a falu lakójában, aki ha távol is van a falutól mindig visszaemlékszik arra és ez a visszaemlékezés elszakíthatatlan köteléket képez. Ezért a házak csinosága mellett magának a falunak a külső csínjára is nagy súlyt kell helyezni, amit a szép

házak mellett tiszta és rendezett utcákkal lehet elérni. A magyar falunak az utcája ritkán kelt kellemes benyomást. Többnyire girbe-görbe, hepe-hupás az esővíz pocsolyákat képez rajta. Télen a cipőt is lehúzó dágvány van rajta (a vendégmarasztaló sár), tetele van locs-poccsal, amely a cipőt és a ruhát rongja, a kocsit és a szerszámot tönkre teszi, tisztítása óriási munkát igényel. Nyáron ezzel szemben az utca rettenetesen poros, ez a por ellepi tönkreteszi a ruhát, a tüdőt, nagyon sok betegségnek az okozója, bemegy a lakásba, folytonos tisztogatást igényel. Ez a porfelhő belep mindent. Már júliusban szürkévé teszi a fákat és a virágokat. Keleties, ázsiai, elmardt képe van az ilyen faluknak. Az utca közepe, de még a járda is a rajta áthaladó állatok trágyájától piszkos, ebben a piszokban és porban játszanak a gyermekek. Piszkosan maszatosan ülnék le az étkezéshez, mennek az iskolába, igen nagy igazság van abban, hogy a környezet óriási befolyást gyakorol az emberre; A télen sáros, nyáron poros falunak a lakói nem lehetnek fogékonyak semmiféle kulturális haladás iránt. Az utcai por ellen nem kell okvetlen nagy zajt okozó kövezet vagy aszfaltos utakat csinálni, csak gondozni, söpörni az utat, de természetesen nem úgy mint az nálunk történni szokott, hogy az utcát öntözés nélkül söprik, irtózatot port vernek, s a port kupacokba gyűjtik, hogy azt napok múlva elhordanák, ha addigra a szélismét fel nem venné. Első dolog tehát az utcának a seprése, ill. ott ahol víz van igen könnyen keresztülvihető locsolása. A por felfogását, legalább is házakba való behatolását nagyrészt akadályozza az utca két szélére ültetett, lehetőleg dupla fasor és bokor. Némely helyen pl. Cegléden a vasúti utcában ez olyan szépen van megcsinálva, hogy az érkező utas kedvező képet szerez magának a városról. A fa és bokor porfelfogó hatásán kívül esztétikailag is emeli a várost. Némely faluban mint pl. Püspökhatvanban minden gazda köteles a háza előtt fát ültetni, mégpedig gyümölcsfát, milyen gyönyörű lehet ez a falu a fák virágzásakor! Mennyi hasznot hajt az egészséges gyümölcs! Némely vidéki faluban és városban nagyon sok az akácfa, ennek poetikus hatása kifejezésre jut abban a magyar dalban: „Tele van a város akácfa virággal.“

A kulturális falufejlesztésnek sok oldala van: ide tartoznak a községi és egészségügyi kérdések, ide tartozik; a falu társadalmi életének, elsősorban a kedélyéletének a fejlesztése. Mindezen kérdéseket országos és nemzetközi falukongresszusokon szokták tárgyalni, minden olyan korszakban, amelyben a kulturális fejlődés nagyon előrehaladott és különösen a kifejlődött városi kultúra idejében a természetes visszahatás törvényénél fogva a vidéki falusi élet iránti vágy fogja el az embereket. Ugyanígy tapasztaljuk a falusi emberrel való törődést nagyobb világháborúk után. már az ókorban a rómaiak nagy háborúi után a harcokban résztvevő katonáknak földhözjuttatás a egyike volt a legnagyobb problémáinak és most is a világháború után előtérbe lép a falu és a falusi néposztállyal behatóan kezdenek foglalkozni, mindenütt keletkeznek egyesületek, amelyek célja a falu népével való foglalkozás. Így különösen Németországban, ahol több ilyen egyesület van, pl. Stuttgartban "Der Stutzgarter Verein zur .hlf a in ausserordentlichen lotst and s füll en auf dem Lande!. A "Ländlichen HirtSchaftsverein Rühren", Der Schleswig-Holsteinische Verein für Ländische Kohlfart und Heimatspflege", "Mecklenburgischer Landesvazejn für ländische Vohlfarts und Heimpflege", Rheinischer Verein für ländische Hohlfarts und Hóimat spf Lege", "Deutscher Verein für ländische Wohlfarts und Heimatspflege".

Hzen egyesületek bizonyos időszakokban „összejöveteleket, kongresszusok, t tartanak, ahol különböző, a falu életére vonatkozó kérdéseket beszélnek meg, folyóiratokat és füzeteket adnak ki pl. ilyen "Pommerisches Heimatsbuch", azután ilyenek az említett "Deutscher Verein" kiadványai: "Alté Lándl. Wohlfartspflege", "Der Lauerstand als hüter der Heimat un.. des Volkstums", Schlesische Dorf-tage", Wohlfahrtsarbeit auf einem schlesischen Rittergut" "Organisation und Aufgabe der ländischen Fortbildungsschulen", "Der Zrüppel und die keichsführs oygeve rordnung", "Volks er zieher statt Lürokrat",

Ezenfelül nemzetközi kongresszusok is tartanak. Egy 1925-ben Belgiumban az egész belga háztartási tanfolyam, amelyben kereken 1200 egyesület vett

részt. 1926-ban június 19-én Brüsszelben a falufejlesztési kongresszus, melynek folytatásaként tervbevételezték 1927-ben Amerikában egy falufejlesztési kongresszus, Mindezek az összejöveleken jóformán ugyanazok a kérdések kerülnek megvitatás alá, bizonyosságául annak, hogy a falunak az elhanyagolása a múlt század végén és a jelen század elején egyforma az egész világon és, hogy jóformán mindenütt ugyanazok a bajok jelentkeznek.

Korunkban a nemzetközi egyesületeknek mindig nagyobb jelentőségük lesz. Ezek közé tartozik az u. n. 'Zöld internacionale'. Szemben az u. n. 'Vörös internacionale'-val, amely az ipari munkások szervezete, a fekete internacionaleval, amely a fekete reverendát viselő papságnak, különösen a római katolikus papságnak, a közös gondolkozását jellemzi és a sárga internacionale-val, amely a zsidóságnak a nemzetközi közösségét jelenti, meg kell különböztetnünk a zöld, internacionálét a nemzetközi agrárszervezést.

Ez a zöld internacionálé azonban elsősorban gazdaságpolitikai kérdésekkel foglalkozik és a falunak közös dolgait a maga egészében nem tárgyalja. Az egyes országok ilyen irányú szervezetinek nemzetközi egyesülete még ezidő szerint nincs megszervezve, de előrelátható, hogy amint a kongresszusok, nemzetközi értekezletek mind gyakoriabbá lesznek ezen érdekeknek is meglesz a nemzetközi közös szervük. Jelenleg is foglalkoznak már faluvédelmi kérdésekkel a Római mezőgazdasági Intézetben, valamint az Amerikai Rockefeller nemzetközi nevelésügyi hivatal is nagyon érdeklődik az ilyen kérdések iránt, az ő emberei Wicklif Rose Hutchinson és Mann Magyar országon is jártak és anyagilag is támogatták, különösen a falu közegészségügyét és oktatási mozgalmait.

Nemzetközi falufejlesztési kongresszusok.

A falusi jólét hivatalos előmozdítása és a szülőföld iránti szeretet öntudatos fejlesztésének eszméje az Észak Amerikai Egyesült Államokból indult ki, ahol ezekkel a kérdésekkel már évtizedek óta foglalkoznak. Az amerikai vidékinép érdekében megindított mozgalom 1908-ban indult meg Roosevelttel

Tivadar elnök kezdeményezésére. Roosevelt elnök állította fel a tételt "hogy a mezőgazdaságnak érdekei az egész emberiségnek az érdekei". A jó mezőgazda lehet megelégedve, habár bő a termés és jó az állat állomány, mert nem egyedül ezek a jólét előfeltételei. Roosevelt, sir Rorace Plunkett javaslatára egy bizottságot küldetett ki a Talusi nép problémáinak és a falusi létfeltételek tanulmányozására. Hoover elnök nemrégén hirdette St. Luisban, hogy a mezőgazdaság problémája nemcsak a gazdálkodás problémája, hanem társadalmi probléma, mert a birtok nem lehet egyedül csak a munka helye hanem azon a munkásnak es családjának jólétben kell élnie. Sőt a mostani elnök, akit szintén Rooseveltnek hívnak és mindenütt hangsúlyozza a falu és általában a vidéki élet ápolásának a fontosságát. De a Római Nemzetközi Intézet megalkotói 1905-ben is gondoskodtak már egy szakosztály felállításáról, amely mezőgazdasági és társadalmi kérdésekkel foglalkozik. E tárgyban már eddig is értékes bibliográfiai művek jelentek meg. Így a belga de Vuyst "Értekezés a falusi család társadalmi és erkölcsi helyzetéről" és a spanyol Bilboa: „A földművesek gazdasági helyzete tárgyában folytatott vizsgálatokról“. "Jelentés a falu elhagyásáról" stb.

M. de Vuyst a belga földművelésügyi minisztérium tiszteletbeli főigazgatójának indítványára 1925 nyarán Bruxellesben Nemzetközi Bizottság ült össze, amely a falufejlesztés előmozdításának kérdésével foglalkozott. Az eszmecserének eredménye volt, hogy külön nemzetközi intézmény létesítését határozták el, amelynek feladata legyen a falusi élet fejlesztésének kérdésével foglalkozni. Ilyen bizottság alakult 1926-ban Bruxellesben "Bizottság a falusi élet szépítésére" (Commission pour l'embellissement de la vie rurale) címmel, még ebben az évben tartották meg Bruxellesben az első nemzetközi kongresszust, amelyen legelőször foglalkoztak nemzetközileg a falusi élet fejlesztésének kérdésével. Nagy jelentőséget kölcsönzött eme kongresszusnak az, hogy ezen az amerikaiak tekintélyes számban jelentek meg. Az ezen alkalommal felállított alapelvek szerint a falu fejlesztésének három fő irányzatban kell történnie, u. m. technikai, mezőgazdasági és társadalmi irányban. Az amerikaiak indítványára jött létre azután a második nemzet-

közi kongresszus, amelyet 1927-ben Michigan-ban tartottak meg, 1928-ban ismét összeült egy nemzetközi bizottság Bemben, ahol a magyar Faluszövetség indítványára elhatározták, hogy a harmadik kongresszust Budapesten tartják meg és ez alkalomra a következő három kérdés tárgyalását tűzték ki:

1.) Először, mely intézmények szolgálnak a falusi jólét és az otthon gondozásának az előmozdítására és miképpen kellene ezeket szervezni s jövőben.

2.) másodsor miképpen szervezendő a falusi élet fellendítése érdekében az iskolai és iskola utáni nevelés.

3.) Harmadszor mi a jelentősége, a falusi élet fejlesztése szempontjából a jelenkor agrármozgalmainak.

Az első kérdéshez a felszólalások után a következő összefoglaló jelentés alakult ki.

Az elérendő cél: tökéletesebb művelési módok és gépek alkalmazása, a földművesek szakképzése, utak kiépítése és egyéb közművek létesítése, földműves egyesületek alakítása, lakás és berendezés javítás, kertek létesítése stb. Sportklubok, társadalmi egyesületek szervezése, országos kongresszusok tartása.

Megállapították továbbá, hogy a Római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet külön szakosztálya igen alkalmas arra, hogy e tárgyban a Nemzetközi Bizottsággal állandó érintkezést tartson fenn.

A vidéki (falusi) népnevelő kiképzésénél a következőkre kellene súlyt helyezni (de Vuyst konklúziója)..

1.) ki kell emelni a mezőgazdaság nagy jelentőségét a közgazdaság szempontjából.

2.) A földműves foglalkozásának és a falusi családi életnek nagy jelentősége egészségügyi és erkölcsi szempontból és a társadalmi rend állandósága szempontjából.

3) Minő nevelési módszerekkel javítható a falusi család erkölcsi és társadalmi jóléte.

4.) miként szervezendő a falusi elemi iskolai oktatás és a mezőgazdasági oktatás a falusi élet fejlesztése érdekében.

5.) Mi módon javíthatók a falusi élet felté-

telei és pedig a jobb lakás, a nagyobb kényelem, villamosság alkalmazása, rádió, a földműves munkájánál: racionalizálása, házi ipar, otthoni szórakozás.

6.) Közlekedési eszközök javítása, közművek létesítése.

7.) Oktató összejövetelek.

8.) P-lusi könyvtárak, ifjúsági egyesületek, tudományos egyletek.

9.) A falusi élet s©etológiájának tanulmányozása.

10.) Segélyező egyletek létesítése.

A theoretikus kiképzést a gyakorlati kell, hogy kövesse. A vezetők részére kis kézikönyvet kell kiadni, amelyekben útmutatást kapjanak a falusi élet fejlesztése érdekében való teendőkre vonatkozólag. A kongresszus tárgyát képező második kérdéshez t. i., hogy miképpen szervezendő a falusi élet fellendítése érdekében az iskola és az iskola utáni nevelés; történt felszólalások alapján, összefoglalásként a következő alapelveket állították fel:

1.) A falusi népiskolában a tanítás a szülőföld iránti szeretet elvéhez alkalmazkodólag olyképp történjék, hogy a tanulóknak a hazai természet jelenségei és eseményei akként fejtessenek ki, mint amely el: az emberi élethez közel állanak. íínel jobban lép előtérbe a közgazdasági életben a mezőgazdaság, annál többet kell a falusi népiskolában ezzel fogl Ikozni. Kívánatos a kézügyesség megszerzése a mezőgazdasági és kerti munkában is. Lényeges előfeltétele, hogy a tanítás az anyanyelven történjen.

2.) A vicéken annyi népiskola és olyan helyen legyen, hogy az a gyermek által nehézség és egészségük veszélyeztetése nélkül — télen is — elérhető legyen.

3.) A tanterv felállításánál úgy a falusi lakosság mint a mezőgazdasági szakoktatás képviselőinek befolyást kell biztosítani.

4.) A falusi népiskolát különleges beállításában nem szabad a városi mögé helyezni, sőt inkább arra kell törekedni, hogy éppen a falusi nép alacsonyabbfokú képességeire való tekintettel a fa-

lusi iskolák jobban legyenek felszerelve mint a városiak.

5.) Ahol nem az állam, hanem a község (tanyacsoport) viseli az iskoláztatás költségeit, ott megfelelő tehermegosztással kell gondoskodni arról, hogy az iskola felszerelés hiánya miatt ne kerüljön hátrányba.

6.) Úgy a tanítást végző, mint a falusi tanító elvileg falusi születésű legyen és teljesen ismerje a falusi viszonyokat. Előképzettségük tágabbkörű legyen mint a városokban működő — vezetésre nem hivatott — tanítóknak. Ehhez képest javadalmazásuknak is jobbnak kell lenni. Nevelési járulékok juttatásával meg kell akadályozni, hogy a falusi tanítószáz a városokba törekedjen.

7.) Arra kell törekedni, hogy a népiskola elvégzése után mindkét nembeli ifjúság 18 életévig, az általános és elemi szakokban való továbbképzés mellett a mezőgazdaságban, a kertészetben és házimunkákban is nyerjen egyszerűbb kioktatást. Ha a tanítás nem az egész nyáron át, hanem csak télen folyik, gondoskodni kell arról, hogy az a nyár folyamán legalább némileg is kiterjesztessék, úgy az iskola kertjében (telepén) végzendő munkálatokra is.

A tanítást olyan tanszemélyzet lássa el, amely iskolákban vagy tanfolyamokon megfelelő képzettséget szerzett avagy képesítését vizsga leteltével bizonyította be.

8.) Mezőgazdasági és háztartási szakiskolák olyan számban létesítendők és akként osztandók be, hogy az iskolák látogatása a falusi ifjúság számára megkönnyítettessék. Lehetőleg a vidéken állítsanak fel ilyeneket internátussal egybekötve, rövidebb vagy hosszabb időre terjedő tanfolyamok által nyújtsanak alkalmat a továbbképzésre olyanoknak, akik az egész tanfolyamot elvégezni nem tudják.

9.) A falusi ifjúság részére képzőintézetek, lehetőleg egymással szervileg akként kapcsolandók össze, hogy nagyobb képességű falusi ifjaknak lehetővé legyen téve, hogyha képzettség legmagasabb fokáig is (főiskola akadémia) feljuthassanak anélkül, hogy a leginkább csak városokban fennálló középiskolákat (gimnázium reáliskola stb.) látogassák.

10.) Az összes vidéki iskolákkal kapcsolato-

tosan általánosságban gondoskodni kell a falusi ifjúság és népesség szakszerű továbbképzéséről. Különösen a mezőgazdasági szakiskolákkal kell a szerves tanácsadást és az előadások rendszeres tartását egybefűzni. Valamennyi iskola könyvtárral, olvasóteremmel, rádióval, vetítőgéppel, tervszerűen ellátandó. Az iskola közművelődést szolgáló eszközeit Ionét öleg az összlakosságnál: is hozzáférhetővé kell tenni.

11.) Mindezen felül még testületek alakításában, vagy állami támogatással a szabad iskolánké vüli művelésére kell alkalmas berendezéseket létesíteni a vidéken.

A harmadik nemzetközi kongresszust. 1929. júniusában Budapesten tartották meg. Képvisele volt ezen a Kómái Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet, a nemzetközi Munka iroda, Német ország, Ausztria, Belgium, Egyiptom. Spanyolország, az Egyesült Államok, Franciaország, Finnország, Nagybritannia, Olaszország, Lettország, Lengyelország, Portugália, Románia, Svájc, Csehország, Jugoszlávia és Magyarország nagyszámú képviselővel.

Amint a harmadik nemzetközi falufejlesztési kongresszus alkalmával az egyes államok képviselői által előadottakból kitűnik, a falusi jólét előmozdítására még alig állnak fent külön szervezetek. A kérdés még új, mindeddig még nem igen foglalkoztak vele.

Európa egyes államaiban azonban a falusi élet fejlesztésére és az otthon gondozására már állanak fenn külön szervek. Konkrét alakot tulajdonképpen a szervezés még sehol sem ért el, leginkább még csak kísérletezések folynak. Legtöbb eredményt Németországban érték el e téren. Itt már 1900 óta működnek jóléti iskolák. Ezekben legelőször nőket képeztek ki éspedig főképpen a közegészségügyi, szociális, pedagógiai irányban, azonkívül úgy az általános, mint a gazdasági jólét terén. A kiképzés itt megfelelő előképzettség után öt-hat évig tart. Az itt kiképzettek mint jóléti tisztviselők "jóléti" és "ifjúsági" hivatalokban alkalmaztatnak. Ezek azonban jobbára városból származók közül kerülnek ki és így nemigen felelnek meg, mert hiányzik belőlük a falu iránti érzék. A gondozó kiképzés vezeté-

sére nincsenek külön személyek beállítva. A német „Egyesület a falusi jólét és a szülőföldi gondozásra” arra törekszik, hogy egyéves tanfolyamokat állítsanak fel jobb és megfelelőbb kiképzéssel. Nagyobb jelentőségük van az újonnan felállított népfiskoláknak és (paraszt) gazda főiskoláknak (Bauernhochschule).

Ezek internátusok, amelyekben a tanítás 3-6 hónapig tart. Nem gazdasági szakiskolák, hanem tervükben emberi, falusi és honi kérdésekkel foglalkoznak. Vannak olyan iskolák is, amelyekben a tanítás megszakításokkal 8-10 napra vagy hetekre terjedőleg történik.

Svájcban a falusi nép irányításával foglalkozik a Lauer vezetése alatt álló „Bauernbund”.

Térvbevették ezenkívül egy az állam által subvencionált egyesület létesítését, amely átvenné a tanítószemélyzet kiképzését, összejöveteleken megvitatná a népjóléti kérdéseket és ezeket a megvalósítás felé vinné. .

Luxemburgban a falusi és földművesiskolák képezik ki a vezetőket. Az iskolákból kikerültek egyesületeket létesítenek s ezekben folytatódik azután kiképzésük. Az egyesületek állandóan érintkezést tartanak fenn a kerületi és községi hatóságokkal.

! Az egyesületekben külön ifjúsági osztályok állanak fenn, amelyből a mozgalom jövő vezetői kerülnek ki. Tervbe van véve a mezőgazdasági oktatás keretében külön falufejlesztési kurzusoknak a felállítása.

Belgiumban a belga parasztszövetség és a földművesek egyesülete időnként szüneti kurzusokat szervez, ilyen vezetők kiképzésére.

Spanyolországban a falusi élet fejlesztése már szervezve van. További kiképzésre törekszenek.

Amerikában a hivatásszerű vezető kiképzésére fektetik a fősúlyt. A falusi vezetők iskolázása a tanárookra hárul, de az egyházak is nagy súlyt fektetnek arra, hogy lelkészeik erre kiképezhessenek. Egyetemi tanárok és nagy társadalmi egyesületek kiváló eredménnyel működnek e téren. Az állami támogatás fontos szerepet játszik. Nagy jelentősége van továbbá e téren a mezőgazdasági sajtónak is.

A hozzászólások a harmadik kérdéshez, a jelenkor agrármozgalmainak a falusi élet fejlesztése szem-

pontjából való jelentőségét tárgyalták. Általában e mozgalmak ismertetését és az uralkodó általános irányzat megállapítását ölelték fel. Bár az agrár mozgalmak tárgyalása nem tartozik a falupolitika vizsgálódásai körébe, csak mint kongresszusi tárgy ismertetésére kell kitérnünk.

A mai agrármozgalmakat általában két irányzat jellemzi: nagy birtokok fenntartása és a mezőgazdasági munkásoknak és kisgazdáknak földhözjuttatása által a törpebirtokosoknak gyarapítása. Ez utóbbi Franciaországban, Belgiumban, Luxemburgban nagyobb rázkódtatás nélkül ment végbe, míg a keleti államokban a törvényhozás erőszakosan avatkozott be, amennyiben birtokmaximumot állapított meg és az ezen felüli részeket kiosztotta. Németországban agrármozgalom illetén jelenségei kevésbé mutatkoztak. A kommunista párt programot kidolgozni még nem tudott, minden más irányzat pedig (igen kevés kivétellel) a tulajdonjoghoz és az egyéni gazdálkodás elvéhez ragaszkodik, még a német szocialista párt is. A német "Földbirtokreformerek Szövetsége" ettől némileg eltér, amennyiben kötelezettségeit az összességgel szemben hangsúlyozza, amely gondolat gyakran a föld kisajátításának követeléséhez vezet, ami a tulajdonjog korlátozását jelenti. Magát a tulajdonjogot azonban a szövetség sem kívánja érinteni. A szövetkezeti alapon való földművelés kísérletei kudarcra végződtek, amiből arra lehet következtetni, hogy az egyéni érdek a gazdálkodásnak olyan tényezője, amely ki nem kapcsolható. Nagyobb szerepet játszik Németországban a telepítés kérdése (Siedlung). Célja a parasztbirtokok szaporítása a nagyüzemek terhére, komolyan azonban ezzel sem foglalkoznak, mivel ezidő szerint a mezőgazdaság megfelelő jövedelmet nem hoz.

Spanyolországban földreform kérdésekkel behatóbban még nem foglalkoztak. Általában azt állapították meg, hogy ahol földosztás volt és ennek folytán szaporodott a birtokosok száma, kisebb a városokba való özönlés. (Luxemburgban a földm.veglőst űzők 87%-a tulajdonos és ez az irányzat még tart). Európában általában az a törekvés nyilvánul, hogy a kisbirtokosok száma gyarapíttassék. *)

Jegyzet: * A nemzetközi kongresszusokra vonatkozó részt összeállította: dr. Gottl Rezső tanársegéd.

XI. P E J E Z E T .

A falupolitika módszere és irodalma.

34. A falupolitika módszerei.

A falupolitika új tudományanyag lévén, módszere túlnyomó részén induktív, azaz tapasztatokra és megfigyelésekre támaszkodó. Ennekfolytán a falupolitikának tulajdonképpen kiindulási pontja a falu viszonyainak, a falu lakóinak részletes s alapos megfigyelése és ezen megfigyeléseknek gyűjtése. E megfigyelések gyűjtése irodalmilag a községi monográfiák segítségével történik. Tehát mondhatnák azt is, hogy a falupolitika irodalmi alapját a községi monográfiák képezik. Azonban egy községi monográfia megírásánál a legkülönbözőbb tudományágak különböző kutatási módjai és a legkülönbözőbb célok szempontjai találkoznak; hogy pedig a monográfiák tényleges kiindulási pontjai legyenek a falupolitikának, szükséges, hogy egységes szempont szerint szerkesztesenek. E szempontot pedig a falupolitikának az a követelménye határozza meg, hogy a községek (falvak) összes életviszonyait ösmervén, ezek alapján meghatározhassa az életviszonyok javítási lehetőségeit. Ezeknek az életviszonyoknak. jó leírása szociográfiai művelet, fontos tehát, hogy a községi monográfia Írója, ha nem is falupolitikai iskolázottsággal, de legalább is falupolitikai intuícióval rendelkezzen, mert a községmonográfiai (helyesebben szociográfiai) szükséges eljárás nem más mint azon elvek meghatározása, amelyek a többé kevésbé heterogén tudományágaknak a községmonográfiákban behalmozott anyagát összetartják és a monográfiák szerkezetének végeredménybeli értelmét kijelölik.

Ezért a községi monográfiák a falupolitika tudományos művelésének alapjai, kiindulópontjai.

Ezek után felmerül a kérdés, mi is hát. a községi monográfia? A községi monográfia valamely község múlt s jelen gazdasági és kulturális viszonyai-

nak, valamint a lenne lakó nép életének lelki és testi tulajdonainak oly módon való leírása, hogy a leírás alapján kimutatott okozati összefüggések és az ezekből leszűrt törvényszerűségek alkalmasak legyenek az illető község jelenlegi helyzetének általános megítélésére és haladását gátló okoknak az eliminálására, azaz a falu jövő fejlődésének célkitűzésére. Nem oknyomozó történelmi leírás az tehát, hanem a helyzetek és viszonylatok leírása, azzal a céllal, hogy a falu összképét adja. A monográfia megírását megelőzi az adatgyűjtés.

A szükséges adatokat háromféleképpen lehet gyűjteni. Először úgy, hogy az eddig megjelent könyvekből folyóiratokból, vagy más dokumentumokból valamely falura vagy környékére vonatkozó összes adatokat összeírjuk, mindig megjegyezve a forrást ahonnan azokat vettük. Ez a módszer amit kitűnően szervezett és vezetett magyar Szociográfiai Intézet (székhelye Budapest, II. Kelety Károly utca) követ. Ennek az eljárásnak az az előnye, hogy aránylag könnyen és gyorsan megkaphatjuk az összes vonatkozó adatokat. Hátránya azonban az, hogy egyrészt nem kapunk sok adatot és éppen nem a modern gazdasági és néplélektani viszonyokra vonatkozókat, másrészt pedig az, hogy egyik-másik faluról egyáltalán nem kapunk adatot, azokról t. i. amelyekről eddig véletlenül semmit sem írtak.

A másik eljárási mód az, hogy a falu jelenlegi vezetőitől (jegyző, pap, tanító, gazdatiszt és egyes más odavaló intelligens emberek) már előre megszerkesztett kérdőíveken adatokat kérünk. Ezt a módszert követte az országos Falu-szövetség midőn ilyen kérdőíveket bocsátott ki a falvak vezetőihez. Ennek a módszernek előnye az, hogy a magyar falvak jelenlegi állapotáról kapunk képet. Hátránya az, hogy az illetők, akik a kérdőíveket kitöltik, esetleg nem jól fogják fel feladatukat, vagy maguk sem ismerik jól, hanem csak felületesen a tényleges helyzetet. Végül egy bizonyos irányban elfogultak lehetnek és ennek megfelelően nagyra aláhúznak vagy nagyon elhomályosítanak egyes fontosabb adatokat. A kérdőívek összeállítása is nehézséget okoz és az egyes tudományköröknek a művelői nagyon sokat vitatkoznak is affelől,

hogyan kell jól kiállítani a kérdőíveket.

A harmadik módszer szerint egyes kiküldöttek kimennek a faluba és ott maguk vizsgálják meg a helyzetet, maguk kutatják ki és írják össze az egyes adatokat. Ezt a módszert követték a nemzetközi és szociális felfogású Társadalomtudományi Társaság, illetve a Huszadik Száznak a falu viszonyaival foglalkozó egyes kutatói és ezt a módszert követi ma a szegedi u. n. Tanyai Settlement (Bethlen Gábor Kör) tagjai.

Ennek a módszernek az a nagy hátránya, hogy az adatgyűjtő-kurató beleütközik a falusi ember, különösen a paraszt ember nagy bizalmatlanságába. A paraszt mindig fél attól, ha tőle adatokat kérnek, mert azt hiszi, hogy ebből reá hátrányok származnak, pl. több adót fog fizetni, vagy elrekvirálják valamelyik állatát. Maga is ravasz lévén mindig valami ravaszsgot tétel fel a kérdésben és azért nem ad rá őszinte feleletet. Aki ekkép helyes adatokat akar gyűjteni, szükséges, hogy a parasztnak ezzel a szokásával tisztában legyen, hogy bizalmat keltsen maga iránt, és hogy az adott feleletek valóságát illetve igazságát ellenőrizni tudja. Ezért leghelyesebb, ha az ilyenentéknéppen kutató hosszabb ideig közöttük él. Velük van munkájukban, szórakozásukban, lakásukban lakik, velük eszik és ott is alszik. Persze ahhoz, nagy időre van Szükség. Azonkívül egy faluban több családdal kell így együttélnie, gazdagabb és szegényebb emberekkel, birtokosokkal bérlőkkel, munkásokkal és cselédekkel. Egy hosszú életen át kellene tehát; adatokat gyűjtenie, hogy ilyképpen valódi képet kapjon. Igaz, hogy az első két három falunál lesz nagyobb nehézsége, mert később már megvan a kellő gyakorlata és egy környéken legalább csak az első egy-két faluban kell csak hosszabb tanulmányt végeznie, mert a környékbeli több falu már bizonyos hasonlatosságot fog mutatni, de viszont ilyképp csak egy környék falvainak a képét vehetjük fel helyesen más vidékeken azonban újra kell kezdeni a felvételi munkát, mert nagy különbség van pl. a dunántúli és az alföldi, a tisztán református és a tisztán katolikus községek között. Főszabály az is, hogy a kutató ilyen esetekben teljesen elfogulatlanul menjen a faluba s hogy ne legyenek más apriorisztikus feltevései. Ne tételzen fel már előző-

leg bizonyos helyzetet. Mely követelmény betartása pedig igen nehéz, mert némely ember például azzal a felfogással megy a faluba, hogy ott minden hajnak a nagybirtok az uradalmak stb. az okai. Az inkább ki fogja keresni azokat a mozzanatokot, amik ezt a föltevést alátámasztják és adatgyűjtésében ezeket fogja erősen aláhúzni. Külön-külön egyik eljárási mód sem fog teljesen célhoz vezetni, ezért leghelyesebb az, ha a kutató először a Sociográfiai Intézet módszerét használja, összegyűjtve az illető faluról vagy vidékről az eddig leírt összes adatokat, azután a falu vezetőitől kérdőíven adatokat kér, mely adatoknak összegyűjtésére szükséges kérdéseknek lehetőleg egyszerűeknek és világosoknak kell lenniök és mindezen adatokkal felszerelve személyesen megy be a faluba és ott a harmadik eljárási módnál ismertetett helyes módszer szerint ellenőrzi az eddig kapott adatokat. Az ilyképpen összegyűjtött anyag felhasználásával és valamely monográfia szerkesztésénél azokra való folytonos utalással összeállíthatja a falu helyzetképét, mivel azonban egy ember mindig tévedhet szükséges, hogy az ily módon kidolgozott Helyzetkép és annak alapjául szolgáló adatok birtokában legalább is még egy másik egyén végezzen ellenőrző kutatást a helyszínen.

35. §. A falumonográfiák.

Magyarországon a régebbi időből alig maradt községi monográfia. Ennek legfőbb oka, hogy az ország a török hódoltságot követő időktől fogva, egészén a hódoltság megszűnéséig, a török veszedelemmel folytatott élet-halálharcra volt elfoglalva, különben is falufejlesztésről, melynek mint látjuk, jelentős segítőeszköze a községi monográfiák szerkesztése, nálunk tulajdonképpen csak a jobbágyfelszabadítás után beszélhetünk. Igaz, hogy Berzeviczy Gergely és Thesedik Sámuel már a XVIII-dik század vegefelé rámutattak a falu nyomorúságos, abban a korban méltán annak nevezhető életére és irányították rá a közfigyelmet a nem ismert falura s annak

nem méltányolt lakóira, a községi élet és jogrend kifejlődését azonban akkor még a jobbágyviszony akadályozta. Meddő dolog volt tehát ebben a korban községi monográfia írás után kutatni, bár Thessedik gazdag irodalmi hagyatékában már találunk Szarvas mezőváros gazdasági krónikájáról írt maximákat. Oly irányú mozgalmat azonban, melynek a községi monográfia írás propagálása lett volna a célja, a múlt század 60-as éveit megelőzően nem ismerünk hazánkban.

A községi monográfiák fejlődése.

I. Egyesületi adatgyűjtés.

1864-ben Pesty Frigyes a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából kérdőívet küld minden község előljárásgának. A szétküldött és visszatért kérdőívek célja hazánk összes helyneveinek magyarázása, értelmének kinyomozása volt. A kérdések tehát csak e téren mozognak. Dacára ennek igen értékesek a kéziratok a mi szempontunkból is, nemcsak azért mert ezeknek némelyike igen becses adatokat tartalmaz az illető község történetére nézve, hanem mert a kérdőívek megválaszolásának módjából igen érdekes lélektani megfigyeléseket eszközölhetünk, melyek a jó monográfus figyelmét nem kerülhetik el. Pesty kérdőívei az elsők hazánkban, melyeknek célja a községek egyes adatainak egyirányú összegyűjtése. Ezért Pesty ezen kézirat gyűjteményét a hazai községi monográfia írás kiinduló pontjának tekinthetjük.

Sokkal jelentősebb már a Magyar történelmi Társulatnak községi évkönyvek ügyében 1868-ban kibocsátott felhívása. A felhívás alapgondolata, hogy a községi évkönyvek krónikaszerűen vezet-tesseriek minden községben. Bevezetésül a község 'történetének fontosabb eseményeid és az évkönyvek megkezdésének idején felvett statisztika szolgálna. A felhívás részletesen tárgyalja azokat az elveket, amelyeknek szemmeltartásával kell készíteni az évkönyveket. Az erre irányadóul szolgáló szempontokat anyaggyűjtésünknel még nem is igen jó eredménnyel követhetjük. A felhívás kibocsátásának főmotívuma eredetileg a történettudomány gazdagítása volt. A kezdeményezés

a sajtóban is visszhangra talált. Legeiedetibb a reflexiók közül a „Vasmegyei Lapok” 1872. évi 27. számának a vezető cikke. A cikkíró — hivatkozva a Történelmi Társulat kezdeményezésére a községek rendezési idejét találja legalkalmasabbnak, az igen helyesen községi krónikának elnevezett, évkönyvek megkezdéséhez, mivel ekkor mindenüvé szakértő és képzetebb jegyzők fognak állíttatni, ezeknek hivatása volna a községi krónikákat megkezdni. "Kívánja, hogy a bekövetkezendő községrendezés alkalmával a választandó községi és körjegyzőknek hivatalos és mulaszthatatlan köteleességükké tétessék (Jegyzet: Ezt a kívánalmat valósítja meg fejér megye alispánja 1. 23. old. és a községi krónikák vezetése.), buzdítja vármegyéjét, hogy a szép példával előzze meg az ország többi megyéjét.

Érdekes a cikkírónak a krónikák tartalmával szemben felállított követeléseit közül az, miszerint azok felöleljék, többek között, a községek hangulatát is.

Teljesen új korszakot nyit meg a községi monográfiaírás fejlődésében a Kagyir Gazdaszövetségnek tagjaihoz 1899-bm küldött felszólítása, az u. n. parasztonográfia szerkesztése érdekében.

E monográfia célja a parasztság — tehát a falu — helyzetének megismerése. A felszólítás, ismertetve a pár ászta mono gráfia írásának fontosságát, tipikus parasztbirtok leírását ajánlja, mely leginkább tükrözi vissza a falu, a környék gazdasági és szociális helyzetét. A felszólításhoz csatolt kérdőív, mely a monográfia irányát és tartalmát jelöli ki, mindössze 17 kérdőpontból áll. E kérdőpontok oly nagy területét érintik a falu problémáinak, hogy válaszul a szép számban beérkezett monográfia legtöbbje túllépi a kérdőív kereteit és az egyes parasztbirtokok leírásával párhuzamosan, az illető falu viszonyainak igen tökéletes képét vetíti szemünk elé.

Főjellemezőjük az érdekes monográfiaíróknak azonban az, hogy teoretikusok agrárpolitikusok és általában. a gondolkodó olvasó számára készültek, így csak természetes, hogy adataikból csak ezek olvassák ki tulajdonképpeni céljukat, a falu értékeinek bajainak, hibáinak megismerését és a jövő felada-

taít. A ma falumonográfiája ellenben magát a falusi népet is igyekszik a falufejlesztés szolgálatába állítani.

Bár nem hazai, hanem amerikai mozgalom szülte Braun Róbertnek (megjegyzés: Az a körülmény, hogy Braun R. más világfelfogás szolgálatában áll, nem változtat a munkája szakszerű értékén.) prof. Thomas amerikai szociografus levélbeli felkérésére 1913.-ban szerkesztett és a: „A falu lélektana” címen megjelent, a tervbevett falusi szociográfia felvételekhez készült kérdőív és mintaválasza, mégis meg kell emlékeznünk róla, mert a kérdőív minden, bizonyos önálló kritikai képességgel rendelkező falumonografusnak erős támasza lehet munkájában. A mintaválasz pedig annak a bizonyítéka, hogy a falu minden legsekélyebb élet megnyilvánulás árai: lélektani vizsgálata az — nem szólva arról, hogy helyedén következtetni a legtöbb esetben csak a lélektani megfigyelések alapján tudunk — mely laikus előtt egyébként száraznák, kevésbé érdekesnek látszó adatokból összeállított leírásba hangulatot, színt, életet lehel. A falusi népet csak az így szerkesztett monográfia fogja céljának megnyerni.

1923-ban határozott irányt ad a községi monográfia szerkesztésének a faluszövetség, midőn a kiváló szociológus dr. Bodor Antal egyetemi magántanár kezdeményezésére több díjat tűz ki oly községleírások jutalmazására, melyek az általa adott vezérfonal alapján ismertetik egyik-másik község múltját, mai gazdasági, birtok és népvizonyait, a falu fejlődését gátló akadályokat s megjelölik a módokat, melyek a község jövőt és fejlődését elősegítik. (falu V. évi. 14. old.)

II. Közigazgatási intézkedések.

A községi monográfiákról adott meghatározásunkban már említettük, hogy azoknak a célja a falu haladását gátló okok megszüntetése. Nálunk ezen gátló okok egyike a nehézkes közigazgatás, mely nem az életviszonyokat, hanem az ügyiratokat tartja szem előtt és a világot nem az élet követelményei, hanem elvek szerint nézi.

Ennek a ténynek az illetékesek által való elismerése szülte a m. kir. belügyminiszternek alább

közölt: 3900/925 B. K. eln. számú rendeletét: "Közigazgatási adattárak létesítése" valamelyi vármegyére alispánjának.

Az országra nehezedő súlyos terhek miatt a közigazgatásban is takarékoskodni kell a munkaerővel és a dologi szükségletekkel. E célból a közigazgatási ügyintézést is úgy kell szabályoznunk, hogy az minden felesleges idő-munka- és anyag pazarlás nélkül történhessék. Ennek egyik lényeges alapfeltétele az, hogy a hatóságok együttműködéséből számúzzunk minden céltalan iratváltást, illetőleg tárgyalást. Ebből a szempontból rendkívül fontos az, hogy a közigazgatási hatóságok az ügyek elintézésénél szerepet játszottak a közállapotok, felől tájékozódást szerezhessenek anélkül, hogy a szükséges adatokat esetenként volnának kénytelenek megszerezni. (Jegyzet: Helyes az eljárás, bár helytelen az indoklás. Itt is elvekből indulunk ki és nem az életből.)

A közérdekű viszonyok felől való alapos tájékozottság nemcsak a konkrét ügyek elintézésénél teszi feleslegessé a tudakozódásokat és levelezéseket hanem módot nyújt arra is, hogy felsőbb hatóságok általános rendeletében és intézkedéseiben — a lehetőséghez képest — figyelembe vehessék a különleges helyi viszonyokat is. (Jegyzet: Ez már nagyon, helyes megállapítás.)

Az adatok ismeretének megkönnyítéséhez — főként az ügyintézés gyorsasága és szabatosága szempontjából — fűződő nagy előnyökre való tekintettel a közigazgatási szakkörök, különösen Belgiumban, Hollandiában, Franciaországban és Spanyolországban már hosszú idő óta nagy érdeklődéssel foglalkoznak az ad gyűjtés, adatrögzítés és adatkezelés kérdéseivel. Lxini az 1910 évi, mind az 1923. évi közigazgatási nemzetközi kongresszuson ott állott ez a kérdés az érdeklődés központjában és a jövő évben Párisban megtartandó harmadik kongresszusnak is előreláthatólag egyik kiemelkedő programja lesz.

Jelenleg pénzügyi helyzetünkben a napirendre került részben még ki sem próbált adatbiztosító módszerek közül egyelőre csak olyanoknak a megvalósítására gondolhatunk, amelyeknek a célszerűsége nyilvánvaló és amelyeknek életrekeltése jelentékeny költséggel nem jár.

E szempontok figyelembevételével a Fayol elmélet-ből ismert közigazgatási adattár (outillage adminisztratív) megszelve zésénél teszem meg e téren az első lépést. Evégből a közigazgatási hatóságok számára össze kívánom gyűjteni mindazokat a szabályokat és adatokat, amelyekre a hatóságoknak az ügyek intézésénél a tapasztalat szerint leggyakrabban szükségük van.

..... A dolog természeténél fogva a kis- és nagyközségek viszonyaira vonatkozó adatok azok, amelyeknek ismertetésére a felügyelő hatóságok legsűrűbben szorulnak és éppen ezeknek az adatoknak a megszerzése végett folyik a legtöbb levelezés. Ennélgyogya első-sorban a nagy- és kisközségekre vonatkozó közérde-
 ukü adatoknak összegyűjtését rendelem el avégből, hogy azok az összes érdekelt hatóságoknál állandóan kéznél legyenek.

Az anyag összegyűjtésére az e renedelethez mellékelt „közigazgatási tájékoztató lapok” szolgálnak. E tájékoztató lapok rendeltetésé, hogy a községek egész életfolyamát ismertessék, szemlélné tövé tegyék, a helyi közállapotok rávilágítsanak a községek életműködésére és így ezen az úton segédkezet nyújtsanak mind a községek közérdekü feladatainak és szükségleteinek megítélésénél, mind a községi érdekekkel, illetőleg a helyi viszonyokkal kapcsolatba kerülő konkrét ügyek elintézésénél.

A tájékoztató lapok ehhez képest kiterjeszkednek a község történeti, földrajzi és népességi leírására, kulturális, gazdasági, vagyoni és háztartási helyzetére. A tájékoztató lap kiállításánál a súly nem a számszerű adatokon nyugszik, habár a községek képének teljes ismerete céljából ezek sem nélkülözhetők. De ennél mégis lényegesebb a községek közérdekü viszonyainak minden különleges, helyi körülmény figyelembevételével való — gondos ismertetése és kivált azoknak az adatoknak felsorolása, amelynek a népjóléti, kulturális és közgazdasági szempontokból, továbbá a közigazgatás, nevezetesen a felügyelet, az ellenőrzés és ügyintézés megkönnyítése szempontjából különös jelentőségük van.

A közigazgatási tájékoztató lapot a.községi Jegyzi (körjegyző) köteles minden községről öt—öt példányban elkészíteni. Az öt példányból egyet a

község részére kell megtartani és a község ügyviteli szabályzat 55. §-a értelmében külön, esetleg községi szabályrendeletek gyűjtése mellett, a megmaradó példányokat a jegyző fölterjeszti a főszolgabíróhoz, aki a hozzá felterjesztett példányokból községenként egyet-egyet magánál tart, ezzel megveti az alapját a főszolgabírói adattárnak. A többi példányt fel kell terjeszteni az alispánhoz, aki egy-egy példányt megtart, egyet-egyet a főispán rendelkezésére bocsát, egyet-egyet pedig a folyó év december hó 31-ig hozzám juttat. Az alispánnál maradó példányok fogják alkotni az alispáni adattárak első anyagát.

A tájékoztató-lapok kitöltésénél a következőket kell szemelőtt tartani.

A tájékoztató lapba csak teljesen megbízható adatokat szabad felvenni. Áll ez különösen a község történeti leírására nézve. Rendszerint csak azokat az adatokat kell megadni, amelyeket történelmi milyek okiratok és egyéb feljegyzések támogatnak. Köztudomású szájhagyomány és egyesek közlése csak olyan esetben szolgálhat alapul, ha a körülmények ezt hitelt érdemlőnek mutatják. Ilyen esetekben azonban kifejezetten rá kell mutatni arra a forrásra, ahonnan az értesülés származik.

Rövidén kell utalni a község életében és szervezetében előforduló sajátosságokra, intézményekre és leletekre. (így pl. a községben lakó cigányok ügyeit a cigánybíró intézi, aki a községi levelek kézbesítéséről is gondoskodik.) A férfiak (nők) közt (tót stb.) népviselet dívik; 1890-ben római lelet, melyet a Nemzeti Múzeumban őriznek stb.

A község topográfiai viszonyait csak általánosságban kell megfelelni ezeket sokkal szemléltetőbben mutatja a község határánál: átnézeti (kis) térképe, amit — ha rendelkezésre áll — legalább a belügyminiszternek küldött példányhoz csatolni kell gondot kell fordítani azoknak a földrajzi adatoknak a megjelölésére is, amelyek a közigazgatás menetére különösen befolyást gyakorolnak (pl. a község határával össze nem függő területek, távoleső lakott helyek stb. leírása. Ugyanezt az elvet kell követni a lakosság elhelyezkedésének ismertetésénél is. A népesség leírásánál az 1920. évi népszámlálás

adatait kell felvenni. Emellett felemlíthetők más megbízható számadatok is, ha rendelkezésre állanak. Ha pedig a népesség számában jelentékeny eltolódás állott be, erre a körülményre — a valószínű szám-
 aé, átok közlése mellett — szintén utalni kell.

A község szervezetére vonatkozó kérdéseknél a közös községi tisztviselőket (körjegyző stb.) csak a kör székhelyén kell megemlíteni. Az egyes hatóságok és hivatalink székhelyét pontosan kell felvenni, méö ott is, ahol ez köztudomásúnak tekinthető. A kért távolságok — a község központjától számítva — csak egész és fél kilométerekben kell feltüntetni. Nagy távolságot elegendő esek hozzávetőleg jelezni.

Az egyházi viszonyok leírásánál különös súlyt kell helyezni a bevett és elismert felekezetek szervezeti viszonyaira. Ugyancsak gondosan kell jellemezni az egyházi adózás rendszerét és annak községi vonatkozásait.

A közgazdasági viszonyost csak a feltett kérdések szerint kell ismertetni. Tüzetes választ kell azonban adni a község vagyoni és háztartási viszonyairól. E részben a feltett kérdéseken túlmenő felvilágosítást kell adni azokról a viszonyokról, is, amelyek a község háztartására lényeges befolyást gyakorolnak.

A kérdések után fel lehet említeni azokat a viszonyost vagy egyéb adatokat is, amelyek a közigazgatás szempontjából irányadóknak látszanak. E részben is szemelőtt kell tartani, hogy csak az állandó jellegű viszonyokat kell ismertetni.

Ha a tájékoztató lapon adott hely a válasz megadására nem elegendő, a választ a kérdés száma alatt külön lapon is meg lehet adni. Erre a körülményre azonban a megfelelő helyen utalni kell.

Az adatokat a község által vezetett nyilván-
 tartások, feljegyzések, kimutatások stb. alapján kell szolgáltatni és általában arra kell törekedni, hogy a tájékoztató lap feltétlenül hitelesen, minél teljesebb képet adjon a községről. A tájékoztató lapon közölt adatokat a járási főszolgabíró és az alispán szigorúan felülvizsgálni és szükség esetén helyesbítés végett a jegyzőnek visszatenni köteles. Az adatok helyességét egyébként helyszíni

vizsgálatokkal megbízott kiküldötteim által is ellenőriztetni fogom.

Felhívom Alispán Urat, hogy a megfelelő példányban csatolt tájékoztató lapok kitöltése és összegyűjtése iránt haladéktalanul intézkedjék. JJegyzet/A közigazgatási-tájékoztató lap nyomtatványok e rendelet külön lenyomatához csatoltnak.)

A hozzám felterjesztendő tájékoztató lapokat járasonként és jegyzőségenként kell csoportosítani. Gondoskodni kell arról, hogy mind saját hivatala, mind a főszolgabírák számára ott tartott példányokat s megrogálás ellen biztonságot nyújtó módon és olyan helyen kezeljék, hogy ahhoz az előadók könnyen hozzáférközhessenek. Meg kell védeni az adattár anyagát attól, hogy a használat során egyes tájékoztató lapok elkallódjanak. Évégből meg kell bízni mind az alispáni, mind a főszolgabírói hivataloknál egy-egy tisztviselőt azzal, hogy az adattárat felelőség mellett kezelje. Ki kell továbbá jelölni azt a helyet, ahol az adattári anyagot az előadók megtekinthetik és el kell tiltani azt, hogy — egyes kivételes esetektől eltekintve — az adattárba tartozó iratokat a kijelölt helyiségből kivigyék.

Az adattári anyag hitelességének és gyakorlati használhatóságának érdekében évenként külön-külön fogok intézkedni az adatok kiegészítése, illetőleg helyesbítése iránt. Ha azonban a tájékoztató lapon szolgáltatott adatokban évközben valami lényegbevágó, a község életében döntő jelentőségű változás áll be, azt a jegyző esetenként köteles bejelenteni a főszolgabírónak, aki a jelentést — saját példányának megfelelő helyesbítés után — az alispánhoz, az alispán pedig hasonló eljárás után hozzám terjeszti fel.

Ismerve a magyar közigazgatási szakkörök nagy gyakorlati érzékét, jól tudom, hogy a közigazgatási tisztviselőknél visszhangra talál minden olyan törekvés, amely felmenti a közigazgatást sok felesleges időrabló írásbeli munkától és ezzel lehetővé teszi, hogy a népjóléti és közművelődési téren reájul váró nagy feladatoknak szentelhessék felszabaduló munkaerejüket. Meg vagyok tehát győződve arról, hogy mind a bekívánt adatok szolgáltatásánál, mind az

adattárak intézményének további kiépítésénél a kérdés gyakorlati jelentőségéhez mért odaadással és lelkiismerettel fogják az ügyet szolgálni.

Budapest, 1925. évi szeptember 24-én

Dr. Rakovszky Iván s.k.
m.kir. belügyminiszter.

Az e rendeletben lefektetett elveket fejleszti tovább Fejérvármegye alispánjának következő rendelete.

10245/1927.

Fejérvármegye alispánja.

Tárgy: A községek Ikonográfiájának összeállítása.

Járási Főszolgabíró úrnak!

Valamennyi vezető jegyző úrnak!

A vármegyei Hivatalos Lap folyó évi 18. számában megjelent 5203/19 27. számú rendeletemben már közöltem azt az elhatározásomat, hogy vármegyéim községeinek monográfiáját össze állítatom; miután a Pannónia nyomdavállalat a gyűjtőívek nyomásával és kötésével már elkészült és rövidesen megkezdí azok szétküldését, szükségesnek tartom, hogy elhatározásom okai és a munka megkezdésére és elkészítésére vonatkozó részletes utasításaimat közöljem.

Kétségtelen, hogy a falvak viszonyainak alapos megismerése a jó közigazgatás elsőrendű feltétele; az is tény, hogy a falvak viszonyait még azok sem ismerik alaposan, akik bennük élnek, annál kevésbé ismerik azok, akik a falvak felett kisebb-nagyobb magasságban élnek és mégis arra hivatottak, hogy azok ügyeit intézzék.

Az is tagadhatatlan, hogy az egyes falvak történelme, történelmének emlékei, néprajzi viszonyai sincsenek kellőképpen összegyűjtve és hogy a falusi nép szokásaiban, népdalaiban, viseletében, mondáiban, babonáiban és egyéb néprajzi vonatkozású szokásaiban annyi tudományos kincs és szépség hever ma is felderítetlenül, hogy annak az elkallódás és elfeledés elől való megmentése nemcsak hálás kulturális feladat, hanem feltétlen kötelesség is.

Viszont a falusi nép földművelése, állattenyésztése, ipara, közlekedés ügye, lakásügye, községek háztartása, a közoktatás, népművelés, szóval a község minden kulturális ügye — sajnos — ma még

igen sok tekintetben elmaradott és a magyar parlag ezen részén még igen sok tennivalónk van, e tekintetben is meg kell tehát ismerni a községek állapotát, hogy pontosan látva a jelent, terveket készíthessünk a jövőre.

A községek fejlesztése, nemcsak divat, sőt egyáltalában nem az, hanem olyan — eddig is megvolt - életszükséglet és nemzetvédelmi eszköz, amelynek fontosságára csak a háború és az ezt követő kataklizmák irányították rá a figyelmet.

Ezért a váli járás főszolgabírójának szóbeli előterjesztésére örömmel tettem magamévá a lerőfi Gyula vértessacsi vezető jegyző úr által kidolgozott és a főszolgabíró úr által átnézett és kiegészített monográfia tervezetet, amely a községek minden vonatkozásában való leírását célszerű csoportosításban, könnyen kezelhető alakban, precíz módon előre feltett kérdésekre összefüggő kidolgozásban adandó válaszokkal, kimutatásokkal, statisztikával stb. mege szerte egységesen teszi lehetővé.

A munka megírására vonatkozó részletes utasításaimat az alábbiakban adom meg:

A munka szerkezete lehetségessé teszi azt, hogy az egyes főbb fejezeteket más-más író dolgozhassa ki a községek vezető jegyzői tehát törekedjenek arra, hogy az egyes fejezeteket az azokban tárgyalandó anyagot leginkább értő és az illető rész feldolgozására önként vállalkozó írók dolgozzák fel; így pl. az egyházakra vonatkozó részt a lelkészek a népoktatásra vonatkozót a tanítók, a gazdálkodásra (állattenyésztésre) vonatkozót gazdasztek, a közegészségügyre vonatkozót orvosok, az állat egészségügy re vonatkozót állatorvosok stb. Amely rész megírására hozzáértő önként vállalkozó nem akad, annak megírásáról természetesen a község vezetőjének kell gondoskodnia.

Mindenesetre a sok fáradtsággal járó munkánál: csak úgy lesz értéke, ha adatai a valóságnak megfelelőek és nem a légből kapottak lesznek; ezen alaposság elérését megkönnyíti az u. n. "fő-összes írágl, amely a munka kezdete és igen fontos adatot szolgáltat. A főösszeírásban minden család (özvegyek, törv. elváltak, nagykorú férfiak, nők) 1-1 külön vízszintes rovatot kapnak; ez a fő összeírás már bizonyos ügyességet és hozzáértést

igényel és ezért ennek elvégzését a vezető jegyző urak ne bízzák félig-meddig írástudó emberekre, hanem a községi alkalmazottak és tanítók stb. bevonásával azt maguk készítsék el.

A. „B” és „E” jelű gyűjtőíveknél jelzett 2 db nyitott irodai ív nagyságú térkép elkészítésénél gondot kell fordítani arra, hogy azok mérnökileg is legalább hozzávetőleg pontosak és csinosak legyenek, a lépték, melyben a térkép készült, legyen rajta tüntetve, sőt fel is rajzoltassák, amely községeknek módjában áll e térképeket otthagyni vagy ott összekötetéssel bíró mérnökkel elkészíttetni, arról maguk gondoskodhatnak, amely községben azonban erre nincs kilátás, azok várják be e tekintetben később kiadandó rendelkezésemet, mert tárgyalásokat folytatok e térképeknek olcsó árban való elkészítéséről a tárgyalások eredményét azok befejezése után majd közlöm a községekkel és úgy-nakkor adom ki erre vonatkozó részletes rendelkezésemet.

Az egyes gyűjtőborítékokon feltett kérdésekre a válaszokat nem röviden „igen” vagy „nem” szavakkal, hanem az egész anyagot a kérdések sorrendjében felölölő, összefüggő, irodalomszerű leírásban kell megadni, mert a kérdések a megírandó munkának csak vázát, keretét adják meg, amit az egyes részek feldolgozójának kell kitölteni, ahol az Írónak a kérdéseken felül is lösz említeni valója, azt is vegye bele a munkába.

Az írásnál az egyes írók törekedjenek a stílus magyarosságára, mert ha már hivatalos levelezésekben is erre törekszünk, mennyivel szükségesebb az ezen munkánál, amely a jövő számára is készül és amelyet adat szerzés végett nemcsak a közele, de a távoli jövőben is majd számosán forgatnak.

Miután a munka kidolgozásában több író vehet részt és 1-1 -re kevesebb munka jut és mivel a munka befejezését is sürgősnek tartom, elrendelem, hogy az egész monográfia megírását minden községről e célra bőven elegendő 2 év alatt 1929 június hó végéig fejezzék be.

A munka szétküldése után a szerző majd felkéri az egyes járási jegyzői egyesületek elnökeit arra, hogy egy általa megállapított időpontban Székesfehérváron jelenjenek meg, ahol részletesen

megbeszéljük a megírás módját és elveit; utasítom a járási jegyzői egyesületek elnökeit, hogy a szerző ezen felkérésének tegyenek eleget és a megbeszélés után a saját járásukban mielőbb tartandó járási értekezleten kartársakkal is közöljék a megbeszélés anyagait.

A községek történetének megírását azonnal meg kell kezdeni. Ha ezen rész megírását más vállalja a jegyzők kezdjék meg a B. jelű gyűjtőív megírásai, osszák ki az anyagot az önkéntes munkatársaknak és legyenek azon, hogy a munka a jelzett időpontig elkészüljön. Egyes községek története tudomásom szerint különböző írók kidolgozásában már meg is van, sőt több községről nyomtatásban is megjelent; ahol ez megvan, ott csak a megírás óta eltelt idő, főleg a háború, forradalmi, kommün és az azóta eltelt idő történelmével kell a már meglevő munkát kiegészíteni. Amely község történetét eddig senkisé is írta meg, azokat a vármegye kiadásában megjelent és Károlyi János által irt vármegyei monográfiából, az egyházaknál rendszerint található feljegyzésekből régi anyakönyvek adataiból stb. kell megírni; itt figyelmeztetni óhajtom a községek vezető jegyzőit, hogy — bár a régi idők történelme is fontos — mégse kell mindenáron azon lenniük, hogy minden község történetét a rómaiakig vigyék vissza, hanem elég, ha a kétségtelen és komoly forrásokból meríthető anyagot ölelik fel; a történelmileg nem bizonyítható, mondaszerű rész rövidre fogva a történelmi rész bevezetője lehet; a munka fő célja az újabb idők történelmének a megírása és a jövő számára való adatszolgáltatás.

A járási főszolgabíró urakat felhívom, hogy havi kiszállásaik alkalmával a munka előrehaladását ellenőrizzék és szükség esetén maguk is iparkodjanak a vezető jegyzőket alkalmas munkatársak szerzésében támogatni.

mihelyt valamely községről 1-1 főgyűjtőlap kidolgozása elkészült, azt a vezető-jegyző urak azonnal mutassák be a főszolgabíró uralmak, ők pedig — esetleg a járási jegyzői egyesület elnökének bevonásával — a munka tervezetét nézzék át és pedig nemcsak tartalom, hűség, hanem stílus szempontjából is és szükség esetén pótlás végett ad-

ják vissza vagy porig jóváhagyás esetén utasítsák az illető községet a kérdéses munkarész végleges letisztázására.

Ennek a letisztázásnak minden község részéről igen jó író papirosra legalább 3 példányban kell történnie, mert a munkából egy példány a község levéltárában marad, egy-egy példányt pedig a főszolgabíró urak és a vármegye kapnak; a leírás kézírással, de írógéppel is történhetik, mivel számítani kell arra, hogy e munkából egyházak, magánosok, társulatok is kérnek egy-egy példányt, a vezető urak a munka megkezdése előtt tájékozódjanak minden illetékesnél afelől és az ezek számára szükséges gyűjtőíveket (vagyis a tervezet egy-egy példányát) közvetlenül rendeljék meg a Pannónia nyomdánál; ilyen esetben minden egyes részt annyi példányban kell letisztázni, minden statisztikai kimutatást annyi példányban kell kiállítani, a térképekből, fényképekből stb. annyi db-ot készíteni, hogy a 3 hivatalos példányon felül minden megrendelő 1-1 db-ot kaphasson. Az egyes részek tisztázását, a hozzártározó kimutatásokat, térképeket, fényképeket, alaprajzokat, képeket, szb. egyszerűen be kell tenni a gyűjtőívbe.

A fényképek negatívjait (lemezeit) a községek gondos csomagolásban (lehetőleg piros papirosban csomagolva) száraz, sötét helyen levéltárilag őrizték meg.

A községek történetének (A. gyűjtőív) és a földrajzi leírásnak (3. gyűjtőív) 1927. évi december hó végéig, a népesség leírásának (C. gyűjtőív) 1928. év június hó végéig, a közlekedésügy ismertetésének (E. gyűjtőív) 1928. évi szeptember hó végéig, a község kulturális viszonyairól szóló résznek (I. gyűjtőív) 1929. évi március hó végéig, a községek közigazgatására és rendészetére vonatkozó leírásnak (H. gyűjtőív) és község fejlesztési program ismertetésénél: (J. gyűjtőív) legkésőbb 1929. évi július hó végéig kell elkészülniük; ezalatt nemcsak a fogalmazást, hanem ennek a felülvizsgálását és letisztázását is értem úgyhogy az egész munka 1-1 példány 1929. évi július hó végéig a községi levéltárban elhelyezhető a járási főszolgabíró urakhoz és hozzám betérjeszthető, valamint az egyes meg-

rendelőknél átadható legyen.

A tervezet hivatalos megőrzésre szánt három példányát és fogalmazásra szolgáló egy példányt, Összesen tehát négy példányát és a főösszeírást hozzávetőlegesen számított szükségletét a Pannónia nyomátvállalat közvetlen küldi meg a községeknek és terheli meg ezek körülbelül 6 5 pengőben számított arával a községeket; a községek ezen összeget mielőbb egyenlítsék ki és a munkatervezetét behatóan ismertetve ajánlják beszerzésre az egyházaknak, tarsalatoknak és e tekintetben számbajövő magánosoknak, a további szükségletet az illető nyomdánál közvetlenül rendeljék meg.

tervem az, hogy olyan szegény községek, amelyeknél a munka beszerzése a térképek és fényképek olkeszitt été se leküzdhetetlen anyagi nehézségeket okozna, a lehetőség szerint anyagi támogatásban részesíttessenek, eziránt azonban egy község se terjessen elém kérelmet, mert a segélyezésre szoruló községeket más utón is módomban áll kiválasztani, a segély elmaradása azonban egy községet som ment fel a munka megírása alól, mert ennél olyan Pontos közigazgatási alapvetésről és kulturális értékek megőrzéséről van szó, amit a legnagyobb nehézségek mellett is fényesen kell megoldanunk'.

Nem kételkedem abban, hogy a főszolgabíró és vezető jegyző urak megértik és értékelik intencióimat és a falvak értelmiségével közös munkával oldjuk meg a reájuk bízott ezen nem mindennapi feladatot, amivel a községeik történetében nemcsak önmaguknak, hanem a közigazgatás közérdekű munkásságának is méltó emlékez állítanak.

Végül utasítom a községi vezető jegyző urakat arra is, hogy — amennyiben ez még nexii történt volna meg — a Pannónia nyomdánál azonnal szerezzenek be egy erős kötésű, tartós, vonatozott papírból álló úgynevezett "Eseménykönyvet", aminőt külföldön a községek általában és nálunk is már sok, helyen vezetnek és azt megérkezésétől kezdve pontosan vezessék.

Ez az „Eseménykönyv“ a község tört éheimére vonatkozó naplószerű feljegyzések számára szolgál, melybe — esetenként azonnal, amíg t. i. az esemé-

nyek benyomása el nem homályosul — fel kell jegyezni a község; az egyházak, társulatok, uradalmak, kiváló magánegység életére vonatkozó minden fontosabb eseményt. Anélkül; hogy az alábbi felsorolás teljes és kimerítő lehetne, jelzem, hogy ilyen felemlítésre méltó események lehetnek: Új középületek, vagy fontosabb magánépületek emelése, az építkezés rövid története, befejezése, költségei, felavatás ideje, emlékművek ugyanilyen módon való leírása, a fásítások, erdősítések, ünnepek, gyászbeszéd, elemi csapások, katasztrófák stb. leírása, szóval minden ami a község történetének a jövőben való megírásánál forrásul szolgálhat, a leírás inkább tágabbkörű legyen, mint hiányos, mert nem tudhatjuk, hogy valamely nekünk csekélyebb fontosságúak látszó esemény a jövő történetírójára nézve nem lesz-e fontos?

A főszolgabíró urakat pedig, felhívom, hogy ezen 'Eseménykönyvek' beszerzését és megfelelő vezetését kiszállások alkalmával ellenőrizték és azok helyes vezetéséhez megfelelő útmutatásokat adják meg.

Székesfehérvár, 1927. júl. 14.

dr.Havranek József sk.alispán.

Ezt a rendeletet teljes egészében fel kellett sorolni, azért, mert úgy célkitűzésében mint szerkesztésében tökéletes es mindazt, amit falupolitikai szempontból tanítunk, benne megtalálhatjuk.

A rendeleteknek igen nagy ügy közigazgatási, mint falupolitikai jelentősége van és bizonyosságul szolgálnak annak, hogy közigazgatásunk fölismeri a modern élet követ élményeit és azért önmagunkban hordják dicséretüket.

Magukkal az adattárakkal kapcsolatban tudunk ken, hogy a Fayol szellemével szaturált, természetesen szaktudással és nagy gondossággal összeállított adattáraknak minden előfeltétele megvan ahhoz, hogy különösen a felsőbb közigazgatásunk és közigazgatási intézkedéseket közelebb hozzák a való élethez. Tehát azáltal előmozdítják a falu fejlődését, mert alkalmasak íz egyik gátló ok kiküszöböléséhez.

Mind ezek dacára azonban még nem monográfiák. Sem pedig azért, mert csak adatokat gyűjtenek, tényeket rögzítenek le, tehát a jelen esetben csak az adminisztrációt könnyítik, az intézkedéseket való-

színűsítik, de nyugodtan feltehetjük, hogy a közigazgatási tisztviselők közül is csak azok vonnak le ezen adatokból bizonyos következtetéseket, akik hivatalukon kívül is foglalkoznak ezen kérdésekkel, mert c.z. adattárak nem okadat ólnak. De tegyük fel, hogy ezt is megcselekednék, még sem lennének monográfiai, mert elhelyezésük helyesebben mondva, létezésük módja nem alkalmas arra, hogy a bennük foglaltak le szívárognak a köztudatba, átítassák a közgondolkodás módját. De mondhatná valaki, ezen is lehet segíteni. Az adattárak több példányban készüljenek és a különféle egyesületekben, gazdakörökben, szövetkezetekben helyeztessenek el, hogy mindenki hozzájuk férhessen, mindenki beléjük tekinthessen. Még ekkor sem lennének monográfiai, mert sok bennük a ballaszt, melyre feltétlen szüksége van a közigazgatásnak, szüksége van a monografusnak, hogy helyes megállapításokat tehessen, se semmi szüksége a monográfiaírnak, ha pedig e részeket kihagynánk belőlük, akkor viszont már nem lennének adattárak.

Az elmondottak alapján kimondhatjuk, hogy az adattáraknak nemcsak a közigazgatás, hanem a falupolitika szempontjából is nagy jelentőségük van, amennyiben a közigazgatás megjavítása által elősegíti]: a falu haladását, önmagukban pedig felbecsülhetetlen kincses bányák a monografus, különösen a jövő monografus részére. Szükséges tehát, hogy a „közigazgatási tájékoztató lap”-ot az ország minden megyéjében a jobb, bővebb, a célnak inkább megfelelő Geröfy-féle adattár egészítse ki.

III. Egyházi adatgyűjtés.

Községi monográfia írás előmozdítását célzó mozgalmak rövid ismertetése nem volna teljes, ha bárcsak per tangentem nem ismertetnénk az egyes egyházak nagyjában hasonló intézkedéseit is. 1773-ban a váci egyházmegye Hivatalos körlevelei ügy intézkednek, hogy minden plébániának saját történetkönyve legyen, melyeket minden plébános köteles tovább vezetni s ebben minden emlékezetre méltót feljegyezni.

A plébániaévkönyvek vezetését ugyancsak kötelezővé teszi az azokból hivatott 1858. évi esztergomi tartományi zsinat is.

1894-ben a Csanádi egyházmegye tesz céltudatos és rendszeres intézkedést a "historia domus"-oknak írására.

Dr. Zichy Gyula akkori pécsi püspök 1913-ban az esztergomi tartományi zsinatnak egyházmegyéjére ezideig ius subsidiarium jellegű intézkedését jogszabályoknak nyilvánítja és a plébánia évkönyveknek a múltra is visszahatóan kötelező vezetését egész egyházmegye jének területére elrendeli. A munka megkezdéséhez részletes utasításokat ad.

Az 1921. évi váci egyházmegyei zsinat az 1773. évi rendelkezéseket felújítja.

A székesfehérvári egyházmegyében 1924. év óta kötelező az egyház történetek Írása. A Tiszán inneni református egyházkerület a 90-es években kötelezte minden lelkészét, hogy egyháza történetét a kiadott kérdőíveken írja össze.

A magyarhoni ág. hitv. ev. egyetemes egyház 1926. évi közgyűlésén hozott határozat utasítja az iskolafenntartókat, írassák meg az egyházkerületük rövid ismertetését, hogy azt a tanítók az egyháztörténeti tanításánál felhasználhassák.

A fenti rendelkezéseken kívül a régi és általános szokás a róm.kath. plébániákon "a parochia domus"-ok vezetése, a ref. és ev. egyházak pedig a cannonika visitatio alkalmával Írják meg már ősidők óta történetüket, mivel e közgyűlés 1. pontja mindig az egyháztörténet ismertetése.

Ezekből kitűnik, hogy a községieírásoknak, ha nem is mindig falupolitikai elgondolásban fogamzott, más és más célt szolgáló gondolattal, már igen régi keletük. A mozgalmak e változatos felrajzolása is igen színes képét sejteti a sok szép és nemes akarásnak, így pl. a szegedi kereskedelmi kamara 1927-ben felhívta a kerületében felevő városokat, hogy írassák meg a város monográfiáját. (L. Közigazgatástani Intézet 687/9.M.1927.)

Heves vármegye, tanfelügyelője pedig utasította a felügyelete alatt álló tanítókat, hogy községeik és iskolájuk történetét írják meg. (Közigazgatástani Intézet 659/9.M.1927.) Végül dr. Balázs Károly vaáli főszolgabíró utasította járása jegyzőit eseménykönyvek vezetésére.

Jelen paragrafust összeállította: Mészár Oszkár volt egyetemi tanszéki gyakornok.

BIBLIOGRÁFIA. 1900- 1925.

Általános falupolitika.

- Ágoston Péter: Községi politika. (Referátum, melyet a magy. orsz. szoc. dem. párt 1910. márc. 27-30)-án megtartott XVII. párt gyűl é sen elmondott.) Bpest. 1910. Képszava. 19. 1.
- Dr. Burla Szabó József: falusi keresztek. "A falu" 1920. 1. sz.
- Dr. Bodor Antal: A falu megismerése. „Közművelődés” 1924. . 27-36,old.
- Doboss Gábor.: A falu. Társadalmi és gazd. -i tanulmány. "Községi közlöny" 1915. 29-30. sz.
- Doboss Gábor: A faluk ébredése. Községi közlöny. 1916. 49-50. sz.
- Doboss Gábor: A falu, mint a nemzeti újjászületés tényezője. - Községi Közölny 1921. 19. sz.
- Egy dunántúli jegyző: A falu. — V. megye 1915. 33. sz.
- Guttman Henrik: A haldokló falu. Bpest. 1916. Politzer. 55. 1.
- Községi adatgyűjtés; Községi közlöny. 1925. 42. sz. Leinhardt A. : A községpolitika gyakorlati irányelvei. - Szocializmus. - 1924. 12. sz. 494-97. old.
- Dr. Marschall Ferenc: A felfedezett falu. - A falu. - 1920. 1. sz.
- Návay Lajos: A község. — Községi közlöny — 1917. 1. sz.
- Pach H. : A községi politikáról. — Munkásbiztosítás - 1924. 2-3. sz.
- Rubinok Gyula: A faluért. — A falu — 1920. 1. sz.
- Sándor János: Pusztuló népünkért. — Vmegye — 1917. 20. sz.
- Somogyi Béla: Mi baja a magyar népnek és hogyan segíthetünk rajta? — Egy falusi néptanító előadása falusi népkörben. — Bpest. Népszava kiadása — 1912. 32. 1.
- Steinecker Ferenc dr. : Községpolitika. (A falu szociológiája.) I. rész. Bp. 1925. . Sá hi F. 171. 1.
- Szentiványi Károly: Falusi, vagy városi politika! A falu — 1922. 11. sz.

- Vantsó Gyula dr. : Merkantilisták a falu ellen. -
M. Gazdák Szemléje. - 1910.
Varró István: Szociológia és néprajz. - Huszadik Szá-
zad — 1907. XVI. köt. 712-23. old.
Weisz István. dr. : Falu-politika. — A falu — 1921. 1. sz.

A magyar falu népének (parasztnak) leírása.

- Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története. Bpest.
1906. Politzer. 519. 1.
Akucs Béla: A garammenti magyarok. — felvidék — 1906.
1. sz.
Benkóczy Emil: Az e ervidéki nép.: Ethnográfia. 1909.
Bellosich Bálint: Bacsbodrog vm. népe.
Bunyevecok.
Bpest. 1909. Légrády Testv. ny. ,11. 1.
Boér Miklós: Szilágyság népéről. - Hazánk — 1900.
78. sz. ·
Bruckner Győző: A szepesség és népe, néprajzi és mű-
velődéstörténeti tanulmány. Bpest. 1922.
Scholtz Testv. bízom. 84. 1. .
Ecséri Lajos- dr. ; A szegény ember. — Közgazdasági ta-
nulmány. Bpest. 1909. Lampel A. 48. 1.
Ecséri Lajos dr. : A szegény emberről. Bpest. 1913.
Franklin társ. 123. 1.
falusi levelek: 200 levél falusi leányoktól, ifjak-
tól és öregektől,válaszként az emberi lelket
leginkább foglalkoztató kérdésekre. Sajtó alá
rendezte Buday Barna. Bpest-. 1921. "Vasárnap"
kvtára. 79. 1.
Fodor Ferenc: Magyar nép, magyar föld, magyar sors.
Bpest. 1925". Egyetmi ny. · 84. 1.
Gönczy Ferenc: Göcsej. - Zalamegyei almanach. 1912.
164-179. old.
Gönczy Ferenc: Göcsej,- s kapcsolatosan . Hétés vidé-
" kének és népének összevontabb ismertetése.
Kaposvár 1914. Szabó 690. 1.
Gönczy Ferenc: A zalamegyei vendek. — Kaposvár. 1914.
Szabó 70. 1.
Györffy István: Kalotaszegi-magyarok. — A- falu -
1921. 9. ;sz.
Györffy István: A kőröstárkányi magyarság. — A falu-
1921. 7. sz.
Györffy István: A kunok. - A falu 1922. 5. sz.

- Istvánfy Gyula: A régi magyarok. — Uránia — 1905. 6-8. sz.
- Kolumbán Lajos: A Barcaság népe. Kis könyvtár. szerk. Benedek Ele. Bpest. 1906. Lampel R. 79. 1.
- Kőröspataki Bédő Árpád: Székelyekről. - Arad 1904. Aradi könyvny.
- Különbség a felvidéki és alföldi magyarok között. Nemzeti élet — 1924. 14. sz. 7-8. old.
- Lázár István: Alsó fehér vm. magyar népe. 1904. Ismerteti Bátky Zs. Ethnografia melléklet. 287. o.
- Magyar Kázmér: A sárközi fajmagyarok. Nagykőrösi Hírlap. 1914. 21-24. sz.
- Magyar Kázmér: A magyar paraszt. - (apróságok felőle). Nagykőrös. 1915. Nagykőrösi gázd. egyesület. Székely bizom. 135. 1.
- Móricz Pál: A Szerémség magyar jai (magyar'tanyák a Száva mentén). Cél — 1914. 773-781. old.
- Móricz Pál: Magyar Sirató. Tahitófalu. 1925.
- Nagykunsági ősi földünk és népe. Szolnok. 1902. Bakosy Kny. 64. 1.
- Paál Sándor: A székely nép. - Erdélyi Múzeum — 1904. 472. old.
- Pécely József: falusi emberek. Bpest. 1919. Légrájiy Testv. 161. 1.
- Pogány J. Béla: A paraszt. Bpest. Pesti kny. 1909. 166. 1.
- Révai Sándor dr. : Az Ormánság népének és nevének eredete. — Pécs-Baranya megyei muzeum egyl. értés. 1908. 49. old.
- Sándor Móricz: Tiszapolgári matyók. - Nyirvidék - 1924. 119-122. sz. '
- Solymossy Sándor: Jókai és a magyar nép. Ethnografia — 1925. 1-6; 15 old.
- Somlyói V. Ignác: A mi népünk. Közg. röpirat. Győr-1904. Pannónia kny. 24. 1.
- Somlyói V. Ignác: A mi érdekeink. (A mi népünk c. röpirat folytatása) u. o. 44 1.
- Soós Miklós: Magyar népelet. 1905. Új Idők 44. sz.
- Szebe rényi Lajos 26. : A parasztok helyzete Magyarországon. Szoc. tanulmány. Kül. tekintettel az alföldi munkás mozgalomra és kivándorlásra. Békéscsaba. 1907. Kókai L. biz. Bpest. 100. 1.
- Szeberényi Lajos Zs. : A parasztkérdés külföldön és

- hazánkban- Szoc. tanulmány. Békéscsaba 1908.
Teván Adolf. 208-1.
- SZÍVÓS Béla: A hajdúság. (Kis kvta-r. · Sze rk. Benedek Elek) Bpest. 1908. Lampel B. 53. 1.
- Tóásó Pál: Hogyan segítsen magán a szegény ember?
Bpest. Népszava, kiad. 15; 1.
- Tömörkény István: Alföldi népélet. - Új Idők — 1910.
27". sz. ‘
- Tömörkény István: Különféle magyarok meg egyéb népek. Bpest. 1907. Singer és Wolfner 186. 1.
- Tömörkény István: Gélszerű szegény emberek. - Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Móra Bereenc. Szeged. 1922. Délmagyarorsz. Eirly és nyomdává11. kiad. 181. 1. Bpest Kultur Bt. biz.
- Udvardy Miklós: A falu népe. - Vmegye 1917. 7. sz.
- Vojnits Aladár dr. : Széchenyi Iszván és a falu népe. — A falu — 1925. 7-8. sz-

A magyar paraszt jellemzése.

- Bartalos Gyula: A magyar és paripája; Eger 1906. 82. 1. Szt. István Társ- biz. Bpest.
- Bizony László: Az első nemzeti kölcson és a nép. Br. Korányi Frigyes előszavával. 39. 1. Bpest -1915. Szerző kiad. Benkő biz.
- Czerna Jácint: A csángók- és szokásaik. Szentes és vidéke. 1900. 71. sz.
- halotti Ödön: Alföldünk népének- jellemzése. Pozsonyi főreáliskolai értesítő 1900. 9-22. old.
- Barkas Géza: A falusi- jellem. Huszadik Század — 1912 XXVI. kötet. 555-560. old.
- Gyórrffy István: A káromkodásr- A falu — 1922. 8. sz.
- Hermann Ottó: A magyar nép arca és jelleme. 11. táblával és 45 szövegrajzzal 212. 1. Bpest 1902. Kir. magy. Term. Tud. Társulat kiadása. Kilián Br. utóda biz.
- Hemann Ottó: A magyarság arcáról. Kül. lenyom, az Ethnografiából. 12. 1. VII. tábla. Bpest. 1903. Hornyánszky V. kny.
- H. M. :A népbíráskodás eredete. 1902.
- Ihrig Károly dr. : Az uzsorás paraszt. M. Gazdák Szemléje 1911. 5. sz.

- Kármán Elemér: A parasztnép és a büntető igazság-
szolgáltatás. X. Tárad. tud. Szemle. 1910.
- Lenhossek Mihály: A magyarság anthropologiai vizs-
gálata. Xerm-tud. Közlöny. 1915. 757-83. old.
- Malonyai Dezső: A lolnamegyei Sárközből: Bpesti
Hírlap — 1908. .
1.) A csörglő: 198. sz.
2.) Ahol ’’jóval élnek’’ 207. sz.
3.) A vagyon. 213. sz.
- Némédi Győző: A nép udvariassága. Nyelvőr. 1902.
241-43. old.
- Nváry A. .: Jellemvonások a palóc népéletből. Népélet -
1924. 4-6 sz. 92-100. old.
- Pékár Károly: A magyar jellem, népsichologiai ta-
nulmány — 1906. XI. kötet.
- Perényi Adolf: A magyar nép elméssége. Ethnografia.
'1901; 215-18; 263-66; old.
- Sági Dános: A keszthelyvidéki népéleti. Keszthe-
lyi Hírlap. 1904. 31-33. sz.
- Semayer Vilibáld: Bánfy-Hunyad magyar népének so-
matológiai vázlata. Ethnografia melléklet.
1901. 33-50, 67-98, 101-114. old;
- Trozner Lajos: A magyar nép jellemvonása népkölté-
szeti termékei alapján. Karosvásárhelyi ref.
Collegium 1902/3. évi értesítője.

Lakás — építkezés.

- Banner. János: A békési magyarság népi építkezése.
Kül. lenyom. a II. nemz. muzeum néprajzi értesi-
tőjének 1910. évfolyamából. 23. 1. Bpest. 1910.
Homyánszky V. kny.
- B. Zs. : Régi sárközi kemence — (3 ábrával) Népraj-
zi értesítő. 1903. 257-260. old.
- Benkő István: Egy-egy székely házról-faluról. Művé-
szet. 1905. 234-330. old.
- Buday Barna: A falusi kislakások ügye. A falu -
1922. 2. sz.
- Gönczy Eerenc: Göcseji házcsucok. Ethnografia
melléklete. 1901. 124-31. old.
- Gróh István: Sí jóvidéki népies építkezés. Magyar
Iparművészet. X. évfolyam 1907.

- Győrffy István: A falusi malmok. A falu — 1920. 4. sz.
- Győrffy István: A régi alföldi falvak és házak. A falu — 1922. 1-3. sz.
- Heimann Ottó: A magyarság háza. — Bpesti Hírlap. 29. sz. 1-900. Jankó János válasza u. o. 30. sz.
- Kermann O. és Pungur Gy. nyilatkozata u. o. 31.
- Horváth István: Hogyan és . miből építsünk. A falu - 1920. 5. sz. .
- Huszka József: A székely ház. (Függelék: fiók Károly: az árj. ák és ugorok érintkezése.) 85. szöve gközi ábrával. 37 le nyomatú és 3 színes táblával. 96. 1. Bpest 1920. Németh J.
- Kaminkéményes konyhák Bugyi, Sári, Babas és Gyón pestmegyei községekben. Néprajzi értesítő 1927. 4. sz. 155-60. old.
- Kertész K. Róbert-Sváb Gyula. A magyar parasztház 12. füz. 1908. Ism. Jakabfy Zoltán. Vasárnapi u j sag. 12-s z.
- Kőrös Kálmán dr. : A magyar népies építkezés szociális jelentősége. Kivonat. Orvos Term. Vizsg. 35-vándor gyűlés munkálatai. 221. 1. 1911.
- Madaras sy László: A kiskunsági szélmalom (1 ábrával) néprajzi értesítő. 1903. 113-22. old.
- Medgyaszay István: Népünk építőművészetéről. Hagy. Építő művészet. 1909. 5. sz.
- Nagy Márton: Milyen legyen a magyar kisgazda otthona és belsőége. A falu — 1921. 4. sz.
- Nagy Imre: A székely ház és annak berendezése. Székely nép. 1908. 143. sz.
- Nagy Márton: A lakáskérdés megoldása a falun. - A falu — 1921. 10. sz.
- Nagy Sándor: A nép háza. — Némüvelés. 1908. (Népművelő Társ.) szerk. Bárczy István. Wildner Ödön Bpest. 'Franklin Társ.
- Nagy Sándor: A göcseji házakhoz. — Művészet. 1915. 255-61. 1.
- Sebestyén Károly Cs. : A gyimesi csángó ház. Kül. lenyom. a Néprajzi Értesítőből. Bpest 39 09. Hornyánszky V kny. 11. 1.
- Sváb Gyula: A magyar parasztház. Rajzolta S. G-y. 24-1. Bpest 1907. Toldi Lajos.
- Szendrey Imre: A magyar ház. Bpesti Hírlap. 1910. 37. sz.
- Szintez Gábor: A székely csűr. 26 ábrával. Néprajzi Értesítő. 1903. i-22. old.

- Takáts Sándor: A magyar csűr. 3 esti Hírlap-1910. 180. sz.
 Toroczkai Kiegand kde: Elmés udvar. 106. 1. Epést. 1916. Táltos.
 Toroczkai Wiegand Ede: Cserényös házak. 29. 1. u. o. . 1916.
 Toroczkai Wiegand Ede: Hajdonába régös-régöns-. . 16 kép. 1917. u. -o. .

Táplálkozás.

- Károly Rezső: A kecske, mint a szegény ember tehené. Uránia. 112.
 ifj. Leopold Lajos: Paraszt gyermekeink és a tejhen-tej. Közgáza. Szemle. XXIX. évf. 33. sz. Bpest. 1905.
 Konkoly Thege Sándor dr. : A tejkérdés a faluban. A falu 1922. nov.

Ruházkodás — Képvisélet.

- Ács Lipót: Párta és főkötő. Epést. 191 5. Új Idők 31. sz.
 Banner 3 nedek: Menyasszony ködmö'n. Népelet. 1-2. évf. 40. old.
 Berzeviczy Elek: Sárosmegyei népviselet. — Eperjesi Lapok. 1900. 23-25. sz.
 Bellosics Bálint: A hétesi magyarság viselete. (2 táblával és 6 ábrával) Néprajzi Értesítő 1903. 273-79. old.
 Nigrinvi U. : Magvar ruha. -Katii. Elet. 1924. 5. sz. 18-19. old/
 Prepeliczay Elődné: A régi magyar nők öltözete. Délmagyarorsz. Közi. 1908. 73 és 115. sz.
 Szabó Kálmán: Suba és mestersége Kecskeméten. Képélet 1923/21. . 30-39,old.
 Székelyné Sólmos Bea: A népviseletekről és a népiparról. A falu — 1921. 11. sz.

A falu szórakozása.

A.) ünnepek — népszórakozások:

- Gönczy Ferenc: Szőlőhegyi mulatozások Zalában. Uránia. 1910. 161-66". old.
- Hubay Bertalan: Pütkösdí kir'ályasszony és gyermekmulatság — Ethnografia. 1901. 414-15» old.
- Jászi Oszkár: Fordítanak-e elég gondot ma a nép nemesebb élvezeteire? Népművelés II. évf. II. köt. Szerk. Bárczy I: 3p. 1907. Franklin Társ.
- Móric Pál: Régi szüreték. Dal túra — 583. old. 1911.
- Névtelen: Aratóünnep. Ethnografia. 1901. 335-36. old.
- Nyári Albert báró: Születési ünnepek a magyaroknál. 1903. Uránia 2. sz. .
- Nyári Albert báró: nászünnepélyek a magyaroknál. 1903. Uránia. 4. sz. .
- Prepeliczay Elődné: Régi szüreti népszokások. 1907.
- Siklóssi Pál: Paraszt színházak. Népelet. 1924. 397-400;old.
- Szentiványi Károly: Népszórakozások. A falu -1921. 7. sz.

B.) Tánc — Zene.

- Bartók Béla: A magyar nép hangszerei. II. a duda. Ethnografia. 1912. 110-14. old.
- Dézi Lajos: A magyar haláltáncról. M. Bibliofil. Szemle — 1924. 19. sz. 27. old.
- Frenkel Bertalan: Hajdutánc és régi magyar tánc. Ethnografia 1905. 365-72 old.
- Gáspár. Jenő: Bégi székely táncok. Ujnemzedék. 1921. 26. sz.
- Kálmány Lajos: Halottas tánc. Ethnografia. 1912. 292—94. o LCí«
- Péthei Erikkel Marian: A hajdú tánc. Ethnografia. 1905. 225-37. old.
- " H " A hajdutánc eredete. Ethnografia 1906, 112-19. pld.
- " " " A magyarság táncai. Bpest. 1924. Studium. 311. 1.
- Seprődi János: A magyar népzene fajtái. Ethnografia. 1902-r 193-202. old.

Táncos Magyarok. M. Család. 1924-febr. 1. 7-8 sz.

C.) Köresmázás

Csillag Gyula dr. : A vasárnap és a korcsma. 22. 1.
Népiratkák. 229. sz. Bpest. 1905. Szt. István
Társulat.

Győrffy István: A csárda. A falu — 1922. 10. sz.

D.) Lakodalom — farsang.

Alföldi vőfélykönyv. Vőfély!- teendők a legjobb és
legkedvesebb szokás szerint, összeállította
egy néptanító 51. 1. Békés. 1901. Vevér Oszkár.
B. Zs. : Matyó lakodalom. Vasárnapi Újság 1902.
49. sz.

Benedek Elek: A-székely lakodalom- Két képben. 32. 1-
Bpest. 1906. Kis kvtár. szerki Benedek Elek.
Lampel R.

Benkóczy Emil: Lakodalom a Hátraalján. Uránia 1911.
236-38. old.

Benkócy Emil: Népies multságok. (Palóc földről)
Uránia. X. évf. 1909.

Borsodmegyei lakodalom! szokások és rigmusok. "Sá-
rospatak" 1912. 26-27. sz.

Csűrj7· Bálint: Magyar lakodalom (vőfély könyv) 1924.

58. 1. Magyar nép kvtára. 3. sz. Szerk. Gyallay

Domokos. Kolozsvár. Minerva. Bpest. Stúdiom biz
Kiss L. István: Baranyai lakodalom. Határszéli
Újság
1910. 19. sz.

Koritsánszky Ottó: Lakodalmi szokások KÖlesden.

Ethnografia 29 01. 273-78, 307-17. old.

Koritsánszky Ottó: Lakodalmi szokások Kölesden, Tol-
na megyében. Tolna megyei Közi. 1902. 7-8. sz.

Kovács Antal: "farsang utója" Baján. (5 táblával, 2
ábrával) Néprajzi Értesítő 1903. 129-40. old.

Kovács Géza: A háznagy szerepe a Nyá rádmenti lako-
dalomnál. Erdély. 1906-144-51. old.

Magyar Kázmér: A lakodalom Kálót a szegen- Nagykőrösi
Hírlap. 1914. 36-56. sz.

Pap Domokos: Lakodalom Kordán 1702-ben. (Régi erdélyi
szokásokról) Aranyosvidék. 7-10. sz. 1909.

Prepeliczay Elődné: Lakodalmi népszokások. Délma-
gyarországi Közl. 1900. 230. SZ.

k) Ágner Lajos: farsangi követválasztás Nagyszéká-
cson. Ethnografia. 1903. 56-58. old.

- Rónaky Kálmán: A farsang Baranyában. Ország-Világ 1914. 8. sz.
- Sebők Samu: Bessenyei parasztlakodalom. Ethnografia 1905- 151-56. old.
- Zilahy Lajos: Parasztlakodalom az Alföldön. Pesti Napló 1921. 237. sz.

E.) Játékok.

- Farkas Pál: Gyermekjátékok és népmulatságok Nógrád megyéből. Nógrádi és Honti Híradó 1911. 33. sz.
- Grész Leó: Az irigi kis magyarok párszor játéka. Vasárnapi Újság 1911. 5. sz.
- Kőrösy Albin: A virágjátékok. Kath. Szemle. 1908. 756-71. 1.

F.) Népdal.

- Á. S. : Zala vm. népköltészetéből. Keszthelyi Hírlap-1905. 30. sz.
- Balogh György (vasadi). A haldokló népdal. Uránia. 1913. 126-32. old.
- Bartók Béla: Das ungarische Volkslied Versuche Systematisierung d. Ungar. Bauern melodien mit 320 Melodien. Berlin. Gruyter, 1925. 236-1.
- Dávid Pál: Pár szó Sárköz népköltészetéről. Tolna megyei Közlöny. 1902. 40. sz.
- Gondán Pelicián: A magyar népdal süllyedésének esztétikai okai, Magyar állam- 1905. 183. sz.
- Gönt. z István: Madarak a magyar népdalban. Sajóvidéki 1904. 36. sz.
- ifj . Hitter József: Szerény legények a népköltészetben. Cegléd 1900. 52. sz.
- Josvay I. : A magyar népdal lelke a magyar nótában. M. " család. . 1925. 2. sz. 28. old.
- Kapossy Lucián: A magyar népdal forrásai. Dunántúli Írók. xap. 1913. 24-25. sz.
- Kis Samu: Népköltészetünk hangulata a szabadságharc után Pesti Hírlap. 1911. márc. 15-iki és dec-24-iki száma.
- Kis Samu: Népköltészetünk hangulata a szabadságharc alatt. Pesti Hírlap 1911. 63. sz.
- Kiár István: Paraszti nótacsinálás. Bpesti Napló 1909.

- Kodály Zoltán: A magyar népdal strófa szerkezete. 44. 1. Bpest. 1906. Franklin Társ. ny.
- Liptai Károly: A király népünk dalaiban. 1900. Hazán2r 4. sz. Toroltál 8. sz.
- Sebestyén Antal: Adalékok a magyar népdal jellemzéséhez (Doktori értekezés). 60. 1. Bpest Lampel R. rt. 1912.
- Seprődi János: A magyar népdal, zenei, fejlődése, vonatkozással dr. Szabó Bertalan művére. Kül. lenyom, az "Erdélyi Múzeum" -ból. 56. 1. Kolozsvár 1908. Stief J. és Tsa. kny.
- Solymossy Sándor: A magyar népköltés értékei. Néptanítók lapja 1921. 18, 23. sz.
- Széll Károly: A népdal életünk különböző korszakában. Nagykusnág 1914. 20-28. sz.
- Rozner Lajos: A székely nép és költészete "Marosvásárhely" 1911. 1-3. sz.
- Vikár Béla: A népdal titkai. Vasárnapi Újság 19 06. 14. sz.
- Wosinszky Mór: A sárközi nótákról. Magyar Szalon 33. köt. 267-76. 1900.

G.) A vásár.

- Adácsi: A jászberényi vásáron. Vasárnapi Újság. 1893. IV. 719.
- Györffy István: A régi vásárok. A falu — 1922. 4. sz.
- Móricz Pál: Vásár a Hortobágyon. Egyetértés 1911. 189. sz.
- Tárna-i István: Hidi vásár a Hortobágyon. Nemzeti Újság 19 24. 158. sz.

Család — Otthonvédelem.

- Bellosits Bálint: A gyermek a magyar néphagyományban. Magyar Paedagógia. 1905. 161. old.
- Bujnovszky József: A felvidéki községek és a gyermekvédelem. 3pest. 1909. Községi Közlöny 27. 1.
- Issekutz Győző: A tűzhely védelme. 32. 1. Bpest. 1898. Pátia.
- Karoly Rezső: A falusi ház és kert virágai. Uránia. felolv. 120.

- Kolosváry Lajosné: A falusi otthon védelme. 11. 1.
Bpest. 1907. K. Gazdaszövetség. Pátria rt. biz.
- Dr. Kovács Józsefné: A falusi háztartás. A falu -
1921. 3. sz.
- Paál Árpád: Szülők és gyermekek. Községi Közlöny.
1911. 422-24, 434-35. old.
- Torday erenc dr. : A gyermekhalandóságról. Községi
Közlöny. 1902. 595-96, 607-8. old.
- Weis István dr. : Gyakorlati anya és gyermekvédelem.
Községi Közlöny 1916. 25. sz.

Egyke — Népesedéspolitika.

- A faj romlása: nagyér Közigazgatás. 1924. 5. sz. 1-2.
- A népesség: Népelet. 1924. 5. sz. 3.
- Amiről az anvakönyvek beszélnek: Községi Közlöny
1900. 523. old.
- Aniszfeld Endre: Az egyke egészségügyi vonatkozásai.
A Hódmezővásárhelyi Gazd. Egyesület kiad. 23.
1. Hódmezővásárhely 1913. Róth Antal kny.
- Apostol Dezső: Az egyke. Pécsi Napló. 1907. jul. 14.
" " A kivételes nősülési engedélyek és
az egyke. Pécsi Napló 1907. dec. 1. és 22.
számok. . . .
- A világháború hatása Magyarország népesedésére. Köz-
művelődés. 1924. 10. sz. 416,442. old.
- Az egyke okai és ellenszerei, Társadalom Tudomány.
"1924. 1. sz. 11-44. old.
- Balás Károly: A neo-malthuzianizmusról. H. Társa-
dalomtudományi Szemle 1. évf. Pécs Taizsy . kny.
- Bemát István: A népesedés problémája. Bpest. 1914.
Kilián. Er. biz.
- Bernát István: A nemzeti erő forrása. magyar Gazda
Szöv. kiad. 1912. Bpest.
- Boldog Balázs: Az egyke. 19. 1. Bpest. 1908. A Nagy.
Prot. irodalmi Társ. népies kiad. Hornyánszky V.
- Buday Dezső dr. : AZ egyke az Ormánságban. Az Újság
1907. ápr. 14.
- Buday Dezső dr. Az Egyke Baranyában. Budapesti Hír-
lap 1907. ápr. 20.
- Buday Dezső: A magyar faj védelme. Pécsi Napló 1909.
júl 1.

- Buday Dezső dr. Az egyke a Dunamentén. Mohács és Vidéke 1909. szept. 12.
- "Küzdelem az egyke ellen. "Vmege" 1909. jul. 1.
- "Az egyke XX. sz. kvár. 1909. 18. 1. Bpest.
- "Az egyke története Baranyába. Pécsi I apló 1909. szept. 22.
- "Az egyke Baranya vmegyében 165. l. Bpest. 1909.
- Dénes j-stván: Miért pusztul Magyarország? 3 pest. 1925. Szerző kiad. (124-4. 1.) G-rill-Benkő biz-Dobos nemik: Az egyke és gyermektelenség. Pécsi Közlöny 1909 / máj. 11
- Vajas János: A mohácsi járás népességének 7. évi deficitje. Mohács és vidéke. 1907. jun. 9.
- Dr. Pischer Miklós: A kivételes nősülési engedélyek. Pécsi Napló 1907. dec. 5.
- Gáspár J. : Hanyatlás és népesedés. Ker. Polit. 1924. 1. 25-35. sz.
- Gönczy Perenc: Az egyke rendszer megszüntetésének kérdéséhez. Népegészségügy/. 1925. 24. sz. 857-78. old.
- "Az egyke a somogyi nép szokásaiban és lelki-világában. Társadalom Tudomány 1925. 131-32. 0.
- Hermann Antal: Néhány szó az egykéhez. A Somogyvmegyei egykebizottság megalakulása alkalmával. 15. 1. Kaposvár. Részvény ny. 1909.
- "Néhány további szó az egykéhez. Kül. lenyom, a Somogyi Hírlapból. 27. lap. Kaposvár, leró Isignond kny. 1909.
- Johann Béla dr. : A kivételes nősülési engedélyek. Pécsi Napló 1907. dec. 5.
- Joób Lajos: Néppolitika. Bpesti Szemle: 132. köt.
- Kaáli Nagy Elek: Elnéptelenedés. Községi Közlöny. 1925. 7. sz.
- Kovacsics Sándor dr. Az egyke. A falu — . 1922. ő. sz.
- Kamocsay J. : A vallás befolyása a születési arányszám alakulására. Népegészségügy 1924. 7-10. sz. 132-140. old.
- Kovács A. : A háború hatásai népesedési és közegészségügyi viszonyainkra. Hírtár isztikai Szemle 1924/ 11-12. 454-62. old. Egészség 1924. 7-12. sz. 110. 119.
- Kovács Pál: Az egyke és a protestantizmus. Rövid válasz Pezenhoffer Antalnak: Demográfiai viszonyok befolyása a nép szaporodására c. munkájára.

- A magy. fajmentő misszió kiad. 33. 1. Bpest-Bethánia ny. 1923.
- Lukács Imre: Ormánság népe. Pécs, Kókai biz. Bpest. 1908.
- Leinhardt M. : Harc a magzatűzés és az egyke ellen.
- Magyar Orvos. 1924. aug. 15. 252-55. old. -
- Magy. Kir. Közp. Stat. hiv. : A magyar Szent-korona országainak 1913-18. évi népmozgalma. Bpest 1924.
- Margittal Valér dr. Egy-gyermekrendszer és a kívándorlás. Mohács és Vidéke. 1907. ápr. 14.
- Milhoffer Sándor: Az egygyermekrendszer Magyarországon. Kül. lenyom, a Magyar Nemzetgadá,í-ból 16. I. Bpest. 1903. Politzer Zs. és Pia biz.
- Mozolovszky S. : Népeességünk születési és korévek szerint. A. Statisztikai Szemle 1924. 11-12. sz. 443-54. old.
- Hagy Orbán: Az egy-gyermekrendszer a Dunántúl. Bpest. Hirlap. 1902. 193. sz.
- Neubauer Ferenc: Kisbirtokosaink egygyermekrendszere különösen Somogyban. Társadalom Tud. Szemle. II. vf. 1909.
- Nógrády László: Az egyke rendszer. 40. 1. pest. Hungária. 1913. gyermektanulmányi Társ, füzetes vállalata. 8. sz.
- Pfeiffer II. : A népesség vallása és a születési arányszám alakulása, népegészségügy. 1924. 15-17. sz. 339-49. old.
- Plichta Soma dr.: Az egygyermekrendszer 18. 1. Losonc 1910. Kármán ny.
- Pusztuló ország: közegészségügyi közlöny. 1911. 61-62. old.
- Petzenhoffer Antal: A demográfiai viszonyok befolyása a nép szaporodására. 275. 1. Szerz. kiad. Bp. 1922. Közp Sajtóvállalat biz.
- Romhányi S. : Az egyke mint egyetlen. Nemzetnevelés. 1925. márc. i. 51-53. old.
- Schneller Károly: Népesedéspolitika, többtermelés. A magy. kozgazd. társ, többtermelési szakosztályában 1921. jun. 12-én tartott előadás. 59. 1. Sárospatak. 1922- Ref. főiskola kny. Miskolc. Ferenczy biz.
- ” Népesedéspolitika, többtermelés. Népegészségügy. 1924, 5-6, 115-119. old.
- Szaile Tivadar Antal: A világháború hatása népmozgalmunk alakulására. 66. 1. Bp. Atheneum. 1924.

- Szentiványi Rerenc: Az egyke a Tisza-Maros szögében. 46-1- Bp. 1916. Stephaneum rt. ny. Szez. kiad.
- gróf Széchenyi Imre: Az. egyke (az egygyermekrendszerről) 129. 1. Bp. 1906. Rákosi Jenő újságvállalata kiad.
- Toldi Béla dr. : Észrevételek a kivételes nőstülé sí engedélyekbez. Pécsi Napló 1907. dec. 4.
- Varga Jenő: Az egy-két gyermekrendszer. Bpesti Szemle 119- köt.
- Zemplényi J. : Népesedés-politika. Népegészségügy. 1924. 357-60. old.

Néphit — Népléktan.

- A magyar nép lelke. "Külföldi magyarság" 1924. 13. sz. 3
- A magyar gazdák közönye: Köztelek. 1924. 58. sz. 723. 0.
- Baloghy. Dezső: Magyar napimádás. (Essay) 41. 1. Ballassagyarmat. 1910.
- ipszilon: A falu lelke és a magyar jövőendő- 10. Gazdák Szemléje. 1922. 3. sz.
- Karácsony János: Karácsonyi néphit. "Beszterce" 1906-52. sz.
- Katona Lajos: Népköltés a népléktan tárgykörében. Bpesti Szemle 141. kötet.
- Krausz Jakab dr. : A magyar népiélek problémája. Polgáriiskolai közlöny. 1910. 1-11. sz.,
- Malonvai Dezső: Az utolsó magyar szombatos, új idők " 1905. 36. sz.
- IOátrainé Varga Róza. Adalékok a Nógrád megyei magyarság néphitéhez. Etnográfia. 1910. 115-17. old.
- Molnár «Jenő: A magyar néplélek katonadalokban. Vasárnapi Újság. 1905. 28. sz.
- Néphumor: Népelet. 1923/24. 43-44, 111-113. old.
- Ravasz László: A falu hite. A falu — 1922. 4. sz.
- Roheim Géza: Adalékok a magyar néphitéhez. 285. 1. Bp. 1920.
- " Néplélektani dolgozatok. 49. 1. Bp. 1917.
- Röder E. Ákos: A magyar nép erkölcsi világa népdalainkban. 102. 1. Kőszeg. 1910. Róth Jenő.
- Solymossy Sándor: A magyar nép leikéről. Néptanítók Lapja. 1921. 15-17. sz. Szabad Líceum kiad. 21. sz. Bp. 1921. 20. 1.

- Tóth István: Kiskunfélegyháza vidéki néphiedelmek. Ethnografia. 1906. 229-32-old.
 Ürmödi József: Lelkészi helyzetünk és a nép. 19. 1.
 Székelykeresztúr 1909. Szabó Kálmán kny.

Temető — Templom.

- Huszár György: A temető költészete, hagy. Körösi Hírlap. 1900. 29. sz.
 nyka Károly: A falucska temploma. "Művészet" III. évf. 19041

A falu társadalma.

- A falu rétegződése: Magyar népművelés. 1924. 6. sz. 2-3, 7-8.
 A földművesasszony élete az új rendben. 8. 1. 3p. 1919. Közokt. népbizt.
 A kisgazda és az új rend: 15. o. Bp. 1919. Közokt. népbizt.
 Bene Lajos: A magyar falu társadalma. Előszóval el látva dr. Steinecker Ferenc. 144. 1. A falu kvára. Szerk. Bodor Antal. Faluszövetség kiadása. Bp.
 " A falu társadalmának tagozódása. A falu — 1920 5. sz.
 Bonkóczy Emil: Ki a legény a faluban? Ethnografia. 1910. 114-15. old.
 Bemát István: Gazdáink függetlensége. Köztelek. 1925. 96. sz. 1455.
 Bodor Antal dr. Falusi egyletek, körök címtára és útmutatója. 50. 1. Bp. 1923. Faluszövetség kiás.
 Ferdinándy Gyula dr. : A középosztály és a falu. Vme-gye 1917. 13. sz.
 Gárdonyi Albert: A XVII. sz. beli falusi életből. Ethnografia 1903. 448-49. old.
 György Endre: Szeretet a faluban. 12. 1. M. Gazda Szövetség kiad. Bp. 1904. Kilián Fr. "utóda biz.
 Komoróczy Péter: A falu vezetői. A falu — 1921. 6. sz.
 Koncz János: A falu és a falusi értelmiség. Magyar Szemle 1924. 1. 4.
 Liptai Albert: A falu boldogsága. 62. 1. Bp. 1907. Pátria r. t. biz.

- Kovács Lajos: Falusi rossz lakások. 24. 1. Népiratkák. Bp. Szt. István-Társ. 1902. 67. sz.
- Dr Király László: A falu harmóniája. Községi Közlöny. 1921. 19. sz.
- Szabó Balázs: A falusi ifjúság problémája. A falu-1921. 6. sz.
- Váczy József: A kisgazda osztály jelentősége. K. Gazdák Szemléje. 1920. máj. jun. sz.
- Weis István: Az értelmiség a falu életében. A falu 1921. 4. sz.
- " A falu lelke. - A falu — 1921. 2. sz.

A nép gondozása és szervezése.

- A faluszövetség segélyakciója, az elpusztult falvak érdekében. A falu — 1924. 8-9. sz.
- A falu aranykönyve. 1925. évi naptárral. Szerk. Botor Antal dr. II. évf. Boest Faluszövetség. 1924. 72.
- A kisemberek védelme: Községi Közlöny 1908. 509»-10. Alispán a falusi ifjúságért Vmegye 1924. 12-14. sz. A magyar ifjúság a magyar népért: Az országos Széchenyi Szöv. programja. Kibocsátja 200 egyetemi ifjú. 30. 1. Bpest. 1906. Stephaneum ny.
- Bajtay Mihály dr. A falugondozás feladatai. A falu 1925. 1. sz.
- Barabás Endre: A magyar néptanító szoc. feladatai. Külön lenyom, a "Tarfi-Barabás I Közgazdaságtan elemei c. tankönyvből. 32. 1. 3. 1906.
- Franklin Is. kny.
- Barátságos beszélgetés a magyar néppel, vagy mi kell a magyarnak. Magyar Gazda Szöv. kiad. 20. 1. Bpest. 1902.
- Bene Lajos: Ifjúsági egyesületek szervezése és vezetése. Kolozsvár 1902.
- " A társadalmi munkásság értékelése. A falu - 1921. 12. sz.
- A nép gondozása. Eger. 1922. Égri. ny.
- Boldini Rezső: Mi a nép baja és mit tegyünk érdekében? Községi közlöny. 1904. 529-30. 1.
- Csettler Jenő dr. : A földművelő rokkant katonák jövője M. Gazdák Szemléje. 1915. 160. old.
- Egyed Ignác: Szegényházak felállítása Községi Közlöny 1902. 195-196. old.

- Egyetemi ifjúság a falvakban. Kibocsátja az Orsz. Széchenyi Szöv. 8. 1. Bp. 1906. Pátria . rt. kny. ifj. Erődi Harrach Béla: A jegyző szociális feladatai. yf. Társad. Tud. Szemle. . 1913. IV. füz.
- Előre Pál: Miért szegény a magyar nép? 29. 1. Győr. 1910. Mercur kny.
- Priedrik Ágost: Népházak létesítése. A falu — 1921. 9. sz.
- Gaal Jenő dr. : Berzeviczy Gergely élete; és művei. Bp. Politzer 1902.
- if A falu gondozása. Tessedik Sámuel élete, alkotása és művei. Akadémia kiad. Bpest. Grill K. 1918.
- vitész Galambos József dr. : A magyar falu veszedelme. Községi Közlöny. 1925. 52. sz.
- Hogyan Ítéljen a magyar nép. 16. 1. Bpest. 1904. At he neum rt. kny.
- Imre Károly: A falusi gazda állami tanácsadói és segítői. 47. 1. magyar Gazda Szöv. Pátria rt. biz. Bp. 1904.
- Ivánka István beszéde cselédeihez és aratóihoz Paláston. Az 1906. aug. 18-án megtartott arató ünnepen. 8. 1. Ipolyság. 1906. Neumann ny.
- Koncz János dr. : A falu közhangulatának megteremtése. A falu — 1921. 5. sz.
- A községi jegyző szociális hivatása 89. 1. Bp. 1914. Pátria ny.
- Hailáth József gr. : A tanító szociális feladatai. 16. 1 Bp. 1906. 2. ki adás. ív!-Gazda Szöv.
- ” A gazdatársadalom szociális feladatai 16. 1. Bp. 1904. Gazdasági Egyesület.
- Marschall Perenc dr. : A falusi ifjúság gondozása. A falu 1921. 9. sz.
- Schandl Károly dr. : A kiscgazda társadalmi öntudatra ébresztése. H. Gazdák Szemléje. 1921. 1. sz.
- Steinecker Ferenc dr. : A falusi propaganda fontossága. A falu. 19'25. 7-8. sz.
- Steuer György: A földmunkások vállalkozó szövetkezetéről. Dunántúli Szántóvető — 1924. 10. sz. 5-6. old. 11. sz. 6-8. old.
- Schulz Józsefné (özv.) és dr. Gidófalvy István: A magyar pap és tanító szociális kötelességei. 196. 1. Kolozsvár 1912. Stein J. biz. és Kókai Lajos biz. Bp.

- Szabados Sándor: Jogot a népnek. A magyar nép kátéja. 16. 1. Komárom. Hangár ia.
- Szekeres L: Szervezkedjen a falu népe. A falu 1924. 2. sz. 28. old.
- n A falu érdeke. A falu. 1925. 3. sz .
- Szende Pál: A paraszt fogás elmélete. Huszadik Század X. évf. 2. félév. XX. köt. Bp. 1909.
- V. J. : Mükdevelő színlelő adások falvakban. A falu 1921. 1. sz.
- Vantsó Gyula: A gazda választójoga. Válasz tó jogi útmutató földművelők számára. 70. 1. M. G-azdaszöv. kiad. Bpest. 1914.
- Velics Antal (Lászlófalvi)- Szózat a magyar néphez. Kér. szoc. irányeszmék. 2. kiad. 104. 1. Bp. 1906. Stephaneum ny.
- Weis István dr. : A falusi érdekek védelme. Községi Közlöny 1917. 16. sz.
- Witz Béla: Cserkészet és a falu. M. az dák Szemléje. 1923. 12. sz.
- Wiener Oszkár: A magyar parasztosztály emelése. Kül. lenyom., a XX. sz. 1900. évf. ból. 77. 1. Bp. 1901. Egenberger biz.

A városbaözönlés.

- A községek elnéptelenedésének okai. Vmegye 1924. 20. sz.
- Hadik Hella gr. : A város veszedelme. 25. 1. Bp. 1921. Stephaneum.
- Heller Barkas: A városbatömörülés jelensége Magyarországon. Közgazd. Szemle. XXIX. évf. 33. köt. 1905. Kiadja: a M. Tud. Akadémia nemzetgazd. bizotts. hozzájárulásával a M. Közgazd. Társ. Bp.
- Kenéz Béla: A városbatódulás okai. Közgazd. Szemle. XXIX. évf. 34. köt. 1905. ,
- Kováts Ferenc: A városbatömörülés Magyarországon Közgazd. Szemle XXIX. évf. 33. köt. 1905.

Falufejlesztés.

(Villamosítás falurendezés, szépítés, fásítás, írtkérdés stb.)

A falu a községi programban. Szocializmus. 1924.

31. sz. 437. öld.

A falu tanulmányozása. Magyar Népművelés. 1924. 3. sz. 2-3.

A gazdatársadalom a falu iparáért. Köztelek. 1924. 70. sz. 867-68. old.

A Községi élet jövője. Községi közlöny. 1908. 425-26. old.

A község szabályozás problémája: Vmegye. 1914. 12. sz.

Baumann 3: Fejlesszük a falvak gazdasági életét. Községi Közlöny. 1924. 33. sz. 202-203. old.

Benedek Árpád: A falu és a rádió. Községi Közlöny. 1925. 38. sz.

Bécsi Bertalan: A falusi múzeumok. A falu — 1925. 5. sz.

Bodor Antal dr. : A faluszövetség vándorkiállításai. A falu. 1920. 5. sz.

11 A falu megismerése. Bpest. 1923. Faluszövetség.

” 110. községiéjlesztési, gazdasági, egészségügyi és kulturkiállítás. Bp. Fsluszövetség. 1925. 56. 1.

Borus Ferenc: Kisgazdaságok villamosítása. M. G-azdák. Szemléje. , 1920. márc. -ápr.

" A villamosság községeinkben. A falu 1925. 1-4.

” — A villamosság községeinkben 11. 1. A falu könyvtára. , 15. sz. Szerk. 3odor. Antal dr. Faluszöv. kiad. Bp. 1925.

Csekey S. : A falu jelentősége. Kálv. Szemle. 1924. 5. sz. 41.

Delte:Az utak befásítás a . Községi Közi. 1901. 573-74. o.

Egyed Ignác: Utak és utcák rendezése és fásítása. Községi Közi. 1901. 573-74. old.

Dr. E. S. : A községi villamos üzemekről. Községi Közlöny. 1915. 4-3. sz. .

Hrábner Emil: Hogyan lett nyomorfalvából gazdagfalva?

Magyar kisgazdák számára. 2. kiad. 111. 1. Magyaróvár 1920. Szerz. kiad. Bp. 1920. Pátria biz-

Habich Adám: Egy község példaadása. Községi Közlöny. 1911. 627-28. old.

- Horváth Jenő: Gazdakörök és szövetkezetek hatása a faluban. 20. 1. Bp. 1907. M. Gazd. Szövet s. kiad. kit álmodtam a falunkról? 21. 1. Bp. 1907. Stephaneum kny.
- Jászberényi Miklós: Elhanyagolt falvak. Községi Közlöny. 1912. 25. old.
- Jeszenszky Árpád: Magyarország befásítása és községi faiskolák kérdése. A falu. 1922. 5. sz.
- Kiss László: A falu fejlesztés. Vmegye. 1924. 27. sz.
- Konkoly Thege Sándor dr. : A falu fásítása. A falu - 1920. 3. sz.
- A falusi udvar hiányai és veszteségei. A falu 1921. ő. sz.
- Markó Klek: A falu kiépítése. A falu 1920. 1. sz.
- Molnár Béla: A magyar falu, a magyar jövő. Községi Közlöny. 1925-42. sz.
- Nagy László (Gesztelyi) A falu vízellátása. V-megye 1919. 9. sz.
- ” A falu fejlődése és az Alföld jövője. A falu. 1924. 8-9. sz. 87-88. old.
- Népbarátja: A gazdagodás útján. Úzzünk háziipart. 33. 1. 1908.
- Kakovszky István: A falu jövője. Községi Közlöny. 192. 5. 51-52. sz.
- Szalay Lajos. : A falu műszaki fejlesztése a községi körmérnöki állások szervezése által. A falu. 1922. 6. sz.
- Szilám Gyula: A falu jövője. . Gazda Szöv. 1919. 6. sz.
- Teleky Dezső: Községi utainkról. Vmegye 1916. 2. sz.
- Tolnay Ödön: Községeink ivó és használati vízzel -va- " ló ellátása. A falu. . 1921. 4. sz.
- Ldvardy. Miklós.: Mintaközség. Vmegye. 1916. 27. sz.
- Weis István dr. : A jövő faluja. Községi Közlöny. 1915. 52. sz. .
- ” Kaluprogramm. Községi Közlöny. 1921. 2. sz.
- A falu reneszánsza. Vmegye. 1916. 12. 14. sz.
- Wltzl K. : A villamosság és a falu. Molnárok Lapja. 1924. 31. sz. 437.

A falu egészségügye.

- A jegvző az alkohol elleni harcban. Községi Közlöny 1922. 20. sz.
- Balogh Gyula: Közegészségügy a községekben. Községi Közlöny. 1904. 530-31. old.

- Deutsch Ernő dr. : Népbetegségek és azok leküzdése.
Kül. lenyom, az "Egészség" 1906. évf. -ből. Bp-
1906.
- Dorner Gyula;-Nagy Márton: A falu egészségügyének
technikai vonatkozásai. 32. 1. Bp. 1922. Orsz.
Közeg. ügyi egyes, kiad. Pfeifer biz.
- dr. vitéz Galambos József: A magyar falu egészségügyi
kivánalmi. A falu — 1925. 11-12. sz.
- Gerlóczy Zsigmond: Nemzeti Bennmaradásunk alapja a
falu egészsége. . A falu — 1920. 2-6. sz.
1921. 1-12 sz.
- Kádas Sándor: A falu közegészségügye. Vmegye 1925. 7.
- Konkoly Thege Sándor dr. : Egészségügyi követelmények
a falusi udvarban. A falu 1921. 8. sz.
- Kovácsics Sándor dr. : A pálinka. A falu — 1922. 7-8.
" " : Közegészségügyünk és a falu.
A falu 1921. 7. sz.
" A körorvos. A falu — 1922. 12. sz.
- Községi előljáró: A községi közegészségügy rendezé-
se kérdéséhez. Községi Közlöny. 1905. 373. old.
- Kriza Sándor: A néptanító küzdelmei az alkoholizmus
ellen az iskolában és a társadalomban. 33. 1.
Székelyudvarhely 1908. Becsek Dániel kny.
- Lukács Gy. : Népegészségügy Magyarországon. 1924.
Néptanítók lapja: 1924. 13-14 sz. 1-4. old.
15-16 sz. 4-6. old.
- Major Antal dr. : Az aldunai székelyek néprajza or-
vosi szempontból. Heves megvel Hírlap 1900
103-104. old.
- Népegészségügyi szociálpolitika. M. Gazdák Szemléje.
1918. jan-febr. sz.
- Ruffy Pál: A falu egészsége: A falu. 1920. 1. sz-
- Tüdős Kálmán: A falu egészségtana. 111. 1. A falusi
kvtár. Szerk. Kovács József 68-71. sz. Bpest. 1921.
- Franklin Társ.
- Várkonyi István: Járási kórházak. Vmegye 1925. 4. sz.
- Weis István dr. : Községek gyógyszerellátása. Köz-
ségi Közlöny. 1925. 22. sz.

Népművelés — Népoktatás.

- A falu kultúrája: Magy. Népművelés. 1924»3. sz. 3-4.
A népművelők munkája: Magy. Népművelés. 1924. 1. sz.
2-3-old. 9-sz. 2-3. old.

- Angval János: Művelhető-e a magyar nép? A falu - 1922. 5. sz.
- Bellosits Bálint: Az iskola és a népelet. Magy. Tanítóképző. 1910. 23-30-old.
- Benő Lajos: A falusi ifjúság gondozása. A falu 1921. 11. sz.
- " A magyar népfőiskola. A falu. 1922. 4. sz.
- Boróczy Kálmán: A falusi szabadtanítás. 99. 1. Bp. Pátria biz.
- Bolgár Elek dr. : A községi kultúrpolitika feladatai. 99. 1. Bp. 1913. Eggenberger kk.
- Buday Barna: Falusi népakadémiák. A falu. 1921. 11.
- Czettler Jenő dr. Iskola és népművelés. Védelmi tanfolyam 1920. 49-65. old.
- Csontos József: A népies testnevelés községünkben. Községi Közlöny. 1925. 44. sz.
- Falusi tanítók és az iskolán kívüli népoktatás. Nemzetnevelés 1924. 29. sz. 27-71. old.
- Fábián József: A tanító a gazdasági élet mezején. 15. Gazdák Szemléje: 1921. 9<sz.
- Földes Géza: A nevelés reformja. A falu. 1922. 9. sz.
- " " A falu tanítója. A falu — 1921. 10. sz.
- Förhencz Sándor: A falu kultúrájánál: emelése. Községi Közlöny 1924. 9. sz. ;
- Három iskolai esztendő népnevelő munkája. Néptanítók lapja 1924. 31-32 sz. 6-8. old.
- Hortobágyi Ágost: A falusi iskola reformja. A falu. 1922. 11. sz.
- Horváth J. : A falu műveltsége és művelődése. M. Gazda Szöv. 1924. márc. apr. 94-100 old.
- Horváth Károly: Népünk olvasmánya. Népművelés V. évf. II. köt. 1910.
- Ipszilon: A magyar népiskola szociális feladatai 10 sonkamagyarországon. M. Gazdák Szemléje. 1922. 5. sz.
- Jeszenszky Árpád: A téli gazdasági iskola és tanfolyam. A falu 1925. 11-12. sz.
- IZunfi Zsigmond: Ki tanítja és ki tanítsa a magyar népet 22. 1. Bpest. 1908. Márkus Samu kny.
- Makay Béla: Népnevelési egyesületek. Ünnepi beszéd. Kül lény, a "Néptanítók Lapjak-bél 33. 1. Bp. 1903. Egyet mi ny.
- Máthé József: A falusi népiskolák. A falu. 1921. 3. sz.
- Molnár Viktor: A nép művelésének országos szervezése. Népművelés. 1907. Szerk. Bárczy J. 1907.

- Neményi Imre dr. : A parasztegyetek. Urania. II. évf. 1901. Uránia M. Tud. Egyesület kiad.
- Népünk műveltsége' egybevetve a korral, anyanyelvvel és vallással, m. Statisztikai Szemle. 1924. 8. sz. 257-61. old. Néptanítók:Lapja. 1924. 37-38. sz. 4-6. old.
- Nikelszky Zoltán: Kapcsolat az iskola és a népművelési tevékenység között. M. Népművelő 1924. nov. sz. 1-3. old.
- Pataki János: Vázlatok a népnevelés eszme köréből. 88. 1 Nyitra. 1917. Neugebauer ny. szerző kiad.
- Pataki Béla: Parasztegyetek, népszerű főiskolák. Népművelés VII. köt. 1909. IV. évf.
- Petri Kór: Ifjúsági egyesületek a népművelés terén. Népművelés. V. köt. III. évf. 1908.
- Schandl Károly: Népfőiskolái mozgalom Magyarországon. Közművelődés 1924. 3. sz. 73-75. old.
- Somogyi Béla: A falu kultúrája. Népművelés. V. évf. X. kot. 1910.
- Szentiványi Károly: Palusi népművelés. A falu. 1921. 6. sz.
- ” Magyar népművelés. A falu — 1922. 2. sz.
- Székely Árpád: A népművelés első lépcsője. M. Népművelő 1924. nov. 1. sz. 5-6. old.
- Szőnyi Sándor: Tanító beszédek. Tanítók és népnevelő előadók használatára. Bp. 1925. Kertész J. ny. -Kókai biz. 248. 1.
- Szügyi Trajtner G-. : Egységes és teljes népművelés falusi népiskoláinkban. Nemzet nevelés. 1924. 15. sz. 155-57. old. , 16. sz. 167-70. old.
- Teleky Dezső: Kultúrát a népnek- Vmegye. 1915. 51. sz. Udvarhelyi Népnevelés. Népnevelésügyi Közlöny szerk.
- Gyerkes Mihály. I. évf. (298. 1.) Székelyudvarhely 1910. Becsek D. fia kny.
- Újabb mozgalom a falu művelődéséért. A falu — 1924. 1. sz. 14. old.
- Váradi József: Népakadémiák és a Széchenyi szövetségek. A falu — 1922. 7. sz.
- Veterán: Milyen legyen a falu iskolája? A falu - 1922. 10. sz.
- V/aldapfel János: Palusi közművelődési egyesületek. Népművelés III. évf. V. köt. 1908.
- Zemplényi J. : Az első nógrádmegyei népfőiskola. A falu — 1924. 12. sz. 138-39. old.

Az Alföld kérdései.

- Cserhádi Sándor: Az Alföld mezőgazdasági viszonyainak refoimja. Az Orsz. Gazd. Egyesület megbízásából. 46. 1. Bp. 1907. Pátria rt. ny.
- Jászberényi András: Alföldi gazdálkodás- Kül. leny. a mezőgazdasági Szemle-bői 18. 1. Magyaróvár. 1905. Czéh Sándor kny.
- Kaán Károly: Erdőgazdaság politikai kérdések. . 100-1-Bpest. 1920. Patria ny.
- ” Alföldi erdőtelepítés . Kérdései. lő. Gazdák Szemléje 1921. 7-8. sz.
- Károly Kezso dr. : Az alföldi gazdálkodás refoimja. M. Gazdák Szemléje. 1921. 7-8. sz.
- Nagy László (gesztelyi): Az Alföld gazdasági jövője. Közgzd. Szemle 1924. 3. sz. 413. old.
- " Az Alföld gazdasági jelentősége. Közgzd. Szemle. 1925. 467-94. old.
- „ Az Alföld gazdasági jövője. 104. 1. Bp. 1924. Stádium ny. és k. kiadó rt.
- Szekeres L: Mentsük meg az alföldi gazdálkodást- A falu — 1924. 4-5. sz. 59-60. old.
- Szerelemhegyi J: Mit kíván a magyar föld népe? Külföldi Magyarság 1925- 22. sz. 3>
- Weis J-stván dr. : Az Alföld. Vmegye 1916. 12. 14. sz.

Tanyakérdés.

- A tanya kultúrájáért. Néptanítók Lapja. 19 24. 15-16 sz. 2-4 öld. ' 21-22. sz. 1-6. old.
- A tanya és a többtermelés. Magyar Kóna. 1923. 10. sz. 13-14. old.
- Az Alföld tanyai iskoláinak állapota,sorsa és jövője. Magyar falu. 1924-25-sz. 33. old.
- dr. Bemárd Ágoston: A tanyai egészségügy- N. Gazdák Szemléje. 1921. 7-8. sz.
- Czenk: Tanyai iskolák- K. GazdákSzemléje. 1922. 5. sz.
- Cetényi: Tanyai központok. Gazda szövetség naptára. '1916.
- Czettler Jenő dr. : Tanyai település és tanyai központok 14. 1. Bp. Gazdaszöv. 1912-
- ” A tanyakérdés — magyar feltámadás. M. Gazdák Szemléje 1921. 7-8. sz.

- Csemovics Agenor: A tanyai vasútról. 130. 1. Szeged. 1906. Engel Lajos kny.
- Dorner Gyula: A tanyai élet fejlesztése. A falu - 1921. 8. sz.
- Dömötör Lajos: Kecskeméti tanyai települések és Kecskemét város földbirtokpolitikája. M. Gazdák Szemléje. 1921. 7-8. sz.
- Drózdy Gyula: Milyen az új tanyai oktatás? Magyar Szemle 1921. II. 289-92. old.
- Gyömörey György: A tanyai közlekedés — ut és vasút - ügy. M. Gazdák Szemléje. 1921. 7-8. sz.
- Hübner "József: A tanya kultúrájáért. Néptanítók lapja — 1925. 17-18. sz. 12-15. old. 21-22. sz. 15-17. old. 27-28. sz. 7-9-old. , 39-40 sz.; 13-17. o.
- " A tanyai . lakosság tömörülése. Magyar Róna. 1925. dec.
- Kiss Elemér: Tanyai . központok. A falu — 1921. 1. sz.
- Kiss József: Tanyai népoktatás — népművelés. Alföldi népművelés. 1925. ápr.
- " A tanító és a tanyaközpont ok. Gazdaszövetség. 1912. márc.
- Kopecek György: A tanyai mezőgazdasági ipar és keresi eleiem. M. Gazdák Szemléje. 1921. 7-8. sz.
- Lázár Dezső: Hódmezővásárhely tanyai politikája. M. Gazdák Szemléje. 1921. 7-8. sz.
- Magyar Kázmér: A tanyai iskolaügy. M. . Gazdák. Szemléje 1921. 7-8. sz.
- Pálfy József: A tanyai gazdálkodás irányai kisbirtokosok számára. 43. 1. Hódmezővásárhely. 1923. Kult ura.
- Révész István: A tanyai vallásügy. K. Gazdák Szemléje — 1921. 7-8. sz. '.
- Simkó Gyula: Nyíregyháza és tanyáinak települése. 78. 1. 3 melléklet. Kolozsvár 1909. Stief enő kny.
- Somogyi Szilveszter: Szeged tanyai politikája, n. Gazdák Szemléje. 1921. 7-8. sz.
- Szesztay László: A Szeged alsótanyai gazdasági vasút. 38. 1. Bp. 1910. Pátria. .
- Szesztay László: Kivonat Szeged alsótanyai vasút ügyében kiküldött bizottság üléséből. 14. 1. 3p. 1910. Pátria rt. kny.
- Tanyai kulturális központok Debrecenben. Varosok Lapja- 1924. 2. sz. 15-16. old.

- Vantsó Gyula: A tanyai gazdák társadalmi és szövetkezeti ügyei. M. Gazdák Szemleje. 1921. 7-8. sz.
- Weis István dr. : A tanyakérdés. Községi Közlöny. 1921. 25. sz.
- Zsitvay Tibor: Tanyai közigazgatás. Magy. Gazd. Szemle. 1921. 7-8. sz.

A falu mezőgazdasága.

- A falusi és tanyai nép gazdasági képzése. Magyar Szövetkezés. 1924. 18. sz. 254-55. old.
- Bácskai kisköz. Bácsbodrog vm-i gazd. egyes. Hód-ságjárásfiókegylet hiv. közlönye. I-III. évf. Szerk: Wissinger Richard. Hód-ság. 1903-5. Raab János kny.
- Braun Róbert: A magyar föld termése. · 52. 1. Kül. leny. a XX. sz. -ból.
- Ecséri Bajos: Mezőgazdaságunk helyzete és feladata a háború után. Közgáza. Szemle. 1916. 2. sz. 503. o»
- Dr. E. S. : A közlegelők felosztásáról. Községi Közlöny 1912. 62-63. old.
- Kőid művelésügyünk. Községi Közlöny 1910. 300. old.
- Gratz Ottó: A kisköz fejőstehene és t. ekgazdasága. (61. ábrával) 172. 1. Gazd. tanácsadó 9. sz. Bp. 1921. Atheneum.
- Gyárfás József: A szántóföld helyes megművelése. Kisköz számára. (27 ábrával) 85 1. G-azd. tanácsadó Bp. 1923. Atheneum.
- Hadviger Albin: Tanácsadó fiatal gazdák számára. 2. kiadás 141. 1. Bp. 1907. Atheneum rt,
- Jánossy Gábor: János gazda elmékedései. Beszélgetések gazdasági dolgokról. 155 1. Szombathely. 1903. Seiler H. utódai kny.
- Keller Gyula: Mezőgazdasági háziipar}Eöldmiv. ügyi min. megbízásából. 50. 1. Bp. 1903. földmiv. min. kiad. Eggenberger biz.
- Kiss Bajos: A hódmezővásárhelyi ember apró jószágá, népelet. 1925. 148-62. old.
- láng A. József . Aratás. 95. 1. Balassagyamat. 1902. Wertheimer Zsigmond kny. Szerző kiad.
- Molnár István: Gazdaköri beszélgetések. 64. 1. Kisköz kv. tára. Bp. 1910. M. Gazdaszövets. Pátria rt.
- Nagy Lajos: A gazdasági hitelszövetkezetekről. Községi Közlöny 1910. 528-29. old.

- Rombay Dezső: Gazdák tanácsadója. 267 . 1. Bp. 1902.
 Pallos ny. Toldi Lajos biz.
 Gazdák könyve. 3. kiad. 218. 1. B. 1901. Eggen-
 berger féle kk.
 Gazdák könyve. Földművelők, néptanítók és
 földművelést tanulók számára. Írta: István gaz-
 da. 335. 1. Bp. 1906. Branklin úárs.
 Tormay Béla: mezőgazdasági vezérfonal néptanítók
 számára. 4. jav. ésböv. kiadás. 409. 1. Böldm. min.
 kiad. Bp. 1902.
 ” Nádudvari Uram vasárnapi beszélgetései me-
 zőgazdasági dolgokról. 470-1. Bp. 1912. Pranklí
 1 ar s.
 Virágh Elek: A kisgazda, mint sertéshizláló. 5. kiad.
 31. 1. Bp. 1901. Bp. Athéneum rt. Erdélyi Gazd-
 Egyl. kvkiadó vállalata 3-sz.

Községmonográfia. (falu életrajz.)

- A falu monográfia. Magyar közigazgatás, 1924. 7. sz, 5.
 Baranya megye község nevei. -Községi Közlöny
 1903.
 100-101. old.
 Bencze Imre: Nagyülés község monográfiája. lő. Gazd.
 Sze mié j e. XI11. évf. 1908.
 Berde Béla: A kolozsmegyei Szucság község története
 Bp. 1914. Atheneum.
 ifj. Beszkid Miklós: Lagnó község monográfiája. M.
 Gazdák Szemléje. 1905. X. évf.
 Bodor Antal dr. : Vadászerdő telepes község monog-
 ráfiáj a. 'Kegy · Gazdák Szemléje 1907. XII — évf.
 ” Lécfalva a háborúban (Egy székely község mo-
 nográfiája) Epést. 1914. Stephaneum ny -
 ” Mezőkövesd leírása. Bpest. Móricz és Lengyel.
 1921. 14. 1.
 Braun Róbert: A falu lélektana. Kül-lenyra XX· sz.
 ból. 52. 1. A HZ. sz. kvtára. Bp. 1913. Politzer Zs-
 és Pia.
 Csépes LCihaly: Tlszabüd község monográfiáján!. Gaz-
 dák Szemléje · XI. évf. '1906.
 Cséplő Ernő: Pusztakovácsi Somogymegyei község mo-
 nográfiája-M. Gazdák Szemléje. Vili. évf. 1903.
 Gábos Dénes: Csököly község monográfiája. A falu -
 1925. 4. sz.

- Jankó Miksa dr. Győr-Zámoly község monográfiája, II. Gazdák Szemléje. X. évf. 1905.
- Löhner Andor: Derecske nagyközség monográfiája. 76-1-Bp. 1908. . Stephaneum kny.
- Milekker Bódog: Ürményháza története. 1817-1906. 15. 1. Versec. 1906. özv. Kirchner E. kny.
- Mi lleker Bódog: Dézsánfalva története 1794-1908. (39. 1.) Versec. özv. Kirchner J. E. kny.
- ”, Nagy 2Sam története 1370-1909. 64. 1. Temesvár 1909- Csendes lakat kny.
- Ivlolnár · j-stván (rudinai) Sándor falva története. 1879-1904. 30. 1. Szeged. 1904. Várnai L. kny.
- Nagy Ferenc: Falu képe. (Bisse község monográfiája) A falu — 1925. 1. sz.
- Németh Béla: Bararyamegye régi községei. Községi Közlöny 1901; 38-42. , 50-55», 66-71r74-75. old.
- Neumann Jenő Ír. Szarvas nagyközség története. Szar-, vas 1922.
- Sárközi K. : Tass község monográfiája. Kálvinista Szemle 1924. 36. 293.
- Sörös Pongiacz:’ Egy falu a török időkben. M. Gazdaságtört. Szemle. IX. évf. 1902.
- Steuer György: Palozsa Bács-Bodrog megyei község monográfiája. M. Gazdák Szemléje. X. évf. 1905.
- (Surányi Miklós: Vecsés nagyközség- Vecsési Hírlap naptára. 1930. Sárik Gyula kny. Cegléd.)
- Szabó István: A falu háborúja és forradalma. Polgári története 1914-1919. Kiadta Polgárdi község közönsége. 48. 1. Székesfehérvár. 1924. Csitan ny.
- Szolnok Doboka vm. községeinek részletes története.
- Tagányi Károly dr. Réthy László és saját kutatása, adatgyűjtése alapján írta Kádár József. Szolnok-Doboka vm. monográfiája. Deés 1901-1905. Kiadja Sz. D. vm. közönsége. Demeter és Kis kny. I. IV. köt-
- Szongott Kristóf: Szamosujvár monográfiája I-IV. 1904.
- T. K. : A tolnamegyei Sárköz helynevei. Tolna vm. Köz-műv. Egyes-évkönyve. 1914. 47-53. old.
- Törökszentmiklós a múlt évben. Községi Közlöny. 1903. 128. old. 139-41. 163-65. old.
- Trach Pál: Adatok Taksony község történetéhez. 40. 1. Galanta. 1908. Első galántai kny.

Végh Kálmán Mátyás: Ároktő és vidékének története.
68. 1. Eger 1904.

A falu közigazgatása.

- A községek közigazgatási és háztartás politikája.
Községi Közlöny 1910. 527. -28. 539-40,551-52. o.
- A községi alapokról. Községi Közlöny. 1910. 395-96. old.
- A községi háztartások a csőd előtt. Községi Közlöny.
1909. 73-74;old.
- A-U. : A községi képviselőtestület. Községi Közlöny.
1904. 400-401. old.
- Bagossi Károly: Jász-Kagykun-Szolnok vm. községei.
Községi Közlöny 1902-32-34,42-43. old.
- Benkó Albert dr. : A községi önkormányzat. Községi Köz-
löny. 1909. 35. sz.
- Benkó József: A községi alapokról. Községi Közlöny.
1910. 276. 1.
- Bosnyák László (felsőpataki) A községi gyámügyi köz-
igazgatás megvizsgálása. 96. 1. Kaposvár. 1913.
Szerző kiad. Sziklai Ferenc biz.
- Buciy László dr. : A községi alapokról. Községi Köz-
löny 1910. 239-40. old.
- Delta: A községi eljárások dicsérete. Községi
Közlöny 1901. 97. old.
- ” A községi eljárás kötelessége a selyemte-
nyésztés körül. Községi Közlöny 1902. 85-86. o.
- Doboss G-ábor: Községi köz igazgatásunk országmentő
hivatása. Községi Közlöny 1922. 43. sz.
- Éhen G-yula: Község és községi körök. Községi Köz-
löny. 1905. 51-53. old.
- Engel Sándor dr. Önkormányzat és a községek háztar-
tása. Községi Közlöny. 1910-207-208. old.
- Észrevételek-a közutakról és vámokról szóló törvény-
javaslatra. Községi Közlöny 1909. 296-98. -old.
- Fikkler József: A községi jegyző, a nép és a több-
termelés. Községi Közlöny 1925. 50. sz.
- Horváth József dr. : Előadások a községek kommuná-
lis feladatairól. Vmegye 1914. 16. sz.
- ” Községi reformkérdések modern világitásban.
Vmegye 1915. 9. ,10. ,11. sz.
- Kaszás Albert-Kotzó Károly: A községi alapok keze-
lése. Községi Közlöny 1910. 264-65. old.

- Kovács Jenő: A községháza Szolnok-Dobokán. Községi Közlöny. 1908; 390-91. old.
- Kóla István: A községi háztartások csőd előtt. Községi Közlöny 1909. 110-111. old.
- Kit kell tudni a falusi embernek? A községi bírónak, elöljáróságnak és minden egyes lakosnak? Illetmond a törvény a községi lakosok jogairól és köteleességeiről. 2. rész. 39. 1. 24. 1. Szabad Szó kvtára. Bp. 1910. Szabad Szó kiad.
- Nagy László (gesztelyi). : A falusi közig-feladatai a többtermelés terén. Vmegye. 1917. 14. sz.
- Nierfergall. N. : A falu jegyzője. Községi Közlöny. 1924. 10. sz. 73-74. old.
- Patkós Balázs: A községi alapokról. Községi Közlöny . 1910. . 252-53. oLK
- Pinkovich József dr. : A községi oirák értekezlete. Vmegye 1925. 8. sz.
- Polster József: A falú jegyzője. Kö zs. Közi. 1923. 11,12,14. sz.
- Rónay Béla: A falu és a közigazgatás. A falu 1929. 1. \$. Schandl Károly dr. : községi közigazgatás és gazd. szervezkedés. Községi Közlöny. 1916. 9. sz.
- ” Agrár elem a közigazgatásban. Községi Közlöny 1922. 5. sz.
- Siklaki Iván: G-azdasági felügyelők. 70. 1. Balassagyarmat. 1902. Darvai Ármin ny.
- Statisztika az ország legnagyobb községeiről. Vmegye 1914. 19. sz.
- Steinecler Ferenc dr. A község feladata az élelmi-, szedek ellenőrzésénél. Rozs. Közt. 1908. 38. 450-5Lo.
- Szánthó Károly: A községi alapokról. Községi Közi 1910. 336-37. old.
- Szedressy Andor: A községi arvaügyi igazgatás és a jegyző. Községi Közlöny. 1910-10. sz.
- Szegedv László: A községi rendészetről. Községi Közlöny 1904. 27-28-old.
- Szentiványi K. : A falusi köz igazgatás. Közigazgatási Közlöny. 1924. 1. sz. 4-5.
- Székely Árpád: A községek mint örökösök. Községi Közlöny 1913. 412-13. old.
- Szigethy Ferenc: Mikor a jegyző politikál. Utazás az általános választói jog körül. 16. 1. Veszprém. Szigethy Ákos kny.
- Uszkay Bálint: Az önkormányzat védelme. Községi Közlöny. 1900. 269-70. old.
- Varasdy Lajos: A községek és városok. Községi Közlöny. 1905. 415-18, 427-29. old.

- Vastagh Ferenc: A községi bíró. Községi Közlöny. 1905. 612-13. old.
- " A mi községházunk. Községi Közlöny. 1900. 503?-504. old.
- Vámos Ferenc: A községi élet hanyatlása és a községi közigazgatás pusztulása elleni védekezés. Községi-Közlöny. 1925. 17. sz.
- Várkonyi J. A falu jegyzője. Vmegye. 1924. 17. sz. 6.
- Versényi Elemér; A községi bíró hivatása. Községi Közlöny. 1904. 491-92. old.
- Virányi Károly: A bíró, az esküdtek és a jegyző. Községi Közlöny. 1901. 473-74. old.
- Weis István dr. : A községi háztartás alapkérdései. Vmegye 1915. 34-51. sz.
- " A falu háztartása. Községi Közlöny. 1913. 2. sz. 13-14. old. ,
- „ A falusi községek közigazgatása. ICS. 1. Bp. 1914. Toldi biz.
- " Községi gazdasági előljárók. Községi Közlöny. 1916. 36. sz.
- Községi érdekek. Községi Közlöny. 1914. 253-54. o.
- Weissenbach Iván br. A járási közig, jövő feladatai. Vmegye 1924. 26. sz.

ROKON TUDOMÁNYÁGAK FALUPOLITIKA TÁRGYKÖRÉVEL KAPCSO- LATOS IRODALMA.

I. Mezőgazdasági szociálpolitika.

Általános mezőgazdasági szociálpolitika.

- Bernáth István: Ki a legnagyobb oka a földművelő nyomorúságának; 17. 1. 1902. Magyar Gazdaszöv. kiad. 55. sz. 3p. Pátria biz.
- " Az — agrárpolitika új feladatai. M. Gazdák Szemléje 1923. 2. sz.
- Czettler Jenő dr. : Magyar mezőgazdasági szociálpolitika. 3p. 1914. nagy. Gazda. Szöv. (192n. -ben Stúdium biz. Patria rt. ny.) 1103. 1.
- " Földreform. Védelmi tanfolyam 1920. 23 47. old.
- Fejér Sámuel: A székely gazdatársadalom jövője.
- Népies értekezés a székely szociális bajok orvoslásáról 31. 1. Kézdivásár hely 1907. Kézdivásár helyi kny. rt.

- Kemény Lajos: A forrói jobbágyok rendtartása 1601. előtt. G-azd. történeti Szemle. 1901. VIII. évf.
 Le Pottère Brúnó: Magyar szociális agrár. politika. 2/23. 1. 3p, 1909. Pátria rt.

Agrármozgalom — mezőgazdasági munkáskérdés.

- A mezőgazdasági munkáskérdésről. Kül. leny. a "Közg. Szemléből. 14. 1. Bp. 1907. Pesti kny. (G-r. Mailáth J.)
 Böhm Vilmos: Kenyeret a népnek. 1913. szept. 9~iki gyűlési beszéde 32. 1. Bp. Népszava. kiad.
 Brázovay Kálmán: A dunántúli aratómunkás és cseléd-sztrájk. Szociálpolitikai tanulmány. 20. 1. Bp. 1906. Pátria. rt.
 Busa Jdcos: Az aratási cséplési munkabérek és a vis major. Községi Közlöny. 1909. 431-32, 443-44, 455-56, 468-70, 480-81. old.
 Darvas Aladár: Néhány szó a föld munkásairól. 11. 1. 'Debrecen 1903. Debrecen város kny.
 Dózsa katonája vagy az urak kutyája? A magyar földművelő nép számára írott könyvecske. Közokt. népbiztosság kiad. Bp. 1919.
 Esanéljetek föld robotosai. Magy. földműves nép munkáld meg a földet. 2. 1. Közokt. népbizt. Bp. 1919.
 G-erster Béla: Az aratómunkások megrendszabályozása. A demokratio páholy kvttára. 33. sz. Bp. 1900-1905. A páholy sajtója.
 G-randjean G-éza: A robot. Községi Közlöny 1911. 524. old.
 Grósz Zsignond: A mezőgazd. cselédek helyzetének javításáról. 14. 1. Nagyvárad. 1903. A "László kir. páholy" kvttára s kiad.
 (György Endre: A munkáskérdés lényege. Bpesti Szemle 1916. 478. 0.
 Jakabffy Elemér. Mit kell tennünk elsősorban a gazdasági cselédkérdés megoldása érdekében. 12. 1. Bpest. 1904. Pátria kny.
 Jászberényi Miklós: Cselédmizériák. Községi Közlöny. 1908. 99. old.
 Mailáth József gr. : A mezőgazdasági munkáskérdés. 3-ik bevezetéssel és zárszóval ellátott kiad. 27. 1. Bp. 1920. Benkő biz. Megjelent németül.

- Mailáth József gr. Időszerű agrár kérdésekről. K. Dazd. Szemléje. 1923. 4-5. sz.
- ” magyarországi mezőgazdasági munkásainak helyzetéről. Hül. lény. a KÖzgzd. Szeml böi. 30. 1. Bpest. 1904. pesti kny. rt.
- Milhoffer Sándor: A Dunántúl bajairól. Községi Szemle 1904. 1. 483. old.
- Mit adott a forradalom? 2. bőv. kiad. A f öle. mi ve sem . szellemi munkások és kisvagyonok érdekében . . történt intézkedések ismertetésével. 40. 1. Bp. 1919. Közokt. népbizt.
- Molnár Imre: Szőlőmuhkaskérdés. 13. 1. Nagyvárad 1906. Láng József kny.
- Paur Ödön: Arató és c sel él sztrájkok Veszprém vm-ben. 54. 1. Veszprém. 1905. Pósa Enare ny.
- Pósch Mihály: A napszámos és az utaló. Községi Közölöny 1'08. 194-95. old.
- Budnay Lajos: A mezőgazdasági cselédek viszonya-Hontvármegye északi részén. 32. 1. Bp. 1'05. Katz. D. bizom.
- Szabó Tamás dri: A gazdasági cseléd szerződése és bérlevele. 96. 1. Bp. 1908-Méhrer Vilmos.
- Szeberényi Lajos Zsigmond: Tömegmo. zgalmak az alföldi parasztvárosokban. 119. 1. Bp. 1913. Kókai L. biz.
- Takács József: Mezőgazdasági munkáskérdés. A magyarországi föld munkásság anyagi helyzete 1920-ban. 31. 1. szoc. agitációs iratok 28. sz. Bp. 1921. Népszava kiad.
- Tebisz: Darányi Ignácfmunkásügyi törvényei. K. lazdak szemléje. 1924. maj-aug.sz. 175-88. old.
- Tölgyes István dr. : Magyar Agrármozgalom-tükre. M. Mazdák Szemléje. 1921. 4. sz.
- Wenninger Mátyás: Akié a föld azé a haza. Népiratkák-319. sz. 38. 1. Bp. 1917. Szt — IstvánTársulat.

Szociális kérdés — Párásztaszocializmus.

- A nemzetközi szociálizmus és a magyar parasztmunkás mozgalmak. Demokrácia Páholy kvttára. 55. sz. Bp. . 1900-1905. A Páholy sajátja.
- A szociális kérdés és a falusi jólét emelése. 39. 1. Bp. Bpesti Hírlap, kny. (gr. Mailáth József.)
- Baross János dr. : Földműveseink és a szociáldemok-

- rácia. Értékezesek a tárad, tud. köréből, ía. Gazdaszövetség kiad. 208. 1. Ep. 1909 — Pátria. ny.
- Báthory Nándorné: Bóthy példa. Póth község népjóléti intézményei. 15. 1. Tárad. Kuz. kiad. Bp. 1916.
- Bogdánffy Ödön: Jelentés az alföldi szociális bajok orvoslása ügyében. (Talajjavítás) A demokrácia Páholy lev. tára. 29. sz. Ep. 1900-1905. A Páholy sajtója.
- Boldizsár Kálmán: A szocializmus. Bp. Községi Közi. 1902. 410-14. old. 422-26. old.
- Egyed. Ignác: Szocializmus a falun- Községi Közlöny. 1901. 598-99. 1.
- Dániel Arnold: A magy. országi földművelő szociálaizmus feladatai/50. 1. Epést 1906. XX. Sz. kvttára. Kü-l. leny. a KX. Sz. -ból. Politzer Zs. és fia.
- Kenéz éla: Gazdák és mesteremberek pusztulása. K Tsad. tud. Szemle. I. évf.
- Ladányi Dezső: A kisbirtokosok és a szociáldemokrácia 63. 1. Bp. Világosság kny.
- Kajláth József gr. : Szociálpolitikai tanulmányai és beszédei. 290. 1. Ep. 1903. Kilián Pr. biz.
- ” A földbirtokos szociális feladatairól. M. Gazdák Szemléje. XV. évi. 1910.
- íártonffy Karton: A "Demokratia" páholy munkássága a földműves szocializmus ügyében. A "Demokratia" páholy kvttára. 39. sz. Epést. 1900-1905 A páholy saj át ja.
- Návay najos: A vármegye szociálpolitikai hivatása. . Epésti Szemle 1903. 113. kötet.
- Németh József: A községek szociális feladatai. íd. Gazdák Szemléje. X. évf. 1905
- Sylvester dr. : A parasztszocializmusról és mezőgazdaságunk egyéb bajairól. Közgazd. tanulmány levelekben. 52. 1. Bpest 1898. Atheneum. ·
- Sztankó Albert: A falu szocializmusa. 55. 1. Vác. 1907. mayer Sántól ny.
- Szegény ügyünk baj ai. Községi Közlöny. 1909.
- Wenninger mátyás: Szocializmus és a mezőgazdasági alkalmazottak. 44. 1. Kisbér. 1904. Hafti Kálmán ny.

Földbirtok politika

- A földbirtokreform törvények gyűjteménye. Köztelek 1924. 63-64. sz.
- A földreform; azo. asagi követke zmén rei. föld néoe. 1924. 12. sz. 30. old.
- Áoh indre: A ksigazda üzemi és gazdasági tanácsadója- 3p. Serényi ny. rt. 131. 1.
- A semularizacio. A nép megmentése, Ríe legyen a katolikus egyházvagy on? 32. 1. Cegléd. 1910. Sárík Gyula kny.
- Bence Imre: Így mintaszerű kisközép birtok. 15-1. p. 1902. Patria rt. biz.
- Bernát István: földet a népnek ILGazdák Szemléje. XI. évf. 1906.
- Buday Barna: A biz, okreform és a házhelv kérdés. A. falu — 1920. 4. sz.
- Dániel Amoli: A parasztbirtok és konzervatív törekvések. XX. sz. VIIx. évf. 1. félev. kV-köt. Bp. 1907.
- ” A kultúra első forrása a földmívelés. XI. sz. kvttára. Kül. leny. KX. sz. ból. 40. 1. 1907.
- Ecséri Lajos:.. földzúívésbank alapítása. , a birtokreform érdekében. X. Q-azdák Szemléje. 1919. januul re.
- Gabner Emil: — A kisbirtokosok terméseinek fokozásáról. Gazda Szövetség. 1918. 49-50. sz.
- kövéer György: Ilié legyen a magyar fold. 72. 1. Bp. 1919. Polli biz.
- ifj. Leopold Lajos: A kisbirtok eszményítése. XX. sz. Vili. évf. I. félev. XV. kötet, Bp. 1907.
- Keskó Pál: A drágaság és a gazdák. K. ázdák Szemléje. XV. évf. 1910.
- Puskás (ditrói) Jenő: kit tegyen a gazda tagosítás után? 31. 1. Gyérgyóditró. 1905. Létz János kny.
- Vajda József un. : A közséoeek országos bankja, községi közlöny. 1909. 508-509.

Telepítés.

- A magántelz pítésről. Községi Közlöny. 1909 . 283-84. old.
- A magyar telepesek mizériái. 11. 1. Lúgos. liusvét és Koffer. kny.

- A telepítési törvény javaslat. Községi Közlöny 1909. 136-138. old.
- Czettler Jenő: Hadirokkantak letelepítése Magyarországon M. Gazdák Szemléje. 1915, 153. old.
- Lovas Sándor. : Legújabb állami telepítések Magyarországon. Darányi Ignác m. kir. főlörniv. minime bizásából. 104. ábrával és rajzzal. 426. 1.
- Epést . 1908. Eggenberger féle kk.
- Milhoffer Sándor: A telepítésekről. 105. 1. Epést. 1902. Károlyi György kny.
- " A telepítésekről. 30. 1. Kunszentmikiós 1904. Schwarz M. kny.
- Nemo: A telepítés kérdéséhez 75. 1. 3p. 1901. Singer és Wolfner.
- Zsolnuy Jenő dr. Községi telepek és birtokfelosztások. - Községi Közlöny. 1908. 582-83; 593-95. old.

Kivándorlás

- Barabás Endre: Székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete. Közgazd. Szemle 1901. 1. 424. old.
- Bolgár Elek: A kivándorlás XX. sz. II. 493. old.
- Balusy: A kivándorlás okai. Községi Közlöny. 1905. " 37-38 old.
- Barkas-István: Az amerikai-kivándorlás és annak meggátlásáról. Községi Közlöny 1901. 171-71. old.
- Hegedűs Lóránt: A dunántúli kivándorlás és a szia-vonlai magyarság. Kül. leny. a Bpesti Szemléből. 94. 1. Bp. 1905. Franklin Társ. ny.
- Incze István: A székely kivándorlás. 31. 1. Sepsisz ént gy ö rgy. 1901. Já kai kny.
- Jászberényi Miklós: A kivándorlásról. Községi Közlöny 1908. 13-14. old.
- Kivándorlás és a birtokpolitika. Községi Közlöny. .1911. 109. old.
- Kula István.: Az amerikai kivándorlás okai és következményei. Községi Közlöny. 1904. 52-53, 64-65. old.
- Lányi Mór: A bácskai kivándorlás. A szegedi keresk. és ipari bank megbízásából. 24. 1. Szeged. 1902. Várnai L. kny.

- Neményi Bertalan: A magyar nép állapota és az amerikai kivándorlás. A 1. Tud. Akadémia által dicsérettel kitüntetett pályamű. 156. l. Bp. 1911. Modern kvtár Szerk. Gömöri Jenő-Atheneum rt.
- Szilvek Lajos dr. : Kivándorlás 76. 1. Esztergom 1903. szerző kiad.
- Thirring Gusztáv dr. : A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság. 366- old. Bp. Kilián r. 1904.
- Vantsó Gyula: Visszavándorlás, földszerezés. A magyar földművelésügyi és közgazdasági miniszter által kiadott. Budapest. 1910. 501. M. Gazda Szöv. kiad. Pátria rt. biz.

A falu szövetkezeti politikája.

- A falusi hitelszövetkezetek jövője. M. Szövetkezés. 1924. 25. sz. 342. old.
- Agrárszövetkezetek szervezkedése. X. Szövetkezés. 1924. 19. sz. 269. old.
- A magyar földmunkás szövetkezetek jelentősége. A. Szövetkezés. 1924. 7. sz. 82-93. old.
- A molnárók és gazdák csereszövetkezetéről, X. Malom. 1924. 6. sz. 3. old.
- A szövetkezetek a falusi lakáskérdés megoldásáért. K. Szövetkezés. 1924. 8. sz. 98-99. old. 11. sz. 243-40. old.
- Balogh Elemér: Szövetkezetek szociális munkássága. M. Gazdák Szemléje. 1921. 1. sz.
- Bemáth István: Gazdasági szövetkezés hazánkban. Bpesti Szemle 1891. 65. old.
- Csömör Sándor: A hitelszövetkezetek és a községek. Vmegeye 1915- 14-17. sz.
- Dániel Arnold: A szövetkezetek és a parasztság. Különletény, a XX. Sz. -ból. 35. l. XX. Sz. kvtára.
- Mailáth József gr. : feljegyzések egy falusi szövetkezet életéből. 12. l. Bp. Stephenum 1907.
- Hegyaljai Kiss Géza: A szövetkezetek a nép meggazdagodásáért. M. Szövetkezés. 1925« 14? sz. 186. o.
- Kovács Józsefné: falusi gazdasági szövetkezetek. Gazda Szövets. 1918. 50. sz.
- Mezőgazdasági szövetkezetek a kisgazdák legfőbb támaszai. M. Szövetkezés. 1924. 15. sz. 217;old.

- Audinek Gyula: A szövetkezeti eszme jelentősége. -
A falu — 1921. 5. sz.
- Kossá Dezső: A szövetkezésben rejlik a boldogulás.
A falu. 1922. 5. sz.
- Szántó Menyhért: A falusi köztárházi szövetkezetek.
Községi Közlöny. 1902. 446-450-old.
- Szövetkezetek a községekben. Községi Közlöny 1900-
222-223. old.
- Törpe bírt okosok boldogulása szövetkezetek segítségével. IÁ. Szövetkezés 1924. 16. sz. 231-33. old.
- Vállalkozó szövetkezeteket alakítottak a kubikosok.
Pénzvilág 1924-4,5, sz.
- Városi Piacok ellátása falusi szövetkezetek útján.
Háborús füzetek. Gazd. Szöv-Bp. 1915.

Háziipar

- Cséplő Ernő: A balatonvidék háziipara. Kül-ny. a
K. Gazdák Szemléje. 1907. nov. számából. 7. 1.
Bpest 1907. Stephaneum kny.
- Izabella főhercegnő a háziiparról. I. Iparművészet.
KI. évf. 1908.
- Keller Gyula: Mező gazdasági háziipar. Darányi Ignác
m. kir. földm. min. megbízásából. 50. 1. Bp. 1903.
Böldmiv. min. Bggenberger biz.
- Magyar háziiparunk. Keresztény nő 1924. 6. sz.
- Tanácskozás a háziiparról. A Vall. közokt. ü. min. -bán
1922 márc. 31. és ápr. 12-én tartott szakér-
tekezlet jegyzőkönyve. Kiadja az Órsz- szabad-
oktatási tanács 79. 1. Bpest. 1922. Ranschburg
G. biz.

II. Néptan. (Ethnologia.)

A.) Néprajz.

- Benkóczy Emil: Gúny és ragadvány nevek. Uránia. 1908.
323-old.
- Berze Nagy János: Tiszamentről. 72. 1. Bp. 1902. Pátria.
: A néphagyományok kutatásának fon-
tossága és módszere. Kül-ny. a Család és Is-
kola. 1907. évf. ból 14. 1. Kolozsvár 1907. dom-
bos Perene kny.

- Boer Miklós: A S zilágység ethnografiái vázлата.Vagy.
Állam. 1900. 16.old.
- Boldizsár 10: Tájékoztató népeleti tárgyakat gyűjtők számára. Ismerteti: Bátky 2s. néprajzi értesítő 1906. 292. old.
- Díváid Kornél: Néprajzi jegyzetek Sáros megyéből. Húz. kv. mít. 1908. 67-73. old.
- Gulyás János: Nyorésre-buffre. Ethnografia. 1912. 348-52. old.
- Gyórrffy István: 1. A palóc név első említése 1787-ből; 2. A lélek hazajárásának megakadályozása; 3. A fejben levő tücsök kikurálása.
4. Csuba Ferenc táltos körözése.
5. Egy régi jogszokás Nagy-kunságon. Ethnografia. 1921. 134-136 old.
A "Nyék" népelet. 1923/24. 100-102. old.
- Huszka József: Az "Istenfa. Tanulmány. Bp. Pátria rt. 1908. 68. 1. Ism. nagy. Iparműv. 764. nld.
- Ist-vánffy Gyula: Palócz néprajzi tanulmányok. Néprajzi füzei 2. sz. 1920.
- Jankó János dr. : A balatonmel léki lakosság néprajza 3 színes, 3 fekete táblával, 16 táblázattal, 156 ábrával. 429. 1. 1902. Balaton tanulmányozásának eredni. III. köt. II, rész, megjelent németül -is.
- Kovách Aladár: Néprajzi tanulmányút a vármegyében. "Tolna vm" 1903. 19. sz.
113-36. old.
- Koloszár Elemér: Hienczeinkről. Szómbathely Újság. 1909. 2—4 sz
- Kurucz Gyula: A gölöncsérek. Szentesi ksigazda. 1924. 93. sz.
- Kalonyai Jezsó: Tanyavetés a Balatonon 3p. Hírlap. '1908. 224.sz.
- Kuzsi János: Adalékok Hódmezővásárhely néprajzához. Orsz.Kef.tanár.egy. Évkönyve. VII.1908.
- Nagy Erzsébet: Csallóközi aranymosás. 7. ábrával. Néprajzi Érte sitő. 1903. 305-10. old.
- Hagy József: Falusi zsidóélet Vasmeegyében. I. M. I. T. kiadványai. XIX. kot. évkönyv. Szerk: Bánóczy József 345. 1.
- Kapcsa Ferenc: Útjegyzetek egy am>tór ethnografus naplójából. Népelet 1923/24. 67-71. old.
- Nyáry Albert: A palócz kérdés. "A Cél" 1914. 499-515. old. 588-593. old.

- Relkovics Neda; Néphagyomány gyűjtés. Népelet. 1923, 1924. évf. 106-109. old.
- Roheim Géza: Adalékok a magyar népelethez. 299-1. Bp. 1920- Hornyánszky V, ny. Katz biz.
- Sági Iános: Néprajzi kincseink gyűjtése. Balatoni múzeum egyesület kiad. Keszthely. 1905. Nérei Ignác.
- Teleki Sándor gr. : A nép múzeuma. Népművelés. 1907. II. évf. I. köt.
- Toroczkai Wiegánd Ede: öreg csillagok. 38. 1. Bp. 1916-Táltos.
- ” Régi kert és meséi. Képekkel. 196. 1. Bp. 1917. Táltos.
- Trencsény Károly: Bácsi szekereseik. 1909.

Néphagyományok — Népszokások.

- Asztalos János dr. . : Húsvéti szokások. Ellenzék 1905. 91. sz.
- Albert. István: Halotti szokások a Baranyai Hegyhát vidékén. Ethnografia. 1901. 25-32. old.
- Atovics Berenc: Lakodalmi szokások G-erecséren. Nyit-
rai Lapok. 1902. 7,8,19. sz.
- Bárdos Lajos: Lakodalmi szokások Göcselyben, Eehér-
megyei napló 1914. 13-14. sz.
- Bello-sics Bálint: Népszokásaink. Néptan Lapja 52. sz.
- Bellasits Bálint: A Szent István napi tüzugrálás.
Bajai Hírlap 1901. 26-29. sz.
- B. Lx. : Régi lakodalmi szokások Breznóbányán. G-aram
vidék 1904. 13. sz.
- Benkóczy Emil: Sajnózás. Ethnografia 1910. 113-114. 0-
- Bihary Emil: Népszokások Zemplénmegyében. Adalékok
Zemplén vm. történetéhez. Havi folyóirat. Szer k.
- Bongó Gyárfás Géza. VII. évf. 1901. Sátoralja-
újhely.
- Csudaky Bertalan: Vizkeresztli népszokások. Bp. 19 08.
11. sz.
- Danhardt Oszkár: Vas megyei karácsonyi népszokások.
Ethnografia. 1905. 157-58. old.
- Ecsedi István: Tiszaverés. 1923/24. Népelet.
- Eekésházy József: Hogyan házasodik a tirpák? Ethno-
grafia 1925. 169-171. old.
- Eelszeghy Béla: Temes megyei népszokások. A népszoká-
sok összeírása. Délmagyarorsz. Közl. 1914. 106.
sz.

- Fröhlich Ferenc: Nagykőrös népszokásai és tájszavai.
Nagykőrösi Újság. 25-28, 30-31. sz.,
Fülöp Coburg góthai herceg: Garamvölgyi
népszokásom.
- Bpesti Napló. 1900. 44. sz.
- Gönczy Ferenc: A nép tréfás hangutánzásai. orania.
9. sz. 1902.
- ” Húsvéti népszokások. Uránia 4. sz. 1902.
- „ A határ járások. Uránia. 1904. 11. sz.
- ” Karácsonyi népszokások. Uránia. 1903. 1. sz.
- ” Pünkösöd. Uránia. 1902. 6-8. sz.
- Halotti népszokások. Uránia. 1902. 11. sz.
- ” Állatbetegségek elhárítása és gyógyításai a
göcseji és hetési népnél. Bthnografia loc7.
91-9.:. old.
- ” A természeti elemek kultuszának maradványai
a göcseji és a hetési népnél. Ethnografia
1910. 284-91. 011.
- ” A természet világa a Néphiedelemben és nép-
szokásban. Orv. Term. viz álók. 35. vándorgyűlés
munkálatai 19 0. 1-1911.
- Hatos Tivadar: karácsony a kath. székelyeknél. Al-
kotmány. 1911. 305. sz.
- Hauer liksa: Harmatszedés. Ethnografia. 1901. 80. old.
- Hegy i oon: Kéoszokások Karácsonykor. Iragyarország.
1909. 305. sz.
- Hering József: A virágszentelés Baranya vm. hegyhái
járásában. Uthnografia. 1925. 167-68. old.
- Hosszú József: Szentivánnapi népszokások. Ethnogra-
fia 1901. 78. old.
- Karácsonyi szokások Zemplénben. Zemplén, 102. sz.
19ul.
- Kertész József: Hegy a kosár. Ethnografia. 1901. 80-
83. old.
- Király Bál: Csillaghordozás. Bthnografia- 1901.
356-58. old.
- Kiss Lajos: Hó íme zóvá sár helyi sár játékok. Lépélet.
1923/24. 102-4. old.
- Kovách Aladár: Beleségszerzés a Sárközben. Közér-
dek. 1905. 26. sz.
- Kovách Aladár: A ló kultusz maradványa a tolnamegyei
Sárközben. Ethnografia. 1903. 139-41. old.
- L. A. : Hégi temetkezési szokások, miskolci Napló.
1921-277. 281. sz.
- Lehoczky Tivadar: magyar Oroszok bucsujárása. Ethno-
grafia 1907. 145-50. old.

- Lévay Mihály: Karácsonyi népszokások. Igaz Szó. 1908. 52. sz.
- Liszt Nándor dr. : Tetétleni keresztelések és lakodalmi szokások. Ethnografia 1907: 103-107. old. 1908: 238-246 old.
- Makoldy Sándor: . Nőrablás és rablólházasság szimbolikus maradványai hazánkban. Ethnografia. 1921. 40-60. old.
- Mezőkövesd népe a ragyogók ellen. Népelet. 1925. 79. 0.
Monografus: Karácsonyi szokások Lábfalván. Erdély. 1905. 168-170 old.
- Nagy József: Karácsonyi pásztorjátékok. Ethnografia. 1903. 426-429.
- Nemes Ödön: Népszokások, i etrozsény és vidéke. 19 00. 18. sz.
- Nyári Albert: A halott látó. Ethnografia. 1908» 91-96. old.
- Orosz Endre: Újévi népszokásaink Apahidán. Erdély. 1912. 27-29. old.
- Papp József: Régi Gergelynapj játékok. Ethnografia. 1903. 348-357. old. "
- Pét érdi László: Pünkösdjárás. Ethnografia 1901. 416-17. old.
- Pintér Miklós: Népies búcsúztatók. 304. 1. Makó 1901. Kovács Antal.
- Pogor. yi Nándor: Balázsjárás. Hevesmegyei Hírlap 1905. 19. sz.
- pünkösdi népszokások. Ethnografia. 1901. 414-17. old.
- Pünkösdi szokások. A falu — 1921. 5. sz.
- Piadó Pál: Paszita Göcsejben. Galántha és vidéke 1907. 23. sz.
- Rezek Román: Régi magyar szokások. Nemzeti Újság - 1924. 169. sz.
- Rudnay Béla: Csermenyek és a parasztság békéltető "bírósgái a 16 és 17 században. Tört. tanulmány 159. 1. Bpest 1909. 1923-ban biz. -ba vette a Szt. xstván Társ.
- Sámuel Aladár: Kisküküllő vm. ref. népének te ne t ke zési szokásai. Ethnografia 1918. 91-104. old.
- Sebestyén Gyula dr. : A pünkösdi király és kiránynék. Ethnografia 1906. 32-43 old.
- „ Dunántúli szójátékok. Ethnografia 1901. 85-86. old.
- Sombori János: A székelyek áldozópoharáról. Közli: Sz. Lajos Nagyüküllő 13-19. sz. Székelyudvar-

- hely 14-19. sz. 1900.
- Schwarcz S. : Virág szent elés NyugatMagyarországon. Népélet 192 5. 1-6 sz. 15-21.
- Szabó János: Szt. Ivánnapi népszokások. Ethnografia. 1901. 79. old.
- Szelényi Ödön: Magyar Népszokások. Új Aurora. 1922. 141-48. old.
- Szemere Ilona: Karácsonyi és újévi szokások. Székesfehérvár és vidéke. 154. sz. 1902.
- Szendrey Isi gmond: Karácsonyi néphiedelmek és varázslatok. Néptanítók Lapja. 1921. 1-3 sz.
- Szentirmay Géza: A karácsonyfa története. Bácskai közérdek 1911. 51. sz.
- fr újévi szokások. Bácskai Közérdek 1911. 53. sz.
- SzÍVÓS Béla: Alföldi kincskeresők. Ethnografia. 1912. 29-36. old. z .
- lakáts Sándor: A komáromi péntekösök. Bpesti Hírlap. 1910. 2. sz.
- Tagányi Károly: A hazai élőjogszokások gyűjtéséről, (halottak, ősök tisztelete, tűzhely kultusz, rokonság, szertarások stb.) Ethnografia 1918. 1-4. sz. 24-49. old.
- Türr Antal: A régi húsvéti locsolás. Nógrádi Hírlap. 1911. 17. sz.
- Varga Ignác: Pünkösdi királykisasszony. Ethnografia 1901. 415-16. old.
- Viski Károly: üstök, csimbók. A falu — 1922. 4. sz.
- Vőfélyek kötelességei. Népszokásokhoz alkalmazva, "újonnan szerkesztve. 1921. 24. 1. Rózsa Kálmán és neje.
- Tfelter Gyula: Karácsony a néphitben. Hagy, állam 1904. 286-87. old.
- Zajgha Béla: Szent istvánnapi népszokások. Ethnografia 1901. 77-78. old.

Babonák — Varázslatok.

- Alapi Gyula: Bűbájosok Komárom vármegyében 1915. Muz. Kvt. Értés. 181. old.
- Altér Béla dr. : Népies babonás szokások a természet köréből. A váci kegyesrendi főgimnázium 1906/7 évi értesítője.
- Babonáság, boszorkányság, varázslás, innen-onnan. Nyirvidék. 1923. nov. 24.

- Balásy Dénes: Udvarhelymegyei kuruzslószeretek és gyógyítási babonák. Ethnografia 1901:33-36. 0-
- Bányai Dezső: Szerelmi varázslatok és babonák a néphagyományokban és népszokásokban, ó-kori részben idegen források alapján. 32. 1. Okkult ismeretek 2. sz. Bp. 1923.
- Beke Ödön: Pápa vidéki babonák. Ethnografia — 1904. 44. sz.
- Börökóczy Emil: Egervidéki babonák. Ethnografia. 1907. 99*102. old. 150-153. old.
- Berze Nagy János dr. : Babonák, babonás alakok és szokások Besenyételeken. Ethnografia 1910. 24-30. old.
- Binder Jenő: A kenyér és a só mint varázsszeretek.
- Brassói főreáliskola 1900/1901. évi értesítője . Ism. : Katona L. Philologiai Közlöny 1902. 831-33. old.
- C. -A. : Bácskai Babonák. Bácsbodrog vm. tört. társ, évkönyve 1900. 112-115. old.
- Csikesz Lajos: Gyógyító babonák Sándor fa Ív árúi. Ethnográfia. 1925. 171-72. old.
- Dalmady Zoltán: A sze mm elver és babonája és a pillantás megérzése. (A Term. tud. közlöny bő 1.) 23. 1. 1915. Bpest. Pesti Lloyi társ. ny.
- Deutsch E. : A születés és a-halál a babonában. Szabad Egyetem 1925. 8. sz. 117-120. old.
- E. P. : Adalékok a varázsdob szerepéhez. Ethnografia. 1901. 42-43. old.
- Pej ér (Harályi) Ignác: Népbabonák. Magyar Állam 1900. 54-55 sz.
- Fekete József: Tudósasszonyok. Ethnografia. 1910-291-94. old.
- Felsenberg Ottilia br;: Menyasszonyi babonák. Tiszafüredi Újság 1912- 16. sz. :
- Gébay Miklós: Bőszorkányok. Nyugat magyar Híradó. 1902: 188. sz.
- Gönczy Ferenc: A kígyók a népek hiedelmében. Munkák. 1905. 51-53. sz.
- " G-yennek születése és szoptatása körül való szokások Göcsejben és Hetesben. Ethnográfia. 1906: 44-52, 153-159. old.
- " Lucanap. Uránia. 1906. 18-23. old.
- " Emberi betegségek és gyógyításaik a göcseji és hetési népnél. Ethnografia 1902. 78-84, 128-132, 214-24; 1905: 345-61. old.

- Gonczy Ferenc: Villámlás és menydörgös meny kő. Ethnografia melléklet. 1902. 65-79.
- ” Szerelmi teeménvek Göcsejben és Hetesben. Ethnografia 1907. 34-38. old.
- Harsing István: képi receptek a XVI. sz. -bél. Ethnografia 32-évf. 134. old.
- Holzmann Ignác: Bácskai babonák. Bácsbodrog vm. tört. társ. évkönyve XVIII. évf. 1902. 186-190. old.
- Horváth E. János: A babonáról. Jó tanácsok a magyar nép számára. 113. 1. 3p. 1906. Szt. rstván Társulat.
- ifj. Hubav Bertalan: András esti babonák. Zemplén. 1905.
- Juxiius: Bajolás es méregkeverés. Bpesti Hírlap 1904. 50. sz.
- Kimnach Ödön: Újabb adalékok az év egyes napjaira vonatkozó népies jóslatokhoz. Ethnografia. 1903. 258-259. old.
- „ Az év egyes napjaihoz fűződő népies jóslatok. Ethnografia 1902. 224-28. old.
- Kiss Lajos: Szüléssel, kereszteléssel és felneveléssel járó szokások és babonás hiedelmek Hódmezővásárhelyről. Ethnografia. 1920: 84-91. old.
- ” Lidérc a hódmezővásárhelyi népnél. Népelet. 1923/24. 177. old. z
- Kolumbán Samu: Boszorkány avat ás. Ethnografia. 1901. 279-281. old.
- Komáromy: L. a magyar országi boszorkányperek oklevéltára. 1910.
- ” Andor: Hogyan ismerte fel a magyar nép a boszorírányokat? Ethnografia. 1907. 348-54. old.
- Komoróczy Eiklós: Népies kalendárium és időjéslás. 1903. Nyelvőr. 452. old.
- Kassa Gyula ár. : IZigyó az emberben — Bpest. Hornyánszki V. kny. 1908.
- Kovács Bálint: Komárommá gyei babonák. Ethnografia. 1901. 417-18. old.
- Kuhárszky zászló: A boszorkányperek Magyarországon. A Kend. 1924. 29-32. sz.
- " A halotti kultusz. Pesti Hírlap. 1913. 259. sz.
- " A babonáról. Pesti Hírlap. 1912. 303. sz.
- Liszt Nándor dr. : Népies gyógymódok és babonák Hajdú megyében. Kül. leny. A Gyógyászatból. 18. 1. Bp. 1902. Franklin Társ. ny.

- Liszt Nándor dr. : Népies gyógyító szokások és babonák Hajdú megyében (folytatólagos közlemény)
5. 1. Bp. 1905. Franklin társ, ny.
- if Népies gyógyító módok és babonák Hajdú megyében. Orvos ethnografia! adatok. 44,1. Debrecen 1906. Hoffman és Kronovitz kny.
- Ilachay Vendel:-Házasságra vonatkozó babonák Modorron és vidékén. Ethnografia. 1903. 259-60. old.
- Magyar Gyula: Lucza-naptól — karácsonyig. Népszokások babonák. 1923. 296. sz. Magyarság melléklet
- Martóth károly: Démona zés. Uránia. 1912. 290-93. old.
- Mátrainé Varga Róza: Szarvasvidéki babonák. Ethnografia. 1908. 159-165-
- Kilhoffer Sándor: Népies időjósítás I~. jav. és bőv. kiadás. 25. ?.. Kassa. Vitéz ny. 1908.
- Népbabona (Szt Miklós. Az átok. Az elásott gyermek. A sors.) Spesti Napló 1911. 15. sz.
- Névtelen: A bűbajos' szer. Ethnografia. 1901. 336-old.
- Péterfi Márton: Esöcsinalás és más babonák Zán környékén. Történ és Régész. Társ. XIV. évkönyve 1903-904. Szerk: Kolumbán Samu. 178. 1. l. mell. Déva. 1904. Krall Gyula ny.
- Pruzinszky Pál: Népünk bálítóletei és hiedelmei 200 évvel ezelőtt. Uránia. 1906. 193-97. old.
- Rakovszky László: Babonás történetek. Ethnográfia 1910. 20-32. old.
- Relkovics Léda ár. : Újbányái boszorkányperek a XVI-XVII. században. Ethnografia 1912. 155-58. old.
- Révai Sándor: Baranyai babonák. Ethnografia 1905. 293-97. old.
- Roska Karton: Keddi boszorkány. Erdély muzeum. XAI-LI. évf. Kolozsvár 1906. Stief Jenő és Hsa.
- Roskovicz Emánuel: A babona vallási és társadalmi szempontból. C-ör. kát h. Szemle. 1902. 19-21. sz.
- Szendrey Zsigmond: Népbabonák Jókai műveiben. Ethnografia. 1920. 1-6. sz. 115-27. old.
- Szikulus: Székely babonák Udvarhely vmegyéből 1905. Erdély 1480.
- Szolnoki L. : A magyar népies időjárás szabályok és a szaktudomány. Természettud. Közi. 1925. 10. sz. 355-57. old.

- Téglás István: Szégyenkövek és szégyenoszlopok. Ethnografia 1912. 223-24. old.
- " A kőből kinövő kétélű, kard, a vasfű, és más "babonák Torda vidékén. Ethnografia 1915. 285-87-old. .
- Tomasovszky Imre: Az állatok időjárési szerepe. Selmezbányai xlradó. 1900. 15. sz.
- Vázsonyi Izidor: A hármas szám a népdalban. Tapolca és vidéke. 1902. 1. sz.
- vb. : Kutyábüvölés. Ethnografia. 1901. 421-22. old.
- Zoltán Vilmos: Györmegyei boszorkányperek. Bpesti Napló 1908. 94. sz.

Pásztorok — Halászkok.

- Bársony István: Gulyások. Bpesti Hírlap. 1908. 115. sz.
- Ecsedi István dr. : A hortobágyi pásztorkészségek. Debreceni Múzeum 1912. jelentés. 1913. 48-55. old.
- " Hortobágyi pásztorépitmények, a pásztorok étkezése a Hortobágyi pusztán.
- " Uránia 1914. 65-70. 126-131. old.
- Paragó J. : Hégi nomád élet a magyar Alföldön. Penno Ungria. 1925. 2. sz. 130-40. old.
- Garády Viktor: Varsa. Budapesti Hírlap. 1908. 297. sz.
- Gyórfy István: A régi alföldi pásztorélet. A falu - 1920. 5. sz.
- Hermann Ottó: Az ősfoglalkozások. Vasárnapi Újság. 9. sz.
- Madarassay László: Nomádpásztorkodás a Kecskeméti pusztaságon. Bp- 1912. Ranschbüig G-. 66. 1.
- Ilalonyai Dezső: magyar pásztorok. Bpesti Hírlap 288.
- Praznovszky Géza: Pásztorélet Nagyszalonta vidékeiben és az Orosi-ousztán. Néprajzi Értesítő. 1921. 4-11. old. "
- Dodicky Jenő: Magyarországi juhászat. Vasárnapi Újság 1904. 10. sz. .
- Rónaky Kálmán: a halászat Baranyában. Orsz. Világ 1914. 22. sz.
- Soós Miklós: A pásztortüzek alkonya. Új Idők 1905. 44. sz.
- Szabó Kálmán dr. : Ősi halászat nyomai Kecskemét kör-

- nyékén. Ethnografia. 1918» 1-4. sz. 115-28. old.
 TakatsSándor: Hazafias halászkok. Bpesti. Hírlap.
 . 1904. 95. sz.
 Tömörkényi István: A pásztorírásról. Magyar Szó.
 1902. 259. sz.

Népművészet.

- Ács Xj. pot: Sárközi hímzések s néhány szó a
 népies háziiparról. M. Iparművészet. 1905.
 193-97. 1.
 ” A sárközi népművészetről. Vasárnapi Jjság
 1911. 22. sz.
 " A nép szépérzékének fejlesztéséről. . . . Ipar-
 művészet XIII. évf. , 1910.
 Acher Lajos: A magy-z haziipar és az iparművésze-
 ti iskola, nagy. Iparművészet. Xx. évf. 1908.
 Balázs Márton: A háromszék vm-i húsvéti Írott
 tojásokról és népszokásokról. Székely Nemz.
 Euzeurn. Értés. III. rész. 1902. 32-77. old.
 3álint Je nó:-Bened ek-Péter f ölimive s f est öművé s z.
 18 képpel 48. 1. . Bp. 1923. Amicus kkváll.
 Beden L. Louise:·Ungarische Volkskunst. 1903. Eth-
 nografia. Melléklet. 1904. 67. 1.
 Bernaleszko Sándor: Magyar himes tojások. Kül-leny.
 a Néprajzi Értesítő 1905 évi 2. füzetéből.
 10. 1. Bp. 1905. Hornyánszki V. kny.
 Bene Lajos: kalotaszegi fej fali. Erdély 1905. 118-
 21. 014.
 Czakó Elemér: Magyar Népművészet. Néptanítók Lap-
 ja. 1921. 13-17. sz.
 Deák István dr. : A magyar népies díszítőművészet
 alvilága, kolozsvári ref. kollégium 1904/5
 évi értesítője.
 G-eöcze Sarolta: Tulipán és munka. n. Gazdák Szem-
 léje XI. évf; 1906.
 Gróh István: A sajómenti népies építés díszítő
 formáiról. 38. 1. Iparművészeti Muzzeum Bp.
 1907.
 ” Gömörmegyei csipkái: és hímzések. Nagy. Ipar-
 műv. 1905. 53-55. old.
 Gönczy Berenc: Göcseji házvégek, koszorufák és
 szárfák 11 ábrával. Néprajzi Értesítő. 1903.
 260-70. old.

G-önczy Ferenc: A lükii és fejfa G-öcsejben. 5. ábrával. Nép raj zi Értesítő. 1903. 140-148.old.

Dr. Györrffy István: Nagykim szür hím zések. (4.1. 32.

"melléklet) Magyar Népművészet. Bp. 1925. H.

Nemz. lúz. Néprajzi Oszt. Lantos biz. Egyetemi ny.

" A régi világ ól (kacagány, csákó, bakonyi szúr)

1921. A falu — 2. sz.

" A magyar cifraszür. Vasárnapi Újság 1913. 13. sz.

" Himestojások (4. 1. 32. tábla) M. Népművészet.

Bp* 1925. H. Nemz. Muz. Néprajzi oszt. Lantos

II. 12. sz. 1909.

· z

biz. Egyetmi ny.

Györgyi Kálmán: A népművészet és haziipar. A falu

"1922. 1. sz.

Hatvani Béla: A magyar nép díszítő' művészete. Szatmárnémeti ref. főgimn. 1909/10. évi értesítője.

Hermann Ottó: Az E.K-E. és a Népművészet. Erdély

Juhász Arnold: A népművészet kulturális jelentősége. 1907. II. évf. I. kötet. Népművelés.

K. A. : Húsvéti cifra alma és narancs. (3. ábrával) Néprajzi Értesítő. 1903. 196-98. old.

Kemény György: mézeskalácsok. . I. rész. (4. 1. 32. tábla".) if. Népművészet. M. Nemz. Huzeum Néprajzi Oszt. 1925. Lantos biz. Egyetmi ny-

Kriesch Aladár: A magyar népművészet jövője. Népművelés. 1906. I. évf. I. köt.

Kuhárszky László: A húsvéti piros tojásokról. Pesti Hírlap 1912. 84. sz.

Layer Károly: Wolfner Gyula magyar népművészeti gyűjteményének kiállítása. M. Iparm. 1924. 53-54. 0.

Lyka Karoly: Művészet és a falu: A falu 1920. 6. sz.

Madarassy László: Vésett pásztortülök (4. 1. 32. tábla) M. Népművészet. Bpest. 1925. MJT. emz. Muz. néprajzi oszt. Lantos biz. Egyetmi ny.

Malonyai Dezső. : A. magyar nép művészete. V. kötetben, számos képpel, műmelléklettel és színes táblával. Számos szakértő és művész közreműköd.

I. köt. A kalotaszegi magyar nép művészete. 1907. 286. 1. Bp. Branrlin Társ. z

II. köt. A székelyföldi, a csángó és a torokói magyar nép művészete. 319. 1. 1909.

III. köt. A bálátonvidéki magyar parasztnép művészete 304. 1. Bp. 1911.

- IV. kötet: A dunántúli magyar nép művészete. (Veszprém, Zala, Somogy, Tolna) Bp. 1913. 370. . 1.
- V. kötet: Hont-Nógrád, Heves, Gömör, Borsod magyar népe- A palócok népművészere. 1922. Bp. Franklin Társ. 333. 1.
- Margit ay Ernő: A magyar nép művészete. Hagy. Iparművészet 1910. XIII. évf. 325. old.
- Magyar nép művészete. Élet. 1909. 7. sz.
- Mihalik Gyula: Népművészeti kiállítás, Magyar Iparművészet. XI. évf. 1908.
- Népviseletek és népszokások versenye Sopronban. Ethnografia. 1925. 188-90. old.
- Novak József Lajos: Szolnok megye népművészetről. Hagy. Iparművészet. 1907. 259-61. old. X. évf.
- Pálos Ede: Győrvidék kapufái. Győri főreálisic. Értesítő 1906/7. 13-47. old.
- B -tói: Somogyi és Ormánsági fej fák. Megy. Iparművészet. X. évf. 1907.
- Kerrich Béla: Matyó építőművészet. Építőipar. 1909. 38. sz.
- Kólaiger Lajos: Kopjafákba kovásznál temetőben 2 ábrával. Néprajzi Értesítő. 1903. 299-302. old.
- Rónaky Kálmán dr. : Húsvéti hime st ojasok. Pécs-Baranya megyei Húz. egyll. Értés. 1908. 120. old.
- Kuffy Pál: A népizlés lehanyatlása. A falu — 1920. 3. sz.
- Sági János: Néprajzi kincseink gyűjtése. Kiadja a Balatoni Húz. egyesület Keszthelyen 60. 1. Keszthely 1905.
- Sebestyén I. : Székely kapu földrajzi elterjedésének újabb adatai. Népélet. 1924. 1-3 sz. 40-42-old.
- Színik Antal: Nemzeti motívumok a magyar háziipc. rban Bácska. 1900. 30. 82.,
A csipke a magyar népművészetben. Népélet. 1925. 1-6. sz. 53-58. old.
- Szinte Gábor: Kopjafák a székelyföldön (temetőfejfák) Ethnografia melléklet. 1901. 115-21. old.
- Thaih J. Sándor: Az érsekújvári kapufélfák. Kis-Kagyax-Alföld 1910. 5. sz.
- Tóth Balázs: Bálint Benedek és a székely népművészet 30. 1. Kézdivásárhely. 1910. Vásárhelyi ny.
- Viski Károly: Dunántúli bútorok. 1. Székek (3. 1. 32. tábla). M. Népművészet. M. Nemz. Muz. néprajzi oszt. Bpest. 1925. Lantos biz. Egye tmi ny.

Viski Károly: Az erdélyi nagykapu. A falu — 1922.
3. sz.

B.) Folkloré. (Néplélekismeret.)

- Arany László: Magyar népmesék gyűjteménye. Közrebocsátja G-ulai Pál. Bp. 1901. Franklin Társ.
304. 1. 3. kiad. 1904. Bp. Franklin Társ 300. 1.
- Asbóthné Ferenczy Sára: A székely népballadáról. Philologiai Közi. 1912. 193-206-old.
- Benedek Biok: Székely népballa clák. Jaschik Almos címlapjawai és könyvdiszeivel. 158. 1. Bp. 1921. Pántneon.
- Benedek Karcze 11: A népköltészet hatása a XIN. sz. magyar epikusaira. 160. 1. Bp. 1907. Markovi cs és larai kny.
- Berze Nagy László: Népmesék Heves-Jász-Nagykun-Szolnok megyéből. Jegyzetekkel kísérté Katona úr jós. 578 1. 1907.
- Borosa Mihály: Hét falusi közmondások. Hét falu 1906. 35. sz.
- Braun Soma: A népmese. Bevezetés az összehasonlító mese kutatásba. 200. 1. Szabad Iskola 8. sz. Szerk. : Czakó A. Bp. 1923. Jenius. ·
- Dubáczkai Pál: Népies alakok az irodalomban a népies irány előtt. 46. 1. Bp. 1912. Németh József.
- Dunántúli öyijtes: G-yüjtötte és zerk. ar. Sebestyén uyula. 599. 1. 1906.
- G-aál Mózes: Kun és magyar mondák- Uránia. 19. 1. Bp. 1909. Hornyánszky V. ny.
- G-abányi János: A magvar garabonciás diák 3 ián és Pátyon. Népelet 1923. 177-78. old.
- G-önczy Ferenc: A fák kultusza. Uránia. 1904. 9. sz. ft " : G-öcseji népmondák. Bthnografia. 1901» 409-414. old.
- Hanusz István: Madarak a népregékben. Hazánk. 1900. 78. sz.
Virágok és egyéb növények a népregékben. Kecskeméti Lapok. 1915. 185-87. old.
- (Haxmath Lujza: A székely népköltészetéről. Kemény Zs. társa. Marosvásárhely! füz. 297. 1. 1897-Sztujján kny.)

- Hársing István: A karácsonyi magyar néphit. Kolozs-vári Egyetemi Lapok. V. évk. 1901. 10. sz.
- Hétfalusi csángó népmesék, Gyűjtötte és jegyzetekkel kísérte: Horger Antal. 464. 1. 1908.
Igrice és Igricek. Salatonvidék. 1900. 8. sz.
Istvánffy Gyula: Néphit és a palócok. Ethnografia. 1911. 162-63, 222-32, 293-303, 363-68, 0.
- " Palóc adónak és párbeszédék. Ethnografia. 1912. 103-9. old.
- Kimnách Ödön: Helynevekhez fűződő mondák Karcag vi-dökén — Ethnografia. 1903. 58-60. old.
- Molumbán Samu: A cigány a székely nép felfogásában. Ethnografia. 1903. 141-47. 383-492. old.
- Lambrecht Kálmán: A karácsonyfa története, magyarság. 1921. 290. sz.
- Magyar népdalok. Sajtó alá rendezte és bev. ellátta Envródi Sándor 338. 1. Bp. 1906- Magyar Remekírók. Franklin Társ.
- Magyar Népballadák: Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Endródi Sándor. 231. 1. EagyarKeszicirók. 55. köt. 3p. 1906. Franklin Társ.
- Magyar népköltési gyűjtemény. Szerk. Sebestyén Gyula XV. köt. Bp. 1924. Átheneum.
- liailand Oszkár: Magyar Népköltési gyűjtemény VII. köt. Székelyföldi gyűjtés. Kisfaludy Társ, kiad. 574. 1. Bp. 1905. Átheneum rt.
- MóraJ?erene: Folklóre. Világ. 1924. 60. sz. ösz dános: Karosszéki székely népmesék. 48. 1. 1910.
Kis kvár. Szerk. Benedek Elek. Lampel R.
- Solvmossv Sándor; A népmese problémái. Társad. Tud. 1924. 557-78. 014.
- " Mi a folklóre? Előadás. 12. 1. M. Néprajzi Társ, orop. bizotts. kiad. 2. sz. Bpest 1920. Lampel. Somogyemegze Népköltése: Gyűjtötte, reülezte és világosít ó jegyzetekkel kísérte Vikár Béla. 472. 1. 190 5. Vi. kocet. hisfaludi Társ, kiai. Szerk. Varga Gyula. Bpest. Átheneum.
- Szendrey Zsigmond: Nagyszalontai gyűjtés. Gyűjtötte a" Folklóre fellows magy. oszt. -nak. Nagyszalontai gyujtöszöv. Kodály Zoltán közremüködésével. Szerk és kiad. Kisfalud! Társ. 370. old. 1924. Bpest.
- Szendrey Zs. Tört éreti népmondáink. Népelet. 1925. 1-6. sz. 48-53 old.

Szerellemhegyiné Móczár Jolán: Népregék és látomások,
 egyes vidékeken. 1903- Nagy. Szemle. 11. sz.

Sztripszky Ádor Ír. : Igricék és énekes koldusok.

Ethnografia. 1908. 345-53 old.

Tolnai Vilmos: A. képmutató eredete, Ethnografia.
 19 21. 109-13. old.

V. Sípos Ida: Népies Irodalom. Nagyér Szó. 1904. 274.
 szám.

Rövidítések:

biz.	= bizományos.	ny.	= nyomda
felv.	= felvonás	Orsz.	= Országos
ism.	= ismerteti	old.	= oldal
kiad.	= kiadása	Szerk.	= szerkeszti
kk.	= könyvkereskedés	Szöv.	= szövetség
köt.	= kötet	sz.	= szám
Közl.	= Közlöny	Társ.	= Társulat, Társaság
kny.	= könyvnyomda.	Testv.	= Testvérek
kvtár.	= könyvtár.	tört.	= történet
l.	= lap-	u.o.	= ugyanott
M-Magy.:	= magyar	vm.	= varmegye.

Készült: VÖRÖSVÁRY LÁSZLÓ sokszorosító irodájában,
 Budapest, IX. , Ráday-utca 45. félemelet 2.

(A Pesti Szent Imre Kollégium bérházában.)

Telefon: 87-7-37.

FÜGGELÉK.

**A magyar falu — A magyar paraszt
25 év szépirodalában.
1900 — 1925.**

Regények ~ elbeszélések.

- Abonyi Lajos munkái: Sajtó alá rendezte Endrődi Sándor Bp. 1905. -Révai Testvérek.
A fonó krónikája 2. köt. 334. 1. 359. 1. Illusztrálta Sarkaid Emil.
” Itt a szép Alföldön. 337. 1. 1905.
Kenyér és becsület. 1906. 307. 1. 111. Garay Ákos. 2 kötet. XI-XVII. köt. 293. 1.
” Pásztortüz. 1907. 331. 1. -XIV. köt.
” Tarlóvirágok. 1907. 319. 1. XIX. köt.
” Árvalányhaj 327. 1. 1906. VII. köt.
Andor József (Cyprián): Anyaföldön. Elbeszélések. 165. 1. Bp. 1901. Szt. István Társ. Családi regénytár. 15. köt.
” A tanítónő. 333. 1. Bpest. 1917. Élet. Révai biz.
A döbrökösi eset 32. 1. Szekszárd. 1969. molnár ny.
A jó vidék. 64. 1. Vidám kvrtár. Szerk Tábori Kornél*.
Bp. Kap. ny.
Az én könyvemből. A jó népnek. (Kner Izidor) 16. 1.
Gyoma. 1906. Kner Izidor ny.
P. Abrahám Ernő: Csillagok a Tiszában. 284. 1. Bp. 1917. Élet. Révai biz.
” Hét szilaj csikó. Novellák. 164. 1. Bp. 1911. ITémeth József biz.
Arkosi Perenc Kálmán: Gúzsa jósban. Elbeszélések. 243. lap. Bpest. 1914. Franklin.
« A szegedi boszorkány. Elbeszélős a boszorkány-pörök idejéből. 32*1.
Babits Mihály: A gólyakalifa. Regény és néhány novella
2. kiad. 319. 1. Atheneum kvrtar. 39. sz. 1921. Bp.
Bartóky József: Magyar fabulák. Bp. 1921.
” Őszi esték. Bp. ,1922.
Bársony István: A nép barátja. 16-1-Bp- hehner Vilmos kiad. Legjobb olvasmányok 14. sz.

- Benedek Elek: Szülőföldem. Erdővidéki történetek 176. sz. 1904- Színes könyvek. Bp- Singer és Wolfner.
 M Székely lakodalom. Két képben. 32. 1. 1906.
 Ki s Irvtár. 99. sz.
 ” Székely lakodalom és más történetek. {32. 1-38. 1. ....
 43. 1.) Bp- 1910. Lecipel R. t. ....
 ” A faluban (Tárca) Bp. 1900. Községi Közlöny. 474-78. 486-87. old.
 ” Második foglalás. Egy falusi pap naplójából. Kisfaludy Társ, évlapja. XKXV. kot. (1900-1901. 317. 1.) Bp- 1902. Franklin Társ.
 H Az édes anyaföld. 16. 1. Bp. Méhner V. kkiad- Legjobb olvasmányok 4. sz.
 ” Édes anyaföldem. Egy nép és egy ember története. I. -II. köt. 271-1. 277. 1. Bp. 1920. Pantheon.
 Berkes Imre: Szalmaviskók. 133. 1- Bp. 1900. Markoviés és G-araí kny.
 Bíró Lajos: Kunszállási emberek: Elbeszélések 189. 1. Bp. 1912. Singer és Wolfner.
 Bodnár G-áspár: A mi népünk. Egyszerű történetek a falusi tüzhelyekről. 2. képes kiadás. 176. 1. Bp. 1901. Franklin Társulat 2. könyv. 179. 1. Bp. 1905-
 Boldni Rezső: A falu rimkovácsa. (tárca) Községi Közlöny 1903. 450-51. old.
 Boross Mihály: A falu bírása. Igaz történet a magyar nép számára. 3. kiad. 78. 1. Bp. 1903-Hagy János nyomd.
 Boros Vilmos: Cserepes tanya. Kunsági történet. 24-1.
 1902. Munkás füzetek. II . évf . 19-füzet . Lampel Rt
 Bottlik K. Géza: Búzavirág 80. 1. Gyöngyös 1910. Herceg E. kny.
 Bugyi Sándort Én meg a lu. 149. 1. Debrecen. Csokónai ny. 1902.
 ” Tapasztalatok a lu viginél, meg gyalogszerrel. 156-1. Debrecen. 1903. Hegedűs és Sándor.
 Csáth Oéza: Az albíróék és egyéb elbeszélések 63-1. 1909. Mozgó kv tár. Bp. Schenk Ferenc.
 Cserzy Mihály (Homok) Földművesek. 221. 1. Szeged
 1903. Endrényi Imre, kny.
 ” Falusi históriák 32. 1. 1902. Bpest. Munkásfüzetek- II. évf. 3. füz. Lampel R. rt-

- Csermely Gyula: Szent Márton rózaíai. Falusi történet. Pesti Hírlap regénytára. 19. sz. Bpest. 1923. légrády.
- Csibe Károly: Atyafiak a takaréokban. Rajzok és elbeszélések 117. 1. Gyoma. 1911. Toldi L. biz. Bpest.
- " lí&gyar SZÍV. Egy falusi bíró története. 53. 1. Bpest. 1917. Pátria.
" Árva libák. 1917.
- " Csereleány — cserelegény. Szentgotthár d. 1919 Wellisch ny. Bpest Rókái L. biz.
- Csimo. y Béla: A csikós király. Regény a magy. szabadságharc idejéből. 112. 1. Bpest. 1905. Érdekes kvtár.
- " Bogár Imre. A csongrádi betyár. Regény az alföldi rab ló világból. 224. 1. Bpest. Érdekes kvtár.
- Dabay Kálmán: Nádfödeles házak alatt. Falusi történetek a nép számára. Rábai Zs. rajzaival. 78. 1. Pr-ot. család és iskola.
- Dobos Károly: hagy Pál lelke. Elbeszélés, a magyar népeletből. . 15. 1. Bpest. Méhner -najos. Legjobb olvasmányok B. sz.
- Domokos István: Atyámfiai. 357. 1. Bpest 1917. Elet. Révai biz.
- " Barázdák a szántóföldön. Elbeszélések. 66. 1. Bp. 1905. Szt. István. Társ.
- Döméi Anzelm: A paraszток fejedelme. (127-25. 1.) Pécs. Püspöki lyceum kny. Szerző.
Egy öreg 48-as honvéd beszélgetése a falubeliekkel. ; 15. 1. Komárom. 1910. Freisinger Mór kny. J
- Eötvös József br. A falu jegyzője. Regény. Túli Ödö rajzaival. 2. kötet. 371. 1. 406. 1. Magyar Regényírók képes kiadása. Bpest. Franklin Társ. 1911.
- Farkas Antal: Parasztttragédiák. Elbeszélések- 112. 1 Bp. 1912. Világosság knyvtár. 31-35. sz. Gaál i. Qzes: Falusi történetek 44. 1. Bp. 1904. Kis-kvtár. Lampel R. rt.
- Gárdonyi Géza: Az én falum. Egy tanító feljegyzései márciustól-decembe rig. 2. köt. 3p. Singer és Wolfner.
I. kötet: márciustól decemberig. 3. kiad. 1614
1908.

- II. kötet: decembertől-márciusig. 2. kiad. 160. lap. 1909.
- Gárdonyi Géza: Pöhölyék és más efféle falusi törté*
netek 159. 1. 2. kiad. Singer és Wolfner 1901.
3. kiad. 1910. Bp.
- M Messze van odáig. Elbeszélések. 235. 1. Bp. 1913.
Singer és Wolfner.
- " Leánynézőben. - Julcsa kútja, Két regényke. Bp.
1925. Pallas ny. 178. 1.
- !f Aggy Isten Biri! Bpest.
Két katica bogár 3pest.
" A kürt. Epést.
MA kapitány. Regény. Bpest. 179. old.
- Gyallay Domokos: Föld népe. Elbeszélések. Berlin.
Vogenreiter Verlag magyar oszt. Bpest. Stúdi-
um. 1924. 81. 1.
- Gyökössy Enure: Ki szereti a népet. Elbeszélés.
Mühlbleck Károly rajzaival. 76. 1. 1910. 3pest.
Singer és Wolfner.
- Hamvay Zoltán: falusi glosszák. 77. 1. Rimaszombat.
1908. Lévei Izsó kny.
Hegyi István: Vándor falu. Kovellák. 71. 1. Szeged.
1923. Koroknay.
- Helvey Lajos dr. : Vasárnapi délután. Képek a falu
" világából, bt elbeszélés a magyar nép számára-
127. 1. Bpesr. 1902. Az Alkotmány
kiad. 2. kiad.
128. 1. 1903. Szt. István Társ.
Hevesi József: Az abai rög és egyéb elbeszélések
129. 1. Epést. '1906. Pesti kny. rt.
- Igaz Históriaíkl a magyar nép számára. 16. 1. Komárom. .
Breisinger Kór.
- Jaer Mari: A meregkeverő sánta baba- 32. 1. Bp. Eis-
ler G.
- Jakab Ödön: falun. Elbeszélések. Kimnach László raj-
zaival. 2. kiad. 169. 1. Bpest. Franklin Társ.
1905.
;
- Jókai Mór: Sárga rózsá. 288. 1. Bpest. 1905. Lévai
Tevérek. irod. intéze te .
Az új földesúr. Márk Lajos rajzaival. 345. 1.
19. kép. Bpest. 1905.
- Népvilág. Elbeszélések. 341. 1. 5 kiad. Szép-
irodalmi kvter. Bpest. Franklin Társ. 1904.
" Magyar nábob. Bpest.
Justh Bsigmoni: Gányó Julcsa. 112. old. Bpest.
1905.

- Katona Sándor: Történetek a falumból. A migrén. (59-39. 1.) Pozsony. 1904. Heckenost G. utóda.
- Kemény József: Szegény emberek. 131. 1. Győr. 1906. Pannónia ny.
- Kele György: Jámbor Istók (tárca) A falu büszkesége. (Tárca.) Községi Közlöny. 1902. 458-60. old. 326-29. old.
- Kejel István: Gergely Istennel, dacol. 14. 1. Koszoru. K. Prot. irod. Társ. kiad. Bpest. 1913. 192. . sz. Hornyánszky V.
- Kemechey Jenő: Bodrogi történetek. 63. 1. Bp. 1902.
- Magyar kvár. 281. . sz. . Lumpé 1 R. rt.
- Kiss Ida: Kalászcserduláskor. Elbeszélések. 96. 1. Bpest. 1925. Pax. ny. Lingua főbiz.
- Kiss. Menyhért: Székely falum. Elbeszélések, rajzok. 129. 1. Bp. 1921. Szt. István Társ.
- Kodolányi János: Szép Zsuzska. Regény 112. 1. Bpest. 1924. Atheneum rt.
- " Kántor József megdicsőülése. Bpest. Atheneum rt.
- " futótűz Bpest.
- Komáromi János. Mit búsulsz kenyeres? Márton Ferenc címképével. 169. 1. Bpest. 1915. Dick Manó.
- " Csanak András Bécsben.
- Szegény legények 85. 1. Modern kvár. Bp. 1920. Atheneum.
- " Vidróczki s még néhány ágrólszakadt. 256. 1. Bpest. 1924. Stádium ry. és kk. rt. (Elbeszélések.)
- E' Hé, Kozákok! Regény. 182. 1. . Bpest. 1925. Stádium rt. kiad.
- " Bilinko 222. 1. Bpest. 1917. Dick Manó.
- Korcsmáros Nándor.: Károly bakák. Rajzokkal ellátta Biczó András. 3. kiad. 239. 1. Bpest. 1917. Cs. és kir. 19. gy. ezr. kiad.
- Kovács Mihály: A harang 242. 1. Bp. 1919. Szt. istv. Társulat.
- Kovács Zsigmond A huszár. Népies elbeszélés. 12. 1. Kassa. . 1905. Pelsőmagyarorsz. kny.
- Krudv Gyula: Hortobágy. Elbeszélés. 64. 1. Bpest. 1901. Singer és Wolfner. filléres könyvtár. 97. . sz. Piros könyvek 12. sz.
- " falu a nádasban 46. 1. Népkvtár. Bp. 1909-10. Wodiáner E- és fiai kny.

- Krúdy Gyula: A szakálszárítón. Elbeszélések. 1861. Bpest. 1907. Rákosi J. Bpesti Hírlap ny.
- Laji bá. (Sziny Lajos) Nyüszkölés a feredőn s a nagy vizmartyán. Szopos S. rajzaival. 164. 1. Gyergyószentmiklós- 1917. Sánctory Mihály.
- Lengyel* Gyula: A falu cselédje. Szatirikus önéletrajz és egyebek. 162. 1. Kiskolcz. 1914. Elein és Ludvig. kny. Bp. Kókai L. biz. :
- Liptai Albert: Az új világ. Szociális elbeszélés a falu népe számára. 127. 1. Bp. 1907- M. Gazdaszöv.
11 A falu bőidogsága. 62. 1. Bp. 1907. Pátria rt.
- Londesz Elek: Egy falusi tanító naplójából és egyéb történetek. 55. 1. Bp. 1902. -Kis kvrtár. Szerk. Benedek E?. sk. Lampel R. rt.
- Lőrincz György: Az özvegy falu. · Komáromi Kacz E. és Mühlbleck H. rajzaival- 169. 1. Bp. 1916.
Singer és Volfner.
- Kalonyay Dezső: Az ordító tanyán. Elbeszélések. 205. 1 Bpest. 19ul. Rákosi Jenő újság váll.
- Mikszáth Kálmán: A tekintetes vármegye. 6. kiad. 173. lan. Novellák. Bpest. 1902. Révai Testvérek.
7. kiad. 1907.
N Pipacsok a búzában. 4. kiad. 230. 1. 1901. 5» kiad.
1903.
" Urak és parasztok. 5. kiad. 224. 1. 1902. 6. kiad.
1903.
" Tóth atyafiai. Jó palócok. 267. 1. 1901. 2. kiad.
1904.
- M Az apró gentrv és a nép. 5. kiad. 246. 1. Bp. 1901. 6. kiad. 1903. 7. kiad. 1909.
n Szent Pét,r esernyője. 344. 1. Magyar Kvtár.
5. füzet. 241-45. sz. Bpest. · 1901.
Lampel R rt.
Móricz Pál: A falusi zsidók. 102. 1. Debrecen. Hegedűs és Sándor. · biz.
n Magyar sirató. Tahitótfalu. 1925.
- Móricz Zsigmond: Magyarok. Elbeszélések. 166. 1. Bp.
1912. Nyugat rt. 3. kiad. 166. 1. 1917.
- „ Az Isten hátamögött. Regény. 199. 1. Nyugat rt. 1912. 2. kiad. 1921. Atheneum. ·
- ” Tavaszi szél. Elbeszélések. 248. 1. Bpest. 1912. Nyugat rt. 2. kiad. 1917. Légrády.
« Sárarany. Regény 239. 1. Bpest. 1910. Nyugat.
5. kiad. 1919. Légrády Testv.

- Móricz Zsignond: Szegény emberek. 153. 1. Bpest. 1917. Nyugat. 3. kiad. 205. 1. 1918. Légrády Testv.
- „ Hét krajcár. Elbeszélések. 3-kiad. 269-1. Bp. 1917. Léoráiy Tstv.
- „ Vidéki hírek és más elbeszélések. 203. 1. Bp. 1917.
- „ A fáklya. Regény. 350. 1. 3pest. 1918. Légrády. Testv. 3. kiad. 1921. 6. kiad. 192 5. Atheneum.
- Pyirségi Magyarok a Tiszahátról. Háborús novellák. 39. 1. Családi kvttár. G-yőr. 1916. Családi könyvtár vállalat.
- Paál Sándor: A székely nép. 140. 1. Breznób anya. 1904. Kreisler József kny. Bpest. Lampel R. biz.
- Pálffy István: Parasztvilág: Elbeszélések. 3. kiad. 127. 1. Székesfehérvár. 1909. Bpest. Bankó G-y. biz.
- Pálffy?mé Bulácsi Irén: Ragyogó kovács István. Balti-éi csöndé let. Révész Béla lek. Maros vásárhely. 1925.
- Pánté János: Egy tanító naplójából. Rajzok és elbeszélések. 180. 1. Mezőtúr. 1913. Török ny.
- Pap' Mariska. A rög. Elbeszélések. 209. 1. Bpest. 1903. Franklin Társ.
- Pécsely József: Ésszel él az embör. Elbeszélések. 69. 1. Tevan kvttár. Békéscsaba. 1917. Tevén.
- Pét érdi Andor: A tarkői lakodalom és más elbeszélések 195. 1. Bpest. 1907. Kókai L. biz.
- Pétezfý Tamás: Jóbéságok. Kacagtató székely históriák és elbeszélések 2. kiad. 155. 1. Bpest. 1903. Szerző sajátja. Karácsonyi Zakariás biz.
- 15 A góbé a gazdaságban. Humoros gazdasági tárcák. G-elántai S. Dezső rajzaival. 156. 1* Bpest. 1906. Pátria rt. biz.
- Pó sa na j o s: A magyar nép kesergője. 131. 1* Bpest. . 1921. Légrády Testvérek.
- Rákosi Viktor: Elnémult harangok. Regény. . 7. kiad- 349. 1. Bpest. 1919. Révai Testvérek biz- Rákosi V. munkái.
- Egy falusi Hamlet. 1903-4. Révai Testv. Bpest. Rákosi V. munkái.
- 1f A falu meg a város. 326. 1. u-o- A buzsáki királyság. Kiárendált utak. 307. 1. ugyanott.

- Révész Béla: Szegény ember dolga- Elbeszélések. 63. lap. Epesó. 1910. Magy. kvtár-. Lampel rt.
" Vonagló falvak. Maavar remény. 188. 1. Bpest. 1924. Pallos ny.
- Rozgonyi György: A falu árvája, vagy az irgalmas szív irgalmasságot lel. 2. kiad. 16. 1. Bpest. 1903.
- Sebők Zsigmona: Pusztai élet. Elbeszélések. 251. 1. Bpest. 1903. Szirtes könyvek. Singer és Wolfner.
- Somlay károly: falu csöndje. Regény. 152. 1. Legjobb Könyvek. Bpest. 1915. Légrády Tstv. 2. kiad. 1919.
- Somogyi Gyula: A falu, elbeszélések 220. 1. Pozsony. 1908. Stampfel Rugó kny.
Szabó Dezső: Az elsodort falu. Regény. I-IIe. köt. 321. 1. 318. 1. 328. 1. Genius Bpest. Táltos 1920.
- Szalay József: Szivművelő. Lelki képek a földműves életéből. II. kiad. 95. 1. Gyula. 190,2. dókái L. biz. 3p<,st.
Szaloki Elek: Paraszt szivek. Tanyai történet 3 részben. dr. Balassa Ármin hasonló c. 1 felv. népszínműve után 72. 1. 1905. Epést. . Lampel R. rt.
Szemere György: Magyar virtus. Elbeszélések. 271. 1. 1902. Színes könyvek. Epést. Singer és Wolfner.
- Sziklai János: Azok a jó rátótiak 41. 1. . Epést. 1904. Kis kvtár. Szerk. Benedek Elek.
Szikszay Károly: Egy tanító regénye. 120. 1. Epést. 1905. Európa kny.
- Szívós Béla: András gazra, vág;/ mi lett a szolgálé-
gényből. Gotthelf J. után elbeszéli Sz. B. 2. kiad. 21. képpel. Vasárnapi kvtár. Bpest Pranklin Társ. 95. 1. 1907.
" Alföldi rajzok 36-1. Benedek Elek kis kvtára. 175. köt. Lampel R. rt.
- Tormay Cecil: Régi ház. Regény. 259. 1. Epést. 1914. Singer és Wolfner 1914. 2. kiad. 1916. 3. kiad. 1917. 8. kiad. 1920.
" Emberek a kövek között. Regény 240. 1. Bpest. 1911. Pranklin Társ. 6. kiad. 1921.
- Tóth Kálmán (Könyves) Purulyaszó. Kis regény 36. 1. Epést. 1925. Magyar írás.
Tömörkényi István: Vizenjárok és kétkézi munkások. 207. 1. Szeged. 1902. Engel Lajos.

- Tömörkényi István: Gerendás szobákból. Elbeszélések. 219. 1. 1904. Singer és Wolfner.
- " Jegenyék alatt. Elbeszélések. -2. kiad. 179-1. Epést. 1905. Franklin Társ.
- „ Förgeteg János mint közérő és más elbeszélések. 287. 1. Epést. 1905. Singer és Wolfner.
- „ Különféle magyarok és még egyéb népek. 186. 1. Epést. 1907. Singer és Wolfner.
- ” Kapós Tájaké, 190. 1. Epést 1908. u. o.
- *' Homokos világ. Elbeszélések. 218. 1. u. o.
- ” le engedjük a madarat s más holmik. 286. 1. Bp. 1911. Franklin Társ.
- Bazsarózsák. Elbeszélések. 191. 1. Epést. 1912. Singer és Wolfner.
- ” A kincs a földben. 14. 1. Epést. Méhner Vilmos kkiad. hiv. legjobb olvasmányok 17. sz.
- „ A titkot még a tyuk is kikaparja. 14. 1. 22. szám.
- ” Egyszerű emberek. 197. 1. Epést. 1917. Élet. Révai biz.
- „ képek az ors. zág használatában. 248. 1. Epést. 1917. Táltos.
- Török Gyula: A porban I-II. köt. 302-260. 1. Epést. 1917. Táltos.
- Vantso Gyula: Haldokló föld. 178. 1. Magyarország kv. 9. sz. Epést. 1922. Magyarország Pfeifer Ferdinánd biz.
- Vas Gereben: Poros atyafiai. Regény. Török J. és Winkler Elemér rajzaival. Epést. 1907. 362. old. 15. kép.
- " Régi jó Hők.
- Vetési László: A Herédi János faluja. 39. 1. 1901. munkás füz. I. évf. II. füz. Epést. Lampel. R. rt.
- 3 Boldog házi esték. Tanulságos történet a magyar nép. számára. Vasárnapi kv. Epést. Franklin Társ. 11-12. sz. 1905.
- Vértesy Gyula: Falusi történetek. Elbeszélések. Í47Í1. Epést. 147. 1. 1902. Szt. István Társ-Családi regénytár. 26. köt.
- Zigány Árpád: A paraszt király. Tört. regény a XIV. sz. ból. Goró Lajos ebedet! rajzaival. 2. köt. 206. 1. 173. 1. Epést. 1902. Franklin Társ.
- Zimándy Ignác: Hja paraszt,- ez már más 8. 1. Bagó Márton és fia.

- Zsedényi Aladár: A mi vármegyénk. Bácskai históriák n. köt. 145. 1. Bpest. 1909. Korvin Testv. ny. Lampel R. rt.
- " A csicsa. Bácskai históriák 111. köt. 136. 1. 1902. Bpest. Atheneum rt.

Népszínművek.

- Abonyi Lajos: A betyár kendője. Népszínmű, dalokkal. 6- felv. 140. 1. IC. nép kvtára. Szer. Gyalay Domonkos 4-5 sz. Kolozsvár 1924. ICinerva ny. Bpest. Stuüum biz.
- Bene Lajos; A falu hajnala. falusi tört. 3. felv. Daluszövo tség kiad. Bpest. 1924. 16. 1. Pát-ria. rt.
- Benedek klek:’ falusi bohémek. Idill 3. felv. -bán és elojciúékkct. 18n. 1. Bpest . lelő. Prunkj in Társ.
- " falun. Vígiáték. 2. felvonásban 35. 1. 1904. Bpest. Lampel R.
- Benke István, mindnyájunknak el kell menni. Népszínmű dalokkal. 3 szakaszban. 48. 1. Bpest. 1913. Rényi Károly biz.
- Bibó Lajos: A juss, parasztdráma 3. felv. Bpest. 1925.
88. 1. Pa Has.
- Bíró Lajos: Sárga ülöm. Vidéki tört. 3. felv. 141. lap. Bpest. 1913. Singer és Wolfner.
- Büky György: Nótás Szabó Pál. Népszínmű, 1. felv. eredeti dalokkal. 15. 1. fehér kabaré kvtér. 38. sz. Bpest. 19 23.
- Cserzy Kihály (Romok) és Szalay József, ügarimadás. Népies színmű 3. felv. 79. 1. Szeged. 1921. Délmagyarországi hírlap és ny. váll. Bpest. Kultúra biz.
- Cséplő István: liegyvenezres nő. Színmű a falusi iparos életből. 128. 1. Bpest. 1921. Kézirat gyanánt. Stephaneu. ii ny.
- Csíte Károly: Ez a kislány megy a kútra. Néps. inmű 1- felv. Szentgothárd. 1924. Wellisch B. 27. 1.
- " Katica. 3. felv. Szentgothárd. 19 24. Wéllisch 3. 46. 1.

- Csite Károly: Gál Esztike kérője. Népszínmű. 1 felv. 12. 1. Epést. 1924. Hornyánszky.
- Piros Alma. Népszínmű. 3. felv. 2. kiad. 72. 1. Szent gotthárd. Wellisch. 1923. Epést. Kókai biz.
- ” Pótlí Lidi . Népszínmű. 1. felv- 48. 1. Szentgotthárd. 1919. Wellisch. Epést- Kókai biz.
- « Legényfurfang. Népszínmű. 3. felv. 91. 1. Szentgotthárd. 1922. Wellisch Epést. Kókai biz.
- « A bíró leányai. Falusi vígjáték. 3. felv. 48. 1. Szentgotthárd. Wellisch. biz. 1. 923-
- Csupkó Lajos: Ágnes. Népszínmű. 1. felv. 24. 1. Fehér kabaré kvár. 43. sz. Epést. 1924. Eggengerger. bi z.
- Falusiak. Seredet i hépvigjáték, négy szakaszban. Irta. T. P. Eev. ellátta, és sajtó alá rendezte. Earta Mór (8. r.) Losoncz. 1908.
- Gaal Mózes: Luca napján. Ifjúsági színház. 15. 1. Bp. 1905. Stampfel K.
- Garamszeghy Sándor: matyólakodalom. Falusi történet. 3. felv. 104. 1. Epést. 1914. Dick M.
- Gárdonyi Géza: A bor. Falusi történet. 3. felv. -bán. III. kiad. 148-1. Epést. 1905. Singer és Wolfner. 4. kiad. 1914. u. o. 5. kiad. ' 1923. Dick N.
- M Faludi verebek. Köznapi történet- 3. felv. 140. lap. 1923. Epést. Dick M.
- Gérő Károly: Felhőszakadás. Népszínmű dalokkal. 3. felv. 80. 1. Bpest. Lampel R. Rt.
- Géczy István: Az ördög mátkája. Népszínmű 3. felv. 70. 1. Fővárosi Színházak mősora. Bpest. Lampel K. 1. sz. 1. kiad. 1902. 3-kiad. 1909.
- A régi szerető- Népszínmű 3. felv. u. o. 121-22. sz. 64. 1.
- ” A sárdi ház. Népszínmű 3. felv. 72. 1. 73. sz. ú. o.
- Halasy V. : A fehér lobogó. Népszínmű 3» felv. 28. 1. Epést. 19 22. Dallas ny. Szt. István Társ. biz.
- Haragosok: Paraszkomédia. 1. felv. 20. 1. Műkedve lők kvtára. 2. sz. Debrecen. 1924. Gárdos és Horovitz.
- Hofbauer György: A fegyver kovács. Karácsonyi népszínmű dalokkal. 4. felv. Dalait s a? rezte. Lisák Viktor. 66. 1. Veszprém. 1910»Posa Endre és Fodor Ferenc biz.

- Kasza Vilmos: Erdők királya- Népszínmű-,3. ,f elv. -bán
51-1- Legényegyesületi színműtárs. 8. sz.
Veszprém, u. o. 1906.
" Árva Rózsi. Népszínmű- 3. felv. -bán. 56. 1.
1908.
" Halászeánv. Népszínmű 3. felv. 32. 1.
Veszprém
19 21. Egyhazm. kny. szt. István Társ.
biz. Bp.
Keleti Márton: Parasztok, színmű a nép életéből.
4. felv. 94. 1. Bpest. 1911. Szerző kiad.
-Laky Imre: Pár ászt szerelem. Színmű 3. fe Ív. -ben
78. 1. Bpest. 1903. Eggenberger biz.
László:Károly: Balaton rózsája. . Népszínmű dalokkal
1 felv. 16. 1. Baja. 1903. Nánay Lajos kny.
Lengyel Menyhért: Falusi idil. 3. felv. 88. 1. 1909.
Fővárosi színházak műsora. Bpest. Lanpel R.
Koveczky Ernő: Megtérés. Énekes népszínmű 3. felv. -
bán- 80. 1. Bpest. 1911. Lampel. R. biz.
Mari néni: Falusi libácska- Vígjáték. 1. felv. -bán.
22. 1. G-yör. 1901.
Móricz Zsigmond: Sári bíró. Vígjáték. 96. 1. Bpest.
1910. Nyugat. 2. kiad. Légrády
Tsttv.
n. Falu. 3 . színdarab. . I. Mint a mezők
virága.
II. Magyarosan. Ili. Kend a pap? 117. 1.
Bp.
1911. Nyugat kiad. . .
" Pacsirtaszó. színdarab. . 107. 1. Bpest. 1917.
Légrády Tsttv.
H. Buzakalász. Színdarab. 3. felv. 114. 1. Bpest.
1924. Atheneum.
Olexiné Hayer Irén: . A falu vitéze és más kisebb ha-
zafias színjátékok. — Szavlatok és dalok. Mis-
kolc 1925. Nagy- Jövő ny. 79. 1.
Pécely József: A kupaktanács. . Falusi tört. 1 felv.
16. 1. Ifjúsági színjátékok. 46. sz. Bpest. Lég-
rády Tsttv. 1922.
" Péter hazajön. Falusi életkép. 1. felv. -bán
18. 1. u-o. 1921.
. Rákosi Jenő: Budavár megvétele. Népszínmű. 3.
felv.
150. 1. 1902. Bpest. Bpesti Hírlap.
Ujságváll.
H Magdolna. Párás ztragédia. 5. felv. -bán 214.
1.
1903. u. o.
rt Éjjel az erdőn. Parasztvígjáték. 3. felv. 168.
lap. 1903. u. o.
Rózsa Miklós: A hit. Népszínmű. 3. felv. Justh Zsig-
mond novellája után 52. 1. 1902. Fővárosi Szín-
házak műsora. 121-22. sz. Bpest. Lampel. R.

- Somlay Károly: Bálint bá' ími tanul. falusi komédia. 1 felv.-ban. 16. 1. Ifjúsági színjátékok.
53. sz, Bpest. 1921. Légrády Testvérek.
" A trombitás, 1, felv. paraszt vígjáték. 16. 1.
. fehér kabaré kvrtár. 40. sz. Bpest. 1924. Eggenberger biz.
- Steinherz. Jakabné: A Betrus család. . Népszínmű. 54. lap. Székesfehérvár. 1909. Singer ide kny.
- Szigeti József: Czizmadia mint kísértet Néps zínmű
3. felv. 46. 1. Bpest. 1912. fényi xxároly.
- Szigligeti Ede: Csikós. Eredeti népszínmű 3 szakaszban. 3 kiad. 87. 1. 1902.
- Szomaházy rstván: Segéd juhász. Népszínmű paródia.
12 . 1. 1907. Bpest. 1910. Rényi IL. biz.
Than Gyula: A mi falunk. Énekes népszínmű o. felv.
84. 1. Debrecen. 19 21. Csathy biz.
- Tóth Ede: Tolonc. Népszínmű. 3. felv. 88. 1. 1901. Magyar kvrtár. szerk. Radó Antal. Bpest. Lampel R. 146. s z.
" A falu rossza. Népszínmű 3. felv. 99-1. 1901. u. o.
" Kintornás család. Népszínmű 3. felv. 94. 1. Bp. 1903. u. o.
- Veér Vilmos: A magyar föld bosszúja. Népszínmű 3. felv. 50. 1. Zalaiövő. 1921. Szerző. Bpest. Szent István Társ. biz.
- Verő G-yürgy: A nép. Színmű 3 felv. 147. 1. Bpest. 1907. Singer és Wolfner.
- Vidor Bál: Az ingyenélők. Eredeti népszínmű 3 felv. Zenéjét sze rzé Serly Lajos. 64. 1. Bpest. 1913. Rényi A. biz.
Virág Gyula: A bóbitás galamb népszínmű. 1 felv. 31
1. Műkedvelők színműtára. Szerk. Dezső József. Bp. 1910. Rényi K. biz. 34. sz.
" Piroska 1 felv. 20. 1. 35. sz.
" A hajléktalan, Népszínmű 1 felv. 31. 1.
- ?? J. : Az erdőben. Népszínmű. 1 felv. -bán 32. 1. u. o. 42. sz. 1911.

Versek.

- Áprily Lajos: falusi elégia. Versek. 2. kiad. Kolozsvár 1925.
Bíró József: Költemények a magyar nép számára. 93. 1.

- Bpest. 1911. Szerző kiadása.
 Dóczy József dalai. (Népdal versek) 190. 1.
 roly 1908« Csáthy Eerenc. biz.
 dyka
 Hajós Izsó: Ekém mellől. Versek. 151. 1.
 Sinoer és Volfner. .
 St' 1903
 palágyi Lajos: At aryaföld. Versek. 197. 1, 3nrc;j-
 1921 . Lévai lestv. irodaim. int*
 L
 prém László: A barázdákból. Költemények. 93. Esz-
 tergom. 1905. 3uzárovits. ny.
 gzepešsy László: A vitéz huszár. Költői beszólás
 3 énekben. 54. 1. Népiratkák. 228. sz. 3pest.
 1905. Szent xstván . Társ.
 pompa mihály: Népregék. - Virágregék. - 248-1.
 1905.
 Varga Hihály "Karcagi óuhász, költeményei: Hangok'
 a pusztán1. Madták az elhunyt költő árváinak
 felsegít és ere. . Chilko L. és Vermes L. 62. 1.
 G-yoma 1897.
 Valy Négy G-éza: földem — népem, versek.

Készült: VÖRÖSVÁRY LÁSZLÓ sokszorosító irodájában. ,
Budapest, IX. , Ráday-utca 45. félemelet 2.
(A Pesti Szent Imre Kollégium bérházában.)
Telefon: 87-7-37.